Published by Javeri Mulchand Hirachand Bhagat, for Jinadattasoori Jnan Bhandar,
Mahaveer Swami's Temple, Pydhuny, Bombay

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press, 26-28, Kolbhat Lane, Bombay

---

पुस्तकप्राप्तिस्थानम्

१ कल्याण भुवन मु० पालीताणा

२ महावीर स्वामीनुं देरासर पायधुनी मु० मुंबई

प्रस्तावना ।

श्रीज्ञानादिधर्मैकनिष्ठाः परोपकरणशीला मोक्षाभिलाषिणो महाशयाः सुविदितमेतद् हेयोपादेयधर्माधर्माचरणीयानाचरणीयवस्त्ववस्त्वादिविवेकनिपुणानां विदुषां, यदुत आधिव्याध्युपाध्यात्मकत्रिविधतापाभितप्तानाममुमतां निरन्तरदुःखैकपूर्णे चतुर्गतिरूपसंसारमरुपथे भ्रमतां विना निर्वृतिं नास्ति निवृत्तिः । सा च ज्ञानक्रियाभ्यामेव । ते च वीतरागवाण्यैव । सा च चतुर्विधा द्रव्यानुयोगगणितानुयोगचरणकरणानुयोगधर्मकथानुयोगभेदात् । अयं च ग्रन्थश्चरणकरणानुयोगान्तर्वर्ती सर्वविरतदेशविरतसम्यक्त्वसन्मार्गानुसार्यादिसर्वसन्मार्गगामिहितकरः श्रीनवाङ्गवृत्तिकारश्रीमदभयदेवसूरीश्वरपट्टसुवर्णशैलभास्कर—श्रीजिनवल्लभसूरिभिर्ग्रथितो नानाप्रकारछन्दःसमलङ्कृतो धर्मोपदेशवैराग्यरसतरङ्गतरङ्गिणीसमो ग्रन्थश्चक्रनामा ।

सूरिपादाश्चेमे कदा भरतावनीमलञ्चक्रुः ? के तेषां गुरवः ? किं चाधीतं तैः ? इत्यादि जिज्ञासायां विस्तृततच्चरितार्थिना वि० सं० १२९५ वर्षे सुमतिगणिविरचिता गणधरसार्धशतकबृहद्वृत्तिर्विलोकनीया । तत्संक्षेपश्चायम्—

आसिकाभिधानदुर्गनिवासी चैत्यवासी कूर्चपुरीयो जिनेश्वराचार्य आसीत् । तत्रत्याः श्रावकपुत्रा बहवस्तन्मठेऽपठन् । तेषु च कश्चिन्मृतपितृको मातृवत्सलो जिनवल्लभनामा श्रावकपुत्रोऽतीव बुद्धिमानासीत् । तं निपुणं भाग्यवन्तं शासनोद्दीपकं भाविनं विलोक्य तन्मातरं सामदानाभ्यां प्रबोध्य शिष्यतया स गृहीतः । व्याकरणकाव्यच्छन्दोऽलङ्कारनाटकज्योतिर्मन्त्रतन्त्राद्यशेषविद्यानिपुणं कृत्वा तं सिद्धान्ताध्ययनाय श्रीपत्तने स्थितानां श्रीअभयदेवसूरीणां पार्श्वे प्रैषीत् । सूरिपादैश्च योग्यतां ज्ञात्वा सर्वोऽपि सिद्धान्तोऽध्यापितः ।

एव च गृहीतसिद्धान्तवाचनः सिद्धान्तोक्तक्रियासम्यगनुष्ठानबद्धमानसः समधिगतसस्फूर्तिज्योतिषः स्वगुरोः समीपे गमनाय मुत्कलवचन प्रतीच्छति, तदा प्रभुभिरभिहितम्—'वत्स ! सिद्धान्तोक्तसाधुसमाचारस्तावत्समस्तोऽपि त्वयावगतोऽवसरानुसारेण यथा वर्तसे तथा विधेयम्'। श्रीजिनवल्लभगणिना पादयोर्निपत्य भणितम्—'यथा श्रीपूज्यपादा आज्ञापयन्ति तथैव निश्चित प्रवर्तिष्ये' इति। ततोऽसौ स्वगुरुसमीपे गन्तुं प्रवृत्तः, प्राप्तो माइयडग्रामे आसिकादुर्गोपर्यांक क्रोशत्रये स्थितः। तत्र कश्चित्पुरुष प्रेष्य गुरु स्वमिलनायाजूहवत्। गुरुः 'किमिति सोऽत्र नागतः' इति वितर्कयन् सर्वलोकसमुदायसहितः समायातः, संमुख गत्वा तेनापि वन्दितः। कुशलवार्ता जाता। गुरुणा पृष्टं—'किमिति त्व नागतः' ?। तेनाभिहितम्—'भगवन्! सुगुरुमुखाज्जिनवचनामृत पीत्वा कथमधुना दुर्गतिदुःखावासनः समुपचितपाप चैत्यवास विषवृक्षसदृश सेवितुमिच्छामि' ? ततो गुरुणा भणितम्—'भो जिनवल्लभ ! ममेद चिन्तितमासीत् यत्तुभ्य स्वपद दत्त्वा त्वयि स्वगच्छदेवगृहभावकादिचिन्तां निवेश्य पश्चात्तव सद्गुरुपार्श्वे वसतिमार्गमङ्गीकरिष्ये'। ततो जिनवल्लभगणिना विकस्वरवदनारविन्देन भणितम्—'भगवन्! अतीव शोभनमेतत्, विवेकस्य हीदमेव फल, यद् हेयपरित्यागेनोपादेयमुपादीयते। तर्हि समकमेव सुगुरुसमीपे गम्यते'। गुरुणा ईषन्निःश्वस्य मत्यपादि यदुत—'वत्स! ईदृशी निःस्पृहता नास्त्यस्माकं यया चिन्ताकरणसमर्थं पुरुष विना स्वगच्छदेवगृहवाटिकादिचिन्तां मुक्त्वा सुगुरुपार्श्वे वसतिवासमङ्गीकुर्महे, अवश्य भवता विधातव्य वसतिवसनम्'। श्रीजिनवल्लभगणि —'भगवन्! एवम्'। ततो गुरुर्मापुच्छ्यासिकायां संप्राप्तः।

श्रीजिनवल्लभगणिरपि तत्संमत्या श्रीपत्तने विजहार। श्रीमदभयदेवसूरिपादा वन्दिताः प्रीणिताश्च। सूरयः स्वपदयोग्य त जानाना अपि दत्ताप्यमे न कथितवन्तः। यतो देवगृहनिवासिशिष्य इति गच्छस्य सम्मत न भविष्यतीति। ततो गच्छधारकः श्रीवर्धमानाचार्यः

स्वपदे निवेशितः, एकान्ते पुनः प्रसन्नचन्द्राचार्यो भणितः 'मदीयपदे भव्यलग्ने जिनवल्लभगणिः स्थापनीय' इति। ततो देवलोकं गताः श्रीमदभयदेवसूरयः।

ततो जिनवल्लभगणिर्गुर्जरत्रामेदपाटादिषु विहृतवान्। ते च सर्वेऽपि देशाः प्रायश्चैत्यनिवास्याचार्यैर्व्याप्ताः, सर्वोऽपि लोकस्तद्वासित एव सज्ज्ञानसदनुष्ठानसत्क्रियासदुपदेशाविना भाविज्ञानप्रभावादिना च प्रतिबोध्य वसतिवासमतानुरागीकृतः। चित्रकूटे कृतचातुर्मासिकजिनवल्लभगणिना उपदिष्टम्—"भोः श्रावकाः! अद्य आश्विनमासस्य कृष्णत्रयोदश्यां श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं समागतम् "पंचहत्थुत्तरे हुत्था साइणा परिनिव्वुडे" इति प्रकटाक्षरैरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनात्। ततोऽद्य दिने देववन्दना कार्या, सा च विधिचैत्ये कर्तव्या, तत्तु अत्र नास्ति, अतोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति"। श्रावकैरुक्तम्—'भगवन्! यद् युष्माकं संमतं तत् क्रियते'। ततो गुरुसहिताः सर्वे श्रावका गृहीतनिर्मलपूजोपकरणा देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः, प्राप्ताश्च तत्र। तत्र स्थितयाऽऽर्यिकयाऽऽत्मघातप्रतिज्ञापूर्वकं तेषां प्रवेशो निषिद्धः। तदप्रीतिकं ज्ञात्वा पूज्या निवृत्य स्वस्थानं गताः। ततः श्रावकाणां वचनेन एकस्य श्रावकस्य गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं धृत्वा देववन्दनादि सर्वं धर्मकार्यं कृतम्।

केचित्तु चरमतीर्थंकरस्य पञ्च कल्याणकान्येव मन्यन्ते यथा—"पंच हत्थुत्तरे" इत्यत्र नक्षत्रसाम्याद् गर्भापहारो मध्ये गणितः, परं कल्याणकानि तु "साइणा परिनिव्वुडे" इत्यनेन सह पञ्चैव इति, तत्तु चिन्तनीयमेव पुष्टप्रमाणाभावात्। तथा च "पंचहत्थुत्तरे" इत्यादि वचनस्यान्यथा व्याख्यानात्।

वस्तुतस्तु पंचहत्थुत्तरेति, व्याख्या—हस्तादुत्तरदिशि वर्तमानत्वात्, हस्त उत्तरो यासां वा, हस्तोपलक्षिता वा उत्तरा हस्तोत्तरा उत्त-

रफल्गुन्याः, बहुवचनं फल्गुनीशब्दस्य प्रायो बहुवचनान्तप्रयोगात्, यथा—"सिंहस्थमघा पूर्वाफल्गुन्यः पाद उत्तराणां च" इत्यादौ, प्रायोग्रहणात् क्वचित् हारिभद्रादौ 'हस्तोत्तरायाम्' इति एकत्वेऽपि न व्यामोहः । यत्तु कश्चित्—'बहुवचनं बहुकल्याणकापेक्षं' तदुपेक्षणीयमेव, प्रति फल्गुनीमेकैकहस्तमपेक्ष्य हस्ता उत्तरा यासामिति विगृह्य बहुव्रीहावपचेरित्यादि ।

अत्रेव गणनप्रक्रिया—पूर्वं यदुक्तवोक्तं 'बहुवचनं फल्गुनीशब्दस्य प्रायो बहुवचनान्तप्रयोगादिति', तदयुक्तम्, शब्दानुशासने पाणिनिना द्वित्वे विकल्पेन बहुत्वाभिधानात् प्रायोग्रहणं शब्दानुशासनानभिज्ञत्वमेव तव द्योतयति । हेमाचार्येणापि—'फल्गुनी योनिदैवता' इति पाठव्याख्यायां नाममालावृत्तावुक्त । वाचस्पतिः—'पूर्वफल्गुनी योनिदैवता' । शाब्दिकास्तु 'पूर्वफल्गुन्यौ पूर्वफल्गुन्य' इति मन्यन्ते, "फल्गुनी प्रोष्ठपदस्य भे" (सिद्धहे० २–२–१२३) इति द्वित्वस्य वा बहुत्वविधानात्, तथा च तत्सूत्रम्—'असत्वो द्वयोश्च' इति द्वित्वमनुवर्तते, फल्गुनी प्रोष्ठपदानां च नक्षत्रे, चकारः द्वयोरनुकर्षणार्थः फल्गुन्योर्द्वयोः प्रोष्ठपदयोश्च द्वयोर्नक्षत्रे बहुवचनमन्यतरस्यां भवति, यथा पूर्वे फल्गुन्यौ, यथा पूर्वाः फल्गुन्यः, यथा पूर्वे प्रोष्ठपदे, यथा पूर्वाः प्रोष्ठपदा इति । यत्तु कश्चित्—'बहुवचनं बहुकल्याणकेत्यादि' तदप्यनवबोधाविर्भावक, बहुवचनं बहुकल्याणकापेक्षं, इदमेव घटते द्वित्वेऽपि बहुत्वमस्तीति तद्व्यवच्छेदाय, तद्व्यवच्छेदकस्य पदेऽपि पदस्य पश्चाननपश्चागतत्वात्, 'पञ्चसु कल्याणकेषु हस्त उत्तरो यासां हस्तोत्तरा उत्तरफल्गुन्य' इत्युक्त कल्पावचूर्णे कुलमण्डनसूरिभिः । तथा प्रतिफल्गुनीमेकैकहस्तमपेक्ष्य हस्ता उत्तरा यासामिति विगृह्य 'बहुव्रीहावपचे' इति भूवदीपपाठे प्रतिफल्गुनीमित्यपपाठः, भवति च प्रतिफल्गुनीति अव्ययीभावात् अतिरिक्त इति । अर्थापेक्षया त्वय दोषः—एकैक हस्तमपेक्ष्य हस्ता उत्तरा यासामित्युक्त, तत्रान्यपदार्थबहुत्वे किं समस्यमानपदानामपि बहुत्वं स्यात्? येन हस्ता उत्तरा यासामित्युक्तमेव ? एवं च विशा

गोर्येपामिति समासे एकगोस्वामित्वेऽन्यपदार्थापेक्षया चित्रा गाव इति प्रसक्त स्यात्। तथाऽवधिमतो बहुत्वे किमवधेरपि बहुत्वेन भाव्य ? हस्तादुत्तरस्यां दिशि उत्तरफल्गुनीनां विद्यमानत्वेन किं हस्तस्यापि बहुत्व घटमान ? ध्रुवाद् ध्रौव्येण तत्तद्दिगाद्युपलक्षितमन्दिरादिवस्तुवृन्द वर्तत इति किं मन्दिरादिवस्तुबाहुल्ये ध्रुवस्यापि बाहुल्यं केनचित् परिकल्प्येत ? ततो नैवंविधो विग्रहाश्लिष्टो विग्रहकारी बहुव्रीहिरुदयमासादये-दिति कुतस्तदापत्तिविपत्तिः ? इति। तथा चतुर्णां च्यवनादीनां कल्याणकत्व गर्भापहारस्य नेति कुत उपलब्धिः ? 'पंचहत्थुत्तरे भगवान भूत्' इति कथनात्, भवन तु सर्वत्रापि समानमेव, यदि चत्वारि कल्याणकानि तदा भवतोऽनिष्टोऽप्ययं गर्भापहार कल्याणकत्वेन समापतित एव, 'सन्नियोगशिष्टानामन्यतरापाये उभयोरप्यभाव एव' इति महाभाष्योक्ते यदि गर्भापहारस्याकल्याणकत्व तदा तन्निमित्तत्वात्तदन्येषा चतुर्णामप्येषामकल्याणकत्व बलादायातम्। अपि च यद्याश्चर्यभूतत्वेन न मन्यसे गर्भापहारे कल्याणकत्व तर्हि मल्लिस्वामिनोऽपि स्त्रीत्वे तीर्थकृत्त्व न स्वीकरणीयम् आशाम्बरवत्, तत्राप्याश्चर्यभूतत्वस्य समानत्वात्, तदुच्छेदे च तव गर्भक्षावेणेव गलिता तमधिकृत्य पञ्चक-ल्याणकव्यवस्था। तथा भवद्गुरुणा कुलमण्डनाचार्येणापि सम भवतो विरोधो दुर्निरोधः समापन्नः, तेन हि पञ्चानामपि कल्याणकत्व स्वीचक्रे त्वया च प्रतिषिध्यते, अहो ! गुरुशिष्ययोर्वर्य पारंपर्यम्। अथ गर्भापहारे च्यवनादिवस्तुचतुष्कवत् कल्याणकत्वव्यवस्थापिकामने-कशास्त्रसंमतिं दर्शयामः—पत्तनज्ञानकोशे ताडपत्रपुस्तिकाया चन्द्रकुले श्रीशीलभद्रसूरितच्छिष्यधर्मघोषसूरितच्छिष्ययशोभद्रसूरितच्छिष्य-देवसेनगणितच्छिष्यपृथ्वीचन्द्रसूरिकृते पर्युषणाकल्पटिप्पनके "हस्त उत्तरो यासा ताः, बहुवचन बहुकल्याणकापेक्ष, योगश्चन्द्रेण सह संबन्धः" ॥ १ ॥ तथा श्रीविनयेन्दुसूरिणा श्रीपर्युषणाकल्पाध्ययननिरुक्ते श्रीविक्रमात् शरयुगुणेन्दु (१३२५) वर्षनिर्मिते—'ते ण काले ण ति' तस्मिन् काले यः पूर्वतीर्थकरैः श्रीवीरस्य च्यवनादिहेतुर्मासः कथितश्च यस्मिन् समये तीर्थकरश्च्यवति स एव समय उच्यते,

समयः कालनिर्धारणार्थः, यतः कालो वर्णोऽपि, यथा हस्त उत्तरो यासां ता हस्तोत्तरा उत्तरफल्गुन्यः, बहुवचनं बहुकल्याणकापेक्षं, तस्यां हि विभोश्च्यवनं गर्भाद्गर्भसंक्रान्तिः जन्म व्रतं केवलं चाभवत् निर्वृतिस्तु स्वातौ ॥ २ ॥ तथा चाचाराङ्गश्रुतस्कन्धाष्टमाध्ययनचूर्णौ—"ते णं काले णं तेणं समएणं जो भगवता उसभसामिणा सेसतित्थगरेहि य भगवतो वद्धमाणसामिणो चवणादीण छण्ह वत्थूण कालो णातो दिट्ठो वागरिओ य, तेणं काले णं ते णं समए णं ति", कालान्तर्गतः समयः, समयादिश्च कालः, सामण्णकालतो एस विसेसकालो स भतो हत्थस्स उत्तराओ हत्थुत्तराओ गणण पडुच्च हत्थोत्तरो जासिं ताओ हत्थुत्तराओ उत्तरफग्गुणीओ छट्ठीपक्खेण ति। यच्च वर्धमानस्वामिनः पञ्चाशकसूत्रे अभयदेवसूरिभिः श्रीअभयदेवसूरिभिः पञ्चैव कल्याणकानि उक्तानि, तथाहि—"सेसाण वि एवं चिय नियनियतित्थेसु विण्णेया ॥ ३६ ॥" शेषाणामपि, न वर्धमानस्यैव ऋषभादीनामपि वर्तमानावसर्पिणीभरतक्षेत्रापेक्षया, एवमेव इह तीर्थे, वर्धमानस्येव निजनिजतीर्थेषु स्वकीयस्व कीयभवचनावसरेषु, विज्ञेयानि ज्ञातव्यावसरेषु ज्ञातव्यानि, मुख्यवृत्त्या विवेचयतेति। इह च यान्येव गर्भादिदिनानि जम्बूद्वीपे भारताना-मृषभादिजिनानां तान्येव सर्वभरतानां सर्वैरवतानां, च यान्येव च एतेषामस्यामवसर्पिण्यां तान्येव च व्यत्ययेनोत्सर्पिण्यामपीति गाथार्थः। "पच महाकल्लाणा सव्वेसि जिणाण नियमेण" इति, तन्नियमविधायक वचः पञ्च भवन्त्येव न न्यूनानीति न्यूनत्वस्याघटमानत्वात्, न चाच्यु-तस्य जन्म, न चाजातस्य दीक्षा, न च तीर्थकृतो दीक्षामप्रतिपन्नस्य केवलं, न च तदभावे मुक्तिः, इत्यतो न्यूनत्वाभावे नियमः, आधिक्ये तु नियमो नास्ति, साक्षादनभिधीयमानत्वात्तस्य, यत्तत्र वीरस्य षष्ठे कल्याणके विशेषरूपे विद्यमानेऽपि पञ्चकल्याणकप्रतिपादनं तदविशेषा-र्थम्, उभयसाधारणपदापेक्षत्वादविशेषस्येति। यथा श्रीपञ्चमाङ्गे—"अत्थि णं भंते! सक्के देविंदे देवराया जाव महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए, ईसाणे णं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए? एवं तहेव त्ति"। अत्र एव तहेवत्ति, अनेन यद्यपि शक्रसमानवक्तव्य-

मीशानेन्द्रप्रकर्षं सूचित, तथापि विशेषोऽस्ति, स चायम्—"से ण अट्ठावीसाए विमाणवाससयसहस्साण असीए सामाणियसाहस्सीण जाव
चउण्ह असीईण आयरक्खदेवसाहस्सीण ति" । यथा वा स्थानाङ्गे—पञ्चहत्थुत्तरो वीरो' इत्युक्त्वा किं स्वातौ वीरनिर्वाणकल्याणकाभावः
प्रतिपादितः ? किं त्वेकैकनक्षत्रोत्पन्नपञ्चपञ्चकल्याणकप्रतिपादनाधिकारात् सदपि षष्ठं वीरनिर्वृतिकल्याणकं नोक्तं, तद्वदत्रापि न दोषः ॥२॥
तथा संदेहविषौषध्यां श्रीजिनप्रभसूरिकृतायाम्—"पञ्चसु च्यवनगर्भापहारजन्मदीक्षाज्ञानकल्याणकेषु हस्तोत्तरा यस्य स तथा ॥ ४ ॥ तथा
कुलमण्डनसूरिकृत् कल्पावचूरौ—"पञ्चसु कल्याणकेषु हस्त उत्तरो यासां हस्तोत्तरा उत्तरफल्गुन्यः ॥ ५ ॥ तथा श्रीस्थानाङ्गे पञ्चमस्थाने
प्रथमोद्देशके—"पउमप्पभस्स चित्ता मूलो पुण होइ पुप्फदंतस्स। पुव्वाइं ते आसाढा सीयलस्स उत्तर विमलस्स भद्दवया ॥१॥ रेवतिता अणत-
जिणो पुसो धम्मस्स संतिणो भरणी। कुंथुस्स कत्तिताओ अरस्स तह रेवतीतो य ॥२॥ मुणिसुव्वयस्स सवणो आसिणि णमिणो य नेमिणो
चित्ता । पासस्स विसाहा उ, पंच य हत्थुत्तरो वीरो ॥ ३ ॥ समणे भगवं महावीरे पञ्चहत्थुत्तरे होत्था, त जहा—हत्थुत्तराहिं चुए, चइत्ता
गब्भं वक्कंते, हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरिए, हत्थुत्तराहिं जाए, हत्थुत्तराहिं मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए, हत्थुत्तराहिं अणंते अणु
त्तरे जाव केवलवरनाणदसणे समुप्पण्णे" । अत्र गर्भापहारस्यान्यचतुष्कसमवोद्देशेन कल्याणकत्वं स्वत एव निर्व्यूढम् ॥ ४ ॥

अत्र केचित्प्रतिपादयन्ति—प्रथमतीर्थंकरस्य उत्तराषाढासु जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यां राज्याभिषेक उक्तः, सोऽपि कल्याणकत्वेनास्तु, नैवम्, तस्य
मासतिथ्योरनुक्तत्वात् कस्मिन्मासे कस्मिन् (कस्यां) तिथावाराधनं कुर्म ? गर्भापहारे च आवश्यकनिर्युक्तौ मासतिथिनक्षत्राणामुक्तत्वादा-
राधनं घटते। अन्यच्च राज्याभिषेकस्य कल्याणकत्वं यदि स्यात्तदा पञ्चोत्तराषाढासु पञ्चवस्तूनामेषामुक्तत्वात् स्थानाङ्गे किमिति पञ्चमस्थानके
पद्मप्रभादिवदेकनक्षत्रेऽस्याऽपि प्रतिपादनं नाकारि समानयोगक्षेमत्वात् ?। तथाऽन्येषामपि तीर्थकृतां राज्याभिषेक उक्तोऽस्ति, परं न कल्या-

णक्खत्तेन न्यगादि । जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यामय पाठः—" तसमे णं अरहा पच उत्तरा अभीइ छट्ठे होत्था, तं जहा—उत्तरासाढाहिं चुए, चइत्ता गब्भं वक्कंते, उत्तरासाढाहिं जाए, उत्तरासाढाहिं रायाभिसेयपत्तो, उत्तरासाढाहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, उत्तरासाढाहिं अणंते जाव समुप्पण्णे, अभीइणा परिनिव्वुए" । तथा आगमिकश्रीजयतिलकसूरिविरचिते सम्यक्त्वसंभवनाम्नि महाकाव्ये सुलसाचरिते गाम्यपरयपरीक्षणनाम्नि षष्ठे सर्गे—"सिद्धार्थराजाङ्गजदेवराज ! कल्याणकैः पञ्चभिरिति स्तुतस्त्वम् । तथा विधेह्यान्तरवैरिपङ्क्तु, यथा सयाम्यासु तव प्रसादात् ॥ ५० ॥ इति स्तुत्वा जिनाधीशं, त्रिः प्रणम्याम्बडो मुनिः । विशिवास्यः समा(मा)सीनोऽश्रौषीद्धर्मदेशनाम् ॥ २ ॥" इति ॥ ७ ॥

तथा श्रीजिनदत्तसूरिभिरप्युक्तम्—"गब्भापहारकल्लाणग पि न हु होइ वीरस्स" इत्युत्सूत्रम् ।

तथा सङ्घपट्टकबृहद्वृत्तौ—"सुज्ञानां लिङ्गिनामाचीर्णानि सिद्धान्तोक्तमपि श्रीमहावीरस्य षष्ठं गर्भापहारकल्याणकं कथनीयत्वान्न कर्तव्यम् इत्यादिका आपत्तिः इति । तदेव सिद्धान्तपक्षमुररीकृत्यापि तत्प्रतिक्षेपायोपक्रमम् सतां कथं नोपहास्यतां यासि ? ॥ इत्यलमतिविस्तरेण ।

ततो विधिचैत्याभावे सीदतः श्रावकान् ज्ञात्वा गुरुभि —

"जिनभवनं जिनबिम्बं, जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् । तस्य नरामरशिवसुख—फलानि करपल्लवस्थानि ॥ १ ॥"

इत्यादि देशनायामुपदिष्टम् । तत्र श्रावकैर्विधिचैत्यद्वय निर्मापितमित्यादि सदुपदेशेन, अनागतज्ञानेन, समस्तापूर्वानेकविषमकल्पा चैभिर्गुरुभिः श्राद्धापायोऽपि वशमानीताः, धारानगर्यां च नरवर्मनृपात्सम्मान प्राप्तः, विधिचैत्यस्थापनाऽपि स्थाने स्थाने कारिता । क्रमेण

श्रीमप्रभवदेवसूरिपद सूरिपदेन विभूष्य शासनोद्दीपिकाः इमे श्रीजिनवल्लभसूरयः वि० सं० ११६७ कार्तिककृष्णद्वादश्यां रजनीचरम

यामे पञ्चपरमेष्ठिमन्त्रपरावर्तन कुर्वन्तः चतुर्थदेवलोक प्राप्ता ।

पूज्यपादैरेभिः सूक्ष्मार्थसिद्धान्त—विचारसारषडशीति—सार्धशतकाख्यकर्मग्रन्थ—पिण्डविशुद्धि—पौषधविधि—प्रतिक्रमणसामाचारी—संघप-

ट्टक—धर्मशिक्षा—प्रश्नोत्तरशतक—शृङ्गारशतक—नानाप्रकारविचित्रचित्रकाव्यसार—शतसंख्यस्तुतिस्तोत्रादिग्रन्था ग्रथिता विलोक्यन्तेऽधुनाऽपि।

(अस्य विवरणस्याद्यन्ते चैतत्संक्षिप्तचरितस्य बीज विवरणकर्त्रा प्रदर्शितम्)

विवरणकर्तारश्चास्य ग्रन्थस्य श्रीजिनपालोपाध्यायपादा कदा जन्मदीक्षादि प्राप्तुवन्निति सम्यग ज्ञायते, परन्तु एतद्विवरण सं १२९३

वर्षे कृतमिति एतत्प्रशस्तिगतसप्तमश्लोकात् स्पष्ट ज्ञायते तेषां सत्ताकालः । तथा एतत्कुलककर्तृश्रीजिनवल्लभसूरिपट्टधरशिष्य श्रीजिनदत्तसूरि-

स्तत्पट्टधरशिष्य श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टधरशिष्य श्रीजिनपतिसूरेः शिष्य श्रीजिनपालोपाध्यायः श्रीमज्जिनेश्वरसूरेः श्रीजिनचन्द्रसूरिपट्टधरस्य

वाक्यादिद विवरण चकारेति स्पष्टमेवप्रशस्तौ । किं चास्य कृतिक्रमोऽपभ्रंशकाव्यत्रयीभूमिकायामित्थ लिखितः—

वि० स० १२६२ वर्षे षट्स्थानकवृत्तिः । सनत्कुमारचक्रिचरित सटीक महाकाव्यम् ।

वि० स० १२९२ वर्षे उपदेशरसायनविवरणम् । वि० सं० १२९३ वर्षे द्वादशकुलकविवरणम् ।

वि० सं० १२९३ वर्षे पञ्चलिङ्गीविवरणटिप्पनम् । वि० सं० १२९४ वर्षे चर्चरीविवरणम् ।

स्वप्नविचारभाष्यादि ।

इत्यादि उपाध्यायपादानामेषां किञ्चिदधिक परिचमपञ्चशकाव्यत्रयीभूमिकायां दृश्यते इति सधर्मिभिरवलोक्यम् ।

अथ ग्रन्थो धर्मजिज्ञासूनामुपयुक्ततरोऽप्रसिद्धश्चेति श्रीखरतरगणनायक श्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीश्वरोपदेशामृतधाराधौतचित्तया गुर्जरदेशभूषणसूरतपुरवास्तव्य जह्वेरी प्रेमचन्द्रमाढस धर्मपत्न्या श्रीमत्या "रतनबेन" नामधेयया स्वपरोपकारार्थं दत्तेन द्रव्यसाहाय्येन मुद्रापितः ।

अस्य च मुद्रणावसरे बीकानेरस्थश्रीजिनकृपाचन्द्रसूरिज्ञानभाण्डारात् पूज्यप्रवर्तकश्रीकान्तिविजयप्रसादेन वाडीपार्श्वनाथज्ञानभाण्डागारात्, महोपाध्यायश्रीदेवविजयगणिज्ञानभाण्डागारात् प्राप्ता लिखितप्रतयस्तिस्रः शुद्धिविषय उपयुक्ततरा जाता, अतः प्रतिसाहाय्यकारिणामेषां महात्मनां महोपकारो मन्यते ।

अस्य ग्रन्थस्य शुद्धशोधने अस्मत् गुरुवर्यप्रवर्तक मुनि सुखसागर महाराजेन अतिपरिश्रमेण तथा च भावनगरनिवासि श्रीजैनधर्मप्रसारकसमायपि शास्त्री जेठालाल हरिभाईत्यनेन कृतेऽपि दृष्टिदोषाच्छाद्मस्थ्यात्प्रमादान्मुद्रणयन्त्रदोषाद्वा यत्र यत्र स्खलितं दृक्पथमायात् तत्र विद्वद्भिर्महात्मभिः क्षमाधनैः सम्यक् संशोध्य ज्ञापनीया यथ यतो द्वितीयावृत्तिसमये तद्विषये यत्यते इति प्रार्थयते—

विदुषां वशंवदः

श्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीश्वरचरणसरोजभृङ्गप्रवर्तक श्रीसुखसागरशिष्याणुः मङ्गलसागरो मुनिः

वि० सं० १९९० मार्गशुक्लपञ्चमी पालीताणानगरे.

विषयानुक्रमणिका ।

॥ अर्हम् ॥

श्रीनवाङ्गीवृत्तिकारश्रीमज्जिन-अभयदेवसूरिशिष्य-श्रीमज्जिनवल्लभसूरिविरचितम्

द्वादशकुलकम्.

श्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्य-प्रवरपण्डितश्रीमज्जिनपालकृतविवरणसमेतम् ।

प्रथमकुलकम् ।

नृत्यन्नानाविलासोद्धुरविबुधवधूसत्कटाक्षच्छटाभिः, श्वेताभिः श्वेतिमानं स्तबकितमभजन् नूनमङ्ग समग्रम् ।
श्रीमज्जन्माभिषेके सुरगिरिशिखरे यस्य लोकैकबन्धोः, स श्रीचन्द्रप्रभाख्यो जिनपतिरसमश्रेयसे वः सदा स्तात् ॥ १ ॥
श्रीमच्चान्द्रकुलाम्बरैकतरणेः श्रीवर्द्धमानप्रभोः, शिष्यः सूरिजिनेश्वरो मतिवचःप्रागल्भ्यवाचस्पतिः ।
आसीद् दुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितागारवद्,-वेश्मावस्थितिरागमज्ञसुमुनिभ्रातस्य शुद्धात्मन ॥ २ ॥

तस्मादमूभवनवाङ्गविवृत्तिवेधा, मेधानिधेस्तनुतरो जिनचन्द्रसूरेः ।
संस्थापितानुपमधामजिनेन्द्रपार्श्वः, श्रीस्तम्भने पुरवरेऽभयदेवसूरिः ॥ ३ ॥

अर्थानामृद्धते स्वातिगहनरचनागूढताभाजि वृत्ते–ऽशीतिं युक्तां चतुर्भिश्चतुरतरमतिर्यः सुविधानिधानम् ।
द्रोणाचार्यप्रधानैः स्तुत इति मुदितैः पत्तने संघमुख्यैर्नून धात्रा चरिष्णुः प्रवचनतिलकः कौतुकान् निर्ममेऽसौ ॥ ४ ॥
तथा च तद्युक्तिः ॥ आचार्याः प्रतिसद्म सन्ति महिमा येषामपि प्राकृतैर्मातु नाध्यवसीयते सुचरितैर्येषां पवित्रं जगत् ।
एकेनापि गुणेन किन्तु जगति प्रज्ञाधना साम्प्रतं, यो धत्तेऽभयदेवसूरिसमतां सोऽस्माकमावेद्यताम् ॥ ५ ॥
तस्य ख्यातिं निशम्य श्रुतनिकषनिधेर्गौतमस्येव दूरात्, पुर्याः श्रीआशिकायाः प्रवररजतकृत्त्वेन कल्लोलवर्षः ।
एव विख्यातकीर्त्तिः सितपटवृषभः प्रैषयत् स्वं विनेय, त्रैविद्यं शान्तदान्तं निशमनविषयेऽप्यागमस्यास्य पार्श्वे ॥ ६ ॥
शिष्योऽथ स श्रीजिनवल्लभाख्यश्चैत्यासिनः सूरिजिनेश्वरस्य ।
प्राप्य प्रसन्नोऽभयदेवसूरिं, ततोऽग्रहीज्ज्ञानचरित्रचर्य्याम् ॥ ७ ॥
शुभगुरुपदसेवावाप्तसिद्धान्तसारावगतिगलितचैत्यावासमिथ्यास्वभावः ।
गृहिगृहवसतिं स स्वीचकारातिशुद्धां, सुविहितपदवीवद् गाढसंवेगरङ्गः ॥ ८ ॥
तथास्य संविग्नशिरोमणेरमून्मनः प्रसन्नं सकलेषु जन्तुषु ।
जिनानुकृत्या भुवनं विबोधयन्, यथा न शश्राम महामनाः स्वयम् ॥ ९ ॥
धर्मोपदेशकुलकाङ्कितसारलेखैः, श्राद्धेन बन्धुरधिया गणदेवनाम्ना ।

१ आचार्यैरतिकोविदैश्च इति पाठान्तरम् ।

प्राबोधयत् सकलवागडदेशलोक, सूर्योऽरुणेन कमल किरणैरिव स्वैः ॥ १० ॥
तानि द्वादश विस्तृतानि कुलकान्यम्भोधिवद् दुर्गमान्यत्यन्तं च गभीरभूरिसुपदान्युन्मिद्रतार्याणि च ।
व्याख्यातु य उपक्रम कृशधियाऽप्याधीयते मादृशो–नारोढु तदमर्त्यशैलशिखर प्रागल्भ्यत पङ्गुना ॥ ११ ॥
एव श्रीजिनवल्लभस्य सुगुरोश्चारित्रिचूडामणेर्भव्यप्राणिविबोधने रसिकता वीक्ष्यानुता शाश्वतीम् ।
आदेशाद् गुणविज्ञवाङ्मयविभृतिप्रस्तावकस्यादरात्, प्राप्तात् सूरिपद मुदञ्चितवपु श्रीदेवभद्रः प्रभुः ॥ १२ ॥

इह हि संप्रति विशिष्टज्ञानवत्पुरुषसम्पर्कार्कोद्द्योताभावेन भव्यजनानामपि अपगतसम्यग्दर्शनविवेकविलोचनाना भगवान् कारुण्यरसपाथोनिधि श्रीमत्तीर्थाधिपोपदिष्टश्रुतनिकषावगमप्रवर्त्तितसम्यक्सारविधिः समस्तविद्यानितम्बिनीचुम्बितवदनारविन्द समभिनन्दितसत्कविकोविदवादिवृन्दः श्रीमज्जिनवल्लभसूरिमुनिवरः, तदुपचिकीर्षया विवेकलोचनोन्मीलकरसायनाञ्जनशलाकाप्रख्यानि द्वादशकुलकानि आविश्चकार । तेषामपि प्रवरधर्मोपदेशप्रस्तावनाप्रख्यमाद्यकुलकमारभमाणः समर्शस च विनेया धर्मे उपदेष्टव्या इति शिष्टसमाचार सत्यापयन् तेषा सकलगुणोपेतत्वेनोपदेशाविषयतामाशङ्क्य साधुसमाचारमात्रस्येन उपदिश्यत इति उपदर्शयन् प्रथमवृत्तमाह—

कुलप्पसूयाण गुणालयाण, तुम्हाण धम्मे सयमुज्जयाण ।
नत्थेव किंची उवदेसणिज्ज, तहावि कप्पुत्ति भणामि किंचि ॥ १ ॥

कारिणो दुष्टचेष्टकाः । रौद्रचित्तपुरे लोकाः, सन्ति द्रोहादयः खलाः ॥ ५ ॥ ते तेऽपि तत्समास्तस्यास्ते ते सर्वस्वनायकाः । अतश्चरटमुन्द्रस्य, देवी साऽत्यन्तवल्लभा ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥ दुष्टाभिसन्धिराजेन्द्र, तं भर्तारं दिवानिशम् । मन्यते परमात्मानं, सा शुश्रूषापरायणा ॥ ७ ॥ न मुञ्चति च पार्श्वं, तथाहृदयति वल्लभम् । अनुरक्ता निजे पत्यौ, सा देवी तेन वर्ण्यते ॥ ८ ॥ तस्याश्च निष्करुणताया महादेव्या अभिवृद्धिहेतुस्तस्य रौद्रचित्तपुरस्य वल्लभा तन्निवासिजनानां विनीता जननीजनकयोरतिभीषणा स्वरूपेण साक्षात्कालकूटसम्पुटघटितेव हिंसा नाम दुहिता, तथाहि—यतः प्रभृति सा जाता, कन्यका राजमन्दिरे । तत आरभ्य तत्सर्वं, पुरं समभिवर्धते ॥ १ ॥ राजा पुष्टतरीभूतो, देवी स्थूलत्वमागता । भवोऽभिवृद्धिहेतु सा, पत्तनस्य सुकन्यका ॥ २ ॥ ईर्ष्याप्रद्वेषमात्सर्यचण्डत्वाक्षमादयः । प्रधाना ये जनास्तत्र, पुरे विख्यातकीर्तयः ॥ ३ ॥ तेषामानन्दजननी, सा हिंसा प्रविलोकिता । स्थिता परापरोत्सङ्गे, सञ्चरन्ती करात्करे ॥ ४ ॥ चुम्ब्यमाना जनेनोच्चैर्यम्प्रमीति निजेच्छया । सा तन्निवासिलोकस्य, तेनोक्ताऽत्यन्तवल्लभा ॥ ५ ॥ दुष्टाभिसन्धिनृपतेर्वचनं नातिवर्तते । सा निष्करुणतादेव्या, वचनेन प्रवर्तते ॥ ६ ॥ शुश्रूषातत्परा नित्यं, तयोर्हिंसा सुपुत्रिका । जननीजनकयोस्तेन, सा विनीतेति गीयते ॥ ७ ॥ भीषणा सा स्वरूपेण, यथाभिहितमञ्जसा । तदिदानीं मया सम्यक्कथ्यमानं निबोधत ॥ ८ ॥ अपि सा नाममात्रेण, त्रासकम्पविधायिका । सर्वेषामेव जन्तूनां, किं पुनः प्रविलोकिता ? ॥ ९ ॥ साऽधोमुखेन शिरसा, नरके नयति देहिनः । सा संसारमहावर्तगर्तसंपातकारिका ॥ १० ॥ सा मूलं सर्वपापानां, सा धर्मध्वंसकारिणी । सा हेतुश्चित्ततापानां, सा शास्त्रेषु विगर्हिता ॥ ११ ॥ किंचेह बहुनोक्तेन ?, नास्त्येव ननु तादृशी । लोकेऽपि दारुणाकारा, सा हिंसा हन्त यादृशी ॥ १२ ॥ इतश्चास्ति तामसचित्तं नाम नगरं, तत्र महामोहतनयो द्वेषगजेन्द्रो नाम नरेन्द्रः प्रतिवसति, इतश्च या प्रागाख्याता वैश्वानरस्य जननी मम धात्री अविवेकिता नाम ब्राह्मणी, सा तस्य द्वेषगजेन्द्रस्य भार्या

भवति, सा च केनचित्प्रयोजनेन ततस्तामसचित्तनगराद्बहिःस्थिते सति वैश्वानरे तत्र रौद्रचित्तपुरे समागताऽऽसीत्, यादृक् च तामसचित्त नगरं यादृशोऽसौ द्वेषगजेन्द्रो राजा यादृशी साऽविवेकिता यच्च तस्यास्तामसचित्तनगराद्रौद्रचित्तपुरं प्रत्यागमनप्रयोजनमेतत् सर्वमुत्तरत्र कथयिष्यामः, केवलं भद्रेऽगृहीतसङ्केते! न तदाऽस्य व्यतिकरस्याहं गन्धमपि ज्ञातवान्, इदानीमेवास्य भगवतः सदागमस्य प्रसादादिदं समस्तं मम प्रत्यक्षीभूतं, तेन तुभ्यं कथयामि, ततः साऽविवेकिता तत्र रौद्रचित्तपुरे स्थिता कियन्तमपि कालं, जातो दुष्टाभिसन्धिना सह परिचयः, यतो द्वेषगजेन्द्रप्रतिबद्ध एवासौ दुष्टाभिसन्धिनरेन्द्रः, ततोऽविवेकितायाः किङ्करभूतो वर्तते, ततः साऽविवेकिता मां मनुजगतौ समागतमवगम्य ममोपरि स्नेहवशेनागत्य ततो रौद्रचित्तपुरात् स्थिता सन्निहिता, जातोऽस्या मम जन्मदिने वैश्वानरो, वृद्धिं गत क्रमेण, कथितस्तया तस्मै सर्वोऽप्यात्मीयः स्वजनवर्गः, ततस्तस्य वैश्वानरस्य तत्र मार्गे मया सह गच्छतः समुत्पन्नैवम्भूता बुद्धिः यदुत—नयाम्येनं नन्दिवर्धनकुमारं रौद्रचित्तपुरे, दापयाम्यस्मै दुष्टाभिसन्धिना तां हिंसाकन्यकां, ततस्तया परिणीतया ममैष सर्वप्रयोजनेषु गाढतरं निर्व्यभिचारो भविष्यति, ततो विचिन्त्य तेनैवमभिहितोऽहं तत्र गमनार्थं, मयोक्तं—कनकशेखरादयोऽपि गच्छन्तु, वैश्वानरः प्राह—कुमार! नामीषां तत्र गमनप्रसरो, यतोऽन्तरङ्गं तद्रौद्रचित्तं नगरं, ततो विना परिजनेन मत्सहाय एव कुमारस्तत्र गन्तुमर्हति, ततस्तदाकर्ण्याहमलङ्घनीयतया तद्वचनस्य गुरुतया तत्र स्नेहभावस्य अज्ञानोपहततया चित्तस्यानाकलय्य तस्य परमशत्रुतां अपर्यालोच्यात्महिताहितं अदृष्ट्वाऽप्यागामिनीमनर्थपरम्परां गतो वैश्वानरेण सह रौद्रचित्तपुरे दृष्टो दुष्टाभिसन्धिः दापिता वैश्वानरेण मम तेन हिंसा परिणीता क्रमेण कृतमुचितकरणीयं ततः प्रहितो दुष्टाभिसन्धिना सहितो हिंसावैश्वानराभ्यां, मिलितोऽहं कनकशेखरादिबले, गच्छता मार्गे प्रारब्धः सहर्षेण वैश्वानरेण सह जल्पं यदुत—कुमार! कृतकृत्योऽहमिदानीं, मयोक्तं—कथम्?, स प्राह—यदेषा परिणीता कु-

कारिणो दुष्टचेष्टका । रौद्रचित्तपुरे लोकाः, सन्ति प्रोह्यप्य सला ॥ ५ ॥ ते तेऽविवक्ष्माक्षस्यास्ते ते सर्वेस्तनायकाः । अतश्चरटपु- न्नम्य, देवी साऽत्यन्तवल्लभा ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥ दुष्टाभिसन्धिराजेन्द्र, स भर्तारं दिवानिशम् । मन्यते परमात्मान, सा शुभ्रूषापरायणा ॥ ७ ॥ न मुञ्चति च सदेदं, संवाहयति तत्क्रमम् । अनुरक्ता निजे पत्यौ, सा देवी तेन वर्ण्यते ॥ ८ ॥ तस्याश्च निष्करुणताया महादेव्या अभि- पृष्ठिहेतुभस्य रौद्रचित्तपुरस्य वल्लभा तन्निवासिजनानां विनीता जननीजनकयोरतिसमीपष्मा स्वरूपेण साक्षात्कालकूटसम्पुटघटितेव हिंसा नाम दुहिता, तथाहि—यतः प्रभृति सा जाता, कन्यका राजमन्दिरे । तत आरभ्य तत्सर्वं, पुरं समभिवर्धते ॥ १ ॥ राजा पुष्टशरी- भूतो, देवी स्थूलत्वमागता । अतोऽभिवृद्धिहेतु सा, पठनस्य सुकन्यका ॥ २ ॥ ईर्ष्याप्रद्वेषमात्सर्यचण्डत्वाप्रशमादयः । प्रधाना ये जना स्तत्र, पुरे विख्यातकीर्तय ॥ ३ ॥ तेषामानन्दजननी, सा हिंसा प्रविलोकिता । स्थिता परापरोत्सङ्गे, सञ्चरन्ती करात्करे ॥ ४ ॥ चु- म्ब्यमाना जनेनोच्चैयम्भ्रमीति निजेच्छया । सा तन्निवासिलोकस्य, तेनोक्ताऽत्यन्तवल्लभा ॥ ५ ॥ दुष्टाभिसन्धिनृपतेर्वचनं नातिवर्तते । सा निष्करुणतादेव्या, वचनेन प्रवर्तते ॥ ६ ॥ शुभूषावत्सरा नित्य, तयोर्हिंसा सुपुत्रिका । जननीजनकयोस्तेन, सा विनीतेति गीयते ॥ ७ ॥ भीषणा सा स्वरूपेण, यथाभिहितमञ्जसा । तदिदानीं मया सम्यक्कथ्यमान निबोधत ॥ ८ ॥ अपि सा नाममात्रेण, त्रासकम्पविधायिका । सर्वेषामेव जन्तूनां, किं पुनः प्रविलोकिता ? ॥९॥ साऽधोमुखेन शिरसा, नरकं नयति देहिन । सा संसारमहावर्तगर्वसपातकारिका ॥१०॥ सा मूलं सर्वपापानां, सा धर्मध्वंसकारिणी । सा हेतुश्चित्तपापाना, सा शास्त्रेषु विगर्हिता ॥ ११ ॥ किंचेह बहुनोक्तेन ?, नास्त्येव ननु तादृशी । लोकेऽपि दारुणाकारा, सा हिंसा हन्त यादृशी ॥ १८ ॥ इतश्चास्ति तामसचित्त नाम नगरं, तत्र महामोहतनयो द्वेषगजेन्द्रो नाम नरेन्द्रः प्रतिवसति, इतश्च या प्रागाख्याता वैश्वानरस्य जननी मम धात्री अविवेकिता नाम ब्राह्मणी, सा तस्य द्वेषगजेन्द्रस्य भार्या

घलेन प्रबलवीर्यो देवतानुग्रहेण, तथापि सन्निहितपुण्योदयमाहात्म्यान्मे न लगन्ति स्म तदीयशिलीमुखाः न प्रभवन्ति स्म तदीयशस्त्राणि न वहन्ति स्म तस्य विद्याः अकिञ्चित्करीभूता देवता, मम तु चेतसि परिस्फुरित—अहो प्रियमित्रवटकस्य प्रभावातिशयो यदस्य तेजसा ममाय रिपुर्दृष्टिमपि धारयितु न पारयति, ततो मया [तथा] वैश्वानरवटकप्रभावाधिष्ठितेन स प्रवरसेनशबरनायको विच्छिन्नकार्मुकः प्रतिहतक्षेपान्यशस्त्रः सन् गृहीतचर्मरत्नभास्वरकरवालः स्यन्दनादवतीर्य स्थितो भूतले प्रस्थितो मदभिमुख, अत्रान्तरे पार्श्ववर्तिन्या विलोकितोऽहं हिंसया जातो गाढतरं रौद्रपरिणामः मुक्तो मया कर्णान्तमाकृष्य निशितोऽर्धचन्द्रः छिन्न तेन तस्यागच्छतो मस्तक, समुल्लसितोऽस्मद्बले कलकलः निपातिता ममोपरि देवैः कुसुमवृष्टि वृष्ट सुगन्धोदक समाहता दुन्दुभय समुद्घोषितो जयजयशब्दः, ततो हतनायकत्वाद्विपण्ण चरटबल अवलम्बितप्रहरण गत मे शरण, प्रतिपन्न मया, निवृत्तमायोधन, सजात सन्धिः, प्रतिपन्न सर्वचरटैर्मम भृत्यभाव , मया चिन्तित—अहो हिंसाया माहात्म्यप्रकर्ष यदनया विलोकितस्यापि ममैतावानुन्नतिविशेष सपन्न इति, सन्मानितास्तेऽपि कनकशेखरादिभि , दत्त प्रयाणक, समासा वय कुशावर्त्तपुरे, समानन्दितः कनकशेखरकुमारागमनेन कनकचूडराजः तुष्टो मद्दर्शनेन ततो विधापितस्तेन महोत्सवः पूजित प्रणयिवर्गः, ततो गणित विमलाननारत्नवत्योर्विवाहदिन समागत पर्यायेण कृतमुचितकरणीय, ततो दीयमानैर्महादानैर्विधीयमानैर्जनसन्मानैर्बहुविधकुलाचारैः संपाद्यमानैरभ्यर्हितजनोपचारैर्गानवादनपानखादनविमर्देन निर्भरीभूते समस्ते कुशावर्त्तपुरे परिणीता कनकशेखरेण विमलानना मया रत्नवतीति, ततो विहितेपूचितकर्तव्येषु निवृत्ते विवाहमहानन्दे गते दिनत्रयेऽदृष्टपूर्वतया कुशावर्त्तस्यातिरमणीयतया तत्प्रदेशाना कुतूहलपरतया यौवनस्य समुत्पन्नतयाऽस्मासु विश्रम्भभावस्य गृहीत्वाऽस्मदनुज्ञा नगरावलोकनाय निर्गते भ्रमणिकया सपरिकरे विमलाननारत्नवत्यौ, ततोऽनेकाश्चर्यदर्शनेनानन्दपूरितहृदये सम्प्राप्ते ते

मारेण हिंसा, केवलमेतावदधुनाऽहं प्रार्थये—यथैषा कुमारस्य सततमनुरक्ता भवति, मयाऽभिहितं—कः पुनरेवमवनेऽस्या उपायो भवि-
ष्यति ?, वैश्वानरः प्राह—सापराधं निरपराधं वा प्राणिनं मारयता कुमारेण न मनागपि घना(घृणा)यितव्यं अयमस्याः स्वत्वनुरक्तीभवनोपायः,
मयाऽभिहितं—किमनयाऽत्यन्तमनुरक्तया भविष्यति ?, वैश्वानर प्राह—कुमार ! भद्रोऽपि महाप्रभावेयं, यतो मयाऽधिष्ठितः पुरुषोऽतिते-
जस्वितया परेषां केवलं त्रासमात्रं जनयति, अनया पुनर्हिंसयाऽत्यन्तमनुरक्तयाऽऽलिङ्गितमूर्तिर्महाप्रभावतया दर्शनमात्रादेव जीवितमपि
नाशयति, तस्मादभिमुखीकर्तव्येयं कुमारेण, मयाऽभिहितमेवं करोमि, वैश्वानरेणोक्तं—महाप्रसाद इति, ततो मार्गे गच्छताऽहं शशसूकर-
शरभशबरमारङ्गादीनामाटव्यजीवानां शतसहस्राणि मारयामि स्म ततः प्रहृष्टा हिंसा तथा मय्यनुकूला ततः कम्पन्ते मद्दर्शनेन
जीवा मुञ्चन्ति प्राणानपि केचित् तत संजातो मे वैश्वानरकथितहिंसाप्रभावे प्रत्ययः, प्राप्ता वयं कनकचूडविषयाभ्यर्णे, तत्रास्ति वि-
षमकूटो नाम पर्वतः, तस्मिंश्च कनकचूडमण्डलोपद्रवकारिणोऽम्बरीषनामानश्चरटाः प्रतिवसन्ति, ते च कदर्थिताः पूर्वं बहुशः कनकचूडेन,
ततः कनकोदरमागच्छन्तमवगम्य निरुद्धस्तैर्मार्गः, प्रत्यासन्नीभूतमस्मद्बलं, ततः कलकलं कुर्वन्त समुत्थिताश्चरटाः, समालग्नमायोधनं,
ततश्च—निपतितशरजालभिन्नकुम्भस्थलाभोगनिर्गच्छदच्छमुक्ताफलस्तोमसम्पूरिताशेषभूपीठदेशं क्षणात् तथाविदलितभटमस्तकास-
त्वराजीवघनानुकारेण रक्तौघनीरेण दुष्प्रापसच्छत्रसमावहृतेन तुल्यं तडागेन संजातमुच्चैर्महायुद्धमस्माकमिति, तत समुदीर्णतया चर-
टगम्य संजाताः परिमग्नप्राया कनकोदरादयः, अत्रान्तरे प्रवरसेनाभिधानेन चरटनायकेन सार्धं समापतितं ममायोधनमिति, ततः
संचितोऽहं वैश्वानरेण भक्षितं मया तत्क्रूरचित्ताभिधानं वटकं ततः प्रवृत्तो मेऽन्तस्तापः संजातो भृकुटितरङ्गभङ्गुरो ललाटपट्टः समा-
पित स्वेदबिन्दुनिकरेण शरीरं, स च प्रवरसेनोऽत्यन्तकुशलो धनुर्वेदे निर्व्यूढसाहसः करवालेऽतिनिपुणः सर्वास्त्रप्रयोगेषु गर्वोद्धुरो विद्या-

श्चितम् ॥ १ ॥ रचितप्रथितोरुसुहस्तिघट, घटनागतभीरुकृतार्तरवम् । रवपूरितभूधरविगिविवर, वरहेतिनिवारणखिन्ननृपम् ॥ २ ॥ नृपभिन्नमदोद्धुरवैरिगण, गणसिद्धनभश्चरघुष्टजयम् । जयलम्पटयोधशतैश्चटुल, चटुलाश्वसहस्रविमर्दकरम् ॥ ३ ॥ करसृष्टशरौघविदीर्णरथ, रथभग्नविवर्धितयोधबलम् । बलशालिभटेरितसिंहनद, नदभीषणरक्तनदीप्रवहम् ॥ ४ ॥ तत्रैवंरूपे प्रवृत्ते महारणे दृष्टः परैः कृतभीषणनादैः समरभर भग्नमद्बल समुल्लसितः परबले कलकलः केवल न चलिता मम पदमपि पराङ्मुख, त्रयोऽपि नायका समुत्कटतया निकटसरीभूता परे, अत्रान्तरे पुन सक्षितोऽहं वैश्वानरेण भक्षित मया क्रूरचित्ताभिधान वटक जातो मे भासुरतरः परिणामः ततः साक्षेपमाहूतो मया समरसेनो, चलितोऽसौ ममोपरि मुक्तमस्त्रवर्ष, केवल सन्निहिततया पुण्योदयस्य न प्रभवन्ति स्म तानि मे शस्त्राणि, ततो विलोकितोऽहं हिंसया जातो मे दारुणतरो भाव तत गृहीता मया परविदारणचतुरा शक्ति विदारित समरसेनो, गतः पञ्चत्व भग्न तद्बल चलितोऽहं द्रुमाभिमुख, स च लग्न एव योद्धु कनकचूडेन, ततो मयाऽभिहितो—रे ! किमत्र भवति हन्तव्ये तातेनायासितेन? न खलु गोमायुकेसरिणोरनुरूपमायोधन, ततस्त्वमारादागच्छेति, ततो चलितो ममाभिमुख द्रुमनरेन्द्रः, निरीक्षितोऽहं हिंसया, ततो दूरादेव निपातितमर्धचन्द्रेण मया तस्योत्तमाङ्ग, भग्न तदीयसैन्य, विहितो मयि सिद्धविद्याधरादिभिर्जयजयशब्दः, इतश्च कनकशेखरेणापि सहापतितो योद्धु विभाकर , शरवर्षच्छेदानन्तरं मुक्तानि तेन कनकशेखरस्योपरि आग्नेयपन्नगादीन्यस्त्राणि, निवारितानि वारुणगारुडादिभिः प्रतिशस्त्रैः कनकशेखरेण, ततोऽसिलतासहाय समवतीर्णं स्यन्दनाद्विभाकरः, कीदृश रथस्थस्य भूमिस्थेन सह युद्धमितिमत्वा कनकशेखरोऽपि स्थितो भूतले, ततो दर्शितानेककरणविन्याससमभिवाञ्छितमर्मप्रहारं प्रतिप्रहारवञ्चनासारं सजात द्वयोरपि बृहतीं वेलां चलकरवालयुद्धं, ततः समाहत्य स्कन्धदेशे पातित कनकशेखरेण विभाकरो भूतले गतो मूर्च्छा समुल्लसितः कनकशेखरबले

चूतचूचुक नामोद्याने, प्रवृत्ते क्रीडितु, यत्र तु कनकचूडराजास्थाने तदा विश्रामः, यावदकाण्ड एव प्रवृत्त कोलाहलः, पूत्कृत दासचेटीभिः, किमेतदिति संभ्रान्त तत्यितमास्थान, हृते विमलाननारत्नवत्यौ केनचिदिति प्रादुर्भूत प्रवादः, तत्र सत्वरमसद्बल, लग्न तदनुमार्गेण, ततो मार्गस्थितया परसैन्यस्य सोत्साहतयाऽस्मदनीकस्य स्तोकभूभाग एव समघट्टथा परस्परमूरुसत्वशालिन्या, श्रुतमस्माभि-र्विभाकरनाम वन्दिभिरुद्घुष्यमाण, ततः सर्वैरेव चिन्तितमस्माभि —अये! स एष कनकपुरनिवासी प्रभाकरवन्धुसुन्दर्योस्तनयो विमाकरो यस्मै प्रभावत्या दत्ता विमलानना पूर्वमासीदिति निवेदित दूतेन, ततश्चैषोऽस्मान् परिभूय हरत्येते सख्यौ दुष्टात्मेति भावयतो मे विहिता वैश्वानरेण संज्ञा ततो भक्षित मया क्रूरचित्ताभिधान वटक सञ्जातो भासुर परिणामः, ततो मयाऽभिहित—अरेरे पुरुषाधम विभाकर! परदारहरणतस्कर! क यासि? पुरुषो भव पुरुषो भवेति, ततस्तद्वाकर्ण्य गजाभयाद् इव त्रिभिः सोत्सोमुखैर्वलितमभिमुख परबले आविर्भूतास्तदधिष्ठायकास्त्रय एव नायका, ततो मया कनकचूडराजेन कनकशेखरेण च त्रिभिरपि योद्धुकामैर्यथासमुख भूतास्ते, इतश्च योऽसौ कन्यागमनसूचनार्थं कनकचूडराजसमीपे समागतः पूर्वमासीभन्दराजदूतः स तत्रावसरे मत्सकाशे वर्तते, ततोऽभिहितोऽसौ मया—अरे विकट! जानीषे त्व कतमा स्त्वेते त्रयो नायकाः?, विकट आह—देव! सुष्ठु जानामि, य एष वामपार्श्वेऽनीकस्य सम्मुखो भवतः एष कलिङ्गाधिपतिः समरसेनो नाम राजा, एतद्बलेनैव हि प्रारब्धमिदमनेन विभाकरेण, यो महाबलतया विभाकरपितुः प्रभा-करस्याय स्वामिभूतो वर्तते, यः पुनरेष मध्यमसैन्ये वर्ततेऽभिमुखः कनकचूडनरपते अयं विभाकरस्यैव मातुलो वङ्गाधिपतिर्द्रुमो नाम राजा, यस्त्वेष दक्षिणभागवर्तिनि बले नायकोऽभिमुखः कनकशेखरस्य, सोऽयं विभाकर एव, यावदेव कथयति विकटः तावत्समाल-प्रमायोधन, तच्च कीदृशम्—शरजालतिरस्कृतदृष्टिपथ, पयरोधसमाकुलतीव्रभटम्। भटकोटिविपाटितकुम्भतटं, तटविभ्रमहस्तिशरीर-

चितम् ॥ १ ॥ रचितप्रथितोरुसुहस्तिघट, घटनागतभीरुकुसार्वरवम् । रवपूरितभूधरविग्विवरं, वरहेतिनिवारणखिन्ननृपम् ॥ २ ॥ नृप
भिन्नमदोद्धुरवैरिगण, गणसिद्धनभश्चरघुष्टजयम् । जयलम्पटयोधशतैश्चदुलं, चदुलाश्वसहस्रविमर्दकरम् ॥ ३ ॥ करसृष्टशरौघविदीर्णरथ,
रथभङ्गविवर्धितबोलबलम् । बलशालिभटेरितसिंहनद, नदभीषणरक्तनदीप्रवहम् ॥ ४ ॥ ततश्चेदृशे प्रवृत्ते महारणे दृष्ट परैः कृतभीषण-
नादैः समरभरः भग्नमस्मद्बल समुल्लसितः परबले कलकलः केवल न चलिता वय पदमपि पराङ्मुख, त्रयोऽपि नायका समुत्कटतया
निकटतरीभूताः परे, अत्रान्तरे पुन सन्निवोऽह वैश्वानरेण भक्षित मया क्रूरचित्ताभिधान वटक जातो मे भासुरतरः परिणाम ततः
साक्षेपमाहूतो मया समरसेनो, चलितोऽसौ ममोपरि मुञ्चन्शरवर्ष, केवल सन्निहिततया पुण्योदयस्य न प्रभवन्ति स्म तानि मे शस्त्राणि,
ततो विलोकितोऽह हिंसया जातो मे दारुणतरो भावः तत प्रहिता मया परविदारणचतुरा शक्ति विदारित समरसेनो, गतः प-
ञ्चत्व मम सद्बल चलितोऽह द्रुमाभिमुख, स च लग्न एव योद्धु कनकचूडेन, ततो मयाऽभिहितो—रे ! किमत्र भवति हन्तव्ये तातेना-
यासितेन?, न खलु गोमायुकेसरिणोरनुरूपमायोधन, ततस्त्वमारादागच्छेति, ततो वलितो ममाभिमुख द्रुमनरेन्द्र, निरीक्षितोऽह हिंसया,
ततो दूरादेव निपातितमर्धचन्द्रेण मया तस्योत्तमाङ्ग, भग्न तदीयसैन्य, विहितो मयि सिद्धविद्याधरादिभिर्जयजयशब्दः, इतश्च कनकशे-
खरेणापि सह्यापतितो योद्धु विभाकरः, शरवर्षच्छेदानन्तरं मुक्तानि तेन कनकशेखरस्योपरि आग्नेयपन्नगादीन्यस्त्राणि, निवारितानि वारु
णगारुडादिभिः प्रतिशस्त्रैः कनकशेखरेण, ततोऽसिलतासहायः समवतीर्णः स्यन्दनाद्विभाकर, कीदृश रथस्थस्य भूमिस्थेन सह युद्धमि
तिमत्वा कनकशेखरोऽपि स्थितो भूतले, ततो दर्शितानेककरणविन्यासमभिवाञ्छितमर्मप्रहारं प्रतिप्रहारवञ्चनासारं संजात द्वयोरपि महती
वेला खड्गयुद्ध, ततः समाहत्य स्कन्धदेशे पातित कनकशेखरेण विभाकरो भूतले गतो मूर्च्छां समुल्लसितः कनकशेखरबले

चूतचूचुक नामोद्यान, अथवा कीदृशं, वयं तु कनकचूडराजास्थाने वृथा विश्रामः, यावदकाण्ड एव प्रवृत्त कोलाहलः, पूत्कृत दासचेटीभिः, किमेतदिति ससम्भ्रान्त उत्थितमास्थान, हृते विमलाननारत्नवत्यौ केनचिदिति प्रादुर्भूत प्रवादः, ततः ससम्भ्रमसद्गल, लग्न तदनुमार्गेण, ततो मार्गस्थितया परसैन्यस्य सोत्साहतयाऽस्मदनीकस्य स्तोकभूभाग एव समवष्टब्धा परपभूरसमस्पतािकन्या, श्रुतमस्माभिर्विभाकरनाम वन्दिभिरुद्घुष्यमाणं, ततः सर्वैरेव चिन्तितमस्माभि —अये! स एष कनकपुरनिवासी प्रभाकरचन्द्रसुन्दर्योस्तनयो विभाकरो यस्मै प्रभावत्या दत्ता विमलानना पूर्वमासीदिति निवेदित दूतेन, ततश्चैषोऽस्मान् परिभूय हरत्येते वध्वौ दुष्टात्मेति भावयतो मे विहिता वैश्वानरेण सखा ततो भक्षित मया क्रूरचित्ताभिधान वटक सजातो भासुरः परिणामः, ततो मयाऽभिहित—अरेरे पुरुषाधम विभाकर! परदारहरणतस्कर! क यासि? पुरुषो भव पुरुषो भवेति, ततस्तदाकर्ण्य गङ्गाप्रवाह इव त्रिभिः स्रोतोमुखैर्वलितमभिमुख परबलं प्रादुर्भूतास्त्रयोऽपि प्रायकास्त्रय एव नायकाः, ततो मया कनकचूडराजेन कनककेसरेण च त्रिभिरपि योद्धुकामैर्यथासमुख धृतास्ते, इतश्च योऽसौ कन्यागमनसूचनार्थं कनकचूडराजसमीपे समागतः पूर्वमासीत्सन्धिराजदूत स तत्रावसरे मत्सकाशे वर्तते, ततोऽभिहितोऽसौ मया—अरे विकट! जानीषे त्वं कतमाः खल्वेते त्रयो नायका ?, विकटः प्राह—देव! सुष्ठु जानामि, य एष वामपार्श्वेऽनीकस्य सम्मुखो भवतः एष कलिङ्गाधिपतिः समरसेनो नाम राजा, एतद्बलेनैव हि प्रारब्धमिदमनेन विभाकरेण, यतो महाबलतया विभाकरपितुः प्रभाकरस्याप स्वामिभूतो वर्तते, यः पुनरेष मध्यमसैन्ये वर्ततेऽभिमुख कनकचूडनरपतेः अयं विभाकरस्यैव मातुलो वङ्गाधिपतिर्द्रुमो नाम राजा, यस्त्वेष दक्षिणभागवर्तिनि बले नायकोऽभिमुख कनककेसरस्य, सोऽयं विभाकर एव, यावदेव कथयति विकट तावत्समालग्नमायोधनं, तच्च कीदृशम्—शरजालतिरस्कृतदृष्टिपथ, पयरोधसमाकुलसीप्रभटम् । भटकोटिविपाटितकुम्भतटं, तटविभ्रमहस्तिशरीर-

चर ॥ ११ ॥ तथापि प्रियया नूनं, ममेदं हन्त हिंसया । सर्वं संपादितं मन्ये, कृतमालोकनं यया ॥ १२ ॥ अहो प्रभावो हिंसाया, अहो मय्यनुरक्तता। अहो कल्याणकारित्वमहो सर्वगुणाढ्यता ॥ १३ ॥ यादृशी वर्णिता पूर्वं, वरमित्रेण मे प्रिया । एषा वैश्वानरेणोक्ते-स्तादृश्येव न संशयः ॥ १४ ॥ तस्यागृहीतसङ्केते¹, वृत्तान्तस्यात्र कारणम् । स मे पुण्योदयो नाम, वयस्यः परमार्थतः ॥ १५ ॥ केवलम्—तदा न लक्षयाम्येवमहं पापहतात्मकः । यथा पुण्योदयाज्जातं, ममेदं सर्वमञ्जसा ॥ १६ ॥ ततश्च—एवंविधविकल्पेनाहं वैश्वानरहिंसयोः । अत्यन्तमनुरक्तात्मा, न जानामि स किंचन ॥ १७ ॥ इतश्च हट्टमार्गेण, मामकीनरथस्तदा । प्राप्तो राजकुलाभ्यर्णे, कृतलोकचमत्कृतिः ॥१८॥ अथास्ति सु(प्र)भ्रनायस्य, दुहिता जयवर्मणः । प्रिया कनकचूडस्य, देवी मलयमञ्जरी ॥१९॥ तस्याश्च भुवनाभोगसर्वसौन्दर्यमन्दिरम् । अस्ति मन्मथमञ्जूषा, कन्या कनकमञ्जरी ॥ २० ॥ सा स्यन्दनस्थं गच्छन्तं, वातायनसुसंस्थिता । मां दृष्ट्वा पञ्चबाणस्य, शरगोचरमागता ॥ २१ ॥ कुतूहलवशेनाथ, वीक्षमाणेन सर्वतः । गवाक्षे लीलया दृष्टिर्मया तत्र निपातिता ॥ २२ ॥ ततः कनकमञ्जर्या, लोललोचनमीलिता । क्षणं सा मामिका दृष्टिश्चलति स न कीलिता ॥ २३ ॥ सापि सा मामिका दृष्टिं, पिबन्ती स्तिमितेक्षणा । स्वेदकम्पनरोमाञ्चैर्व्यक्तकामा क्षणं स्थिता ॥ २४ ॥ मम तस्याश्च सानन्दं, दृष्टिसंयोगदीपितम् । मदीयसारथिर्भावं, तेतलिस्तम लक्षयत् ॥ २५ ॥ ततश्चिन्तितं तेतलिना—अये¹ रतिमकरकेतनयोरिवातिसुन्दरोऽयमनयोरनुरागविशेषः, केवलं महाजनसमक्षमेवमनिमेषाक्षतया निरीक्षमाणस्यैनां हीनसत्त्वतया लाघवमस्य संपत्स्यते रभसत्वाच्च कदाचिदीर्ष्या संपद्येत ततो न मे युक्तमुपेक्षितुमिति तत काकलीं कृत्वा चोदितस्तेतलिना स्यन्दनः, ततोऽहं लावण्यामृतपङ्कमग्नामिव कपोलपुलककण्टकलग्नामिव मदनशरशलाकाकीलितामिव तदीयसौभाग्यगुणस्यूतामिव कनकमञ्जरीवदनकमलावलोकनात् कथंचिद्दृष्टिमाकृष्य तस्यामेव निक्षिप्तहृदयः प्राप्तः क्रमेण निजमन्दिरं, तत्र च

हृष्टकण्ठः, ततो निवार्य त वायुदानसलिलाभ्युक्षणादिभिराश्वासितो विभाकर कनकशेखरेण, अभिहितश्च—साधु भो नरेन्द्रतनय! साधु न मुक्तो भवता पुरुषकारः नाङ्गीकृतो दीनभावः समुज्ज्वालिता पूर्वपुरुषस्थितिः लेखितमात्मीय शशधरे नामक, तदुत्थाय पुनर्योद्धुमर्हति राजसूनुः, ततोऽहो अस्य महानुभावता अहो गम्भीरता अहो पुरुषातिरेकः अहो वचनातिरेकः इति चिन्तयता विभाकरेणाभिहित—भाय! अलमिदानीं युद्धेन, निर्जितोऽहं भवता न केवल खड्गेन, किं तर्हि? चरितेनापि, तत परमबन्धुवत् स्वय निरीक्षितो विभाकर' स्वकीयस्यन्दने कनकशेखरेण समारोपितो मधुरवचनै उपसहृतमायोधन, गत पराविभाग सर्वमपि परसैन्य कनकशेखरस्य, दृष्टे भयातिरेकप्रकम्पमानगात्रयष्टी विमलाननारत्नवत्यौ, समानन्दिते पेशलवाक्यैः, स्थापिते निजभर्तृस्यन्दनयोः कनकचूडेन, ततो लब्धजयतया हर्षपरिपूर्णा वय कुशावर्त्तपुरे प्रवेष्टुमारब्धाः, कथम्?, पुरतः कुञ्जरारूढो, राजा देवेन्द्रसन्निभः । ददान यथाकाम, प्रविष्टो निजमन्दिरे ॥ १ ॥ तत्र प्रमुदिताशेषलोकलोचनवीक्षितः । पुरं प्रविश्य स्वे गेहे, गत कनकशेखरः ॥ २ ॥ ततो रत्नवतीयुक्तः, स्यन्दनस्थ शनैः शनैः । यावद्गच्छामि तत्राहं, निजावासकसम्मुखम ॥ ३ ॥ तावत्ते समुल्लापाः, प्रवृत्ताः पुरयोषिताम् । जयश्रिया परीताङ्गे, मयि सस्पृहचेतसाम् ॥ ४ ॥ जगत्प्रतिमल्लोऽपि, येनासौ विनिपातितः । द्रुम समरसेनश्च, स सोऽय नन्दिवर्धन ॥ ५ ॥ अहो धैर्यमहो वीर्यमहो दाक्ष्यमहो गुणाः । अस्य नून न मर्त्योऽय, देवोऽय नन्दिवर्धनः ॥ ६ ॥ इय रत्नवती धन्या, याऽस्य भार्या महात्मन । धन्या वयमपि द्येप, यासां दृष्टिपथ गतः ॥ ७ ॥ अथवा सर्वमेवेदमहो धन्यतम पुरम् । अचिन्त्यसाहसाढ्येन, यदनेन विभूषितम् ॥८॥ तत्सलाम्नादशीर्षाघः, शृण्वतो मम मानसे । महामोहात्समुत्पन्नो, वितर्कोऽयमभूद्भृशम् ॥ ९ ॥ ममायमीदृशो लोके, प्रवादोऽत्यन्तदुर्लभः । यः सजातो महानन्दहेतुरप्रतिकारकः ॥ १० ॥ तस्या(त्रा)स्य कारण तावद्यस्मो हितकारकः । एष वैश्वानरोऽस्त्येव, नात्र सन्देहगो-

ततो मया चिन्तितं—अहो अस्य मयि भक्तिप्रकर्षः अहो वचनकौशलं, युज्यत एवास्मै सद्भावः कथयितुं, तथापि वामशीलतया मदन-विकारस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले ! न जाने किमत्र कारणं ? केवलं यतः प्रभृति हट्टमार्गमतिक्रम्य समानीतस्त्वया रथो राजकुलाभ्यर्णे धारितश्चात्र कियन्तमपि क्षणं तदारात्सर्वाणि मे विलीयन्तेऽङ्गानि प्रवर्धतेऽन्तस्तापः ज्वलतीव भुवनं न सुखायन्ते जनोल्लापा आवि-र्भवति रणरणकः समुन्मूलालीकचिन्ता शून्यमिव हृदयं ततोऽहमस्य दुःखस्याऽलब्धपरित्राणोपायः खल्वेव स्थित इति, ततः सहर्षेण तेत-लिनाऽभिहितं—देव ! यद्येवं ततो विज्ञातं मयाऽस्य दुःखस्य निदानमौषधं च, न विषादः कर्तव्यो देवेन, मयाऽभिहितं—कथं ?, तेतलिः प्राह—समाकर्णय, निदानं तावदस्य दुःखस्य चक्षुर्दोषः, मयोक्तं—कस्य सम्बन्धी ?, तेतलिः प्राह—न जाने किमसौ लक्षिता न वा दे-वेन ?, मया पुनर्मुहूर्तां वेलां निरूपिता तत्र राजकुलपर्यन्तवर्तिनि प्रासादे वर्तमाना काचिद् वृद्धदारिका देवमर्धतिरश्चीनेनेक्षणयुगलेन साभि-निवेशमप्रत्यक्षन्तो निरूपयन्ती, तन्निश्चितमेवतस्या एव सम्बन्धी चक्षुर्दोषोऽयं, यतो देव ! अतिविषमा विषमशीलानां दृष्टिर्भवति, ततो मया चिन्तितं—वष्टः खल्वेष तेतलिः मुग्धोऽनेन मदीयभावः विलोकिता सा चिरमनेन अतः पुण्यवानयं, यतश्च वदत्येष यथा लब्धं मया तदास्य दुःखस्य भेषजमिति तत् संपादयिष्यति नूनं तां मदनज्वरहरणमूलिकां कन्यकामेष मे, तस्मात्प्राणनाथो ममायं वर्तत इति विचिन्त्य समारोपितो बलात्पर्यङ्के तेतलिः, अभिहितश्च—साधु भो ! साधु सुष्ठु विज्ञातं भवता मदीयरोगनिदानं इदानीमौषधमस्य नि-वेदयतु भद्रः, तेतलिनाऽभिहितं—देव ! इदमत्र चक्षुर्दोषे भेषजं, यदुत—निपुणवृद्धनारीभिः कार्यतां सम्यग् लवणावतारणकं विधीयतां मन्त्रकुशलैरपमार्जनं लिख्यन्तां रक्षाः निषध्यन्तां कण्ठकानि अनुशील्यन्तां भूतिकर्माणि, अन्यथा—शाकिन्यपि किल प्रत्युच्चारिता न प्रभवतीति कृत्वा गत्वा निष्ठुरवचनैर्गाढं निर्भर्त्स्यतां सा दारिका यदुत—हे वामलोचने ! निरीक्षितस्त्वया विषमदृष्ट्या देवः ततस्त्वं ज्ञाता

शून्यमनस्को विधाय दिवसोचितं कर्तव्यमारूढोऽभ्युपरितनभूमिकायां, ततः प्रस्थाप्य समस्तपरिजनमेकाकी निषण्णः शय्यायां, तस्यां पारापरैः कलकलतरङ्गोत्तरैर्वितर्ककल्लोलैर्विधुरितचेतोवृत्तिर्न जानामि आहं यदुत—किमागतोऽस्मि ? किं गतोऽस्मि ? किं तत्रैव स्थितोऽस्मि ? किमेककोऽस्मि ? किं परिजनवृतोऽस्मि ? किं सुप्तोऽस्मि ? किं वा जागर्मि ? किं रोदिमि ? किं वा न रोदिमि ? किं दुःखमिदं ? किं वा सुखमिदं ? किमुत्कण्ठकोऽयं ? किं वा व्याधिरयं ? किमुत्सवोऽयं ? किं वा व्यसनमिदं ? किं दिनमिदं ? किं वा रजनीयं ? किं मृतोऽस्मि ? किं वा जीवामीति, कथंचिदुपलब्धचेतनः पुनश्चिन्तयामि—अये ! क्व गच्छामि ? किं करोमि ? किं शृणोमि ? किं पश्यामि ? किमालपामि ? कस्य कथयामि ? कोऽस्य मे दुःखस्य प्रतीकारो भविष्यतीति, एवं च पर्याकुलचेतसो निषिद्धाशेषपरिजनस्यापरापरपार्श्वेन शरीरं परावर्तयतो महानारकस्येव तीव्रदुःखेनालब्धनिद्रस्यैव लङ्घिता सा रजनी समुद्गतोऽंशुमाली गतश्चैव स्थितो मेऽर्धप्रहरः, अत्रान्तरे ममागतस्तेतलिः प्रतिषिद्धतया मे न वारितः केनापि प्राप्तो मत्समीपं कृतप्रणामेन पादपतनं निषण्णो भूतले, विरचितकरमुकुलेन चाभिहितमनेन—देव ! नीचजनसुलभेन चापलेन किंचिद्देवं विज्ञापयिष्यामि यद्यार्यचारु वा सोढुमर्हति देवः, मयाऽभिहितं—भद्र तेतले ! विस्रब्धं वद किमियता पूर्वशोभया ?, तेतलिनाऽभिहितं—यद्येवं ततो मया देव ! परिजनादाकर्णितं यथा रथाश्वतीर्थे देवो न ज्ञायते किमत्र कारणं सोद्वेग इव निषिद्धाशेषपरिजनः सचिन्तः शयनीये विवर्तमानस्तिष्ठति ?, इतश्च स्यन्दनाश्वानां वार्तां कारयतो लङ्घितोऽतीतदिनशेषः, ततो रात्रौ समुत्पन्ना मे चिन्ता यदुत—किं पुनर्देवस्योद्वेगकारणं भविष्यति ?, ततस्तदुत्कण्ठयतश्चिन्ताविधुरस्य जाग्रत एव मे विभाता रजनी, ततो यावदुत्थाय किलेहागच्छामि तावदुत्तमं प्रयोजनान्तरमापतितं तेनातिवाहितेयतीं वेलामहमागत इत्यतो निवेदयतु देवः प्रसादेन शरीरकुशलवार्तामात्रायत्तजीविताय किंकरापसदायास्मै जनाय यदस्य व्यतिकरस्य कारणमिति ब्रुवाणः पतितो मच्चरणयोस्तेतलिः,

ततो मया चिन्तितं—अहो अस्य मयि भक्तिप्रकर्षः अहो वचनकौशलं, युज्यते एतस्मै सद्भावं कथयितुं, तथापि वामशीलतया मदन-
विकारस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले! न जाने किमत्र कारणं? केवलं यतः प्रभृति हट्टमार्गमतिक्रम्य समानीतस्त्वया रथो राजकुलाभ्यर्णे
धारितश्चात्र कियन्तमपि क्षणं तदारभ्य सर्वाणि मे विलीयन्तेऽङ्गानि प्रवर्धतेऽन्तस्तापः स्वच्छन्दमिव भुवनं न सुखायन्ते जनोक्तयः आवि-
र्भवति रणरणकः समुत्सुकीकरोति चिन्ता शून्यमिव हृदयं ततोऽहमस्य दुःखस्यालब्धपरित्राणोपायः खल्वेव स्थित इति, ततः सहर्षेण तेत-
लिनाऽभिहितं—देव! यद्येवं ततो विज्ञातं मयाऽस्य दुःखस्य निदानमौषधं च, न विषादः कर्तव्यो देवेन, मयाऽभिहितं—कथं?, तेतलिः
प्राह—समाकर्णय, निदानं तावदस्य दुःखस्य चक्षुर्दोषः, मयोक्तं—कस्य सम्बन्धी?, तेतलिः प्राह—न जाने किमसौ लक्षितो न वा दे-
वेन?, मया पुनर्बृहती वेला निरूपिता तत्र राजकुलपर्यन्तवर्तिनि प्रासादे वर्तमाना काचिद् वृद्धदारिका देवमर्धतिरश्चीनेनेक्षणयुगलेन साभि-
निवेशमनवरतं निरूपयन्ती, तन्निश्चितमेव तस्या एव सम्बन्धी चक्षुर्दोषोऽयं, यतो देव! अतिविषमा विषमशीलानां दृष्टिर्भवति, ततो
मया चिन्तितं—चतुरः खल्वेष तेतलिः युक्तोऽनेन मदीयभावः विलोकिता सा चिरमनेन अत एव युज्यतेऽनर्थं, यतश्च भवत्येव यथा लब्धं
मया तत्रास्य दुःखस्य भेषजमिति ततः सम्पादयिष्यति नूनं तां मदनज्वरहरणमूलिकां कन्यकामेष मे, तस्मात्प्राणनाथो ममायं वर्तत इति
विचिन्त्य समारोपितो बलात्पर्यङ्के तेतलिः, अभिहितश्च—साधु भोः! साधु सुष्ठु विज्ञातं भवता मदीयरोगनिदानं इदानीमौषधमस्य नि-
वेदयतु भद्रः, तेतलिनाऽभिहितं—देव! इदमत्र चक्षुर्दोषे भेषजं, यदुत—निपुणवृद्धनारीभिः कार्यतां सम्यग् लवणावतारणकं विधीयतां
सर्षपकुलालैरपमार्जनं लिख्यन्तां रक्षाः निबध्यन्तां कण्डकानि अनुशील्यन्तां भूतिकर्माणि, अन्यच्च—शाकिन्यपि किल प्रत्युच्चारिता न
प्रभवतीति कृत्वा गत्वा निष्ठुरवचनैर्गाढं निर्भर्त्स्यतां सा दारिका यदुत—हे वामलोचने! निरीक्षितस्त्वया विषमदृष्ट्या देवः ततस्त्वं ज्ञाता

पुत्रा तिष्ठसि यदि च देवस्य शरीरे मनागपि स्खलितं भविष्यति ततो नास्ति मे(ते) जीवितमिति, एवं क्रियमाणे देव! नियमादुपशाम्यत्येष प्रभुरोषः, तदिदमस्य भेषजं मया विज्ञातमिति, ततो विहस्य मयाऽभिहितं—भद्र तेतले! पर्याप्तं परिहासेन, निवेद्यतां यदवधारितः कश्चिद्रूपता निश्चित(श्चो)मदुःखविगमोपायः?, तेतलि प्राह—देव! किमलब्धदेयवु सप्रतीकारा एव देवपादोपजीविनः कदाचिदपि देवस्य पुरतः सोद्वेगे सति देवे सदर्पं जल्पितुमुत्सहन्ते?, तस्मान्मा कुरुत विषादं सिद्धमेव देवसमीहितं, मया हि देवोद्वेगनिरासार्थमेवैष परिहासो विहितः, मयाऽभिहितं—वर्णय तर्हि कथं सिद्धमस्मत्समीहितम्?, तेतलि प्राह—देव! विज्ञापितमिदमादावेव मया यथा मम प्रत्युषस्येव देवसमीपमागच्छतो गृहतमं प्रयोजनान्तरमापतितं तेन लक्षितो ममायं विनार्थमहर इति, तद्देवसमीहितसिद्ध्यर्थमेव प्रयोजनान्तरं, कथमन्यथा गृहधर्मत्वमस्योपपद्येत?, यतोऽस्ति मम परिचिता मलयमञ्जरीसम्बन्धिनी कपिञ्जला नाम वृद्धगणिका, सा मम शयनादुत्थितः पुरतः प्रविश्य मत्सदने वयस्य! त्रायध्वं त्रायध्वमिति महता शब्देन पूत्कृतवती, ततोऽनुपलब्धभयकारणेन मयाऽभिहितं—भद्रे! कपिञ्जले कुतस्ते भय?, मयाऽभिहितं—मीनकेतनादिति, मयाऽभिहितं—कपिञ्जले! अश्रद्धेयमिदं, यतोऽहमेव तर्कयामि यदुत—कुङ्कुमरागपिङ्गलपलितचिताज्वालावलीभासुरं कटकटायमानास्थिपञ्जरशियाशब्दभैरवं सकुञ्चितवलीतिलकजालपिच्छलतातिभीषणं उदम्यितरावाकारलम्बमानातिस्थूलस्तनभयानकं अतिरौद्रमहाश्मशानविभ्रमं त्वदीयशरीरमिदमुपलभ्य नूनं कामं कातरनर इवाराटीं दत्त्वा दूरतः प्रपलायते ततः कुतस्ते भयमिति?, कपिञ्जलयाऽभिहितं—अयि! अलीकदुर्विदग्ध! न लक्षितस्त्वया मदीयोऽभिप्रायः तेनैव प्रजल्पसि, अतः समाकर्णय यथा मे मदनाद्भयमिति, मयाऽभिहितं—तर्हि निवेदयतु भवती, सा प्राह—अस्ति तावदिहैव भवतो मलयमञ्जरी नाम मम स्वामिनी तस्याश्चास्ति कनकमञ्जरी नाम दुहिता, अत्रान्तरे तेतलिना कनकमञ्जरीनामग्रहणादेव स्पन्दितं मे दक्षि-

मलोचनेन स्फुरितमधरेण उच्छ्वसितं हृदयेन रोमाञ्चितमङ्गेन गतमिवोद्वेगेन, ततो मया चिन्तितं—नूनं सैषा मम हृदयदयिता कनकमञ्जरीत्युच्यते, सहर्षेण चाभिहितं—ततस्ततः, ततो लक्षितमदीयभावेन अहो प्रियनामोच्चारणमन्त्रसामर्थ्यमिति विचिन्त्य तेतलिनाऽनुसन्दधानेन कपिञ्जलावचनमिदमभिहितं—सा च मदीयस्तन्यपानेन सवर्धिता तेन मम सर्वस्वमिव शरीरमिव हृदयमिव जीवितमिव सा कनकमञ्जरी स्वरूपाद्व्यतिरेकिणी वर्तते अधुना पीड्यते सा वराकी मकरध्वजेन ततो यत्तस्या मीनकेतनाद्भयं तत्परमार्थतो ममैव भयमिति, तदिदमाकर्ण्य धा(बा)रयतस्तेतलेराकृष्य करवालमरेरे मन्मथहतक! मुञ्च मुञ्च मे प्रिया कनकमञ्जरीं पुरुषो वा भव दुरात्मन्! नास्त्यधुना ते जीवितमिति ब्रुवाणोऽहमुत्थितः शयनीयतलादावेगेन, तेतलिनाऽभिहितं—देव! अलमनेनावेगेन, न खलु सदये देवे कनकमञ्जर्या मदनहतकादन्यस्माद्वा सकाशाद्भयगन्धोऽपि, कथानकं चेदमतस्तच्छेषमप्याकर्णयतु देव, ततस्तद्वचनेनाहं पुनः प्रत्यागतचेतनो मनाग् विलक्षीभूतो निषण्णः शय्यातले, तेतलिः प्राह—ततो मयाऽभिहितं—भद्रे कपिञ्जले! किं पुनर्निमित्तमासाद्य तस्याः कनकमञ्जर्याः प्रभवति मदनहतक, कपिञ्जलयाऽभिहितं—आकर्णय, अस्ति तावदतीते दिने संपन्नं वधूहरणविधुर, समावो देवस्य कनकचूडस्य परैः सह महासमामः, ततो उच्छ्रितपताकेषु नगरं प्रविशत्सु कनककचूडकनकशेखरनन्दिवर्धनेषु कुतूहलवशेनाहं गेहाभिर्गत्य स्थिता हट्टमार्गे, प्रविष्टेषु गता स्वामिनी भवनं, आरूढा चोपरितनभूमिकायां, तत्र च वातायने वर्तमाना राजमार्गाभिमुखनि सारितवदनकमला निष्पन्दमन्दस्तिमितशून्यदृष्टिका चित्रविन्यस्तेव शैलघटितेव निष्पन्नयोगेव परमयोगिनी व्युपरताशेषाङ्गप्रत्यङ्गचलनचेष्टा दृष्टा मया कनकमञ्जरी, ततो हा किमेतदिति विचिन्त्य ससम्भ्रमं पुत्रि! कनकमञ्जरीति पुनः पुनस्तामहमाहूतवती न च दत्तं मे मन्दभाग्यायास्तया प्रत्युत्तरं, इतश्च तस्मिन्नवसरे तत्रासीत्कन्दलिका नाम दासदारिका, ततस्तां प्रति मयाऽभिहितं—भद्रे कन्दलिके! केन पुनर्हेतुना वत्साया

कनकमञ्जर्या इयमेवंविधाऽवस्था सञ्जातेति ?, कन्दलिकयाऽभिहितं—अम्ब ! न सम्यग् लक्षयामि, केवलं यत प्रभृति राजमार्गेऽवतीर्णो नन्दिवर्धनकुमारः पतितो दृष्टिगोचरे भर्तृदारिकायाः तत आरभ्येयं प्रमुदितेव लब्धवरेव अमृतसिक्तेव महाभ्युदयप्राप्तेव अनाख्येयं किमपि रसान्तरमनुभवन्ती मया दृष्टाऽऽसीत्, यदा त्वतीतोऽसौ दृष्टिगोचरात् तदेयमीदृशीमवस्थां प्राप्तेति, ततस्तदाकर्ण्य मरिष्यतीयमकृतप्रतीकारेति सचिन्त्य शोकविह्वलया विहितो मया हाहारवः, तदाकर्णनेन समागता मलयमञ्जरी, ततः सापि किमेतत्कपिञ्जले ! किमेतदिति वदन्ती निरीक्ष्य कनकमञ्जरीं विलपितुमारब्धा, ततो वृद्धतमतया दोहलस्य जननीवल्लभतया हृदयस्य सम्यक्सततया विनयस्य मनाक् मत्रावचेतना सपमा कनकमञ्जरी मोटितमनया शरीरकं प्रवृत्ता जृम्भितुं, ततस्तां स्वकीयोत्सङ्गे निधाय मलयमञ्जर्याऽभिहितं—वत्से ! कनकमञ्जरि ! किं ते शरीरके बाधते ?, कनकमञ्जर्याऽभिहितं—अम्ब ! नाहमन्यत्किञ्चिल्लक्षयामि केवलं दाहज्वरो मे शरीरं बाधते, ततो यावदाकुला वयं कुर्मस्तस्याः शरीरस्य मलयजरसेन सेचनं प्रेरयामः कर्पूरजलबिन्दुवर्षीणि तालवृन्तानि प्रयच्छामोऽङ्गे हिमसेकशीतला नवाभ्रीः (कापायीः) समर्पयामो मुहुर्मुहुः कर्पूरपूरितानि नागवल्लीदलवीटकानि समाचरामोऽन्यामप्यनेकाकारां शीतक्रियां तावद्गतोऽस्तपासरेश्वरः समुद्गतो निशीथिनीनाथः परिप्लावित विमलचन्द्रिकया नभस्तलं, ततो मयाऽभिहिता मलयमञ्जरी—स्वामिनि ! सघर्ममिव स्थानं भतः प्रकाशे निःसार्यतां राजदुहिता, तयाऽभिहितं—एवं क्रियतां, ततो हिमगिरिविशालशिलाविभ्रमे सुधाधवलप्रकाशहर्म्यतले कपञ्चिद्ध्रायमाणा नीता कनकमञ्जरी विरचितं सत्रातिशीतलनलिनीदलपल्लवशयनीयं, तत्र तां निवेश्य विहितानि भुजयुगले मृणालनालवलयानि स्थापितो वक्षस्थले सिन्दुवारहारः समुपनीताः स्पर्शनार्थं प्रक्षेपमात्रेण महासरोवरस्यापि स्त्यानभावसम्पादकाः शीतवीर्या महामणयः, लगति च तत्र प्रदेशे स्वत एव बलिनामपि रोमहर्षदन्तवीणासञ्जननो गन्धवाहनः, ततो मलयमञ्जर्याऽभिहितं—वत्से ! कन-

कमञ्जरि! किमपगताऽधुना भवत्या दाहज्वरबाधा, कनकमञ्जरी प्राह—नहि नहि अम्ब! प्रत्युताधुना मम मतिः यदुत—अनन्तगुणा सा वर्तते, यत प्रज्वलितखदिराङ्गारपुञ्जायते मां प्रत्येष शशधरहस्तक ज्वालाकलापायते चन्द्रिका विस्फुलिङ्गायते तारकानिकरः दहति मामेष नलिनीदलस्रस्तरः शोषयन्ति सिन्धुवारहारादयः, किं बहुना?, इदशरीरकमपि मेऽधुना पापाया दाहात्मकतया वह्निपिण्डायते, ततो दीर्घं निःश्वस्य मलयमञ्जर्याभिहितं—भद्रे कपिञ्जले! जानासि वत्सायाः किं पुनरीदृशदाहज्वरकारणं?, मया तु कर्णे स्थित्वा निवेदितं तस्याः खलु कन्दलिकावचनं, मलयमञ्जर्याभिहितं—यद्येवं तत किं पुनरत्र प्राप्तकालं?, अत्रान्तरे समुत्थितो राजमार्गे शब्दः यदुत—सिद्धमेवेदं प्रयोजनं, केवलं वेलाऽत्र विलम्बते, ततः सहर्षया मयाऽभिहितं—स्वामिनि! गृहीतः शब्दार्थः?, सा प्राह—बाढं गृहीतः, मयाऽभिहितं—यद्येवं तत सिद्धमेव वत्सायाः कनकमञ्जर्याः समीहितं स्पन्दते च मम वामलोचनं अतो नात्र सन्देहो विधेयः, मलयमञ्जरी प्राह—कोऽद्यापि सन्देहः?, सिध्यत्येवेदं, अत्रान्तरे कनकमञ्जर्या एव ज्येष्ठा भगिनी मणिमञ्जरी नाम, सा समारुह्य हर्म्यतलं सहर्षा निषण्णाऽस्मत्समीपे, मयाऽभिहितं—वत्से! मणिमञ्जरि! निर्दुःखसुखतया कठोरा त्वमसि, सा प्राह—कथं?, मयोक्तं—या त्वमेवमस्मासु विषादवतीषु सहर्षा दृश्यसे, मणिमञ्जर्याऽभिहितं—अम्ब किं क्रियतां? न शक्यते गोपयितुं महन्मे हर्षकारणं, मयोक्तं—आख्याहि वत्से! कीदृशमिति, मणिमञ्जर्योक्तं—गताऽहमासं तातसमीपे निवेशिता तातेन निजोत्सङ्गे, तदा च तातस्य कनकशेखरः पार्श्ववर्ती वर्तते, ततस्तं प्रति तातेनाभिहितं—पुत्र! येनानेन नन्दिवर्धनेन महाबलावपि तौ समरसेनद्रुमौ लीलया विनिपातितौ, स नैष सामान्यपुरुषः न चास्य सुकृतस्य वयं जीवितदानेनापि निष्क्रयं गच्छामः तदिदमत्र प्राप्तकालं—जीवितादपि वल्लभतरे ममैते मणिमञ्जरीकनकमञ्जर्यौ, दत्ता चेयं पूर्वमेवास्यैव महत्तमसहोदराय शीलवर्धनाय, इयं तु कनकमञ्जरी साम्प्रतमस्मै नन्दिवर्धनाय दीयतामिति,

कनककेसरेणोक्त—चारु मन्त्रित तातेन, तात एवोचित जानीते, ततो तातस्यैवेति स्थापितस्ताभ्या सिद्धान्तः, समुत्थिताऽहं तातोत्सङ्गात् प्रवृत्ता चेहागन्तु चिन्तित च मया अहो मे धन्यता अहो मे अनुकूलता दैवस्य अहो सुपर्यालोचितकारिता तातस्य अहो विनयः कनककेसरस्य भविष्यत्येव प्रियभगिन्या सह मम यावज्जीवमवियोगः ललिष्यावहे नानाविध, एव च चिन्तयन्त्या ममाविर्भूतः स्फुटपरिहर्षितो हर्षः तदिद मे हर्षकारणमिति, मलयमञ्जर्याभिहित—कपिञ्जले ! पश्य कालहीनो निमित्तस्य सवादः, मयोक्त—किमाश्चर्य ?, यतो दैवीयमुत्पातुका भाषा भवति, केवल वत्से ! कनकमञ्जरि ! मुञ्चेदानीं विषाद अवलम्बस्व धैर्य सिद्धमधुना न समीहित व्यपगत भवत्या दाहज्वरकारणं प्रतिपादिताऽसि देवेन हृदयनन्दनाय नन्दिवर्धनाय, तत सजाताभासाऽपि हृदये कुटिलशीलतया मदनस्य विधाय ममाभिमुख विषमभ्रुकुटिं कनकमञ्जर्याऽभिहित आः भवतु मात ! किमेवमलीकवचनैर्मा प्रतारयसे शिरोऽपि ममाधुना स्फुटति ममानेनासमञ्जसप्रलापेन, मलयमञ्जर्याभिहित—वत्से ! मा मैव वोचः सत्यमेवेद नान्यथा वत्सया संभावनीय, ततः कुतो ममेयन्ति भाग्यानीति शनैर्वदन्ती स्थिताधोमुखी कनकमञ्जरी, ततस्ता निजपतिभक्तस्त्रीकथानिकाकथनव्याजेन विनोदयन्तीभिरस्माभिरतिवाहिता रजनी, न चाद्याप्युपशाम्यति तस्याः परितापः, मया चिन्तितं—यावत्क्रमेण संपत्स्यते नन्दिवर्धनदर्शन तावन्मरिष्यतीय राजदुहिता, अत पश्यामि तावदेतर्हि वल्लभोऽसौ कुमारस्य शक्नोति तं विज्ञापयितु कदाचित्ततः सपद्यतेऽस्या परित्राणमधुनैव कुमारदर्शनेनेतिविचिन्त्य समागताऽहं त्वत्समीपे, तदिद निमित्तमासाद्य तस्यां प्रभवति मीनकेतन इत्येतदाकर्ण्य वयस्यः प्रमाण, मयाऽभिहित—यद्येव ततो यद्यपि वश्येन्द्रियो देवो महासत्त्वतया च तृणमिव स्त्रैणमाकलयति तथाप्येव विज्ञपयामि यथाऽभ्युद्धरति निजदर्शनेन राजदुहितर, केवल रतिमन्मथे कानने भवतीभि स्थातव्य ततो महाप्रसादोऽनुगृहीताऽस्मीति वदन्ती पतिता मच्चरणयो कपिञ्जला गता स्वभवन, अहमपीहागतः, त-

विद देव! मया भवत्त्वमेवजमवात, मयाऽभिहितं—साधु तेतले! साधु त्वमेव वक्तुं जानीषे, ततः समारोपितस्तस्य वक्षःस्थले ममाऽऽ-त्मीयो हारः परिहिता भुजयोः कटककेयूरादयः, तेतलिः प्राह—देवात्र तुच्छकिङ्करजने देवकीयोऽयमतिप्रसादोऽनुचित इवाभासते, मयाऽभिहितं—आर्य! प्राणप्रदेऽपि सत्त्वे किं किञ्चिदनुचितमस्ति?, तन्न कर्तव्योऽत्र भवता सङ्क्षोभः, त्वं ममेदानीं जीवितादव्यतिरिक्तो वर्तसे, अत्रान्तरे समागतो द्वारि विमलो नाम महाराजमहत्तमो निवेदितो मे प्रतिहार्या, स्थितः पृथगासने तेतलिः, प्रविष्टो महत्तमः, कृतोचिता प्रतिपत्तिः, अभिहितमनेन—कुमार! देवेन प्रहितो युष्मत्समीपेऽनेनार्थेन यथा अस्ति मम जीवितादपीष्टतमा कनकमञ्जरी नाम दुहिता, सा ममोपरोधात् कुमारेण स्वयं पाणिग्रहणेनाराधनीया, ततो निरीक्षितं मया तेतलिवदनं, तेनाभिहितं—देवानुवर्तनीयो महाराजो देवस्य, अतो मान्यतामियं तस्य प्रथमप्रणयप्रार्थना, मयाऽभिहितं—तेतले! त्वमत्र प्रमाणं, विमलः प्राह—कुमार! महाप्रसादः, ततो निर्गतो विमलः, तेतलिनाऽभिहितं—देव! गम्यतामिदानीं तत्र रतिमन्मथे कानने, मा उन्मनीभूत्सा राजदुहिता अलं कालहरणेन, मयाभिहितमेवं भवतु, ततस्तेतलिसहाय एव गतोऽहं तत्रोद्याने, दृष्टं तत्पदहसितनन्दनवनं काननं, ततश्चम्पकवीथिकासु कदलीगुपिलेषु अतिमुक्तकलतावितानेषु केतकीषण्डेषु मृद्वीकामण्डपेषु अशोकवनेषु लवलीगहनेषु नागवल्ल्यारामेषु नलिनसरोवरोपान्तेषु विचरितमितश्चेतश्च भूयो भूयः कनकमञ्जरीदर्शनलोलुपतया न च दृष्टा सा कुरङ्गलोचना, ततो मया चिन्तितं? हन्त प्रतारितोऽहमनेन तेतलिना, विमलव्यतिकरोऽपि नूनं तेतलेरेव मायाप्रपञ्चः, कुतस्तद्दर्शनसम्पादकानि भाग्यानि मादृशां?, अत्रान्तरे श्रुतो मया वकुलतागहनमध्ये कलनूपुरध्वनिः, ततोऽपसृत्य तेतलिसमीपाभिरूपितं तद्गहनं मया, दृष्टा च तमालतरोरधस्ताद्वर्तमाना स्वर्गात्परिभ्रष्टेवामराङ्गना स्वभवनाभिष्क्रासितेव नागकन्यका रतिरिव मदनविरहकातरा सशोका कनकमञ्जरी, विलोकितमनया तरलतारया दृष्ट्या दिक्चक्रवालं, न दृष्टं को-

कनकशेखरेणोक्त—याः मयैव तावेन, तात पयोचित आनीते, ततो तातम्यैवेति स्थापितस्ताभ्यां सिद्धान्त , समुत्थिताऽहं तातो-रसङ्गात् , अपूर्वा चेहागन्तु चिन्तितं च मया अहो मे धन्यता अहो मे अनुकूलता दैवस्य अहो सुपर्यालोचितकारिता तातस्य अहो विनय कनकशेखरस्य भविष्यत्येवं प्रियभगिन्या सह मम यावज्जीवमवियोग ललिष्यावहे नानाविध, एवं च चिन्तयन्त्या ममाविर्भूत स्फुट-परिदृश्यो हर्षः तदिदं मे हर्षकारणमिति, मलयमञ्जर्याभिहित—कपिञ्जले ! पश्य कालहीनो निमित्तस्य सवाद , मयोक्त—किमाश्चर्य ?, यतो दैवीयमुत्पातुका भाषा भवति, केवल वत्से ! कनकमञ्जरि ! मुञ्चेदानीं विषाद अवलम्बस्व धैर्य सिद्धमधुना नः समीहित व्यपगत भवत्या वाह्यज्वरकारण प्रतिपादिताऽसि देवेन हृदयनन्दनाय नन्दिवर्धनाय, ततः सञ्जाताश्वासाऽपि हृदये कुटिलशीलतया भवनस्य वि-धाय ममाभिमुख विषमभ्रुकुटिं कनकमञ्जर्याऽभिहित आ भवतु मात ! किमेवमलीकवचनैर्मा प्रतारयसे शिरोऽपि ममाधुना स्फुटति भममनेनासंबद्धप्रलापेन, मलयमञ्जर्याभिहितं—वत्से ! मा मैव वोचः सत्यमेवेद नान्यथा वत्सया सभावनीय, तत कुतो ममेयन्ति भाग्यानीति शनैर्वदन्ती स्थिताधोमुखी कनकमञ्जरी, ततस्तां निजपतिभक्तस्त्रीकथानिकाकथनव्याजेन विनोदयन्तीभिरस्माभिरतिवाहिता रजनी, न चाद्याप्युपशाम्यति तस्या परिदाहन, मया चिन्तित—यावत्क्रमेण सपत्स्यते नन्दिवर्धनदर्शन तावन्मरिष्यतीय राजदुहिता, अतः पश्यामि तावदेतर्हि वल्लभोऽसौ कुमारस्य शक्नोति त विज्ञापयितु कदाचित्तत सपद्यतेऽस्याः परित्राणमधुनैव कुमारदर्शनेनेति विचिन्त्य स-मागताऽहं त्वत्समीपे, तदिदं निमित्तमासाद्य तस्या प्रभवति मीनकेतन इत्येतदाकर्ण्य वयस्य प्रमाण, मयाऽभिहित—यद्येव ततो यद्यपि वश्येन्द्रियो देवो महासत्त्वतया च तृणमिव स्त्रैणमाकलयति तथाप्येष विज्ञपयामि यथाऽभ्युद्धरति निजदर्शनेन राजदुहितर, केवल रतिमन्मथे कानने भवतीभिः स्थातव्य ततो महाप्रसादोऽनुगृहीताऽस्मीति वदन्ती पतिता मच्चरणयो कपिञ्जला गता स्वभवन, अहमपीहागत , स-

मवितुमर्हति, एव च वदति मयि सा कनकमञ्जरी किञ्चिदुत्तरं कामापि न वक्तुं शक्नुवती केवल विलसद्दशनकिरणरञ्जिताधरबिम्बा क-
पोलमूलस्फुरितसूचितान्तःस्मिता वामचरणाङ्गुष्ठेन भूतल लिखन्ती स्थितैवाधोमुखी मयाभिहित—अलमत्र सुन्दरि ! विकल्पितेन, यत —
हृदयाज्जीविताद्देहात्सकाशादधिकप्रियाम् । नाथोऽत्र त्वां विहायान्यो, नास्ति मे भुवनत्रये ॥ १ ॥ अद्यप्रभृति निर्मिथ्य, तव पद्मविलोचने !।
क्रीत' सद्भावमूल्येन, दासोऽह पादधावकः ॥ २ ॥ कठोरहृदयो नाह, कठोरोऽत्र विधिः परम् । यो मे दर्शनविच्छेद, कुर्यात्ते चम्प
कङ्गे ॥ ३ ॥ एतच मामकं वाक्यमाकर्ण्य प्रीतमानसा । मया निरीक्षिता बाला, भजन्ती सा रसान्तरम् ॥ ४ ॥ कथम्—क्षणेनामृतसि-
क्तेव, क्षिप्तेव सुखसागरे । प्राप्तराज्याभिषेकेव, तोषादन्येव सा स्थिता ॥ ५ ॥ इतश्च मामन्विष्यमाणा नानास्थानेषु पर्यटन्ती प्राप्ता तमुद्देश
कपिञ्जला दृष्टस्तेतलिः, अभिहितमनया—स्वागत वयस्य !, क पुनः कुमार इति, तेतलिनाऽभिहित—अत्र तरुलतागहने प्रविष्ट , तत-
श्चलिते द्वे अपि ते अस्मदभिमुखं दृष्टमावयोर्मिथुन सजातो हर्षातिरेक , कपिञ्जलयाऽभिहित—नमस्तस्मै भगवते दैवाय येनेद युगल-
मत्यन्तमनुरूप संयोजित, तेतलि आह—कपिञ्जले ! नून रतिमन्मथयोरिवानयोर्योगेनेदमुद्यानमद्यैव यथार्थ सपन्न, इतरथा व्यर्थकमे
वास्य रतिमन्मथमित्यभिधान पूर्वमासीत्, ततोऽस्मन्निकटदेशे प्राप्ते तेतलिकपिञ्जले समुत्थिता ससम्भ्रमेण कनकमञ्जरी, कपिञ्जलयाऽ-
भिहित—वत्से ! निषीदाल सम्भ्रमेण, ततोऽमृतपुञ्जक इव तत्र दूर्वावितानें निषण्णानि स्नेहनिर्भरसहासविस्रम्भजल्पै , स्थितानि वय कि-
यन्तमपि क्षणं, अत्रान्तरे समागतो योगन्धरो नाम कन्यान्त पुरकञ्चुकी, तेन च विधाय मम प्रणाम सत्वरमाहूता कनकमञ्जरी, कपि-
ञ्जलयाऽभिहित—भद्र ! किमितीदमाकारण ?, योगन्धर आह—सुतेयमपटुशरीरा रात्रौ देवेन, तत प्रभाते स्वयमेव गवेषिता स्वस्थाने
न चोपलब्धा ततः पर्याकुलीभूतो देवः, समादिष्टोऽहमनेन यथा यत कुतश्चिद्वत्सां गृहीत्वा शीघ्रमागच्छेति, तदिदमाह्वानकारण, तत-

ऽपि मम्र, ततोऽभिहिता मया, हे भगवत्यो वनदेवताः! प्रतीतमेवेदं भवतीनां—यत्किल प्रतिपन्न चेतस्विना तस्य जनस्यानयन दत्तोऽत्र रतिमन्मथे कानने मद्भेव दस्युपलोभ्याहमिहानीता तया जरन्मार्जार्या, अधुना किलासौ जनो न दृश्यत इति त गवेषयामीत्यभिधाय मामेकाकिनीं विमुच्य सा न जाने कुत्रचिद्गता?, तदेव प्रसारिताऽस्मिन्नुजालरचनाचतुरया कपिञ्जलया, तदलं मे जीवितेन प्रियविरहानलदग्धाया आप्तजनेनापि वञ्चिताया मन्दभाग्यायाः, केवलं प्रसादानुगतवतीनां जन्मान्तरेऽपि स एव जनो भर्ता भूयादिति वदन्त्या वल्मीकमारुह्य नियद्धतमालतरुशाखायां पाशकः निर्मितः तत्र शिरोधरा प्रमुक्ता मोक्तुं शरीरं, अत्रान्तरे सुन्दरि! मा साहसं मा साहसमितिब्रुवाणः प्राप्तोऽहं वेगेन, धृतं वामभुजेनाश्लिष्य मध्यदेशे निपतच्छरीरकं, छिन्नो दक्षिणकरेणासिपुत्रिकया पाशकः आश्वासिता पवनदानेन, अभिहिता च—देवि! किमिदमसमञ्जससमारम्भ?, ननु स्वाधीनोऽयं जनस्ते वर्तते, तन्मुञ्च विषाद, ततः सा तथैव स्थिता घूर्णमानविलोलविलोचना मां निरीक्षमाणा, तत्क्षणमनेकरससमारम्भनिर्भरं सुपरिस्फुटं मदनचिह्नं योगिनामपि वाग्गोचरातीतं स्वरूपं धारयन्ती मया विलोकिता, कथ?, एकाकिनीतिभीता स प्रत्ययमिति सद्र्पा कुत इति साशङ्का स्वरूपोऽयमिति ससाध्वसा स्वयमागतेति सलज्जा विजने प्राप्तेति विभ्रु निक्षिप्ततरलतारिका दृष्टसङ्केतेति विश्वस्ता दृष्टमिदमनेन मदीयमाचरणमिति सवैलक्ष्या लक्ष्मीरिव क्षीरोदमन्थनोत्थितगात्रा विगलत्स्वेदजलप्लावितदेहतया कदम्बकुसुममालिकेव परिस्फुटपुलकोद्भेदसुन्दरतया पवनप्रेरिततरुमञ्जरीव प्रकम्पमानसर्वाङ्गतया आनन्दसागरमवगाहमाना स्तिमितनिष्पन्दमन्दलोचनतमा ततः साऽनभिव्यक्ताक्षरैर्मुञ्च मुञ्च कठोरहृदय! मुञ्च न कार्यमनेन जनेन जनस्येति वदन्ती मदीयभुजमध्याद्बहिर्मुखं निष्पतितुमारब्धा, ततो निवेशिता मया ललितकोमले दूर्वावितानेः, निषण्णः समभ्यर्णं एव तदभिमुखः, ततोऽभिहितं मया—सुन्दरि! मुञ्च लज्जां परित्यज कोपं न खल्वाज्ञाकारी किङ्करजनोऽयं कोपस्य गोचरो

मवितुमर्हति, एव च वदति मयि सा कनकमञ्जरी किञ्चिदुत्कामापि न वक्तुं शक्नुवती केवल विलसद्दशनकिरणरञ्जिताधरबिम्बा कपोलमूलस्फुरितसूचितान्तःस्मिता वामचरणाङ्गुष्ठेन भूतलं लिखन्ती स्थितैवधोमुखी मयाभिहित—अलमत्र सुन्दरि! विकल्पितेन, यत — हृदयाज्जीवितादेहात्सकाशादपि वल्लभा। नायोऽत्र त्वां विहायान्यो, नास्ति मे भुवनत्रये ॥ १ ॥ अद्यप्रभृति निर्मिच्य, तव पद्मविलोचने!। क्रीत सद्भावमूल्येन, दासोऽहं पादधावकः ॥ २ ॥ कठोरहृदयो नाहं, कठोरोऽत्र विधिः परम्। यो मे दर्शनविच्छेदं, कुर्यात्ते वरूपङ्कजे ॥ ३ ॥ एतत्त्व मामक वाक्यमाकर्ण्य प्रीतमानसा। मया निरीक्षिता बाला, भजन्ती सा रसान्तरम् ॥ ४ ॥ कथम्—क्षणेनामृतसिक्तेव, क्षिप्तेव सुखसागरे। प्राप्तराज्याभिषेकेव, तोयादन्येव सा स्थिता ॥ ५ ॥ इतश्च मामन्विष्यमाणा नानास्थानेषु पर्यटन्ती प्राप्ता तमुद्देश कपिञ्जला दृष्टस्तेवलि, अभिहितमनया—स्वागत वयस्य!, क पुनः कुमार इति, तेवलिनाऽभिहित—अत्र तरुलतागहने प्रविष्ट, ततःमलिते द्वे अपि ते अस्मदभिमुख दृष्टमावयोर्मिथुन सजातो हर्षातिरेकः, कपिञ्जलयाऽभिहित—नमस्तस्मै भगवते देवाय येनेद युगलमत्यन्तमनुरूप सयोजित, तेवलि आह—कपिञ्जले! नून रतिमन्मथयोरिवानयोर्योगेनेदमुधानमद्यैव यथार्थ सपन्न, इतरथा व्यर्थकमेतास्य रतिमन्मथमित्यभिधान पूर्वमासीत्, ततोऽस्मभिकटदेशे प्राप्ते तेवलिकपिञ्जले समुत्थिता ससभ्रमेण कनकमञ्जरी, कपिञ्जलयाऽभिहित—वत्से! निपीदाल सभ्रमेण, ततोऽमृतपुत्रक इव तत्र दूर्वावितानै निषण्णानि स्नेहनिर्भरसहासविश्रम्भजल्पै, स्थितानि वय कियन्तमपि क्षणं, अत्रान्तरे समागतो योगन्धरो नाम कन्यान्त पुरकञ्चुकी, तेन च विधाय मम प्रणाम सत्वरमाहूता कनकमञ्जरी, कपिञ्जलयाऽभिहित—भद्र! किमितीदमाकारण?, योगन्धरः आह—भुक्तेयमपटुशरीरा रात्रौ देवेन, ततः प्रभाते स्वयमेव गवेषिता स्वस्थाने न चोपलब्धा ततः पर्याकुलीभूतो देवः, समादिष्टोऽहमनेन यथा यत कुतश्चित्तां गृहीत्वा शीघ्रमागच्छेति, तदिदमाह्वानकारण, तत-

ऽपि मरणः, ततोऽभिहितं तया, हे भगवत्यो वनदेवताः! प्रतीतमेवेदं भवतीनां—यत्किल प्रतिपन्नं तेतलिना तस्य जनस्यानयनं दत्तोऽत्र ऽपि मरणः, ततोऽभिहितं तया, हे भगवत्यो वनदेवताः! प्रतीतमेवेदं भवतीनां—यत्किल प्रतिपन्नं तेतलिना तस्य जनस्यानयनं दत्तोऽत्र रतिमन्मथे कानने संकेत इत्युपप्रलोभ्याहमिहानीता तया अरन्मार्जार्या, अधुना क्वासौ जनो न दृश्यत इति त गवेषयामीत्यभिधाय मामेकाकिनीं विमुच्य मा न जाने कुत्रचिद्गता?, तदेवं प्रतारिताऽहमिन्द्रजालरचनाचतुरया कपिञ्जलया, तदलं मे जीवितेन प्रियविरहानलदग्धाया आप्तजनेनापि वञ्चिताया मन्दभाग्यायाः, केवलं प्रसादाद्भगवतीनां जन्मान्तरेऽपि स एव जनो भर्ता भूयादित्यभिदधत्या महीरुहमारुह्य निपतत्तमालतरुशाखायां पाशकः निर्मितः तत्र शिरोधरा प्रवृत्ता मोक्तुं शरीरं, अत्रान्तरे सुन्दरि! मा साहसं मा साहसमितिभुवाणः प्राप्तोऽहं वेगेन, धृत वामभुजेनाश्लिष्य मध्यदेशे निपतच्छरीरक, छिन्नो दक्षिणकरेणासिपुत्रिकया पाशक आश्वासिता पवनदानेन, अभिहिता च—देवि! किमिदमसमञ्जसमारब्ध?, ननु स्वाधीनोऽयं जनस्ते वर्तते, तन्मुञ्च विषादं, तत सा तथैव स्थिता घूर्णमानविलोलविलोचना मां निरीक्षमाणा, तत्क्षणमनेकरससंभारगर्भनिर्भरं सुपरिस्फुटं मदनचिह्नं योगिनामपि वाग्गोचरातीतं स्वरूपं धारयन्ती मया विलोकिता, कथं?, एकाकिनीतिभीता स एवायमिति सहर्षा कुत इति साशङ्का स्वरूपोऽयमिति ससाध्वसा स्वयमागतेति सलज्जा विजने प्राप्तेति विह्वला निक्षिप्ततरलतारिका दृष्टसङ्केतेति विभ्रान्ता दृष्टमिदमनेन मदीयमाचरणमिति सवैलक्ष्या लक्ष्मीरिव क्षीरोदमन्थनोत्थितगात्रा विगलत्स्वेदजलप्लावितदेहतया कदम्बकुसुममालिकेव परिस्फुटपुलकोद्भेदसुन्दरतया पवनप्रेरिततरुमञ्जरीव प्रकम्पमानसर्वाङ्गतया आनन्दसागरमवगाहमाना स्तिमितनिष्पन्दमन्दलोचनतया ततः साऽनभिव्यक्तैरक्षरैर्मुञ्च मुञ्च कठोरहृदय! मुञ्च न कार्यमनेन जनेन जनस्येति वदन्ती मदीयभुजमध्याद्बहिर्मुखं निष्पतितुमारब्धा, ततो निवेशिता मया ललितकोमले दूर्वावितानेे, निषण्ण स्वयमभ्यर्णे एव तदभिमुखः, ततोऽभिहितं मया—सुन्दरि! मुञ्च रुषं परित्यज कोपं न त्वदाज्ञाकारी किङ्करजनोऽयं कोपस्य गोचरो

सांवत्सरवचनेन पाणिग्रहणं भ्रान्तानि मण्डलानि प्रयुक्ता आचारा विहिता लोकोपचाराः, वृत्तो महता विमर्देन विवाहयज्ञः, प्रविष्टोऽहमपहसितसुरभवने कनकमञ्जरीसनाथे वासभवने अवगाहितः सुरतामृतसागरः, एवं च प्रवर्धमानानुरागयोरावयोर्गतानि कतिचिद्दिनानि, इतश्च विभाकरस्य कृतं व्रणकर्म प्रगुणीभूतं शरीरेण जातो मया सहास्य स्नेहभावः समुत्पन्नो विस्रम्भः, अन्यदा विधाय बहुमानं प्रहितः सपरिकरोऽसौ स्वस्थाने कनकचूडराजेन, येऽपि तेऽम्बरीषनामानश्चरटा वीरसेनप्रभृतयो हते प्रवरसेने प्रतिपन्नभृत्यभावा मया सह पूर्वमागता तेऽपि कृतसन्माना मया विसर्जिता गताः स्वस्थाने, ततोऽहं विगतचिन्तासन्तापस्ताभ्यां रत्नवतीकनकमञ्जरीभ्यामानन्दमहोदधिमवगाहमानः स्थितस्तत्रैव कियन्तमपि कालं, अस्यापि च व्यतिकरस्य परमार्थतः स एव पुण्योदयः कारणं, मम तु महामोहवशेन तदा प्रतिष्ठितं हृदये यदुत—अहो हिंसावैश्वानरयोः प्रभावातिशयः, अनयोर्हि माहात्म्येन मयेयं निरुपमानन्दामृतरसकूपिका कनकमञ्जरी लब्धेति, यतः कथितं तेतलेः कपिञ्जलया कनकचूडराजादाकर्णितं मणिमञ्जरीवचनं यथा—यतोऽनेन नन्दिवर्धनकुमारेण महाबलावपि कुसमरसेनौ लीलया विनिपातितौ तस्मादस्मै युक्तेयं दातुं कनकमञ्जरीति, तौ च कुसमरसेनौ मया हिंसावैश्वानरप्रभावादेव विनिपातितौ, तस्मात्परमार्थतो हिंसावैश्वानराभ्यामेव ममेयं कनकमञ्जरी संपादितेति, ततो जातं मे गाढतरं हिंसावैश्वानरस्नेहप्रतिबद्धमन्तःकरणं, ततो वैश्वानरवचनेन तैः क्रूरचित्ताभिधानैर्वटकैः प्रतिदिनमुपयुज्यमानैर्जनितं मे चण्डत्वं संपादितमसहनत्वं विहिता रौद्रता, निर्वर्तितो भासुररौद्रभावः गताऽऽत्मीभावं क्रूरता जातोऽहं स्वरूपं विरोधाय साक्षादिव वैश्वानरः, ततो नापेक्षे वटकोपयोगं, किं तर्हि? सततप्रज्वलितोऽहमाक्रोशामि हितभाषिणं ताडयामि निष्कारणमेव परिजनं, हिंसया तु पुनः पुनराश्लिष्यमाणस्य मे संजातमाखेटकव्यसनं, ततः प्रतिदिनं निपातयामि आत्मनेकजन्तुसंघातं, दृष्टं तन्मदीयचेष्टितं कनकशेखरेण, चिन्तितमनेन—अहो किमि-

ममाकण्यालङ्घनीयवचनस्याव इति मन्यमाना मुहुर्मुहुर्मां मलिवतारं विलोकयन्ती सालस्य प्रस्थिता सह कपिञ्जलया कनकमञ्जरी, क्र-मेणातिक्रान्ता दृष्टिगोचरात्, तेतलिनाऽभिहितं—देव! किमिदानीमिह स्थितेन?, ततोऽहं 'तदेव कृतककोप वदनं तदेव मुग्ध मुग्ध क-ठोरहृदय' मुग्धेति वचनं तच्च विलसद्दशनकिरणरञ्जितमधरबिम्बं तदेव च हर्षातिरेकसूचकममलकपोलविस्फुरितं तच्च सद्भावसमर्पक सलज्जं चरणाङ्गुष्ठेन भूमिलेखनं तदेव चाभिलाषातिरेकसन्दर्शकं तिरश्चीनेक्षणनिरीक्षणं' तस्याः कनकमञ्जर्या सम्बन्धि तीव्रतरमदनदा-हज्वरप्रवर्धकमपि प्रकृत्या महामोहवशेन तदुपशमार्थममृतमिव स्वचेतसि पुनः पुनश्चारयन् प्राप्तः स्वभवनं, कृतं दिवसोचितं कर्तव्यं, अपराह्णे समायाता कन्दलिका, तयाऽभिहितं—कुमार! देव समादिशति यथा—निरूपितं मया सांवत्सरैर्विवाहदिनं अद्यैव गोधूल्यां शुध्यतीति, तदाकर्ण्य निमग्न इवाहं रतिसमुद्रे दापितं कन्दलिकायै पारितोषिकं, स्तोकवेलायां समायाता गृहीतकनककलशा वारनार्यो निर्वर्तितं मे स्नपनकं विहितानि कौतुकानि ततो दापितानि महादानानि मोचितानि बन्धनानि पूजिता नगरदेवता सन्मानिता गु-रवः विधापिता हट्टशोभा शोधिता राजमार्गाः पूरितः प्रणयिवर्गः गीतमम्बाजनैः नृत्तमन्तःपुरैः विलसितं राजवल्लभैः, ततो महता विमर्देन प्राप्तोऽहं राजभवनं प्रयुक्ता मुसलवादनादयः कुलाचाराः प्रविष्टोऽहं वधूगृहके, तत्र चामरवधूरप्युपहसन्ती रूपातिशयेन रति-मपि विलोपयन्ती मदनहरविलासैः ईषल्लम्बाधरा चक्रवाकमिथुनविभ्रमेण स्तनकलशयुगलेन सुनिविष्टनासिकावंशा रक्ताशोककिसलयाका-राभ्यां कराभ्यां कोकनदपत्रनेत्रा करिकराकारचरणोरुदण्डद्वयेन विस्तीर्णनितम्बबिम्बा त्रिवलीतरङ्गभङ्गुरेण मध्यभागेन कृष्णस्निग्धकुटि-लकेशा स्थलकमलयुगलानुकारिणा चरणद्वयेन कुण्डमिव मदनरसस्य राशिरिव सुखानां निधानमिव रतेः आकरो रूपानन्दरसानां मुनी-नामपि मनोहारिणीमवस्थामनुभवन्ती महामोहतिरोहितविवेकलोचनेन मया दृष्टा कनकमञ्जरी हृष्टचेतसा पुलकितशरीरेण कृत प्रधान-

अरे वृषल! किं मत्तोऽपि पण्डिततरस्त्वमसि? येनैवं मां शिक्षयसि, ततस्तमवलोक्याकर्ण्य च मदीयवचनं विस्मितोऽसौ राजा, कृतं कनकशेखरेण सेरं मुखं, मया चिन्तितं—अये! नैतौ मां गणयतः, ततः समाकृष्टा चमत्कुर्वाणा क्षुरिका, अभिहितं च—अरे गेहेनर्दिनौ! दर्शयामि भवतोः स्वकीयवैश्वानरवीर्यं, प्रहरणहस्तौ भवतः, ततः समुत्खातक्षुरिकं ललमानजिह्वं यममिव मामवलोक्य दूरीभूतं राजकं न चलितौ राजकनकशेखरौ, ततः सन्निहिततया पुण्योदयस्य महाप्रतापतया राजकनकशेखरयोर्भवितव्यतावशेन चादत्त्वैव प्रहारं निर्गतोऽहमास्थानाद्, गतः स्वभवनं, ततःप्रभृत्यपकर्णितोऽहं कनकचूडकनकशेखराभ्यां, मयाऽपि दृष्टौ तौ शत्रुरूपौ, विच्छिन्नः परस्परं लोकव्यवहारोऽपीति, अन्यदा समागतो जयस्थलाद्दारुको नाम दूतः, प्रत्यभिज्ञातो मया, निवेदितमनेन यथा—कुमार! महत्तमैः प्रहितोऽहं, मया चिन्तितं—अये! किमिति महत्तमैः प्रहितोऽयं, न पुनस्तातेन, ततो जाताशङ्केन पृष्टोऽसौ मया—अपि कुशलं तातस्य?, दारुकः प्राह—कुशलं, केवलमस्ति वङ्गाधिपतिर्यवनो नाम राजा, तेन चागत्य महाबलतया समन्तान्निरुद्धं नगरं, स्वीकृतो बहिर्विषयः, दापितानि स्थानकानि, भग्नः पर्याहारः, न चास्ति कश्चित्तन्निराकरणोपायः, ततः क्षीरसागरगम्भीरहृदयोऽपि मनागाकुलीभूतो देवः विषण्णा मन्त्रिणः उन्मनीभूता महत्तमाः त्रस्ता नागरकाः, किं बहुना? न जाने किमत्र भविष्यतीति वितर्केण सजातं सर्वमपि दैवशरणं तमगरं, ततो मन्त्रिमहत्तमैः कृतपर्यालोचं स्थापितं सिद्धान्तं यदुत—नन्दिवर्धनकुमार एष यदि परमेनं यवनहतकमुत्सादयति, नापरः पुरुष इति, ततो मतिधनेनाभिहितं—ज्ञाप्यतामिदमेवंस्थितमेव देवाय, बुद्धिविशालेनाभिहितं—नैतद्देवाय ज्ञापनीयं, मतिधनः प्राह—कोऽत्र दोषः?, बुद्धिविशालेनाभिहितं—सुतवत्सलतया देवस्य कदाचिदेवंविधसङ्कटे नन्दिवर्धनागमनं न प्रतिभासते, तस्मादेतस्याज्ञापनमेव श्रेयः, प्रज्ञाकरः प्राह—साधु साधूपपद्यमानं मन्त्रितं बुद्धिविशालेन, मतिधन! किमत्रान्येन विकल्पेन?, प्रेष्यतां कुमाराह्वानाय प्रच्छन्न

रमीदृशमस्यासमञ्जसं चरितं ?, तथाहि—रूपवान् कुलजः शूरः, कृतविद्यो महारयः । तथाप्ययं ममाभाति, न किञ्चिन्नन्दिवर्धन ॥ १ ॥ ततोऽयं (यतोऽयं) हिंसयाऽऽश्लिष्टो, युक्तो वैश्वानरेण च । परोपतापनिरतो, धर्माद्दूरेण वर्तते ॥ २ ॥ अतो नोपेक्षितुं युक्तो, ममायं हितकारिणः । यतने यदि वर्तेत, स्यादस्मै हितमुत्तमम् ॥३॥ केवलस्य च मे वाक्यं, कदाचिन्न करोत्ययम् । तातस्याग्रे पुनः प्रोक्तः, कुर्यात्तत्तदाज्ञया ॥ ४ ॥ तदेनं तातसहितः, शिक्षयामि तथा कृते । हिंसावैश्वानरौ हित्वा, स्यादेष गुणभाजनम् ॥ ५ ॥ ततः कृतो गृहीतार्थो कनकशेखरेण राजा, अन्यदा प्रविष्टोऽहं राजास्थाने, विहितप्रतिपत्तिर्निविष्टोऽहं नरेन्द्रसमीपे, ततः श्लाघितोऽहं कनकचूडराजेन, कनकशेखरेणाभिहितं—तात ! एवंविध एवायं नन्दिवर्धनः स्वरूपेण, केवलमिदमेकमस्य विरूपकं—यदेष सदा गर्हिते कुसंसर्गे वर्तते, नृपतिराह—कीदृशोऽस्य कुसंसर्गः ?, कनकशेखरेणाभिहितं—अस्त्यस्य स्वरूपोपतापहेतुः सर्वानर्थकारणं वैश्वानरो नाम बालवयस्यः, तथा विहितेऽस्य श्रूयमाणापि जगत्त्रासकारिणी महापापहेतुर्हिंसा नाम भार्या, ताभ्यां च युक्तस्यास्येक्षुकुसुमस्येव निष्फलेव शेषगुणधवलता, नृपतिराह—यद्येवं तदनयोः पापयोस्त्याग एव श्रेयान्, नाश्रयणं, तथाहि—वयस्यः स विधातव्यो, नरेण हितमिच्छता । इहामुत्र च यः श्रेयान्, न लोकद्वयनाशकः ॥ १ ॥ तथा—सा भार्या विदुषा कार्या, या लोकाह्लादकारिका । धर्मसाधनहेतुश्च, न पुनर्दुष्टचेष्टिता ॥ २ ॥ एवं च ततोस्तयोर्वचनेन सततं ज्वलमानोऽपि वह्निरिव सर्पिषा गाढतरं प्रज्वलितोऽहं, ततो मया व्याधूनितमुत्तमाङ्गं आस्फोटितं करतलेन भूमिपृष्ठं विमुक्तः प्रलयनिर्घातकारो हुङ्कारः आलोकितसमुत्पन्नतारिकया दृष्ट्या तयोरभिमुखमभिहितं च राजा—अरे मूढक ! मदीयजीवितं वैश्वानरं हिंसां च पापतया कल्पयसि, न लक्षयसि कस्य प्रसादात्त्वयेदं राज्यं समासादितं, किं तर्हि ? मदीयवैश्वानरमन्तरेण भवतः पित्राऽपि स समरसेनो द्रुमो वा निहन्तुं शक्येत ?, कनकशेखरः पुनरेवमभिहितं—

यन्तः पराक्रमम् । मम गन्धोदक पुष्पैर्मिश्र मुञ्चन्ति मस्तके ॥ २ ॥ ततश्च तत्परानीक, क्षणेन हतनायकम् । जात मे किङ्करं सर्वमाज्ञानिर्देशकारकम् ॥ ३ ॥ निर्गत्य नगराधातो, हर्षेण सह च धुमिः । समागतः समीप मे, नगरं च सबालकम् ॥ ४ ॥ ततो रथादवतीर्य पतितोऽहं तातपादयोः, गृहीत्वाऽसदेशयोरूर्ध्वीकृत्यानन्दोदकवर्षेण स्नपयता समालिङ्गितोऽहं तातेन चुम्बितो मुहुर्मुहुर्मूर्धदेशे, ततो दृष्टा मयाऽम्बा, कृत तस्या पादपतन, समालिङ्गितोऽहमम्बया, चुम्बितो मस्तके, अभिहितश्चानन्दाश्रुपरिपूर्णलोचनया गद्गदया गिरा यथा—पुत्र ! वज्रशिलासम्पुटघटितमेतत्ते जनन्याः सम्बन्धि हतहृदय यत्तवापि विरहे न शतधा विदीर्णं, नि सारितानि च वयममुष्मादृर्भवासादिव नगररोधकात्त्वया, अतो ममापि जीवितेन चिरं जीवेति, ततो लज्जितोऽहं स्थितो मनागधोमुखं, समारूढानि सर्वाण्यपि रथवरे, ततश्च—हृष्टा वैरिविमर्देन, तुष्टा मत्सङ्गमेन च । ते राजलोकाः सर्वेऽपि, तदा किं किं न कुर्वते ? ॥ १ ॥ तथाहि—केचिद्ददति दानानि, केचिद्गायन्ति भाविता । उद्दामतूर्यनिर्घोषैः, केचिन्नृत्यन्ति निर्भरम् ॥ २ ॥ केचित्कलकलायन्ते, केचिदुत्कृष्टनादिनः । काश्मीरचन्दनक्षोदैः, केचित्केलिपरायणाः ॥ ३ ॥ केचिद्वस्त्राणि वर्षन्ति, तथाऽन्ये हासपूर्वकम् । हरन्ति पूर्णपात्राणि, वल्गमानाः परस्परम् ॥ ४ ॥ तुष्टो नागरको लोको, मत्तान्ते कुब्जवामनाः । कृतोर्ध्वबाहवो नृत्ताः, सर्वेऽन्त पुरपालकाः ॥ ५ ॥ एव महाप्रमोदेन, प्रविश्य नगरं ततः । स्थित्वा राजकुले किञ्चिद्गतोऽहं निजमन्दिरे ॥ ६ ॥ दिवसोचितकर्तव्य, तत्र सपाद्य सर्वथा । अनेकाद्भुतविस्तारदर्शनप्रीतमानस ॥ ७ ॥ सम कनकमञ्जर्या, रजन्यां शयने स्थित । अथैव चिन्तयामि स, महामोहवशगत ॥ ८ ॥ अहो वैश्वानरस्यो‍ै, प्रभावोऽय महात्मनः । ममेयमीदृशी जाता, यत कल्याणमालिका ॥ ९ ॥ आगतोऽहं तदुत्साहाज्जाता तेजस्विता परा । सोपितौ जनको लोके, लब्धा जयपताकिका ॥ १० ॥ अहो प्रभावो हिंसाया, या विलोकनलीलया । करोत्येषा विशालाक्षी, मङ्क्षु वैरिविमर्दनम् ॥ ११ ॥

एष दूतः येन सर्वत्र शान्तिः सपद्यते, मतिधनेनाभिहितं—एवं भवतु, ततः सर्वरोषकेन प्रहितोऽहमिति, तदिदं दूतवचनमाकर्ण्योद्धसितो वैश्वानरः, भविष्यति मम चारुतरोऽवसर इति प्रहसिता हिंसा, मयाऽभिहितं—अरे! वादयत प्रस्थानभेरिं सज्जीकुरुत चतुरङ्गसेनां तथा कृत नियुक्तैः, ततः सर्वबलेन चलितोऽहं, नाभ्यागत कनकचूडकनकशेखरयोः, केवलं कनकमञ्जरीवत्सलतया प्रवृत्ता मणिमञ्जरी, ततोऽनवरतप्रयाणकैः प्राप्ता वयं जयस्थलासन्ने, अभिहितो मया वैश्वानरः यदुत—वयस्य! सततप्रवृत्ता ममाधुना तेजस्विता नापेक्षते वटकोपयोग तत्किमत्र कारणमिति?, वैश्वानरेणाभिहितं—कुमार! निष्कृत्रिमभक्तिभाजो वयं, अतुला च ममोपरि कुमारस्य भक्तिः, मदीयप्रभवाणि चैतानि क्रूरचित्तानि वटकानि भक्तिमतामेव पुंसां शरीरे प्रचरन्ति, तेन प्रचारितानि कुमारस्य शरीरे, गतानि तन्मयतां, किं बहुना?, मद्रूप एवाधुना वीर्येण कुमारो वर्तते, अन्यच्च—कुमार! मदीयवचनानुभावादेवेयमपि हिंसाऽधुना कुमारस्य प्रतिपन्ना सात्मीभावं, नात्र सन्देहो विधेयः, मयाऽभिहितं—अद्यापि सन्देह?, ततो यावदेवावयोर्जल्पः सपद्यते स तावद्दर्शनवीथिमवतीर्णं परबलं दृष्टमनेनास्मदनीकं, ततस्तत्सन्नद्धमागतमभिमुखं, ततः सञ्जातमायोधनं, तच्च कीदृशम्?—रथौघघर्घरारावं गजेन्द्रगर्जितारुणम्। महाश्वहेषितोद्धुरं, पदातिशब्दभीषणम् ॥१॥ क्षणेन च तत्किंभूतं सपन्नम्?—विदीर्णचक्रकूबरं, विभिन्नमत्तकुञ्जरम्। विनाथवाजिराजितं, पतत्पताकिमस्तकम् ॥ २ ॥ प्रजातसैन्यवानतं, प्रनष्टदेवदानवम्। असिप्रहारवर्जकं, प्रनृत्तसत्कबन्धकम् ॥ ३ ॥ ततोऽभिभूता यवनराजसेनयाऽस्मत्पताकिनी, समुल्लसितस्तद्बले कलकलः, ततो चलितोऽहमेकस्तदभिमुखं, समापतितो मया सह योद्धुं स्वयमेव यवनराजः, रणरभसेन चातीव मिलितौ स्यन्दनौ, तत स्थित्वाऽहं कूबराग्रे चरणं दत्त्वा पतितस्तत्स्यन्दने, त्रोटितं खड्गेन यवनराजस्य मस्तकं,—ततः प्रादुर्भवत्कोपलसज्जयजयारवम्। अस्मद्बलं परावृत्य, समायातं मदन्तिकम् ॥ १ ॥ अन्यच्च तदा—देवदानवगन्धर्वा, वर्णे

—देव ! वैश्वानरत्वमिरुपक्रमेय लक्ष्यते, अथवा श्रूयते पुनरप्यायातोऽत्र नगरे स जिनमतज्ञो नैमित्तिक, तत स एवाहूय प्रष्टुं युक्तो यदत्र कर्तव्यमिति, तातेनाभिहित—आकारय तर्हि त नैमित्तिक, विदुरेणोक्त—यदाज्ञापयति देवः, ततो निर्गतो विदुरः, समागतः स्तोकवेलायां गृहीत्वा जिनमतज्ञ, ततो विधाय तस्य प्रतिपत्तिमास्थात तातेन प्रयोजन, ततो निरूपित बुद्धिनालीसञ्चारतो नैमित्तिकेन, अभिहित च यथा—महाराज ! एक एवात्र परमुपायो विद्यते स यदि सपद्येत ततः स्वयमेव प्रलीयेत कुमारस्येयमनर्थकारिणी हिंसाभिधाना भार्या, तातेनाभिहित—कीदृश स ? इति कथयत्वार्य , जिनमतज्ञेनाभिहित—यत्तदा वर्णित समक्षमेव भवतां यथा"—अस्ति "रहित सर्वोपद्रवैर्निवासस्थान समस्तगुणानां कारण कल्याणपरम्परायाः दुर्लभं मन्दभागधेयैश्चित्तसौन्दर्य नगरं, तत्र च यो वर्णित यथा "अस्ति हितकारी लोकानां कृतोद्योगो दुष्टनिग्रहे दत्तावधान शिष्टपरिपालने परिपूर्ण कोशदण्डसमुदयेन शुभपरिणामो नाम राजा, तस्य "राज्ञो यथासौ क्षान्तेर्जनयित्री निष्प्रकम्पता नाम महादेवी तदा वर्णिता तथैव तस्यान्यापि द्वितीयाऽस्ति हितकारिणी लोकाना निकषभूमि "सर्वशास्त्रार्थाना प्रवर्तिका सदनुष्ठानानां दूरवर्तिनी पापाना चारुता नाम राज्ञी । तथाहि—यावद् स्थानि ससारे, लभन्ते सर्वजन्तव । "स्वर्गापवर्गमार्ग च, न लभन्ते कदाचन ॥ १ ॥ यावत्सा चारुता देवी, तैर्न सम्यग् निषेव्यते । यदा पुनर्निषेवन्ते, तां देवीं ते विधानत "॥ २ ॥ लब्ध्वा कल्याणसन्दोह, सदा यान्ति शिव नरा । अत सा चारुता देवी, लोकाना हितकारिणी ॥ ३ ॥ युग्मम् । ससारसा- "गरोत्तारकारणानि महात्मनाम् । लोके लोकोत्तरे वापि, यानि शास्त्राणि कानिचित् ॥ ४ ॥ तेषु सर्वेषु शास्त्रेषु, वर्णिता परमार्थत । "उपादेयतया देवी, सा प्राज्ञैस्तत्त्वचिन्तकै ॥ ५ ॥ युग्मम् । तेन सा निकषस्थान, शास्त्राणामिह गीयते । तां विना सर्वशास्त्रार्थोऽसद्बु- "द्धिप्रकरायते ॥ ६ ॥ दानं शील तपो ध्यान, गुरुपूजा शमो दम । एवमादीनि लोकेऽत्र, चारुकर्माणि भावत ॥ ७ ॥ प्रवर्तयति सा

नातः परतरं मन्ये, प्रभावे वृद्धिकारकम् । यथेयं मम हिंसेति, प्रत्यक्षफलदायिनी ॥ १२ ॥ ततो गाढतरं स्नेहो, वैश्वानरहिंसयोः । सिद्धान्तं हृदयेनैव, स्थापयामि विशेषतः ॥ १३ ॥—एते मे परमौ बन्धू, एते परमदेवताः । एते एव हिते मन्ये, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥ एते यः श्लाघयेदन्यः, स मे बन्धुः स मे सुहृत् । एते यो द्वेष्टि मूढात्मा, स मे शत्रुर्न संशय ॥ १५ ॥ न पुनस्तद्विजानामि, महामोहपरायणः । यथा पुण्योदयाज्जातं, ममेदं सर्वमञ्जसा ॥ १६ ॥ हिंसावैश्वानरासक्तः, पुण्योदयपराङ्मुखः । ततोऽहं धर्ममागम्य, दूराद् दूरतरं गतः ॥ १७ ॥ ततश्च—रात्रिशेषे समुत्थाय, पापर्द्धौ बद्धमानसः । ताताम्बादीनदृष्ट्वैव, गतोऽटव्यामहं ततः ॥ १८ ॥ अनेकसत्त्वसम्भारं, मारयित्वा गते दिने । सन्ध्यायां पुनरायातः, प्रविष्टो भवने निजे ॥ १९ ॥ अथासौ विदुरः प्रोक्तस्तातेनाकुलचेतसा । मत्समीपे कुमारोऽद्य, किं नायातो निरूपय ? ॥ २० ॥ विदुरेणोक्तं प्रभातेऽहं, स्मृत्वा मैत्रीं चिरन्तनीम् । दर्शनार्थं कुमारस्य, गतस्तस्यैव मन्दिरे ॥ २१ ॥ तत्र परिजनेनोक्तं, यथाऽऽखेटककाम्यया । रात्रावेव गतोऽटव्यां, कुमारो नास्ति भो! गृहे ॥ २२ ॥ ततो मयाऽभिहितं—किमद्यैव कुमारो गतः पापर्द्धिमुत सदा किं वा प्रतिदिनं गच्छतीति ?, परिजनः प्राह—भद्र! यतःप्रभृतीयं हिंसा परिणीता कुमारेण तत आरभ्य प्रतिदिनं गच्छति, नान्यथा धृतिं लभते, किं बहुना ?, जीवितादपि वल्लभोऽयमधुना आखेटकः कुमारस्येति, मया चिन्तितं—अहो हता दैवेन वयं मन्दभाग्याः, तदिदमाभाणकमायातं यदुत—'यत्करभस्य पृष्ठे न माति तत्कण्ठे निबध्यते' इति, तथाहि—वैश्वानरपापमित्रयोगेनैव कुमारस्य गाढमुद्वेजिता वयं यावदेयमपरा कृत्येवास्य भार्या सम्पन्नेति, तत्किं पुनरत्र विधेयमिति चिन्तयतो मे गतं दिनं, तदिदं कुमारस्य युष्मत्समीपेऽनागमनकारणमिति, तातेनाभिहितं—विदुर! महापापहेतुरिदं मृगयाव्यसनं, न च सेवितमस्मद्वंश्यैर्नरपतिभिः, अतो यद्यस्य निमित्तभूतेयं भार्या कुमारस्यापसार्यते ततः सुन्दरं भवति, विदुरः प्राह

—देव ! वैश्वानरवभिरुपक्रमेय लभ्यते, अथवा श्रूयते पुनरप्यायातोऽत्र नगरे स जिनमतज्ञो नैमित्तिक, ततः स एवाहूय प्रष्टुं युक्तो यदत्र कर्तव्यमिति, तातेनाभिहित—आकारय तर्हि त नैमित्तिक, विदुरेणोक्त—यथाज्ञापयति देवः, ततो निर्गतो विदुर, समागत लोकवेलायां गृहीत्वा जिनमतज्ञ, ततो विधाय तस्य प्रतिपत्तिमाख्यात तातेन प्रयोजन, ततो निरूपित बुद्धिनालीसञ्चारतो नैमित्तिकेन, अभिहित च यथा—महाराज ! एक एवात्र परमुपायो विद्यते स यदि सपद्येत ततः स्वयमेव प्रलीयेत कुमारस्येयमनर्थकारिणी हिंसा-भिधाना भार्या, तातेनाभिहित—कीदृश सः ? इति कथयत्वार्य, जिनमतज्ञेनाभिहित—यत्तदा वर्णित समक्षमेव भवता यथा"—अस्ति "रहित सर्वोपद्रवैर्निवासस्थान समस्तगुणाना कारण कल्याणपरम्परायाः दुर्लभ मन्दभागधेयैश्चित्तसौन्दर्य नगर, तत्र च यो वर्णित यथा "अस्ति हितकारी लोकानां कृतोद्योगो दुष्टनिग्रहे दत्तावधानः शिष्टपरिपालने परिपूर्णे कोशदण्डसमुदयेन शुभपरिणामो नाम राजा, तस्य "राज्ञो यथासौ क्षान्तेर्जनयित्री निष्प्रकम्पता नाम महादेवी तदा वर्णिता तथैव तस्यान्यापि द्वितीयाऽस्ति हितकारिणी लोकाना निकषभूमि "सर्वशास्त्रार्थाना प्रवर्तिका सदनुष्ठानानां दूरवर्तिनी पापाना चारुता नाम राज्ञी । तथाहि—यावद्दुःखानि ससारे, लभन्ते सर्वजन्तव । "स्वर्गापवर्गमार्गं च, न लभन्ते कदाचन ॥ १ ॥ यावत्सा चारुता देवी, तैर्न सम्यग् निषेव्यते । यदा पुनर्निषेवन्ते, ता देवीं ते विधानत "॥ २ ॥ लभ्या कल्याणसन्दोह, तदा यान्ति शिव नरा । अत सा चारुता देवी, लोकाना हितकारिणी ॥ ३ ॥ युग्मम् । संसारसा-"गरोत्तारकारणानि महात्मनाम् । लोके लोकोत्तरे चापि, यानि शास्त्राणि कानिचित् ॥ ४ ॥ तेषु सर्वेषु शास्त्रेषु, वर्णिता परमार्थत । "उपादेयतया देवी, सा प्राज्ञैस्तत्त्वचिन्तकै ॥ ५ ॥ युग्मम् । तेन सा निकषस्थान, शास्त्राणामिह गीयते । ता विना सर्वशास्त्रार्थोऽसद्बु-"द्धिप्रकरायते ॥ ६ ॥ दानं शील तपो ध्यान, गुरुपूजा शमो दम । एवमादीनि लोकेऽत्र, चारुकर्माणि भावत ॥ ७ ॥ प्रवर्तयति सा

"देवी, स्ववलेन महात्मनाम् । तेन सा सदनुष्ठानजनकेति निरुच्यते ॥८॥ (युग्मम्) कामक्रोधभयद्रोहमोहमात्सर्यविभ्रमाः । शाठ्यपैशुन्यरा-
"गाद्या, ये लोके पापहेतवः ॥ ९ ॥ तेषां तया सहावस्था, नास्त्येव भुवनत्रये । अत सा चारुता देवी, पापानां दूरवर्तिनी ॥१०॥ तस्याश्च
"शुभपरिणामसम्बन्धिन्याश्चारुताया महादेव्या आह्लादहेतुर्जगत सुन्दरा रूपेण वल्लभा बन्धूनां कारणमानन्दपरम्परायाः सतत मुनीनामपि
"हृदयवासिनी विद्यते दया नाम दुहिता, तथाहि—सर्वे चराचरा जीवा, भुवनोदरचारिणः । दुःखं वा मरणं वाऽपि, नाभिकाङ्क्षन्ति
"सर्वदा ॥ १ ॥ तत्र—सा दया द्वयमप्येतद्वारयत्येव देहिनाम् । तेन सा भुवनाह्लादकारणं परिकीर्तिता ॥ २ ॥ मुखं शशधराकारं,
"गाम्भीर्यनास्यमुत्तमम् । सदानुःखत्राणाख्यौ, दयायाः पीवरौ स्तनौ ॥ ३ ॥ विस्तीर्णं जगदानन्दं, शमाख्यं जघनस्थलम् । यत्र नास्त्येव
"तदेहे, किञ्चिदङ्गमसुन्दरम् ॥ ४ ॥ रूपेण सुन्दरा प्रोक्ता, तेन सा मुनिपुङ्गवैः । यथेष्टा च बुधवर्गस्य, तथेदानीं निगद्यते ॥ ५ ॥ क्षान्ति
"शुभपरिणामश्च, चारुता निष्प्रकम्पता । शौचसन्तोषधैर्याद्या, दयाया बान्धवा मताः ॥ ६ ॥ तेषां तु सतताह्लादकारिणी हृदयस्थिता ।
"तेनातिवल्लभा प्रोक्ता, बुधवर्गस्य सा दया ॥७॥ सुरेषु मर्त्यलोके च, मोक्षे च सुखपद्धतिः । दयापरीतचित्तानां, सर्वैवे करवर्तिनी ॥ ८ ॥
"आनन्दपद्धतेर्हेतुस्तेन सा कन्यका मता । अत एव सुसाधूनां, हृदये सा प्रतिष्ठिता ॥ ९ ॥ अथवा—दया हितकरी लोके, दया सर्वगु-
"णावहा । दया हि धर्मसर्वस्वं, दया दोषनिषूदनी ॥ १० ॥ दयैव चित्तसन्तापविध्यापनपरायणा । दयावतां न जायन्ते, नूनं वैरपरम्पराः
"॥ ११ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ?, गुणसम्भारगौरवम् । वहन्ती पद्मपत्राक्षी, सा दया केन वर्ण्यताम् ? ॥ १२ ॥ तदत्र परमार्थोऽयं,
"महाराजाय कथ्यते । हिंसायाः प्रलयोपायो, नापरोऽत्र निरीक्ष्यते ॥ १३ ॥ यदैव तां दयां धीरः, कुमारः परिणेष्यति । तदाऽस्य स्वयं

१ जनयतीति जनक 'आविष्यकन्' इत्यकनि निपातनेऽकार

“मेवैषा, दुष्टा भार्या विनङ्क्ष्यति ॥ १४ ॥ यतः—इयं दाहात्मिका पापा, सा पुनर्हिमशीतला । ततोऽनयोर्विरोधोऽस्ति, यथाऽग्निजलयो “सदा ॥ १५ ॥” ततस्तातेनाभिहितं—आर्य! कदा पुनरेष नन्दिवर्धनकुमारस्तां दयाकन्यकां परिणेष्यति?, जिनमतज्ञेनाभिहितं—यदा शुभपरिणामो दास्यति, ततः प्राह—स एव तर्हि कदा दास्यति?, जिनमतज्ञेनाभिहितं—यदा कुमारं प्रति प्रगुणो भविष्यति, तातेनाभिहितं—कस्तर्हि तस्य प्रगुणीभवनोपायः?, जिनमतज्ञः प्राह—कथितं पूर्वमेवेदं मया भवता यथा तं शुभपरिणामनरेश्वरं यदि परं कर्मपरिणाममहाराजः प्रगुणयितुं समर्थो, नापरः, यतस्तदायत्तोऽसौ वर्तते, तस्मात्किमत्र बहुना?, यदा स कर्मपरिणाममहानरेन्द्रः कुमारं प्रति सप्रसादो भविष्यति तदा स्वयमेव शुभपरिणामेनास्मै कुमाराय दयादारिकां दापयिष्यति, किं चिन्तया?, अन्यच्च—लक्षयाम्येवाहं निमित्तबलेन कुमारस्य भव्यतामपेक्ष्य युक्तिबलेन च यदुत—नियमेन क्वचित्काले सप्रसादो भविष्यत्येव कुमारं प्रति कर्मपरिणामो, नात्र सन्देहः, ततश्च तस्मिन् काले आपृच्छ्य महत्तमभगिनीं लोकस्थितिं पर्यालोच्य सह कालपरिणत्या निजभार्यया कथयित्वाऽऽत्मीयमहत्तमाय स्वभावाय सम्भाल्य च स्वरमधुरवचनैरस्यैव नन्दिवर्धनकुमारस्य सम्बन्धिनीं समस्तभवान्तरानुयायिनीं प्रच्छन्नरूपामन्तरङ्गभार्यां भवितव्यतां दीपयित्वा नियतियदृच्छादीनां कुमारवीर्यं स्थापयित्वा दयादारिकादानस्य योग्योऽयमिति सर्वसमक्षं सिद्धान्तपक्षं ततो दापयिष्यत्येव स कर्मपरिणाममहाराजो दयादारिकां कुमाराय, निःसन्दिग्धमेतद्, अतो मुञ्चत यूयमाकुलतां, तातः प्राह—तत्किमधुनाऽस्माकं प्राप्तकालं?, जिनमतज्ञेनोक्तं—मौनमवधीरणा च, तातेनाभिहितं—आर्य! किमात्मपुत्रोऽस्माभिरवधीरयितुं शक्यते?, जिनमतज्ञः प्राह—तत्किमत्र क्रियतां?, यदि हि बहिरङ्गोऽयमुपद्रवः कुमारस्य स्यात् ततो न युज्येत कर्तुं तत्र भवतामवधीरणां, अयं पुनरन्तरङ्ग उपद्रवो वर्तते, ततस्तमवधीरयन्तोऽपि भवन्तो नोपालम्भमर्हन्ति, ततो यथादिशत्यार्य इति वदता तातेन परिपूज्य प्रहितो नैमित्तिकः, ग-

तानि कतिपयदिनानि, समुत्पन्नैव तातस्य बुद्धिः यथा—स्थापयामि यौवराज्ये नन्दिवर्धनकुमारं ज्ञापिता महत्तमाः प्रतिपन्नमेतैः ग-णितं प्रशस्तदिनं कृताऽभिषेकसामग्री समाहूतोऽहं विरचितं भद्रासनं मीलिताः सामन्ताः समागता नागरकाः सन्निधापितानि माङ्गलिकानि प्रकटितानि रत्नानि प्रत्यासन्नीभूतान्यन्तःपुराणि, अत्रान्तरे प्रविष्टा प्रतीहारी कृतं तया पादपतनं विरचितं करपुटकु-ड्मलं निवेशितं ललाटपट्टे, गदितमनया—देव! अरिदमननृपतेः सम्बन्धी स्फुटवचनो नाम महत्तमः प्रतीहारभूमौ तिष्ठति, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणं, तातेनाभिहितं—शीघ्रं प्रवेशय, प्रवेशितः प्रतीहार्या विहिता प्रतिपत्तिः, अभिहितं स्फुटवचनेन, महाराज! श्रुतो मया बहिरेव कुमारस्य यौवराज्याभिषेकव्यतिकरः तेनाहं शुभमुहूर्तोऽयमिति कृत्वा स्वप्रयोजनसिद्धये त्वरिततरं प्रविष्टः, तातेनाभिहितं—सुन्दरमनुष्ठितं, निवेदयतु स्वप्रयोजनमार्यः, स्फुटवचनः प्राह—अस्ति तावद्विदित एव भवादृशां शार्दूलपुराधिपतिः सुगृहीतनामधेयो देवोऽरिदमनः, तस्यास्ति विनिर्जितरतिरूपा रतिचूला नाम महादेवी, तस्याश्चाचिन्त्यगुणरत्नस्वरूपा मदनमञ्जूषा नाम दुहिता, तया च लोकप्रवादेनाऽऽ-कर्णितं नन्दिवर्धनकुमारचरितं, ततो जातस्तस्याः कुमारेऽनुरागातिरेकः, निवेदितः स्वाभिप्रायो रतिचूलायै, तयाऽपि कथितो देवाय, ततस्तां मदनमञ्जूषां कुमाराय प्रदातुं युष्मत्समीपे प्रहितोऽहं देवेन, अधुना महाराजः प्रमाणं, ततो निरीक्षितं तातेन मतिघनवदनं, मति-घनः प्राह—देव! महापुरुषोऽरिदमनः, युक्त एव देवस्य तेन सार्धं सम्बन्धः, ततोऽनुमन्यतामिदं तस्य वचनं, कोऽत्र विरोधः?, ताते-नाभिहितं—एवं भवतु, अत्रान्तरे मयाऽभिहितं—अहो कियद् दूरे तावकीनं शार्दूलपुरमितः स्थानात्, स्फुटवचनः प्राह—सार्धयो-जनशते, मयाऽभिहितं—नैवं दोषः, स्फुटवचनः प्राह—यदि यावद् दूरे तत्कथयतु स्वयमेव कुमारः, मयाऽभिहितं—गव्यूतेनोने सार्ध-योजनशते, स्फुटवचनः प्राह—किमेतत्?, मयाऽभिहितं—श्रुतमस्माभिर्बाल्यकाले, स्फुटवचनः प्राह—न सम्यगवधारितं कुमारेण, मयोक्तं

—त्वया कथमवधारितम् ?, स्फुटवचनः प्राह—गणित मया पद पदेन, मयाऽभिहितं—सुनिर्णीतमिदमस्माभिरप्याप्तप्रवादात्, स्फुटवचनेनोक्तं—कुमार! विप्रतारितः केनापि, न चलतीह मदीयं प्रमाणं तिलतुषत्रिभागमात्रेणापि, ततो मामेष दुरात्मा लोकमध्येऽलीकं करोतीति चिन्तयतो मे जृम्भितं वैश्वानरेण प्रहसितं हिंसया प्रयुक्ता योगशक्तिः कृतो द्वाभ्यामपि मदीयशरीरेऽनुप्रवेशः तत सञ्जातोऽहं साक्षादिव प्रलयज्वलनः समाकृष्टं दिनकरकरनिकरकरालं करवालं, अत्रान्तरे चिन्तितं पुण्योदयेन यदुत—पूर्णो ममाधुनावधिः पालितो भवितव्यतानिर्देशः न योग्योऽयमिदानीं नन्दिवर्धनकुमारो मत्सम्बन्धस्य, तस्मादपक्रमणमेव मेऽधुना श्रेय इत्यालोच्य नष्टः पुण्योदयः, मया कुर्वतो हाहारवं तावतो जनसमुदायस्याग्रत एव अविचार्य कार्याकार्यमेकप्रहारेण कृतो द्विदलः स्फुटवचनः, ततो हा पुत्र! २ किमिदमकार्यमनुष्ठितमिति ब्रुवाणः समुत्थितः सिंहासनात् तातः, चलितो मदभिमुखं वेगेन, मया चिन्तितं—अयमप्येतद्रूप एव, यो दुरात्मा मयापि कृतमिदमकार्यमित्यारटति, तत समुदीर्णखड्गो चलितोऽहं ताताभिमुखं, कृतो लोकेन कोलाहलः, ततो मया न स्मृतं जनकत्वं न लक्षिता स्नेहनिर्भरता न गणितं परमोपकारित्वं नालोचितो महापापागमः सर्वथा वैश्वानरहिंसावशीभूतचित्तेनावलम्ब्य कर्मचाण्डालतां तथैव रटतस्तातस्य त्रोटितमुत्तमाङ्गं, ततो हा आत! हा जात! मा साहसं मा साहसं त्रायध्वं लोकास्त्रायध्वमिति विमुक्तकरुणाक्रन्दरवा आगत्य लग्ना समाम्बा करे करवालोद्दालनार्थं, मया चिन्तितं—इयमपि पापा मम वैरिणीव वर्तते, यैव शत्रूच्छेदपरेऽपि मयि लकशकायते, ततः कृता साऽपि द्वेधा करवालेन, ततो हा भ्रातः! कुमार! हा आर्यपुत्र! किमिदमारब्धमिति पूत्कुर्वाणानि शीलवर्धनो मणिमञ्जरी रत्नवती च लग्नानि त्रीण्यपि मम भुजयोरेककालमेव निवारणार्थं, मया चिन्तितं—एतत् कालोचितं नूनममीषां सर्वेषामपि दुरात्मनां, ततो गाढतरं परिज्वलितोऽहं, नीतानि त्रीण्यप्येकैकप्रहारेणान्तकसदनं, अत्रान्तरेऽमुं व्यतिकरमाकर्ण्य हा

आर्यपुत्र! किमिदं किमिदमिति प्रलपन्ती प्राप्ता कनकमञ्जरी, मया चिन्तितं—अये! एषाऽपि पापा मद्वैरिणामेव मिलिता येव विक्रोशति, अहो हृदयमपि मे वैरिभूतं वर्तते, तत्किमनेन ?, अपनयाम्यस्या अपि बन्धुवत्सलत्वं, ततो विगलिते प्रेमानुबन्धे विस्मृता तद्विरहकातरता, न स्मृतानि हृदये विश्रम्भजल्पितानि, अपहस्तिता रतिसुखसन्दोहाः न पर्यालोचितस्तस्याः सम्बन्धी निरुपमः स्नेहानुबन्धः, ततया वैश्वानरप्रमुदितेन हिंसाक्रोडीकृतहृदयेन मया विदलिता करवालेन वराकी कनकमञ्जरी, अत्रान्तरे संरम्भेण गलितं मे कटीतटात्परिधानं विलुलितं भूमौ निपतितमुत्तरीयं क्षितितले जातोऽहं यथाजातः मुत्कलीभूताः केशाः सपक्षः साक्षादिव वेतालः, तत्तथाभूतं मामवलोक्य दूरवर्तिभिः प्रेक्षकडिम्भरूपैर्हसद्भिरट्टहासेन कृता किलिकिलिका ततः सुतरां प्रज्वलितोऽहं चलितस्तन्मारणार्थं वेगेन, ततो मे भ्रातरो भगिन्यः स्वजनाः सामन्ताश्च लग्नाः सर्वेऽप्येककालं निवारणार्थं, ततः कृतान्त इव समदर्शितया समस्तानपि निरुपयन्नहं गतः कियन्तमपि भूभागं, ततो भूरितया लोकस्य वनकरीव भ्रमे पातयित्वा गृहीतः कथञ्चिदहं, उद्दालितं मण्डलाग्रं, बद्धः पश्चाद्बाहुबन्धेन, ततो रटन्नसभ्यवचनानि प्रक्षिप्तोऽपवरके, दत्ते कपाटे, तत्र च मञ्जलमनुनयवचनैः प्रलपन्नमान्यभाषया ददानः कपाटयोमस्तकास्फोटान् क्षामो बुभुक्षया पीडितः पिपासया दन्दह्यमानश्चित्तसन्तापेनालभमानो निद्रां महाघोरनारक इव तथाबद्ध एव स्थितो मासमात्रं कालं अवधीरितः परिजनेन, अन्यदाऽत्यन्तक्षीणतया समागता ममार्धरात्रे क्षणमात्रं निद्रा, ततः प्रसुप्तस्य छिन्नं मे मूषकैर्बन्धनं जातोऽहं मुत्कलः उद्घाटिते कपाटे निर्गतो बहिर्वेश्मनि निरूपितं राजकुलं यावन्न कश्चिच्चेतयते, ततो मया चिन्तितं—सर्वमेवेदं राजकुलं नगरं च मम वैरिभूतं वर्तते येनाहमेवं परिक्लेशितः पापेन, ततो विजृम्भितो ममान्तर्वर्ती वैश्वानरः, सदर्पया हुङ्कारितं हिंसया, दृष्टं मया प्रज्वलिताग्निकुण्डं, चिन्तितं हृदये—अयमत्र वैरिनिर्यातनोपायः, यदुत गृहीत्वा शरावं भृत्वाऽङ्गाराणां ततो राजकुलस्य नग

रस्य च अपरापरेषु इन्धनप्रचुरेषु स्थानेषु स्तोकस्तोकास्ता प्रक्षिपामि, तत स्वयमेव भस्मीभविष्यतीव् द्रयमपि दुरात्मकमिति, ततः कृत सर्व तथैव तन्मया, लग्न समन्तात्प्रदीपनक, निर्गतोऽहमपि प्रदह्यमान कथचिन्नवितव्यताविशेषेण, प्रवृत्तो जनाक्रन्दरवः, धावन्ति स्म लात लातेति ब्रुवाणा परबलशङ्कया सुभटा , ततः क्षीणतया शरीरस्य परस्परानुविद्धतया शरीरमनसोर्विगलित धैर्य, समुत्पन्न मे भय, पलायितोऽटवीसमुख, पतितो महारण्ये विद्ध कण्टकैः स्फोटितः कीलकै परिभ्रष्टो मार्गात् प्रस्खलितो विषमोट्टङ्कात् निपतितोऽधोमुखो निम्नदेशे चूर्णितान्यङ्गोपाङ्गानि न शक्तोम्युत्थातु, अत्रान्तरे समागताश्चौरा , दृष्टस्तैस्तथावस्थितोऽह, अभिहितमसीभि परस्परं —अरे! महाकायोऽय पुरुषो, लप्स्यते परकूले बहुमूल्य, तद् गृहीत्वा नयाम स्वस्वामिमूलमेन, तदाकर्ण्य समुच्छ्रसितो ममान्तर्निमग्नो वैश्वानरः, स्थितोऽहमुपविष्ट , ततस्तेषामेकेनाभिहित—अरे! विरूपकोऽस्याभिप्रायः ततः शीघ्र बध्नीत यूयमेन अन्यथा दुर्ग्रहो भविष्यति, ततो गाढ हत्वा धनु शाखाभिर्नियन्त्रितोऽह पश्चान्मुखीकृत्य बाहू, ततो गालीर्ददत्त मे चपेटाकुठ्ठर, ततः समुत्थापितोऽह, परिहित जरच्चीवरखण्ड, खेटितो ददद्भिर्गाढप्रहारान्, नीतः कनकपुरप्रत्यासन्ना भीमनिकेतनाभिधाना भिल्लपल्ली, दर्शितो रणवीरस्य पल्लीपते , अभिहितमनेन—अरे पोषयत तावदेन येन पुष्टो विक्रेतु नीयते, ततो यदाज्ञापयति देव इति वदता नीतोऽहमेकेन चौरेण स्वभवने, छोटित बन्धन, कृतो मुत्कलो, लग्नोऽह चपेटादिभि , कुपितश्चौरो, हतोऽह दण्डादिभिर्नतरं समर्पितोऽय मम स्वामिनेति मत्वा न मारितोऽहमनेन, केवल दापित कदशन, ततो बुभुक्षाक्षामकुक्षितया सजात मे दैन्य, तदेव कदन्न भक्षयितुमारब्धः, न पूरितमुदरं, सजातश्चित्तोद्वेग , गतानि कतिचिद्दिनानि, पृष्टोऽसौ रणवीरेण चौरः, कीदृशोऽसौ पुरुषो वर्तते इति, स प्राह—देव! न कथञ्चित्तस्य बलमारोहतीति, तत क्षपितोऽहमेव तेन भूयांस काल, अन्यदा समायात कनकपुराच्चौराणामुपरि दण्डः, नष्टास्तस्कराः, लूपिता सा पल्ली,

आर्यपुत्र! किमिदं किमिदमिति प्रलपन्ती प्राप्ता कनकमञ्जरी, मया चिन्तितं—अये! एषाऽपि पापा मद्वैरिणामेव मिलिता येन विक्रोशति, अहो हृदयमपि मे वैरिभूतं वर्तते, तत्किमनेन?, अपनयाम्यस्या अपि बन्धुवत्सलत्वं, ततो विगलिते प्रेमानुबन्धे विस्मृता तद्विरहकातरता, न स्मृतानि हृदये विस्रम्भजल्पितानि, अपहस्तिता रतिसुखसन्दोहाः न पर्यालोचितस्तस्याः सम्बन्धी निरुपमः स्नेहानुबन्धः, तथा वैश्वानरप्रयुक्तेन हिंसाक्रोडीकृतहृदयेन मया विदलिता करवालेन वराकी कनकमञ्जरी, अत्रान्तरे सरम्भेण गलितं मे कटीतटात्परिधानं विलुलितं भूमौ निपतितमुत्तरीयं क्षितितले जातोऽहं यथाजातः मुत्कलीभूताः केशाः सपक्षः साक्षादिव वेतालः, ततस्तथाभूतं मामवलोक्य दूरवर्तिभिः प्रेक्षकैर्विस्मररूपैर्हसद्भिरट्टहासेन कृता किलिकिलिका ततः सुतरां प्रज्वलितोऽहं चलितस्तन्मारणार्थं वेगेन, ततो मे भ्रातरो भगिन्यः स्वजनाः सामन्ताश्च लग्नाः सर्वेऽप्येककालं निवारणार्थं, ततः कृतान्त इव समदर्शितया समस्तानपि निर्दयमहं गतः कियन्तमपि भूभागं, ततो भूरितया लोकस्य वनकरीव श्रमे पातयित्वा गृहीतः कथञ्चिदहं, उद्दालितं मण्डलाग्रं, बद्धः पश्चाद्बाहुबन्धेन, ततो रटन्नसभ्यवचनानि प्रक्षिप्तोऽपवरके, दत्ते कपाटे, तत्र च प्रज्वलन्ननुनयवचनैः प्रलपन्नसभ्यभाषया ददानः कपाटयोर्मल्लकास्फोटान् श्रान्तो बुभुक्षया पीडितः पिपासया दन्दह्यमानश्चित्तसन्तापेनालभमानो निद्रां महाघोरनारक इव तथावस्थ एव स्थितो मासमात्रं कालं अवधीरितः परिजनेन, अन्यदाऽत्यन्तक्षीणतया समागता ममार्धरात्रे क्षणमात्रं निद्रा, ततः प्रसुप्तस्य छिन्नं मे मूषकैर्बन्धनं जातोऽहं मुत्कल उद्घाटिते कपाटे निर्गतो बहिर्देशे निरूपितं राजकुलं यावन्न कश्चिच्चेतयते, ततो मया चिन्तितं—सर्वमेवेदं राजकुलं नगरं च मम वैरिभूतं वर्तते येनाहमेवं परिक्लेशितः पापेन, ततो विजृम्भितो ममान्तर्वर्ती वैश्वानरः, सदर्पया प्रस्तारितं हिंसया, दृष्टं मया प्रज्वलिताग्निकुण्डं, चिन्तितं हृदये—अयमत्र वैरिनिर्यातनोपायः, यदुत गृहीत्वा शरावं भृत्वाऽङ्गाराणां ततो राजकुलस्य नग

भाकरेण साश्रु लोचनयुगलं, अभिहितं च—वयस्य! तावे परोक्षेऽधुना युष्माभिस्तावत्कार्यमनुष्ठेयं, तदिदं राज्यमेते वयमेवात्र तावपा दप्रसादलालिताः प्रकृतयः प्रतिपन्नाः किङ्करभावं वयस्यस्य यथेष्टं नियोज्यतां, ततो वैश्वानरवैगुण्यादवस्थितोऽहं मौनेन, लङ्घितो दिवसो, प्रवर्त्तं प्रायोपविष्कमास्थानं, तदन्ते विसर्जितराजमण्डलो निवार्य प्रियतमाप्रवेशं मया सहातिस्नेहनिर्भरतया महाहर्यामेकस्यामेव शय्यायां प्रसुप्तो वासभवने विभाकरनरेन्द्र, ततो भद्रेऽगृहीतसङ्केते! तदा मया वैश्वानरहिंसाभ्यां विधुरितहृदयेन स तथाविधोऽविरक्तस्निग्धमुग्धविश्रब्धो विभाकरः समुत्थाय विनिपातितः पापेन, निर्गतश्चाहं परिधानद्वितीयः स्वकर्मत्रासेन, पलायितो वेगेन, निपतितोऽटव्यां, सोढानि नानाविधदुःखानि, प्राप्तो महता क्लेशेन कुशावर्त्ते, विभ्रान्तो बहिः कानने, दृष्टः कनकशेखरपरिकरेण, निवेदितः कनकचूडकनकशेखरयोः, चिन्तितमाभ्यां—भवितव्यमत्र कारणेन यदेकाकी नन्दिवर्धन इति, ततः समागतौ कतिचिदाप्तपुरुषपरिवारौ मत्समीपं, विहितमुचितं, स्थितो मया सहोत्तारके कनकशेखरः, पृष्टमेकाकिताकारणं, मया चिन्तितं—अस्यापि न प्रतिभासिष्यते मदीयचरितं, तत्किं कथितेन?, ततो मयाऽभिहितं—अलमनया कथया, कनकशेखरः प्राह—किं ममापि न कथ्यते?, मयोक्तं—नेति, कनकशेखरेणोक्तं—कुमारावश्यतया कथनीयमितरथा न भवति मे चित्ते निर्वाणं, ततो मया(ऽ)ऽविष्टमयमुद्घाटयतीति चिन्तयतो मेऽन्तर्गतौ प्रज्वलितौ हिंसावैश्वानरौ, समाकृष्टा कनकशेखरकटीतटात्कृतान्तजिह्वाभासुराऽसिपुत्रिका, समुदीर्णः कनकशेखरमारणाय प्रहारः, तत किमेतदिति प्राप्ता

गृहीता बन्धो, नीताः कनकपुरं, गतोऽहमपि तन्मध्ये, दर्शितो बन्धो विभाकरनृपतेः, ततो मामवलोक्य चिन्तितमनेन—अये ! किमि-
दमाश्चर्य ? यदेष पुरुषोऽस्थिचर्मशेषतया दवदग्धस्थाणुकल्पोऽपि नन्दिवर्धनकुमाराकारं धारयति, ततो निरूपितोऽहं नखाग्रेभ्यो वालाग्राणि
यावत्, ततः स्थितं तस्य हृदये—नन्दिवर्धनकुमार एवायं, केवलं कथं तस्येह सम्भवः ?, अथवा विचित्राणि विधेर्विलसितानि, तद्वशगाना
हि प्राणिनां किं वा न सम्भवति ?, तथाहि—य एकदा नताशेषभूपमौल्यार्चितक्रमः । वचने वचने लोकैर्जय देवेति भण्यते ॥ १ ॥ स एव
विधिना राजा, तस्मिन्नेव भवेऽन्यथा । रोराकारं विधायोच्चैर्नानाकारं विडम्ब्यते ॥ २ ॥ तस्मात्स एवायं, नास्त्यत्र सन्देहः, तत स्मृत-
मित्रभावेन गलदानन्दोदकप्रवाहक्षालितकपोलेन सिंहासनादुत्थाय समालिङ्गितोऽहं विभाकरेण, ततः किमेतदिति विस्मितं राजमण्डल,
ततो निवेश्यात्मीयार्धासनेऽभिहितोऽहमनेन—वयस्य ! कोऽयं वृत्तान्तः ?, ततः कथितं विभाकराय मयाऽऽत्मचरितं, विभाकरः प्राह—
हा कष्टं, न सुन्दरमनुष्ठितं भवता, यदिदमतिनिर्घृणं जननीजनकादिमारणमाचरितं, ततः अयमपीह जन्मन्येव क्लेशो भवतस्तस्यैव फल-
विपाकः, तच्छ्रुत्वा विस्फुरितौ ममान्तर्गतौ हिंसावैश्वानरौ, चिन्तितं मया यथा—अयमपि मे वैरिरूप एव यो मत्कर्तव्यमप्यसुन्दरं
मन्यते, ततो जातो मे तन्मारणाभिप्रायः, तथापि दुर्बलतया देहस्य महाप्रतापतया विभाकरस्य सन्निहिततया बहुराजवृन्दस्य अतिनिकटव-
र्तितया प्रहरणस्य न दत्तो मया प्रहारः, केवलं कृतं काळं मुखं, लक्षितो विभाकरेण मदीयाभिप्रायः यथा—न सुखायतेऽस्य मदीयोऽय
उल्लापः, तत् किमनेन संतापितेन ?, ततो विक्षिप्तः प्रस्तुतकथाविक्षेपः, ज्ञापितं सामन्तमहत्तमादीनां यथा—एष नन्दिवर्धनकुमारो मम शरीरं
जीवितं सर्वस्वं च धुर्भ्राता, पूज्यो(पुण्यो)ऽद्य जातोऽहमस्य दर्शनेन, अतः कुरुत प्रियसमागममहोत्सवमिति, तैरभिहितं—यदाज्ञापयति
देव, ततः प्रवर्तितो महानन्दः, स्नपितोऽहं विधिना, परिधापितो दिव्यवस्त्राणि, भोजितः परमान्नैः, विलेपितः सुरभिविलेपनेन, भूषितो

महालङ्कारैः, दत्तं स्वयमेव विभाकरेण मनोहारि ताम्बूलं, मया त्वहमनेनेदमभिहितो यथा न सुन्दरमनुष्ठितं भवतेति, ततो मारयिष्याम्येनं वैरिणमिति रौद्रवितर्कपरम्परादोदूयमानचेतसा न किञ्चिच्चेतितं, उत्थाय भोजनमण्डपादुपविष्टा वयमास्थानशालायां, मतिशेखरेण मन्त्रिणाभिहितं—किं विदितं कुमारेण? यथा देवभूयं गतः सुगृहीतनामधेयो देवः प्रभाकरः, ततो धूनिता मया कन्धरा, कृतं विभाकरेण साश्रु लोचनयुगलं, अभिहितं च—वयस्य! ताते परोक्षेऽधुना युष्माभिस्तातकार्यमनुष्ठेयं, तदिदं राज्यमेते वयमेताश्च तावपादप्रसादलालिताः प्रकृतयः प्रतिपन्नाः किङ्करभावं वयस्यस्य यथेष्टं नियोज्यताः, ततो वैश्वानरवैगुण्यादवस्थितोऽहं मौनेन, लङ्घितो दिवसो, प्रदत्तं प्रादोषिकमास्थानं, तदन्ते विसर्जितराजमण्डलो निवार्य प्रियतमाप्रवेशं मया सहातिस्नेहनिर्भरतया महार्हायामेकस्यामेव शय्यायां प्रसुप्तो वासभवने विभाकरनरेन्द्रः, ततो मन्त्रेऽगृहीतसङ्केते! तदा मया वैश्वानरहिंसाभ्यां विधुरितहृदयेन स तथाविधोऽतिस्निग्धमुग्धविश्रब्धो विभाकरः समुत्थाय विनिपातितः पापेन, निर्गतश्चाहं परिधानद्वितीयः स्वकर्मत्रासेन, पलायितो वेगेन, निपतितोऽटव्यां, सोढानि नानाविधदुःखानि, प्राप्तो महता क्लेशेन कुशावर्त्ते, विश्रान्तो बहिः कानने, दृष्टः कनकशेखरपरिकरेण, निवेदितः कनकचूडकनकशेखरयोः, चिन्तितमाभ्यां—भवितव्यमत्र कारणेन यदेकाकी नन्दिवर्धन इति, ततः समागतौ कतिचिदाप्तपुरुषपरिवारौ मत्समीपं, विहितमुचितं, स्थितो मया सहोपान्तके कनकशेखरः, पृष्टमेकाकिताकारणं, मया चिन्तितं—अस्यापि न प्रतिभासिष्यते मदीयचरितं, तत्किं कथितेन?, ततो मयाऽभिहितं—अलमनया कथया, कनकशेखरः प्राह—किं ममापि न कथ्यते?, मयोक्तं—नेति, कनकशेखरेणोक्तं—कुमारावश्यतया कथनीयमितरथा न भवति मे चित्ते निर्वाणं, ततो मया(ता)ऽऽविष्टमयसुखाप्यतीति चिन्तयतो मेऽन्तर्गतौ प्रज्वलितौ हिंसावैश्वानरौ, समाकृष्टा कनकशेखरकटीतटात्कृतान्तजिह्वाभासुराऽसिपुत्रिका, समुदीर्णः कनकशेखरमारणाय प्रहारः, ततः किमेतदिति भाषा

वेगेन कनकचूडादय, प्रादुर्भूत कोलाहल', स्तम्भितोऽहं कनककेसरगुणापर्जितया यथासन्निहितया देवतया, समुत्क्षिप्त पश्यतामेव तेषां गगनमार्गेण, नीतस्त्वद्विषयसन्निवेशे, क्षिप्तस्तेषामम्बरीषाभिधानानां वीरसेनादीनां चरटानां मध्ये, दृष्टस्तैस्तथैवोद्गीर्णप्रहारो गृहीतक्षुरिक, प्रत्यभिज्ञातोऽस्मीति, पतिता पादयोरभिहितं च तै —देव! कोऽयं वृत्तान्त ?, न शकितं मया जल्पितुं, विसर्जितास्वरटा, आनीतमासनं, न शकितं मयोपवेष्टुं, ततो गता दैन्यमेते, तत्करुणयोत्तम्भितोऽहं देवतया, क्षालितान्यङ्गानि, दृष्टास्ते वराकाः, निवेशितोऽहमासने, पुनरपि पृष्टं प्रस्तुतव्यतिकरः, मया चिन्तितं—अहो यत्र यत्र प्रजामस्तत्र तत्र वयमेतैः परतप्तिपरायणैरलीकवत्सलैर्लोकैरासितुं न लभामहे, ते त्वलब्धप्रतिवचनाः पुनः पुनर्मां पृच्छन्ति स्म, ततो विस्फुरितौ मे हिंसावैश्वानरौ, निपातिता कतिचिच्चरटा, जातः कलकलः, ततो पद्रुत्याचेषां गृहीता मम हस्तादसिपुत्रिका, बद्धोऽहमात्मभयेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं दिनकरः, विजृम्भितं तिमिर, समालोचितं चरटैः यथा—पूर्ववैरिक एवायमस्माकं नन्दिवर्धनो येन हतः प्रवरसेनोऽधुनापि घातिता एतेनैते प्रधानपुरुषा तथापि प्रतिपन्नोऽस्माभिरेष स्वामिभावेन प्रख्यापितो लोके विख्यातमेतद्देशान्तरेषु ततोऽस्य मारणे महानयशस्कारः सपद्यते, नैष शक्तिवत्पुद्गलके कथञ्चिद्धारयितुं शक्य, तस्माद् दूरदेशं नीत्वा त्यागं एवास्य श्रेयानिति स्थापितः सिद्धान्तः, ततो नियन्त्रितोऽहं गन्त्र्यामारटन्त्र निबद्धो परेण पश्नदेशे, युक्तौ मम पवनगमनौ वृषभौ, प्रस्थापिता कतिचित्पुरुषा, खेटिता गन्त्री, गता रजन्यैव द्वादश योजनानि, ततः प्रापितोऽहमनवरतप्रयाणकै शार्दूलपुरं, त्यक्तो मलविलयाभिधाने बहिष्कानने, गता स्वस्थानं सगन्त्रीकास्ते मनुष्या, सोपवेलायां "अकाण्ड एव विजृम्भितः सुरभिपवनं, विमुक्तः सहजोऽपि वैरानुबन्धः पशुगणैः, भुवनश्रियेव तत्समाध्यासितं कानन, समवतीर्णा समकमेव "सर्व ऋतव, प्रमुदिता विहङ्गमगणा, मनोहरमनुचाल्वालं रुण्टितं मधुकरावलीभिः, विगततापं विशेषतस्समुदेशमुद्योतयितुमारब्धो

"दिनकर , तया ममापि मनागगलित इव चित्तसन्ताप , तदनन्तर च देहभूषणप्रभाप्रवाहेण द्योतयन्तो दिक्चक्रवालं समागतास्तत्र देवा ,
"शोधित तैर्भूवर्त्तं, वृष्टमतिसुरभिगन्धोदक, विमुक्तः पञ्चवर्णमनोहारिकुसुमप्रकर , विरचितं विशालमतिरमणीय मणिकुट्टिम, विहित
"तस्योपरि कनककमलं, विस्तारितमुपरिष्टाद्देवदूष्यवितान, अवलम्बितास्तत्र मौक्तिकावचूला , ततः समुत्सुकैस्तैर्देवैरवलोकितमार्गः कल्पद्रुम
"इव यथेष्टफलदायितया कनकगिरिरिव स्थिरतया क्षीरनीरधिरिव गुणरत्नाकरतया शशधर इव शीतलेश्यतया दिनकर इव सप्रतापतया
"चिन्तामणिरिव दुर्लभतया स्फटिक इव निर्मलतया भूभाग इव सर्वसहिष्णुतया गगनतलमिव निरालम्बनतया गन्धकरटीव वरकरिभि
"परिकरितः स्वप्रतिबिम्बकैरिव बहुविधविनेयैः समागतः केवलज्ञानदिवाकरो विवेको नामाचार्यः" समुपविष्टः कनककमले, प्रणिपत्य विहि
तकरमुकुला निषण्णा परिषत्, प्रारब्ध व्याख्यान, अत्रान्तरे भगवत प्रताप सोढुमशक्नुवन्तौ मदीयशरीरान्निर्गतौ हिंसावैश्वानरौ, दूर
देशे स्थितौ मां प्रतीक्षमाणौ,—अथारिदमनो राजा, मुनिं विज्ञाय लोकत । सपुरो निर्गतस्तस्य, मुनेर्वन्दनकाम्यया ॥ १ ॥ तथा मदन-
मञ्जूषा, या दत्ता मम कन्यका । सापि तत्र समायाता, सहिता रतिचूलया ॥ २ ॥ विहाय पञ्च चिह्नानि, भक्तिनिर्भरमानस । राजा
छत्रोत्तरासङ्गः, प्रविष्टः सूर्यसग्रहे ॥ ३ ॥ पञ्चाङ्गप्रणिपातेन, पादयोर्न्यस्तमस्तकः । प्रणम्य सूरिं नौति स्म, ललाटे कृताञ्जलिः ॥ ४ ॥
कथम्?—"अज्ञानतिमिरोच्छेदकर नाथ दिवाकर! । नमस्ते रागसन्तापनाशकारिनिशाकर! ॥५॥ त्वत्पाददर्शनेनाद्य, नाथ! कारुण्यसागर!।
"भवता भवनिर्णाश! पूतपापाः कृता वयम् ॥६॥ अद्यैव ननु जातोऽस्मि, राज्येऽद्यैव प्रतिष्ठित । अद्यैव पटुकर्णोऽस्मि, पश्याम्यद्यैव च-
"क्षुषा ॥ ७ ॥ यदशास्तिलसन्तापपापाजीर्णविरेचनम् । भाग्यसमूचक मन्ये, सपद्म तव दर्शनम् ॥ ८ ॥" एव सस्तुत्य राजेन्द्र , सूरिं
सूदितकल्मषम् । प्रणम्य शेषसाधूश्च, निषण्ण शुद्धभूतले ॥ ९ ॥ स्वर्गापवर्गपण्यस्य, सत्यकार इवाखिले । गुरुभिर्मुनिभिश्चोक्तेधर्मलाभ

कृतो नृपे ॥ १० ॥ ततः कृतप्रणामेषु, शेषलोकेषु भावत । प्रयुक्तश्लोकमात्रेण, गुरुणाऽऽरम्भि देशना ॥ ११ ॥ कथम्?–"भो भव्या!
"भवकान्तारे, पर्यटद्भिरनारतम् । अत्यन्तदुर्लभो ह्येष, धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥ १२ ॥ यत —अनादिरेष संसारः, कालोऽनादि प्रवा-
"हतः । जीवाश्चानादिकाः सर्वे, दृश्यन्ते ज्ञानचक्षुषा ॥ १३ ॥ न चैते प्राप्नुवन्त्योऽमु, धर्मं सर्वज्ञभाषितम् । कदाचिदपि पूर्वं तु, तेनैते
"भवभाजनम् ॥ १४ ॥ यथावाप्तो भवेज्जैनो, धर्मोऽमीभि कदाचन । तत कुतो भवोऽमीषा?, क ध्वान्तं वह्निमीलके? ॥ १५ ॥ तस्मा-
"द्मुनिश्चित राजन्नेतदात्यत्र संशयः । नैवावाप्तः पुरा धर्मो, जन्तुभिर्जिनदेशित ॥ १६ ॥ एव च स्थिते—यदाऽनादौ भवेऽमीषा, म-
"त्स्यानामिव सागरे । सदा घोलायमानाना, जीवाना दुःखसकुले ॥ १७ ॥ स्वकर्मपरिणामेन, भव्यत्वपरिपाकत । मनुष्यत्वादिसामग्र्या,
"तथा कालादियोगतः ॥ १८ ॥ धन्यः सकलकल्याणजनकोऽचिन्त्यशक्तिकः । यत्र कश्चिद्भवेज्जीवेऽनुग्रह पारमेश्वरः ॥ १९ ॥ स तदा
"लभते जीवो, दुर्भेदग्रन्थिभेदतः । अशेषक्लेशनिर्णाशि, जैनेन्द्र तत्त्वदर्शनम् ॥ २० ॥ चतुर्भि कलापकम् । ततोऽसौ गृहिधर्मं वा, प्राप्नु-
"याज्जिनभाषितम् । लभते साधुसद्धर्मं, सर्वदुःखविमोचकम् ॥ २१ ॥ सा चेयती भवेत्कस्य, सामग्रीय सुदुर्लभा । राधावेधोपमानेन,
"धर्मप्राप्तिः प्रकीर्तिता ॥ २२॥ तदत्र लब्धे सद्धर्मे, कुरुध्व यत्नमुत्तमम् । अलब्धस्य तु लाभार्थं, घटध्वमिह हे जनाः! ॥ २३ ॥" अत्रा-
न्तरे चिन्तित नरेन्द्रेण—केवलज्ञानदिवाकरो भगवानयं, नास्त्यस्य किंचिदज्ञेय, अतः पृच्छामि भगवन्तमात्मीय संशय, अथवा पश्य-
त्येव भगवान्मदीयं सन्देहं जिज्ञासां वा, अत कथयतु ममानुग्रहेण, ततो भगवता सूरिणा भव्यजनबोधनार्थमभिहितो नरेन्द्र —महा-
राज! वाचा पृच्छ, नृपतिनाऽभिहित—भदन्त! येयं मदीयदुहिता मदनमञ्जूषा, अस्या पद्मनृपतिसुतनन्दिवर्धनकुमाराय दानार्थं प्र-
हितो मया जयस्थले स्फुटवचनो नाम महत्तमः, गतः कियानपि कालो, न निवृत्तोऽसौ, ततः प्रहिता मया तद्वार्तोपलम्भार्थं पुरुषाः,

तैरागत्य निवेदित यथा—देव ! तज्जयस्थलं सर्वं भस्मीभूतं दग्धगृहस्थलमात्रमधुना वर्तते, छिन्नमण्डलं च तत्, तेन न विद्यन्ते प्रत्यासन्नान्यन्यग्रामनगराणि, अरण्यप्रायः सोऽधुना देशो वर्तते, तथा वार्त्तामात्रमपि नास्माभिरुपलब्धं कथं तत्तथाभूतं संजातमिति, ततो मया चिन्तितं—हा कष्टमहो कष्टं, किं पुनरत्र कारणं ?, किमकाण्ड एव तत्रोत्पाताङ्गारवृष्टिर्निपतिता ? किं वा पूर्वविरुद्धदेवेन भस्मीकृतं नगरं ? उत मुनिना केनचित्कोपाग्निना दग्धं ? आहोस्वित् क्षेम(श्र)वह्निना चौरादिभिर्वा ?, तदत्राविज्ञातपरमार्थं ससन्देहं शोकापन्नश्च स्थितोऽहमेतावन्तं कालं, अधुना भगवति दृष्टे सजातः शोकापनोदः, स सन्देहः पुनरद्यापि मे नापगच्छति, तमपनयतु भगवानिति, भगवताऽभिहितं—महाराज ! पश्यसि त्वमेनं पर्षदि प्रत्यासन्नं नियन्त्रितं पश्चाद्बाहुबन्धेन निबद्धवक्षःविवरं तिरश्चीनं पुरुषं ?, नृपतिनाऽभिहितं—सुष्ठु पश्यामि, भगवानाह—महाराज ! एतेन भस्मीकृतं नगरं, नृपतिराह—भदन्त ! कोऽयं पुरुषः ?, भगवानाह—महाराज ! स एषोऽयं तव जामाता नन्दिवर्धनकुमारः, नृपतिराह—कथं पुनरनेनेदमीदृशं व्यवसितं ? किमिति वाऽयमेवंविधावस्थोऽधुना वर्तते ?, ततः कथितो भगवता स्फुटवचनविरोधादिकम्बरटमनुष्यपरित्यागपर्यवसानः सर्वोऽपि नरपतये मदीयवृत्तान्तः, तमाकर्ण्य विस्मितो राजा परिषच्च, नृपतिना चिन्तितं—किं छोटयाम्यस्य वदनं ?, करोमि मुत्कलं बाहुयुगलं, अथवा नहि नहि, निवेदितमेवास्य चरितं भगवता, तदेष मुत्कलोऽस्माकमपि केनचिदकाण्डविड्वरसम्पादनेन धर्मकथाश्रवणविघ्नहेतुः स्यात्, तदास्तां तावदयं यथान्यासमेवास्तां, पश्चादुचितं करिष्यामः, अस्थाने चैषः करुणाया यस्येदृशं चरितं, तदधुना तावत्परं भगवन्तं सन्देहं प्रश्नयामः, ततोऽभिहितं नृपतिना—भदन्त ! नन्दिवर्धनकुमारोऽस्माभिरेवंगुणः समाकर्णितः, यदुत—वीरो दक्षः स्थिरः प्राज्ञो, महासत्त्वो दृढव्रतः। रूपवान्नयमार्गज्ञः, सर्वशास्त्रविशारदः ॥१॥ गुणानां निकषस्थानं, प्रख्यातपरपौरुषः। अतोऽनेन महापापं, कथं चेष्टितमीदृशम् ? ॥२॥ सूरिणाऽभिहितं राजन्नास्य दोषस्तपस्विनः ।

कृते नृपे ॥ १० ॥ ततः कृतप्रणामेषु, शेषलोकेषु भावतः । प्रयुक्तश्लोकयात्रेण, गुरुणाऽऽरम्भि देशना ॥ ११ ॥ कथम्?–"भो भव्या!
"भवकान्तारे, पर्यटद्भिरनारतम् । अत्यन्तदुर्लभो ह्येष, धर्मः सर्वज्ञभाषितः ॥ १२ ॥ यत —अनादिरेष संसारः, कालोऽनादि प्रवा-
"हतः । जीवाश्चानादिकाः सर्वे, दृश्यन्ते ज्ञानचक्षुषा ॥ १३ ॥ न चैते प्राप्नुवन्तोऽमु, धर्मं सर्वज्ञभाषितम् । कदाचिदपि पूर्वं तु, तेनैते
"भवभाजनम् ॥ १४ ॥ यथावाप्तो भवेज्जैनो, धर्मोऽमीभि कदाचन । तत कुतो भवोऽमीषां?, क तार्णं वह्निमीलके? ॥ १५ ॥ तस्मा-
"दमुनिश्चित राजमेतदत्रास्त्यत्र संशयः । नैवावाप्तः पुरा धर्मो, जन्तुभिर्जिनदेशित ॥ १६ ॥ एव च स्थिते—यदाऽनादौ भवेऽमीषां, म-
"त्स्यानामिव सागरे । सदा दोलायमानानां, जीवाना दुःखसङ्कुले ॥ १७ ॥ स्वकर्मपरिणामेन, भव्यत्वपरिपाकत । मनुष्यत्वादिसामग्र्या,
"तथा कालादियोगत ॥ १८ ॥ धन्यः सकलकल्याणजनकोऽचिन्त्यशक्तिकः । यत्र कश्चिद्भवेज्जीवेऽनुग्रहः पारमेश्वरः ॥ १९ ॥ स तदा
"लभते जीवो, दुर्भेदग्रन्थिभेदतः । अशेषक्लेशनिर्णाशि, जैनेन्द्र तत्त्वदर्शनम् ॥ २० ॥ चतुर्भि कलापकम् । ततोऽसौ गृहिधर्मं वा, प्राप्नु-
"याज्जिनभाषितम् । लभते साधुसद्धर्मं, सर्वदुःखविमोचकम् ॥ २१ ॥ सा चेयती भवेत्कस्य, सामग्रीय सुदुर्लभा । राधावेधोपमानेन,
"धर्मप्राप्तिः प्रकीर्तिता ॥ २२॥ तदत्र लब्धे सद्धर्मे, कुरुध्व यत्नमुत्तमम् । अलब्धस्य तु लाभार्थं, घटध्वमिह हे जनाः! ॥ २३ ॥" अत्रा-
न्तरे चिन्तित नरेन्द्रेण—केवलज्ञानदिवाकरो भगवानय, नास्त्यस्य किञ्चिदज्ञेय, अतः पृच्छामि भगवन्तमात्मीयं संशय, अथवा पश्य-
त्येव भगवान्मदीय सन्देहं जिज्ञासां वा, अतः कथयतु ममानुग्रहेण, ततो भगवता सूरिणा भव्यजनबोधनार्थमभिहितो नरेन्द्र —महा-
राज! वाचा पृच्छ, नृपतिनाऽभिहित—भदन्त! येयं मदीयदुहिता मदनमञ्जूषा, अस्या पद्मनृपतिसुतनन्दिवर्धनकुमाराय दानार्थं प्र-
हितो मया जयस्थले स्फुटवचनो नाम महत्तमः, गतः कियानपि कालो, न निवृत्तोऽसौ, ततः प्रहिता मया तद्वार्तोपलम्भार्थं पुरुषा,

वर्धनकुमारस्य पोपगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अय स्वरूपेण स्थानमनन्तज्ञानस्य भाजनमनन्तदर्शनस्य पात्रमनन्तवीर्यस्य निलयनमनन्तसुखस्य कुलभवनमपरिमितगुणाना, न चेदृशमात्मस्वरूपमयमप्येष वराको लक्षयति, तेनानयोः पापमार्यावयस्ययो स्वरूपविपर्यासकारिणोर्वशे वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहित—भदन्त! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्वमस्माभिः श्रुतमासील्लोकवार्तया—यदुतानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दितं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोषितं नगरं, वर्धमानेन पुनराह्लादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भार, प्रतापेन वशीकृतं भूमण्डलं, निर्जिता शत्रव, गृहीता जयपताका, समुच्छ्रसितो यशःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितः सुखामृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापमार्यावयस्यौ? यदिमौ तु स्वपरम्पराकारणभूताविति?, भगवताऽभिहित—महाराज! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं तत्?, भगवतोक्त—पुण्योदयो नाम सहचर, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेषामेषामनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननादीनां प्रयोजनविशेषाणां सपक्ष कारण, केवलं महामोहवशान्न लक्षितोऽनेन नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः, पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्याणकदम्बकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं ममैतदित्येवमेष मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदय, नष्टो गृहीत्वैका दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां संपादितमिति, नृपतिराह—भदन्त! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्या सह सम्बन्धस्य?, भगवताऽभिहित—अनादिपरिचितावस्येमौ हिंसावैश्वानरौ, केवलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽय नन्दिवर्धनकुमारः?, भगवानाह—बाढ, नृपतिराह—तत्किमित्यय पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्ध?, भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, असौ नाम्नास्था

वादृग्गुणगणोपेतः, स्वरूपेणैव वर्तते ॥ ३ ॥ राजाह ननु कस्माय, दोषो ? नाथ ! निवेद्यताम् । यथैवमात्मरूपेण, निर्दोषो नन्दिवर्धन
॥ ४ ॥ ततो गुरुणाऽभिहितं—यदेतद्दृश्यते दूरवर्ति कृष्णरूपं मानुषद्वयं, अस्यैव समस्तोऽपि दोषः, ततो नरपतिना विस्तारितं मद्
भिमुखमीक्षणयुगलं, निरूपितं दूरवर्ती वेला तन्मानुषद्वयं, गदितं चानेन—भगवन्नेकोऽत्र मनुष्यो द्वितीया नारीति लक्ष्यते, भगवताऽ-
भिहितं—सम्यगवधारितं महाराजेन, नृपतिराह—भदन्त ! कोऽयं मनुष्यः ?, भगवताऽभिहितं—एष महामोहस्य पौत्रको द्वेषगजेन्द्रस्य
मनुरथियेकितानन्दनो वैश्वानरोऽभिधीयते, अस्य हि जननीजनकाभ्यां प्रथमं क्रोध इति नाम प्रतिष्ठितं, पश्चात्स्वगुणैरस्य परिजनसकाशादिदं
द्वितीयं वैश्वानर इति प्रियनामकं संपन्नं, नृपतिराह—यद्वि नारी केयं ?, भगवताऽभिहितं—एषा द्वेषगजेन्द्रप्रतिपक्षस्य दुष्टाभिसन्धिनरेन्द्रस्य
निष्करुणताया महादेव्या दुहिता हिंसोच्यते, नृपतिनाऽभिहितं—अनेन नन्दिवर्धनकुमारेण सहानयोः कः सम्बन्धः ?, भगवानाह—
अस्यान्तरङ्गे एते मित्रभार्ये भवतः, “अनयोश्च समर्पितहृदयोऽयं न गणयति स्वकमर्थानर्थं नापेक्षते धर्माधर्मं न लक्षयति भक्ष्याभक्ष्यं नाकल-
“यति पेयापेयं न जानीते वाच्यावाच्यं नावगच्छति गम्यागम्यं न बुध्यते हिताहितविभागं, ततो विसरन्ति स्वभ्यस्ता अपि समस्ता गुणाः,
“क्षणमात्रेण परावर्तते निःशेषदोषपुञ्जतयाऽस्यात्मा, ततो महाराज ! नन्दिवर्धनेनानेन बालकाले कदर्थिता निरपराधा दारकाः, खलीकृतः
“कलोपाध्यायस्तादितो हितोपदेशदायकोऽपि विदुरः, तथा तरुणेन सता घातिता प्राणिसंघाताः, विहिता महासङ्ग्रामाः, जनितो जगत्स-
“न्तापः, परमोपकारिणौ बान्धवावपि मारयितुमारब्धौ, तिरस्कृतौ कनकचूडकनकशेखरौ, सदाऽऽत्पुनर्यवनेनाचरितं स्फुटवचनेन सहाकाण्ड
“भण्डनं तन्मारणं च, तथा जननीजनकसहोदरभगिनीप्रियभार्याविव्यापादनं नगरदहनं स्नेहनिर्भरमित्रभृत्यनिपातनं च सन्निवेदितमेव
“युष्माकं, स एष महाराज ! समस्तोऽप्यनयोरेव पापयोर्हिंसावैश्वानरयोरस्य भार्यावयस्ययोर्दोषसंघातो” न पुनः स्वयमस्य तपस्विनो नन्दि-

र्धनकुमारस्य दोषगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अयं स्वरूपेण स्थानमनन्तज्ञानस्य भाजनमनन्तदर्शनस्य पात्रमनन्तवीर्यस्य निलयनमनन्तसुखस्य कुलभवनमपरिमितगुणानां, न चेदृशमात्मस्वरूपमद्याप्येष वराको लक्षयति, तेनानयोः पापभार्यावयस्ययोः स्वरूपविपर्यासकारिणोर्वशे वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त ! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्वमस्माभिः श्रुतमासील्लोकवार्तया—यदुतानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दितं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोषितं नगरं, वर्धमानेन पुनराह्लादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भारः, प्रतापेन वशीकृतं भूमण्डलं, निर्जिताः शत्रवः, गृहीता जयपताका, समुल्लसितो यशःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितः सुखामृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापभार्यावयस्यौ ? यदिमौ तु स्वपरम्पराकारणभूताविति ?, भगवताऽभिहितं—महाराज ! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं तत् ?, भगवतोक्तं—पुण्योदयो नाम सहचरः, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेषामेषामनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननादीनां प्रयोजनविशेषाणां सपक्षः कारणं, केवलं महामोहवशान्न लक्षितोऽनेन नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः, पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्याणकदम्बकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं ममैतदित्येवमेष मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदयः, नष्टो गृहीत्वैकां दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां संपादितमिति, नृपतिराह—भदन्त ! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्यां सह सम्बन्धस्य ?, भगवताऽभिहितं—अनादिपरिचितावस्येमौ हिंसावैश्वानरौ, केवलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽयं नन्दिवर्धनकुमारः ?, भगवानाह—बाढं, नृपतिराह—तत्किमित्ययं पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्धः ?, भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, अतो नात्रास्था

"चिन्तारत्नस्य काचेन, यावत्तावद्गुणान्तरम् ॥ ६ ॥ एवं च ज्ञातमाहात्म्यैः, संसारे बूहि तत्त्वतः । ईदृग्धर्मसम्प्राप्तिर्भूप ! केनोपमीय-
"ताम् ? ॥ ७ ॥ एवं स्थिते—एनं संसारविस्तारं, विलङ्घ्य कथमप्ययम् । मानुष्यं प्राप्य दुष्प्रापं, राधावेधोपमं जनः ॥ ८ ॥ यो जैनमपि
"सम्प्राप्य, शासनं कर्मनाशनम् । हिंसाक्रोधादिपापेषु, रज्यते मूढमानसः ॥ ९ ॥ स हारयति काचेन, चिन्तामणिमनुत्तमम् । करोत्यङ्गा-
"रखाणिर्य, दग्ध्वा गोशीर्षचन्दनम् ॥ १० ॥ युग्मम् । भिनत्ति नावं मूढात्मा, लोहार्थं स महोदधौ । सूत्रार्थं दारयत्युच्चैर्वैडूर्यं रत्नमुत्त-
"मम् ॥ ११ ॥ प्रदीपयति कीलार्थं, देव ! द्रोणीं महत्तमाम् । रत्नस्थाल्यां पचत्यान्ध्यात्खलकं मोहदोषतः ॥ १२ ॥ सौवर्णलाङ्गलाग्रेण, छि-
"त्वा वसुधां यथा । अर्कबीजं वपत्येष, चूतार्थं मूढमानसः ॥ १३ ॥ छित्त्वा कर्पूरखण्डानि, कोद्रवाणां समन्ततः । वृतिं विधत्ते मूढो
"ऽयमहत्तमुत्तिकः किल ॥ १४ ॥ यतः—हिंसाक्रोधादिपापेषु, जन्तोरासक्तचेतसः । सद्धर्मोऽयं जिनेन्द्रोक्तो, दूराद्दूरेण गच्छति ॥१५॥
"सद्धर्मरहितश्चासौ, पापपूरितमानसः । न मोक्षमार्गलेशेन, कथञ्चिदपि युज्यते ॥ १६ ॥ ततो जानन्नपि बलात्पुनर्भ्रमति भवोदधौ । नि-
"र्याति याति मोहान्धो, यथाऽयं नन्दिवर्धनः ॥ १७ ॥" नृपतिनाऽभिहितं—भगवंस्तस्य नन्दिवर्धनस्य किमियताऽपि प्रपञ्चेन कथ्यमाने
स्वसंवेदनसंसिद्धेऽपि निजचरिते संजातः प्रबोधः ?, भगवताऽभिहितं—महाराज ! न केवलमस्य प्रतिबोधाभावः, किं तर्हि ?, मयि कथ-
यति प्रत्युतास्य महानुद्वेगो वर्तते, नृपतिराह—किमभव्योऽयं ?, भगवतोक्तं—नाभव्यः, किं तर्हि ?, भव्य एव, केवलमयमस्यैव वैश्वानरस्य
दोषो यन्मदीयवचनं न प्रतिपद्यते, यतोऽयमनन्तोऽनुबन्धोऽस्येतिकृत्वा अनन्तानुबन्धीतिद्वितीयनाम्ना मुनिभिर्गीयते, ततोऽत्र विद्यमाने न
सुखायते मदीयवचनं तस्यादयत्यरतिं जनयति कलमलकं, ततः कुतोऽस्य तपस्विनः प्रबोधः ?, पर्यटितव्यमद्याप्यनेन नन्दिवर्धनेनास्य वै-
श्वानरस्य प्रसादादपरापरस्थानेषु दुःखमनुभवताऽनन्तं कालं, प्राप्तव्या च वैरपरम्परा, नृपतिराह—भदन्त ! महारिपुरेषोऽस्य वैश्वानरः,

वर्धनकुमारस्य दोषगन्धोऽप्यस्ति, तथाहि—अयं स्वरूपेण स्थानमनन्तज्ञानस्य भाजनमनन्तदर्शनस्य पात्रमनन्तवीर्यस्य निलयनमनन्तसुखस्य
कुलभवनमपरिमितगुणानां, न चेदृक्षमात्मस्वरूपमद्याप्येष वराको लक्षयति, तेनानयोः पापभार्यावयस्ययोः स्वरूपविपर्यासकारिणोर्वशे
वर्तते, तथा च वर्तमानोऽयमेवंविधामनन्तदुःखहेतुभूतामनर्थपरम्परामासादयति, नृपतिनाऽभिहितं—भदन्त! स्फुटवचनव्यतिकरात् पूर्व-
मस्माभिः श्रुतमासील्लोकवार्तया—यदुतानेन नन्दिवर्धनकुमारेणोत्पद्यमानेनानन्दितं पद्मराजकुलं, वर्धितं कोशदण्डसमृद्ध्या, तोषितं नगरं,
वर्धमानेन पुनराह्लादिताः प्रकृतयो, विस्तारितो गुणप्राग्भारः, प्रतापेन वशीकृतं भूमण्डलं, निर्जिताः शत्रवः, गृहीता जयपताका, समु
ल्लसितो यशःपटहः, सिंहायितं भूतले, अवगाहितं सुखामृतसागरः, तत् किं तदाऽस्य नास्तामेतौ पापभार्यावयस्यौ? यदिमौ दुःखपर-
म्पराकारणभूताविति?, भगवताऽभिहितं—महाराज! तदाप्यास्तामेतौ, किंतु तदाऽन्यदेव कल्याणपरम्पराकारणमासीत्, नृपतिराह—किं
तत्?, भगवतोक्तं—पुण्योदयो नाम सहचरः, स हि विद्यमानः स्वकीयप्रभावेण सर्वेषामेषामनन्तरोक्तानां पद्मराजकुलानन्दजननादीनां
प्रयोजनविशेषाणां सम्पत्तौ कारणं, केवलं महामोहवशान्न लक्षितोऽनेन नन्दिवर्धनेन तदीयः प्रभावः, पुण्योदयमाहात्म्यजातमपि कल्या-
णकदम्बकं हिंसावैश्वानरप्रतापजनितं ममैतदित्येवमेष मन्यते स्म, ततोऽयमविशेषज्ञ इति मत्वा विरक्तोऽसौ पुण्योदयः, नष्टो गृहीत्वैकां
दिशं स्फुटवचनव्यतिकरावसरे, ततस्तद्विकलस्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्येदमनर्थकदम्बकमाभ्यां हिंसावैश्वानराभ्यां सम्पादितमिति, नृपतिराह
—भदन्त! कियान्पुनः कालोऽस्य हिंसावैश्वानराभ्यां सह सम्बन्धस्य?, भगवताऽभिहितं—अनादिपरिचितावस्येमौ हिंसावैश्वानरौ, के-
वलमत्र पद्मराजगृहे निवसतोऽस्याविर्भूताविमौ, पूर्वं तिरोहितौ स्थितौ, नृपतिराह—किमनादिरूपोऽयं नन्दिवर्धनकुमारः?, भगवानाह—
बाढं, नृपतिराह—तत्किमित्ययं पद्मराजपुत्रतया प्रसिद्धः?, भगवानाह—मिथ्याभिमानोऽयमस्य यदुत—पद्मराजपुत्रोऽहं, अतो नात्रास्था

सादृग्गुणगणोपेतः, स्वरूपेणैष वर्तते ॥ ३ ॥ राजाह ननु कस्याय, दोषो ? नाथ! निवेद्यताम् । यद्येषमात्मरूपेण, निर्दोषो नन्दिवर्धन ॥ ४ ॥ ततो गुरुणाऽभिहितं—यदेतद्दृश्यते दूरवर्ति कृष्णरूपं मानुषद्वय, अस्यैष समस्तोऽपि दोष, ततो नरपतिना विस्तारितं मदभिमुखमीक्षणयुगल, निरूपितं दूरस्थं तन्मानुषद्वयं, गदितं चानेन—भगवन्नेकोऽत्र मनुष्यो द्वितीया नारीति लक्ष्यते, भगवताऽभिहितं—सम्यगवधारितं महाराजेन, नृपतिराह—भदन्त! कोऽयं मनुष्यः ?, भगवताऽभिहितं—एष महामोहस्य पौत्रको द्वेषगजेन्द्रस्य सूनुरविवेकितानन्दनो वैश्वानरोऽभिधीयते, अस्य हि जननीजनकाभ्यां प्रथमं क्रोध इति नाम प्रतिष्ठितं, पश्चात्स्वगुणैरस्य परिजनसकाशादिदं द्वितीयं वैश्वानर इति प्रियनामकं सपन्नं, नृपतिराह—तर्हि नारी केय ?, भगवताऽभिहितं—एषा द्वेषगजेन्द्रप्रतिपक्षस्य दुष्टाभिसन्धिनरेन्द्रस्य निष्करुणताया महादेव्या दुहिता हिंसोच्यते, नृपतिनाऽभिहितं—अनेन नन्दिवर्धनकुमारेण सहानयोः कः सम्बन्ध ?, भगवानाह—अस्यान्तरङ्गे एते मित्रभार्ये भवतः, "अनयोः समर्पितहृदयोऽयं न गणयति स्वकमर्थानर्थं नापेक्षते धर्माधर्मं न लक्षयति भक्ष्याभक्ष्यं नाकल- "यति पेयापेयं न जानीते वाच्यावाच्यं नावगच्छति गम्यागम्यं न बुध्यते हिताहितविभाग, ततो विसरन्ति स्वभ्यस्ता अपि समस्ता गुणाः, "क्षणमात्रेण परावर्तते नि शेषदोषपुञ्जतयाऽस्यात्मा, ततो महाराज! नन्दिवर्धनेनानेन बालकाले कदर्थिता निरपराधा दारकाः, खलीकृतः "कलोपाध्यायस्ताडितो हितोपदेशदायकोऽपि विदुरः, तथा तरुणेन सता घातिताः प्राणिसंघाताः, विहिता महासंग्रामाः, जनितो जगत्सं- "न्तापः, परमोपकारिणौ या पितावपि मारयितुमारब्धौ, तिरस्कृतौ कनकचूडकनकशेखरौ, तदाऽऽत्पुनर्यदनेनाचरितं स्फुटवचनेन सहाकाण्ड- "भण्डनं तन्मारणं च, तथा जननीजनकसहोदरभगिनीप्रियभार्यादिव्यापादानं नगरदहनं स्नेहनिर्भरमित्रभृत्यनिपातनं च तन्निवेदितमेव "युष्माकं, स एष महाराज! समस्तोऽप्यनयोरेव पापयोर्हिंसावैश्वानरयोरस्य भार्यावयस्ययोर्दोषसंघातो" न पुनः स्वयमस्य तपस्विनो नन्दि-

भगवतोक्तं—पर्याप्तमिवत्या महारिपुवया, नृपतिराह—किमस्यैवाय वयस्य ? किं वाऽन्येषामपि जन्तूना ?, भगवानाह—यदि महाराज! स्फुटं प्रश्नयसि ततस्तथा ते कथयामि यथा पुन प्रष्टव्यमिव न भवति, नृपतिराह—अनुग्रहो मे, भगवताऽभिहित—इह सर्वेषा जीवाना प्रत्येक त्रीणि त्रीणि कुटुम्बकानि, तद्यथा—क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तिज्ञानदर्शनवीर्यसुखसत्यशौचतप सन्तोषादीनि यत्र गृहमानुषाणि तदिद मेकं कुटुम्बक, तथा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषमोहाज्ञानशोकभयाविरतिप्रभृतयो यत्र बान्धवा तदिद द्वितीय कुटुम्बक, तथा शरीरं तदुत्पादकौ स्त्रीपुरुषावन्ये च तथाविधा लोका यत्र सम्बन्धिनः तदिद तृतीय कुटुम्बक, कुटुम्बत्रितयद्वारेण चासंख्याताः स्वजनवर्गा भवन्ति, तत्र यदिदमाद्य कुटुम्बकमेतज्जीवाना स्वाभाविकमनाद्यपर्यवसित हितकरणशीलमाविर्भावतिरोभावधर्मकमन्तरङ्ग च वर्तते मोक्षप्रापक च, यत प्रकृत्यैवेदं जीवमुपरिष्टान्नयति, यत्पुनरिद द्वितीय कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविक, तथाऽप्यविज्ञातपरमार्थैर्जन्तुभिर्गृहीत तद्गाढतरं स्वाभाविकमिति, तदनाद्यपर्यवसितमभव्यानां अनादि सपर्यवसित केषाञ्चिद्भव्यानां, एकान्तेनाहितकरणशीलमाविर्भावतिरोभाव धर्मकमन्तरङ्ग च वर्तते ससारकारणं च, यत प्रकृत्यैवेद जीवमधस्तात्पातयति, यत्पुनरिद तृतीय कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकमेव, तथा सादि सपर्यवसितमनियतसद्भाव च, यथाभव्यतया हिताहितकरणशीलमुत्पत्तिविनाशधर्मक बहिरङ्ग च वर्तते, तथाभव्यतया ससारकारण मोक्षकारण वा भवति, यतो बाहुल्येन द्वितीयकुटुम्बकस्यावष्टम्भकारकमिद अतः ससारकारण, यदि पुनः कथञ्चिदाद्यं कुटुम्बकमनुवर्तते ततो जीवस्येदमप्याद्यकुटुम्बकपोषणे सहाय स्यात्, ततश्च मोक्षकारणता प्रतिपद्यते, तदेव स्थिते महाराज! यदिद द्वितीय कुटुम्बकमस्य मध्ये सर्वेषा ससारिजीवानामेष वैश्वानरो वयस्यस्तथेयमपि हिंसा भार्या विद्यत एव, नात्र सन्देहो विधेयः, नृपतिराह—भदन्त! यदीदमाद्य कुटुम्बक स्वाभाविक हितकरणशील मोक्षकारण च तत्किमितीमे जीवा गाढ नेदमाद्रियन्ते ?, यदि चेद द्वितीयकुटु-

विधेया, नृपतिनोक्त—भदन्त ! तत्परमार्थतः कुतस्त्योऽयमवधार्यतां ?, भगवताऽभिहित—असंव्यवहारनगरवास्तव्य कुटुम्बिकोऽय संसारिजीवनामा कर्मपरिणाममहाराजादेशेन लोकस्थितिनियोगमुररीकृत्य समार्यया भवितव्यतया ततो नगरान्निःसारितोऽपरापरस्थानेषु पर्यटन् धावत इत्यवधारणीय, नृपतिराह—भदन्त ! कथमेतदिति सप्रपञ्चमस्य वक्तव्यता श्रोतुमिच्छामि, भगवानाह—महाराज ! आकर्णय, ततः कथितो भगवता समस्तोऽपि विस्तरेण मदीयव्यतिकरः, ततः क्षुण्णतया भगवद्दर्शनेऽरिदमनस्य विमलतया बोधस्य प्रत्यायकतया भगवद्वचनस्य लघुकर्मतया जीवस्य प्रत्यासन्नतया महाकल्याणस्य परिस्फुरितमस्य हृदये—अये ! भगवता विमलकेवलालोकेनोपलभ्यास्य नन्दिवर्धनकुमारस्य सम्बन्धी भवप्रपञ्चोऽयमनेन व्याजेन प्रतिपादितः, ततोऽभिहितमनेन—भदन्त ! यथैव मयाऽवधारित तथैवेदमुतान्यथेति, भगवानाह—महाराज ! तथैव, मार्गानुसारिणी हि भवतो बुद्धि, तत्कुतस्तत्रान्यथाभावः ?, नृपतिनाऽभिहित—भदन्त ! तत्किमस्यैव नन्दिवर्धनकुमारस्याय वृत्तान्त ? किंवाऽन्येषामपि प्राणिनामिति ?, भगवानाह—महाराज ! सर्वेषां संसारोदरविवरवर्तिनामसुमतामेष व्यतिकर प्रायेण समानो वर्तते, तथाहि—"स्थिताः सर्वेऽप्येतेऽनादिकं काल प्रायोऽसांव्यवहारिकजीवराशिमध्ये, तत्र च निवसतामेतेषामेव "एव क्रोधमानमायालोभास्रवद्वारादयोऽन्तरङ्गः परिजन , यावन्तश्चागमप्रतिपादितानुष्ठानबलेन जीवाः सिध्यन्ति तावन्त एवासांव्यवहा- "रिकजीवराशिमध्यादागच्छन्तीति केवलिवचन, ततो निर्गताश्चैतेऽपि सर्वे जीवाः, विडम्बिता भूयांस कालमेकेन्द्रियेषु, विनाटिता विक- "लेन्द्रियेषु, विगोपिताः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजेषु, कदर्थिता नानाविधानन्तदुःखैः, कारिता बहुविधरूपाणि सततमपरापरमवप्रायोग्यकर्म- "जालविपाकोदयद्वारेण भवितव्यतया, भ्रमिताश्चारघट्टघटीयन्त्रन्यायेन सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय "चतुरिन्द्रियसव्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजखचरजलचरस्थलचरादिभेदविवर्तेन सर्वस्थानेषु प्रत्येकमनन्तवाराः, ततः केचिज्जीवे कथञ्चि-

भगवतोक्त—पर्याप्तमियता महारिपुतया, नृपतिराह—किमस्यैवाय वयस्यः ? किं वाऽन्येषामपि जन्तूना ?, भगवानाह—यदि महाराज ! स्फुटं प्रश्नयसि ततस्तथा ते कथयामि यथा पुनः प्रष्टव्यमिद न भवति, नृपतिराह—अनुग्रहो मे, भगवताऽभिहित—इह सर्वेषा जीवाना प्रत्येक त्रीणि त्रीणि कुटुम्बकानि, तद्यथा—क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तिज्ञानदर्शनवीर्यसुखसत्यशौचतपःसन्तोषादीनि यत्र गृहमानुषाणि तदिद-मेकं कुटुम्बक, तथा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषमोहाज्ञानशोकभयाविरतिप्रभृतयो यत्र बान्धवाः तदिद द्वितीय कुटुम्बक, तथा शरीर तदु-त्पादकौ स्त्रीपुरुषावन्ये च तथाविधा लोका यत्र सम्बन्धिन तदिद तृतीय कुटुम्बक, कुटुम्बत्रितयद्वारेण चासस्यावा स्वजनवर्गो भ-वन्ति, तत्र यदिदमाद्य कुटुम्बकमेतज्जीवानां स्वाभाविकमनाद्यपर्यवसित हितकरणशीलमाविर्भावतिरोभावधर्मकमन्तरङ्ग च वर्तते मोक्षप्रा-पक च, यतः प्रकृत्यैवेद जीवमुपरिष्टान्नयति, यत्पुनरिद द्वितीय कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविक, तथाऽप्यविज्ञातपरमार्थैर्जन्तुभिर्गृहीत तद्भावतरं स्वाभाविकमिति, तदनाद्यपर्यवसितमभव्याना अनादि सपर्यवसित केषाञ्चिद्भव्याना, एकान्तेनाहितकरणशीलमाविर्भावतिरोभाव-धर्मकमन्तरङ्ग च वर्तते ससारकारण च, यत प्रकृत्यैवेदं जीवमधस्तात्पातयति, यत्पुनरिद तृतीय कुटुम्बकमेतज्जीवानामस्वाभाविकमेव, तथा सादि सपर्यवसितमनियतसद्भाव च, यथाभव्यतया हिताहितकरणशीलमुत्पत्तिविनाशधर्मक बहिरङ्ग च वर्तते, तथाभव्यतया ससा-रकारण मोक्षकारण वा भवति, यतो बाहुल्येन द्वितीयकुटुम्बकस्यावष्टम्भकारकमिद अतः ससारकारण, यदि पुन कथञ्चिदाद्य कुटुम्ब-कमनुवर्तते ततो जीवस्येदमप्याद्यकुटुम्बकपोषणे सहाय स्यात्, ततश्च मोक्षकारणतां प्रतिपद्यते, तदेव स्थिते महाराज ! यदिद द्वितीय कुटुम्बकमस्य मध्ये सर्वेषां ससारिजीवानामेष वैश्वानरो वयस्यस्तथेयमपि हिंसा भार्या विद्यत एव, नात्र सन्देहो विधेयः, नृपतिराह—भदन्त ! यदीदमाद्य कुटुम्बक स्वाभाविकं हितकरणशील मोक्षकारण च तत्किमितीमे जीवा गाढ नेदमाद्रियन्ते ?, यदि चेद द्वितीयकुटु-

"चिन्तारत्नस्य काचेन, यावत्तावद्गुणान्तरम् ॥ ६ ॥ एवं च ज्ञातमाहात्म्ये , संसारे ब्रूहि वस्तुतः । ईदृक्षधर्मसम्प्राप्तिर्भूप ! केनोपमीय-
"ताम् ? ॥ ७ ॥ एवं स्थिते—एनं संसारविस्तारं, विलङ्घ्य कथमप्ययं । मानुष्यं प्राप्य दुष्प्रापं, राधावेधोपमं जनः ॥ ८ ॥ यो जैनमपि
"सम्प्राप्य, शासनं कर्मनाशनम् । हिंसाक्रोधादिपापेषु, रम्यते मूढमानसः ॥ ९ ॥ स हारयति काचेन, चिन्तामणिमनुत्तमम् । करोत्यङ्गा-
"रयाणिज्यं, दग्ध्वा गोशीर्षचन्दनम् ॥ १० ॥ युग्मम् । भिनत्ति नावं मूढात्मा, लोहार्थं स महोदधौ । सूत्रार्थं दारयत्युच्चैर्वैडूर्यं रत्नमुत्त-
"मम् ॥ ११ ॥ प्रदीपयति कीलार्थं, देव ! द्रोणीं महत्तमाम् । रत्नस्थाल्यां पचत्याम्लखलकं मोहदोषतः ॥ १२ ॥ सौवर्णलाङ्गलाग्रेण, लि-
"खित्वा वसुधां तथा । अर्कबीजं वपत्येष, चूतार्थं मूढमानसः ॥ १३ ॥ छित्त्वा कर्पूरखण्डानि, कोद्रवाणां समन्ततः । वृतिं विधत्ते मूढो
"ऽयमहसमुतिकः किल ॥ १४ ॥ यतः—हिंसाक्रोधादिपापेषु, जन्तोरासक्तचेतसः । सद्धर्मोऽयं जिनेन्द्रोक्तो, दूराद्दूरेण गच्छति ॥१५॥
"सद्धर्मरहितश्चासौ, पापपूरितमानसः । न मोक्षमार्गलेशेन, कथञ्चिदपि युज्यते ॥ १६ ॥ ततो जानन्नपि बलात्पुनर्भ्रमिं भवोदधौ । नि-
"यतं याति मोहान्धो, यथाऽयं नन्दिवर्धनः ॥ १७ ॥" नृपतिनाऽभिहितं—भगवंस्तस्य नन्दिवर्धनस्य किमियताऽपि प्रपञ्चेन कथ्यमाने
स्वचरितसंसिद्धेऽपि निजचरिते संजातः प्रबोधः ?, भगवताऽभिहितं—महाराज ! न केवलमस्य प्रतिबोधाभावः, किं तर्हि ?, मयि कथ
यति प्रत्युतास्य महानुद्वेगो वर्तते, नृपतिराह—किमभव्योऽयं ?, भगवतोक्तं—नाभव्यः, किं तर्हि ?, भव्य एव, केवलमधमस्यैव वैश्वानरस्य
दोषो यन्मदीयवचनं न प्रतिपद्यते, यतोऽयमनन्तोऽनुबन्धोऽस्येति कृत्वा अनन्तानुबन्धीतिद्वितीयनाम्ना मुनिभिर्गीयते, ततोऽत्र विद्यमाने न
सुखायते मदीयवचनं उत्पादयत्यरतिं जनयति फलमलकं, ततः कुतोऽस्य तपस्विनः प्रबोधः ?, पर्यटितव्यमद्याप्यनेन नन्दिवर्धनेनास्य वै-
श्वानरस्य प्रसादादपरापरस्थानेषु दुःखमनुभवताऽनन्तं कालं, प्राप्तव्या च वैरपरम्परा, नृपतिराह—भदन्त ! महारिपुरेषोऽस्य वैश्वानरः,

सूरिराह—महाराज! सम्यग्ज्ञातमिदं त्वया । महामोहं विना को वा, कुर्यादेवं सकर्णकः ? ॥ ३२ ॥ राजाऽऽह—यो न शक्नोति, कर्तुं नाथ! निवर्हणम् । द्वितीयस्य कुटुम्बस्य, कथञ्चिच्छक्तिविभ्रमात् ॥ ३३ ॥ तृतीयस्य परित्यागात्तस्य किं जायते फलम् । यथोक्त? यदि वा नेति, तथेदं प्रविवेचय ॥ ३४ ॥ सूरिराह—महाराज!, यो न हन्ति द्वितीयकम् । तृतीयत्यजनं तस्य, नूनमात्मविडम्बनम् ॥ ३५ ॥ तृतीयं हि परित्यज्य, यदि हन्यान्निराकुलः । द्वितीयमेवं तत्त्यागः, सफलो विफलोऽन्यथा ॥ ३६ ॥ नृपतिनाऽभिहितम्—भदन्त! यद्येवं ततः—भवप्रपञ्चं विज्ञाय, महाघोरं सुदुस्तरम् । अवाप्य मानुषं जन्म, संसारेऽत्यन्तदुर्लभम् ॥ ३७ ॥ अनन्तानन्दसंपूर्णं, मोक्षं विज्ञाय तत्त्वतः । तस्य कारणभूतं च, बुद्ध्वा जैनेन्द्रशासनम् ॥ ३८ ॥ युष्मादृशेषु नाथेषु, प्राप्तेषु हितकारिषु । कुटुम्बत्रयरूपे च, विज्ञाते परमार्थतः ॥ ३९ ॥ को नामाऽऽद्यकुटुम्बस्य, पुरुषो हितकामुकः । कुर्यात्पोषणं नाथ!, च घुमूतस्य तत्त्वतः? ॥ ४० ॥ विश्वं सर्वसमृद्धीनां, सर्वव्यसनकारणम् । द्वितीयं वा न को हन्ति, शत्रुभूतं कुटुम्बकम्? ॥ ४१ ॥ येनात्यक्तेन दुःखौघस्त्यक्तेन परमं सुखम् । को न त्यजति तन्नाथ!, तृतीयं वा कुटुम्बकम्? ॥ ४२ ॥ सूरिराह—महाराज!, ज्ञाततत्त्वेन जन्तुना । इदमेवात्र कर्तव्यं, भव्य संसारभीरुणा ॥ ४३ ॥ राजाऽऽहाज्ञाततत्त्वाना, नाथ! मौनीन्द्रशासने । किं विद्यतेऽधिकारोऽत्र?, नेति नेति गुरोर्वचः ॥ ४४ ॥ राज्ञा चिन्तितम्—अये! विज्ञाततत्त्वोऽहं, श्रद्धाक्षालितमानसः । ततोऽस्ति मेऽधिकारोऽत्र, गुरूक्ते कर्मणि ध्रुवम् ॥ ४५ ॥ ततो राजा समुद्भूतवीर्योल्लासो यतीश्वरम् । प्रणम्य पादयोरेवं, स प्राह विहिताञ्जलिः ॥ ४६ ॥ यदादिष्टं सदन्वेन, किल कर्मातिनिर्घृणम् । तदहं कर्तुमिच्छामि, नाथ! युष्मदनुज्ञया ॥ ४७ ॥ सूरिणोक्त—महावीर्य!, युक्तमेतन्नृपादृशाम् । अनुज्ञातं मयाऽपीदं, ज्ञातं तत्त्वं त्वयाऽधुना ॥ ४८ ॥ ततः ... ... निर्व्याजमिव पार्श्ववर्तिनो विमलमतेर्मन्त्रिणो वदनं, आविशतु देव इति ब्रुवाणोऽसौ स्थित प्रह्वतया, नृपतिनाऽभिहित

"वाधक नैव, तद्वितीय कुटुम्बकम् ॥ १४ ॥ अन्यच्च पोषक ज्ञात्वा, द्वितीयस्य तृतीयकम् । राजन्नेतं परित्यक्त, सर्वथैव कुटुम्बकम् ॥१५॥
"यावत्तृतीय न त्यक्त, तावज्जेतु न शक्यते । द्वितीयमपि कात्स्न्येन, पुरुषेण कुटुम्बकम् ॥ १६ ॥ भवतो यद्यस्ति ते वाञ्छा, भूप ! ससा-
"रमोचने । ततोऽतिनिर्घृण कर्म, मयोक्तमिदमाचर ॥ १७ ॥ केवल सम्यगालोच्य, मध्यस्थेनान्तरात्मना । किं शक्यमेव मया कर्तुं ?, किं-
"वा नेदमिति त्वया ॥ १८ ॥ एतेऽतिनिर्घृणाः कर्म, कथश्चिदिदमीदृशम् । कुर्वन्त्यभ्यासयोगेन, नृशसा भूप ! साधव ॥ १९ ॥ अन्येन
"पुनरीदृक्ष, कर्म च धृष्टयालुना । चिन्तयितुमपि नो शक्य, करण दूरत स्थितम् ॥ २० ॥ किं तु—योऽय त्यागस्तृतीयस्य, द्वितीयस्य
"च घातनम् । कुटुम्बकस्य राजेन्द्र !, प्रथमस्य च पोषणम् ॥ २१ ॥ एतत्त्रय परिज्ञाय, कृत्वा भद्रानमञ्जसा । अनुष्ठाय च वीर्येण, भू
"यांसो मुनिपुङ्गवाः ॥ २२ ॥ भवप्रपञ्चाभिमुक्ताः, सर्वद्वन्द्वविवर्जिताः । स्थित्वा स्वाभाविके रूपे, मोदन्ते मोक्षवर्तिनः ॥ २३ ॥ त्रिभि-
"र्विशेषकम् ।" तदिद दुष्कर कर्म, किं तु पर्यन्तसुन्दरम् । एव व्यवस्थिते भूप !, कुरुष्व यदि रोचते ॥ २४ ॥ नृपतिराह—शिष्ट भगवता
पूर्वं, कुटुम्बद्वयमादिमम् । अविच्छिन्न प्रवाहेण, सदाऽनादिभवोदधौ ॥ २५ ॥ तृतीय पुनरुद्दिष्ट, विनाशोत्पत्तिधर्मकम् । तत्किं भवे भवे
नाथ !, सभवत्यपरापरम् ? ॥ २६ ॥ सूरिराह—महाराज !, सभवत्यपरापरम् । भवे भवेऽत्र जन्तूना, तत्तृतीय कुटुम्बकम् ॥ २७ ॥
राजाह—नाथ ! यद्येवं, ततोऽनादिभवार्णवे । अनन्तानि कुटुम्बानि, त्यक्तपूर्वाणि देहिभिः ॥ २८ ॥ सूरिराह—महाराज !, सत्यमेतन्न
सशयः । एते हि पथिकप्राया , सर्वे जीवास्तपस्विनः ॥ २९ ॥ ततश्च—अन्यान्यानि कुटुम्बानि, मुञ्चन्तो वासकेष्विव । अपरापरदे
हेषु, सचरन्ति पुनः पुन ॥ ३० ॥ राजाह—नाथ ! यद्येव, ततोऽत्रापि भवे नृणाम् । कुटुम्बे स्नेहसम्बन्धो, महामोहविजृम्भितम् ॥३१॥

१ चिन्तितुमिति भणितव्याम्मिच लुप्ते: महाकरो वा पाद: सर्वधातूनामपीति वचनादुपजातिच्छन्दो वा

जिताः प्रवचनोक्तेन विधिना सर्वेऽप्युपस्थितलोका भगवता, विहिता भवप्रपञ्चनिर्वेदजननी परमपदाभिलाषातिरेकसवर्धनी धर्मदेशना, गता यथास्थानं देवादयः। मम पुनरगृहीतसङ्केते तदमृतकल्पमपि न परिणतं तदा भागवतं वचनं, निकटीभूतौ हिंसावैश्वानरौ, कृतः पुनस्ताभ्यां मम शरीरेऽनुप्रवेशः, मोचितश्चाहं बन्धनात् सर्वजन्तूनां बन्धनमोचनार्थं नियुक्तै राजपुरुषैः, चिन्तितं च मया—विगोपित-सोऽहमनेन लोकमध्ये भ्रमणेन, ततो धमधमायमानचेतसा किमत्र स्थितेनेति मन्यमानः प्रवृत्तो विजयपुराभिमुखो गन्तुं, लङ्घितः कियानपि मार्गः, इतश्च तत एव विजयपुराच्छिखरिनृपतेः सूनुर्मत्कल्प एव हिंसावैश्वानरदोषेण निर्वासितः स्वविषयाज्जनकेन दृष्टो मयाऽरण्ये मातिपथिको धराधरो नाम तरुणः, पृष्टो मया विजयपुरमार्गं, ततः पर्याकुलतया चित्तस्य न श्रुतं तेन मद्वचनं, मया चिन्तितं—परिभवबुद्ध्या मामेष न गणयति, ततः समुल्लसितौ मे हिंसावैश्वानरौ, गृहीता तत्कटीतटादसिपुत्रिका, ततस्तेनापि विस्फुरितहिंसावैश्वानरेणैव समाकृष्टं मण्डलाग्रं, दत्तौ समकमेव द्वाभ्यामपि प्रहारौ, दारिते शरीरे, अत्रान्तरे मम तस्य च जीर्णा सा एकभववेद्या गुटिका, ततो वितीर्णे अपरे गुटिके द्वयोरपि भवितव्यतया, इतश्चास्ति पापिष्ठनिवासा नाम नगरी, तस्यामुपर्युपरि सप्त पाटका भवन्ति, तेषु च पापिष्ठाभिधाना एव कुलपुत्रका वसन्ति, तत्र षष्ठे तमःप्रभाभिधाने पाटके नीतौ द्वावपि गुटिकाप्रभावेण भवितव्यतया, स्थापितौ तादृशकुलपुत्रकरूपतया, प्रवृत्तः सोऽधिकतरमावयोर्वैरानुबन्धः, स्थितौ परस्परघातमनेकयातनाभिर्विदधानौ द्वाविंशतिं सागरोपमाणि, अवगाहितोऽनन्तमहादुःखसागरः, ततस्तस्याः पर्यन्ते गुटिकादानद्वारेणैवानीतौ पञ्चाक्षनिवासनगरे द्वावपि भवितव्यतया, विहितौ गर्भजसर्परूपौ, प्रादुर्भूतः पूर्वविधेन परस्परं पुनः क्रोधानुबन्धः, युध्यमानयोः सपदि गुटिकाजरणं, पुनः प्रापितौ तेनैव प्रयोगेण तस्यामेव पापिष्ठनिवासायां नगर्यां धूमप्रभाभिधाने पञ्चमे पाटके भवितव्यतया, तत्रापि परस्परं निर्दलयतोर्गतानि सप्तदश सागरोपमाणि, अनुभूतान्यतितीव्रदु-

—आर्य! त्यजनीयो मया राज्यस्वजनदेहादिसङ्गः निहन्तव्या भगवदादेशेन रागादयः पोषणीयान्यहर्निशं ज्ञानादीनि गृहीतव्या भागवती दीक्षा ततो यदस्य कालोचितं तत्पूर्णं कुरुष्वेति, विमलमतिराह—यदाज्ञापयति देव, किंतु न मयैव केवलेनास्य कालोचित विधेय, किं तर्हि?, यान्येतान्यन्तःपुराणि ये चैते सामन्ता यश्चान्योऽपि राजलोको या चेयं समस्तापि परिषत् तै सर्वैरेवास्य कालस्योचितं कर्तव्यं, राज्ञा चिन्तितं—अये! मयाऽयमादिष्ट किल मम दीक्षाग्रहणकाले यदुचित जिनस्नपनपूजादानमहोत्सवादिकं तत् कुरुष्वेति तदयं किमयमुक्तवति?, महो गम्भीरः कश्चिदभिप्रायः, ततोऽभिहितमनेन—आर्य! त्वमेवात्र सर्वाधिकारी, क्षम सर्वेषामुचितकर्तव्यानां, तत्किमेतैरपरमुचित कर्तव्य?, विमलमतिराह—देव! यदेवपादै कर्तुमारब्धं तदस्माकमेतेषां च सर्वेषामस्य कालस्योचित कर्तव्य, नापरं, यतः समान एवायं न्यायः सर्वेषां वर्तते, निवेदितान्येव हि भगवता सर्वेषामेव जीवानामेकैकस्य त्रीणि त्रीणि कुटुम्बकानि, तस्मादेषामप्यस्य कालस्येदमेवोचितं, यदुत—प्रथमकुटुम्बकं पोष्यते द्वितीयं हन्यते तृतीयं परित्यज्यत इति, नृपतिनाऽभिहितं आर्याविसुन्दरमिदं यद्येतेऽपि प्रतिपद्यन्ते, विमलमतिराह—देव! पथ्यमिदमत्यन्तमेतेषां, किमत्र प्रतिपत्तव्य?, ततस्तदाकर्ण्य तत्र परिषदि जीवा यथादेषोऽस्मान् प्रव्राजयतीतिभावनया भयोत्कर्षेण कम्पिता कातराः प्रक्लिष्टा गुरुकर्मकाः प्रपलायिता नीचा विह्वलीभूता विपरीतभय मलिमाः कुटुम्बादिप्रतिबद्धबुद्धय महाविता लघुकर्मका अभ्युपगतवन्तस्तद्वचनं धीरचित्ता इति, ततस्तैर्लघुकर्मधीरचित्तैरभिहितं—यदाज्ञापयति देवस्तदेव क्रियते, कः सकर्णकः सतां सममसामान्यामेवंविधसार्थो मुञ्चतीति?, तदाकर्ण्य हृष्टो राजा, गताः सर्वेऽपि अभ्यर्णवर्तिनि प्रमोदवर्धने चैत्यभवने, स्नापितानि भुवननाथस्य भगवतो बिम्बानि विरचिता मनोहारिणी पूजा प्रवर्तितानि महादानानि कारितं बन्धनमोचनादिकं समस्तमुचितकरणीय, समायातः श्रीधराभिधानो नरराजनन्दनः, दत्त तस्मै राज्यं नरपतिना, प्रव्रा-

म्यना स्वीकृतो महाद् स्वसन्तान , तदिदमनुभवागमसिद्धमनुभवन्तोऽप्येते मनुष्यभावापन्नाः प्राणिनो न लक्षयन्तीयानयो स्वरूप, आ त्मवैरिण इव समाचरन्ति तमेव क्रोध, तामेव हिंसां सततमनुवर्तन्ते, ततेतेऽपि वराका लप्स्यन्ते नूनमेवंविधामनर्थपरम्परामित्येषा चिन्ता ममान्त करणमाकुलयति, ससारिजीवः प्राह—तत पुनरन्यदाऽहमगृहीतसङ्केते ! नीतः श्वेतपुरे भवितव्यतया विहितश्चाभीररूपः, तद्र-पतया वर्तमानस्य मे तिरोभूतोऽसौ वैश्वानरः, जातो मनागहं शान्तरूपः, प्रयुक्ता मे यदृच्छया दानबुद्धि , न चाभ्यस्त किञ्चिद्विशिष्ट शीलम् , न चानुष्ठितः कश्चित्तपसविशेषः, केवलं कथञ्चिद् घर्षणघूर्णनन्यायेन संपन्नोऽहं तथा मध्यमगुणः, ततस्तथाभूत मामुपलभ्य जाता मयि प्रसन्नहृदया भवितव्यता, ततश्चाविर्भावितोऽनया पुनरपि सहचरो मे पुण्योदयः, ततोऽभिहितमनया—आर्यपुत्र ! गन्तव्य भवता सिद्धार्थपुरे, स्थातव्य तत्र यथासुखासिकया, अय च तवानुचरः पुण्योदयो भविष्यति, मयाऽभिहित—यदाज्ञापयति देवी, ततो जीर्णायां प्राचीनगुटिकायां दत्ता पुनरेकभववेद्या सा ममापरा गुटिका भवितव्यतयेति । भो भव्याः प्रविहाय मोहललित युष्माभिराकर्ण्यतामेका-न्तेन हित मदीयवचन कृत्वा विशुद्ध मन । राधावेधसम कथञ्चिदतुल लब्ध्वाऽपि मानुष्यक, हिंसाक्रोधवशानुगैरिदमहो जीवै पुरा हारितम् ॥ १ ॥ अनादिससारमहाप्रपञ्चे, कचित्पुन स्पर्शवशेन मूढे । अनन्तवारान् परमार्थशून्यैर्विनाशित मानुषजन्म जीवैः ॥ २ ॥ एतन्निवेदितमिह प्रकट ततो भो !, तां स्पर्शकोपपरताऽपमतिं विहाय । शान्ताः कुरुध्वमधुना कुशलानुबन्धमह्नाय लङ्घयत येन भवप्रपञ्चम् ॥ ३ ॥ इत्युपमितभवप्रपञ्चायां कथायां क्रोधहिंसास्पर्शनेन्द्रियविपाकवर्णनस्तृतीयः प्रस्तावः ॥ ३ ॥ ग्रन्थाग्र० ८००० ॥

स्यानि, ततः पुनरानीय पश्चाक्षनिवासनगरे विहितौ द्वावपि सिंहरूपौ, तत्रापि तदवस्थितौ वैरायन्ध , ततश्चान्योऽन्य प्रहरतोरपनीय तद्रूपं विहित तस्यामेव पुर्यां पङ्कप्रभाख्ये चतुर्थपाटके पापिष्ठरूप भवितव्यतया, तद्गतयोः पुनरप्यावयोरनुवर्तते स्मासौ रोषोत्कर्ष , लङ्घितानि तत्रापीतरेतरं निम्नतोदश सागरोपमाणि, सोढानि वाग्गोचरातीतानि दुःखानि, तत पुनरानीय अनिलौ द्वावपि श्येनरूपौ, सलभमुद्धसितवैश्वानरयोरायोधनं, ततश्च्यावयित्वा तद्रूप पुनर्नीतौ तस्यामेव पुरि वालुकाप्रभानाम्नि तृतीयपाटके गुटिकाप्रयुक्तिवशेनैव भवितव्यतया, तत्रापि परस्परं शरीरचूर्णनं कुर्वतोः क्षेत्रानुभावजनितानि परमाधार्मिकासुरोदीरितानि चानन्तदुःखानि सततमनुभवतोरतिक्रान्तानि सप्त सागरोपमाणि, तदन्ते पुनरानीतौ पश्चाक्षनिवासनगरे दर्शितौ च नकुलरूपौ भवितव्यतया, न त्रुटितस्तत्रापि परस्परं मत्सरप्रकर्षः, प्रहरतोश्चान्योऽन्यं विदीर्णे द्वयोरपि शरीरे, जीर्णे प्राचीनगुटिके, वितीर्णे पुनरपरे, नीतौ पुनस्तस्यामेव नगर्यां शर्कराप्रभाभिधाने द्वितीयपाटके, ततो विहितदीर्घमत्सरूपयोरन्योन्य पिंषतोः परमाधार्मिककदर्थना क्षेत्रजनितसन्ताप च वेदयतोरतीतानि तत्रापि त्रीणि सागरोपमाणि, एव पापिष्ठनिवासनगर्याः पश्चाक्षनिवासनगरे ततोऽपि पुनस्तस्यां गत्यागमन कुर्वता तेन च धराधरेण सार्धं वैरं खेटयता भद्रे ! अगृहीतसङ्केते ! विडम्बितानि मया भवितव्यताप्रेरितेन भूयांसि रूपाणि, ततः पुन कुतूहलवशेनैव तया निजभार्यया जीर्णायां तस्यामेकभववेद्याभिधानायां कर्मपरिणाममहाराजसमर्पितायां गुटिकायां भूयो भूयो परापरा गुटिका योजयन्त्या तदसंव्यवहारनगरं विहायापरेषु प्रायेण सर्वस्थानेषु तिलपीडकन्यायेन भ्रमितोऽहमनन्तकालमिति, एव वदति ससारिजीवे प्रज्ञाविशालया चिन्तित—अहो रौद्ररूपोऽसौ क्रोधः, दारुणतरा हिंसा, तथाहि—तद्वशवर्तिनाऽनेन ससारिजीवेन घोरं ससारसागरं कथञ्चिद्विलङ्घ्य प्राप्तेऽपि मनुष्यभवे विहित तदात्वसमतिरौद्रं कर्म न प्रतिपन्न भागवत वचन हारिता मनुष्यरूपता निर्वर्तिता वैरपरम्परा उपार्जिता ससारसागरेऽनन्तरूपा विड-

दुष्टदारकम् । उन्नामितमहोरस्कं, वदनाष्टकधारकम् ॥ १५ ॥ तं वीक्ष्य सा विशालाक्षी, परं हर्षमुपागता । ततश्च चिन्तयत्येवं, स्तिमिते-
नान्तरात्मना ॥ १६ ॥ अहो मदीयपुत्रस्य, कूटानि सुगिरेरिव । मूर्धानोऽष्ट विराजन्ते, तदिदं महदद्भुतम् ॥ १७ ॥ ततः साऽपि गते
मासे, निजसूनोर्गुणोचितम् । करोति नाम विख्यातं, शैलराज इति स्फुटम् ॥ १८ ॥ इतश्च—सा धात्री स च तत्सूनुरनादावपि सं-
स्थिता । ममान्तरङ्गोऽभूदेव, तिरोभूततया परम् ॥ १९ ॥ ततः पित्रोर्महानन्दं, दधानः सुखलालितः । सहैव शैलराजेन, परां वृद्धिमहं
गतः ॥ २० ॥ अथातीतेषु वर्षेषु, पञ्चषेषु ततो मया । स व्यक्तं रममाणेन, शैलराजो निरीक्षितः ॥ २१ ॥ अनादिस्नेहमोहेन, तं दृष्ट्वा
मम मानसे । या प्रीतिरासीत्साऽऽख्यातुं, वचनेन न पार्यते ॥ २२ ॥ विलोकयन्तं मां वीक्ष्य, स्निग्धदृष्ट्या स दारकः । शठात्मा चिन्त-
यत्येवं, लब्धलक्ष्यः स्वचेतसा ॥ २३ ॥ अये! मामेष राजेन्द्रतनयः स्निग्धचक्षुषा । विलोकयति तन्नूनं, ममायं वर्तते वशे ॥ २४ ॥
ततो विस्मेरिताक्षोऽसौ, किलाहं स्नेहनिर्भरः । दर्शयन्निति मे देहं, समालिङ्गति मायया ॥ २५ ॥ ततो मे मोहदोषेण, स्फुरितं निजमा-
नसे । अहो भाग्यवताऽप्यस्य, त्रैलोक्यमधिवर्तते ॥ २६ ॥ तदिदानीं मया नैष, स्निग्धो बन्धुर्विचक्षणः । मोक्तव्यः क्षणमप्येवं, कृतश्चित्ते
विनिश्चयः ॥ २७ ॥ ततस्तेन सहोद्यानकाननेषु दिने दिने । क्रीडतः सततं याति, कालो मे हृष्टचेतसः ॥ २८ ॥ न लक्षितं मया मो-
हविह्वलीभूतचेतसा । यथैष शैलराजो मे, परमार्थेन वैरिकः ॥ २९ ॥ ततो दिनेषु गच्छत्सु, मैत्री तेन विवर्धते । तत्प्रभावात्प्रवर्धन्ते,
वितर्का मम मानसे ॥ ३० ॥ यथा ममोत्तमा जातिः, कुलं सर्वजनाधिकम् । बलं भुवनविख्यातं, रूपं भुवनभूषणम् ॥ ३१ ॥ सौभाग्यं
जगदानन्दमैश्वर्यं भुवनातिगम् । श्रुतं पूर्वमवाप्यस्य, परिस्फुरति मेऽमतम् ॥ ३२ ॥ मघवाऽपि पदं स्वीयं, यद्यहं प्रार्थये ततः । ददात्येव
न कार्यं मे, लाभशक्तिरियं मम ॥ ३३ ॥ ये चान्येऽपि तपोवीर्यधैर्यसत्त्वादयो गुणाः । ते मय्येव वसन्त्युच्चैर्विमुच्य भुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥

अथ चतुर्थ प्रस्ताव ।

अथ विख्यातसौन्दर्ये, सपुण्यजनसेविते । सिद्धार्थनगरे तत्र, भूपोऽभून्नरवाहनः ॥ १ ॥ यस्तेजसा सहस्रांशु, गाम्भीर्येण महोद-
धिम् । स्थैर्येण शैलराजेन्द्रं, जयति स्म महाबलः ॥ २ ॥ येन बन्धुषु चन्द्रत्वं, शत्रुवर्गे कृशानुता । प्रदर्शिताऽऽत्मनो नित्यं, धनेन धन-
दायितम् ॥ ३ ॥ तस्य रूपयशोवंशविभवैरनुरूपताम् । दधानाऽऽसीन्महादेवी, नाम्ना विमलमालती ॥ ४ ॥ सा चन्द्रिकेव चन्द्रस्य,
पद्मेव जलजन्मनः । तस्य राज्ञः सदा देवी, हृदयान्न विनिर्गता ॥ ५ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते¹, तदानीं निजभार्यया । सह पुण्योदयेनाहं,
तस्याः कुक्षौ प्रवेशितः ॥ ६ ॥ अथ सम्पूर्णकालेन, सर्वावयवसुन्दरः । निष्क्रान्तोऽहमभिव्यक्तरूपश्छन्नस्तथेतरः ॥ ७ ॥ ततो मामुपल-
भ्यासौ, देवी विमलमालती । संजातः किल पुत्रो मे, परं हर्षमुपागता ॥ ८ ॥ ततो निवेदितो राज्ञे, तुष्टोऽसावपि चेतसा । संजातो
नगरानन्दः, कृतो जन्ममहोत्सवः ॥९॥ ममापि च समुत्पन्नो, वितर्को निजमानसे । यथाऽहमनयोः पुत्रस्तातो मातेति तावुभौ ॥१०॥ अथ
मासे गते पूर्णे, महानन्दपुरःसरम् । तत्र प्रतिष्ठितं नाम, ममेति रिपुदारणः ॥ ११ ॥ नन्दिवर्धनकाले या, ममाऽऽसीदविवेकिता ।
सा धात्री पुनरायाता, स्वनपायनतत्परा ॥ १२ ॥ इतश्च तेन सा भर्त्रा, निजेन प्रियकामिना । कर्मभूपराजेन्द्रेण, संयोगं समुपागता
॥ १३ ॥ यदा पापभरगर्भोऽभूद्देवी विमलमालती । तदैव दैवयोगेन, संजाता सापि गर्भिणी ॥ १४ ॥ ततो मज्जन्मकाले सा, प्रसूता

दुष्टदारकम् । उन्नामितमहोरस्कं, वचनाटकधारकम् ॥ १५ ॥ तं वीक्ष्य सा विशालाक्षी, परं हर्षमुपागता । ततश्च चिन्तयत्येव, स्तिमिते-
नान्तरात्मना ॥ १६ ॥ अहो मदीयपुत्रस्य, कूटानि सुगिरेरिव । मूर्धनोऽत्र विराजन्ते, तदिदं महदद्भुतम् ॥ १७ ॥ तत साऽपि गते
मासे, निजसूनोर्गुणोचितम् । करोति नाम विख्यातं, शैलराज इति स्फुटम् ॥ १८ ॥ इतश्च—सा धात्री स च तत्सूनुरनादावपि स-
र्वदा । ममान्तरङ्गोऽभूतेव, तिरोभूततया परम् ॥ १९ ॥ तत पित्रोर्महानन्दं, दधानः सुखलालितः । सहैव शैलराजेन, परां वृद्धिमहं
गतः ॥ २० ॥ अयातीतेषु सर्वेषु, पञ्चवर्षेषु ततो मया । स व्यक्तं रममाणेन, शैलराजो निरीक्षितः ॥ २१ ॥ अनादिस्नेहमोहेन, तं दृष्ट्वा
मम मानसे । या प्रीतिरासीत्साऽऽख्यातुं, वचनेन न पार्यते ॥ २२ ॥ विलोकयन्तं मां वीक्ष्य, स्निग्धदृष्ट्या स दारकः । शठात्मा चिन्त-
यत्येव, लब्धलक्ष्यः स्वचेतसा ॥ २३ ॥ अये मामेष राजेन्द्रतनयः स्निग्धचक्षुषा । विलोकयति तन्नूनं, ममायं वर्तते वशे ॥ २४ ॥
ततो विस्फारिताक्षोऽसौ, किलाहं स्नेहनिर्भरः । दर्शयन्निति मे देहं, समालिङ्गति मायया ॥ २५ ॥ ततो मे मोहदोषेण, स्फुरितं निजमा-
नसे । अहो भावज्ञताऽप्यस्य, त्रैलोक्यमतिवर्तते ॥ २६ ॥ तदिदानीं मया नैष, स्निग्धो बन्धुर्विचक्षणः । मोक्तव्यः क्षणमप्येव, कृतश्चित्ते
विनिश्चयः ॥ २७ ॥ ततस्तेन सहोद्यानकाननेषु दिने दिने । क्रीडतः सततं याति, कालो मे हृष्टचेतसः ॥ २८ ॥ न लक्षितं मया मो-
हविह्वलीभूतचेतसा । यथैष शैलराजो मे, परमार्थेन वैरिकः ॥ २९ ॥ ततो दिनेषु गच्छत्सु, मैत्री तेन विवर्धते । तत्प्रभावात्प्रवर्धन्ते,
वितर्का मम मानसे ॥ ३० ॥ यथा ममोत्तमा जातिः, कुलं सर्वजनाधिकम् । बलं भुवनविख्यातं, रूपं भुवनभूषणम् ॥ ३१ ॥ सौभाग्यं
जगदानन्दमैश्वर्यं भुवनातिगम् । श्रुतं पूर्वमसाम्यस्त, परिस्फुरति मेऽग्रतः ॥ ३२ ॥ मघवाऽपि पदं स्वीयं, यद्यहं प्रार्थये ततः । ददात्येव
न कार्यं मे, लाभचक्रिरियं मम ॥ ३३ ॥ ये चान्येऽपि तपोवीर्यधैर्यसत्त्वादयो गुणाः । ते मय्येव वसन्त्युच्चैर्विमुच्य भुवनत्रयम् ॥ ३४ ॥

यदिया—यस्येदृशेन मित्रेण, संजातो मम मीलक । तस्य को वर्णयेल्लोके, गुणसम्भारगौरवम् ? ॥ ३५ ॥ तथाहि—पुरुषस्य भवेत्ता-यत्तस्यस्यैकमिहाननम् । भयं वक्त्राष्टकेनैव, जयत्येव परं जनम् ॥ ३६ ॥ यदेष शैलराजो मे, यस्य प्राप्तो वयस्यताम् । तस्य नास्ति जगत्त्रये, यम सपभमश्वसा ॥ ३७ ॥ ततोऽवलिप्तचित्तोऽहं, ता विकल्पपरम्पराम् । वर्धयन्नात्मन सर्वं, न्यून मन्ये सदा जनम् ॥ ३८ ॥ ऊर्ध्वीकृतनिजग्रीवो, नक्षत्राणि निभालयन् । अग्रतोऽपि न पश्यामि, मत्तबद्गन्धवारण ॥ ३९ ॥ आपूर्णो भूरिवातेन, विततात्मा यथा दृतिः । ततोऽहं विचरामि स्म, निःसारो मदविह्वल ॥ ४० ॥ चिन्तयामि न मे वन्द्यः, कश्चिदस्ति जगत्त्रये । यत एतद्गुणे सर्वमध-स्तान्मम वर्तते ॥ ४१ ॥ को ममान्यो गुरुर्नूनमहमेव गुणैर्गुरुः । क एते देवसङ्घाता ?, ये मत्तोऽपि गुणाधिकाः ॥ ४२ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते[1], सदाऽहं गर्वनिर्भरः । शैलस्तम्भसमो नैव, कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥ ४३ ॥ किं च—प्रणताशेषसामन्तकिरीटांशुविराजितम् । न नत आतुश्चिरं[1], तातीय पादपङ्कजम् ॥ ४४ ॥ अशेषजनवन्द्याऽपि, स्नेहनिर्भरमानसा । कदाचिदपि नैवाम्बा, मया नूनं नमस्कृता ॥ ४५ ॥ ये केचिल्लौकिका देवा, याश्चान्या कुलदेवता । न ता प्रणामकामेन, चक्षुषाऽपि मयेक्षिताः ॥ ४६ ॥ ततो मा तादृश वीक्ष्य, शैलराजसमन्वितम् । वर्धमान स राजेन्द्रो, मनसा पर्यचिन्तयत् ॥ ४७ ॥—अहो मदीयपुत्रोऽय, गाढ मानधनेश्वर । तदस्य क्षोभो यथाशं, लङ्घयेत कदाचन ॥ ४८ ॥ ततोऽय चित्तनिर्वेदान्मन्यमानोऽवधीरणाम् । मां विहाय कचिद्गच्छेत्तविद नैव सुन्दरम् ॥ ४९ ॥ ज्ञापयित्वा नरेन्द्रादीन्, कुमारचरिव ततः । आज्ञाविधेयानस्यौचैः, करोमि सकलानपि ॥ ५० ॥ एव विचिन्त्य मे तातः, स्नेहनिर्भरमानस । समस्त तत्करोत्येव, यत्तस्य परिचिन्तितम् ॥ ५१ ॥ अथ ताताज्ञया सर्वे, नरेन्द्रा नतमस्तका । बालस्यापि ममात्यन्त, किङ्करत्वमुपागताः ॥ ५२ ॥ प्रधानकुलजाता ये, ये च विक्रमशालिनः । तेऽपि मां देव देवेति, ब्रुवाणाः पर्युपासते ॥ ५३ ॥

यदहं वच्मि तत्सर्वो, राजलोकः कृतादरः । अथ देवैरिवप्रभुभिः, शिरसा प्रतिपद्यते ॥ ५४ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन ?, तातोऽन्या च स-धा घना । वीक्षते सर्वकार्येष्वधिक मां परमात्मनः ॥ ५५ ॥ स च पुण्योदयस्तत्र, माहात्म्ये मम कारणम् । तथापि मोहदोषेण, मयेद परिचिन्तितम् ॥ ५६ ॥ अथ ममैष यो जातो, देवानामपि दुर्लभः । सर्वस्यास्य प्रतापस्य, शैलराजो विधायक ॥ ५७ ॥ ततः संतुष्ट-चित्तेन, शैलराजो मयाऽन्यदा । प्रोक्तो विश्रम्भजल्पेन, स्नेहनिर्भरचेतसा ॥ ५८ ॥ वयस्य ! योऽयं सम्भो, लोकमध्येऽतिसुन्दरः । मम त्वाविशेषोऽयं, प्रतापो हन्त तावकः ॥ ५९ ॥ ततश्च—मदीयवचसा तुष्टः, शैलराजः स्मानने । बद्धतामुरुरीकुर्वन्निव वचनमब्रवीत् ॥ ६० ॥ कुमार ! परमार्थोऽयं, कथ्यते तव साम्प्रतम् । यदेवंविधजल्पस्य, कुमारस्येह कारणम् ॥ ६१ ॥ ये दुर्जना भवन्त्यत्र, गुणपूर्णं परं जनम् । स्वाभिप्रायानुमानेन, मन्यन्ते दोषपुञ्जकम् ॥ ६२ ॥ ये सज्जना पुनर्धन्यास्ते लोक दोषपूरितम् । स्वाभिसन्धिविशुद्ध्यैव, लक्षयन्ति गुणालयम् ॥ ६३ ॥ एवं च स्थिते—यद्भासते गुणित्वेन, गुणहीनोऽप्ययं जनः । कुमार ! तावके चित्ते, सौजन्य तत्र कार-णम् ॥ ६४ ॥ प्रतापस्तावकीनोऽयं, समस्तोऽपि सुनिश्चितम् । भावत्कवीर्यविख्याताः, के वयं परमार्थतः ? ॥ ६५ ॥ तदिदं शैलराजीय, वचनं सुमनोहरम् । आकर्ण्याहं तदा भद्रे !, परं स्नेहरसं गतः ॥ ६६ ॥ चिन्तितं च मया—अहो मय्यनुरागोऽस्य, अहो गम्भीरचित्तता । अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो भावसारता ॥ ६७ ॥ ततो मयाऽभिहितं—वयस्य ! नेदृशं वाच्यमुपचारपरं वचः । ममामतो यतो ज्ञातं, माहात्म्य तावकं मया ॥ ६८ ॥ ततो हर्षवशात्तेन, शैलराजेन जल्पितम् । प्रसादपरमे नाथे, भृत्यानां किं न सुन्दरम् ? ॥ ६९ ॥ अ-न्यच्च—यदि सम्भावना जाता, भवतां मादृशे जने । ततो मे परमं गुह्यं, भवद्भिरनुमन्यताम् ॥ ७० ॥ विद्यते मम सद्वीर्यं, हृदयस्या-वलेपनम् । तन्निजे हृदये देयं, कुमारेण प्रतिक्षणम् ॥ ७१ ॥ मयाऽभिहितं, कुतस्त्वयाप्तं भवता ? किंनामकं ? को वा तस्य हृदयावलेपनस्य

यत्रिया—यस्येदृशेन मित्रेण, सजातो मम मीलकः । तस्य को वर्णयेल्लोके, गुणसम्भारगौरवम् ? ॥ ३५ ॥ तथाहि—पुरुषस्य भवेत्ता- पत्सपस्यैकमिहाननम् । अथ वक्राष्टकेनैव, जयत्येव परं जनम् ॥ ३६ ॥ तदेष शैलराजो मे, यस्य प्राप्तो वयस्यताम् । तस्य नास्ति जगत्यत्र, यन्न सपन्नमञ्जसा ॥ ३७ ॥ ततोऽवलिप्तचित्तोऽहं, तां विकल्पपरम्पराम् । वर्धयन्नात्मन सर्वं, न्यून मन्ये तदा जनम् ॥ ३८ ॥ ऊर्ध्वीकृतनिजग्रीवो, नक्षत्राणि निभालयन् । अग्रतोऽपि न पश्यामि, मत्तवद्गन्धवारणः ॥ ३९ ॥ आपूर्णो भूरिवातेन, विततात्मा यथा दृतिः । ततोऽहं विचरामि स्म, निःसारो मदविह्वलः ॥ ४० ॥ चिन्तयामि न मे मन्यः, कश्चिदस्ति जगत्त्रये । यत एतद्गुणैः सर्वमधमान्मम वर्तते ॥ ४१ ॥ को ममान्यो गुरुर्नूनमहमेव गुणैर्गुरुः । क एते देवसङ्काशा ?, ये मत्तोऽपि गुणाधिकाः ॥ ४२ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते[1], तदाऽहं गर्वनिर्भर । शैलस्तम्भसमो नैव, कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥ ४३ ॥ किं च—प्रणताशेषसामन्तकिरीटांशुविराजितम् । न नत जातुचित्तत्रे[1], तातीय पादपङ्कजम् ॥ ४४ ॥ अशेषजनवन्द्याऽपि, स्नेहनिर्भरमानसा । कदाचिदपि नैवाम्बा, मया नून नमस्कृता ॥ ४५ ॥ ये केचिल्लौकिका देवा, याश्चान्याः कुलदेवताः । न ताः प्रणामकामेन, चक्षुषाऽपि मयेक्षिता ॥ ४६ ॥ ततो मां तादृश वीक्ष्य, शैलराजसमन्वितम् । वर्धमान स राजेन्द्रो, मनसा पर्यचिन्तयत् ॥ ४७ ॥—अहो मदीयपुत्रोऽय, गाढ मानधनेश्वरः । तदस्य लोको यथाज्ञा, लङ्घयेत कदाचन ॥ ४८ ॥ ततोऽय चित्तनिर्वेदान्मन्यमानोऽवधीरणाम् । मां विहाय कचिद्गच्छेत्तदिद नैव सुन्दरम् ॥ ४९ ॥ ज्ञापयित्वा नरेन्द्रादीन्, कुमारचरित ततः । आज्ञाविधेयानस्यैवै, करोमि सकलानपि ॥ ५० ॥ एव विचिन्त्य मे तात, स्नेहनिर्भरमानसः । समस्त तत्करोत्येव, यत्तेन परिचिन्तितम् ॥ ५१ ॥ अथ ताताज्ञया सर्वे, नरेन्द्रा नतमस्तकाः । बालस्यापि ममात्यन्त, किङ्करत्वमुपागता ॥ ५२ ॥ प्रधानकुलजाता ये, ये च विक्रमशालिन । तेऽपि मा देव देवेति, ब्रुवाणा पर्युपासते ॥ ५३ ॥

यदहं यस्मि तत्सर्वो, राजलोकः कृतादरः । अथ देवेतिलपमुखैः, शिरसा प्रतिपद्यते ॥ ५४ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, तातोऽम्बा च स-
वान्धवा । वीक्षते सर्वकार्येष्वधिकं मां परमात्मनः ॥ ५५ ॥ स च पुण्योदयस्तत्र, माहात्म्ये मम कारणम् । तथापि मोहदोषेण, मयेव
परिचिन्तितम् ॥ ५६ ॥ अथ ममैष यो जातो, देवानामपि दुर्लभः । सर्वस्यास्य प्रतापस्य, शैलराजो विधायकः ॥ ५७ ॥ ततः सतुष्ट-
चित्तेन, शैलराजो मयाऽन्यदा । प्रोक्तो विस्रम्भजल्पेन, स्नेहनिर्भरचेतसा ॥ ५८ ॥ वयस्य! योऽयं सपन्नो, लोकमध्येऽतिसुन्दरः । मम
त्वत्सन्निधिविशेषोऽयं, प्रतापो हन्त तावकः ॥ ५९ ॥ ततश्च—मदीयवचसा तुष्टः, शैलराजः स्वमानसे । बहुतामुररीकुर्वन्निदं वचनमब्रवीत्
॥ ६० ॥ कुमार! परमार्थोऽयं, कथ्यते तव साम्प्रतम् । यदेवंविधजल्पस्य, कुमारस्येह कारणम् ॥ ६१ ॥ ये दुर्जना भवन्त्यत्र, गुणपूर्णं
परं जनम् । स्वाभिप्रायानुमानेन, मन्यन्ते दोषपुञ्जकम् ॥ ६२ ॥ ये सज्जना पुनर्धन्यास्ते लोकं दोषपूरितम् । स्वाभिसन्धिविशुद्ध्यैव,
लक्षयन्ति गुणालयम् ॥ ६३ ॥ एवं च स्थिते—यद्भासते गुणित्वेन, गुणहीनोऽप्ययं जनः । कुमार! तावके चित्ते, सौजन्यं तत्र कार-
णम् ॥ ६४ ॥ प्रतापस्तावकीनोऽयं, समस्तोऽपि सुनिश्चितम् । भावत्कवीर्यविस्फाराः, के वयं परमार्थतः? ॥ ६५ ॥ तदिदं शैलराजीयं,
वचनं सुमनोहरम् । आकर्ण्याहं तदा भद्रे!, परं स्नेहरसं गतः ॥ ६६ ॥ चिन्तितं च मया—अहो मय्यनुरागोऽस्य, अहो गम्भीरचित्तता ।
अहो वचनविन्यासस्तथाऽहो भावसारता ॥ ६७ ॥ ततो मयाऽभिहितं—वयस्य! नेदृशं वाच्यमुपचारपरं वचः । ममाप्रतो यतो ज्ञातं,
माहात्म्यं तावकं मया ॥ ६८ ॥ ततो हर्षवशात्तेन, शैलराजेन जल्पितम् । प्रसादपरमे नाथे, भृत्यानां किं न सुन्दरम्? ॥ ६९ ॥ अ-
न्यच्च—यदि सम्भावना जाता, भवतां मादृशे जने । ततो मे परमं गुह्यं, भवद्भिरनुमन्यताम् ॥ ७० ॥ विद्यते मम सद्वीर्यं, हृदयस्या-
वलेपनम् । तन्निजे हृदये देयं, कुमारेण प्रतिक्षणम् ॥ ७१ ॥ मयाऽभिहितं, कुतस्तवेदं भवता? किंनामकं? को वा तस्य हृदयावलेपनस्य

प्रभावः? इति श्रोतुमिच्छामि, शैलराजेनाभिहितं—कुमार! न कुतश्चिदपि तद्वार्त्तं मया, किं तर्हि?, स्वकीयेनैव वीर्येण जनितं, नामतः पुनः स्तब्धचित्तं तदभिधीयते, प्रभावं तस्यानुभवद्वारेणैव विज्ञास्यति कुमारः, किं तेनावेदितेन?, मयाऽभिहितं—यद्भवन्तो जानीते, ततः समर्पितं ममान्यदा शैलराजेन तदात्मीयं हृदयावलेपनं, विलिप्तं मया हृदयं, जातोऽहं गाढतरमुत्तम्भितशूनवस्कन्धरकारितया नमनरहितः, ततस्तथाभूतं मामवलोक्य सुतरां प्रणतिप्रवणाः संपन्नाः सामन्तमहत्तमादयः, तातोऽपि सप्रणामं मामालापयति स्म, तथाऽम्बाऽपि स्वामिनमिव मां विज्ञपयति स्म, ततः संजातो मे हृदयावलेपनप्रभावे सम्प्रत्ययः, संपन्ना स्थिरतरा शैलराजे परमबन्धुबुद्धिरिति ॥ इतश्चान्यदा गतोऽहमन्तरङ्गे क्लिष्टमानसाभिधाने नगरे, तच्च कीदृशं?,—आवासः सर्वदुःखानां, नष्टधर्मैर्निषेवितम्। कारणं सर्वपापानां, दुर्गतिद्वारमञ्जसा ॥ १ ॥ तत्र च नगरे दुष्टाशयो नाम राजा, स च कीदृशः?,—उत्पत्तिभूमिर्दोषाणामाकरः क्लिष्टकर्मणाम्। सद्विवेकनरेन्द्रस्य, महारिः स नराधिपः ॥ २ ॥ तस्य च राज्ञो जघन्यता नाम देवी, सा च कीदृशी?,—नराधमानां साऽभीष्टा, विद्वद्भिः परिनिन्दिता। प्रवर्तिका च सा देवी, सर्वेषां निन्द्यकर्मणाम् ॥ ३ ॥ तयोश्च जघन्यतादुष्टाशययोर्देवीनृपयोरत्यन्तमभीष्टोऽस्ति मृषावादो नाम तनयः, स च कीदृशः?,—समस्तभूतसङ्घस्य, विश्वासच्छेदकारकः। निःशेषदोषपुष्टत्वाद्गर्हितश्च विचक्षणैः ॥ ४ ॥ शाठ्यपैशुन्यदौर्जन्यपरद्रोहादितस्कराः। यं राजपुत्रं सेवन्ते, तदनुग्रहकाम्यया ॥ ५ ॥ स्नेहो मैत्री प्रतिज्ञा च, तथा सम्प्रत्ययश्च यः। एतेषां शिष्टलोकानां, राजसूनुरसौ रिपुः ॥ ६ ॥ पिताऽसौ व्रतलोपस्य, मर्यादाया महारिपुः। अयशोवादसूर्यस्य, सदास्फालनतत्परः ॥ ७ ॥ ये केचिन्नरकं यान्ति, तस्य निर्देशकारिणः। स एव प्रगुणं मार्गं, तेषां दर्शयितुं क्षमः ॥ ८ ॥ ततो दृष्टोऽसौ मया दुष्टाशयो नरेन्द्रः, तत्पार्श्ववर्तिनी च विलोकिता सा जघन्यता महादेवी, तयोश्चाग्रतो वर्तमानो निर्वर्णितो मया तयोरेव चरणशुश्रूषाकरणपरायणः स मृषावादो राजदारकः, ततो

विहितप्रतिपत्तिः स्थितस्तत्राह कियन्तमपि कालं, महामोहविमोहितमानसेन च मया न लक्षित तदा तेषां नगरराजेन्द्रमहादेवीवारकाणा
सम्बन्धि स्वरूपं, गृहीतोऽपि परमथ मुमुक्षा विशेषतः प्रतिपन्नो वयस्यतया मृषावादः, प्राप्तः प्रकर्षगतिं तेन सह प्रेमानुबन्धः, दृष्टोऽसौ
शरीरप्रभिरूपतया, तदानीतः स मया मृषावादः स्वस्थाने, ततस्तेन सह लालमानस्य मे समुत्पद्यन्ते स्म मनसीदृशा वितर्का, यदुत
—नून वित्तिसारोऽहमहमेव विचक्षणः । शेषः सर्वः पशुप्रायो, मुग्धबुद्धिरयं जनः ॥ १ ॥ यस्य मे सर्वसम्बन्धिमित्रको मित्रतां गतः ।
सर्वदाऽयं मृषावादः, स्नेहेन हृदि वर्तते ॥ २ ॥ असद्भूतपदार्थेऽपि, सद्बुद्धिं जनयाम्यहम् । सद्भूतमप्यसद्भूतं, दर्शयामि सुखालाभ ॥ ३ ॥
कृत मत्प्रसादपृष्ठमेहासाहसमात्मना । वरमित्रप्रसादेन, छादयामि परे जने ॥ ४ ॥ चौर्यं वा पारदार्यं वा, कुर्वतोऽपि यथेच्छया । कुतो-
ऽपराधग घोऽपि, मम यावदयं सुहृत् ? ॥ ५ ॥ स्वार्थसिद्धिः कुतस्तेषां ?, येषामेष न विद्यते । अतो मूर्खा अमी लोका, स्वार्थभ्रंशो हि
मूर्खता ॥ ६ ॥ विग्रहेऽपि कचित्सन्धिं, सन्धावपि च विग्रहम् । मृषावादप्रसादेन, घटयामि यथेच्छया ॥ ७ ॥ यत्किञ्चिच्चिन्तयाम्यत्र,
वस्तु लोकेऽतिदुर्लभम् । वरमित्रप्रसादेन, सर्वं संपद्यते मम ॥ ८ ॥ मया पुण्यैरवाप्तोऽयमयमेव च मे सुहृत् । एष एव अगाधुन्यो, यथे-
ष्टफलदायकः ॥ ९ ॥ ततोऽगृहीतसङ्केते !, मया मोहवतात्मना । कुविकल्पैर्मनस्तत्र, मृषावादे प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ तद्वशेन च येऽनर्थाः,
सम्पद्यन्तेऽतिदारुणाः । पुण्योदयप्रभावेण, ते यान्ति विलयं तदा ॥ ११ ॥ अहं तु तत्र जाने स्म, महामोहवश गतः । ततस्तत्र मृषा-
वादे, पश्यामि गुणमालिकाम् ॥ १२ ॥ एवं च वर्धमानस्य, वयस्यद्वययोगतः । कलाग्रहणकालो मे, सम्प्राप्तः क्रमशोऽन्यदा ॥ १३ ॥
ततस्तातेन सपूज्य, कलाचार्यं विधानतः । तस्यार्पितोऽहं सद्भक्त्या, महानन्दपुरःसरम् ॥ १४ ॥ उक्तश्चाह गुरुः पुत्र !, तवाय ज्ञानपा-
थकः । अत पादौ प्रणम्यास्य, शिष्यभाव समाचर ॥ १५ ॥ मयोक्त तात ! मुग्धोऽसि, यो मामेव प्रमापसे । वराकः किं विजानीते,

नूनमेष ममाग्रतः ? ॥ १६ ॥ गुरुरन्यस्य लोकस्य, स्यादेष न तु मादृशाम् । अतो नाहं पताम्यस्य, पादयोः शास्त्रकाम्यया ॥ १७ ॥ के-
वलम्—भवतामनुरोधेन, गृह्णामि सकलाः कलाः । मदीयविनयो नूनमस्य स्यान्मार्गलोछितम् ॥ १८ ॥ ततस्तातेन स प्रोक्तः, कलाचार्यो
रहःस्थितः । आर्य! मामकपुत्रोऽयं, गाढं मानधनेश्वर ॥ १९ ॥ तदत्र भवता नास्य, द्रष्टव्योऽविनयादिकम् । चित्तोद्वेगो विधातव्यो, ग्राह-
णीयाश्च सत्कलाः ॥ २० ॥ ततो विनयनम्रस्य, श्रुत्वा तातस्य जल्पितम् । यथादिशसि राजेन्द्र, इत्याह स महामतिः ॥ २१ ॥ चिन्तितं च
तदा तेन, कलाचार्येण मानसे । क्लिष्टैष यावच्छास्त्रस्य, सद्भावं नावबुध्यते ॥ २२ ॥ यावच्च केलिबहुलां, बालतामनुवर्तते । अलीकगर्वितो-
न्मान्तस्तावदेवं प्रभाषते ॥ २३ ॥ यदा तु ज्ञातसद्भावः, शास्त्रार्थानां भविष्यति । तदा मदं परित्यज्य, स्वयं नम्रो भविष्यति ॥ २४ ॥ त्रिभि-
र्विशेषकम् । एवं निश्चित्य हृदये, कलाचार्यो महामतिः । ततः सर्वादरेणासौ, प्रवृत्तो ग्राहणे मम ॥ २५ ॥ इतश्चान्येऽपि तत्पार्श्वे, बहवो
राजदारकाः । प्रशान्ता विनयोद्युक्ता, गृह्णन्ति सकलाः कलाः ॥ २६ ॥ यथा यथा च मे नित्यमादरं कुरुते गुरुः । तथा तथा वयस्यो
मे, शैलराजो विवर्धते ॥ २७ ॥ ततश्च तद्वशेनाहमुपाध्याय मदोद्धतः । आत्मा भूतेन रूपेण, हीलयामि क्षणे क्षणे ॥ २८ ॥ ततश्च
चिन्तितं महामतिना, अये!—मद्यस्य सन्निपातेन, क्षीरान्नमिव सुन्दरम् । अपथ्योऽस्य वराकस्य, कलाशास्त्रपरिश्रमः ॥ २९ ॥ गाढं क-
र्पितदेहस्य, यथाऽम्लं भूरि भोजनम् । तथाऽस्य मत्कृतो यत्नः, श्वयथुं वर्धयत्यलम् ॥ ३० ॥ ततो यद्यपि राजेन्द्रः, पुत्रस्नेहपरायणः ।
उत्साहयति मां नित्यं, गुणाधानार्थमस्य वै ॥ ३१ ॥ तथाप्यपात्रभूतोऽयं, य एव रिपुदारणः । तस्य त्यागं परं न्याय्यो, ज्ञानदाने न
युज्यते ॥ ३२ ॥ यो हि दद्यादपात्राय, सज्ज्ञानममृतोपमम् । स हास्यः स्यात्सतां मध्ये, भवेच्चानर्थभाजनम् ॥ ३३ ॥ न चैष शक्यते
कर्तुं, नम्रो यत्नशतैरपि । को हि स्वेदशतेनापि, श्वपुच्छं नामयिष्यति ? ॥ ३४ ॥ ततश्चैव स्वचेतस्यवधार्य तेन महामतिना कलाचार्येण

शिथिलितो ममोपरि कलाचार्यग्रहणानुबन्धः परित्यक्तमुपचारसंभाषणं दृष्टोऽहं धूलिरूपतया, तथापि सावलज्जया नासौ बहिर्मुखविकारमात्रमपि दर्शयति न च मनागपि मां परुषमाभाषते, इतश्च तेऽपि राजदारकाः शैलराजमृषावादनिरतं मामुपलभ्य चिरकाङ्क्षितेन, तथापि पुण्योदयेनाधिष्ठितं मां ते चिन्तयन्तोऽपि न कथञ्चिदभिभवितुं शक्नुवन्ति, इतश्च यथा यथा तौ शैलराजमृषावादौ वर्धेते तथा तथाऽसौ मदीयवयस्यः पुण्योदयः क्षीयते, ततः कृशीभूते तस्मिन् पुण्योदये समुत्पन्ना मे गाढतरं गुरुपरिभवबुद्धिः, अन्यदा निर्गतो बहिः प्रयोजनेनोपाध्यायः, ततोऽधिष्ठितं मया तदीयं महार्हं वेत्रासनं, दृष्टोऽहमुपविष्टस्तत्र राजदारकैः, ततो लज्जितास्ते मदीयकर्मणा, उद्घुष्टध्वनिना प्रोक्तमेतैः—हा हा कुमार! न सुन्दरमिदं विहितं भवता वन्दनीयमिदं गुरोरासनं न युक्तं भवादृशामस्याक्रमणं, यतोऽस्मिन्नुपविशतां संपद्यते कुलकलङ्कः समुल्लसति भृशमयशःपटहः प्रवर्धते पापं संजायते चायुषः क्षरणमिति, मयाऽभिहितं—अरे! बालिशा! नाहं भवादृशां शिक्षणार्हः, गच्छत यूयमात्मीयं सप्तकुलं शिक्षयत, तदाकर्ण्य स्थितास्ते तूष्णींभावेन, ततः स्थित्वा तत्र वेत्रासने बृहतीं वेलामुत्थितोऽहं यथेष्टचेष्टया, समागतः कलोपाध्यायः, कथितं तस्मै राजदारकैर्मदीयं विलसितं, क्रुद्धः स्वचेतसा, पृष्टोऽहमनेन, ततः सासूयं मयाऽभिहितं—अहमेतत्करोमि?, अहो ते शास्त्रकौशलं अहो ते पुरुषविशेषज्ञता अहो ते विचारसमाप्तिता अहो ते विमर्शपाटवं यस्त्वमेवैषां मत्सरिणामसत्यवादिनां वचनेन विप्रतारितो मामेवमाभाषसे, ततो विलक्षीभूतः कलोपाध्यायः, चिन्तितमनेन—न तावदेते राजदारका विपरीतं भाषन्ते, अयं तु स्वकर्मापराधमेवमपलपति तदेनं स्वयमुपलभ्य शिक्षयिष्यामि, अन्यदा प्रच्छन्नदेशस्थितेनावेक्षितोऽहं तेन महामतिना, दृष्टस्तत्र वेत्रासने सरभसमुपविष्टो ललमानः, ततः प्रकटीभूतोऽसौ, दृष्टो मया, मुक्तं झगिति वेत्रासनं, महामतिनाऽभिहितं—इदानीं तर्हि भवतः किमुत्तरं?, मयोक्तं—कीदृशे प्रश्ने?, महामतिराह—अत्रैव पूर्वके, मयोक्तं—न जानाम्यहं की-

यमवनात्, ततोऽभिहितो महामतिना राजदारका —अरे ! निर्गतस्तावदेष दुरात्मा रिपुदारणः, केवल गरीयान्नरवाहननृपतेः पुत्रस्नेह, "स्नेहमूढाश्च प्राणिनो न पश्यन्ति यत्नमस्य दोषसमूहं समारोपयन्त्यसन्तमपि गुणसङ्घात रुष्यन्ति तद्विप्रियकारिणि जने न विचारयन्ति "विप्रियकरणकारण न लक्षयन्ति स्थानमानान्तरं कुर्वन्ति स्वामिमतविप्रियकर्तुर्महापाय", तदेव व्यवस्थिते भवद्भिर्मौनमवलम्बनीय, यदि रिपुदारणनिर्गमनव्यतिकरं प्रश्नयिष्यति देवो नरवाहनस्ततोऽहमेव तं प्रत्याययिष्यामि, राजदारकैरभिहित—यदाज्ञापयत्युपाध्याय । इतश्च ततो निर्गत्य गतोऽहं तातसमीपे, पृष्टस्तातेन—पुत्र ! किं वर्तते कलाग्रहणस्येति ?, ततः शैलराजीयहृदयावलेपनवशेन मृषावादावष्टम्भेन च मयाऽभिहितं—तात ! समाकर्णय—पूर्वमेव ममाक्षेप, विज्ञान हृदयस्थितम् । अथ तातकथनो मे, विशेषाधायक परम् ॥ १ ॥ ततश्च—लेख्ये चित्रे धनुर्वेदे, नरादीना च लक्षणे । गान्धर्वे हस्तिशिक्षायां, पत्रच्छेद्ये सवैद्यके ॥ २ ॥ शब्दे प्रमाणे गणिते, धातुवादे सकौतुके । निमिते याश्च लोकेऽत्र, कला काश्चित्सुनिर्मला ॥ ३ ॥ तासु सर्वासु मे तात !, प्रावीण्य वर्तते परम् । आत्मतुल्य न पश्यामि, त्रैलोक्येऽप्यपरं नरम् ॥ ४ ॥ सुतस्नेहेन तच्छ्रुत्वा, तातो हर्षमुपागत । चुम्बित्वा मूर्धदेशे मामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥ जात ! चारु कृत चारु, सुन्दरस्ते महोद्यम । किं त्वेक मे कुमारेण, वचन श्रूयतामिति ॥ ६ ॥ मयाभिहित—भवतु तात !, तातेनाभिहित—विद्याया ध्यानयोगे च, स्वभ्यस्तेऽपि हितैषिणा । सन्तोषो नैव कर्तव्य स्थैर्यं हितकर तयोः ॥७॥ एव च स्थिते—गृहीतानां स्थिरत्वेन, शेषाणां ग्रहणेन च । कलाना मे कुमारत्वे, त्वं पुषाण मनोरथान् ॥ ८ ॥ मयाऽभिहित—एव भवतु, ततो गाढतरं तुष्टस्तात, दत्तो भाण्डागारिकस्यादेशः, अरे पूरय महामतिभवन धनकनकनिचयेन, येन कुमारः सकलोपभोगसम्पत्त्या निर्व्यग्रस्तत्रैव कलाग्रहण कुर्वन्नास्ते, ततो यदाज्ञापयति देव इत्यभिधाय सपादित भाण्डागारिकेण राजशासन, महामतिनाऽपि मा देवस्य चित्तसन्तापो भविष्यतीत्याकलय्य न निवेदित

दृष्टोऽसौ पूर्वकः प्रमाः!, महामतिनाऽ—किमुपविष्टस्त्वमत्र वेत्रासने न वेत्सि, ततो हा शान्तं पापमिति ब्रुवाणेन पिहितौ मया कर्णौ,
पुनरभिहितं—पश्यत भो मत्सरविलसितं यदेते स्वयमकार्यं कृत्वा ममोपर्येवमारोपयन्ति, महामतिना चिन्तितं—अहो सेयं दृष्टेऽप्य-
नुपपन्नता नाम, अहो अस्य धार्ष्ट्यं, अवञ्चकः खल्वयं, दृश्यताऽस्य परमसत्यवचनत्वं, राजदारकैरभिहितमेकान्ते विधाय कलाचार्यं,
यदुत—'अस्पृश्यः खल्वयं पापः' तत्किमेनमस्माकं मध्ये धारयत यूयं, महामतिना चिन्तितं—सत्यमेते तपस्विनः प्रवदन्ति, नोचित
एवायं रिपुदारणः सत्सङ्गमस्य, यथाहि—क्षुद्रमर्थप्रदानेन, क्रुद्धं मधुरभाषणैः। मायाविनमविश्वासात्, स्तब्धं विनयकर्मणा ॥१॥
चौरं रक्षणयत्नेन, सद्बुद्ध्या पारदारिकम्। वशीकुर्वन्ति विद्वांसः, क्षेपदोषपरायणम् ॥२॥ युग्मम् ॥ न विद्यते पुनः कश्चिदुपायो
भुवनत्रये। असत्यवादिनः पुंसः, काष्ठकृष्टः स कथ्यते ॥३॥ यतः—सर्वेऽपि ये जगत्यत्र, व्यवहाराः शुभेतराः। सत्ये प्रतिष्ठितास्तेन,
यस्यापो नन्वलौकिकः ॥४॥ अतो विज्ञाय यत्नेन, सत्यहीनं नराधमम्। त्यजन्त्येव सुदूरेण, प्रियसत्या महाधियः ॥५॥ ततोऽयं
सत्यहीनत्वादस्माकं रिपुदारणः। सम्यग्विज्ञातशीलानां, न मध्ये स्थातुमर्हति ॥६॥ अथवा नास्य वराकस्य रिपुदारणस्यापि दोषो य-
तोऽयमनेन शैलराजेन प्रेर्यमाणस्त्वामत्सकलदुर्विनयमाचरति, यथाऽनेन मृषावादेन प्रोत्साह्यमानः स्वयमेव भाषते, ततो यद्येतौ पापव-
यस्यौ परिहरसि तदहं शिक्षयामि तावदेनं, तत्र कृतोऽभ्युत्सारके महामतिना, अभिहितश्च—कुमार! नेदृशानां स्थानमिह मदीयशा-
लायां, अतः कथञ्चिदेतौ पापवयस्यौ परिहर, यदि वा नागन्तव्यमिह कुमारेणेति, मयाऽभिहितं—त्वमात्मीयजनकाय स्वस्थानं प्रयच्छ,
वयं तु त्वदीयस्थानेन त्वयापि च विनैव भविष्यामहे, ततोऽमीभिरेवंविधैस्तिरस्कृत्य परुषवचनैरुपाध्यायमुखाभिमुखया च परया गमनाभिमुखेन
वदनेन चित्रीकृतेन वक्षःस्थलेनाविकटपादपातेन गतिमार्गेण विलिप्य तेन स्तब्धचित्तेन शैलराजीयविलेपनेनात्महृदयं निर्गतोऽहमुपाध्या

यदि परमस्याः समर्गलवरो भविष्यति, युज्यते च नरवाहनेन सहास्माकं वैवाह्यं, यतः प्रधानवंशो महानुभावश्चासौ वर्तते, तस्य च राज्ञो रत्नसूचिरिव महानागस्य निरपत्यस्य सैवैका नरसुन्दरी दुहिता, ततोऽत्यन्तमभीष्टतया तस्याश्चिन्तितमनेन—गच्छामि तत्रैव सिद्धार्थपुरे गृहीत्वा मत्सां नरसुन्दरीं, ततः परीक्ष्य स रिपुदारणं निकटस्थितो विवाहयाम्येनां येन मे चित्तनिर्वृतिः सम्पद्यते, ततः सर्वबलेन समागतो नरकेसरी, ज्ञापितस्तातस्यागमनवृत्तान्तः, परितुष्टोऽसौ, कारितमुच्छ्रितपताकं नगरं, प्रवेशितो महाविमर्देन नरकेसरी तातेन, दत्तमावासस्थानं, भविष्यति रिपुदारणकुमारस्य नरसुन्दर्या सह कलाकौशलपरीक्षेति ज्ञापितं लोकानां प्रशस्तदिने सज्जीकारितः स्वयंवरमण्डपः विरचिता मञ्चाः मीलितं राजवृन्दं समुपविष्टस्तन्मध्ये सपरिकरस्तातः, समाहूतोऽहं कलाचार्यश्च, प्राप्तोऽहं सह मित्रत्रयेण तातसमीपं, महामतिश्च सह राजदारकैः, इतश्च पुण्योदयस्य मदीयदुष्टचेष्टितानि पश्यतश्चित्तखेदेनैव सजातं कृशतरं शरीरं विगलितं परिस्फुरणं मन्दीभूतः प्रताप , ततोऽभ्युपविष्टस्तावाभ्यर्णे कलोपाध्यायश्च, निवेदितं विनयनम्रेण नरवाहनेन महामतये नरकेसरिराजागमनप्रयोजनं, तदाकर्ण्य सजातो मे हर्षातिरेकः, स्थितस्तूष्णींभावेन स्वहृदयमध्ये हसन्नुपाध्यायः, अत्रान्तरे समागतो नरकेसरी, परितुष्टो नरवाहनः, दापितं तस्मै महार्हसिंहासनं, उपविष्टः सपरिकरो नरकेसरी, ततस्तदनन्तरं पूरयन्ती जनहृदयसरांसि लावण्यामृतप्रवाहेण अधरयन्ती वरबर्हिकलापं कृष्णस्निग्धकुञ्चितकेशपाशेन प्रोल्लासयन्ती विकचकपालं वदनचन्द्रेण विधुरयन्ती कामिजनचित्तानि लीलामन्थरेण विलासविलोकितेन दर्शयन्ती महेभकुम्भविभ्रमं पयोधरभरेण उच्छृङ्खलयन्ती मदनवारणं विस्तीर्णजघनपुलिनेन विस्मापयन्ती सञ्चारितरक्तराजीवयुगललीलां चरणयुग्मेन उपहसन्ती कलकोकिलाकुलकूजितं मन्मथोल्लापजल्पितेन कुतूहलयन्ती वरमुनीनपि प्रवरनेपथ्यालङ्कारमाल्यताम्बूलाङ्गराग विन्यासेन परिकरिता प्रियसखीवृन्देन अधिष्ठिता वसुधरया प्रविष्टा नरसुन्दरी, ततस्तां विलोक्याहं हृष्टः स्वचेतसा विजृम्भितः शैलराजः

तावाय मदीयचित्तमिव, ततोऽभिहितोऽहं तातेन—वत्स! अद्यदिनादारभ्य स्थिरीकुर्वता पूर्वगृहीतं कलाकलापं गृह्णता चापूर्वं तत्रैवोपाध्यायभवने भवता स्थातव्यमहमपि न द्रष्टव्यः, मयाभिहितं—'एवं भवतु' जातश्च मे हर्षः, ततस्तातसमीपाभिर्गतेन मया मृषावादः प्रत्यभिहितं—वयस्य! कस्योपदेशेनेदृशं भवतः कौशल्यं, येन युष्मदवष्टम्भेन मया संपादितस्तातस्य हर्षः, प्रच्छादितः कलाचार्यकलहव्यतिकरो, लब्धा चेयमतिदुर्लभा मुत्कलचारितेति, मृषावादेनाभिहितं—कुमाराकर्णय, अस्ति राजसचिवे नगरे रागकेसरी नाम राजा, तस्य च मूढता नाम महादेवी, तयोश्चास्ति माया नाम दुहिता, सा मया महत्तमा भगिनी प्रतिपन्ना, प्राणेभ्योऽपि वल्लभोऽहं तस्याः, ततस्तदुपदेशेन ममेदृशं कौशलं, सा च जननीकल्पमात्मानं मन्यमाना यत्र यत्र कथंचिदहं संचरामि तत्र तत्र वत्सलतया सततमन्तर्लीना तिष्ठति, न क्षणमात्रमपि मां विरहयति, मयाऽभिहितं—वयस्य! दर्शनीया ममापि साऽऽत्मीया भगिनी भवता, मृषावादेनाभिहितं—एवं करिष्यामि। ततो मया ततः प्रभृति वेश्याभवनेषु द्यूतकरशालासु दुर्ललितमीलकेषु तथाऽन्येषु च दुर्विनयस्थानेषु यथेष्टचेष्टया विचरता तथापि मृषावादबलेन कलाग्रहणमहं करोमीति लोकमध्ये गुणोपार्जनतत्परमात्मानं प्रकाशयता तावदपश्यतैवातिवाहितानि द्वादश वर्षाणि, मुग्धजनप्रवादेन च समुच्छलिताऽलीकवार्ता—यथा रिपुदारणकुमारः सकलकलाकलापकुशल इति, प्रचरितो देशान्तरेष्वपि प्रवादः, समारूढश्चाहं यौवनभरे॥ ततश्च शेखरपुरे नगरे नरकेसरिनरेन्द्रस्य वसुंधरामहादेव्याः कुक्षिसंभूताऽस्ति नरसुन्दरी नाम दुहिता, सा च भुवनाद्भुतभूता रूपातिशयेन निरुपमा कलासौष्ठवेन संप्राप्ता यौवनं, समुत्पन्नोऽस्याश्चित्तेऽभिनिवेशः, यदुत यः कलाकौशलेन मत्तः समधिकतरः स एव यदि परं मां परिणयति, नापरः, निवेदितं पित्रोर्निजाकूतं, संजातमनयोः पर्याकुलत्वं, नास्त्येवास्याः कलाभिः समानोऽपि भुवने पुरुषः कुतः पुनरधिकतर इतिभावनया, ततः श्रुतस्ताभ्यां मदीयः कलाकौशलप्रवादः, चिन्तितं नरकेसरिणा—स एव रिपुदारणो

देवस्य दीर्घचित्तसन्तापभीरुभिस्तदेव नाख्यातमिदमस्माभिः, यतो लो-
आनीते, तातः प्राह—कथमिव ?, महामतिनाऽभिहितं—देव ! देवस्य दीर्घचित्तसन्तापभीरुभिस्तदेव नाख्यातमिदमस्माभिः, यतो लो-
कमार्गातीत कुमारस्य चरितमिदानीमपि देवस्य पुरतस्तत्कथयतो न प्रवर्तते मे वाणी, तातेनाभिहितं—यथाभूतकथने भवतो नास्त्यपराधः,
निःशङ्कं कथयत्वार्यः, ततो कलाचार्येणावज्ञाकरणादिको वेत्रासनारोहणगर्भो दुर्वचनतिरस्करणपर्यन्तो निवेदितः समस्तोऽपि मदीयदुर्विलसित
वृत्तान्तः, तातेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं ततो जानताऽपि त्वयाऽस्य कुल्यपणस्य स्वरूपं किमित्ययमेवंविधसभामध्ये प्रवेशितः? ननु वि-
गोपिता वयमाकालमनेन पापेन, महामतिराह—देव ! न मयाऽयमिह प्रवेशितः, मद्भवनाभिर्गतस्यास्य द्वादश वर्षाणि वर्तन्ते, केवलम-
फाण्ड एव सञ्जातमद्य मम देवकीयमाकारणं, तत समागतोऽहं, अयं तु कुतश्चिद्वन्यतः स्थानादिहागत इति, तातेनाभिहितं—आर्य !
यद्येवमपात्रचूडामणिरेष रिपुदारणो गुणानामभाजनतया वर्जितो युष्माभिः तत्किमिति गर्भाधानादारभ्यास्मैयन्तं कालं यावत्कल्याणपर-
म्परा सपक्षा ? किमिदानीमेव लोकमध्ये विगुप्यत इति, महामतिराह—देव ! अस्त्यस्य पुण्योदयो नामान्तरङ्गो वयस्यः, तज्जनिता प्राक्तनी
कल्याणपरम्परा, तथाहि—तत्प्रभावादेवायं प्रादुर्भूतः सुकुले सपक्षो जननीजनकयोरभीष्टतमः सञ्जातो रूपसौभाग्यसुखैश्वर्यादिभाजनं,
तात प्राह—तर्हि क्व पुनरधुना गतोऽसौ पुण्योदयः ?, महामतिराह—न कुत्रचिद्गतोऽत्रैव प्रच्छन्नरूप आस्ते, केवलं पश्यतस्यैव रिपुदा-
रणस्य सम्बन्धीनि दुर्विलसितानि चित्तदुःखासिकया साम्प्रतं क्षीणशरीरोऽसौ तपस्वी वर्तते, न शक्नोत्यस्यापदं निवारयितुमिति, तदा-
कर्ण्य तातो नास्त्यत्र कश्चिदुपायो विनाटिता वयमनेन दुष्पुत्रेण महालोकमध्ये प्रसभमितिचिन्तया राहुग्रस्तशशधरबिम्बमिव कृतं तातेन
कृष्णं मुखं, लक्षितं समस्तलोकैः पर्यालोचनपरमार्थैः ततो विलक्षीभूतास्तातबान्धवा विद्राणवदनः सपक्षः परिजनः प्रहसिता मुख-
मध्ये क्षिप्तलोका विपण्णा नरसुन्दरी विस्मितो नरकेसरिलोकः, ततश्चिन्तितं जनेन तावल्लज्जया लघुध्वनिना परस्परमुक्तं च—अये !—

विलिप्तं स्वस्थचित्तेन तेनावलेपनेन मयाऽऽत्महृदयं, चिन्तितं च—कोऽन्यो मां विहायैनां परिणेतुमर्हति?, न खलु मकरध्वजादृते रतिरन्यस्योपनीयते, अत्रान्तरे विहितविनया तातादीनामभिहिता नरकेसरिणा नरसुन्दरी यदुत—उपविश वत्से!, मुञ्च लज्जां, पूरयाऽऽत्मीयमनोरथान्, प्रश्नय रिपुदारणकुमारं कलामार्गे यत्र रुचिस्ते रोचते, ततो नरसुन्दर्या सहर्षमुपविश्याभिहितं—यदाज्ञापयति तात, केवलं गुरूणां समक्षं न युक्तं ममोद्ग्राहयितुं, तस्मादार्यपुत्र एवोद्ग्राहयतु सकलाः कलाः, अहं पुनरेकैकस्यां कलायां सारस्थानानि प्रश्नयिष्यामि, तत्रार्यपुत्रेण निर्वाहः करणीय इति, तदाकर्ण्य हृष्टौ नरवाहननरेन्द्रौ समस्तं राजकुलं लोकाश्च, ततस्तातेनाभिहितोऽहं—कुमार! सुन्दरं मन्त्रितं राजदुहित्रा, तत्साम्प्रतमुद्ग्राहयतु कुमारः सकलाः कलाः पूरयत्वस्या मनोरथान् जनयतु ममानन्दं निर्मलयतु कुलं गृह्णातु जयपताकां, एषा सा निकषभूमिर्वर्तते विज्ञानप्रकर्षस्येति, मम तु तदा कलानां नामान्यपि विस्मृतानि, ततो विह्वलीभूतमन्तःकरणं प्रकम्पिता गात्रयष्टिः प्रादुर्भूता प्रस्वेदबिन्दवः संजातो रोमोद्गमः प्रनष्टा भारती तरलिते लोचने, ततो हा किमेतदिति विषण्णस्तातः, प्रलोकितं महामतिवदनं, महामतिराह—किं कर्तव्यमादिशतु देव, तातेनाभिहितं—किमितीयमीदृशी कुमारशरीरेऽवस्था?, ततः कर्णे निवेदितं महामतिना, देव! मनःक्षोभविकारोऽयमस्य, तातः प्राह—किं पुनरस्य मनःक्षोभनिमित्तं?, महामतिराह—देव! प्रस्तुतवस्तुन्यज्ञानं, भवत्येव हि वागायुधानां सदसि विदुषा सस्पर्धमाभाषितानां ज्ञानावष्टम्भविकलानां मनसि क्षोभातिरेकः, तातेनाभिहितं, आर्य! कथमज्ञानं कुमारस्य?, ननु सकलकलासु प्रकर्षं प्राप्तः कुमारो वर्तते, ततः संस्मृत्य मदीयदुर्विलसितं गृहीतो मनाक्कोपेन कलाचार्यः, ततोऽभिहितमनेन—देव! प्रकर्षं प्राप्तः कुमारः शैलराजमृषावादप्रणीतयोः कलयोर्न पुनरन्यत्र, तातः प्राह—के पुनस्ते कले?, महामतिराह—दुर्विनयकरणमसत्यभाषणं च, एते ते शैलराजमृषावादप्रणीते कले, अनयोरत्यन्तं कुशलः कुमारः, न पुनरन्यकलानां गन्धमात्रमपि

शेषे निद्रा, ततो भद्रे ऽगृहीतसङ्केते ! समाश्वासनार्थं तातस्य तस्य कामरूपितया स्वप्नान्तरे तेन पुण्योदयेन दर्शनं, दृष्टः सुन्दराकारो धवलवर्णः पुरुषः, अभिहितमनेन—महाराज ! किं स्वपिषि किं वा जागर्षि ?, तातेनाभिहितं—जागर्मि, पुरुषः प्राह—यद्येवं ततो मुञ्च विषादं, दापयिष्याम्यहं रिपुदारणकुमाराय नरसुन्दरीमिति, तातेनाभिहितं—महाप्रसादः, अत्रान्तरे प्रहतं प्राभातिकं तूर्यं, ततो विबुद्धस्तातः, पठितं कालनिवेदकेन—हीनप्रतापो यः पूर्वं, गतोऽस्तं जगतां पुरः। स एवोदयमासाद्य, रविराख्याति हे जनाः ! ॥ १ ॥ यदा येनेह यल्लभ्यं, शुभं वा यदि वाऽशुभम्। तदाऽवाप्नोति तत्सर्वं, तत्र तोषेतरौ वृथा ॥ २ ॥ एतदाकर्ण्य चिन्तितं तातेन—यदुत—न कर्तव्यो मयाऽधुना विषादः, यतो लम्भयिष्यामि कुमारं नरसुन्दरीमिति स्फुटमेव निवेदितं स्वप्ने मम देवेन, अनेन तु कालनिवेदकेन पाठव्याजेन दत्तो ममोपदेशो वेधसा यदुत—यः पुरुषो यावतः सुन्दरस्यासुन्दरस्य वा वस्तुनो यदा भाजनं तस्य तावत्तदवकल्पितमेव तदा भवदैवेन सम्पद्यत इति न कर्तव्यौ तत्र विदुषा हर्षविषादौ, ततोऽनया भावनया स्वस्थीभूतस्तातः। इतश्चाचिन्त्यप्रभावतया पुण्योदयस्य सम्पादिता तेन नरकेसरिणो बुद्धिः यदुत—महानुभावोऽयं नरवाहनराजः, विज्ञातं च राज्यान्तरेष्वपि मम यदिहागमनप्रयोजनं ततो लज्जाकरं पक्षद्वयस्यापि नरसुन्दरीमवस्थाप्य मम स्वस्थाने गमनं, अतः समालप्य कथञ्चिदेनां प्रयच्छामि रिपुदारणकुमारायेति, ततो निवेदितो नरकेसरिणा वसुन्धरासमक्षं नरसुन्दर्यै स्वाभिप्रायः, ततो नरसुन्दर्या अपि पुण्योदयप्रभावादेव चलितं मां प्रति मानसं, चिन्तितमनया—युक्तियुक्तमेव तातेन मन्त्रितं, ततोऽभिहितमनया—यदाज्ञापयति तातः, तदाकर्ण्य हृष्टो नरकेसरी, आगत्याभिहितोऽनेन नरवाहनः, महाराज ! किमत्र बहुना जल्पितेन ? आगतैवेयं वत्सा नरसुन्दरी कुमारस्य स्वयंवरा, तदत्र किं बहुना विकल्पनेन ?, केवलं दुर्जनवचनावकाशो भवति, अतो निर्विचारं गृह्यतां कुमारेण स्वपाणिना पाणिरस्याः, तातेनाभिहितं—एवं क्रियते, गणितं प्रश-

गर्वाध्मातः परं मूढो, यस्तिवद्भवपूरितः । निःसारोऽपि गवः स्यात्तिमेष भो! रिपुदारणः ॥ १ ॥ अथवा—निरक्षरोऽपि वाचालो, लोकमध्येऽतिगौरवम् । वागाडम्बरतः प्राप्तो, यः स्यादन्योऽपि मानवः ॥ २ ॥ स सर्वो निकषप्राप्त , प्राप्नोत्येव विडम्बनाम् । महाहास्यकरी मूढो, यथाऽयं रिपुदारणः ॥ ३ ॥ युग्मम् ॥ मम तु तावोपाध्यायौ कर्णोत्सारकेण परस्परं यथाजल्पन्तौ पश्यतः समुत्पन्नो मनसि विकल्पः—अये! बलात्कारेण मामेतौ जल्पयिष्यतः, ततो भयातिरेकेण स्तम्भिता मे गलकनाडीजाल निरुद्धोच्छ्वासनिःश्वासमार्गः सञ्जाता म्रियमाणावस्था, ततो हा पुत्र हा तात हा वत्स हा तनय! किमेतदितिप्रलपन्ती वेगेनागत्य शरीरे लग्ना ममाम्बा विमलमालती, व्याकुलीभूतः परिजनः किं कर्तव्यताविमूढा वसुंधरा विस्मितो नरकेसरी, तातेनाभिहितं—गच्छत भो लोकाः! गच्छत न पटु शरीरेणाद्य कुमार , पुनर्जल्पो भविष्यति, तदाकर्ण्य निर्गता वेगेन लोकाः, मिलिता बहिस्त्रिकचतुष्कचत्वरादिषु, अहो रिपुदारणस्य पाण्डित्यमहो पाण्डित्यमिति प्रवृत्त प्रहसन, प्रहितौ लज्जावनम्रेण तातेन कलोपाध्यायनरकेसरिणौ, गत स्वावासस्थाने नरकेसरी, चिन्तितमनेन—दृष्ट यद्द्रष्टव्य, दीयतां प्रभाते प्रयाणकमिति ॥ ममापि निर्जनीभूते मन्दीभूत भय स्वस्थीभूतं शरीरं, तातस्य तु हृतराज्यस्येव वज्राहतस्येव महाचिन्ताभराक्रान्तस्य लङ्घित तद्दिन, समागता रजनी, न दत्त प्रादोषिकमास्थान, निवार्य जनप्रवेश प्रसुप्तः, केवल तया चिन्तयाऽपनिद्रेणैवातिवाहितप्राया विभावरी ॥ इतश्च लक्षितो मे वयस्यः पुण्योदयः, चिन्तितमनेन—यस्य जीवत एवैवं, पुत्र स्वामी विडम्ब्यते । किं तस्य जन्मनाऽप्यत्र, जननीक्लेशकारिण ? ॥ १ ॥ तदद्य—जात विच्छायकं तावन्ममैतद्दतिदुःसहम् । पापात्सुतामदस्यैव, यदसौ नरकेसरी ॥ २ ॥ ततोऽस्य सर्वथा व्यर्थं, कुमारस्य मदीयकम् । सन्निधानमतो नैव, ममोपेक्षाऽत्र युज्यते ॥ ३ ॥ ततो यद्यप्ययोग्योऽयमेतस्या रिपुदारणः । तथापि दापयाम्येनामस्मै कमललोचनाम् ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे समागता तातस्य रात्रि-

पर्यङ्क एवोपविष्टः, अभिहितमम्बया—वत्स! न सुन्दरमनुष्ठितं भवता यदसौ तपस्विनी नरसुन्दरी परुषवचनैस्तथा विरस्कृता, तथाहि—यदितो गतायास्तस्याः सपमं तत्समाकर्णयतु वत्सः, मयाऽभिहितं—उच्यतां यदि रोचते, अम्बयाऽभिहितं—अस्ति तावदितो निर्गता नयनसलिलधाराधौतगण्डलेखा दीनमनस्का दृष्टा सा मया नरसुन्दरी पतिता रुदन्ती मम पादयो, मयाऽभिहिता—हले! नरसुन्दरि किमेतत्?, तयाऽभिहितं—अम्ब! दाहज्वरो मां बाधते, ततो नीता मया सा वातप्रवेशे, सज्जीकारितं शयनीयं, तत्र च स्थापिता सा, निपण्णाऽहं पार्श्वे, ततः प्रहतेव महामुद्गरेण दह्यमानेव तीव्राग्निना स्वाद्यमानेव वनपञ्चाननेन ग्रस्यमानेव महामकरेण अवष्टभ्यमानेव महापर्वतेन उत्कर्त्यमानेव कृतान्तकर्तिकया पाट्यमानेव क्रकचपाटेन पच्यमानेव नरके प्रतिक्षणमुद्वर्तपरावर्तं कर्तुमारब्धा, मयाऽभिहितं—हले! किंनिमित्तकः पुनस्तवायमेवंविधो दाहज्वरः?, ततो दीर्घदीर्घं निःश्वस्य न किञ्चिज्जल्पितमनया, मया चिन्तितं—मानसीयमस्याः पीडा, कथमन्यथा ममापि न कथयेत्?, ततः कृतो मया निर्बन्धः, कथितं कृच्छ्रेण नरसुन्दर्या यथावृत्तं, ततो नियुज्य तस्याः शीतक्रियाकरणे कदलिकां मयाऽभिहिता सा नरसुन्दरी—यदुत वत्से! यद्येवं ततो धीरा भव मुञ्च विषादं अवलम्बस्व साहसं, गच्छाम्यहं स्वयमेव वत्सस्य रिपुदारणस्य समीपे, करोमि तं तवानुकूलं, केवलं किं न विज्ञातं पूर्वमेव त्वयेदं यथा—नितरां मानधनेश्वरो मदीयस्तनयः न विषयः प्रतिकूलमापणस्य, तदिदानीमपि विज्ञातमाहात्म्ययाऽस्य त्वया न कदाचिदपि प्रतिकूलमाचरणीयं यावज्जीवं परमात्मेवायमाराधनीयः, ततश्चैवं मदीयवचनमाकर्ण्य सा बाला नरसुन्दरी विकसितेव कमलिनी कुसुमितेव कुन्दलता परिपाकयन्धुरेव मञ्जरी मदसुन्दरेव करिणिका जलसेकाप्यायितेव वल्लरी पीतामृतरसेव नागप्रणयिनी गतघनेव घनेव चन्द्रलेखिका सहचरमीलितेव चक्रवाकिका क्षिप्तेव सुखामृतसागरे सर्वथा किमप्यनाख्येयं रसान्तरमनुभवन्ती शयनादुत्थाय निपतिता गाढं मम चरणयोः, अभिहितमनया

नेन, एवमाकर्ण्य नरसुन्दर्याः सजातो मनसि व्यलीकभावः, चिन्तितमनया—अहो अस्य प्रत्यक्षापलापित्वं अहो निर्लज्जता अहो धृष्टता अहो आत्मबहुमानिता, ततोऽभिहितं नरसुन्दर्या—आर्यपुत्र! यद्येवं ततो महत्कुतूहलं मम इदानीमप्यहमार्यपुत्रेण कलास्वरूपमुत्कीर्त्यमानं श्रोतुमिच्छामि अतो महता प्रसादेन समुत्कीर्तयतु तदार्यपुत्रः, मया चिन्तितं—अये! पाण्डित्याभिमानेन परिभवबुद्ध्या मामुपहसत्येषा, अत्रान्तरे लब्धावसरो विजृम्भितः शैलराजः विलिप्तं तेन स्वच्चित्ताभिधानेनात्मीयविलेपनेन स्वहस्तेन मद्धृदयं, सतश्चिन्तितं मया—एवं या मम परिभवेनोपहासकारिणी सत्येषा पापा नरसुन्दरी, तया किमिह स्थितया?, ततो मयाऽभिहितं—अपसर पापे! दृष्टिमार्गादपसर, शीघ्रं निर्गच्छ मदीयभवनात्, न युक्तं भवादृश्याः पण्डितमन्याया मूर्खेणानेन जनेन सहावस्थातुमिति, ततोऽप्याकर्णितं मदीयवचनं नरसुन्दर्या, चिन्तितमनया—हा धिक् सद्भावीभूत एवायं वशीकृतो मानभटेन न गोचरः साम्प्रतं प्रसादनायाः, ततो मखाहतेव भुजङ्गवनिता समुन्मूलितेव वनलतिका उत्खोटितेव भूतमञ्जरी अङ्कुशकृष्टेव करिणिका सर्वथा विद्राणदीनवदना साध्वसभारनिर्भरं हृदयमुद्वहन्ती मन्दं मन्दं क्वणन्मणिमेखलाकिङ्किणीकलकोलाहलनूपुररणझणारावसमाकृष्टदानयापिकाकलहंसिकानि पदानि निक्षिपन्ती चलिता नरसुन्दरी निर्गता मामकीनसदनात् प्राप्ता तातीयभवने, स्थितोऽहं शैलस्तम्भनया यावदद्यापि न शुष्यति शैलराजीयं सद्यः स्वलावलेपनं तावतीं वेलां, शोषमुपागते मनाक् पुनस्तत्रावलेपने सजातो मे पश्चात्तापः, बाधते नरसुन्दरीस्नेहमोहः समाध्यासितोऽहमरत्या गृहीतो रणरणकेन अङ्गीकृतः शून्यतया स्वीकृतो विह्वलतया प्रतिपन्नो विकारकोटीभिः अवष्टब्धो मदनज्वरेण, ततो निषण्णः शयनीये, तत्रापि प्रवर्धमानया जृम्भिकयाऽनवरतमुद्वर्तमानेनाङ्गेन मत्स्यक इव सावित्राङ्गारराशिमध्ये दन्दह्यमानः स्तोकवेलायां यावत्तिष्ठामि तावदागता सविषादमम्बा विमलमालती, ततस्तां वीक्ष्य कृतं मयाऽऽकारसंवरणं, निषण्णा भद्रासने स्वयमेवाम्बा, स्थितोऽहं

पर्यङ्क एवोपविष्टः, अभिहितमम्बया—वत्स ! न सुन्दरमनुष्ठितं भवता यदसौ तपस्विनी नरसुन्दरी परुषवचनैस्तथा तिरस्कृता, तयाहि —यदितो गतायास्तस्या सपश्च तत्समाकर्णयतु वत्सः, मयाऽभिहितं—यथा यत्ते रोचते, अम्बयाऽभिहितं—अस्ति तावदितो निर्गता नयनसलिलधाराधौतगण्डलेखा दीनमनस्का दृष्टा सा मया नरसुन्दरी पतिता रुदन्ती मम पादयोः, मयाऽभिहिता—हले ! नरसुन्दरि किमेतत् ?, तयाऽभिहितं—अम्ब ! दाहज्वरो मां बाधते, ततो नीता मया सा वातप्रदेशे, सज्जीकारितं शयनीयं, तत्र च स्थापिता सा, निषण्णाऽहं पार्श्वे, ततः प्रहतेव महामुद्गरेण क्षुभ्यमाणेव तीव्राग्निना खाद्यमानेव वनपञ्चाननेन ग्रस्यमानेव महामकरेण अवष्टभ्यमानेव महापर्वतेन उत्कर्त्यमानेव कृतान्तकर्त्तिकया पाट्यमानेव क्रकचपाटेन पच्यमानेव नरके प्रतिक्षणमुद्वर्त्तपरावर्त्तं कर्तुमारब्धा, मयाऽभिहितं —हले ! किंनिमित्तकः पुनस्तवायमेवंविधो दाहज्वरः ?, ततो दीर्घदीर्घं निःश्वस्य न किञ्चिज्जल्पितमनया, मया चिन्तितं—मानसीय-मस्याः पीडा, कथमन्यथा ममापि न कथयेत् ?, ततः कृतो मया निर्बन्धः, कथितं कृच्छ्रेण नरसुन्दर्या यथावृत्तं, ततो नियुज्य तस्याः शीतक्रियाकरणे कवलिकां मयाऽभिहिता सा नरसुन्दरी—यदुत वत्से ! यद्येवं ततो धीरा भव मुञ्च विषादं अवलम्बस्व साहसं, गच्छा-म्यहं स्वयमेव वत्सस्य रिपुदारणस्य समीपे, करोमि तं तवानुकूलं, केवलं किं न विज्ञातं पूर्वमेव त्वयेदं यथा—नितरां मानधनेश्वरो मदी-यतनयः न विषयः प्रतिकूलभाषणस्य, तदिदानीमपि विज्ञातमाहात्म्ययाऽस्य त्वया न कदाचिदपि प्रतिकूलमाचरणीयं यावज्जीवं पर-मात्मेवायमाराधनीयः, ततश्चेदं मदीयवचनमाकर्ण्य सा बाला नरसुन्दरी विकसितेव कमलिनी कुसुमितेव कुन्दलता परिपाकबन्धुरेव म-ञ्जरी मदसुन्दरेव करिणिका जलसेकाप्यायितेव वल्लरी पीतामृतरसेव नागप्रणयिनी गतघनबन्धनेव चन्द्रलेखिका सहचरमीलितेव चक्र-वाकिका क्षिप्तेव सुखामृतसागरे सर्वथा किमप्यनाख्येयं रसान्तरमनुभवन्ती शयनादुत्थाय निपतिता गाढं मम चरणयोः, अभिहितमनया

—अम्ब! महाप्रसादः, अनुगृहीताऽस्मि मन्दभाग्याऽहमनेन वचनेनाम्बया, तद्गच्छतु शीघ्रमम्बा, करोतु ममानुकूलमेकवारमार्यपुत्रं, ततो यदि पुनरयं जनस्तस्य प्रतिकूले वर्तमानः स्वप्नेऽपि विज्ञातः स्यादम्बया ततो यावज्जीवं न समापणीयो नापि द्रष्टव्य पापात्मेति, मयाऽभिहितं—यथैव ततो गच्छामि, नरसुन्दरी प्राह—अम्ब! महाप्रसादः, ततः समागताऽहमेषा वत्सस्य समीपे, तदयमत्र वत्स! परमार्थ—सा तु दन्दह्यते बाला, विदित्वा प्रतिकूलताम्। तवानुकूलता मत्वा, प्रमोदमवगाहते ॥ १ ॥ वल्लभेयं कुमारस्य, श्रुत्वेदममृतायते। अनिष्टेयं कुमारस्य, श्रुत्वैव नारकायते ॥ २ ॥ त्वदीयरोपनाम्नाऽपि, म्रियते सा तपस्विनी। सन्तोषमात्रनाम्नाऽपि, तावकीनेन जीवति ॥३॥ अतो य मुग्धया किञ्चिदपराद्धं तया तव। बालया प्रणयात्सर्वं, तद्वत्सः क्षन्तुमर्हति ॥ ४ ॥ प्रणतेषु दयावन्तो, दीनाभ्युद्धरणे रताः। सस्नेहार्पितचित्तेषु, वत्सला हि साधवः ॥ ५ ॥ ततश्चेदमम्बया नरसुन्दरीस्नेहसर्वस्वमुत्कीर्त्यमानमाकर्ण्य यावत्किलाहं स्नेहनिर्भरतया तां प्रति प्रगुणो भवामि तावच्छैलराजेन विरचिता कुटिलभ्रुकुटिर्धूनितमुखमात्रं दत्तो मदीयहृदये विलेपनचर्चः, ततस्तस्याः सम्बन्धिनमपराधं संस्मृत्य जातो मम पुनश्चित्तावष्टम्भः, ततोऽभिहिता मयाऽम्बा यदुत—न कार्यं मम तया परिभवकारिण्या पापयेति, अम्बयाऽभिहितं—वत्स! मा मैवं वोचः, क्षन्तव्यो मम लघुतया वत्सेन तदीयोऽयमेको गुरुरप्यपराधः, ततः पतिता मच्चरणयो-रम्बा, मयाऽभिहितं—अपसर त्वमप्यवस्तुनिर्बन्धपरे! मम दृष्टिपथादपसर, न प्रयोजनं त्वयाऽपि मे, या त्वं मया निःसारितां तां दुरात्मिकां संगृह्णासि, ततश्चरणाभ्यां प्रेरिता मयाऽम्बा, ततो भग्नेऽगृहीतसङ्केते! शैलराजवशवर्तिना मया पापात्मना तथा तिरस्कृता सती लज्जयित्वा मदीयमनिवर्तकमाग्रहविशेषं निराशा मुञ्चन्ती नयनसलिलं यथाऽऽगतमेव प्रतिगताऽम्बा, निवेदितो नरसुन्दर्यै व्यतिकरः, तमाकर्ण्य वज्रनिर्दलितेव मूर्च्छया निपतिताऽसौ भूतले सिक्ता चन्दनरसेन समाश्वासिता तालवृन्तवायुना लब्धचेतना रोदितुमारब्धा,

विमलमालत्याऽभिहितं—पुत्रि ! किं क्रियते ? वज्रमयहृदयोऽसौ ते भर्ता तथापि मा रुदिहि मुञ्च विषादं साहसावष्टम्भेन कुरु तावदेकमुपायं, गच्छ स्वयमेव प्रियतमप्रसादनार्थं, ततः स्वयं गतायाः प्रत्यागतहृदयः कदाचित्प्रसीदत्यसौ, यतो मार्दवाध्यासितानि कामिहृदयानि भवन्ति, अथ तथापि कृते न प्रसीदेत्ततः पश्चात्तापो न भविष्यति, यतः 'सुपरिणामिते वल्लभके किलावरक्तको न भवती'ति लोकवार्ता, नरसुन्दरी प्राह—यदाज्ञापयत्यम्बा, ततश्चलिता सा मम तोषणार्थं, किमस्यास्तत्र गतायाः सम्पद्यत इतिविमर्शेन लग्ना तदनुमार्गेणाम्बा, प्राप्ता मम पार्श्वे नरसुन्दरी, स्थिता द्वारदेशे विमलमालती, नरसुन्दर्याऽभिहितं—नाथ कान्त प्रिय स्वामिञ्जीवितदायक वल्लभ ! । प्रसीद मन्दभाग्यायाः, प्रसीद नतवत्सल ! ॥ १ ॥ न पुनस्ते मनोदुःखं, करिष्येऽहं कदाचन । त्वां विना शरणं नाथ !, नास्ति मे भुवनत्रये ॥ २ ॥ एवं च वदन्ती बाष्पोदकबिन्दुवर्षिणा लोललोचनयुगलेन क्षपयन्ती मदीयचरणद्वयं प्रणता नरसुन्दरी, मम तु तां तादृशीं पश्यतस्तदा कीदृशं हृदयं सम्पन्नं ?, अपि च—स्नेहेन नरसुन्दर्या, नवसुत्पलकोमलम् । वीक्षितं शैलराजेन, शिलासङ्घातनिष्ठुरम् ॥ १ ॥ नवनीतमिवाभाति, यावच्चिन्तयति प्रियाम् । वज्राकारं पुनर्भासि, शैलराजवशीकृतम् ॥ २ ॥ ततो दोलां समारूढं, तदा मामकमानसम् । निर्भेत्तुं नैव शक्नोमि, किमत्र मम सुन्दरम् ? ॥ ३ ॥ तथापि मोहदोषेण, मया दीनाऽपि बालिका । शैलराज प्रियं कृत्वा, भर्त्सिता नरसुन्दरी ॥ ४ ॥ कथम्—आः पापे ! गच्छ गच्छेति, वागासम्परसायया । न प्रसारयितुं शक्यस्त्वयाऽद्य रिपुदारण ॥ ५ ॥ कुशलाऽपि कलासूत्रैरन्येषां यदि बन्धनम् । कर्तुं शक्ताऽसि नो जातु, मूर्खाणामपि मादृशाम् ॥ ६ ॥ यदाऽहं हसनस्थानं, सञ्जातस्त्वादृशामपि । तदा किं ते प्रलापेन ?, कीदृशी मम नाथता ? ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा स्तब्धसर्वाङ्गः, शून्यारण्ये मुनिर्यथा । स्थितोऽहं मौनमालम्ब्य, शैलराजेन चोदितः ॥ ८ ॥ ततः सा वराकी नरसुन्दरी विगलितविवेकाम्बरधारिणी परिभ्रष्टसमाधिसामर्थ्येव योगिनी तलस्थलनिक्षिप्तेव शफ-

रिक्ता भवात्तनष्टरत्ननिधानेव मूषिका सर्वथा त्रुटिताशापाशबन्धना निपतिता महाशोकभरसागरे चिन्तयितुं प्रवृत्ता—किमिदानीं सर्वथा प्रियतमतिरस्कृताया मम जीवितेनेति, ततो निर्गत्य भवनात् कचिद्गन्तुमारब्धा, ततः किमियं करोतीति विचिन्त्य सहित एव शैलराजेनालक्षितपादपातं लग्नोऽहं तदनुमार्गेण, इतश्च—लोकयन्निव निर्विण्णो, मदीयं दुष्टचेष्टितम् । अत्रान्तरे गतोऽन्यत्र, तदा क्षिप्रं दिवाकर ॥ १ ॥ ततः समुल्लसितमन्धकारं सञ्जाता विरलजनसञ्चारा राजमार्गाः, ततो गता सैकत्र शून्यगृहे नरसुन्दरी, इतश्चोद्गन्तुं प्रवृत्त शशधरः, ततो मन्दमन्दप्रकाशे तामेव निरीक्षमाणः प्राप्तोऽहमपि तद्द्वारदेशे, स्थितो गोपायितेनात्मना, ततो नरसुन्दर्या विलोकितं दिक्चक्रवालं, इष्टकास्थलमारुह्योत्तरीयेण बद्धो मध्यवलये पाशकः, निर्मिता तत्र शिरोधरा, ततोऽभिहितमनया—भो भो लोकपाला ! शृणुत यूयं, अथवा प्रत्यक्षमेवेदं दिव्यज्ञानिनां तत्रभवतां यदुत—लब्धप्रसरतया नाथवादेन कलोपन्यासं कारितो मयाऽऽर्यपुत्रो न परिभवबुद्ध्या, तस्य तु तदेव मानपर्वतारोहकारणं सम्पन्नं, एष च सर्वथा निराकृताऽहं तेन मन्दभाग्या, अत्रान्तरे मया चिन्तितं—नास्यास्तपस्विन्या ममोपरि परिभवबुद्धिः, किं तर्हि ?, प्रणयमात्रमेवात्रापराध्यति, ततो न सुन्दरमनुष्ठितं मया, अधुनाऽपि वारयाम्येनामितोऽध्यवसायादिति विचिन्त्य पाशकच्छेदार्थं यावद्वलामि तावदभिहितं नरसुन्दर्या यदुत—तत्प्रतीच्छत भगवन्तो लोकपालाः साम्प्रतं मदीयप्राणान् मा च मम जन्मान्तरेष्वपि पुनरेवंविधव्यतिकरो भूयादिति, ततः शैलराजेनाभिहितं—कुमार ! पश्य जन्मान्तरेऽपि त्वदीयसम्बन्धमेषा नाभिलषति, मया चिन्तितं—सत्यमिदं, तथाहि—इयं प्रस्तुतव्यतिकरनिषेधमाशास्ते, मदीयव्यतिकरश्चात्र प्रस्तुतः, तन्म्रियतां, किमनया मम पापया ?, ततो लब्धप्रसरेण दत्तो मम हृदये शैलराजेन स्वविलेपनहस्तकः, स्थितोऽहं तस्य माहात्म्येन तां प्रति काष्ठवदभिछितार्थः, ततः प्रवाहितो नरसुन्दर्याऽऽत्मा पूरितः पाशकः लम्बितुं प्रवृत्ता निर्गते नयने निरुद्धः श्वासमार्गः वक्रीकृता ग्रीवा आकृष्ट

धमनीजाल शिथिलितान्यङ्गानि समसमायित श्रोतोभिः निर्वाविव वक्त्रकुहरं विमुक्ता च सा प्राणैर्वराकी, इतश्च भवनान्निर्गच्छन्ती दृष्टाऽम्बया नरसुन्दरी अहं तु तदनुयायी, चिन्तितमनया—नूनं भग्नप्रणयेयं रुष्टा कचिद् गच्छति मे वधूः, अथ पुनरस्या एव प्रसाद-नार्थं प्रवृत्तो लग्नो मम पुत्रकः, ततो दूरं गतयोरावयोरनुमार्गेणागच्छन्ती समागताऽम्बापि तत्र शून्यगृहे, दृष्टा तथा लम्बमाना नरसुन्दरी, चिन्तितमम्बया—हा हा हताऽस्मि, नूनं मत्पुत्रकस्यापीयं वार्ता, कथमन्यथाऽस्यामेवं व्यवस्थितायां स तूष्णीमासीत ?, मया तु शैलराजीयावलेपनदोषेणैव अवस्तुनिर्बन्धपरेयमिति कृता तदवधीरणा, ततः शोकभरान्धया मम पश्यत एव तथैव व्यापादितोऽम्बयाऽऽत्मा, ततः साध्वसन्तापेनेव शुष्कं मनाङ् मे सद्धचित्ताभिधानं तत्तदा हृदयावलेपनं, गृहीतोऽहं पश्चात्तापेनाक्रान्तः शोकभरेण,— ततः स्वाभाविकस्नेहविह्वलीभूतमानसः । क्षणं विघातुमारब्धः, प्रलापमतिदारुणम् ॥ १ ॥ तथाऽप्यतिप्रौढतया निजमाहात्म्येन कृत एव मे शैलराजेन चित्तावष्टम्भः, चिन्तितं च मया—अये मनुष्यः कथं स्त्रीविनाशे रोदितीति, तत स्थितोऽहं तूष्णींभावेन, इतश्च कन्दलिकया चिन्तितं—किमिति स्वामिनी नागच्छति ? तद्गच्छाम्यहं तदन्वेषणार्थं, ततः कुतश्चिन्निश्चित्य प्राप्ता साऽपि तं प्रदेशं, ततो दृष्ट्वा विमलमालतीनरसुन्दर्यौं तथा लम्बमाने कृतस्तया हाहारवः मिलितं सतातं नगरं समुच्छलितः कोलाहलः किमेतदिति पृष्टा कन्दलिका निवेदितं तया सर्वं यथावृत्तं, अत्रान्तरे सपक्षः स्फुटतरश्चन्द्रालोकः, ततो दृष्टे तथैवोल्लम्बमाने सर्वलोकेनाम्बानरसुन्दर्यौं, विलोकितोऽहमपि स्वकर्मग्रस्ततया भग्नगतिप्रसरो नष्टवाणीकस्तत्रैव लीनो वर्तमानश्छन्नप्रदेशे जातः समस्तस्य धिक्कारितोऽहं जनेन कारितं तातेनाम्बानरसुन्दर्योर्मृतककार्यम्—ततस्तत्तादृशं वीक्ष्य, मदीयं कर्म दारुणम् । तातः शोकभराक्रान्तस्तदैवं चिन्तयत्यलम् ॥ १ ॥ अहो अनर्थपुञ्जोऽयमहो मे कुलदूषणः । अहो सर्वजघन्योऽयमहो पापिष्ठशेखरः ॥ २ ॥ अहो सर्वापदां मूलमहो लोकपथातिगः । अहो वैरिकसङ्काशो,

''भेयं मानुषावस्था, प्रधानं परलोकसाधनं, परिणामकटवो विषयाः, विप्रयोगान्तानि सत्सङ्गतानि, पातभयातुरमविज्ञातपातमायुः, तदेवं
''व्यवस्थिते विध्यापनेऽस्य संसारप्रदीपनकस्य यत्नः कर्तव्यः, तस्य च हेतुः सिद्धान्तवासनासारो धर्ममेघः, अतः स्वीकर्तव्यः सिद्धान्तः,
''सम्यक् सेवितव्यास्तद्वमिज्ञाः, भावनीयं मुण्डमालिकोपमानं, त्यक्तव्या खल्वसदपेक्षा, भवितव्यमाज्ञाप्रधानेन, उपादेयं प्रणिधानं, पोष-
''णीयं सत्साधुसेवया, रक्षणीयं प्रवचनमालिन्यं । एतच्च विधिप्रवृत्तः संपादयति, अतः सर्वत्र विधिना प्रवर्तितव्यं सूत्रानुसारेण, प्रत्य-
''भिज्ञातव्यमात्मस्वरूपं, प्रयुञ्जावपेक्षितव्यानि निमित्तानि, यतितव्यमसपत्नयोगेषु, लक्षयितव्या विस्रोतसिका, प्रतिविधेयमनागतमस्याः,
''भवत्येव प्रवर्तमानानां सोपक्रमकर्मविलयः, विच्छिद्यते निरुपक्रमकर्मानुबन्धः, तस्मादत्रैव यतध्वं यूय''मिति ॥ एवं च निवेदिते तेन भग-
वता विचक्षणसूरिणाऽस्याः परिषदो मध्ये केषांचित्प्राणिनामुल्लसितचरणपरिणामः अपरेषां संजातो देशविरतिक्षयोपशमः अन्ये पुन-
र्विगलितं मिथ्यात्वं अपरेषां प्रतनूभूता रागादयः केषांचित्सपन्नो भद्रकभावः, ततो निपतितास्ते सर्वेऽपि भगवच्चरणयोः, अभिहित-
मेतैः—'इच्छामोऽनुशास्तिं कुर्मो यथाज्ञापयन्ति नाथाः' अत्रान्तरे चिन्तितं तातेन—यदुत प्रश्नयाम्यधुना तदहमात्मविवक्षितं, ततो ल-
लाटतटविन्यस्तकरमुकुलितेनाभिहितमनेन—जनातिशायिरूपाणां, जगदैश्वर्यभागिनाम् । भदन्त ! तत्रभवतां, किं वो वैराग्यकारणम् ? ॥ १ ॥
सूरिणाऽभिहितं भूप !, यद्यत्र तव कौतुकम् । ततस्ते कथयाम्येष, भवनिर्वेदकारणम् ॥ २ ॥ किं तु—आत्मस्तुतिः परनिन्दा,
पूर्वक्रीडितकीर्तनम् । विरुद्धमेतद्राजेन्द्र !, साधूनां त्रयमप्यलम् ॥ ३ ॥ ममात्मचरिते चैतत्कथ्यमाने परिस्फुटम् । त्रयं संपद्य-
तेन, न युक्तं तस्य कीर्तनम् ॥ ४ ॥ तातेनाभिहितम्—एवं निगदता नाथ !, वर्धितं कौतुकं त्वया । कर्तव्योऽतः प्रसादो मे, निवेद्य
चरितं निजम् ॥ ५ ॥ ततो विज्ञाय निर्बन्धं, मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रबोधकारणं ज्ञात्वा, सूरिरित्थमवोचत ॥ ६ ॥ यदुत—अनादि-

॥ ७ ॥ तत्रास्ति भुवनख्यातो, देवानामपि नायक । अल-
निधन लोके, नानापुण्यान्वसङ्कुलम् । विद्यते भूतलं नाम, नगरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥ तत्रास्ति भुवनख्यातो, देवानामपि नायक । अल-
क्ष्यसत्त्ववापाशो, नरेन्द्रो मलसञ्चय ॥ ८ ॥ सुन्दरासुन्दरे कार्ये, नित्य विस्मयमानसा । तस्य चास्ति महादेवी, तत्पक्तिर्नाम विश्रुता
॥ ९ ॥ तयोश्च देवीनृपयोरेक सुन्दरचेष्टित । विद्यते जगदाह्लादी, पुत्रो नाम शुभोदयः ॥ १० ॥ तथा द्वितीयस्तनयस्तयोर्देवीनरेन्द्रयो ।
अस्ति सर्वजनोत्तापी, विख्यातश्चाशुभोदय ॥ ११ ॥ स्वभर्तृवत्सला साध्वी, सुन्दराङ्गी जनप्रिया । भार्या शुभोदयस्यास्ति, पद्माक्षी
निजचारुता ॥ १२ ॥ तथाऽशुभोदयस्यापि, जनसन्तापकारिणी । भार्या स्वयोग्यता नाम, विद्यतेऽत्यन्तदारुणा ॥ १३ ॥ इतश्च कालप-
र्यायादवाप्य निजचारुताम् । तत शुभोदयाज्जात , पुत्रो नाम्ना विचक्षण ॥ १४ ॥ तथैव कालपर्यायादवाप्यैव स्वयोग्यताम् । ततोऽशुभो-
दयाज्जातो, जडो नाम सुताधमः ॥ १५ ॥ तयोर्विचक्षणस्तावद्वर्धमानः प्रतिक्षणम् । यादृश स्वैर्गुणैर्जातस्तदिदानीं निबोधत ॥ १६ ॥
"मार्गानुसारिविज्ञान , पूजको गुरुसहते । मेधावी प्रगुणो दक्षो, लब्धलक्ष्यो जितेन्द्रिय ॥ १७ ॥ सदाचारपरो धीर, सद्योगी दृढसौ-
"हृद । देवाभिपूजको दाता, ज्ञाता स्वपरचेतसाम् ॥ १८ ॥ सत्यवादी विनीतात्मा, प्रणयागतवत्सल । क्षमाप्रधानो मध्यस्थ , सत्त्वाना
"कल्पपादप ॥ १९ ॥ धर्मैकनिष्ठ शुद्धात्मा, व्यसनेऽप्यविषण्णधी । स्थानमानान्तराभिज्ञ , कुत्सिताग्रहवर्जित ॥ २० ॥ समस्तशास्त्र-
"तत्त्वज्ञो, वाचि पाटवसगत । नीतिमार्गप्रवीणत्वात्, त्रासक शत्रुसहते ॥ २१ ॥ स्वगुणोत्सेकहीनात्मा, विमुक्त परनिन्दया । अहृष्ट
"सम्पदां लाभे, परार्थ च सुनिर्मित ॥२२॥" किं चेह बहुनोक्तेन?, यावन्त पुरुषे गुणा । गीयन्ते तेऽखिलास्तत्र, प्रादुर्भूता विचक्षणे
॥ २३ ॥ जड सवर्धमानोऽसौ, शरीरेण प्रतिक्षणम् । जडस्तु यादृक् सपन्नस्तदिदानीं निबोधत ॥ २४ ॥ विपर्यस्तमना सत्यशौचस-
न्तोषवर्जित । मायावी पिशुनः क्लीबो, निन्दक साधुसहते ॥ २५ ॥ असत्यसन्ध पापात्मा, गुरुदेवविडम्बक । असत्प्रलापो लो-

“श्रेयं मानुषावस्था, प्रधानं परलोकसाधनं, परिणामकटवो विषयाः, विप्रयोगान्तानि सत्सङ्गतानि, पातभयातुरमविज्ञातपातमायु, तदेव “व्यवसिते विध्यापनेऽस्य संसारप्रदीपनकस्य यत्नः कर्तव्यः, तस्य च हेतुः सिद्धान्तवासनासारो धर्ममेघ, अत्र स्वीकर्तव्यः सिद्धान्तः, “सम्यक् सेवितव्यास्तदभिज्ञाः, भावनीयं मुण्डमालिकोपमानं, त्यक्तव्या खल्वसदपेक्षा, भवितव्यमाज्ञाप्रधानेन, उपादेयं प्रणिधानं, पोष-“णीयं सत्साधुसेवया, रक्षणीयं प्रवचनमालिन्यं । एवञ्च विधिप्रवृत्तः सम्पादयसि, अतः सर्वत्र विधिना प्रवर्तितव्यं सूत्रानुसारेण, प्रत्य-“भिज्ञातव्यमात्मस्वरूपं, प्रगुणावपेक्षितव्यानि निमित्तानि, यतितव्यमसपत्नयोगेषु, लक्षयितव्या विस्रोतसिका, प्रतिविधेयमनागतमस्या, “भवत्येवं प्रवर्तमानानां सोपक्रमकर्मविलयः, विच्छिद्यते निरुपक्रमकर्मानुबन्धः, तस्मादत्रैव यतध्वं यूय”मिति ॥ एवं च निवेदिते तेन भगवता विचक्षणसूरिणाऽस्याः परिषदो मध्ये केषाञ्चिन्मुख्यानामुल्लसितचरणपरिणामः अपरेषां संजातो देशविरतिक्षयोपशमः अन्यैः पुनर्विदलितं मिथ्यात्वं अपरेषां प्रतनूभूता रागादयः केषाञ्चित्सम्पन्नो भद्रकभावः, ततो निपतितास्ते सर्वेऽपि भगवच्चरणयोः, अभिहितमेतैः—‘इच्छामोऽनुशास्तिं कुर्मो यथाज्ञापयन्ति नाथाः’ अत्रान्तरे चिन्तितं तातेन—यदुत प्रश्नयाम्यधुना तदहमात्मविवक्षितं, ततो ललाटतटविन्यस्तकरमुकुलितेनाभिहितमनेन—अनातिशायिरूपाणां, जगदैश्वर्यभागिनाम् । भवन्त ! तत्रभवतां, किं वो वैराग्यकारणम् ? ॥ १ ॥ सूरिणाऽभिहितं भूप!, यद्यत्र तव कौतुकम् । ततस्ते कथयाम्येष, भवनिर्वेदकारणम् ॥ २ ॥ किं तु—आत्मस्तुतिः परनिन्दा, पूर्वक्रीडितकीर्तनम् । विरुद्धमेतद्राजेन्द्र !, साधूनां त्रयमप्यलम् ॥ ३ ॥ ममात्मचरिते चैतत्कथ्यमाने परिस्फुटम् । त्रयं सम्पद्यते तेन, न युक्तं तस्य कीर्तनम् ॥ ४ ॥ तातेनाभिहितम्—एवं निगदता नाथ!, वर्धितं कौतुकं त्वया । कर्तव्योऽतः प्रसादो मे, निवेद्य चरितं निजम् ॥ ५ ॥ ततो विज्ञाय निर्बन्धं, मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रबोधकारणं ज्ञात्वा, सूरिरित्थमवोचत ॥ ६ ॥ यदुत—अनादि-

ततः कुतूहलेनान्तः, प्रविश्य प्रविलोकितम् । तत्र चालम्बपर्यन्तं, दृष्टं ताभ्यां महाबिलम् ॥ ४६ ॥ ततो विस्फारिताक्षाभ्यां, कौतुकेन
सविस्मयम् । विचक्षणजडाभ्यां तत्, सुषिरं समनिरीक्षितम् ॥ ४७ ॥ अथ तस्मात्समुद्भूता, रक्तवर्णा मनोहरा । दासचेट्या समं काचि-
ल्ललना चारुविग्रहा ॥ ४८ ॥ तां वीक्ष्य स जडश्चित्ते, परं हर्षमुपागतः । ततश्च चिन्तयत्येवं, विपर्यासितमानसः ॥ ४९ ॥—अहो
अपूर्विका योषिदहो सुन्दरदर्शना । अहो संस्थानमेतस्या, अहो रूपमहो गुणाः ॥ ५० ॥ किमेषा नाकतो मुग्धा, भ्रष्टा स्यादमरा
ङ्गना ? । किं वा पातालतो बाला, नागकन्या विनिर्गता ? ॥ ५१ ॥ अथवा नहि नहि सुष्ठु मया चिन्तितं, यतः—स्वर्गे वा नागलोके
वा, कुतः स्यादियमीदृशी ? । मर्त्ये च दूरतोऽपास्ता, वार्ताऽपीदृक्षयोषितः ॥ ५२ ॥ तन्नून विधिना मन्ये, परितुष्टेन कल्पिता । निर्माप्येयं
प्रयत्नेन, सुन्दरैः परमाणुभिः ॥ ५३ ॥ अन्यच्च—नूनं पुरुषहीनेयं, मदर्थं विहिता वने । यतो मां वीक्षते बाला, लोलदृष्टिर्मुहुर्मुहुः ॥५४॥
गत्वा समीपमेतस्याः, कृत्वा चित्तपरीक्षणम् । ततः करोमि स्वीकारं, किं ममान्येन चेतसा ? ॥ ५५ ॥ इतश्च—विचक्षणश्च तां दृष्ट्वा,
ललनां ललिताननाम् । तत्रैवेतसि संपन्नो, वितर्कोऽयं महात्मनः ॥ ५६ ॥ एकाकिनी वने योषा, परकीया मनोरमा । न द्रष्टुं युज्यते
तावाभापि संभाषणोचिता ॥ ५७ ॥ यतः सन्मार्गरक्तानां, व्रतमेतन्महात्मनाम् । परस्त्रियं पुरो दृष्ट्वा, यान्त्यधोमुखदृष्टयः ॥ ५८ ॥
अतो व्रजाम्यतः स्थानात्किं ममापरचिन्तया ? । ततो गन्तुं प्रवृत्तोऽसौ, हस्तेनाकृष्य तं जडम् ॥ ५९ ॥ तेन चाकृष्यमाणोऽसौ, कथ-
ञ्चिद्गलिना जडः । हृतसर्वस्ववन्मोहात्परं दुःखमुपागतः ॥ ६० ॥ यावत्तौ गच्छतः स्तोकं, भूभागं राजपुत्रकौ । तावत्सानुचरी तस्याः,
पश्चाल्लग्ना समागता ॥ ६१ ॥ तया च दूरत एव विहितः पूत्कारः, यदुत—त्रायध्वं भो नाथास्त्रायध्वं, हा हताऽस्मि मन्दभागिनी,
ततो वलितस्तदभिमुखं जडः, तेनाभिहितं—सुन्दरि ! मा भैषीः, कथय कुतस्ते भयमिति, तयाऽभिहितं—यत्पश्यन्तौ मम स्वामिनीं वि-

मान्यः, परेषां चित्तभेदकः ॥ २६ ॥ अन्यच्चिन्ते वदत्यन्यच्चेष्टते क्रिययाऽपरम् । दूयते परसम्पत्सु, परापत्सु प्रमोदते ॥ २७ ॥ गर्व-
ध्मातः सदा क्रुद्धः, सर्वेषामप्यप्रियः । आत्मश्लाघापरो नित्यं, रागद्वेषवशानुगः ॥ २८ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, ये ये दोषाः सुदुर्जने।
गीयन्ते तेऽखिलास्तत्र, प्रादुर्भूतास्ततो जडे ॥ २९ ॥ एवं च वर्धमानौ तौ, स्वगेहे सुखलालितौ । विचक्षणजडौ प्राप्तौ, यौवनं परिपा-
टितः ॥ ३० ॥ इतश्च गुणरत्नानामुत्पत्तिस्थानमुत्तमम् । पुरं निर्मलचित्ताख्यं, विद्यते लोकविश्रुतम् ॥ ३१ ॥ तत्रान्तरङ्गे नगरे, नृपो नाम्ना
मलक्षयः । अस्ति सद्गुणरत्नानां, जनकः पालकश्च सः ॥ ३२ ॥ तस्य सुन्दरता नाम, महादेवी मनःप्रिया । विद्यते चारुसर्वाङ्गी, सा
प्रश्रमविवर्धिका ॥ ३३ ॥ ताभ्यां च कालपर्यायाज्जाता पद्मदलेक्षणा । बुद्धिर्नाम गुणैराढ्या, कन्यका कुलवर्धनी ॥ ३४ ॥ ततः सा
गुणरूपाभ्यामनुरूपं विचक्षणम् । विचिन्त्य प्रहिता बाला, ताभ्यां तस्य स्वयंवरा ॥ ३५ ॥ परिणीता च सा तेन, महाभूतिप्रमोदतः ।
विचक्षणेन सत्कन्या, जाता च मनसः प्रिया ॥ ३६ ॥ तया युक्तस्य तस्योच्चैर्भुञ्जानस्य मनःसुखम् । विचक्षणस्य गच्छन्ति, दिनानि
शुभकर्मणा ॥ ३७ ॥ अथान्यदा कश्चिल्लोकवार्तान्वेषणकाम्यया । मलक्षयेण प्रहितो, विमर्शो निजपुत्रकः ॥ ३८ ॥ स च बुद्धौ दृढस्ने-
हभावभावितमानसः । तस्या एव समीपस्थः, सन्मार्गिण्याः स्थितो मुदा ॥ ३९ ॥ सहोदरसमायुक्ता, भर्त्रा च बहुमानिता । ततः सा
चित्तनिर्वाणाद्गर्भं गृह्णाति बालिका ॥ ४० ॥ अथ तस्याः शुभे काले, सद्धर्मपरिपाकतः । जातो देदीप्यमानाङ्गः, प्रकर्षो नाम दारकः
॥ ४१ ॥ ततः सवर्धमानोऽसौ, प्रकर्षो बुद्धिनन्दनः । विचक्षणगुणैस्तुल्यो, विमर्शस्यातिवल्लभः ॥ ४२ ॥ अथान्यदा स्वकं दृष्टं, काननं
सुमनोहरम् । विचक्षणजडाभ्यां भो!, नाम्ना वदनकोटरम् ॥ ४३ ॥ तत्र खादनपानेन, ललमानौ यथेच्छया । तौ क्वापि स्थितौ कश्चि-
त्काले संतुष्टमानसौ ॥ ४४ ॥ तत्र कुन्दसमाः शुभ्रा, रदनाः सन्ति वृक्षकाः । तेषां च वीथिकायुग्मं, ताभ्यां दृष्टं मनोहरम् ॥ ४५ ॥

—गृहिणीरहिताविमौ वराकौ न सुखेन तिष्ठतः अतः करोम्यनयोर्गृहिणीमिति, ततस्तेन भगवता विधात्रा दयापरीतचेतसा युवयोर्निमित्तमत्रैव महाबिले निर्वर्तितैषा मे स्वामिनी, तथाऽहं चास्या एवानुचरीति, जडेन चिन्तितं—अये! यथा मया विकल्पितं तथैवेदं सपन्नं, असमर्थमेवेयं रसना निष्पादिता वेधसा, अहो मे प्रज्ञातिशयः, विचक्षणेन चिन्तितं—कः पुनरयं विधिर्नाम?, हुं ज्ञातं, स एव कर्मपरिणामो भविष्यति, कस्यान्यस्येदृशी शक्तिरिति, जडः प्राह—भद्रे! ततस्ततः, लोलतयोक्तं—तत प्रभृत्येषा मे स्वामिनी युवाभ्यां सह स्वादन्ती नानाविधानि खाद्यकानि पिबन्ती विविधरसोपेतानि पानकानि लभमाना यथेष्टचेष्टया तत्रैव विकलाक्षनिवासे नगरे त्रिष्वपि पाटकेषु तथा पञ्चाक्षनिवासे मनुजगतौ अन्येषु च तथाविधेषु स्थानेषु विचरिता भूयांसं कालं, अत एव क्षणमप्येषा युष्मद्विरहं न विषहते, युष्मदवधीरणया चागतमूर्च्छा क्रियते स्वामिनी, तदेवमहं भवतोश्चिरपरिचिताऽस्मि, एतदाकर्ण्य सिद्धं नः समीहितं इति भावनया परितुष्टो जडः, ततोऽभिहितमनेन—सुन्दरि! यद्येवं प्रविशतु तव स्वामिनी नगरे, पवित्रयत्वेकं स्वावस्थानेन महाप्रासादं, येन पुनस्तत्र चिरन्तनस्थित्या सुखमास्महे, लोलतयाऽभिहितं—मा मैवमाज्ञापयतु देवः, न निर्गतेयं स्वामिनी कदाचिदपीतः काननात्, पूर्वमपीयमत्रैव वर्तमाना युवाभ्यां सह ललिता, तदधुनाऽप्यस्मिन्नेव स्थाने तिष्ठन्ती लालयितुं युज्यते स्वामिनी, जडः प्राह—यद्भवती जानीते तदेव क्रियते, सर्वथा त्वमेवात्र प्रमाणं, कथनीयं यत्रोचितं तत् स्वामिन्यै येन संपादयामः, लोलतयोक्तं—महाप्रसादः, किमत्रापरमुच्यतां?, अनुभवतु भवतोः स्वामिनी लालनेन सुखामृतमविच्छेदेनेति। एवं च स्थापिते सिद्धान्ते—तत आरभ्य यत्नेन, जडो वदनकोटरे। तिष्ठन्तीं रसनां नित्यं, लालयत्येष मोहतः ॥ १ ॥ कथं?—क्षीरेक्षुशर्करास्वच्छदधिसर्पिर्गुडादिभिः। पक्वान्नखाद्यकैर्दिव्यैर्द्राक्षादिवरपानकैः ॥ २ ॥ मद्यैर्मांसरसैश्चित्रैर्मधुभिश्च विशेषतः। ये चान्ये लोकविख्याता, रसास्तैश्च दिने दिने ॥ ३ ॥

मुग्ध चलितो तेनैषा जातमूर्च्छा म्रियते छभाऽधुना, तस्माद्देवौ! तावत्समीपे स्थीयतां भवद्भ्यामेतस्याः येन युष्मत्सन्निधानेन मनाक्स्वस्थी-
भूतायां स्वामिन्यां ततोऽहं निराकुला सती भवतोरेतत्स्वरूपं समस्तं विज्ञपयामि, ततो जडेनाभिहितो विचक्षणः—प्रागम्यतामेतत्स्वा-
मिनीसमीपे, भवतु सा स्वस्था, विज्ञपयत्वेषा यथाविवक्षितं, को दोषः?, विचक्षणेन चिन्तितं—न सुन्दरमिदं, इयं हि दुष्टा चेटी सरला
स्वभावेन प्रतारयिष्यति नूनमस्मान्, अथवा पश्यामि तावत्किमेषा तत्र गता जल्पति?, न चाहमनया प्रतारयितुं शक्यः, तस्माद्गच्छामि,
कोऽत्र मम शङ्का?, एवं विचिन्त्याभिहितं विचक्षणेन—आदरेणं भवतु, ततो गतौ पश्चान्मुखौ विचक्षणजडौ, प्राप्तौ तत्समीपे, स्वस्थीभूता
ललना, निपतिता दासचेटी तयोश्चरणेषु, अभिहितमनया—महाप्रसादः, अनुगृहीताऽस्मि युवाभ्यां, जीविता स्वामिनी, दत्तं मे जीवितं,
जडेनाभिहितं—सुन्दरि! किंनामिकेयं तव स्वामिनी?, चेट्याऽभिहितं—देव! सुगृहीतनामधेया रसनेयमभिधीयते, जडेनाभिहितं—भ-
वतीं किंनामिकामवगच्छामि?, ततः सलज्जमभिहितमनया—देव! लोलताऽहं प्रसिद्धा लोके, चिरपरिचिताऽपि विस्मृताऽधुना देवस्य,
तत्किमहं करोमि मन्दभागिनीति, जडेनाभिहितं—भद्रे! कथं मम त्वं चिरपरिचिताऽसि?, लोलतयाऽभिहितं—इदमेवास्माभिर्विज्ञपनीयं,
अतः प्राह—विज्ञपयतु भवती, लोलतयोक्तं—अस्ति तावदेषा मम स्वामिनी परमयोगिनी, जानात्येवातीतानागतं, अहमपि तस्याः प्र-
सादादेवंविधैव। इतश्च कर्मपरिणाममहाराजभुक्तौ स्थितमस्त्यसंव्यवहारनगरं, तत्र कदाचिद्भवतोरवस्थानमासीत्, ततः कर्मपरिणामादेशे-
नैवायातौ भवन्तावेकाक्षनिवासपुरे, ततोऽप्यागतौ विकलाक्षनिवासे, तत्र त्रयः पाटका विद्यन्ते, तत्र प्रथमे द्विहृषीकाभिधानाः कुलपु-
त्रकाः प्रतिवसन्ति, ततस्तेषां मध्ये वर्तमानाभ्यां युवाभ्यां यथानिर्देशकारितया प्रसभेन कर्मपरिणाममहानरेन्द्रेण मदमुपया दत्तमिदं वद-
नकोटरं काननं, एतच्च स्वाभाविकमेवात्र सर्वदा विद्यत एव महाबिलं, इयं च सर्वाप्यस्मदुत्पत्तेः पूर्विका वार्ता, ततो विधिना चिन्तितं

स लोलताविनिर्मुक्तो, रसनां पालयन्नपि । अशेषक्लेशहीनात्मा, सुखमास्ते विचक्षणः ॥ २३ ॥ यतः—ये जाता ये जनिष्यन्ते, जडस्येह दुरात्मनः । रसनालालने दोषा, लोलता तत्र कारणम् ॥ २४ ॥ विचक्षणेन सा यस्माल्लोलताऽत्र निराकृता । रसनापालनेऽप्यस्य, ततोऽनर्थो न जायते ॥ २५ ॥ इतश्च सुष्टचित्तेन, जडेनाम्या स्वयोग्यता । ज्ञापिता रसनालाभ, जनकश्चाशुभोदय ॥ २६ ॥ तयोरपि मनसोपलक्ष्य समपद्यत । ततस्ताभ्यां जडः प्रोक्तः, स्नेहापूर्णेन चेतसा ॥ २७ ॥—पुत्रानुरूपा ते भार्या, सपन्ना पुण्यकर्मणा । सुन्दरं च त्वयाऽऽरब्ध, यदस्या पुत्र ! लालनम् ॥ २८ ॥ इय हि सुखहेतुस्ते, सुभार्येय वरानना । ततो लालयितु युक्ता, पुत्र ! रात्रिन्दिव त्वया ॥ २९ ॥ ततश्च—स्वयमेव प्रवृत्तोऽसौ, जनकाभ्यां च चोदित । एक सोन्मादितो बालो, मयूरैर्लपित तथा ॥ ३० ॥ ततो गाढतरं रक्तो, रसनाया जडस्तदा । तल्लालनार्थं मूढात्मा, सहतेऽसौ विडम्बनाः ॥ ३१ ॥ इतो विचक्षणेनापि, स्वीयतातः शुभोदय । ज्ञापितो रसनालाभ, माता च निजचारुता ॥ ३२ ॥ तथा बुद्धिप्रकर्षौ च, विमर्शश्च विशेषतः । बोधितो रसनावार्ता, मिलित च कुटुम्बकम् ॥ ३३ ॥ ततः शुभोदयेनोक्त, वत्स ! किं ते प्रकथ्यते ? । जानासि वस्तुतत्त्वं, सत्योऽसि त्व विचक्षण ॥ ३४ ॥ तथापि ते प्रकृत्यैव, यन्ममोपरि गौरवम् । तेन प्रचोदितो वत्स !, तवाहमुपदेशने ॥ ३५ ॥ "वत्स ! तावत्समस्तापि, नारी पवनचञ्चला । क्षणरक्तविरक्ता "च, सन्ध्याभ्रालीव वर्तते ॥ ३६ ॥ नदीव पर्वतोद्भूता, प्रकृत्या नीचगामिनी । दर्पणार्पितदुर्ग्राह्यवदनप्रतिमोपमा ॥ ३७ ॥ बहुकौटिल्य"नागाना, सस्थापनकरण्डिका । कालकूटविषस्रोतैर्लतेव मरणप्रदा ॥ ३८ ॥ नरकानलसन्तापदायिकेयमुदाहृता । मोक्षप्रापकसद्ध्यानशत्रु"भूता च वर्तते ॥ ३९ ॥ कार्यं सचिन्तयत्यन्यज्जल्पतेऽन्यच्च मायया । करोत्यन्यच्च सा पुंसः, शुद्धशीला च भासते ॥ ४० ॥ ऐन्द्रजा"लिकविद्येव, दृष्टेराच्छादकारिका । नरचित्तसुद्रावकारिणी वह्निपिण्डवत् ॥ ४१ ॥ प्रकृत्यैव च सर्वेषा, वैमनस्यविधायिनी । संसारचक्र-

एवं लालयतस्तस्य, जडस्य रसनां सदा । यदि क्षूण भवेत्तच्च, कथयत्येव लोलता ॥ ४ ॥ यत सानुदिन वक्ति, स्वामिनी मधुरप्रिया । मांसमाहर मद्य च, नाथ' मृष्टं च भोजनम् ॥ ५ ॥ तदस्य व्यञ्जनान्यस्यै, रोचन्ते तानि सर्वदा । तत्सर्वं स करोत्येव, मन्वानोऽनुग्रहं जडः ॥ ६ ॥ सतत लालनासक्तो, भार्यायाः प्रतिवासरम् । क्लेशराशिनिमग्नोऽपि, मोहात्सेव च मन्यते ॥ ७ ॥ यदुत—धन्योऽहं कृतकृत्योऽहमहो मे सुखसागरः । यस्येदृशी शुभा भार्या, सपन्ना पुण्यकर्मणः ॥ ८ ॥ नास्ति नून मया सदृक्, सुखितो भुवनत्रये । यतोऽस्या लालनां मुक्त्वा, किं नाम भुवने सुखम् ? ॥ ९ ॥ यतोऽलीकसुखास्वादपरिमोहितचेतनः । तदर्थं नास्ति तत्कर्म, यदसौ नानुचेष्टते ॥ १० ॥ त भार्यालालनोद्युक्त, तथा दृष्ट्वाऽखिलो जनः । जड हसितुमारब्धः, सत्यमेष जडो जडः ॥ ११ ॥ यतो धर्मार्थमोक्षेभ्यो, विमुखः पशुसन्निभः । रसनालालनोद्युक्तो, न चेतयति किञ्चन ॥ १२ ॥ जडस्तु तत्र गृद्धात्मा, लोकैरेव सहस्रश । हसितो निन्दितश्चापि, न कथञ्चिन्निवर्तते ॥ १३ ॥ विचक्षणस्तु तच्छ्रुत्वा, लोलतायाः प्रभापितम् । ततश्च चिन्तयत्येष, तदा मध्यस्थमानस ॥ १४ ॥ अस्ति तावदियं भार्या, मम नास्त्यत्र संशयः । अस्माकं दृश्यते येन, वने वदनकोटरे ॥ १५ ॥ केवलं यदियं वक्ति, रसनालालनं प्रति । अपरीक्ष्य न कर्तव्यं, तन्मया सुपरिस्फुटम् ॥ १६ ॥ यतः स्त्रीवचनादेव, यो मूढात्मा प्रवर्तते । कार्यतत्त्वमविज्ञाय, तेनानर्थो न दुर्लभः ॥ १७ ॥ ततोऽनादरतः किञ्चिल्लोलतायाचने सति । दत्त्वा स्वाभाविकं तावत्कुर्मोऽहं कालयापनाम् ॥ १८ ॥ ततश्च—भार्येयं पालनीयेति, मत्वा रागविवर्जितः । ददानः शुद्धमाहारं, लोलतां च निवारयन् ॥ १९ ॥ अविमग्नमनास्तस्यां, लोकयात्रानुरोधतः । अनिन्दितेन मार्गेण, रसनामनुवर्तयन् ॥ २० ॥ धर्मार्थकामसपन्नो, विद्वद्भिः परिपूजितः । स्थितो विचक्षणः कालं, कियन्तमपि लीलया ॥ २१ ॥ युग्मम् । त च तेजस्विन मत्वा, निरीहं च विचक्षणम् । भावशा किञ्चिदप्येन, याचते नैव लोलता ॥ २२ ॥

स्वयमेव निरूपयतु, क पुनरत्र रसनामूलशुद्धिगवेषणार्थं प्रस्थापनायोग्य इति, शुभोदयेनोक्त—वत्स! अथ विमर्शः परमरूपकार्यभरस्य
निर्वाहणक्षम", तथाहि—"युक्तं चायुक्तवज्जाति, सारं चासारमुच्चकैः । अयुक्तं युक्तवज्जाति, विमर्शेन विना जने ॥ १ ॥
"तस्य हेयमुपादेयमुपादेयं च हेयताम् । भजेत वस्तु यस्यायं, विमर्शो नानुकूलकः ॥ २ ॥ अत्यन्तगहने कार्ये, मतिभेदतिरोहिते । विमर्शः
"कुरुते नृणामेकपक्षं विवेचितम् ॥ ३ ॥ किं च—नरस्य नार्या देशस्य, राज्यस्य नृपतेस्तथा । रत्नानां लोकधर्माणां, सर्वस्य भुवनस्य वा
"॥ ४ ॥ देवानां सर्वशास्त्राणां, धर्माधर्मव्यवस्थितेः । विमर्शोऽयं विजानीते, तत्त्वं नान्यो जगत्त्रये ॥ ५ ॥ येषामेष महाप्राज्ञो, वत्स!
"निर्देशकारकः । ते ज्ञातसर्वतत्त्वार्था, जायन्ते सुखभाजनम् ॥ ६ ॥" अतो धन्योऽसि यस्याय, विमर्शस्तव बान्धवः । न कदाचिदध-
न्यानां, चिन्तारत्नेन मीलकः ॥ ७ ॥ एष एव नियोक्तव्यो, भवताऽत्र प्रयोजने । भानुरेव हि सर्वस्यास्तमसः क्षालनक्षमः ॥ ८ ॥
विचक्षणेनाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततो निरीक्षितमनेन विमर्शवदनं, विमर्शः प्राह—अनुग्रहो मे, विचक्षणेनोक्तं—यद्येवं तत
शीघ्रं विधीयतां भवता तातादेशः, विमर्शेनाभिहितं—एष सज्जोऽस्मि, केवलं विस्तीर्णा वसुन्धरा नानाविधा देशा भूयांसि राज्यान्त-
राणि तथापि कथञ्चिन्मे कालक्षेपः स्यात्तत कियतः कालाभिवर्तितव्य?, विचक्षणेनोक्तं—भद्र! संवत्सरस्ते कालावधिः, विमर्शः प्राह
—महाप्रसादः, ततो विहितप्रणामाञ्जलितो विमर्शः, अत्रान्तरे शुभोदयस्य पादयोर्निपत्याभिवन्द्य निजचारुतां प्रणम्य च जननीजनकौ
प्रकर्षेणाभिहितं—तात! यद्यपि ममार्यकतातास्याविरहेऽपि न मनसो निर्वृतिस्तथापि सहचरतया मातुले मम गाढतरं प्रतिबद्धमन्तःकरणं,
नाहं मामेन विरहितः क्षणमात्रमपि जीवितुमुत्सहे, ततो मामनुजानीत यूयं येनाहमेनं गच्छन्तमनुगच्छामीति, एतदाकर्ण्योल्लसितापत्य-
स्नेहमोहपूरितहृदयेनानन्दोदकबिन्दुसन्दोहप्लावितनयनपुटेन विचक्षणेन दक्षिणकराङ्गुलीभिरुन्नामितं प्रकर्षस्य मुखकमलकं दत्ता चुम्बिका

"विभ्रान्तिहेतुर्नारी बुधैर्मता ॥ ४२ ॥ पुभिरास्वादित दिव्य, विवेकामृतभोजनम् । क्षुद्रेव वामयत्येषा, भुज्यमाना न संशयः ॥ ४३ ॥ "अनृतं साहसं माया, नैर्लज्यमतिलोभिता । निर्दयत्वमशौचं च, नार्याः स्वाभाविका गुणाः ॥ ४४ ॥ वत्स ! किं बहुनोक्तेन ?, ये केचि-"द्दोषसञ्चयाः । ते नारीभाण्डशालायामाकालं सुप्रतिष्ठिताः ॥ ४५ ॥" तस्मात्तस्याः सदा पुंसा, न कर्तव्यो हितैषिणा । विश्रम्भवशगो ह्यात्मा, तेनेदमभिधीयते ॥ ४६ ॥—येयं ते रसना भार्या, संपन्ना लोलतायुता । न सुन्दरैषा मे भाति, को वा योगस्तवानया ? ॥४७॥ यतो न ज्ञायतेऽद्यापि, कुतस्त्येयं ततस्त्वया । सङ्ग्रहं कुर्वताऽमुष्या, मूलशुद्धिः परीक्ष्यताम् ॥ ४८ ॥ यतः—अत्यन्तमप्रमत्तोऽपि, मूलशुद्धेरवेदकः । स्त्रीणामर्पितसद्भावः, प्रयाति निधनं नरः ॥ ४९ ॥ ततो निजचारुतयाऽभिहितं—वत्स विचक्षण ! सुन्दरं ते जनकेन भणितं, अन्विष्यतामस्या रसनाया मूलशुद्धिः, को दोषः ?, विज्ञातकुलशीलस्वरूपा हि सुखतरमनुवर्तनीया भविष्यति, बुद्ध्याऽभिहितं—आर्यपुत्र ! यद्गुरव आज्ञापयन्ति तदेवानुष्ठातुं युक्तमार्यपुत्रस्य, अलङ्घनीयवाक्या हि गुरवः सत्पुरुषाणां भवन्ति, प्रकर्षः प्राह—तात ! सुन्दरमम्बया जल्पितं, विमर्शेनोक्तं—को वाऽत्रासुन्दरं वक्तुं जानीते ?, सर्वथा सुन्दरमेवेदं यत्सुपरीक्षितं क्रियत इति, विचक्षणेन चिन्तितं—सुन्दरमेतानि भणन्ति, न सङ्ग्रहणीयैव विदुषा पुरुषेणाविज्ञातकुलशीलाचारा ललना, केवलं कथितमेव मम लोलतया रसनायाः सम्बन्धि मूलोत्थानं, विज्ञातश्चाधुना मया शीलाचारः यदुत—खादनपानप्रियेयं रसना, अथवा नहि नहि, को हि सकर्णकः पुरुषो भुजङ्गमनितम्बिनीकुटिलतरचित्तवृत्तेः कुलयोषितोऽपि वचने सम्प्रत्ययं कुर्यात् ?, किं पुनर्दासचेट्याः ?, तत्कीदृशो मम लोलतावचने सम्प्रत्ययः ?, शीलाचारोऽपि सहसंवासेन भूयसा च कालेन सम्यग् विज्ञायते, न यथाकथञ्चित्, तत्किमनेन बहुना ?, करोमि तावदहं तातादीनामुपदेशं गवेषयाम्यस्या रसनाया मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाय यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्य विचक्षणेनाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, केवलं तात

स्वयमेव निरूपयतु, कः पुनरत्र रसनामूलशुद्धिगवेषणार्थं प्रस्थापनायोग्य इति, शुभोदयेनोक्तं—वत्स! अय विमर्शः परमरूपकार्यभरस्य निर्वाहणक्षमः, तथाहि—"युक्तं चायुक्तवज्ज्ञाति, सारं चासारमुच्चकैः। अयुक्त युक्तवज्ज्ञाति, विमर्शेन विना जने ॥ १ ॥ "तस्य हेयमुपादेयमुपादेय च हेयताम्। भजेत वस्तु यस्याय, विमर्शो नानुकूलक ॥ २ ॥ अत्यन्तगहने कार्ये, मतिभेदतिरोहिते। विमर्शो "कुरुते नृणामेकपक्ष विवेचितम् ॥ ३ ॥ किं च—नरस्य नार्या देशस्य, राज्यस्य नृपतेस्तथा। रत्नानां लोकधर्माणां, सर्वस्य भुवनस्य वा "॥ ४ ॥ देवानां सर्वशास्त्राणां, धर्माधर्मव्यवस्थितेः। विमर्शोऽय विजानीते, तत्त्व नान्यो जगत्त्रये ॥ ५ ॥ येषामेष महाप्राज्ञो, वत्स! "निर्देशकारकः। ते ज्ञाततत्त्वसर्वार्था, जायन्ते सुखभाजनम् ॥ ६ ॥" अतो धन्योऽसि यस्याय, विमर्शस्तव बान्धवः। न कदाचिदध-न्याना, चिन्तारत्नेन मीलकः ॥ ७ ॥ एष एव नियोक्तव्यो, भवताऽत्र प्रयोजने। भानुरेव हि शर्वर्यास्तमसः क्षालनक्षमः ॥ ८ ॥ विचक्षणेनाभिहित—यदाज्ञापयति तात, ततो निरीक्षितमनेन विमर्शवदन, विमर्शः प्राह—अनुग्रहो मे, विचक्षणेनोक्त—यद्येव ततः शीघ्र विधीयतां भवता तातादेशः, विमर्शेनाभिहितं—एष सज्जोऽस्मि, केवल विस्तीर्णा वसुन्धरा नानाविधा देशा भूयांसि राज्यान्त राणि तदपि कथञ्चिन्मे कालक्षेपः स्यात्ततः कियतः कालाभिवर्तितव्य?, विचक्षणेनोक्तं—भद्र! सवत्सरस्ते कालावधिः, विमर्शः प्राह—महाप्रसाद, ततो विहितप्रणामश्चलितो विमर्श, अत्रान्तरे शुभोदयस्य पादयोर्निपत्याभिवन्द्य निजचारुतां प्रणम्य च जननीजनकौ प्रकर्षेणाभिहित—तात! यद्यपि ममार्यकथातात्पर्यविरहेऽपि न मनसो निर्वृतिस्तथापि सहचरतया मातुले मम गाढतरं प्रतिबद्धमन्त करण, नाह मामेन विरहितः क्षणमात्रमपि जीवितुमुत्सहे, ततो मामनुजानीत यूय येनाहमेनं गच्छन्तमनुगच्छामीति, एतदाकर्ण्योल्लसितापत्य-स्नेहमोहपूरितहृदयेनानन्दोदकबिन्दुसन्दोहप्रवितनयनपुटेन विचक्षणेन दक्षिणकराङ्गुलीभिरुन्नामित प्रकर्षस्य मुखकमलक दत्ता चुम्बिका

माघ्रातो मूर्धप्रदेशः, साधु वत्स ! साभिवितवता निवेशितश्चासौ निजोत्सङ्गे, शुभोदय च प्रत्यभिहित—तात ! दृष्टो बालकस्य विनय निरूपितो वचनविन्यासः ? आकलितः स्नेहसारः ?, शुभोदयः प्राह—वत्स ! किमत्राश्चर्यं ?, त्वया सुखेजातस्यैतत्समेव चेष्टितं युज्यते, किं च-वत्स !—न युक्तमिदमस्माकं, स्वपापौत्रकवर्णनम् । विशेषतस्तथाभ्यर्णे, यत एतदुदाहृतम् ॥ १ ॥ प्रत्यक्षे गुरव स्तुत्याः, परोक्षे मित्रबान्धवाः । भृतकाः कर्मपर्यन्ते, नैव पुत्रा मृताः स्त्रियः ॥ २ ॥ तथापि चानयोर्दृष्ट्वा, गुणसम्भारगौरवम् । अवर्णितेन तेनाद, पुत्र ! शक्नोमि नासितुम् ॥ ३ ॥ इयं हि भार्या ते सुचिरनुरूपा वरानना । गुणवृद्धिकरी धन्या, यथा चन्द्रस्य चन्द्रिका ॥ ४ ॥ मत्कुले-हयपट्टी, सर्वकार्यविशारदा । सत्संप्रापिका गेहभरनिर्वहणक्षमा ॥ ५ ॥ विशालदृष्टिरप्येषा, सूक्ष्मदृष्टिरशाहता । सर्वसुन्दरदेहापि, द्वेषहेतुर्भवासनाम् ॥ ६ ॥ अथवा—मलक्षयेण जनिता, पुरे निर्मलमानसे । या च सुन्दरतापुत्री, तस्याः को वर्णनक्षम ? ॥ ७ ॥ अत एव प्रकर्षोऽपि, नेदानीं बहु वर्ण्यते । अनन्तगुण एवाय, जनयित्र्या विभाव्यते ॥ ८ ॥ वत्स ! किं बहुनोक्तेन ?, धन्यस्त्वं सर्वथा जने । यस्येदृशं महाभाग, सपक्ष ते कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥ अत एव वय चित्ते, साशङ्काः साम्प्रत स्थिता । आकर्ण्य रसनालाभं, नोचितेय यतस्तव ॥ १० ॥ मा मूढुबोधितापाय, सपत्नी मत्सरादियम् । विक्षेपतः प्रकर्षस्य, तेन चिन्तातुरा वयम् ॥ ११ ॥ किं वा कालविलम्बेन ?, प्रस्तुतं प्रविधीयताम् । ततो यथोचितं ज्ञात्वा, युक्तं यत्तत्करिष्यते ॥ १२ ॥ मातुलस्नेहयुक्तास्मा, प्रकर्षः प्रस्थितो यदि । इत चारुतरं जात, क्षीरे खण्डस्य योजनम् ॥ १३ ॥ ततेतौ सहितावेव, गच्छतां कार्यसिद्धये । युवाभ्यां न तु कर्तव्या, चिन्तेति प्रतिभाति मे ॥ १४ ॥ ततो विचक्षणेन जुह्वा चाभिहितं—यदाज्ञापयति तातः, ततो निपतितौ गुरूणां चरणेषु विमर्शप्रकर्षौ कृतमुचितकरणीयं प्रवृत्तौ गन्तुं । इतश्च तदा शरत्कालो वर्तते, स च कीदृशः ?—शस्यसम्भारनिष्पन्नभूमण्डलो, मण्डलाबद्धगोपालरासाकुलः । साकुलस्वप्रजाजातसारक्षणो,

स्फुटकाशविराजितभूमितलम् । भुवनोदरमिन्दुकरै-
रक्षणोत्सुकसच्छालिगोपप्रियः ॥ १ ॥ यत्र च शरत्काले—जलवर्जितनीरदवृन्दचितं, स्फुटकाशविराजितभूमितलम् । ... न रमते च
विशदं, कलित स्फटिकोपलकुम्भसमम् ॥ २ ॥ अन्यच्च—शिखिविरावविरागपरा श्रुतिः, भयति हंसकुलस्य कलस्वनम् । स्फुटमिद सदहो प्रियता
कदम्बवने तदा, विषमपर्णरता जनदृष्टिका ॥ ३ ॥ लवणतिक्तरसाच पराङ्मुखा, मधुरखाद्यपरा अनजिह्विका । यन्नभस्तपुनर्लोकयात्रे-
करो, जगति शुद्धगुणो न नु सखवः ॥ ४ ॥ तथा—स्वच्छसनीरपूर्णं सरोमण्डल, फुल्लसत्पद्मनेत्रैर्दिशा वीक्ष्यते । चक्रवाकस्तयापीह वित्रा-
च्छया, रात्रिनक्षत्रसन्तोषनैरीक्ष्यते ॥ ५ ॥ नन्दित गोकुल मोदिताः पामराः, पुष्पितो नीपवृक्षो निशा निर्मला । कमलखण्डभूषितसरोवराणि
णको, भाजनं यस्य यत्तेन तल्लभ्यते ॥ ६ ॥ तस्मिन्नेवंविधे शरत्समये पश्यन्तौ मनोरमकाननानि विलोकयन्तौ कौमुदीनिरीक्षणेन परीक्षमाणौ
निरीक्षमाणौ प्रमुदितानि ग्रामाकरनगराणि हृष्टौ शक्रोत्सवदर्शनेन तुष्टौ दीपालिकावलोकनेन आह्लादितौ
जनहृदयानि प्रयुञ्जानौ स्वप्रयोजनसिद्ध्यर्थमुपायशतानि विचारितौ बहिरन्तर्देशेषु विमर्शप्रकर्षौ, न दृष्ट कश्चिदपि रसनाया कुल, तया च
विचरतोस्तयोः समायातो हेमन्तः, कीदृशश्चासौ ?—अर्चितस्थेलतैलवरकम्बलरङ्कचित्रभानुको, विकसिततिलकलोध्रवरकुन्दमनोहरमल्लिका
वनः । शीतलपवनविहितपथिकस्फुटवादितदन्तवीणको, जलराशिकिरणहर्म्यतलचन्दनमौक्तिकसुभगताहरः ॥ १ ॥ यत्र च हेमन्ते दुर्जन
सङ्गतानीव ह्रस्वसमानि दिनानि सज्जनमैत्रीव दीर्घतरा रजन्यः सन्तानानीव सगृह्यन्ते धान्यानि काव्यपद्धतय इव विरच्यन्ते मनोहरा
सेव्य सुजनहृदयानीव विधीयन्ते दोहसाराणि वदनानि परबलकलकलेन रणशिरसि सुभटा इव निवर्तन्ते दवीयोदेशगता अपि निजव
यिताविकटनितम्बबिम्बपयोधरभरशीतहरोष्मसंस्मरणेन पथिकलोका इति,—प्रतापहानिः संपन्ना, लाघव च दिवाकरे । अथवा—दक्षि-
णाशावलम्बस्य, सर्वस्यापीदृशी गतिः ॥ १ ॥ अन्यच्च—अथ हेमन्तो दुर्गतलोकान्—प्रियवियोगभुजङ्गनिपातितान्, शिशिरमारुतखण्डि-

वयिमहाम् । पशुगणानिव मुर्मुरराशिभिः, पचति किं निशि भक्षणकाम्यया ? ॥ १ ॥ यदा चैयतापि कालेन नोपलब्धा विमर्शप्रकर्षाभ्यां रसनामूलशुद्धिस्तदा प्रविष्टौ तावन्तरङ्गदेशेषु, तत्रापि पर्यटितौ नानाविधस्थानेषु, अन्यदा प्राप्तौ राजसचित्तनगरे,—तच्च दीर्घमिवारण्य, भूरिलोकविवर्जितम् । कचिद्दृष्टगृहारम्भं, ताभ्यां समवलोकितम् ॥ १ ॥ ततः प्रकर्षेणाभिहितं—माम ! किमितीदं नगरं विरलजनतया शून्यमिव दृश्यते ?, किं वा कारणमाश्रित्यैवमीदृशं संपन्नं ?, विमर्शः प्राह—यथैव दृश्यते सर्वं, समृद्धं निजसम्पदा । केवलं लोकसन्दोहरहितं सुस्थितालयम् ॥१॥ तथैव भाव्यते नूनं, नगरं निरुपद्रवम् । प्रयोजनेन केनापि, कचिन्निष्क्रान्तराजकम् ॥२॥ युग्मम् । प्रकर्षः प्राह—एवमेतत्सम्यगवधारितं मामेन, विमर्शः प्राह—भद्र ! कियदिदं, जानाम्यहं सर्वस्यैव वस्तुनो दृष्टस्य यत्तत्त्वं, प्रष्टव्यमन्यदपि यत्र ते कचित्सन्देहः संभवति, प्रकर्षेणाभिहितं—माम ! यद्येवं तत् किमितीदं नगरं रहितमपि नायकेन विवर्जितमपि भूरिलोकैर्निजश्रियं न परित्यजति ?, विमर्शेनोक्तं—अस्त्यस्य मध्ये कश्चिन्महाप्रभावः पुरुषः तज्जनितमस्य सश्रीकत्वं, प्रकर्षः प्राह—यद्येवं ततः प्रविश्य निरूपयावस्तं पुरुषं, विमर्शेनोक्तं—एवं भवतु, ततः प्रविष्टौ तौ नगरे प्राप्तौ राजकुले दृष्टस्तत्राहङ्कारादिकतिपयपुरुषपरिकरो मिथ्याभिमानो नाम महत्तमः, ततो विमर्शः प्राह—भद्र ! सोऽयं पुरुषो यत्प्रभावजन्यमस्य राजसचित्तनगरस्य सश्रीकत्वं, प्रकर्षेणोक्तं—यद्येवं ततस्तावदेनमुपसृत्य जल्पावः, पृच्छावश्च कोऽत्र वृत्तान्त इति, विमर्शेनोक्तं—एवं भवतु, ततः समापितस्ताभ्यां मिथ्याभिमानः, पृष्टश्च—भद्र ! केन पुनर्व्यतिकरेण विरलजनमिव दृश्यते नगरं ?, मिथ्याभिमानः प्राह—ननु सुप्रसिद्धैवेयं वार्ता कथं न विदिता भद्राभ्यां ?, विमर्शेनोक्तं—न कर्तव्योऽत्र भद्रेण कोपः, आवां हि पथिकौ न जानीवो महदाश्चर्यं कुतूहलं अतो निवेदयितुमर्हसि भद्रः, मिथ्याभिमानेनोक्तं—अस्ति तावत्समस्तभुवनप्रतीतोऽस्य नगरस्य स्वामी सुगृहीतनामधेयो देवो रागकेसरी, तज्जनकश्च महामोहः, तथा तयोर्भक्ति-

महत्तमाश्च भूयांसो विषयाभिलाषादयः, तेषामितो नगरात् सर्वबलसमुदयेन दण्डयात्रया निर्गतानामनन्त कालो वर्तते, तेनेदं विरलजनमुपलभ्यते नगरं, विमर्शः प्राह—भद्र ! केन सह पुनस्तेषां विग्रहः ?, मिथ्याभिमानः प्राह—दुरात्मना सन्तोषहतकेन, विमर्शेनोक्तं—किं पुनस्तेन सार्धं विग्रहनिमित्तं ?, मिथ्याभिमानेनोक्तं—कथिदेवादेशेनैव जगद्वशीकरणार्थं विषयाभिलाषेण प्रहितानि पूर्वं स्पर्शनरसनादीनि पञ्चात्मीयानि गृहमानुषाणि, तद्वशीकृतप्राये त्रिभुवने सन्तोषहतकेन तान्यपि निर्जित्य भूयांसो निर्वाहिताः कियन्तोऽपि लोकाः प्रापिता निर्वृतो नगर्यां, तच्छ्रुत्वा सन्तोषहतकस्योपरि प्रादुर्भूतक्रोधानुबन्धो निर्गतः स्वयमेव देवो रागकेसरी विक्षेपेण, तदिदमत्र विग्रहनिमित्तं, विमर्शेन चिन्तितं—अये ! उपलब्धं तावद्रसनाया नामतो मूलोत्थानं, गुणतः पुनर्विषयाभिलाषं दृष्ट्वा ज्ञास्यामि, यतो जनकानुरूपाणि प्रायेणापत्यानि भवन्ति, ततो भविष्यति मे तद्दर्शनाभिप्रायः, ततोऽभिहितमनेन—भद्र ! यद्येवं ततो भवता किंनिमित्तमिहावस्थानं ?, मिथ्याभिमानेनोक्तं—प्रस्थितोऽहमप्यासं तदा केवलममानीकाग्निवर्तितो देवेन, अभिहितश्च—यथार्य मिथ्याभिमान ! न चलितव्यमितो नगराद्भवता, इदं हि नगरं त्वयि स्थिते निर्गतेष्वप्यस्मास्वविनष्टभीकं निरुपद्रवमास्ते, वयमप्यत्र स्थिता एव परमार्थतो भवामः, यतस्त्वमेवास्य नगरस्य प्रतिजागरणक्षमः, मयाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, ततः स्थितोऽहं, तदिदमस्माकमत्रावस्थानकारणं, विमर्शेनोक्तं—भद्र ! प्रत्यागता काचिद्देवसकाशात्कुशलवार्ता ?, मिथ्याभिमानः प्राह—यावमागता, जितप्रायं वर्तते देवकीयसाधनेन, केवलमसावपि चट्टः सन्तोषहतको न शक्यते सर्वथाऽभिभवितुं, यतोऽन्तराऽन्तरा प्रत्यवस्कन्दान्, निर्वाहयत्यथापि कंश्चिज्जनं, अत एव देवेऽपि रागकेसरिणि लब्धे स्वयमेवायाते कालविलम्बो वर्तते, विमर्शेनोक्तं—क पुनरधुना भवदीयदेवः श्रूयते ?, तत्र समुत्पन्ना मिथ्याभिमानस्य प्रणिपिशङ्का, न कथितं यथावस्थितं, अभिहितं चानेन—न जानीमः परिस्फुटं, केवलं तामसचित्तं नगरमुररीकृत्य तावदितो निर्गतो देवः, ततः

कथाविस्तरेणैवावसिते, विमर्शेनोक्तं—पूरितं भद्रेणावयोः कुतूहलं निवेदित प्रस्तुतवृत्तान्त दर्शित सौजन्यं गच्छाव गच्छावः,
मिथ्याभिमानेनोक्तं—एवं सिद्धिर्भवतु, तदाकर्ण्य दृष्टो विमर्शः, तत परस्परं विहित मनागुचमाङ्गनमनं, निर्गतौ रागकेसरिनगराद्-
विमर्शप्रकर्षौ, विमर्शेनोक्तं—भद्र! कथिता तावदनेन तेषां विषयाभिलाषमानुषाणां मध्ये रसना, तदधुना तमेव विषयाभिलाषं द्रष्टुं गच्छा
स्वरूपमावयोर्गुणतो निश्चेतु युक्तं, यद्राज्यावस्थानेव तामसचित्तनगरे, प्रकर्षः प्राह—यन्मामो जानीते, ततो गतौ तामसचित्तपुरे विमर्श-
प्रकर्षौ, तच कीदृशम्?—"नाशिताक्षेपसन्मार्गमामूलतस्तेन दुर्गं न लक्ष्यं परेषां सदा। सर्वतोद्योतमुक्तं च तद्वर्तते, पौरवृन्द तु तत्रैव मन्द-
"धते ॥ १ ॥ सद्म तत्सदा पापपूर्णात्मनां, निन्दित तत्सदा शिष्टलोकैः पुरम्। कारणं तत्सदाऽनन्तदुःखोत्करेणोऽस्य तस्मात्त्रैलोक्यसौख्योद्भवे
"॥ २ ॥ केवलं तदपि ताभ्यां विमर्शप्रकर्षाभ्यामीदृशमवलोकितं, यदुत—दवदग्धमिवारण्यं, कश्मलवर्णं समन्ततः। रहितं भूरिलोकेन, न
"मुक्तं च निजश्रिया ॥ ३ ॥ तत प्रकर्षस्तु दृष्ट्वा, प्रत्याह निजमातुलम्। माम! किं विद्यते कश्चिदत्रापि पुरनायकः? ॥ ४ ॥ विमर्शः प्राह
"नैवास्ति, योऽत्र भो! मूलनायकः। केवलं नायकाकारः, कश्चिदत्रास्ति मानवः ॥ ५ ॥" ततो यावदेवावाप्तौ विमर्शप्रकर्षयोर्गल्प स
पश्यते तावद्दृष्टस्ताभ्यां तत्रैव नगरे प्रवेष्टुकामो दैन्याक्रन्दनविलपनादिभिः कतिचित्प्रधानपुरुषैः परिकरितः शोको नाम पारिपार्श्विकः, तत
समापितोऽसौ विमर्शप्रकर्षाभ्यां पृष्टश्च—भद्र! कोऽत्र नगरे राजा?, शोकः प्राह—ननु भुवनप्रसिद्धोऽयं नरेन्द्रः, तथाहि—महामोहसमु-
भूतो, रागकेसरिसोदरः। ख्यातोऽविवेकितायाश्च, प्रसिद्धोऽयं नराधिपः ॥ १ ॥ स्वर्गपातालमर्त्येषु, शत्रुभिर्भीतकम्पितैः। नामापि गृह्यते
तस्य, प्रतापहतवैरिणः ॥ २ ॥ देवस्याचिन्त्यवीर्यस्य, सत्पराक्रमशालिनः। तस्य द्वेषगजेन्द्रस्य, नाम कः प्रभुर्भवति? ॥ ३ ॥ किं च—
मास्तां तावदेवः, किं तर्हि?—या मोहयति वीर्येण, सकलं भुवनत्रयम्। ख्याताऽविवेकिताऽप्यत्र, सा देवी देवपक्ष्मा ॥ ४ ॥ अन्यच्च

—सा महामोहनिर्देशकारिणी गुरुवत्सला । सा महामूढताख्याया, वर्तते सुन्दरा वधूः ॥ ५ ॥ रागकेसरिनिर्देशं, न लङ्घयति सा सदा । मूढतायाश्च तत्कन्याः, सौहार्दं दर्शयत्यलम् ॥ ६ ॥ तथा द्वेषगजेन्द्रस्य, सा भर्तुर्गाढवत्सला । तेनाविवेकिता लोके, प्रख्यातिं समुपागता ॥ ७ ॥ तदेतौ भुवनेऽप्यत्र, ख्यातौ देवीनरेश्वरौ । इदानीं हन्त भद्राभ्यां, कथ प्रष्टव्यतां गतौ ? ॥ ८ ॥ विमर्शः प्राह नैवात्र, कोपः कार्यस्त्वया यतः । सर्वः सर्वं न जानीते, सिद्धमेतज्जगत्त्रये ॥ ९ ॥ आवा दवीयसो देशादागतौ न च वीक्षितम् । पूर्वमेतत्पुरं किं तु, श्रुतौ देवीनरेश्वरौ ॥ १० ॥ ततश्च—किं स्याद्द्वेषगजेन्द्रोऽत्र ?, किं वा स्यान्नगरान्तरे ? । ततः कुतूहलेनेद, पृष्टं सदिग्धचेतसा ॥ ११ ॥ तन्मित्र ! साम्प्रतं ब्रूहि, किमत्रास्ते नराधिपः ? । किं वा विनिर्गतः क्वापि ?, पश्यावस्तं नरेश्वरम् ॥ १२ ॥ शोकेनोक्तं जगत्यत्र, वृत्तान्तोऽयमपि स्फुटम् । प्रसिद्ध एव सर्वेषां, विदुषां दत्तचेतसाम् ॥ १३ ॥ यथा देवो महामोहस्तत्पुत्रो रागकेसरी । तथा द्वेषगजेन्द्रश्च, समस्तबलसयुताः ॥ १४ ॥ सन्तोषहतकस्योच्चैर्वधाय कृतनिश्चयाः । विनिर्गताः स्वकस्थानाद्भूरिकालश्च लङ्घितः ॥ १५ ॥ विमर्शः प्राह यद्येवं, ततो भद्र किमर्थकम् । इहागता ? किमास्तेऽत्र, पुरे भोः साऽविवेकिता ? ॥ १६ ॥ शोकेनाभिहितम्—नास्त्यत्र नगरे तावदधुना साऽविवेकिता । नापि देवसमीपे सा, तत्राकर्णय कारणम् ॥ १७ ॥ यदा तातो महामोहस्तथाऽन्यो रागकेसरी । सन्तोषहतकस्योच्चैर्वधार्थं कृतनिश्चयः ॥ १८ ॥ तदा प्रचलिते देवे, ताभ्यां सह कृतोद्यमे । देवेन सार्धं सा देवी, प्रस्थिता भर्तृवत्सला ॥ १९ ॥ ततो द्वेषगजेन्द्रेण, सा प्रोक्ता कमलेक्षणा । स्कन्धावारक्षमं देवि !, न त्वदीयं शरीरकम् ॥ २० ॥ दीर्घा कटकसेवेयं, त्वं च गर्भभरालसा । नातः सवाहनायोग्या, वेलामासन्न वर्तते ॥ २१ ॥ तस्मात्तिष्ठ त्वमत्रेति, प्रजामो वयमेकका । तयोक्तं त्वां विना नाथ !, नात्र मे नगरे धृतिः ॥ २२ ॥ तच्छ्रुत्वा देवपादैः सा, पुनः प्रोक्ता वरानना । तथापि नैव युक्तं ते, स्कन्धावारे प्रवर्तनम् ॥ २३ ॥ किं-

सु—रौद्रचित्तपुरे गत्वा, देवि! दुष्टाभिसन्धिना । रक्षिता तिष्ठ निश्चिन्ता, पदातिः स हि मेऽनघः ॥ २४ ॥ ततोऽविवेकिता प्राह,—किमत्रास्माभिरुच्यताम्? । यदार्यपुत्रो जानीते, तदेव करणक्षमम् ॥ २५ ॥ ततो विनिर्गतो देवो, महामोहादिभिः सह । रौद्रचित्तपुरे देवी, देवादेशेन सा गता ॥ २६ ॥ ततोऽपि बहिरङ्गेषु, पुरेषु किल वर्तते । किञ्चित्कारणमाश्रित्य, साऽधुना युक्तकारिणी ॥ २७ ॥ जातश्चासीत्तदा पुत्रस्तयाऽन्योऽप्यधुना किल । निजभर्तुः समायोगादेतदाकर्णितं मया ॥ २८ ॥ तदेव नास्ति सा देवी, यत्पुनर्मम कारणम् । नगरागमने भद्र!, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ २९ ॥

अत्रान्तरे प्रज्ञाविशालयाऽभिहितमगृहीतसङ्केता—प्रियसखि! यदनेन संसारिजीवेन नन्दिवर्धनवैश्वानरवक्तव्यतायां हिंसापरिणयनावसरे वैश्वानरमूलशुद्धिं निवेदयता पूर्वमभिहितमासीत् यदुत—'यादृशं तत्तामसचित्तनगरं यादृशश्चासौ द्वेषगजेन्द्रो राजा यादृशी च साऽविवेकिता यच्च तस्यास्तस्मात्तामसचित्तनगराद्रौद्रचित्तपुरं प्रत्यागमनप्रयोजनमेतत् सर्वमुत्तरत्र कथयिष्याम' इति तदिदमधुना तेन संसारिजीवेन समस्तं निवेदितमिति, अगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—साधु प्रियसखि! साधु सुन्दरं मम स्मारितं भवत्या, ततः प्रज्ञाविशालया संसारिजीवं प्रत्यभिहितं—भद्र! यदा विचक्षणाचार्येण नरवाहननरेन्द्राय विमर्शप्रकर्षवक्तव्यतां कथयता तव रिपुदारणस्य सतस्तस्यामेव परिषदि निषण्णस्य समाकर्णयतो निवेदितमेवमविवेकितापूर्वचरितं तदा किं विज्ञातमासीन्न वा? यदुत—याऽसौ वैश्वानरस्य माताऽभून्नन्दिवर्धनकाले मम च धात्री सैवेयमविवेकिता साम्प्रतं शैलराजस्य जननी वर्तते मम च पुनर्धात्रीति? किं वा न विज्ञातमिति?, संसारिजीवेनोक्तं—भद्रे! न किञ्चित्तदा मया विज्ञातं, अज्ञानजनित एष मे समस्तोऽपि निवेदयिष्यमाणोऽनर्थपरम्पराप्रबन्धः, केवलं तदाऽहं चिन्तयामि यथा—कथानिकां काञ्चिदेष प्रव्रजितकस्तातस्य कथयति, न पुनस्तमात्मार्थमहं लक्षयामि स्म यथेयं साम्प्रतमगृहीतस-

ङ्केषा न लक्षयति, अगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र ! किमन्यः कश्चिद्भावार्थो भवति ?, संसारिजीवः प्राह—बाढं, भद्रे ! नास्ति प्रायेण मदीयचरिते भावार्थरहितमेकमपि वचनं, ततो न भवत्या कथानकमात्रेण सन्तोषो विधातव्यः, किं तर्हि ?, भावार्थोऽपि बोद्धव्यः, स च परिस्फुट एव भावार्थः, तथाप्यगृहीतसङ्केते ! यत्र क्वचिन्न बुध्यते भवती तत्र प्रज्ञाविशाला प्रष्टव्या यतो बुध्यते समावार्थमेषा मदीयवचनं, अगृहीतसङ्केतयोक्तं—एवं करिष्यामि, प्रस्तुतमभिधीयतां ।

ततो विचक्षणसूरिवचनमनुसन्धान संसारिजीव कथानकशेषमिदमाह यदुत—ततो विमर्शेनाभिहितं—भद्र ! वर्णय यदिहागमनकारणं भद्रस्य, शोकेनाभिहितम्—आस्तेऽत्र नगरेऽस्यापि, वयस्योऽत्यन्तवल्लभः । मम जीवितसर्वस्वं, मतिमोहो महाबलः ॥ १ ॥ तद्दर्शनार्थमायातस्ततोऽहं भद्र ! साम्प्रतम् । आवासितं महाटव्यां, मुक्त्वा वेदस्य साधनम् ॥ २ ॥ विमर्शेनोक्तम्—स कस्मात्स्वामिना सार्धं, न गतस्तत्र साधने । शोकः प्राह स देवेन, धारितोऽत्रैव पत्तने ॥ ३ ॥ उक्तश्चासौ यथा नित्यं, न मोक्तव्यं त्वया पुरम् । मतिमोह ! त्वमेवास्य, यतः संरक्षणक्षमः ॥ ४ ॥ तत प्रपद्य देवाज्ञां, संस्थितोऽत्र पुरे पुरा । एतन्निवेदितं तुभ्यं, प्रविशामोऽधुना वयम् ॥ ५ ॥ विमर्शः प्राह सिद्धिस्ते, तुष्टः शोको गतः पुरे । विमर्शश्च ततश्चेदं, प्रकर्षं प्रत्यभाषत ॥ ६ ॥—भद्र ! या साधनाधारा, प्रोक्ताऽनेन महाटवी । गत्वा तस्यां प्रपश्यावो, रागकेसरिसन्निभम् ॥ ७ ॥ प्रकर्षः प्राह को माऽत्र, विकल्पो ? माम ! गम्यताम् । ततः प्रचलितौ तूर्णं, हृष्टौ स्वस्त्रीयमातुलौ ॥ ८ ॥ ततो विलङ्घ्य वेगेन, मार्गं पवनगामिनौ । प्राप्तौ तौ मध्यमे भागे, महाटव्याः प्रयाणकैः ॥ ९ ॥ अथ तत्र महामोहं, रागकेसरिसंयुतम् । युक्तं द्वेषगजेन्द्रेण, चतुरङ्गबलान्वितम् ॥ १० ॥ आवासितं महानद्याः, पुलिनेऽविमनोरमे । महामण्डपमध्यस्थ, वेदिकायां प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ॥ महासिंहासनारूढं, भटकोटिविवेष्टितम् । गत्वा स नातिदूरं तौ, तदास्थानं प्रपश्यतः ॥ १२ ॥ ततो विमर्शेनाभिहितं—भद्र !

प्राप्तौ तावदावामभीष्टप्रदेशे, लङ्घिता महाटवी, दृष्टं महामोहसाधनं, दर्शनपथमवतीर्णोऽयं दृष्यन्ताः सह रागकेसरिणा सपरिकरो महामोहराजः, तत्र युक्तोऽधुनाऽऽवयोरस्मिन्नास्थाने प्रवेशः, मा भूदेतेषामास्थानस्थायिनां लोकानामपूर्वपोतयोरागमनेन कापि शङ्का, अन्यच्च—अत्रैव प्रदेशे व्यवस्थिताभ्यां दृश्यत एवेदं सकलकालमास्थानं, अतः कुतूहलेनापि न युक्तोऽत्र प्रवेशः, प्रकर्षेणोक्तं—एवं भवतु, केवलं मामेयं महाटवी इयं च महानदी इदं च पुलिनं अयं च महामण्डपः एषा च वेदिका एतच्च महासिंहासनं अयं च महामोहनरेन्द्रः एते च सपरिवाराः समस्ता अपि शेषनरेन्द्राः सर्वमिदमदृष्टपूर्वं अहो महदत्र कुतूहलं, तेनामीषामेकैकं नामतो गुणतश्च मामेन वर्ण्यमानं विस्तरतः श्रोतुमिच्छामि, अभिहितं च पूर्वं मामेन यथा—जानात्ययं दृष्टस्य वस्तुनो यथावस्थितं तत्त्वं, अतः ममात्र निवेदयितुमर्हति मामः, विमर्शः प्राह—सत्यं, अभिहितमिदं मया, केवलं भूरिप्रकारं परिभ्रमितमिदं भद्रेण, तत्त सम्यग्यथार्थं निवेदयामि, प्रकर्षः प्राह—विश्रब्धमवधारयतु मामः, ततो विमर्शेन समन्तादवलोकिता महाटवी निरीक्षिता महानदी विलोकितं पुलिनं निर्वर्णितो महामण्डपः निरूपिता वेदिका निभालितं महासिंहासनं विचिन्तितो महामोहराजा विचारिताः प्रत्येकं महताऽभिनिवेशेन सपरिकराः सर्वे नरेन्द्राः स्वहृदयेन प्रविष्टो ध्यानं तत्र च व्युपरताशेषेन्द्रियग्रामवृत्तिर्निष्पन्दस्तिमितलोचनयुगलः स्थितः कञ्चित्कालं ततः प्रकम्पयता शिरः सहसितमनेन, प्रकर्षः प्राह—माम! किमेतत्?, विमर्शेनोक्तं—अवगतं समस्तमिदमधुना मया, ततः समुद्भूतो हर्षः, प्रच्छनीयमन्यदपि साम्प्रतं यत्ते रोचते, प्रकर्षेणोक्तं—एवं करिष्यामि, तावदिदमेव प्रस्तुतं निवेदयतु मामः, विमर्शेनाभिहितं—"यैषा तवस्तापरेषां चित्तवृत्तिर्नाम महाटवी,—इयं च भद्र! विस्तीर्णविविधानर्थसङ्गता । उत्पत्तिभूमिः सर्वेषां, सद्रत्नानामुदाहृता ॥ १ ॥ इयमेव च सर्वेषां, लोकोपद्रवकारिणाम् । महानर्थपिशाचानां, कारणं परिकीर्तिता ॥ २ ॥ सर्वेषामन्तरङ्गाणां, लोकानामत्र संस्थिताः । चित्तवृत्तिमहाटव्यां, माम-

“पत्तनभूमयः ॥ ३ ॥ यद्यपि बहिरङ्गेषु, निर्दिश्यन्ते पुरेषु ते । किञ्चित्कारणमालोक्य, विद्वद्भिर्ज्ञानचक्षुषा ॥ ४ ॥ तथापि परमार्थेन,
“तेऽन्तरङ्गजनाः सदा । अस्यामेव महाटव्या, विज्ञेयाः सुप्रतिष्ठिताः ॥५॥ (युग्मम्) यतः—नैवान्तरङ्गलोकाना, चित्तवृत्तिमहाटवीम् । विहाय
“विद्यते स्थान, बहिरङ्गपुरे क्वचित् ॥ ६ ॥ ततश्च—सुन्दरासुन्दरा सर्वे, येऽन्तरङ्गा क्वचिज्जनाः । एनां विहाय ते भद्र!, न वर्तन्ते
“कदाचन ॥ ७ ॥ अन्यच्च—मिथ्यानिषेविता भद्र!, भवत्येषा महाटवी । घोरसंसारकान्तारकारण पापकर्मणाम् ॥ ८ ॥ सम्यङ्निषेविता
“भद्र, भवत्येषा महाटवी । अनन्तानन्दसन्दोहपूर्णमोक्षस्य कारणम् ॥ ९ ॥ किं चेह बहुनोक्तेन?, सुन्दरेतरवस्तुन । सर्वस्य कारण
“भद्र!, चित्तवृत्तिमहाटवी ॥ १० ॥ इयं चासारविस्तारा, दृश्यते या महानदी । एषा प्रमत्तता नाम, भद्र! गीता मनीषिभि ॥ ११ ॥
“इयं निद्रातटी तुङ्गा, कषायजलवाहिनी । विज्ञेया मदिरास्वादविकथास्रोतसा निधि ॥ १२ ॥ महाविषयकल्लोललोलमालाकुला सदा ।
“विकल्पानल्पसत्त्वौघैः पूरिता च निगद्यते ॥ १३ ॥ योऽस्यास्तटेऽपि वर्तेत, नरो बुद्धिविहीनकः । तमुन्मूल्य महावर्ते, क्षिपत्येषा महापगा
“॥ १४ ॥ यस्तु प्रवाहे नीरस्य, प्रविष्टोऽस्या पुमानलम् । स यज्जीवति मूढात्मा, क्षणमात्र तदद्भुतम् ॥ १५ ॥ यद्दृष्टं भवता पूर्वं, राग-
“केसरिपत्तनम् । यच्च द्वेषगजेन्द्रस्य, सम्बन्धि नगरं परम् ॥ १६ ॥ ताभ्यामेषा समुद्भूता, विगाह्येमा महाटवीम् । गत्वा पुन पतत्येषा,
“घोरसंसारनीरधौ ॥ १७ ॥ अतोऽस्यां पतितो भद्र!, पुरुषस्तत्र सागरे । अवश्य याति वेगेन, तस्य चोत्तरण कुत?, ॥ १८ ॥ ये
“गन्तुकामास्तत्रैव, भीमे संसारसागरे । अत एव सदा तेषां, वल्लभेयं महापगा ॥ १९ ॥ ये तु भीताः पुनस्तस्माद्घोरात्संसारसागरात् ।
“ते दूराद्दूरतो यान्ति, विहायेमां महानदीम् ॥ २० ॥ तदेषा गुणतो भद्र!, वर्णिता तव निम्नगा । त्वं तद्विलसितं नाम, साम्प्रतं पुलिनं
“शृणु ॥ २१ ॥ एतद्धि पुलिनं भद्र!, हास्यबिब्बोकसैकतम् । विलासलाससङ्गीतहंससारसराजितम् ॥ २२ ॥ स्नेहपाशमहाकाशविकासध-

''वाछ तया । घूर्णमानमहानिद्रामदिरामत्तदुर्जनम् ॥ २३ ॥ केलिस्थानं सुविस्तीर्णं, बालिशानां मनोरमम् । विज्ञातसत्त्वैर्दूरेण, वर्जितं धी-
''रूपालिभिः ॥ २४ ॥ वर्णितं पुलिनं भद्र!, कथितं तव साम्प्रतम् । महामण्डपरूपं ते, कथयामि सनायकम् ॥ २५ ॥—अयं हि चित्त-
''विक्षेपो, नाम्ना संगीयते बुधैः । गुणतः सर्वदोषौघवासस्थानमुदाहृतः ॥ २६ ॥ अत्र प्रविष्टमात्राणां, विसरन्ति निजा गुणाः । प्रवर्तन्ते
''महापापसाधनेषु च बुद्धयः ॥ २७ ॥ एतेषामेव कार्येण, निर्मितोऽयं सुवेधसा । राजानो येऽत्र दृश्यन्ते, महामोहादयः किल ॥ २८ ॥
''बहिरङ्गाः पुनर्लोका, यदि मोहवशानुगाः । स्युर्महामण्डपे भद्र!, प्रविष्टाः कथितास्ते ॥ २९ ॥ ततो विभ्रमसन्तापविषोन्मादप्रवरू-
''वाम् । प्राप्नुवन्ति न सन्देहो, महामण्डपदोषतः ॥ ३० ॥ युग्मम् ॥ एवं भद्र! प्रकृत्यैव, महामण्डपमुख्यकैः । एते नरेन्द्राः सम्प्राप्य, मो-
''दन्ते दुष्टमानसाः ॥ ३१ ॥ बहिरङ्गाः पुनर्लोका, मोहात्प्राप्य मण्डपम् । एवं हि दौर्मनस्येन, क्रमन्ते दुःखसागरम् ॥ ३२ ॥ अयं हि
''चित्तनिर्वाणकारिणीं निजवीर्यतः । तेषामेकाग्रतां हन्ति, सुखसन्दोहदायिनीम् ॥ ३३ ॥ केवलं ते न जानन्ति, वीर्यमस्य तपस्विनः ।
''प्रवेशमाचरन्त्यत्र, तेन मोहात्पुनः पुनः ॥ ३४ ॥ यैस्तु वीर्यं पुनर्ज्ञातं, कथञ्चित् पुण्यकर्मभिः । अस्य नैवात्र ते भद्र!, प्रवेशं कुर्वते
''नराः ॥ ३५ ॥ एकाग्रमनसो नित्यं, चित्तनिर्वाणयोगतः । ततस्ते सततानन्दा, भवन्त्यत्रैव जन्मनि ॥ ३६ ॥ तदेवं गुणतो भद्र!,
''चित्तविक्षेपमण्डपः । मया निवेदितस्तुभ्यमधुना शृणु वेदिकाम् ॥ ३७ ॥—एषा प्रसिद्धा लोकेऽत्र, तृष्णानाम्नी सुवेदिका । अस्यैव च
''नरेन्द्रस्य, कारणेन निरूपिता ॥ ३८ ॥ मत्रात एव त्वं पश्य, महामोहेन यो निजः । कुटुम्बान्तर्गतो लोकः, स एवास्यां निवेशितः
''॥ ३९ ॥ ये तु शेषा महीपालास्तत्सेनाभागभृत्यकाः । एते निविष्टास्ते पश्य, सर्वे मुक्तकलमण्डपे ॥ ४० ॥ एषा हि वेदिका भद्र!, प्रकृत्यै-
''वास्य वल्लभा । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वजनस्य विशेषतः ॥ ४१ ॥ अस्यां समुपविष्टोऽयमत एव मुहुर्मुहुः । सगर्वं वीक्षते लोकं, सिद्धार्थो-

"द्य किलाधुना ॥ ४२ ॥ एतच्च प्रीणयत्येषा, स्वभावेनैव वेदिका । तस्योपरिष्टादासीन, महामोहकुटुम्बकम् ॥ ४३ ॥ बहिरङ्गा पुन-
"र्लोका, यथेनां भद्र! वेदिकाम् । आरोहन्ति ततस्तेषा, कौतस्त्य दीर्घजीवितम् ? ॥ ४४ ॥ अन्यच्चैषा स्ववीर्येण, तृष्णाख्या भद्र! वेदिका ।
"अत्रैव संस्थिता नित्यं, भ्रामयत्यखिलं जगत् ॥ ४५ ॥ तदेषा गुणतो भद्र!, यथार्थो वरवेदिका । मया निवेदिता तुभ्यमिदानीं शृणु वि-
"ष्टरम् ॥ ४६ ॥—एतत्सिंहासन भद्र!, विपर्यासाख्यमुच्यते । अस्यैव विधिना नून, महामोहस्य कल्पितम् ॥ ४७ ॥ यच्चेद लोकवि-
"स्यात, राज्य याश्च विभूतयः । तत्राहं कारण मन्ये, नृपतेरस्य विष्टरम् ॥ ४८ ॥ यावच्चास्य नरेन्द्रस्य, विभसे वरविष्टरम् । स्व तावदह
"मन्ये, राज्यमेताश्च भूतयः ॥ ४९ ॥ यतः—अस्मिन्निविष्टो राजाऽय, महासिंहासने सदा । सर्वेषामेव शत्रूणामगम्यः परिकीर्तितः ॥५०॥
"यदा पुनरय राजा, भवेदस्माद्बहिः स्थितः । सामान्यपुरुषस्यापि, तदा गम्यः प्रकीर्तितः ॥ ५१ ॥ एतद्धि विष्टरं भद्र!, बहिरङ्गजनैः
"सदा । आलोकितं करोत्येव, रौद्रानर्थपरम्पराम् ॥ ५२ ॥ यत —तावदेषा प्रवर्तन्ते, सर्वाः सुन्दरबुद्धयः । यावच्चैर्विष्टरे लोकैरत्र दृष्टिर्न
"पातिता ॥ ५३ ॥ निबद्धदृष्टयः सन्तः, पुनरत्र महासने । ते पापिनो भवन्त्युच्चै, कुतः सुन्दरबुद्धयः ? ॥ ५४ ॥ किं च—यन्नयास्तत
"पुलीनस्य, मण्डपस्य च वर्णितम् । वेदिकायाश्च तद्वीर्य, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५५ ॥ तदिद गुणतो भद्र!, कथित तव विष्टरम् । महा-
"मोहनरेन्द्रस्य, निबोध गुणगौरवम् ॥ ५६ ॥ जराजीर्णकपोलापि, यैषा भुवनविश्रुता । अमुष्येयमविद्याख्या, गात्रयष्टिरुदाहृता ॥ ५७ ॥
"एषाऽत्र संस्थिता भद्र!, सकलेऽपि जगत्त्रये । यत्करोति स्ववीर्येण, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ५८ ॥ अनित्येष्वपि नित्यत्वमशुचिष्वपि शुच-
"ताम् । दुःखात्मकेषु सुखतामनात्मस्वात्मरूपताम् ॥ ५९ ॥ पुद्गलस्कन्धरूपेषु, शरीरादिषु वस्तुषु । लोकाना दर्शयत्येषा, ममकारपरायणा
"॥ ६० ॥ युग्मम् । ततस्ते बद्धचित्तत्वात्तेषु पुद्गलवस्तुषु । आत्मरूपमजानन्त , क्लिश्यन्तेऽनर्थकं जनाः ॥ ६१ ॥ तदेना धारयन्नुच्चैर्गात्र-

"वल यया । घूर्णमानमहानिद्राभविरामत्तदुर्जनम् ॥ २३ ॥ केलिस्थान सुविस्तीर्ण, वालिशानां मनोरमम् । विज्ञाततत्त्वैर्दूरेण, वर्जित धी-
"लशालिभिः ॥ २४ ॥ तदिदं पुलिन भद्र', कथित तव साम्प्रतम् । महामण्डपरूप ते, कथयामि सनायकम् ॥ २५ ॥—अय हि चित्त-
"विक्षेपो, नाम्ना संगीयते बुधै । गुणत सर्वदोषौघवासस्थानमुदाहृतः ॥ २६ ॥ अत्र प्रविष्टमात्राणां, विस्मरन्ति निजा गुणा । प्रवर्तन्ते
"महापापसाधनेषु च बुद्धयः ॥ २७ ॥ एतेषामेव कार्येण, निर्मितोऽय सुवेधसा । राजानो येऽत्र दृश्यन्ते, महामोहादय किल ॥ २८ ॥
"वहिरङ्गाः पुनर्लोका, यदि मोहवशानुगाः । स्युर्महामण्डपे भद्र', प्रविष्टा कथिदत्र ते ॥ २९ ॥ ततो विभ्रमसन्तापचित्तोन्मादप्रतप्त-
"यान् । प्राप्नुवन्ति न सन्देहो, महामण्डपदोषत ॥ ३० ॥ युग्मम् ॥ एन भद्र' प्रकृत्यैव, महामण्डपमुत्तके । एते नरेन्द्राः सम्प्राप्य, मो-
"दन्ते तुष्टमानसाः ॥ ३१ ॥ बहिरङ्गाः पुनर्लोका, मोहात्प्राप्य मण्डपम् । एन हि दौर्मनस्येन, लमन्ते दु खसागरम् ॥ ३२ ॥ अय हि
"चित्तनिर्वाणकारिणीं निजवीर्यतः । तेषामेकाग्रता हन्ति, सुखसन्दोहदायिनीम् ॥ ३३ ॥ केवल ते न जानन्ति, वीर्यमस्य तपस्विनः ।
"प्रवेशमाचरन्त्यत्र, तेन मोहात्पुन पुन ॥ ३४ ॥ यैस्तु वीर्यं पुनर्ज्ञात, कथञ्चित् पुण्यकर्मभिः । अस्य नैवात्र ते भद्र', प्रवेश कुर्वते
"नरा ॥ ३५ ॥ एकाग्रमनसो नित्य, चित्तनिर्वाणयोगत । ततस्ते सततानन्दा, भवन्त्यत्रैव जन्मनि ॥ ३६ ॥ तदेष गुणतो भद्र',
"चित्तविक्षेपमण्डपः । मया निवेदितस्तुभ्यमधुना शृणु वेदिकाम् ॥ ३७ ॥—एषा प्रसिद्धा लोकेऽत्र, तृष्णानाम्नी सुवेदिका । अस्यैव च
"नरेन्द्रस्य, कारणेन निरूपिता ॥ ३८ ॥ भद्रात एव त्व पश्य, महामोहेन यो निजः । कुटुम्बान्तर्गतो लोकः, स एवास्या निवेशितः
"॥ ३९ ॥ ये तु शेषा महीपालास्तत्सेवामात्रवृत्तयः । एते निविष्टास्ते पश्य, सर्वे मुत्कलमण्डपे ॥ ४० ॥ एषा हि वेदिका भद्र', प्रकृत्यै-
"वास्य वल्लभा । महामोहनरेन्द्रस्य, स्वजनस्य विशेषतः ॥ ४१ ॥ अस्यां समुपविष्टोऽयमत एव मुहुर्मुहुः । सगर्वं वीक्षते लोक, सिद्धार्थो-

“ऽह किमधुना ॥ ४२ ॥ एतच्च प्रीणयत्येषा, स्वभावेनैव वेदिका । स्वस्योपरिष्टादासीनं, महामोहकुटुम्बकम् ॥ ४३ ॥ बहिरङ्गाः पुन-
“र्लोका, यद्येनां भद्र ! वेदिकाम् । आरोहन्ति ततस्तेषां, कौतस्त्य दीर्घजीवितम् ? ॥ ४४ ॥ अन्यच्चैषा स्ववीर्येण, तृष्णाख्या भद्र ! वेदिका ।
“अत्रैव संस्थिता नित्यं, भ्रामयत्यखिलं जगत् ॥ ४५ ॥ तदेषा गुणतो भद्र !, यथार्था वरवेदिका । मया निवेदिता तुभ्यमिदानीं शृणु वि-
“ष्टरम् ॥ ४६ ॥—एतत्सिंहासनं भद्र !, विपर्यासाख्यमुच्यते । अस्यैव विधिना नूनं, महामोहस्य कल्पितम् ॥ ४७ ॥ यदिदं लोकवि-
“ख्यातं, राज्यं याश्च विभूतयः । तत्राहं कारणं मन्ये, नृपतेरस्य विष्टरम् ॥ ४८ ॥ यावच्चास्य नरेन्द्रस्य, विद्यते वरविष्टरम् । इदं तावदहं
“मन्ये, राज्यमेताश्च भूतयः ॥ ४९ ॥ यतः—अस्मिन्निविष्टो राजाऽयं, महासिंहासने सदा । सर्वेषामेव शत्रूणामगम्यः परिकीर्तितः ॥ ५० ॥
“यदा पुनरयं राजा, भवेदस्माद्बहिः स्थितः । सामान्यपुरुषस्यापि, तदा गम्यः प्रकीर्तितः ॥ ५१ ॥ एतद्धि विष्टरं भद्र !, बहिरङ्गजनैः
“सदा । आलोकितं करोत्येव, रौद्रानर्थपरम्पराम् ॥ ५२ ॥ यत—तावच्चैषां प्रवर्तन्ते, सर्वाः सुन्दरबुद्धयः । यावन्नैर्विष्टरे लोकैरत्र दृष्टिर्न
“पातिता ॥ ५३ ॥ नियद्धदृष्टयः सन्तः, पुनरत्र महासने । ते पापिनो भवन्त्युच्चैः, कुतः सुन्दरबुद्धयः ? ॥ ५४ ॥ किं च—यच्चेदं यास्त्वत
“पुलीनस्य, मण्डपस्य च वर्णितम् । वेदिकायाश्च सद्वीर्यं, सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५५ ॥ तदिदं गुणतो भद्र !, कथितं तव विष्टरम् । महा-
“मोहनरेन्द्रस्य, निबोध गुणगौरवम् ॥ ५६ ॥ जराजीर्णकपोलापि, यैषा भुवनविश्रुता । अमुष्येयमविद्याख्या, गात्रयष्टिरुदाहृता ॥ ५७ ॥
“एषाऽत्र संस्थिता भद्र !, सकलेऽपि जगत्त्रये । यत्करोति स्ववीर्येण, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ५८ ॥ अनित्येष्वपि नित्यत्वमशुचिष्वपि शुद्ध-
“ताम् । दुःखात्मकेषु सुखतामनात्मस्वात्मरूपताम् ॥ ५९ ॥ पुद्गलस्कन्धरूपेषु, शरीरादिषु वस्तुषु । लोकाना दर्शयत्येषा, ममकारपरायणा
“॥ ६० ॥ युग्मम् । ततस्ते बद्धचित्तत्वात्तेषु पुद्गलवस्तुषु । आत्मरूपमजानन्तः, क्लिश्यन्तेऽनर्थकं जनाः ॥ ६१ ॥ तदेना धारयन्नुच्चैर्गात्र-

"यदि महाराज । जराजीर्णोऽपि नैवायं, लुप्यते निजतेजसा ॥ ६२ ॥" अयं हि भद्र! राजेन्द्रो, जगदुत्पत्तिकारकः । तेनैव गीयते लोके महामोहपितामहः ॥ ६३ ॥ ये रुद्रोपेन्द्रनागेन्द्रचन्द्रविद्याधरादयः । तेऽप्यस्य भद्र! नैवाज्ञां, लङ्घयन्ति कदाचन ॥ ६४ ॥ तथाहि— योऽयं स्ववीर्यदण्डेन, जगच्चक्रं कुलालवत् । विभ्रम्य घटयत्येव, कार्यभाण्डानि लीलया ॥ ६५ ॥ तस्याप्यचिन्त्यवीर्यस्य, महामोहस्य भूपतेः । को नाम भद्र! लोकेऽस्मिन्नाज्ञां लङ्घयितुं क्षमः ? ॥ ६६ ॥ तदेष गुणतो भद्र!, वर्णितस्ते नराधिपः । अधुना परिवारोऽस्य, वर्ण्यते तं निबोधय ॥ ६७ ॥ केवलं कथयत्येवं, मयि भद्र! विशेषतः । केनाप्यपूर्वकोपेन, न त्वं पृच्छसि किञ्चन ॥ ६८ ॥ हुङ्कारमपि नो दत्से, मावितश्च न लक्ष्यसे । शिरःकम्पनखस्फोटविरहेण विभाव्यसे ॥ ६९ ॥ निश्चलाक्षो मदीयं तु, केवलं मुखमीक्षसे । नहि नैव जानेऽहं, बुध्यसे किं न बुध्यसे ? ॥ ७० ॥ प्रकर्षः प्राह मा मैवं, माम! बोध प्रसादतः । तवाद्य नास्ति सल्लोके, यन्न बुध्ये परिस्फुटम् ॥ ७१ ॥ विमर्शः प्राह जानामि, बुध्यसे त्वं परिस्फुटम् । अयं तु विहितो भद्र!, परिहासस्त्वया सह ॥ ७२ ॥ यतः — विज्ञातपरमार्थोऽपि, बालबोधनकाम्यया । परिहासं करोत्येव, प्रसिद्धं पण्डितो जनः ॥ ७३ ॥ बालो विनोदनीयश्च, मातुलो भद्र! वर्तसे । अतो मत्परिहासेन, न कोपं गन्तुमर्हसि ॥ ७४ ॥ अन्यच्च जानताऽपीदमस्माकं हर्षवृद्धये । त्वया प्रश्नोऽपि कर्तव्यः, कथितप्रस्तुतवस्तुनि ॥ ७५ ॥ किंच—अविचार्य मया सार्धं, वस्तुतत्त्वं यथास्थितम् । त्वमत्र श्रुतमात्रेण, भद्र! न ज्ञातुमर्हसि ॥ ७६ ॥ ऐदम्पर्यमवज्ञात!, बोद्धव्यं यतस्त्वया । अज्ञातपरमार्थस्य, मा भूद्भौतकथानिका ॥ ७७ ॥ प्रकर्षः प्राह—माम! कथय कीदृशी पुनः सा भौतकथानिका?, विमर्शेनाभिहितं—भद्र! समाकर्णय, अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे जन्मबधिरः सदाशिवो नाम भौताचार्यः, स च जराजीर्णकपोलः समुपहासपरेण हस्तसंज्ञयाऽभिहितः केनचिन्मूर्खबटुना यथा—भट्टारक! किमेवं नीतिशास्त्रेषु पठ्यते, यदुत—विषं गोष्ठी दरि-

व्रस्य, जन्तो पापरतिर्विषम् । विप परे रता भार्या, विप व्याधिरुपेक्षितः ॥ १ ॥ अतः शीघ्रमस्य चाचिर्यस्य करोतु किञ्चि-
दौपधं भट्टारकः, न खलूपेक्षितु युक्तोऽय महाव्याधिः, ततः प्रविष्टो मौनाचार्यस्य मनसि स एवाऽऽग्रहविशेष , ततोऽभिहितोऽनेन शान्ति-
शिवो नाम निजशिष्यः यदुत—गच्छ त्व वैद्यभवने मदीयबधिरत्वस्य विज्ञाय भेपज गृहीत्वा च तूर्णमागच्छ, मा भूत्कालहरणेन
व्याधिवृद्धिरिति, शान्तिशिवेनाभिहित—यदाज्ञापयति भट्टारकः, ततः प्राप्तोऽसौ वैद्यभवने दृष्टो वैद्य , इतश्च वृद्धतीं वेला रमण विधाय
द्वारात्समागतो वैद्यपुत्रः, ततः कोपान्धबुद्धिना वैद्येन गृहीतासिपरुषा चालमयी रज्जुः तत्प्रहारटभसौ निजदारकः स्तम्भके गृहीतो
लकुट ताडयितुमारब्ध ताड्यमाने च निर्दय तत्र दारके शान्तिशिवः प्राह—वैद्य ! किमित्येनमेवं ताडयसि ?, वैद्येनोक्त—न शृणोति
कथञ्चिदप्येप पाप , अत्रान्तरे हाहारव कुर्वाणा वेगेनागत्य लग्ना वैद्यस्य हस्ते वारणार्थं भार्या, वैद्यः प्राह—मारणीयो मयाऽय दुरात्मा
यो ममैव कुर्वतोऽपि न शृणोति अपसरापसर त्वमितरथा तवापीयमेव गतिः तथापि लगन्ती ताडिता साऽपि वैद्येन, शान्तिशिवेन
चिन्तित—अये ! विज्ञात भट्टारकस्यौपधं किमधुना पृष्टेन ?, ततो निर्गत्य गतोऽसौ माहेश्वरगृहे याचिता तेन रज्जुः समर्पिता माहेश्वरैः
शणमयी, शान्तिशिव प्राह—अलमनया, मम चालमय्याऽसिपरुषया प्रयोजन, पृष्टा ताद्दश्येव माहेश्वरैरभिहित च—भट्टारक ! किं पुन-
रनया कार्य ?, शान्तिशिवेनोक्त—सुगृहीतनामधेयानां सदाशिवभट्टारकाणामौपध करिष्यते, ततो गृहीत्वा रज्जु गतो मठे शान्तिशिवः,
तत्र च दृष्टा गुरु कृतमनेन विपमभृकुटितरङ्गभङ्गकराल वक्त्रकुहरं तत्प्रहाराटीसुव्यभसौ मठमध्यस्तम्भके निजाचार्यः, ततो गृहीतवृहल्ल-
कुटोऽसौ प्रवृत्तस्तस्य ताडने, इतश्च माहेश्वरैश्चिन्तित—गच्छामो भट्टारकाणां क्रियायां क्रियमाणायां प्रत्यासन्नाः स्वय भवामः, तत स-
मागतास्ते दृष्टो निर्दय ताड्यमाचार्य शान्तिशिव , तैरभिहित—किमित्येनमेव ताडयसि ?, शान्तिशिवः प्राह—न शृणोति कथञ्चिद्

न्येष पापः, ततो विहितः सदाशिवेन म्रियमाणेन महाक्रन्दभैरवः शब्दः, ततो लग्ना वारणार्थं हाहारवं कुर्वन्त शान्तिशिवस्य माहेश्वरा, शान्तिशिवः प्राह—मारणीयो मयाऽद्य दुरात्मा, यो ममैव कुर्वतोऽपि न शृणोति, अपसरतापसरत यूयमितरथा युष्माकमपीयमेव मार्गेति, तथापि वारयतो माहेश्वरानपि प्रवृत्तस्ताडयितुमसौ लकुटेन, ततो बहुत्वात्तेषां रे लात लातेति ब्रुवाणैरुद्दालि(तः)स्तेन तस्य हस्ताल्लकुट, चिन्तितं च—नूनं महगृहीतोऽद्य, ततो बद्ध्वैनं स्थापयित्वा पश्चाद्बाहुबन्धेन शान्तिशिवः, विमोचितः सदाशिवः, लब्धा तेन चेतना, जीवितो दैवयोगेन, माहेश्वरैरभिहितं—शान्तिशिव! किमिदं भगवतस्त्वया कर्तुमारब्धमासीत्?, शान्तिशिवः प्राह—ननु बधिरतायाः वैद्योपदेशा-त्करोमि, किंच—मुञ्चत मां मा भट्टारकव्याधिमुपेक्षध्वं, माहेश्वरैरभिहितं—महाग्रहोऽयं, ततोऽभिहितमेतैः—मुञ्चामस्त्वां यद्येवं न करोषि, शान्तिशिवः प्राह—किमहं भवतां वचनेन स्वगुरोरपि भेषजं न करिष्यामि?, अहं हि यदि परं तस्यैव वैद्यस्य वचनेन तिष्ठामि, नान्यथा, ततः समाहूतो वैद्यः, निवेदितस्तस्मै वृत्तान्तः, ततो मुखमध्ये हसताऽभिहितं वैद्येन—भट्टारक! न बधिरोऽसौ मदीयो दारकः, किं तर्हि, पाठितो मया क्लेशेन वैद्यकशास्त्राणि स तु रमणशीलतया मम रटतोऽपि तदर्थं न शृणोति ततो मया रोषात्ख्यापितः बधिर इति, किंच—प्रगुणीभूतः खल्वयं साम्प्रतं एव प्रमादादनेनैव भेषजेन, तस्मादतः परं न कर्तव्यं मदीयवचनेन त्वयाऽस्यैवमौषधमिति, शान्तिशिवेनाभिहितं—एवं भवतु, भट्टारकैर्हि प्रगुणैर्मम प्रयोजनं, ते च यदि प्रगुणास्तत किमौषधेन?, ततो लुब्धः शान्तिशिवः ॥ तदेषा भद्र! मौतकथानिका श्रुतमात्रग्राहिणस्तथापि मया सार्धमविचारयतो मा भूदित्येवमर्थं परिचोदितस्त्वं मयेति। प्रकर्षः प्राह—साधु साधूक्तं मामेन, पृच्छामि तर्हीदानीं किञ्चिद्बुवन्तं, विमर्शेनोक्तं—प्रश्नयतु भद्रः, प्रकर्षः प्राह—माम! यद्येवं ततो विलोक्य मया समस्तान्तरङ्गलोकाधारभूता बहिरङ्गलोकानां सर्वसुन्दरासुन्दरवस्तुनिर्वर्तिका समावार्या चित्तवृत्तिर्महाटवी, एतानि तु महा-

नदीपुलिनमहामण्डपवेदिकासिंहासनगात्रयष्टिनरेन्द्ररूपाणि वस्तूनि यानि भवता प्रमत्ततातद्विलसितचित्तविक्षेपतृष्णाविपर्यासाविद्यामहामोहाभिधानानि निवेदितानि तानि मया भावार्थमधिकृत्य न सम्यग्विज्ञातानि, विकल्पितानि मया यथा नाम्ना परमेतानि भिद्यन्ते नार्थेन, यतः सर्वाण्यपि पुष्टिकारणतयाऽमीषामन्तरङ्गलोकानामनर्थकारणतया च बहिरङ्गजनानां समानानि वर्तन्ते ततो यद्येतेषामस्ति कश्चिदर्थेन भेदस्तं मे निवेदयतु मामः, विमर्शः प्राह—ननु निवेदित एव प्रत्येकमेतेषां गुणान् वर्णयता मया परिस्फुटोऽर्थभेदः तथापि स यदि न विज्ञातो भद्रेण ततः पुनरपि निवेदयामि । तत कथितो विमर्शेन महानद्यादीनां वस्तूनां प्रत्येकं भावार्थः, बुद्धः प्रकर्षेण ॥

अत्रान्तरे नरवाहनः प्राह—भदन्त! वयमपि बोधनीयास्तेषां भावार्थं, ततः प्रबोधितो नरवाहननरेन्द्रोऽपि तेन भगवता विचक्षणसूरिणा । ततोऽगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र! संसारिजीव तर्हि यद्येव ततोऽहमपीदानीं तेषां महानद्यादिवस्तूनां बोधनीया भवताऽर्थभेदं, संसारिजीवेनोक्तं—भद्रे! स्पष्टदृष्टान्तमन्तरेण न त्वया सुखावसेयमेतेषां प्रविभक्तं स्वरूपं, अतो दृष्टान्तं कथयिष्ये, अगृहीतसङ्केतयोक्तं—अनुग्रहो मे, संसारिजीवेनाभिहितं—अस्ति सभावितसमस्तवृत्तान्तं भुवनोदरं नाम नगरं, तत्र च निवारको हरिहरहिरण्यगर्भादीनामपि प्रमुखकैरनादिर्नाम राजा, तस्य च नीतिमार्गनिपुणाऽविच्छेदकारिणी कुयुक्तिमिथ्याविकल्पजल्पानां सस्थितिर्नाम महादेवी, तयोश्चात्यन्तवल्लभोऽस्ति वेल्लहलो नाम तनयः, स च गाढमाहारप्रियो दिवानिशमनवरतं विविधखाद्यपेयानि भक्षयन्नास्ते, ततः संजातं महाऽजीर्णं, प्रकुपिता दोषा, सपमोऽन्वलीनो ज्वरः, तथापि न विच्छिद्यते तस्याहाराभिलाषः, प्रवृत्ता पोद्यानिकागमनेच्छा, तत कारिता भूरिप्रकारा भक्ष्यविशेषाः, तांश्च पश्यतस्तस्य एतमेतं च भक्षयिष्यामीति प्रवर्तन्ते चित्तकल्लोलाः, लौल्यातिरेकेण च भक्षितं सर्वेषामाहारविशेषाणां स्तोकस्तोकं, ततः परिवेष्टितो मित्रवृन्देन परिकरितोऽन्तःपुरेण पठता बन्दिवृन्देन ददानं विविधैर्विलासैर्महता विमर्देन

व्येप पाप , ततो विहितः सदाशिवेन म्रियमाणेन महाक्रन्दमैरवः शब्दः, ततो छमा वारणार्थं हाहारवं कुर्वन्त शान्तिशिवस्य माहेश्वरा , शान्तिशिवः प्राह—मारणीयो मयाऽद्य दुरात्मा, यो ममैव कुर्वतोऽपि न शृणोति, अपसरतापसरत यूयमितरथा युष्माकमपीयमेव वार्तेति, तथापि वारयतो माहेश्वरानपि अपूत्स्ताडयितुमसौ लकुटेन, ततो बहुत्वात्तेषां रे लात लातेति ब्रुवाणैरुद्दालि(ते)स्तेन तस्य हस्ताल्लकुट , चिन्तितं च—नून महग्रहीतोऽयं, ततो बद्धस्ताडयित्वा पश्चाद्बाहुबन्धेन शान्तिशिवः, विमोचितः सदाशिवः, लब्धा तेन चेतना, जीवितो दैवयोगेन, माहेश्वरैरभिहितं—शान्तिशिव! किमिदं भगवतस्त्वया कर्तुमारब्धमासीत् ?, शान्तिशिव प्राह—ननु बधिरताया वैद्योपदेशादौषधं, किंच—मुञ्चत मा मा भट्टारकव्याधिमुपेक्षध्वं, माहेश्वरैश्चिन्तितं—महामहोऽयं, ततोऽभिहितमेतैः—मुञ्चामस्त्वां यद्येवं न करोषि, शान्तिशिवः प्राह—किमहं भवतां वचनेन स्वगुरोरपि भेषजं न करिष्यामि ?, अहं हि यदि परं तस्यैव वैद्यस्य वचनेन तिष्ठामि, नान्यथा, ततः समाहूतो वैद्यः, निवेदितस्तस्मै वृत्तान्तः, ततो मुखमध्ये हसताऽभिहितं वैद्येन—भट्टारक! न बधिरोऽसौ मदीयो वारकः, किं तर्हि, पाठितो मया क्लेशेन वैद्यकशास्त्राणि स तु रमणशीलतया मम रटतोऽपि तदर्थं न शृणोति ततो मया रोषात्ताडितः सस्वेदमौषधं, किंच—प्रगुणीभूत खल्वयं साम्प्रतं तव प्रभावादनेनैव भेषजेन, तस्मादतः परं न कर्तव्यं मदीयवचनेन त्वयाऽस्येदमौषधमिति, शान्तिशिवेनाभिहितं—एवं भवतु, भट्टारकैर्हि प्रगुणैर्मम प्रयोजनं, ते च यदि प्रगुणास्ततः किमौषधेन ?, ततो मुक्तः शान्तिशिवः ॥ तदेषा भद्र! भौतकथानिका श्रुतमात्रग्राहिणस्तवापि मया सार्धमविचारयतो मा भूदित्येवमर्थं परिचोदितस्त्वं मयेति । प्रकर्षः प्राह—साधु साधूक्तं मामेन, पृच्छामि तर्हीदानीं किञ्चिन्मूयन्तं, विमर्शेनोक्तं—प्रश्नयतु भद्र , प्रकर्षः प्राह—माम! यद्येवं ततो विज्ञातेयं मया समस्तान्तरङ्गलोकाधारभूता बहिरङ्गलोकानां सर्वसुन्दरासुन्दरवस्तुनिर्वर्तिका समाधार्या चित्तवृत्तिर्महाटवी, एतानि तु महा-

नदीपुलिनमहामण्डपवेदिकासिंहासनगात्रयष्टिनरेन्द्ररूपाणि वस्तूनि यानि भवता प्रमत्ततातद्विलसितचित्तविक्षेपतृष्णाविपर्यासाविद्यामहा-
मोहाभिधानानि निवेदितानि तानि मया भावार्थमधिकृत्य न सम्यग्विज्ञातानि, विकल्पितानि मया यथा नाम्ना परमेतानि भिद्यन्ते नार्थेन,
यतः सर्वाण्यपि पुष्टिकारणतयाऽमीषामन्तरङ्गलोकानामनर्थकारणतया च बहिरङ्गजनानां समानानि वर्तन्ते ततो यद्येतेषामस्ति कश्चिद-
र्थेन भेदस्तं मे निवेदयतु मामः, विमर्शः प्राह—ननु निवेदित एव प्रत्येकमेतेषां गुणान् वर्णयता मया परिस्फुटोऽर्थभेदः तथापि स
यदि न विज्ञातो भद्रेण ततः पुनरपि निवेदयामि । तत कथितो विमर्शेन महानद्यादीनां वस्तूनां प्रत्येकं भावार्थः, बुद्धः प्रकर्षेण ॥
अत्रान्तरे नरवाहनः प्राह—भदन्त ! वयमपि बोधनीयास्तेषां भावार्थं, ततः प्रबोधितो नरवाहननरेन्द्रोऽपि तेन भगवता विचक्षणसू-
रिणा । ततोऽगृहीतसङ्केतयाऽभिहितं—भद्र ! संसारिजीव तर्हि यद्येवं ततोऽहमपीदानीं तेषां महानद्यादिवस्तूनां बोधनीया भवताऽर्थभेदं,
संसारिजीवेनोक्तं—भद्रे ! स्पष्टदृष्टान्तमन्तरेण न त्वया सुखावसेयमेतेषां प्रविभक्तं स्वरूपं, अतो दृष्टान्तं कथयिष्ये, अगृहीतसङ्केतयोक्तं
—अनुमहो मे, संसारिजीवेनाभिहितं—अस्ति संभावितसमस्तवृत्तान्तं भुवनोदरं नाम नगरं, तत्र च निवासको हरिहरहिरण्यगर्भादी-
नामपि प्रमुखकेरनादिर्नाम राजा, तस्य च नीतिमार्गनिपुणाऽविच्छेदकारिणी कुयुक्तिमिथ्याविकल्पजल्पानां संस्थितिर्नाम महादेवी, तयो-
श्चात्यन्तवल्लभोऽस्ति वेल्लहलो नाम तनयः, स च गाढमाहारप्रियो विधानिशमनवरतं विविधखाद्यपेयानि भक्षयन्नास्ते, ततः सजातं महा-
ऽजीर्णं, प्रकुपिता दोषाः, तपभोऽन्तर्लीनो ज्वरः, तथापि न विच्छिद्यते तस्याहाराभिलाषः, प्रवृत्ता चोद्यानिकागमनेच्छा, ततः कारिता
भूरिप्रकारा भक्ष्यविशेषाः, तान् च पश्यतस्तस्य एतमेनं च भक्षयिष्यामीति प्रवर्तन्ते चित्तकल्लोलाः, लौल्यातिरेकेण च भक्षितं सर्वेषामाहा-
रविशेषाणां स्तोकस्तोकं, ततः परिवेष्टितो मित्रवृन्देन परिकरितोऽन्तःपुरेण पठता बन्दिवृन्देन प्रवृत्तानं विविधैर्विलासैर्महता विमर्देन

प्राप्तो मनोरमे कानने, निविष्टं सुखमासनं, तत्र चोपविष्टस्य विरचिताः पुरतो विविधाहारविस्ताराः, ततश्चाहारलेशभक्षणेन पवनस्पर्शाद्विना गाढतरं प्रवृद्धो ज्वरः, लक्षितश्च पार्श्ववर्तिना समयज्ञाभिधानेन महावैद्यसुतेन, यदुत—आतुरवदनो दृश्यते कुमार, ततो दत्तस्तेन हस्तयोर्हस्तः, निरूपितानि सन्धिस्थानानि, निश्चितमनेन यथा—ज्वरितः खल्वयं कुमार, ततोऽभिहितं समयज्ञेन—देव! न युक्तं तव भोक्तुं प्रबलज्वरं ते शरीरं वर्तते, यतोऽत्यन्तमातुरा घूर्णते दृष्टिः आताम्रस्निग्धं वदनकमलं ग्रगग्रगायेते शङ्खौ धमधमायन्ते सन्धिस्थानानि ज्वलतीव बहिस्त्वग् दहतीव हस्तं, ततो निवर्तस्व भोजनात् गच्छ प्रच्छन्नापवरके भजस्व निवातं कुरुष्व लङ्घनानि पिब क्वथितमुदकं समाचर विधिनाऽस्य सर्वां प्रतिक्रियाम्, इतरथा सन्निपातस्ते भविष्यति, स तु वेल्लहलो दत्तदृष्टिः पुरतो विन्यस्ते तस्मिन्नाहारविस्तारे एतदेव भक्षयामीति भ्रमयन्परापरेषु खाद्यप्रकारेषु स्वीयमन्तःकरणं नाकर्णयति तत्तदा वैद्यसुतभाषितं नाकलयति तस्य हितरूपतां न चेतयते स वारणार्थं लगन्तमपि शरीरे, ततो वारयतो वचनेन धारयतो हस्तेन तस्य समयज्ञस्य समक्षमेव बलात्प्रवृत्तो भक्षयितुमाहारं वेल्लहलः, ततः समुत्कटतयाऽजीर्णस्य प्रबलतया ज्वरस्य न क्रमतेऽसौ गलकेनाहारं तथापि बलादेव क्रामितं कियानपि वेल्लहलेन, ततः समुद्वृत्तं हृदयं सञ्जातः कलमलकः सपन्नं वमनं विमिश्रितं च तेन वमनेन सर्वमपि पुरतो विन्यस्तं भोजनं, ततश्चिन्तितं वेल्लहलेन—क्षुधाक्षामं शरीरं मे, नूनमूनतया भृशम्। एतद्धि वायुनाऽऽक्रान्तमन्यथा वमनं कुतः ॥ १ ॥ एवं स्थिते—रिक्तकोष्ठं शरीरं मे, वाताक्रान्तं विनङ्क्ष्यति। ततश्च प्रीणयामीदं, भुञ्जे भूयोऽपि भोजनम् ॥२॥ ततोऽसौ वान्तिसम्मिश्रं, तत् पुरःस्थितभोजनम्। निर्लज्जो भोक्तुमारब्धः, सर्वेषामपि पश्यताम् ॥ ३ ॥ तद्दृष्ट्वा समयज्ञेन, प्रोक्तः पूत्कुर्वता भृशम्। देव देव! न युक्तं ते, कर्तुं काकस्य चेष्टितम् ॥ ४ ॥ मा च राज्यं शरीरं च, यशश्च शशिनिर्मलम्। देव! हारय भक्तेन, त्वमेकदिनभाविना ॥ ५ ॥ अन्यच्चेदं सतां निन्द्यममेध्य

शौचदूषणम् । उद्वेगहेतुर्नो भक्ष, देवः स्वादितुमर्हति ॥ ६ ॥ देव ! दु:खात्मक चैव, सर्वव्याधिप्रकोपनम् । गाढमुल्बणदोषाणां, विशेषेण भवादृशाम् ॥ ७ ॥ का चाऽस्योपरि ते मूर्च्छा ?, यद्वाम पुद्गलात्मकम् । अतो देव ! विहायेदमात्मान रक्ष यत्नत ॥ ८ ॥ इत्थ च समयज्ञस्य, रटतोऽपि वचस्तदा । स राजपुत्र श्रुत्वाऽपि, स्वचित्ते पर्यचिन्तयत् ॥ ९ ॥ अहो विमूढः खल्वेष, समयज्ञो न बुध्यते । नून मदीयप्रकृतिं, नावस्थां न हिताहितम् ॥ १० ॥ यो बालक क्षुधाक्षाम, भुञ्जान मां निषेधति । एतच्च दूषयत्येष, भोजन देवदुर्लभम् ॥ ११ ॥ तत्किमेतेन मूर्खेण ?, भुञ्जे भोज्य यथेच्छया । स्वार्थसिद्धिर्मया कार्या, किं ममापरचिन्तया ? ॥ १२ ॥ ततः परिजनेनोच्चै, सहितेऽपि पुनः पुनः । समयज्ञे रटत्येव, भक्षितं तेन भोजनम् ॥ १३ ॥ तत प्रबलदोषोऽसौ, भक्षणानन्तरं तदा । सन्निपात महाघोरं, सप्राप्तो निजकर्मणा ॥ १४ ॥ पुनर्वमनबीभत्से, ततस्तत्रैव भूतले । पश्यता पतितस्तेषा, काष्ठवन्नष्टचेतन ॥ १५ ॥ स लोलमानस्तत्रैव, जघन्ये वान्तिकर्दमे । कुर्वन् घुरघुरारव, श्लेष्मापूर्णगलस्तदा ॥ १६ ॥ अनाख्येयामचिन्त्या च, तेषामुद्वेगकारिणीम् । अशक्यप्रतिकारा च, प्राप्तोऽवस्था सुदारुणाम् ॥ १७ ॥ न शक्य समयज्ञेन, त्रातुमेष न बान्धवै । तदवस्थो न राज्येन, न देवैर्नापि दानवै ॥ १८ ॥ केवलं तदवस्थेन, लुठताऽशुचिकर्दमे । अनन्तकाल तत्रैव, स्थातव्य तेन पापिना ॥ १९ ॥ सदेष भद्रे ! दृष्टान्तः, प्रस्तुताना परिस्फुट । वस्तूनां भेदसिद्ध्यर्थं, मया तुभ्यं निवेदित ॥ २० ॥ ततोऽगृहीतसङ्केता, प्राह विह्वलमानसा । ससारिजीव ! नैवेद, पौर्वापर्येण युज्यते ॥ २१ ॥ यत —नद्यादिवस्तुभेदार्थं, कथित मे कथानकम् । त्वयेद तत्र मे भाति, क्रोष्ट्रो नीराजना क च ? ॥ २२ ॥ अथास्ति कश्चित्सम्बन्धो, हन्त प्रस्तुतवस्तुनि । स्फुटः कथानकस्यास्य, स इदानीं निवेद्यताम् ॥ २३ ॥ तत ससारिजीवेन, तद्दार्ष्टान्तिकयोजने । बहुभाषणखिन्नेन, तत्सखी सम्प्रचोदिता ॥ २४ ॥ कथम् ?—अस्याः प्रज्ञाविशाले ! त्व, नि शेष मत्कथानकम् । घटय प्रस्तुतार्थेन, नि

प्राप्तो मनोरमे कानने, निविष्ट सुखमासने, तत्र चोपविष्टस्य विरचिताः पुरतो विविधाहारविस्तारा, ततश्चाहारलेशभक्षणेन पवनस्पर्शाविना गाढतरं प्रवृद्धो ज्वरः, लक्षितश्च पार्श्ववर्तिना समयज्ञाभिधानेन महावैद्यसुतेन, यदुत—आतुरवदनो दृश्यते कुमार, ततो दत्तस्तेन हस्तयोर्हस्तः, निरूपितानि सन्धिस्थानानि, निश्चितमनेन यथा—ज्वरितः खल्वयं कुमारः, ततोऽभिहितं समयज्ञेन—देव! न युक्तं तव भोक्तुं प्रबलज्वरं ते शरीरं वर्तते, यतोऽत्यन्तमातुरा घूर्णते दृष्टिः आताम्रस्निग्धं वदनकमलं त्रगत्रगायेते शङ्खौ घमघमायन्ते सन्धिस्थानानि ज्वलतीव बहिस्त्वग् स्फुटतीव हृदयं, ततो निवर्तस्व भोजनात् गच्छ प्रच्छन्नापवरके भजस्व निवातं कुरुष्व लङ्घनानि पिब क्वथितमुदकं समाचर विधिनाऽस्य सर्वां प्रतिक्रियाम्, इत्वरया सन्निपातस्ते भविष्यति, स तु वेल्लहलो दत्तदृष्टि पुरतो विन्यस्ते तस्मिन्नाहारविस्तारे एतदेवं भक्षयामीति भ्रमयन्नपरापरेषु खाद्यप्रकारेषु स्वीयमन्तःकरणं नाकर्णयति वक्तव्यं वैद्यसुतभाषितं नाकलयति तस्य हितरूपतां न चेतयते च धारणार्थं क्लान्तमपि शरीरे, ततो वारयतो वचनेन धारयतो हस्तेन तस्य समयज्ञस्य समक्षमेव बलात्प्रवृत्तो भक्षयितुमाहारं वेल्लहलः, ततः समुत्कटतयाऽजीर्णस्य प्रबलतया ज्वरस्य न क्रमतेऽसौ गलकेनाहारः तथापि बलादेव क्रामितः कियानपि वेल्लहलेन, ततः समुच्छूनं हृदयं सजातः कलमलकः सपन्नं वमनं विमिश्रितं च तेन वमनेन सर्वमपि पुरतो विन्यस्तं भोजनं, ततश्चिन्तितं वेल्लहलेन—क्षुधाक्षामं शरीरं मे, नूनमूनतया भृशम्। एतद्धि वायुनाऽऽक्रान्तमन्यथा वमनं कुतः ॥ १ ॥ एवं स्थिते—रिक्तकोष्ठं शरीरं मे, वाताक्रान्तं विनङ्क्ष्यति। तस्मात् प्रीणयामीदं, भुञ्जे भूयोऽपि भोजनम् ॥२॥ ततोऽसौ वान्तिसंमिश्रं, तत् पुरःस्थितभोजनम्। निर्लज्जो भोक्तुमारब्धः, सर्वेषामपि पश्यताम् ॥ ३ ॥ तद्दृष्ट्वा समयज्ञेन, प्रोक्तः पूत्कुर्वता भृशम्। देव देव! न युक्तं ते, कर्तुं काकस्य चेष्टितम् ॥ ४ ॥ मा च राज्यं शरीरं च, यशश्च शशिनिर्मलम्। देव! हारय भक्तेन, त्वमेकदिनभाविना ॥ ५ ॥ अन्यच्चैव सतो निन्द्यममेध्य

॥ ४४ ॥ तथाहि—मनुष्यभावमापन्नः, कर्माजीर्णं सुदारुणम् । रागाग्निकोपन मूर्छाचित्तज्वरविधायकम् ॥ ४५ ॥ जीवो न लक्षयत्येप, तदभास्य प्रवर्तते । अहितेषु सदा बुद्धिः, प्रकाश सुखकाम्यया ॥ ४६ ॥ तथाहि स्वदते मद्य, निद्राऽत्यन्त सुखायते । विकथा प्रतिभातत्रस्य मुधैरस्यानेकविकल्पना ॥ ४७ ॥ इष्टः क्रोधः प्रियो मानो, माया चात्यन्तवल्लभा । लोभ प्राणसमो मन्ये, रागद्वेषौ मनोगतौ ॥ ४८ ॥ कान्तः स्पर्शो रसोऽभीष्टः, काम गन्धश्च सुन्दरः । अत्यन्तदयित रूपं, रोचते च कलध्वनिः ॥ ४९ ॥ विलेपनानि ताम्बूलमलङ्काराः सुभोजनम् । माल्य वरस्त्रियो वस्त्रं, सुन्दरं प्रतिभासते ॥ ५० ॥ आसनं ललित यान, शयन द्रव्यसञ्चयाः । अलीककीर्तिश्च जने, रुचिताऽस्य दुरात्मनः ॥ ५१ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्या, भद्रे! सततवाहिनी । महानदी वहत्युच्चैः, सेयमस्य प्रमत्तता ॥ ५२ ॥ यथा च तदवस्थस्य, राजपुत्रस्य सुन्दरि! । समुत्पन्ना विलासेच्छा, याद्युद्यानिकां मतिः(प्रति) ॥५३॥ कारितानि च भोज्यानि, लौल्येन प्राशितानि च । निर्गतश्च विलासेन, पुरात्प्राप्तश्च कानने ॥ ५४ ॥ निविष्टमासन दिव्यमुपविष्टश्च तत्र सः । विस्तारित पुरो भक्ष्य, नानास्वाद्यकसंयुतम् ॥ ५५ ॥ तथास्यापि प्रमत्तस्य, जीवस्य वरलोचने! । कर्माजीर्णात्समुत्पन्ने, भीषणेऽपि मनोज्वरे ॥ ५६ ॥ आयान्ते चित्तकल्लोला, नानारूपाः क्षणे क्षणे । पयोपार्श्वे घन भूरि, विलसामि यथेच्छया ॥ ५७ ॥ करोम्यन्तःपुरं दिव्यं, भुञ्जे राज्य मनोहरम् । महाप्रासादसङ्घात, कारये काननानि च ॥ ५८ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ ततश्च—महाविभवसम्पन्नः, क्षपिताखिलवैरिकः । स्तावितः सर्वलोकेन, पूरितार्थमनोरथः ॥ ५९ ॥ शय्यादिसुखसन्दोहसागरे मग्नमानसः । तिष्ठामि सततानन्दो, नान्यन्मानुष्यके फलम् ॥ ६० ॥ सेयमुद्यानिकाकाङ्क्षा, विज्ञेया सुन्दरि! त्वया । ततो जीवो महारम्भैः, कुरुते द्रव्यसञ्चयम् ॥ ६१ ॥ यथेष्ट दैवयोगेन, विधत्तेऽन्तःपुरादिकम् । शय्यादिसुखलेशं च, किंचिदास्वादयेदपि ॥ ६२ ॥ अस्य जीवस्य जानीहि, सदिव मृगवीक्षणे! । कारण मृष्टभोज्यानां, तल्लाना च भक्षणम्

प्रतीलक(त)या स्फुटम् ॥२५॥ अथ प्रज्ञाविशालाऽऽह, कामं भोः कथयामि ते । भद्रेऽगृहीतसङ्केते!, समाकर्णय साम्प्रतम् ॥ २६ ॥ यस्ते
वेल्लहलो नाम, राजपुत्रो निदर्शितः । एषोऽनेन विशालाक्षि!, प्रोक्तो जीवः सकर्मकः ॥ २७ ॥ स एव जायते भद्रे!, नगरे भुवनोदरे ।
अनादिसंस्थितिसुतः, स एव परमार्थतः ॥ २८ ॥ स यथानन्तरूपत्वाद्बहुविधजनः स्मृतः । सामान्यरूपमुद्दिश्य, स चैक परिकीर्तित
॥ २९ ॥ मनुष्यभावमापन्नः, स प्रभुः सर्वकर्मणाम् । महाराजसुतस्तेन, स प्रोक्तोऽनेन सुन्दरि! ॥ ३० ॥ तस्यैव सत्का विज्ञेया, चित्त-
वृत्तिर्महाटवी । सुन्दरेतरवस्तूना, सा तस्यैव च कारणम् ॥ ३१ ॥ केवलं यावदद्यापि, स आत्मानं न बुध्यते । महामोहादिभिस्तावद्बु-
ध्यते सा महाटवी ॥ ३२ ॥ यदा तु तेन विज्ञातः, स स्वात्मा कथञ्चन । तद्वीर्यं वीक्ष्य नश्यन्ति, महामोहादयस्तदा ॥ ३३ ॥ यावच्च
ते विवर्तन्ते, चित्तवृत्तौ महाभटाः । महानर्थादिवस्तूनि, तावत्तस्यां भवन्ति वै ॥ ३४ ॥ तेषामेव यतस्तानि, क्रीडास्थानानि भूभुजाम् ।
अतस्तेषु विनष्टेषु, तेषां नाशः प्रकीर्तितः ॥ ३५ ॥ एवं च स्थिते—अविज्ञातात्मरूपस्य, भद्रे! जीवस्य कर्मणा । महामोहनरेन्द्रे च, सप्र-
तापेऽटवीस्थिते ॥ ३६ ॥ यदा तानि विवर्धन्ते, जीवश्च बहु मन्यते । महानर्थादिवस्तूनि, नितरामात्मवैरिकः ॥ ३७ ॥ तदा तानि स्व-
वीर्येण, यत्कुर्वन्ति पृथक् पृथक् । जीवस्य तद्विशेषार्थं, दृष्टान्तोऽयं निवेदितः ॥ ३८ ॥ युग्मम् । स चैव योज्यते भद्रे!, प्रस्तुतार्थेन च
ष्टितैः । महानर्थादिवस्तूनां, प्रत्येकमेवसिद्धये ॥ ३९ ॥ यथाऽऽहारप्रियो नित्यं, राजपुत्रो निवेदितः । तथाऽयमपि विज्ञेयो, जीवो
विषयलम्पटः ॥ ४० ॥ यथा च तस्य संजातमजीर्णं भूरिभक्षणात् । तथाऽस्यापि कुरङ्गाक्षि!, कर्माजीर्णं प्रचक्षते ॥४१॥ पापाज्ञानात्मक
स्य, वर्तते कर्म दारुणम् । यतः प्रभवतो भूत्वा, तज्जन्यं सत्पुर(पुलिन)द्वयम् ॥ ४२ ॥ यथा प्रकुपितास्तस्य, दोषा जातस्तनुज्वरः । तथा
रागाद्योऽस्यापि, वर्धन्ते ज्वरादिवत् ॥ ४३ ॥ यथा तथास्थितस्यापि, बुद्धिर्मोक्षेषु धावति । नरेन्द्रदारकस्येह, तथाऽस्यापि दुरात्मनः

भोगानामेव सर्वदे । तथापि जायते नास्य, स्तोकाऽपि विरतौ मतिः ॥ ८३ ॥ ततश्च गाढलौल्येन, तथाभूतोऽपि सेवते । प्रमादपुन्दभो-
ग्यानि, वार्यमाणो विवेकिभिः ॥ ८४ ॥ शतप्राप्तौ सहस्रेच्छा, सहस्रे लक्षरोचनम् । लक्षे कोटिगता बुद्धिः, कोटौ राज्यस्य वाञ्छनम्
॥ ८५ ॥ राज्ये देवत्ववाञ्छाऽस्य, देवत्वे शक्रतामति॰ । शक्रत्वेऽपि गतस्यास्य, नेच्छापूर्ति कथञ्चन ॥ ८६ ॥ सुपुष्टैर्वरयोषाभिः, सर्व-
कामैर्मुहुर्मुहु । नास्याभिलापविच्छित्तिः, कोटिशोऽपि निषेवितैः ॥ ८७ ॥ सगृह्णाति ततो मूढः, सर्वार्थान् सुखकाम्यया । ते तु दुःखाय
जायन्ते, सज्वरस्येव भोजनम् ॥ ८८ ॥ जलज्वलनदायादचौरराजादिभिस्तथा । तस्यार्थभोजनस्योच्चैर्मलाद्भ्रान्तिर्विधाप्यते ॥ ८९ ॥ मूल्क-
लमलक घोरं, धम्यमानः सहत्ययम् । आराटीर्मुञ्चति प्राज्याः, कृपाहेतुर्विवेकिनाम् ॥ ९० ॥ ततेषा चारुसर्वाङ्गि[1], चित्तविक्षेपमण्डपे ।
जीवस्य विलसत्युच्चैस्तृष्णानाम्नी सुवेदिका ॥ ९१ ॥ यत्पुनश्चिन्तयत्येवं, यदा वेल्लहल॰ किल । वाताक्रान्त शरीर मे, ततोऽभूद्वमन मम
॥ ९२ ॥ एतच्च रिक्तकोष्ठत्वाद्युनाऽभिभविष्यते । अत समाणयामीद, भुञ्जे भूयोऽपि भोजनम् ॥ ९३ ॥ जीवोऽपि चिन्तयत्येव, त-
दिदं तारवीक्षणे[1] । पापज्वरवशादुच्चैर्नष्टे विभवसञ्चये ॥ ९४ ॥ मृतेषु च कलत्रेषु, पुत्रेषु स्वजनेषु च । अन्येषु च विनष्टेषु, चित्ताय
न्वेषु मन्यते ॥ ९५ ॥ न मया चेष्टित नीत्या, न कृत चारु पौरुषम् । नाश्रितो वा वरस्वामी, न कृता वा प्रतिक्रिया ॥ ९६ ॥ तेनेद
मम सर्वस्वं, पत्नी वा चारुदर्शना । पुत्रा वा बान्धवा वापि, विनष्टा पश्यतोऽपि मे ॥ ९७ ॥ न चैषा विरहे नून, वर्तेऽहं क्षणमप्यतः ।
उपार्जयामि भूयोऽपि, तान्येवोत्साहयोगत ॥ ९८ ॥ उपार्जितानि सन्नीत्या, रक्षिष्यामि प्रयत्नत । अजागलस्तनस्येव, जीवितव्यं वृथा-
ऽन्यथा ॥ ९९ ॥ सर्वमस्य विजानीहि, तदिद सुभ्रु[1] भावतः । जीवस्यास्य विपर्यासनामविष्टरचेष्टितम् ॥ १०० ॥ यथा च भोक्तुमा
रब्ध , स निर्लज्जतया पुन । पश्यत सर्वलोकस्य, वान्तिसम्मिश्रभोजनम् ॥ १०१ ॥ तत सपरिवारेण, तेन पूत्कुर्वता भृशम् । वारित

॥ ६३ ॥ ततोऽलीकविकल्पैश्च, सुखनिर्भरमानसः । विलासलास्यसङ्गीतहास्यबिब्बोकवत्सरः ॥ ६४ ॥ युतो दुर्ललितैर्नित्य, गूढमपरति-
प्रियः । सन्मार्गनगराद् दूरे, याति दौःशील्यकानने ॥ ६५ ॥ एतन्महाविमर्देन, पुरनिर्गमन मतम् । उद्यानप्रापण चेद, विद्धि नीला-
म्जलोचने[1] ॥ ६६ ॥ स मिथ्याभिनिवेशाख्ये, स्थितो विस्तीर्णविष्टरे । कर्माख्यपरिवारेण, रचितानि ततोऽमत ॥ ६७ ॥ मनोहराणि
चित्राणि, लभ्यास्वादो विशेषतः । प्रमादपुन्दभोज्यानि, सुन्दरत्वेन मन्यते ॥ ६८ ॥ युग्मम् ॥ प्रमत्ततामहानद्याः, पुलिन पद्मलोचने[1] ।
तत्पद्विलसित विद्धि, वृत्तान्तस्यास्य कारणम् ॥ ६९ ॥ ततो यथाऽमलेशेन, भक्षितेन तनुज्वरः । वायुस्पर्शादिभिश्चोर्धैर्वर्धितस्तस्य दारुण
॥ ७० ॥ लक्षितश्च सुवैद्येन, वारितश्च सुभोजनात् । न चासौ बुध्यते किंचिद्भोजनाक्षिप्तमानसः ॥ ७१ ॥ जीवस्यापि तथा भद्रे[1], कर्मा-
जीर्णोद्भवो ज्वरः । प्रमादान्नेन वर्धेत, तथैवाज्ञानवायुना ॥ ७२ ॥ लक्षयन्ति च स मूढ, धर्माचार्या महाधिय । समयज्ञमहावैद्या, वा-
रयन्ति च देहिनम् ॥ ७३ ॥ चतुर्भिः कलापक । कथम्[1]—अनादिभवकान्तारे, भ्रान्त्वा भद्रातिसुन्दरम् । अवाप्य मानुष जन्म, महारा-
ज्यमिवातुल्म् ॥ ७४ ॥ कर्माजीर्णज्वराक्रान्त, प्रमादमधुनाऽपि भोः[1] । मा सेवस्व महामोहसन्निपातस्य कारणम् ॥ ७५ ॥ कुरुष्व ज्ञानचारित्र-
सम्यग्दर्शनलक्षणाम् । विषमज्वरविघाताय, जैनी भद्र[1] प्रतिक्रियाम् ॥ ७६ ॥ स तु प्रमादभोज्येषु, क्षिप्तचित्तो न बुध्यते । तत्तादृश गुरोर्वाक्य,
पापो जीवः प्रपश्चितम् ॥ ७७ ॥ ततश्च—उन्मत्त इव मत्त इव, माद्यमस्य इवातुरः । गाढसुप्त इवोन्क्रान्तो, विपरीत विचेष्टते ॥ ७८ ॥
स एव भद्रे[1] सर्वोऽपि, चित्तविक्षेपमण्डपः । महानदीफुल्लसत्तो, जीवस्यास्य विजृम्भते ॥ ७९ ॥ यथा च राजपुत्रेण, भोजन चारुलोचने[1] ।
भगच्छदपि कण्ठेन, गमितं लौल्यदोषतः ॥ ८० ॥ तदनन्तरमेवोद्वेर्णान्त तत्रैव भोजने । जीवस्यापि विजानीहि, समानमिदमञ्जसा
॥ ८१ ॥ तथाहि—कर्माजीर्णज्वरग्रस्तः, सदा विह्वलमानसः । जराजीर्णतनुक्षामो, रोगार्दितशरीरकः ॥ ८२ ॥ सर्वेषामक्षमो भोगे,

पाण्डित्यगर्विता । ये नूनमीदृशा लोके, भोगभोजनवञ्चिताः ॥ १२१ ॥ ते मोहेन स्वयं नष्टा, परानपि कृतोद्यमाः । नाशयन्ति हि
त तेऽतो, वर्जनीया विजानता ॥ १२२ ॥ तथाहि—यो भोगरहितो मोक्षो, स च न तदुदाहृतम् । तदर्थं कस्त्यजेद्दृष्टमिव भोगसुखामृतम् ?
॥ १२३ ॥ एवंविधविकल्पैश्च, गुरुवाक्यपराङ्मुख । अभूतगुणसद्भाव, तेषु भोगेषु मन्यते ॥ १२४ ॥ कथम् ?—स्थिरा ममैते शुभाश्च,
सुखरूपाश्च तत्त्वतः । एतदात्मक एवाहमलमन्येन केनचित् ॥ १२५ ॥ आस्तामेष गृहीतेन, मोक्षेण प्रशमेन वा । अहं तु नेदृशैर्वाक्ये
रात्मानं वञ्चयामि भोः ! ॥ १६ ॥ ततश्च—सद्धर्मावेदनव्याजाद्राढं पूत्कुर्वतोऽप्यतः । गुरोरपि प्रवर्तेत, प्रमादाशुचिकर्दमे ॥ १२७ ॥
सा सर्वेयमविद्याख्या, जीवस्यास्य वरानने ! । महामोहनरेन्द्रस्य, गात्रयष्टिर्विजृम्भते ॥ १२८ ॥ यथा स भोजनं भूयो, भक्षयित्वा पुन-
र्मन् । सजातसन्निपातत्वात्पतितस्तत्र भूतले ॥ १२९ ॥ लुठन्नितस्ततो गाढं, मुक्ताक्रन्दभैरवाम् । अनाख्येयामचिन्त्यां च, प्राप्तोऽवस्थां
सुदारुणाम् ॥ १३० ॥ न शास केनचिल्लोके, तदवस्थः स्थितं परम् । तथायमपि विज्ञेयो, जीव सर्वाङ्गसुन्दरि ! ॥ १३१ ॥ तथाहि
—यदा प्रमत्ततायुक्तस्तद्विलासपरायण । विक्षिप्तचित्तस्तृष्णार्तो, विपर्यासवशं गतः ॥ १३२ ॥ अविद्याऽन्धीकृतो जीवः, सक्तः ससार
कर्दमे । आरोपितगुणग्रामस्तत्रैव विषयाविके ॥ १३३ ॥ सर्वज्ञं धर्मसूरिं च, वारयन्तं मुहुर्मुहु । सुवैद्यसन्निभं जीवो, विमूढमिति मन्यते
॥ १३४ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । ततश्च—पापोऽजीर्णज्वराक्रान्तः, स जीवो वान्तिसन्निभे । व रटन्तमनालोच्यासतत्प्रमादे प्रवर्तते ॥१३५॥
सदा निःशेषदोषौघभरपूरितमग्नसे । सन्निपातसमो घोरो, महामोहोऽस्य जृम्भते ॥ १३६ ॥ युग्मम् । ततश्च तद्वशेनायं, जीवः सुन्दरलो
चने ! । पश्यतामेव निश्चेष्टो, भवत्येष विवेकिनाम् ॥ १३७ ॥ मूत्राद्यशुचिजाम्बालवसारुधिरपूरिते । निर्बोलं निपतत्येव, नरके वान्ति-
पिच्छले ॥ १३८ ॥ लुठतीतस्ततस्तत्र, मुक्ताक्रन्दभैरवाम् । सहते तीव्रदु खौघ, यद्वाचां गोचरातिगम् ॥ १३९ ॥ तथा विचेष्टमान

समयहोन, यहोपाय निवेदिताः ॥ १०२ ॥ स तु तत्र गुणारोपायोजने बद्धमानसः । त रदन्तमनालोच्य, मक्षण कृतवानिति ॥१०३॥
तथाऽयमपि चार्वङ्गि' जीवः कर्ममलीमसः । भुक्तोत्सृष्टेषु भोगेषु, निर्लज्ज सम्प्रवर्तते ॥ १०४ ॥ परमाणुमया ह्येते, भोगा शब्दादयो
मताः । सर्वे चैकैकजीवेन गृहीताः परमाणवः ॥ १०५ ॥ गृहीत्वा मुक्तपूर्वाश्च, बहुशो भवकोटिषु । भुक्त्वान्ताश्च सत्यमेते शब्दाद-
योऽनघे' ॥ १०६ ॥ यथास्य किञ्चिल्लोकेऽत्र, चित्ताव यविभायकम् । जीवस्य वस्तु समेत्रे', तत्सर्व पुद्गलात्मकम् ॥ १०७ ॥ तथापि
भद्रे' पापात्मा, पश्यतां विमलात्मनाम् । आयद्धचित्तस्तत्रैव, जन्माले संप्रवर्तते ॥ १०८ ॥ कृपापरीतचित्ताश्च, भोगकर्दमलम्पटम् । त
जीवं वारयन्त्येते, धर्माचार्याः प्रयत्नत ॥ १०९ ॥ कथम्?—अनन्तानन्दसद्वीर्यज्ञानदर्शनरूपकः । वेवस्त्व भद्र' नो युक्तमतो भोगेषु
पतनम् ॥ ११० ॥ अन्यथामी विवर्तन्ते, सर्वे भोगा क्षणे क्षणे । अपरापररूपेण, तुच्छमास्यानिबन्धनम् ॥ १११ ॥ वान्ताशुचिसमा-
स्तेते, वर्णितास्तत्त्वदर्शिभिः । भद्रः परमदेवोऽपि, नातोऽमून् भोक्तुमर्हति ॥ ११२ ॥ दुःखोपनीकिताश्चामी, दु खरूपाश्च तत्त्वत ।
दुःखस्य कारण तेन, वर्जनीया मनीषिणा ॥ ११३ ॥ ये च पाषाणुनिष्पन्नास्तुच्छा गात्रमनात्मका । तेषु कः पण्डितो राग, कुर्यादा-
त्मस्वरूपवित्? ॥ ११४ ॥ अतो ममोपरोधेन, भद्र' भोगेषु कुत्रचित् । मन्येषु च प्रमादेषु, मा प्रवर्तिष्ट साम्प्रतम् ॥ ११५ ॥ तदेव
पथ्यपथ्यासि!, निवारयति सद्गुरौ । प्रमादभोजने सक्त, स जीवो इति मन्यते ॥ ११६ ॥ अहो विमूढ खल्वेष, वस्तुतस्त न बुध्यते ।
मादारञ्जनकानेष, यो भोगानपि निन्दति ॥ ११७ ॥ तथाहि—मद्यं वरस्त्रियो मांस, गान्धर्व मृष्टभोजनम् । माल्यताम्बूलनेपथ्यावि
साराः सुस्थमासनम् ॥ ११८ ॥ अलङ्कारा सुधाशुभ्रा, कीर्तिर्भुवनगामिनी । सद्रत्ननिचयाः भूरं, चतुरङ्गं महाबलम् ॥ ११९ ॥ राज्यं
प्रणतसामन्तं, यथेष्टाः सर्वसम्पदः । यद्येतद्दुःखहेतुस्ते, किमन्यत्सुखकारणम्? ॥ १२० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । विप्रलब्धाः कुसिद्धान्तैः, शुष्क-

ससारिजीव एव ततः परम् ॥ १५८ ॥ न ११८

तत्र संसारिजीवेन, प्रोक्त विमललोचने ! निवेदयाम्यहं तत्ते, विमर्शेन यदीरितम् ॥ १६० ॥ तत ॥ १२११)
महानत्यादिभावार्यस्ततोऽन्यत्कि निवेद्यताम् ? ॥ १६१ ॥ प्रकर्ष प्राह मे माम ! नामतो गुणतोऽधुना । महामोहनरेन्द्रस्य, परिवारं निवेदय ॥ १६२ ॥ या चेय दृश्यते स्थूला, राजविष्टरसस्थिता । एषा किंनामिका ज्ञेया ?, किंगुणा वा वराङ्गना ? ॥ १६३ ॥ विमर्श प्राह नन्वेषा, प्रसिद्धा गुणगह्वरा । भो ! महामूढता नाम, भायाऽस्य पृथिवीपते ॥ १६४ ॥ चन्द्रिकेव निशानाथे, स्वप्रभेव दिवाकरे । एषा देवी नरेन्द्रेऽस्मिन्, देहाभेदेन वर्तते ॥ १६५ ॥ अत एव गुणा येऽस्य, वर्णिता भद्र ! भूपतेः । ज्ञेयास्त एव निःशेषास्त्वयाऽमुष्या विशेषत ॥ १६६ ॥ प्रकर्षः प्राह यश्चैव, ततोऽतिनिकटे स्थित । महाराजाधिराजस्य, कृष्णवर्णः सुभीषण ॥ १६७ ॥ निरीक्षमाणो निःशेष, राजक वक्रचक्षुषा । य एष दृश्यते सोऽय, कतमो माम ! भूपति ? ॥ १६८ ॥ विमर्श प्राह विख्यातो, राज्यसर्वस्वनायक । मिथ्यादर्शननामाय, महामोहमहत्तम ॥ १६९ ॥ अनेन तदिद राज्य, वहत्यस्य महीपते । बलसम्पादकोऽत्यर्थमसीपामेष भूभुजाम् ॥ १७० ॥ अत्रैव सस्थितो भद्र !, निजवीर्येण देहिनाम् । यदेष वहिरङ्गाना, कुरुते तन्नियोग मे ॥ १७१ ॥—"अदेवे देवसद्रू-
"पमधर्मे धर्ममानिताम् । अतत्त्वे तत्त्वबुद्धिं च, विधत्ते सुपरिस्फुटम् ॥ १७२ ॥ अपात्रे पात्रतारोपमगुणेषु गुणग्रहम् । ससारहेतौ निर्वा-
"णहेतुभाव करोत्ययम् ॥ १७३ ॥ युग्मम् ॥ तथाहि—हसितोद्गीतविब्बोकनाट्याटोपपरायणा । हता कटाक्षविक्षेपैर्नारीदेहार्धधारिण
"॥ १७४ ॥ कामान्धा परदारेषु, सकचित्ता क्षतत्रपा । सक्रोधा सायुधा घोरा, वैरिमारणतत्परा ॥ १७५ ॥ शापप्रसादयोगेन, त्रस-
"चित्तमलाविलाः । ईदृशा भो ! महादेवा, लोकेऽनेन प्रतिष्ठिताः ॥ १७६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । ये वीतरागा सर्वज्ञा, ये शाश्वतसुखेश्वरा ।

य, परगात्रि । तपोधनाः । ज्ञानालोकेन पश्यन्ति, त जीवं सुखदुःखयः ॥ १४० ॥ केवल सन्निपातेन, ममाक्रान्त भिपग्वरा । अचि-
चिन्त्यमिम ज्ञात्वा, पर्येयन्ति महाधियः ॥ १४१ ॥ ततश्च सपवसस्य, तस्य तारविलोचने । कोऽन्य स्यात्रायको जन्तोर्मारे तु सोप-
मागरे ॥ १४२ ॥ अन्यश्च सद्वसोऽपि, जीवोऽय वल्गुभाषिणि । प्रमादभोजनास्वादलाम्पट्य नैव मुञ्चति ॥ १४३ ॥ दोषा प्रशलवा
यान्त्वमतो मुष्णन्ति चेतनाम् । अमर्थ च महामोहसन्निपातो विवर्धते ॥ १४४ ॥ एव च स्थिते—ससारचक्रवालेऽत्र, रोगमृत्युजरा-
पुले । अनन्तकालमासीनस्त्यक्तः सद्वमेवान्यवैः ॥ १४५ ॥ तस्यैव निजवीर्येण, जीवस्यास्य महाबलः । सन्निपातसमो मत्रे, महामोहो
विचेष्टते ॥ १४६ ॥ किं च—प्रवर्तकश्च सर्वेषा, कार्यभूतश्च तत्त्वतः । महामोहनरेन्द्रोऽय, नयादीनां सुलोचने ॥ १४७ ॥ तत्रैव रा-
जपुत्रीयो, दृष्टान्तोऽनेन सुन्दरि । महानद्यादिवस्तूनां, दर्शितो मेघसिद्धये ॥ १४८ ॥ अथाद्यापि न ते जाता, प्रतीति सुपरिस्फुटा ।
भूयोऽपीद समासेन, प्रस्पष्ट कथयामि ते ॥ १४९ ॥—विपयोन्मुखता याऽस्य, सा विज्ञेया प्रमत्तता । तत्तद्विलसित विद्धि, यद्भोगेषु
प्रवर्तनम् ॥ १५० ॥ प्रवृत्तौ चौल्यदोषेण, शून्यत्व यत्तु चेतस । ज्ञेयः स चित्तविक्षेपो, जीवस्यास्य मृगेक्षणे ॥ १५१ ॥ तस्तेरभावो
भोगेषु, सुखेषु सुबहुष्वपि । उत्तरोत्तरकाङ्क्षा च, तृष्णा गीता मनीपिभिः ॥ १५२ ॥ पापाद्भोगेषु जातेषु, जातनष्टेषु वा पुन । याशो
पायेषु यो यत्नो, विपर्यासः स उच्यते ॥ १५३ ॥ अनित्याशुचिदुःखेषु, गाढ मिश्रेषु जीवतः । विपरीता मतिस्तेषु, या साऽविद्या
प्रकीर्तिता ॥ १५४ ॥ एतेषामेव वस्तूनां, सर्वेषां यः प्रवर्तकः । एतैरेव च यो जन्यो, महामोहः स गीयते ॥ १५५ ॥ तदेव
भिन्नरूपाणि, तानि सर्वाणि सुन्दरि । महानद्यादिवस्तूनि, चिन्तनीयानि यत्नतः ॥ १५६ ॥ प्राहागृहीतसङ्केता, चारु चारु निवे-
दितम् । सत्य प्रज्ञाविशालाऽसि, नास्ति मे सशयोऽधुना ॥ १५७ ॥ तच्चिद्ध त्व विशालाक्षि, साम्प्रत विगतभ्रमः । निवेदयतु

"सत्य प्रतीतितः सिद्धं, प्रमाणेन प्रतिष्ठितम् । तथापि निह्नुते भद्र!, तदेष जनदारुणः ॥१९६॥ युग्मम् ॥ तथा—गृहिणो ललनाऽऽख्यम-
"र्द्धका भूतघातिन । असत्यस च पापिष्ठाः, सङ्कटोपमर्दे रता ॥ १९७ ॥ तथाऽन्ये पचने नित्यमासक्ताः पाचनेऽपि च । मद्यपा पर
"दारादिसेविनो मार्गदूषकाः ॥ १९८ ॥ तप्तायोगोलकाकारास्तथापि यतिरूपिण । ये तेषु कुरुते भद्र!, पात्रबुद्धिमय जने ॥ १९९ ॥
"त्रिभिर्विशेषकम् । सज्ज्ञानध्यानचारित्रतपोवीर्यपरायणाः । गुणरत्नधना धीरा, जङ्गमाः कल्पपादपाः ॥ २०० ॥ संसारसागरोत्तारकारिणो
"दानदायिनाम् । अचिन्त्यवस्तुयोहित्थतुल्या ये पारगामिनः ॥ २०१ ॥ तेषु निर्मलचित्तेषु, पुरुषेषु अज्ञातमनाम् । एषोऽपात्रधियं धत्ते,
"महामोहमहत्तम ॥ २०२ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । तथा—कौतुक कुहक मन्त्रमिन्द्रजाल रसक्रियाम् । निर्विषीकरण तन्त्रमन्तर्धान सविस्म-
"यम् ॥ २०३ ॥ औत्पातमान्तरिक्षं च, दिव्यमाङ्गं स्वरं तथा । लक्षण व्यञ्जन भौम, निमित्त च शुभाशुभम् ॥ २०४ ॥ उच्चाटन सवि-
"द्वेषमायुर्वेद सजातकम् । ज्योतिष गणित चूर्ण, योगलेपास्तथाविधाः ॥ २०५ ॥ ये चान्ये विस्मयकरा, विशेषा पापशास्त्रजाः । अन्ये
"भूतोपमर्दस्य, हेतवः शाठ्यकेतवः ॥ २०६ ॥ तानेव ये विजानन्ति, निःशङ्काश्च प्रयुञ्जते । न धर्मबाधा मन्यन्ते, शठा पापपरायणा
"॥ २०७ ॥ त एव गुणिनो धीरास्ते पूज्यास्ते मनस्विनः । त एव वीरास्ते लाभमाजिनस्ते मुनीश्वराः ॥ २०८ ॥ इत्येव निजवीर्येण,
"बहिरङ्गजनेऽमुना । मिथ्यादर्शनसञ्ज्ञेन, भद्र! पापाः प्रकाशिताः ॥ २०९ ॥ सप्तभिः कुलकम् । ये पुनर्मन्त्रतन्त्रादिवेदिनोऽप्यतिनि -
"स्पृहाः । नियुत्ता लोकयात्राया, धर्मातिक्रमभीरवः ॥ २१० ॥ मूकान्धाः परवृत्तान्ते, स्वगुणाभ्यासने रताः । असक्ता निजदेहेऽपि, किं
"पुनर्द्रविणादिके ? ॥ २११ ॥ कोपाहङ्कारलोभाद्यैर्दूरतः परिवर्जिता । तिष्ठन्ति शान्तव्यापारा, निरपेक्षास्तपोधना ॥ २१२ ॥ न वि-
"द्यादिकमाख्यान्ति, कुहकादि न कुर्वते । मन्त्रादीनानुतिष्ठन्ति, निमित्तं न प्रयुञ्जते ॥ २१३ ॥ लोकोपचारं नि शेष, परित्यज्य यथा-

"क्लिष्टकर्मकलातीता, निष्कलाश्च महाधियः ॥ १७७ ॥ क्षान्तक्रोधा गताटोपा, हास्यस्त्रीहेतिवर्जिताः । आकाशनिर्मला धीरा, भगवन्तः
"सदाशिवाः ॥ १७८ ॥ शापप्रसादनिर्मुक्तास्तथापि शिवदेवताः । त्रिकोटिशुद्धशास्त्रार्थदेशका परमेश्वराः ॥ १७९ ॥ ये पूज्या सर्वदेवाना,
"ये ध्येयाः सर्वयोगिनाम् । ये चाज्ञाकारणाराध्या, निर्द्वन्द्वफलदायिनः ॥ १८० ॥ ते मिथ्यादर्शनाख्येन, लोकेऽनेन स्ववीर्यतः । देवा
"प्रच्छादिता भद्र[1], न ज्ञायन्ते विशेषतः ॥ १८१ ॥ पञ्चभिः कुलकम् । तथा—हिरण्यदान गोदान, धरादान मुहुर्मुहु । स्नान पान च
"धूमस्य, पञ्चाग्नितपन तथा ॥ १८२ ॥ तर्पण चण्डिकादीनां, तीर्थान्तरनिपातनम् । यतेरेकगृहे पिण्डो, गीतवाद्ये महादर ॥ १८३ ॥
"वापीकूपतडागादिकारण च विशेषतः । यागे मन्त्रप्रयोगेण, मारण पशुसहतेः ॥ १८४ ॥ कियन्तो वा भणिष्यन्ते ?, भूतमर्दनहेतव ।
"रहिताः शुद्धभावेन, ये धर्माः केचिदीदृशाः ॥ १८५ ॥ सर्वेऽपि बलिनाऽनेन, मुग्धलोके प्रपञ्चतः । ते मिथ्यादर्शनाख्येन, भद्र! ज्ञेया
"प्रवर्तिता ॥१८६॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ क्षान्तिमार्दवसन्तोषशौचार्जवविमुक्तयः । तप संयमसत्यानि, ब्रह्मचर्यं शमो दम ॥१८७॥ अ-
"हिंसास्तेयसद्ध्यानवैराग्यगुरुभक्तयः । अप्रमादसदैकाग्र्यनैर्मल्यपरतादयः ॥ १८८॥ ये चान्ये चित्तनैर्मल्यकारिणोऽमृतसन्निभाः । सद्धर्मा
"जगदानन्दहेतवो भवसेतव ॥ १८९ ॥ तेषामेष प्रकृत्यैव, महामोहमहत्तमः । भवेत्प्रच्छादनो लोके, मिथ्यादर्शननामकः ॥ १९० ॥
"चतुर्भिः कलापकम् ॥ तथा—श्यामाकतण्डुलाकारस्तथा पञ्चधनु शतः । एको नित्यस्तथा व्यापी, सर्वस्य जगतो विभु ॥१९१॥ क्षणस
"न्तानरूपो वा, ललाटस्थो हृदि स्थित । आत्मेति ज्ञानमात्र वा, शून्य वा सचराचरम् ॥ १९२ ॥ पञ्चभूतविवर्तो वा, ब्रह्मोत्तममिति वाऽ-
"रिलम् । देवोत्तममिति वा ज्ञेयं, महेश्वरविनिर्मितम् ॥ १९३ ॥ प्रमाणबाधित तस्य, यदेवविधमञ्जसा । सद्बुद्धिं कुरुते तत्र, महामोहम-
"हत्तमः ॥१९४॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ जीवाजीवौ तथा पुण्यपापसवरनिर्जराः । आस्रवो बन्धमोक्षौ च, तत्त्वमेतनवात्मकम् ॥ १९५ ॥

परित्यज्य धर्म गेहं, बन्धुवर्गं च दुःखितः । अटाट्यते विदेशेषु, तीर्थयात्राभिलाषुकः ॥ २२३ ॥ पितृतर्पणकार्मण, [illegible]
[illegible] मृतानि, विमत्ते च धनव्ययम् ॥ २२४ ॥ मांसैर्मद्यैर्धनैः आप्तैर्भक्तिनिर्भरमानसः । तत्रागोगोलकावार्द, [illegible] जनम
२२५ ॥ दास्यं विवेकिलोकस्य, धर्मबुद्धया धिनाविताः । इत्येवमाविर्के धर्मं, करोत्येव पृथग्जनो ॥ २२६ ॥ न [illegible]
[illegible] सुतावणम् । नात्मनो दुःखसद्भावं, दास्यं नापि धनव्ययम् ॥ २२७ ॥ रागद्वेषाविजातस्य, [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ २२८ ॥ धर्मोपायमजानानः, कुरुते जीवमर्दनम् । प्राप्नोति करभं गेण, [illegible] ॥२२९॥
[illegible] यद्दो, दुर्गं पेयं यथेत्यदो । धनमुद्दालितं मूर्खैर्जनस्तु इति भावितः ॥ २४० ॥ [illegible]
। लोके [illegible], मोक्तान्तो च विमूढकाः ॥ २४१ ॥ यदिदं भद्र ! निःशेषं, मिथ्यादर्शनविलसितम् । [illegible]
[illegible] ॥ २४२ ॥ [illegible], लोकोऽत्र गुप्यति । भद्र ! [illegible] ॥ २४३ ॥ [illegible]
[illegible] करोतीव, [illegible] । [illegible] ॥ २४४ ॥ [illegible]
। [illegible], [illegible] ॥ २४५ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २४६ ॥ [illegible] । [illegible]
[illegible], [illegible] । [illegible], [illegible] भद्र ! [illegible] ॥ २४७ ॥ [illegible]
। [illegible], विपरीता [illegible] ॥ २४८ ॥ [illegible]—[illegible]
[illegible] ॥ २४९ ॥ [illegible] । [illegible] ॥ २५० ॥ [illegible]

ुत्पम् । स्वाध्यायध्यानयोगेषु, सकलचित्ता सदाऽऽसते ॥२१४॥ ते निर्गुणा अलोकज्ञा, विमूढा भोगवञ्चिता । अपमानहता दीना, शा-
नहीनाश्च कुकुटाः ॥ २१५ ॥ इत्येव निजवीर्येण, बहिरङ्गजनेऽमुना । ते मिथ्यादर्शनाख्येन, स्थापिता भद्र¹ साधव ॥२१६॥ सप्तमि
पुल्लकम् । तथा—उद्वाहन च कन्यानां, जनन पुत्रसहतेः । निपातन च शत्रूणा, कुटुम्बपरिपालनम् ॥ २१७ ॥ यदेवमादिक कर्म,
घोरससारकारणम् । तद्धर्म इति सस्थाप्य, दर्शित भवतारणम् ॥ २१८ ॥ युग्मम् । यः पुनर्ज्ञानचारित्रदर्शनाढ्यो विमुक्तये । मार्ग
"सर्वोऽपि सोऽनेन, लोपितो लोकवैरिणा ॥ २१९ ॥" ततश्च भद्र¹ यमुष्य, समासेन मयोदितम् । वीर्यं महत्त्वमस्यास्य, ब्रुवाणेन पुरा
रया ॥ २२० ॥—अदेवे देवसङ्कल्पमधर्मे धर्ममानिताम् । अतत्त्वे तत्त्वबुद्धिं च, करोत्येष जडात्मनाम् ॥ २२१ ॥ अपात्रे पात्रतारो-
समगुणेषु गुणग्रहम् । संसारहेतौ निर्वाणहेतुभाव करोत्ययम् ॥ २२२ ॥ तदिद लेशत सर्वं, भविवेन्य निवेदितम् । विस्तरेण पुनर्वीर्यं,
कोऽस्य वर्णयितुं क्षमः ? ॥ २२३ ॥ अन्यथाय निजे चित्ते, मन्यते भद्र¹ सर्वदा । मदोद्धत प्रकृत्यैव, महामोहमहत्तम ॥ २२४ ॥
निद्रिसमर पवार्यं, राज्यसर्वस्वनायक । महामोहनरेन्द्रेण, कृतः सर्वत्र वस्तुनि ॥ २२५ ॥ एव च स्थिते—विभम्यार्पितचित्ताय, मया-
ऽस्मै हितमुपके: । अन्यव्यापारशून्येन, कर्तव्य ननु सर्वदा ॥ २२६ ॥ ततश्च—मण्डपं चित्तविक्षेप, तृष्णानाम्नी च वेदिकाम् । गाढ
समारयत्येष, विपर्यासं च विष्टरम् ॥ २२७ ॥ समारितानि चानेन, यदेतानि बहिर्जने । कुर्वन्ति यदहं वच्मि, समाकर्णय साम्प्रतम्
॥ २२८ ॥—"यदुन्मत्तमहमकसभिमो भद्र¹ सर्वदा । जनो दोलायतेऽत्यर्थं, धर्मबुद्धया वराककः ॥ २२९ ॥ कथम् ?—करोति भैरवे
"पातं, याति मूढो महापथम् । शीतेन म्रियते माघे, कुर्वाणो जलगाहनम् ॥ २३० ॥ पञ्चाग्नितपने रक्तो, दह्यते तीव्रवह्निना । गवाक्ष-
"स्थावियन्त्रारुरास्फोटयति मस्तकम् ॥२३१॥ कुमारीमाहणादीनामतियानेन निर्धनः । सहते दुःखसङ्घात, मातृः पूतमलः किल ॥२३२॥

“॥ २७० ॥ ततस्तेषामपारेऽत्र, पतिताना भवोदधौ । निर्नष्टशिष्टचेष्टानां, 'पुनरुत्तरण कुत ? ॥ २७१ ॥ तदनेनापि रूपेण, मिथ्यादर्श-
“नसस्कृतम् । इद विजृम्भते भद्र !, विपर्यासास्यमासनम् ॥२७२॥ अन्यच्च—प्रशमानन्दरूपेषु, सारेषु नियमादिषु । यशेनास्य भवेद्भद्र !,
“दुःखबुद्धिर्जडात्मनाम् ॥ २७३ ॥ गत्वरेषु सुतुच्छेषु, दुःखरूपेषु देहिनाम् । भोगेषु सुखबुद्धिः स्यादासनस्यास्य तेजसा ॥ २७४ ॥
“तथैव भुवनस्यास्य, प्रधानोऽत्र महाबल । बहिरङ्गजनस्योच्चैः, सर्वानर्थविधायकः ॥ २७५ ॥” मया भद्र! समासेन, 'मिथ्यादर्शनना-
मकः । महामोहनरेन्द्रस्य, कथितस्ते महत्तमः ॥ २७६ ॥ ततः प्रकर्षोऽतुष्टात्मा, श्रुत्वा मातुलभाषितम् । उत्क्षिप्य दक्षिण पाणिं, स
प्रतीदमभाषत ॥ २७७ ॥—चारु चारु कृत माम !, यदेष कथितस्त्वया । या त्वेषाऽर्धासनेऽस्यैव, सा किंनाम्नी वराङ्गना ? ॥ २७८ ॥
विमर्शोऽवदद्देषाऽपि, समानबलसाहसा । अस्यैव भार्या विज्ञेया, कुदृष्टिर्नाम विश्रुता ॥ २७९ ॥ ये दृश्यन्ते विमार्गस्था, बहिरङ्गजने
सदा । भद्र! पाषण्डिन केचित्तेषामेषैव कारणम् ॥ २८० ॥ ते चामी नामभिर्भद्र !, वर्ण्यमाना मया स्फुटम् । ज्ञेया देवादिभेदेन,
विभिन्नाश्च परस्परम् ॥ २८१ ॥ तद्यथा—“शाक्यास्त्रैदण्डिकाः शैवा , गौतमाश्चरकास्तथा । सामानिकाः सामपरा, वेदधर्माश्च धार्मिका
“॥ २८२ ॥ आजीविकास्तथा शुद्धा, विद्युद्दन्ताश्च चुञ्चुणाः । माहेन्द्राश्चारिका धूमा, बद्धदेषाश्च खुक्खुकाः ॥ २८३ ॥ उल्काः पाशुपताः
“कौलाः, काणादाश्चर्मखण्डिकाः । सयोगिनस्तथोलूका, गोदेहा यज्ञतापसाः ॥ २८४ ॥ घोषपाशुपताश्चान्ये, कन्दच्छेदा दिगम्बरा ।
“कामर्दकाः कालमुखाः, पाणिलेहास्त्रिराशिकाः ॥ २८५ ॥ कापालिका क्रियावादा गोव्रता मृगचारिण । लोकायताः शङ्खधमाः, सिद्ध-
“वादाः कुलतपाः ॥ २८६ ॥ तापसा गिरिरोहाश्च, शुचयो राजपिण्डकाः । ससारमोचकाश्चान्ये, सर्वावस्थास्तथा परे ॥ २८७ ॥ अज्ञा-
“नवादिनो ज्ञेयास्तथा पाण्डुरभिक्षवः । कुमारव्रतिकाश्चान्ये, शरीररिपवस्तथा ॥ २८८ ॥ उत्कन्दाश्चाक्षमालाश्च, त्रपवो दृसितापसा ।

सत्यापयति शून्यं वा, पञ्चभूतात्मकादि वा ॥ २५२ ॥ ज्ञानादिनिर्मल पात्रं, निन्दलेप जडा-
वितरम मोहेनापहुतेऽलीकपण्डितः । सत्यापयति शून्यं वा, पञ्चभूतात्मकादि वा ॥ २५३॥ तपः क्षमा निरीहत्वममून् दोपाश्च मन्यते । शाठ्यसुक्तो(युक्त)पिशाचत्व, सि-
त्मकः । सर्वारम्भप्रवृत्तेभ्यो, दानमुवैः प्रयच्छति ॥२५३॥ तपः क्षमा निरीहत्वममून् दोपाश्च मन्यते । कौलमार्गोदिक मूढो, मनुते शिवकारणम् ॥ २५५ ॥
'भ्रत्वं मनुते गुणान् ॥ २५४ ॥ शुभ ज्ञानादिक मार्गं, मन्यते धूर्तकल्पितम् । कौलमार्गादिक मूढो, मनुते शिवकारणम् ॥ २५५ ॥ तदनेनात्र रूपेण, मिथ्यादर्शनसत्कृतम् ।
'फलयत्यतुल धर्म, विशेषेण गृह्यासमम् । नि शेपग्रन्थविच्छेदों, गर्हते यतिरूपताम् ॥ २५६ ॥ तदनेनात्र रूपेण, मिथ्यादर्शनसत्कृतम् ।
'लोके भो! विलसत्येवद्विपर्यासास्यविष्टरम् ॥ २५७ ॥ अन्यथासैव सामर्थ्यालोका भ्रान्तवशगता । यदन्यदपि कुर्वन्ति, भद्र[1] तत्ते
''निवेद्यते ॥ २५८ ॥ जराजीर्णकपोला ये, हास्यप्रायाश्च योषिताम् । वलीपलितखालित्यपिशुव्यङ्गादिदूषिताः ॥ २५९ ॥ तेऽपि प्रयन्ते
''जरसा, विकाररसनिर्भराः । कथयन्त्यात्मनो जन्म, गाढमित्वरकालिकम् ॥२६०॥ अनेकद्रव्ययोगैश्च, कार्ष्ण्यसम्पादये किल । समसेव
''सहार्देन, रञ्जयन्ति शिरोरुहान् ॥ २६१ ॥ जनयन्ति मृजां देहे, नानाकेदैर्मुहुर्मुहुः । तथा कपोलशैथिल्य, यत्नतश्छादयन्ति ते ॥२६२॥
''हसन्ति विकट मूढास्तरुणा इव लीलया । वयःस्तम्भनिमित्तं च, भक्षयन्ति रसायनम् ॥ २६३ ॥ स्वच्छाया दर्पणे बिम्बं, निरीक्षन्ते
''जरेषु च । क्रियन्ते गढया नित्य, देहमण्डनतत्पराः ॥ २६४ ॥ आहूताश्च तातेति, छलनाभिस्तयापि ते । पितामहसमाः सन्त ,
''कामयन्ते विमूढकाः ॥ २६५ ॥ सर्वस्य प्रेरणाकाराः, सन्तोऽपि नितरां पुनः । कुर्वन्तो हास्यबिब्बोकान्, गाढ गच्छन्ति हास्यताम्
''॥ २६६ ॥ जराजीर्णशरीराणां, येषामेषा विडम्बना । ते भद्र[1] सति तारुण्ये, कीदृशाः सन्तु जन्तवः ? ॥ २६७ ॥ श्लेष्मान्त्रमेदआ-
''म्यापूरिते ते कलेवरे । आसक्तचित्ताः क्लिश्यन्ते, यावज्जीवं वराककाः ॥ २६८ ॥ अनन्तभवकोटीभिर्लब्ध्वा मानुष्यक भवम् । वृथा
''कुर्वन्ति निर्लीकाः, धर्मसाधनवर्जिताः ॥ २६९ ॥ आयतिं न निरीक्षन्ते, देहतत्त्वं न जानते । आहारनिद्राकामार्तास्तिष्ठन्ति पशुसन्निभा

तापुत्रौ परस्परम् । एतावेव वशीकर्तुं, क्षमौ भद्र! जगत्त्रयम् ॥ ३०८ ॥ यावन्निमपत्येष, नरेन्द्रो रागकेसरी । बहिरङ्गजने तावत्कौतस्त्यः सुखसङ्गमः ? ॥ ३०९ ॥ यतोऽत्र भद्र! संसारसागरोदरवर्तिषु । बहिर्लोके पदार्थेषु, प्रीतिमुत्पादयत्यलम् ॥ ३१० ॥ सच्छिष्टपुण्यजन्येषु, सच्छिष्टेषु सरूपतः । सक्लेशजनकेष्वेव, सर्वत्रापि पृथग्जनम् ॥ ३११ ॥ अन्यच्च भद्र! पार्श्वस्थं, यदस्य पुरुषत्रयम् । एकममतिस्निग्धदेहं च प्रतिभाव्यते ॥ ३१२ ॥ एते हि निजवीर्येण, शरीरावविभेदिन । अनेन विहिता भद्र!, त्रयोऽप्यासमवयस्यका ॥ ३१३ ॥ अतत्त्वाभिनिवेशाख्यः, प्रथमोऽत्र नरोत्तमः । दृष्टिराग इति प्रोक्तः, स एवापरसूरिभिः ॥ ३१४ ॥ अय हि भद्र! तीर्थ्यानामात्मीयात्मीयदर्शने । करोति चेतसोऽत्यन्तमाग्रहमनिवर्तकम् ॥ ३१५ ॥ द्वितीयो भवपाताख्यः, पुरुषो भद्र! गीयते । अयमेवापरैः प्राज्ञैः, स्नेहराग इतीरित ॥ ३१६ ॥ अय तु कुरुते द्रव्यपुत्रस्वजनसन्ततौ । मूर्च्छातिरेकतो भद्र!, चेतसो गाढबन्धनम् ॥ ३१७ ॥ मभिव्यक्ताभिधानोऽय, तृतीयः पुरुषः किल । गीतो विषयरागाख्य, स एव मुनिपुङ्गवैः ॥ ३१८ ॥ अय तु भद्र! लोकेऽत्र, भ्रमभुद्रामलीलया । शब्दादिविषयग्रामे, लौल्यमुत्पादयत्यलम् ॥ ३१९ ॥ नरत्रयस्य सामर्थ्यादस्य भद्र! जगत्त्रयम् । आक्रान्तमेव मन्येऽहं, रागकेसरिणा पुनः ॥ ३२० ॥ सन्मार्गमत्तमातङ्गकुम्भनिर्भेदनक्षमः । स्ववीर्याक्रान्तभुवनः, सत्योऽत्र रागकेसरी ॥ ३२१ ॥ या त्वेषा दृश्यते भद्र!, निविष्टाऽस्यैव विष्टरे । अस्यैव भार्या सा ज्ञेया, मूढता लोकविश्रुता ॥ ३२२ ॥ ये केचिदस्य विद्यन्ते, गुणा भद्र! महीपते । तेऽस्यां सर्वे सुभार्यायां, विज्ञेयाः सुप्रतिष्ठिता ॥ ३२३ ॥ यत शरीरनिक्षिप्ता, पार्वतीमिव शङ्करः । एनामेष सदा राजा, धारयत्येष मूढताम् ॥ ३२४ ॥ ततश्च—अन्योऽन्यानुगतौ नित्यं, यथा देवस्तथाऽनयो । अविभक्ता विवर्तन्ते, गुणा अपि परस्परम् ॥ ३२५ ॥ यस्त्वेष वामके पार्श्वे, निविष्टोऽस्यैव भूपतेः । भद्र! द्वेषगजेन्द्रोऽसौ, प्रतीतः प्रायशस्त्वय ॥ ३२६ ॥ अत्रापि च महामोहनरेन्द्रस्य सुबो-

"चित्तदेषा चित्तावासास्तथा मैथुनचारिणः ॥२८९॥ अम्बरा असिधाराश्च, तथा माठरपुत्रका । चन्द्रोद्गमिका(क्या)श्चान्ये, तथैवोदकमृत्तिका "॥ २९० ॥ एकैकस्यालिका मक्षाः, पक्षापक्षा गजध्वजा, । उलूकपक्षा मात्राश्चिमक्ता कण्टकमर्दका ॥ २९१ ॥" कियन्तो माऽत्र ग ण्यन्ते ?, नानाभिप्रायसस्थिताः । पाषण्डिनो भवन्त्येते, भो ! नानाविधनामकाः ॥ २९२ ॥ देवैर्वेषैस्तथा वेषैः, कल्पैर्मोक्षविशुद्धिभिः । वृत्तिभिश्च भवन्त्येते, भिन्नरूपाः परस्परम् ॥ २९३ ॥ तथाहि—रुद्रेन्द्रचन्द्रनागेन्द्रबुद्धोपेन्द्रविनायका । निजाकूतवशादेवैरिष्टा देवाः पृथक् पृथक् ॥ २९४ ॥ ईश्वरो नियतिः कर्म, स्वभावः काल एव वा । जगत्कर्तेति वादोऽय, सर्वेषा भिन्नरूपक ॥ २९५ ॥ त्रिदण्ड-कुण्डिकामुण्डवल्कचीवरमेदत । वेषः परस्परं भिन्नः, स्फुट एषोपलक्ष्यते ॥ २९६ ॥ कल्पोऽपि भक्ष्याभक्ष्यादिलक्षण स्वधिया किल । मन्योऽन्य भिन्न एवैषां, तीर्थिनां भद्र ! वर्तते ॥ २९७ ॥ विध्यातदीपरूपाम , सुखदुःखविवर्जितः । एषा पाषण्डिनां भद्र !, मोक्षो भिन्न परस्परम् ॥ २९८ ॥ निजाकूतवशेनैव, विशुद्धिरपि तीर्थिकैः । अमीभिर्भद्र ! सत्त्वाना, भिन्नरूपा निवेदिता ॥ २९९ ॥ कन्दमूलफलाहाराः, केचिद्धान्याशिनोऽपरे । वृत्तितोऽपि विभिद्यन्ते, वदस्ते भद्र ! तीर्थिकाः ॥ ३०० ॥ एव च स्थिते—अमी वराकाः सर्वेऽपि, शोचयन्ते भवोदधौ । अस्या कुदृष्टेर्वीर्येण, शुद्धधर्मबहिष्कृता ॥३०१॥ तत्त्वमार्गमजानन्तो, विवदन्ते परस्परम् । स्वाग्रहं नैव मुञ्चन्ति, रुष्यन्ति हितभाषिणे ॥३०२॥ सर्वेषा भुवनख्याता, मिथ्यादर्शनवत्सला । कुदृष्टिर्विलसत्येव, बहिरङ्गजनाहिता ॥ ३०३ ॥ यस्त्वेष विष्टरे शुभ्रे, निविष्टः प्रविलोक्यते । प्रसिद्ध एव भद्रस्य, स नून रागकेसरी ॥ ३०४ ॥ एन राज्ये निधायोच्चैर्महामोहनराधिप । गतचिन्ताभरो नून, कृतार्थो वर्ततेऽधुना ॥ ३०५ ॥ केवल दत्तराज्येऽपि, महामोहनरेश्वरे । सविशेष करोत्येष, विनय नयपण्डितः ॥ ३०६ ॥ महामोहनरेन्द्रोऽपि, सर्वेषाममतः स्फुटम् । अस्यैव भोः सुपुत्रस्य, प्रमुत्वं स्थापयत्यलम् ॥ ३०७ ॥ तदेवं मोहसम्बद्धौ, पि-

उल्लासितगृहच्छिद्रः, स एव सुरकानने । तद्भार्याक्षोभणे रक्तस्तयाऽनेन विनाटितः ॥ ३४६ ॥ उत्पाद्य सुरते तृष्णां, स एवानेन धारित । स्त्रिव्य वर्षसहस्र भो, रसस्य इति गीयते ॥ ३४७ ॥ अन्येऽपि बहवो लोके, मुनयो देवदानवाः । वशीकृत्य कृता सर्वे, भद्रानेनात्मकिङ्करा ॥ ३४८ ॥ कोऽस्य लङ्घयितुं शक्तो, नूनमाज्ञां जगत्त्रये ? । आत्मभूत महावीर्य, यस्येदं पुरुषत्रयम् ॥ ३४९ ॥ अयं हि प्रथमो भद्र[1], पुरुषोऽनघपौरुषः । नाम्ना विख्यातसद्वीर्यैः, पुवेद इति गीयते ॥ ३५० ॥ अमुष्य तात[1] वीर्येण, बहिरङ्गा मनुष्यकाः । पारदार्ये प्रवर्तन्ते, आयन्ते कुलदूषणाः ॥ ३५१ ॥ द्वितीय पुरुषो येष, स्त्रीवेद इति सूरिभिः । व्यावर्णितो महातेजा, व्याप्तसमुवनोदरः ॥३५२॥ अस्य धाम्ना तु नत्तात[1], योषितो विगतत्रपाः । विलङ्घ्य कुलमर्यादां, रज्यन्ते परपूरुषे ॥ ३५३ ॥ तृतीयः पुरुषो भद्र[1], पण्डवेद इति स्मृतः । येन सन्तप्यते लोको, बहिरङ्गः स्वतेजसा ॥ ३५४ ॥ माळप्यालमिव तावदस्य वीर्यविचेष्टितम् । अनिवेद्य जने येन, विगुप्यन्ते नपुंसकाः ॥ ३५५ ॥ एतन्नरत्रय भद्र[1], पुरस्कृत्य प्रवर्तते । अविज्ञातबलोऽन्येषां, नूनमेष जगत्त्रये ॥ ३५६ ॥ या त्वेषा पद्मपत्राक्षी, रूपसौन्दर्यमन्दिरम् । अस्यैव वल्लभा भार्या, रतिरेषाऽभिधीयते ॥ ३५७ ॥ येऽनेन निर्जिता लोका, नरवीर्यपुरःसरम् । तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखबुद्धिविधायिका ॥ ३५८ ॥ तथाहि—अस्य वीर्येण भो लोका, दुःखिताः परमार्थतः । तथापि तेऽस्तो मन्यन्ते, मकरध्वजनिर्जिताः ॥ ३५९ ॥ यदुत—आह्लादजनकोऽस्माकं, हितोऽयं मकरध्वजः । प्रतिकूलाः पुनर्येऽस्य, कुतस्तेषां सुखोद्भवः ? ॥ ३६० ॥ ततो रत्याऽनया भद्र[1], ते वशीकृतमानसाः । जाता निर्मिथ्यभावेन, मकरध्वजकिङ्कराः ॥ ३६१ ॥ तदादेशेन कुर्वन्ति, हास्यस्थानं विवेकिनाम् । आत्मनः सतत मूढा, नानारूप विडम्बनम् ॥ ३६२ ॥ कथम् ?—रचयन्त्यात्मनो वेषं, योषितां चित्तरञ्जनम् । आचरन्ति च मोहेन, देहे भूषणविभ्रमम् ॥ ३६३ ॥ तुष्यन्ति कामिनीलोललोचनार्धविलोकिताः । वहन्ति हृदये प्रीतिं, तदालापैर्मनोरमैः ॥ ३६४॥

धत्ते । चित्तं विभ्रान्तमेवोभैर्गुणाः कल्याणकारकाः ॥ ३२७ ॥ यतः—जन्मना लघुरप्येष, रागकेसरिणोऽधुना । वीर्येणाभ्यधिको लोके,
नरेन्द्रो भद्र! वर्तते ॥ ३२८ ॥ तथाहि—न भयं यान्ति दृष्टेन, रागकेसरिणा जनाः । दृष्ट्वा द्वेषगजेन्द्रं तु, जायन्ते भीत्यकम्पिताः
॥ ३२९ ॥ यावदेष महावीर्यश्चित्ताटव्यां विजृम्भते । बहिरङ्गजने तावत्कौतस्त्य प्रीतिसङ्गमः? ॥ ३३० ॥ येऽत्यन्तसुहृदो लोकाः,
स्नेहनिर्भरमानसाः । तेषामेष प्रकृत्यैव, चित्तविश्लेषकारकः ॥ ३३१ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, चलत्येष यदा यदा । तदा तदा भवन्त्येव,
जनास्तेऽत्यन्तदुःखिताः ॥ ३३२ ॥ परलोके पुनर्यान्ति, नरके तीव्रवेदने । आबद्धमत्सरा वैरं, प्रविधाय परस्परम् ॥ ३३३ ॥ भद्र!
द्वेषगजेन्द्रोऽयं, यथार्थो नात्र संशयः । यस्य गन्धेन भज्यन्ते, विवेकाः कलभा इव ॥ ३३४ ॥ या त्वस्य भार्या वराक्षी, शोकेनैव निवे-
शिता । अत एव न पार्श्वस्था, दृश्यते साऽविवेकिता ॥ ३३५ ॥ प्रकर्षः प्राह यस्त्वेष, निविष्टस्तुङ्गविष्टरे । नरत्रयपरीवारः, पृष्ठतोऽ-
स्यैव भूपतेः ॥ ३३६ ॥ रक्तवर्णोऽतिलोलाक्षो, विलासोल्लासतत्परः । पृष्ठापीडितसूणीरः, सचापः पञ्चबाणकः ॥ ३३७ ॥ भ्रमद्भ्रमर-
झङ्कारहारिगीतविनोदितः । विलसद्रीतिलावण्यवर्ण्यया वरयोषिता ॥ ३३८ ॥ अस्या एव तनुश्लेषवक्त्रचुम्बनलालसः । कमनीयाकृतिः
सोऽयं, किंनामा माम! भूपतिः? ॥ ३३९ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । विमर्शः प्राह नन्वेष, महाश्चर्यविधायकः । उद्दामपौरुषो लोके,
प्रसिद्धो मकरध्वजः ॥ ३४० ॥ यथेषोऽद्भुतकर्तव्यो, भवता नावधारितः । न किञ्चिदपि विज्ञातं, भद्राद्यापि ततस्त्वया ॥ ३४१ ॥
यो भद्र! श्रूयते लोके, परमेष्ठी पितामहः । सोऽनेन कारितो गौरीविवाहे बालविप्लवम् ॥ ३४२ ॥ स एव चाप्सरोनृत्तरूपविक्षिप्तमा-
नसः । अनेनैव कृतो भद्र!, पञ्चवक्त्रधरः किल ॥ ३४३ ॥ यो लोके जगतो व्यापी, श्रूयते किल केशवः । अनेन कारितः सोऽपि,
गोपीनां पादवन्दनम् ॥ ३४४ ॥ अन्यच्च भद्र! सोऽनेन, सुप्रसिद्धो महेश्वरः । स्थापितोऽर्धे शरीरस्य, गौर्यै विरहकातरः ॥ ३४५ ॥

प्रपलायन्ते, मीलयन्ति च लोचने ॥ ४२१ ॥ हुं हुं हुमिति जल्पन्ति, वक्रां कुर्वन्ति कन्धराम् । विशन्ति शौचवादेन, सचेलाः शीतले जले ॥ ४२२ ॥ नासिकां कुञ्चयन्त्युच्चैर्निष्ठीवन्ति मुहुर्मुहुः । आश्लेषे चर्मचेलादेः, क्रुद्धाः स्नान्ति पुनः पुनः ॥ ४२३ ॥ छायामपि च नेच्छन्ति, परेषां स्प्रष्टुमात्मना । जायन्ते शौचवादेन, वेताला इव दुःखिताः ॥ ४२४ ॥ चित्तशूकावशादेव, साक्षादुन्मत्तका अपि । केचिद्भद्र! प्रजायन्ते, ये जुगुप्सावशं गताः ॥ ४२५ ॥ परलोके पुनर्यान्ति, तत्त्वदर्शनवर्जिताः । तमोऽभिभूतास्ते मूर्खा, घोरसंसार-चारके ॥ ४२६ ॥ सदैव बहिरङ्गानां, लोकानां बहुदुःखदा । किञ्चित्ते वर्णिता भद्र!, जुगुप्साऽपि मयाऽधुना ॥ ४२७ ॥ प्रकर्षः प्राह—दृश्यन्ते, यान्येतानि पुरो मया । निविष्टानि नरेन्द्राणामुत्सङ्गादिषु लीलया ॥ ४२८ ॥ गाढं दुर्दान्तचेष्टानि, चटुलानि विशेषतः । आरक्तकृष्णवर्णानि, डिम्भरूपाणि पोतक ॥ ४२९ ॥ अमूनि नामभिर्माम!, गुणैश्च सुपरिस्फुटम् । अधुना वर्ण्यमानानि, श्रोतुमिच्छाम्यहं त्वया ॥ ४३० ॥ विमर्शः प्राह—सर्वेषामेतेषां सूरिभिः पुरा । सामान्यतः कषायाख्या, भद्र! लोके प्रकाशिताः ॥ ४३१ ॥ विशेषतः पुनर्भद्र!, यान्येतानीह वीक्षसे । महत्तमानि दुष्टानि, सर्वेषामग्रतस्तथा ॥ ४३२ ॥ चत्वारि गर्भरूपाणि, रौद्राकाराणि भावतः । तान्यनन्तानुबन्धीनि, गीतानि किल संज्ञया ॥ ४३३ ॥ अमूनि च प्रकृत्यैव, मिथ्यादर्शननामकः । अयं महत्तमो भद्र!, स्वात्मभूतानि पश्यति ॥ ४३४ ॥ ततश्च बहिरङ्गानां, लोकानां निजवीर्यतः । एतान्यपि प्रकुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनभक्तताम् ॥ ४३५ ॥ यतः—यावदेतानि जृम्भन्ते, डिम्भरूपाणि लीलया । चित्तवृत्तिमहाटव्यां, तावत्ते बाह्यमानुषाः ॥ ४३६ ॥ अनन्यचित्ताः सततमेनमेव महत्तमम् । लोकवाक्यनिराकाङ्क्षाः, सद्भक्त्या पर्युपासते ॥ ४३७ ॥ अत एव च—चित्तवृत्तिमहाटव्यामुत्सर्पत्स्वेषु ते जनाः । न सत्त्वमार्गं भावेन, प्रपद्यन्ते कदाचन ॥४३८॥ एवं स्थिते—ये दोषा वर्णिताः पूर्वं, मिथ्यादर्शनसंभवाः । बहिर्जनानां सर्वेषां, तेषामेतानि कारणम् ॥४३९॥

मयोऽय रद्दिवस्तया ॥ ४०२ ॥ भद्र! प्रत्यभिजानीषे, किमेनं तु न साम्प्रतम्? । स यत्र नगरे शोक, यमसु द्रक्ष्यसि स्फुटम् ॥ ४०३ ॥
अनेनैव तदा वार्ता, समस्ताऽपि निवेदिता । सोऽयं समागतस्तूर्णं, शोको भद्र! पुनर्बले ॥ ४०४ ॥ अपेक्ष्य कारणं किञ्चिदय लोके
यहिगते । आविर्भूतः करोत्येष, दैन्याक्रन्दनरोदनम् ॥ ४०५ ॥ इष्टैर्वियुक्ता ये लोका, निमग्नाश्च महापदि । अनिष्टैः सम्प्रयुक्ताश्च, तस्य
स्युर्वशवर्तिनः ॥ ४०६ ॥ न लक्षयन्ति ते मूढा, यथैष रिपुरुत्कटः । अस्यावेशेन मुह्यन्ति, आराटीः केवल जडाः ॥ ४०७ ॥ एष
शोकः क्लिश्नाक, दुःखत्राणं करिष्यति । अय तु वर्धयत्येव, तेषां दुःखं निषेवितः ॥ ४०८ ॥ न साधयन्ति ते स्वार्थं, धर्माद्भ्रश्यन्ति
मानवाः । प्राणैरपि वियुज्यन्ते, मूर्च्छासमीलितेक्षणाः ॥४०९॥ ताडनं शिरसोऽत्यर्थं, लुञ्चनं कचसन्ततेः । कुट्टनं वक्षसो भूमौ, लोठनं
गात्रविक्षवम् ॥ ४१० ॥ तथाऽऽत्मोद्बन्धनं रज्ज्वा, पतनं च जलाशये । दहनं वह्निना शैलशिखरपातात्ममोचनम् ॥ ४११ ॥ भक्षणं का-
लकूटादेः, शस्त्रेणात्मनिपातनम् । प्रलापनमुन्मादं च, वैक्लव्यं दैन्यभाषणम् ॥ ४१२ ॥ अन्यदपि महाघोरं, शब्दादिसुखवञ्चनम् । ल-
भन्ते पुरुषा भद्र!, ये शोकवशवर्तिनः ॥ ४१३ ॥ इत्थं भूरितरं दुःखं, प्राप्नुवन्तीह ते भवे । कर्मबन्धं विधायोच्चैर्यान्त्यमुत्र च दुर्गतौ
॥ ४१४ ॥ सदैव बहिरङ्गानां, दुःखदो भद्र! देहिनाम् । किञ्चिल्लेशेन शोकस्ते, वर्णितः पुरतो मया ॥ ४१५ ॥ अस्यापि च शरीरस्था,
भवस्था नाम दारुणा । विद्यते पक्षिका तस्य!, शोकस्य गृहनायिका ॥ ४१६ ॥ साऽस्य सवर्धिका ज्ञेया, तां विना नैव जीवति । अत
एव शरीरस्थां, धारयत्येष सर्वदा ॥ ४१७ ॥ या त्वेषा दृश्यते कृष्णा, भोः सकोपितनासिका । नारी सा सूरिभिर्भद्र!, जुगुप्सा परि-
कीर्तिता ॥ ४१८ ॥ इयं तु बहिरङ्गानां, लोकानां मनसोऽधिकम् । व्यलीकभावमाधत्ते, तत्त्वदर्शनवर्जिनाम् ॥ ४१९ ॥ कृमिजालोल्बणं
देहं, पूयक्लिन्नं मलाविलम् । वस्तु दुर्गन्धि बीभत्सं, ते हि दृष्ट्वा कथंचन ॥ ४२० ॥ कुर्वन्ति शिरसः कम्पं, नासिकाधूननं जडाः । दूरत

॥४५८॥ युग्मम्।यानि त्वेतानि चेष्टन्ते, क्रीडयाऽष्टौ मुहुर्मुहुः। पुरो द्वेषगजेन्द्रस्य, गर्भरूपाणि सुन्दर! ॥४५९॥ असावेव प्रसूतानि, प्रि-याणि द्वेषभूपतेः। माताऽविवेकिताऽमीषां, सर्वेषां भद्र! गीयते॥४६०॥ युग्मम्। एवं च स्थिते—महामोहनरेन्द्रस्य, यानि पौत्राणि सुन्दर!। तत्पुत्रयोरपत्यानि, तात! विख्यातवीर्ययोः ॥ ४६१ ॥ तेषाममीषां लोकेऽत्र, दौर्ललित्यविराजितम्। वीर्यं सहस्रजिह्वोऽपि, को निवेद-यितुं क्षमः? ॥ ४६२ ॥ युग्मम्। पश्य पश्यात एवैषामेतानि निजचेष्टितैः। शीर्षे सिद्धार्थकायन्ते, सर्वेषामेव भूभुजाम् ॥४६३॥ तदिदं ते समासेन, मया तात! निवेदितम्। महामोहनरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूतं कुटुम्बकम् ॥ ४६४ ॥ ये त्वमी वेदिकाऽभ्यर्णे, विवर्तन्ते महीभुजः। ते महामोहराजस्य, स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४६५ ॥ तत्र च—य एष दृश्यते भद्र!, रागकेसरिणोऽग्रतः। आश्लिष्टललनो मृष्ट, ताम्बूल स्वादयमलम् ॥ ४६६ ॥ रणद्विरेफरिञ्छोलिसूचितोत्कटगन्धकम्। लीलाकमलमत्यर्थमाजिघ्रन्मुहुर्मुहुः ॥ ४६७ ॥ स्वभार्याऽमलवक्त्राब्जे, कुर्वाणो दृष्टिविभ्रमम्। वल्लकीनूपुरारावकाकलीगीतलम्पटः ॥ ४६८ ॥ यत्रैव विषयानेष, पश्यापि किल लीलया। भुञ्जानो मन्यते सर्व-मात्मनो भुक्तिमभ्यगम् ॥४६९॥ भद्र! सोऽयमिहायातो, वद यस्य विदक्षया। रागकेसरिणो मन्त्री, लोके विख्यातपौरुषः ॥४७०॥ पञ्चभिः कुलकं। अस्यैव तानि वर्तन्ते, पुत्रभाण्डानि सुन्दर!। यानि मिथ्याभिमानेन, कथितानि पुराऽऽवयोः ॥ ४७१ ॥ तद्वशेन जगत्सर्वं, वशीकृत्य महाबलः। भद्र! नूनं करोत्येष, चेष्टया तुल्यमात्मनः ॥ ४७२ ॥ तथाहि—पतत्प्रयुक्त्यै दृष्टा, मानुषैर्भद्र! देहिनः। ते स्पर्शरसगन्ध-रूपशब्देषु लालसाः ॥ ४७३ ॥ कार्याकार्यं न पश्यन्ति, बुध्यन्ते नो हिताहितम्। भक्ष्याभक्ष्यं न जानन्ति, धर्माचारबहिष्कृताः ॥ ४७४ ॥ तन्मात्रलब्धसौहार्दा, वर्तन्ते सार्वकालिकम्। नान्यत्किञ्चन वीक्षन्ते, यथाऽसौ वर्तते जड ॥ ४७५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्। दर्शनादेव निर्णीतो, मुद्रया च परिनिश्चितः। रसनाजनको भद्र!, स एवायं न संशयः ॥ ४७६ ॥ रागकेसरिणो राज्यं, तदयमिखिल

एतेभ्यो लघुरूपाणि, यानि चत्वारि सुन्दर! । अप्रत्याख्याननामानि, तानि गीतानि पण्डितैः ॥४४०॥ एतानि निजवीर्येण, यद्दिरङ्गमनु-
ष्यकान् । प्रवर्तयन्ति पापेषु, वारयन्ति निवर्तनम् ॥ ४४१ ॥ किं बहुना ?—यावदेतानि गाहन्ते, चित्तवृत्तिमहाटवीम् । तावद्भद्र! नि-
पतन्ते, न ते पापादणोरपि ॥ ४४२ ॥ तत्त्वमार्गं प्रपद्येरन्नेतेषु विलसत्स्वपि । लभन्ते तद्बलात्सौख्य, विरतिं तु न कुर्वते ॥ ४४३ ॥
ततस्तेऽमुत्र सवत्रा, निपतन्ति परत्र च । विधाय पापसंघात, संसारगहने जना ॥ ४४४ ॥ यान्येतानि पुनर्भद्र!, लघीयांसि ततोऽपि
च । प्रत्याख्यावारकाणीह, तुषाख्यानि प्रचक्षते ॥४४५॥ अमूनि किल वल्गन्ते, यावदत्रैव मण्डपे । बहिरङ्गजना सर्वं, तावन्मुञ्चन्त्यघ
न वै ॥ ४४६ ॥ किञ्चिन्मात्रं तु मुञ्चेयुः, पाप बाह्यजना किल । चित्तवृत्तिमहाटव्यामेतेषु विलसत्सु भोः ॥ ४४७ ॥ एतान्यपि स्व
रूपेण, तस्मात्सन्तापकारणम् । बहिर्जनानां कल्याणे, विरतिस्तत्र कारणम् ॥ ४४८ ॥ एतेभ्योऽपि लघीयांसि, यान्येतानीह सुन्दर! ।
वर्तन्ते गमरूपाणि, चत्वारि तव गोचरे ॥ ४४९ ॥ तानि सञ्ज्वलनाख्यानि, गीतानि मुनिपुङ्गवैः । लीलया चटुलानीत्यमुल्लसन्ति मुहु-
र्मुहुः ॥ ४५० ॥ एतानि सर्वपापेभ्यो, विरतानामपि देहिनाम् । इहोल्लसन्ति कुर्वन्ति, बाह्याना चित्तविप्लवम् ॥ ४५१ ॥ दूषयन्ति ततो
भूयः, सर्वपापनिबर्हणम् । ते सातिचारा जायन्ते, वीर्येणैषां बहिर्जनाः ॥ ४५२ ॥ न सुन्दराणि सर्वेषां, तदेतान्यपि देहिनाम् । लघुरू-
पाणि दृश्यन्ते, तात! यद्यपि जन्तुभिः ॥ ४५३ ॥ चतुष्टयानि चत्वारि, तदेतानि विशेषतः । एतेषां नामभिर्भद्र!, गुणैश्च कथितानि ते
॥ ४५४ ॥ प्रत्येकं यानि नामानि, ये गुणाश्च विशेषतः । एतेषां तत्पुनर्भद्र!, को वा वर्णयितुं क्षमः ? ॥ ४५५ ॥ तस्मात्ते कथयिष्यामि,
विभक्ष्यः कुत्रचित्पुनः । प्रस्तावागतमेवेह, वीर्यमेषां विशेषतः ॥ ४५६ ॥ अन्यच्च—एतेषां गर्भरूपाणां, मध्येऽष्टौ परया मुदा । यान्ये-
तानि प्रनृत्यन्ति, रागकेसरिणोऽग्रतः ॥ ४५७ ॥ तान्यस्मादेव जातानि, रागकेसरिण किल । अत्यन्तवल्लभान्यस्य, मूढतानन्दनानि च

महाभटा। महामोहनरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४९४ ॥ युग्मम् अन्यच्च—महामोहनृपस्येष्टा, रागकेसरिणो मताः । सुता द्वेषगजेन्द्रस्य,
सर्वेऽप्येते महीभुजः ॥ ४९५ ॥ अनेन मन्त्रिणाऽऽदिष्टा, राज्यकार्येषु सर्वदा । एते भद्र ! प्रवर्तन्ते, निवर्तन्ते च नान्यथा ॥ ४९६ ॥
ये केचिद्बाह्यलोकानां, क्षुद्रोपद्रवकारिणः । अन्तरङ्गा महीपालास्तेऽमीषां मध्यवर्तिनः ॥ ४९७ ॥ नार्यो डिम्भाश्च ये केचिदन्येऽप्येवंविधा
जने । अमीषां मध्यगाः सर्वे, द्रष्टव्यास्ते महीभुजाम् ॥ ४९८ ॥ तदेते परिमातीता, निवेद्यन्तां कथं मया ? । संक्षेपत समाख्याताः,
स्वाङ्गभूताः पदातयः ॥ ४९९ ॥ प्रकर्षः प्राह—ये त्वेते, वेदिकाद्वारवर्तिनः । निविष्टा भूभुजः सप्त, माम ! मुत्कलमण्डपे ॥ ५०० ॥
मुक्ताः सत्परिवारेण, नानारूपविराजिनः । एते किंनामका ज्ञेयाः ?, किंगुणा वा महीभुजः ? ॥ ५०१ ॥ विमर्शः प्राह—मन्त्रैते, सप्तापि
वरभूभुजः । महामोहनृपस्यैव, बहिर्भूताः पदातयः ॥ ५०२ ॥ तत्र च—य एष दृश्यते भद्र !, संयुक्त पञ्चभिर्नरैः । ज्ञानसंवरणो
नाम, प्रसिद्धः स महीपतिः ॥ ५०३ ॥ अत्रैव वर्तमानोऽयं, बहिःस्थं सकलं जनम् । करोत्यन्धं स्ववीर्येण, ज्ञानोद्योतविवर्जितम् ॥५०४॥
किं च—सान्द्राज्ञाना धकारेण, यतो मोहयते जनम् । ततोऽयं शिष्टलोकेन, मोह इत्यपि कीर्तितः ॥ ५०५ ॥ यस्त्वेष नवभिर्युक्तो,
मानुषैः प्रविभाव्यते । दर्शनावरणो नाम, विख्यातः स महीतले ॥ ५०६ ॥ दृश्यन्ते पञ्च या नार्यस्ताः स्ववीर्येण सुन्दराः । करोत्येष
जगत्सर्वं, घूर्णमानगतिक्रियम् ॥ ५०७ ॥ ये त्वमी पुरुषा भद्र !, चत्वारोऽस्य पुर स्थिताः । एतत्साभर्थ्ययोगेन, जगदन्धं करोत्ययम्
॥ ५०८ ॥ नरद्वयसमायुक्तो, यः पुनर्भद्र ! दृश्यते । स एष वेदनीयाख्यो, राजा विख्यातपौरुषः ॥ ५०९ ॥ सातनामा प्रसिद्धोऽस्य,
जगति प्रथमो नरः । करोत्याह्लादसन्दोहनन्दितं भुवनत्रयम् ॥ ५१० ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र !, यस्त्वस्य प्रविलोक्यते । असातनामकः
सोऽयं, जगत्सन्तापकारकः ॥ ५११ ॥ दीर्घह्रस्वैः समायुक्तश्चतुर्भिर्डिम्भरूपकैः । विवर्तते महीपालो, यस्त्वेष तव गोचरे ॥ ५१२ ॥

त्वा । परबुद्धिप्रयोगेण, नैवैष प्रतिहन्यते ॥ ४७७ ॥ पुरुषाः पश्चिवास्तावद्बहिरङ्गा इहात्मना । यावदेष स्ववीर्येण, वामो क्षिपति कुत्रचित्
। ४७८ ॥ यदा पुनर्महामोहस्थानेष सचिवः क्वचित् । आरमेत स्ववीर्येण, बहिरङ्गमनुष्यकान् ॥ ४७९ ॥ तदा ते निहतप्राया, बालिशा
इव किङ्कराः । भवामह विमुच्यास्य, जायन्ते विगतत्रपाः ॥४८०॥ युग्मम् । वर्णयत्येष साम्राज्यमेतेषामेव भूभुजाम् । बहिरङ्गजनस्यायममात्यो
दुःखदः सदा ॥ ४८१ ॥ यतः—अस्यादेशेन कुर्वन्ति, पाप ते बाह्यमानुषाः । तच्च पाप कृत तेषामिहामुत्र च दुःखदम् ॥ ४८२ ॥
निपुणो नीतिमार्गेषु, गाढ निर्व्याजपौरुष । भेदक परचित्तानामुपायकरणे पटुः ॥ ४८३ ॥ विदिताशेषवृत्तान्तः, सन्धिविग्रहकारकः ।
विकल्पबहुलो लोके, सचिवो नास्त्यमूदृशः ॥ ४८४ ॥ युग्मम् । किं चात्र बहुनोक्तेन ?, तावदेते नरेश्वराः । यावदेष महामन्त्री, चक्रको
राज्यसंहृतेः ॥ ४८५ ॥—ततः सहर्षः प्रकर्षोऽब्रवीत्—साधु माम' साधु सुन्दरं निर्णीत मामेन, न तिलतुषत्रिभागमात्रयाऽपि चल-
तीदं, एवंविध एवायं विषयाभिलाषो महामन्त्री, नास्त्यत्र सन्देहः, तथाहि—आकारदर्शनादेव, ते गुणा मम मानसे । आयातेव समा-
रूढा, येऽस्य संवर्णितास्त्वया ॥४८६॥ विमर्शः प्राह—नाश्चर्यं, लक्षयन्ति भवादृशाः । नराणां दृष्टमात्राणां, यद्गुणागुणरूपताम् ॥४८७॥
तथाहि—ज्ञायते रूपतो जातिर्जातेः शीलं शुभाशुभम् । शीलाद्गुणाः प्रकाशन्ते, गुणैः सत्त्वं महाधियाम् ॥४८८॥ न केवल त्वया
ऽस्यैव, दर्शनादेव लक्षिता । गुणाः किं तर्हि ? सर्वेषां, नूनमेषां महीभुजाम् ॥ ४८९ ॥ पुरोऽर्धासनस्य ते मद्र', किं वा स्यादधिमिश्रितम् ?।
यत्तु मां प्रश्नयस्येव, तात' सा तेऽभिजातता ॥ ४९० ॥ प्रकर्षः प्राह—यथैव, ततो माम' निवेद्यताम् । किंनामिकेयं भार्योऽस्य ?, म-
न्त्रिणो मुग्धलोचना ॥ ४९१ ॥ विमर्शः प्राह—भद्रेय, भोगतृष्णाऽभिधीयते । गुणैस्तु तुल्या विज्ञेया, सर्वथाऽस्यैव मन्त्रिणः ॥ ४९२ ॥
ये स्थिते पुरतः केचित्पार्श्वेत पृष्ठतोऽपरे । दृश्यन्ते भूभुजो भद्र', मन्त्रिणोऽस्य नतानना ॥ ४९३ ॥ दुष्टाभिसन्धिप्रमुखास्ते विज्ञेया

मातुलजल्पितम् । प्रकर्षो हृष्टचित्तस्त्वाविद वचनमब्रवीत् ॥ ५३२ ॥ चारु माम ! कृतं चारु, मोचितो मोहपञ्जरात् । एतेषां वर्णनं राज्ञां,
कुर्वतैवमहं त्वया ॥ ५३३ ॥ केवलं कश्चिदद्यापि, माम पृच्छामि संशयम् । तमाकर्ण्य पुनर्मामो, ममाख्यातुमर्हसि ॥ ५३४ ॥ ततो
विमर्शस्तुष्टात्मा, त प्रतीतसमापत । पृच्छ यत्रोच्यते तुभ्यं, भद्र ! विश्रब्धचेतसा ॥ ५३५ ॥ प्रकर्ष आह—मामाय, विस्मयो मम मा-
नसे । एषु सकीर्त्यमानेषु, राजसु प्रतिभासते ॥ ५३६ ॥ यदाऽमून्मण्डपान्तःस्थान्निरीक्षे नायकानहम् । परिवारं न पश्यामि, तदाऽमीषां
निजं निजम् ॥ ५३७ ॥ यदा विलोकयाम्युच्चैः, परिवारं विशेषतः । तदा विस्फारिताक्षोऽपि, नैवेक्षे नायकानहम् ॥ ५३८ ॥ भवता तु
परीवारो, नायकाश्च पृथक् पृथक् । नामतो गुणतश्चैव, कीर्तिता तत तत्कथम् ? ॥ ५३९ ॥ विमर्शेनोदितं—वत्स !, न विधेयोऽत्र वि-
स्मयः । नैकदोभयवेत्ताऽत्र, कश्चिदन्योऽपि विद्यते ॥ ५४० ॥ यतः—ये निरावरणज्ञानाः, केवलालोकभास्कराः । प्रभुं परिकरं चैषां,
नैकदा तेऽपि जानते ॥ ५४१ ॥ यतः—सामान्यरूपा राजानः, सर्वेऽमी परिकीर्तिताः । विशेषरूपा विज्ञेया, सर्वे चामी परिच्छदाः
॥ ५४२ ॥ तथाहि—“अवयव्यत्र सामान्यं, विशेषोऽवयवाः स्मृताः । राजानश्चांशिनो ज्ञेयास्तदंशास्तु पदातयः ॥ ५४३ ॥ इह च—ना-
“यात कस्यचित्साक्षादेकदा ज्ञानगोचरम् । यद्यैतौ प्रकृतिस्तात !, सा सामान्यविशेषयोः ॥ ५४४ ॥ देशकालसमावेश, भेदोऽपि च न
“विद्यते । तादात्म्यादेतयोस्तात !, तेनैकः प्रतिभाति ते ॥ ५४५ ॥ तथाहि—के तरोर्भेदिनः सन्तु, धवाम्रखदिरादयः । धवाम्रादिविना-
“भूतः, कस्तरुर्वा ? प्रकाश्यताम् ॥५४६॥ श्रुतस्कन्धातिरेकेण, नास्त्यध्ययनसंभवः । न चाध्ययननिर्मुक्तः, श्रुतस्कन्धोऽस्ति कश्चन ॥५४७॥
“केवलं यौगपद्येन, न दृष्टौ तावितीयता । नादृष्टावेव तौ वत्स !, कालभेदेन दर्शनात् ॥ ५४८ ॥ तथाहि—दृश्यते हि तरुर्दूरान्न लक्ष्यन्ते
“धवादयः । अभ्यर्णे तेऽपि दृश्यन्ते, लक्ष्यते न तरुः पृथक् ॥५४९॥ तथापि सह्य दृष्ट, कालभेदेऽपि कीर्त्यते । यथाक्रमेण दृष्टत्वाद्रूपा-

आयुनामा प्रसिद्धोऽय, सर्वेषा मत्र' देहिनाम्। निजे भवे किलावस्था, कुरुते डिम्भतेनमा ॥५१३॥ युग्मम् । [illegible], [illegible]
महाबल । यस्त्वेष दृश्यते भद्र', नामनामा महीपतिः ॥ ५१४ ॥ निजमानुपवीर्येण, जगदेत [illegible] । [illegible] [illegible]', [illegible]
स्यातु न पार्यते ॥५१५॥ युग्मम् । तथाहि—चतुर्गतिकससारे, नरनारकरूपताम् । ये [illegible] विधत्ते, [illegible] ॥५१६॥ [illegible]
न्द्रियादिभेदेन, नानादेहविवर्तिन । नानाङ्गोपाङ्गसबद्धाः, सघातकरणोद्यताः ॥ ५१७ ॥ भिन्नमहनना [illegible] [illegible] ।
वणग धरसस्पर्शभेदेन विविधाख्यया ॥ ५१८ ॥ गौरवेतरहीनाश्च, स्रोपघातपरायणा । परापातपरा केचित्[illegible] ॥ ५१९ ॥
मदुच्छ्वासातपोद्योतविहायोगतिगामिन । त्रसस्थावरभेदाश्च, सूक्ष्मबादररूपिण ॥ ५२० ॥ पर्याप्तकेतरा केचिदन्ये [illegible] ।
साधारणाः स्थिरा केचित्तथान्ये स्थिररूपिणः ॥ ५२१ ॥ शुभाशुभत्व बिभ्राणाः, सुभगा दुर्भगास्तथा । सुस्वरा दु स्वरा लोके, ये चादेया
मनोहराः ॥ ५२२ ॥ अनादेयाः स्वर्गेऽपि, यशःकीर्तिसमन्विता । अयशःकीर्तियुक्ताश्च, निर्मिताऽऽत्मशरीरका ॥ ५२३ ॥ [illegible]-
चोम्मौलिमालार्चितक्रमाः । ये च तीर्थकरा लोके, भवन्ति भवभेदिनः ॥ ५२४ ॥ निजमानुपवीर्येण, सर्वमेष नराधिप । [illegible]
मत्त', नामनामा महाबल ॥ ५२५ ॥ दक्षभिः कुलक । यः पुनर्भद्र' भूपोऽय, वीक्षते पुरत स्थितम् । आत्मभूत महावीर्य, नीचोच
पुरुषद्वयम् ॥ ५२६ ॥ गोत्राभिधानो विख्यातः, स एष जगतीपतिः । देहिनां कुरुते भद्र', सुन्दरेतरगोत्रताम् ॥ ५२७ ॥ [illegible]-
सेम्योऽय, यः पुनः प्रतिभाव्यते । अन्तराय इति ख्यातः, स तात' धरभूपतिः ॥ ५२८ ॥ भय तु नरवीर्येण, कुरुते पापदेहिनाम् ।
दानभोगोपभोगाप्तिवीर्यविघ्नं नराधिपः ॥ ५२९ ॥ तदेते कथितास्तात', नामभिर्गुणलेशतः । सप्तापि भूभुजस्तुभ्यं, समासेन मयाऽधुना
॥ ५३० ॥ वीर्यवक्तव्यतामेषां, विस्तरेण पुनर्यदि । वर्णयामि ततोऽत्येति, तत्रैव मम जीवितम् ॥ ५३१ ॥ तदेवमतिगम्भीरं, श्रुत्वा

मातुलजल्पितम् । प्रकर्षो हृष्टचित्तत्वादिद वचनमब्रवीत् ॥ ५३२ ॥ तात माम ! क्व तात, मोचितो मोहपञ्जरात् । एतेषां वर्णन राज्ञा,
कुर्वतैवमहं त्वया ॥ ५३३ ॥ केवलं किञ्चिदद्यापि, माम पृच्छामि संशयम् । समाकर्ण्य पुनर्मामो, ममाख्यातुमर्हति ॥ ५३४ ॥ ततो
विमर्शस्तुष्टात्मा, स प्रतीदमभाषत । पृच्छ यत्रोचते तुभ्यं, भद्र ! विश्रब्धचेतसा ॥ ५३५ ॥ प्रकर्षः प्राह—मामाय, विस्मयो मम मा-
नसे । एषु सकीर्त्यमानेषु, राजसु प्रतिभासते ॥ ५३६ ॥ यदाऽमून्मण्डपान्तःस्थानिरीक्षे नायकानहम् । परिवारं न पश्यामि, तदाऽमीषां
निज निजम् ॥ ५३७ ॥ यदा विलोकयाम्येते , परिवारं विशेषतः । तदा विस्फारिताक्षोऽपि, नैवेक्षे नायकानहम् ॥ ५३८ ॥ भवता तु
परीवारो, नायकाश्च पृथक् पृथक् । नामतो गुणतश्चैव, कीर्तिता वद तत्कथम् ? ॥ ५३९ ॥ विमर्शेनोदित—वत्स !, न विधेयोऽत्र वि-
स्मयः । नैकदोषमयवेषाऽत्र, कश्चिदन्योऽपि विद्यते ॥ ५४० ॥ यतः—ये निराभरणज्ञाना , केवलालोकभास्कराः । प्रभु परिकरं चैषां,
नैकदा तेऽपि जानते ॥ ५४१ ॥ यतः—सामान्यरूपा राजान , सर्वेऽमी परिकीर्तिता । विशेषरूपा विज्ञेया, सर्वे चामी परिच्छदाः
॥ ५४२ ॥ तथाहि—"अवयव्यत्र सामान्य, विशेषोऽवयवा स्मृता । राजानश्चांशिनो ज्ञेयास्तदंशास्तु पदातय ॥ ५४३ ॥ इह च—ना-
"यातः कस्यचित्साक्षादेकदा ज्ञानगोचरम् । यथैतौ प्रकटित्वात !, सा सामान्यविशेषयो ॥ ५४४ ॥ देशकालस्वभावैश्च, भेदोऽपि च न
"विद्यते । तादात्म्यादेतयोस्तात !, तेनैकः प्रतिभाति ते ॥ ५४५ ॥ तथाहि—के तरोर्भेदिनः सन्तु, धवाम्रखदिरादयः । धवाम्रादिविना
"भूतः, कस्तरुर्वा ? प्रकाश्यताम् ॥५४६॥ श्रुतस्कन्धातिरेकेण, नास्त्यध्ययनसंभव । न चाध्ययननिर्मुक्तः, श्रुतस्कन्धोऽस्ति कश्चन ॥५४७॥
"केवल यौगपद्येन, न दृष्टौ तावितीयता । नादृष्टावेव तौ वत्स !, कालभेदेन दर्शनात् ॥ ५४८ ॥ तथाहि—दृश्यते हि तरुर्दूराच्च लक्ष्यन्ते
"धवादयः । अभ्यर्णे तेऽपि दृश्यन्ते, लक्ष्यते न तरु पृथक् ॥५४९॥ तथापि तद्द्वय दृष्टं, कालभेदेऽपि कीर्त्यते । यथाक्रमेण दृष्टत्वाद्भूपा-

"(यथा)ताम्रसुरादिभिः ॥५५०॥ मतो भेदेन दृष्टत्वाद्भ्रममेवमिष्यताम् । अभिन्नस्य हि नो भिन्न, कालभेदेऽपि दर्शनम् ॥५५१॥ तथाहि
"—अभेदेऽपि समावायैस्सामान्यविशेषयोः । संख्यासञ्ज्ञाऽऽख्यकार्येभ्यो, भेदोऽप्यस्ति परिस्फुट ॥ ५५२ ॥ तेन तद्वारजः सर्वो, व्यव-
"हारो न दुष्यति । भेदाभेदात्मके तत्त्वे, भेदस्यैतस्य दर्शनात् ॥ ५५३ ॥ तथाहि—संख्यया तरुरित्येको, भूयांसः तरवस्तथा । सञ्ज्ञा-
"ऽपि तरुरित्येषां, धवाम्रार्कादिभेदिनाम् ॥ ५५४ ॥ अनुवृत्तिस्तरोस्तेषु, लक्षणं पृथगीक्ष्यते । धवाश्वत्थादिभेदानां, व्यावृत्तिश्च परस्परम्
"॥ ५५५ ॥ कार्यं तु तरुमात्रेण, साध्यं छायादिक पृथक् । विशिष्टफलपुष्पाद्यमन्यदेवाम्रकादिभिः ॥ ५५६ ॥ व्यवहारोऽपि सामान्ये,
"द्भूतस्कन्धेऽन्य एव हि । अन्य एवास्य भेदेषु, यदुदेशादिलक्षणः ॥ ५५७ ॥" तदात्र भेदमाश्रित्य, संख्यासञ्ज्ञादिगोचरम् । अभेद च
विरोधाय, देशकालस्वभावजम् ॥ ५५८ ॥ राजानः परिवाराश्च, मया वत्स¹ पृथक् पृथक् । नामतो गुणसङ्ख्याभ्यां, तथाभे परिकी-
र्तिताः ॥ ५५९ ॥ युग्मम्। एवं च भेदिनोऽप्येते, न परस्परभेदिनः । यौगपद्येन भासन्ते, भद्र¹ तन्मुञ्च संशयम् ॥५६०॥ न चान्यत्रापि
कर्तव्यो, विस्मयो लक्षणादिभि । कथ्यमाने मया भेदे, भो सामान्यविशेषयोः ॥ ५६१ ॥ प्रकर्षेणोदित माम¹, नष्टोऽस्य संशयोऽधुना ।
ममैष माम¹ सन्देहः, परिस्फुरति मानसे ॥ ५६२ ॥ यदुत—य एते सप्त राजान, एतेषां मध्यवर्तिन । तृतीयश्च चतुर्थश्च, पञ्चम
षष्ठ एव च ॥ ५६३ ॥ एते महीपाश्चत्वारो, यथा व्यावर्णितास्त्वया । तथा जनस्य लक्ष्यन्ते, सुन्दरेतरकारिणः ॥ ५६४ ॥ नैकान्तेनैव
सर्वेषामपकारपरायणाः । एते हि मातलोकानां, केषाञ्चित्सुखहेतवः ॥५६५॥ त्रिभिर्विशेषकम् । आद्यो राजा द्वितीयश्च, यश्च पर्यन्तभूपतिः ।
दुःखदा एव सर्वेषां, त्रयोऽप्येते तु देहिनाम् ॥५६६॥ ततः सपरिवारेण, महामोहमहीभुजा । एवैश्च हतसाराणां, तेषां किं नाम जीवितम् ?
॥ ५६७ ॥ एवं च स्थिते—किं विद्यन्ते जनाः केचि[illegible] देहिषु ? । अमीभिर्न कदर्थ्यन्ते, ये चतुर्भिररातिभिः ॥ ५६८ ॥ किं

वा न समवन्त्येव, तादृशा माम ! देहिनः । येऽमीषां निजवीर्येण, प्रतापक्षतिकारिणः ॥ ५६९ ॥ तच्छ्रुत्वा भागिनेयोक्तं, वचनं विहिता-
दरः । अवादीदीदृशं वाक्यं, विमर्शो मधुराक्षरैः ॥ ५७० ॥—विद्यन्ते बहिरङ्गेषु, वत्स ! लोकेषु तादृशाः । एतेषां वीर्यनिर्णाशाः, के-
वलं विरला जनाः ॥ ५७१ ॥ तथाहि—सद्भूतभावनामन्त्रप्रध्वस्ता महाधियः । कृतात्मकवचा नित्यं, ये तिष्ठन्ति बहिर्जनाः ॥ ५७२ ॥
अप्रमादपरास्तेषामेते सर्वेऽपि भूभुजः । महामोहादयो वत्स !, नोपतापस्य कारकाः ॥५७३॥ युग्मम् । यतः—सततं भावयन्त्येव, निर्मलीमस-
मानसाः । जगत्स्वरूपं ये धीरा", महासद्बुद्धयः ॥ ५७४ ॥ कथम् ?—"अनादिनिधनो घोरो, दुस्तरोऽयं भवोदधिः । राधावेधोपमा
"लोके, दुर्लभा च मनुष्यता ॥ ५७५ ॥ मूलं हि सर्वकार्याणामाशापाशनिबन्धनम् । जलबुद्बुदसंकाशं, दृष्टनष्टं च जीवितम् ॥ ५७६ ॥
"बीभत्समशुचेः पूर्णं, कर्मजं भिन्नभाजनम् । गम्यं रोगपिशाचानां, शरीरं क्षणभङ्गुरम् ॥ ५७७ ॥ यौवनं च मनुष्याणां, सन्ध्यारक्ताभ्र-
"विभ्रमम् । चण्डवातेरिताम्भोदमालारूपाश्च सम्पदः ॥ ५७८ ॥ आदौ सपादिवाह्लादाः, पर्यन्तेऽत्यन्तदारुणाः । एते शब्दादिसम्भोगाः
"किम्पाकफलसन्निभाः ॥ ५७९ ॥ माता भ्राता पिता भार्या, पुत्रो जातेति जन्तवः । जाता सर्वेऽपि सर्वेषामनादिभवचक्रके ॥ ५८० ॥
"उषित्वैकतरौ रात्रौ, यथा प्रातर्विहङ्गमाः । यथायथं व्रजन्त्येव, कुटुम्बे विभवान्धवाः ॥ ५८१ ॥ इष्टैः समागमाः सर्वे, स्वप्नाप्तनिधिरूप-
"ताम् । नूनं समाचरन्त्येव, वियोगानलतापिनः ॥ ५८२ ॥ जरा जर्जरयत्येव, देहं सर्वशरीरिणाम् । दलयत्येव भूतानि, भीमो मृत्युम-
"हीधरः ॥ ५८३ ॥" ततश्च—तेषामेवंविधानेकभावनाभ्यासशालिनाम् । निर्धूततमसां पुंसां, निर्मलीभूतचेतसाम् ॥ ५८४ ॥ भद्र ! नैष
महीपालो, महामोहः समार्यकः । जायते बाधको नापि, सचधूकाविमौ सुतौ ॥ ५८५ ॥ युग्मम् । अन्यच्च—न शोको नारतिस्तेषां, न
भयो नापि क्षेपकाः । दुष्टाभिसन्धिप्रमुखा, नूनं बाधाविधायकाः ॥ ५८६ ॥ नामूनि डिम्भरूपाणि, न चान्ये भद्र ! तादृशाः । येरेष

''(यथा)चाम्रपुरादिभिः ॥५५०॥ अतो भेदेन दृष्टव्यान्निभमभेदमिष्यताम् । अभिन्नस्य हि नो भिन्न, कालभेदेऽपि दर्शनम् ॥५५१॥ तथाहि
''—अभेदेऽपि समाधार्येस्सामान्यविशेषयोः । संख्यासंज्ञाऽङ्ककार्येभ्यो, भेदोऽप्यस्ति परिस्फुट ॥ ५५२ ॥ तेन महाराज सर्वो, व्यव-
''हारो न दुष्यति । भेदाभेदात्मके तत्त्वे, भेदस्यैवं निदर्शनात् ॥ ५५३ ॥ तथाहि—सम्यया तरुरित्येको, भूयासः खदिरादय । सज्ञा-
''ऽपि तरुरित्येषां, धवाम्रार्कादिभेदिनाम् ॥ ५५४ ॥ अनुवृत्तिरसारोरस्तेषु, लक्षण पृथगीक्ष्यते । धवाश्वत्थादिभेदानां, व्यावृत्तिश्च परस्परम्
''॥ ५५५ ॥ कार्यं तु तरुमात्रेण, साध्यं छायादिक पृथक् । विशिष्टफलपुष्पाद्यमन्यदेवाम्रकादिभिः ॥ ५५६ ॥ व्यवहारोऽपि सामान्ये,
''मूलस्कन्धेऽन्य एव हि । अन्य एवास्य भेदेषु, यदुद्देशादिलक्षणः ॥ ५५७ ॥'' तस्माच्च भेदमाश्रित्य, संख्यासंज्ञादिगोचरम् । अभेद च
विरोधाय, देशकालसमावजम् ॥ ५५८ ॥ राजानः परिवाराश्च, मया वत्स! पृथक् पृथक् । नामतो गुणसंख्याभ्यां, तवामे परिकी-
र्तिताः ॥ ५५९ ॥ युग्मम् । एव च भेदिनोऽप्येते, न परस्परभेदिनः । यौगपद्येन भासन्ते, भद्र! तन्मुञ्च संशयम् ॥५६०॥ न चान्यत्रापि
वर्तन्ते, विसमयो लक्षणादिभिः । कथ्यमाने मया भेदे, मोः सामान्यविशेषयोः ॥ ५६१ ॥ प्रकर्षेणोदित माम!, नष्टोऽस्य संशयोऽधुना ।
ममैष माम! सन्देहः, परिस्फुरति मानसे ॥ ५६२ ॥ चतुर—य एते सप्त राजान, एतेषां मध्यवर्तिन. । तृतीयश्च चतुर्थश्च, पञ्चमः
षष्ठ एव च ॥ ५६३ ॥ एते महीपास्त्वत्वारो, यथा व्यावर्णितास्त्वया । तथा जनस्य लक्ष्यन्ते, सुन्दरेतरकारिण. ॥ ५६४ ॥ नैकान्तेनैव
सर्वेषामपकारपरायणाः । एते हि वाह्यलोकानां, केषांचित्सुखहेतवः ॥५६५॥ त्रिभिर्विशेषकम् । आद्यो राजा द्वितीयश्च, यश्च पर्यन्तभूपतिः ।
दुःखदा एव सर्वेषां, त्रयोऽप्येते तु देहिनाम् ॥५६६॥ ततः सपरिवारेण, महामोहमहीभुजा । एतैश्च हतसाराणां, तेषां किं नाम जीवितम्?
॥ ५६७ ॥ एवं च स्थिते—किं विद्यन्ते जनाः केचिद्वहिरङ्गेषु देहिषु? । अमीभिर्न कदर्थ्यन्ते, ये चतुर्भिस्त्रादिभिः ॥ ५६८ ॥ किं

लोऽप्यस्तेषां ?, निर्दग्धा शुभपद्धतिः ॥६४३॥ केवलं तादृशास्तात !, बहिरङ्गेषु देहिषु । अत्यन्तविरला लोकास्तेनेदं गीयते जनैः ॥६४४॥ शैले शैले न माणिक्यं, मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो न हि सर्वत्र, चन्दनं न वने वने ॥ ६४५ ॥ तदेवं कथितं तुभ्यं, सन्ति ते बाह्यदेहिनः । केवलं विरला राज्ञां, येऽमीषां दर्पनाशिनः ॥ ६४६ ॥ प्रकर्षः प्राह—हे माम !, कुत्र तिष्ठन्ति देहिनः । यैरीदृशोऽपि विक्षिप्तः, शत्रुवर्गो महात्मभिः ? ॥ ६४७ ॥ विमर्शेनाभिहितं—वत्स ! समाकर्णय साम्प्रतं श्रुतं मयाऽऽप्तजनसकाशात्पूर्वं यदुत—अस्ति समस्तपूर्वान्तसन्तानाधारविस्तारमनादिनिधनं भूरिप्रकाराद्भुतभूमितलं भवचक्रं नाम नगरं, अतिविस्तीर्णतया च तस्य नगरस्य विद्यन्ते तत्र बहून्यवान्तरपुराणि, सन्ति बहुतराः पाटकाः, सम्भवन्ति बहुतमा भवनपङ्क्तयः, समाम्नायन्ते भूयांसि देवकुलानि, सङ्ख्यातीताश्च नानाजातयस्तत्र लोकाः प्रतिवसन्ति, ततोऽहमेवं वितर्कयामि यदुत—विद्यन्ते तत्र भवचक्रेनगरे बहिरङ्गलोका यैरेष महामोहनरेन्द्रप्रमुखः शत्रुवर्गः स्ववीर्येण विक्षिप्त इति ॥ प्रकर्षः प्राह—माम ! तत् किमन्तरङ्गं तन्नगरं ? किं वा बहिरङ्गमिति ?, विमर्शेनोक्तं—तात ! न शक्यते तदेकपक्षनिक्षेपेणावधारयितुं यथाऽन्तरङ्गं यदि वा बहिरङ्गमिति, यस्मात्तत्र यथा बहिरङ्गजनास्तथैतेऽपि सर्वेऽन्तरङ्गलोका विद्यन्ते, यतोऽमीषां प्रतिपक्षभूतोऽसौ सन्तोषस्तत्रैव नगरे श्रूयते, ततोऽमीभिरनुविद्धं समस्तं नगरं, प्रकर्षेणोक्तं—नन्वमी अत्र वर्तमानाः कथं तत्र विचरेयुः ?, विमर्शेनोक्तं—तात ! योगिनः खल्वेते महामोहराजादयः सर्वेऽप्यन्तरङ्गलोकाः तस्मादत्रापि दृश्यन्ते तत्रापि वर्तन्ते, न कश्चिद्विरोधः, यतो जानन्ति यथेष्टबहुविधरूपकरणं कुर्वन्ति परपुरप्रवेशं समाचरन्ति चान्तर्धानं पुनः प्रकटीभवन्ति यथेष्टस्थानेषु, ततोऽचिन्त्यमाहात्म्यातिशयाः खल्वेते राजानः, ते यथाकामचारितया कुत्र न विचरेयुः ?, तस्मादुभयलोकाधारतयोभयरूपमेवैतन्मन्तव्यं भवचक्रं नगरं ॥ प्रकर्षेणोक्तं—तर्हि यदि तत्र सन्तोषो वर्तते ते चामीषां भूभुजां दर्पदलनकारिणो महात्मानो लोका विद्यन्ते ततो

सर्वभूतदया शौचं, जलशौचं तु पञ्चमम् ॥ ६२५ ॥ एवं च स्थिते—कार्यं जलेनं नोऽकार्यं, किं तु तत्कार्यमीदृशम् । विधीयमानं यच्छौचं, भूतानां नोपघातकम् ॥ ६२६ ॥ तच्च संजायते नूनं, बहिर्मलविशुद्धये । नान्तरङ्गमलक्षालि, यत उक्तं मनीषिभिः ॥ ६२७ ॥ चित्तमन्तर्गतं दुष्टं, न स्नानाद्यैर्विशुध्यति । शतशोऽपि हि तद्धौतं, सुराभाण्डमिवाशुचि ॥६२८॥ किंच—शरीरमलमप्येतज्जलशौचकृतं जनैः । तेषां विशोधयत्येकं, क्षणमात्रं न सर्वदा ॥ ६२९ ॥ यतः—रोमकूपादिभिर्जन्तोः, शरीरं शतजर्जरम् । धौतं धौतं स्रवत्येव, नैतच्छुध्यति कर्हिचित् ॥ ६३० ॥ तथाहि—कश्चित्प्रवर्तमानानां, देवताऽतिथिपूजने । केषाञ्चित्कारणं, भक्तैर्जलशौचमनिन्दितम् ॥ ६३१ ॥ केवलं नाग्रहः कार्यो, विदुषा तत्त्ववेदिना । तत्रैव जलजे शौचे, स हि मूर्खत्वकारणम् ॥ ६३२ ॥ ततश्च—एवं विशुद्धयुक्तीनां, जलशौचादि कुर्वताम् । सद्ज्ञानपरिपूतानां, तेषां तात ! महात्मनाम् ॥ ६३३ ॥ याप्येषा कथिता पूर्वमिहामुत्र च तु सदा । जुगुप्सा साऽपि नष्टत्वाभैव पापविधायिका ॥६३४॥ युग्मम् । यावप्येतौ जगच्छत्रू, पूर्वं व्यावर्णितौ मया । ज्ञानसंवरणो राजा, दर्शनावरणस्तथा ॥६३५॥ तौ सर्वज्ञागमाभ्याससवासनावासितात्मनाम् । अप्रमादपराणां च, नैव तेषां कदर्थकौ ॥ ६३६ ॥ युग्मम् । योऽप्यन्तरायनामायं, राजा पञ्चनरसंस्थितः । दानादिविघ्नहेतुस्ते, मया पूर्वं निवेदितः ॥ ६३७ ॥ निराशानां निरीहानां, दायिनां वीर्यशालिनाम् । तेषां भद्र! मनुष्याणां, सोऽपि किं किं करिष्यति ? ॥६३८॥ युग्मम् । अन्येऽपि ये भटा दुष्टा, या नार्यो ये च डिम्भकाः । केचिदत्र बले तेऽपि, न तेषां भद्र! बाधकाः ॥ ६३९ ॥ एते तु भूपाश्चत्वारः, सप्तानां मध्यवर्तिनः । तेषां भोः सुन्दराण्येव, सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ ६४० ॥ ततश्च—इदं निर्जित्य वीर्येण, तेऽन्तरङ्गबलं जनाः । तिष्ठन्ति सततानन्दा, निर्बाधाः शान्तचेतसः ॥ ६४१ ॥ ससाधनयुतो यस्मान्महामोहनराधिपः । अयमेव बहिर्लोके, परत्रेह च दुःखदः ॥ ६४२ ॥ एवं च स्थिते—सद्भावभावनास्त्रेण, यैः स एष वशीकृतः । कुतो दुः-

सोऽभूवस्तेषां ?, निर्दग्धा सुखप्रवृत्तिः ॥६४३॥ केवलं तादृशास्तात, बहिरङ्गेषु देहिषु । अत्यन्तविरला लोकास्तेनेदं गीयते जनैः ॥६४४॥ शैले शैले न माणिक्यं, मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो न हि सर्वत्र, चन्दनं न वने वने ॥ ६४५ ॥ तदेवं कथितं तुभ्यं, सन्ति ते यादृग्देहिनः । केवलं विरला राज्ञां, येऽमीषां दर्पनाशिनः ॥ ६४६ ॥ प्रकर्षः प्राह—हे माम, कुत्र तिष्ठन्ति देहिनः । यैरीदृशोऽपि विक्षिप्तः, शत्रुवर्गो महात्मभिः ? ॥ ६४७ ॥ विमर्शेनाभिहितं—वत्स ! समाकर्णय साम्प्रतं श्रुतं मयाऽऽप्तजनसकाशात्पूर्वं यदुत—अस्ति समस्तदुःखान्वसन्तानाधारविस्तारमनादिनिधनं भूरिप्रकारावृतभूमितलं भवचक्रं नाम नगरं, अतिविस्तीर्णतया च तस्य नगरस्य विद्यन्ते तत्र बहून्यवान्तरपुराणि, सन्ति बहुतराः पाटकाः, सम्भवन्ति बहुतमा भवनपङ्क्तयः, समाभ्यन्ते भूयांसि देवकुलानि, समुत्पातीताश्च नाना-जातयस्तत्र लोकाः प्रतिवसन्ति, ततोऽहमेवं वितर्कयामि यदुत—विद्यन्ते तत्र भवचक्रनगरे बहिरङ्गलोकाः यैरेष महामोहनरेन्द्रप्रमुखः शत्रुवर्गः स्ववीर्येण विक्षिप्त इति ॥ प्रकर्षः प्राह—माम ! तत् किमन्तरङ्गं तन्नगरं ? किं वा बहिरङ्गमिति ?, विमर्शेनोक्तं—तात ! न शक्यते तदेकपक्षनिक्षेपेणावधारयितुं यथाऽन्तरङ्गं यदि वा बहिरङ्गमिति, यस्मात्तत्र यथा बहिरङ्गजनास्तथैतेऽपि सर्वेऽन्तरङ्गलोका विद्यन्ते, यतोऽमीषां प्रतिपक्षभूतोऽसौ सन्तोषस्तत्रैव नगरे श्रूयते, ततोऽमीभिरनुविद्धं समस्तं नगरं, प्रकर्षेणोक्तं—नन्वमी अत्र वर्तमानाः कथं तत्र विचरेयुः ?, विमर्शेनोक्तं—तात ! योगिनः खल्वेते महामोहराजादयः सर्वेऽप्यन्तरङ्गलोकाः तस्मादत्रापि दृश्यन्ते तत्रापि वर्तन्ते, न कश्चिद्विरोधः, यतो जानन्ति यथेष्टबहुविधरूपकरणं कुर्वन्ति परपुरप्रवेशं समाचरन्ति चान्तर्धानं पुनः प्रकटीभवन्ति यथेष्टस्थानेषु, ततोऽचिन्त्यमाहात्म्यातिशयाः खल्वेते राजानः, ते यथाकामचारितया कुत्र न विचरेयुः ?, तस्मादुभयलोकाधारतयोभयरूपमेवैतद्भद्र ! भवचक्रं नगरं ॥ प्रकर्षेणोक्तं—तर्हि यदि तत्र सन्तोषो वर्तते ते चामीषां भूभुजां दर्पोद्दलनकारिणो महात्मानो लोका विद्यन्ते ततो

द्रष्टव्य तमगरं, महन्मे कुतूहलं अनुग्रहेण दर्शयतु माम! गच्छावस्तावत्तत्रैव नगरे, विमर्शेनोक्त—ननु सिद्धमिदानीमावयो समीहितं, दृष्टो विषयाभिलाषो मम, निश्चितमस्य रसनाजनकस्य, अतोऽवगता तस्य सम्बन्धिनी मूलशुद्धि, सपादित राजशासन, अत किमधु नाऽन्यत्र गतेन ?, स्वस्थानमेवावयोर्गन्तु युक्त, प्रकर्षेणोक्त—माम! मैव वोच, यतो वर्णितं भवचक्रव्यतिकर वर्णयता भवता मम तद्-दर्शनकौतुकं, ततो नादर्शितेन तेन गन्तुमर्हति मामः, एतच्चावयो कालतः संवत्सरमात्रमवधिस्तातेन, निर्गतयोश्चाद्यापि शरद्धेमन्तलक्षण मृतुद्वयमात्रमतिक्रान्त, यतोऽधुना शिशिरो वर्तते, तथाहि—पश्यतु मामो मञ्जरीबन्धुरा वर्तन्ते साम्प्रत प्रियङ्गुलता, विकासहासनिर्भरा विराजन्तेऽधुना रोध्रवृक्षा, विदलितमुकुलमञ्जरीकमिदानीं विभाति तिलकवनं, अपि च—शिशिरतुषारकणकनिर्दग्धमशेषसरोजषण्डं, सह किसलयविलाससुभगेन महावरकाननेन भोः!। पथिकगण च शीतवातेन विकम्पितगात्रयष्टिक, ननु खलसदृश एष तोपादिव हसति कुन्दपादपः ॥ १ ॥ नूनमत्र शिशिरे विदेशगाः, सुन्दरीविरहवेदनातुराः । शीतवातविहता क्षणे क्षणे, जीवितानि रहयन्ति मूढकाः ॥ २ ॥ पश्य माम! कृतमुत्तरायणं, भास्करेण परिवर्धितं दिनम् । शर्वरी च गमितेपदूनतां, पूर्वरात्रिपरिमाणतोऽधुना ॥ ३ ॥ बहलागरुधूपवरेऽपि गृहे, वररल्लककम्बलतूलियुते । बहुमोहनृणां शिशिरेऽत्र सुखं, न हि पीनकुचेललनाविरहे ॥ ४ ॥ अथापि वर्धित तेजो, महत्त्व च दिवाकरे। अथवा—विमुक्तदक्षिणाशे किं, म्लानिलाघवकारणं? ॥ ५ ॥ कार्यभारं महान्त निजस्वामिनो, यान्त्यनिष्पन्नमेते विमुच्याधुना । पश्य माम! स्वदेशेषु दुःसेवकाः, शीतभीता समायोकुपोष्माशया ॥ ६ ॥ ये दरिद्रा जराजीर्णदेहाश्च ये, मातला ये च पान्था विना कन्यया । भोः कदा शीतकालोऽपगच्छेदयं, माम! जल्पन्ति ते शीतनिर्वेदिता ॥ ७ ॥ यावमश्चादिमत्स्याय लोलूयते, भूरिलोक तुषारं तु रोदूयते । दुर्गतापत्यवृन्दं तु रोरूयते, जम्बुकः केवल माम! कोकूयते ॥ ८ ॥ वहन्ति यन्त्राणि महेक्षुपीडने,

छिमेन क्षीवा च तडागपद्धतिः । जनो महामोहमहत्तमाज्ञया, तथापि तां धर्मधियाऽवगाहते ॥ ९ ॥ अन्यच्च—अथ हि क्षत्रिप्रायो, वर्तते शिशिरोऽधुना । तत षण्मासमात्रेऽपि, किमु प्रसति मामकः ? ॥ १० ॥ गम्यता भवचक्रेऽतो, ममानुग्रहकाम्यया । मामेन परतो यत्ते, रोचते तत्करिष्यते ॥ ११ ॥ अनिवर्तकनिर्बन्धमेवं विज्ञाय मातवः । ततस्तदनुरोधेन, विमर्शो गन्तुमुद्यतः ॥ १२ ॥ अथ मिथ्या-निवेशादिसन्नप्रासादसुन्दरम् । ममत्वादिगजस्तोमगलगर्जितबन्धुरम् ॥ १३ ॥ अज्ञानादिमहाश्वीयहेषारवमनोहरम् । दैन्यचापल-लौल्यादिपादातपरिपूरितम् ॥ १४ ॥ महामोहनरेन्द्रस्य, चतुरङ्गं महाबलम् । अपसृत्य ततः स्थानात्ताभ्यां सर्वं विलोकितम् ॥ १५ ॥ ततो निर्णीतमार्गेण, हृष्टौ स्वस्रीयमातुलौ । गच्छतस्तत्पुरं तूर्णमविच्छिन्नप्रयाणकैः ॥ १६ ॥ मार्गोत्तारणकामेन, मातुल प्रति भाषितम् । ततः प्रकर्षसञ्ज्ञेन, सदैव पथि गच्छता ॥ १७ ॥—माम ! यः श्रूयते लोके, सार्वभौमो महीपतिः । स कर्मपरिणामाख्यः, प्रतापाक्रान्तराजकः ॥ १८ ॥ तस्य सम्बन्धिनीमाज्ञां, महामोहनराधिपः । किमेष कुरुते ! किं वा, नेति मे संशयोऽधुना ॥ १९ ॥ विमर्शः प्राह—नैवास्ति, भद्र ! भेदः परस्परम् । अनेन परमार्थेन, स हि ज्येष्ठः सहोदर ॥ २० ॥ अय पुनः कनिष्ठोऽस्या, महाटव्या व्यवस्थितः । यतोऽय चरटप्रायो, महामोहनराधिपः ॥ २१ ॥ ये दृष्टा केचिदस्माभे, भवताऽत्र महीभुजः । समस्ता अपि विज्ञेयास्ते तस्यापि पदातयः ॥ २२ ॥ केवलं—स कर्मपरिणामाख्य , सुन्दराणीतराणि च । कार्याणि कुरुते लोके, प्रकृत्या सर्वदेहिनाम् ॥ २३ ॥ अय तु सर्वलोकानां, महामोहनरेश्वरः । करोत्यसुन्दराण्येव, कार्याणि ननु सर्वदा ॥ २४ ॥ अन्यच्च—अय जिगीषुर्भूपालः, स राजा नाटकप्रियः । एते भूपा निषेवन्ते, महामोहमतः सदा ॥ २५ ॥ किं तु लोके महाराजो, यतोऽस्यापि महत्तमः । स कर्मपरिणामाख्यो, भ्रातेति परिकीर्तितः ॥ २६ ॥ तस्मादेते महीपालास्तस्यापि पुरतः सदा । गत्वा गत्वा प्रकुर्वन्ति, नाटकं हर्षवृद्धये ॥ २७ ॥ भवन्ति गा-

यना। केचित्केचिदातोद्यवादकाः । वादित्ररूपतामेव, भजन्ते भक्तितोऽपरे ॥ २८ ॥ किं बहुना ?—महामोहनरेन्द्राद्याः, सर्वेऽमी तात! भूभुजः । सर्वेषां हेतुतां यान्ति, तत्र संसारनाटके ॥ २९ ॥ स तावन्मात्रसंतुष्टः, सपत्नीको नराधिप । तदेव नाटकं पश्यन्नित्यमास्ते निराकुलः ॥ ३० ॥ अन्यच्च—एतेषां तावदस्त्येव, सर्वेषां स प्रभुर्नृपः । अन्येषामपि स स्वामी, प्रायेणान्तरभूभुजाम् ॥ ३१ ॥ किं बहुना ?—स सर्वसमुदायात्मा, सुन्दरेतरनायकः । अयं सर्वैकदेशात्मा, तदादेशविधायकः ॥ ३२ ॥ तथाहि—येऽन्तरङ्गजना केचिद्विद्यन्ते सुन्दरेतराः । स कर्मपरिणामाख्यस्तेषां प्राय प्रवर्तकः ॥ ३३ ॥ यावन्ति चान्तरङ्गाणि, निर्वृतिं नगरीं विना । पुराणि तेषु स स्वामी, बहिरङ्गेषु भावतः ॥ ३४ ॥ अथ पुनर्महामोहो, यावन्तोऽत्र विलोकिताः । भवता भूभुजः स्वामी, तदादेशेन तावताम् ॥ ३५ ॥ यदेष निजवीर्येण, किञ्चिदर्जयते धनम् । समर्पयति तत्तस्य, निःशेषं नतमस्तकः ॥ ३६ ॥ अनेनोपार्जितस्योच्चैर्धनस्य विनियोजनम् । स राजा कुरुते नित्यं, सुन्दरेतरवस्तुषु ॥ ३७ ॥ अयं हि विग्रहारूढः, सदाऽऽस्ते विजिगीषया । स तु भोगपरो राजा, न जानात्येव विग्रहम् ॥ ३८ ॥ एवं च स्थिते—एष वत्स! करोत्याज्ञां, भक्तिनिर्भरमानसः । तस्य किं तु ततो भिन्नं, नात्मानं मन्यते नृपः ॥ ३९ ॥ अन्यच्च—यद्दृष्टं भवता पूर्वं, महामोहपुरद्वयम् । तत्कर्मपरिणामेन, भटमुख्याऽस्य योजितम् ॥ ४० ॥ अतः पुरद्वये तत्र, सैन्यमस्य सुभक्तिकम् । तयाऽटव्यां च निःशेषमास्ते विग्रहतत्परम् ॥ ४१ ॥ प्रकर्षः प्राह मामेदमनयोः किं क्रमागतम् । राज्यं? किंवाऽन्यसम्बन्धि, गृहीतं बलवत्तया ॥ ४२ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, नानयोः क्रमपूर्वकम् । परसत्कमिदं राज्यं, हठादाभ्यां विनिर्जितम् ॥ ४३ ॥ यतः—जीवः सकर्मको यस्ते, बहिरङ्गजनस्तथा । संसारिजीव इत्येव, मया पूर्वं निवेदितः ॥ ४४ ॥ तस्यैषा भुज्यते सर्वा, चित्तवृत्तिमहाटवी । वीर्येण तं बहिष्कृत्य, स्वीकृताऽऽभ्यां न संशयः ॥ ४५ ॥ प्रकर्षेणोक्तम्—कियान् कालो गृहीतायाः, वर्तते माम! मे वद ।

विमर्शः प्राह—नैवार्य, जानेऽहमपि तत्त्वतः ॥ ४६ ॥ तदेष परमार्थस्ते, कथ्यते वत्स ! साम्प्रतम् । निःशेषं प्रलयं याति, येन तात कलाशयः ॥ ४७ ॥ स कर्मपरिणामाख्यो, दानोद्दालनतत्परः । प्रणताशेषसामन्तकिरीटस्फुरिताधरः ॥ ४८ ॥ प्रभावमात्रसंसिद्धकार्यविस्तारसुस्थितः । राजाधिराज सर्वत्र, निविष्टो विष्टपाधिपः ॥ ४९ ॥ युग्मम् ॥ अय पुनर्महामोहस्तत्सैन्यपरिपालकः । तद्बलमक्षसैन्यञ्च, तत्कोशपरिवर्धकः ॥ ५० ॥ तदावेसकरो नित्यं, तथापि गुरुपौरुष । नूनं च पालयत्येष, राजकार्यं यथेच्छया ॥ ५१ ॥ तेनैष लौकिकीं वाचोयुक्तिमाश्रित्य पण्डितैः । महासननिविष्टोऽपि, ऊर्ध्वो राजा निगद्यते ॥ ५२ ॥ नानानयोर्भिद्यते तात !, तस्मात्कैवः परस्परम् । यस्मादेकमिदं राज्यमेतत्तुभ्यं निवेदितम् ॥ ५३ ॥ प्रकर्षः प्राह मे माम !, विनष्टः संशयोऽधुना । अथवा त्वयि पार्श्वस्थे, कुत सन्देहसम्भवः ? ॥ ५४ ॥ तदेवविधसञ्जल्पकल्पनाऽपगतश्रमौ । तौ विलस्य विनैर्मार्गं, भवचक्रे परागतौ ॥ ५५ ॥ इतश्च परिपाट्यैव, शिशिरो लङ्घितस्तदा । सम्प्राप्तश्च जनोन्मादी, वसन्तो मन्मथप्रिय ॥ ५६ ॥ स ताभ्यां नगरासन्ने, भ्रमद्भ्यामलीलया । वसन्तकाननेपूर्वैः, कीदृश प्रविलोकितः ? ॥ ५७ ॥ यदुत—नृत्यन्निव दक्षिणपवनवशोद्वेल्लमानकोमललतावाहुदण्डैर्गायन्निव मनोज्ञविहङ्गकलकलविरुतैर्महाराजाधिराजप्रियवयस्यकमकरकेतनस्य राज्याभिषेके जयजयशब्दमिव कुर्वाणो मत्तकलकोकिलाकुलकोलाहलकण्ठकूजितैस्तर्जयन्निव विलसमानपरपूतैककलिकातर्जनीभिः पकारयन्निव रक्ताशोककिसलयपल्लवितसरलकरविलसितैः प्रणमन्निव मलयमारुतान्दोलितनमच्छिखरमहातरूत्तमाङ्गैर्हसन्निव नवविकसितकुसुमनिकराट्टहासैः रुदन्निव त्रुटितवृन्तबन्धननिपतमानसिन्दुवारसुमनोनयनसलिलैः पठन्निव शुकसारिकास्फुटाक्षरोल्लापजल्पितेन सोत्कण्ठक इव माधवीमकरन्दबिन्दुसन्दोहास्वादनमुदितमत्तमधुकरकुलझणझणायितनिर्भरतया । अपि च—इति नर्तनरोदनगानपरः, पवनेरितपुष्पजधूलिधरः । स वसन्तऋतुर्बहुरूपकरः, कलितो नगरोपवनान्तचरः ॥ १ ॥ ततो विमर्श-

नामिहितः प्रकर्षः। यथा—वत्स[1] काले तव भवचक्रनगरदर्शनकुतूहलं सफलं, यतोऽत्रैव वसन्ते प्रायेणास्य नागरस्य लोकस्य रमणीयता लक्ष्यते, तथाहि—पश्यामीषां काननाभोगविलोकनकौतुकेन निर्गतानां नागरिकलोकानां याऽवस्था वर्तते—मधुमासकाननेषु परिलुठति चञ्चरीकचक्रे, विकसितमाधवीषु धृतिमेति विजृम्भति सिन्दुवारके। पाटलपल्लवेषु न च तृप्यति नूनमशोकपादपे, पूगवनेषु मल्लिकाषु चन्दनतरुगहनमथावगाहते ॥ १ ॥ इति मधुमासविकासिते रमणीयतरे द्विरेफमालिकेव। एतेषां ननु दृष्टिका विलसति सुचिरं वरे तरुगहने ॥ २ ॥ बहुविधमन्मथकेलिरसा दोलारमणसहेन। एते सुरतपराश्च गुरुतरमधुपानमदेन ॥ ३ ॥ अन्यच्च—विकसिते सहकारवने रतः, कुरबकस्तबकेषु च लम्पटः। मलयमारुतलोलतया वने, सततमेति न याति गृहे जनः ॥ ४ ॥ इतमतो पुरलोकशताकुलं, भ्रमरचूतवनान्तरालमभ्यगम्। विलसतीह सुरासवपायिनां, ननु विलोकय भद्र[1] कदम्बकम् ॥ ५ ॥ मणिविनिर्मितभाजनसस्थितैरतिविनीतजनप्रविलोकितैः। प्रियतमाधरसृष्टविदंशनैर्मकरन्दमयूखविराजितैः ॥ ६ ॥ सुरभिनीरजगन्धसुवासितैः, सुवनितावदनाम्बुरुहार्पितैः। विविधमद्यरसैर्मुखपेशलैः, कृतमिव तदहो मदनिर्भरम् ॥ ७ ॥ तथाहि—पश्य वत्स[1] यदत्रापानकेष्वधुना वर्तते—पतन्ति पादेषु पठन्ति मात्रिकाः, पिबन्ति मद्यानि रणन्ति गायनाः। रसन्ति वक्त्राम्बुरुहाणि योषितामनेकचाटूनि च कुर्वते जना ॥ ८ ॥ वदन्ति गुह्यानि सशम्बलालकं, मदेन नृत्यन्ति हसन्ति चापरे। विघूर्णमानैर्नयनैस्तथापरे, मुखश्च वंशध्वनिना विकुर्वते ॥ ९ ॥ स्वपूर्वजोल्लासनगर्वनिर्भरा, धनानि यच्छन्ति जनाय चापरे। भ्रमन्ति चान्ये विवशैः पदक्रमैरितस्ततो यान्ति विना प्रयोजनम् ॥ १० ॥ एवं च यावद्दर्शयति प्रकर्षस्य विमर्शः सुरापानकं तावदभिपतिता माधवीलतावितानमण्डपे कुवलयदलविलासहासिनी प्रकर्षस्य दृष्टिः, अभिहितमनेन—मामेदमपरमापानकमेतस्मात्सविशेषतरं विजृम्भते, विमर्शेनाभिहितं—ननु सुलभाऽत्र भवचक्रनगरे वसन्तसमयागमप्रमोदितानां नागरकलोकानामापानप-

रम्यत, तथाहि—पश्य चम्पकवीथिकां निरूपय मृद्वीकामण्डपान् विलोकय कुब्जकवनगहनानि निरीक्षस्व कुन्दपादपसन्दोहं निभालय रक्ताशोकवरस्तोमं साक्षात्कुरु बकुलविटपिगहनानि, यद्येतेषामेकमपि विलसदुद्दामकामिनीशून्यपरिकरितमहेश्वरनागरकलोकविरचितापानकविरहितमुपलभ्येत भवता ततो मामकीनवचनेऽन्यत्रापि न सम्प्रत्ययो विधेयः प्रतारकस्त्वामयमिति, प्रकर्षेणोक्तं—ननु कोऽत्र सन्देहः?, दृश्यन्ते प्रायेणैवात्र प्रदेशे स्थितैर्य एते मामेनोद्घाटिता वनविभागा इति, किंच—न केवलमेते काननाभोगाः सर्वेऽपि विविधमधुपानमदोद्धाटकलितललितमर्दलोल्लासमिलितबहललोककलकलाकुलाः, किं तर्हि?,—क्वचिद्रसन्नूपुरमेखलागुणैर्नितम्बबिम्बातुलभारमन्थरैः ॥ तरुप्रसूनोच्चयवाञ्छयाऽऽगतैः, समन्ततो भान्ति विलासिनीजनैः ॥ १ ॥ क्वचित्तु तैरेव विघट्टिताः स्तनैर्महेभकुम्भस्खलविभ्रमैरिमे । विभान्ति दोलापरिवर्तिभिः कृताः, सकामकम्पा इव माम! शाखिनः ॥ २ ॥ क्वचिल्लसद्रासनिबद्धकौतुकाः, क्वचिद्रहःस्थाननिबद्धमैथुनाः । इमे कचि मुग्धविलासिनीमुखैर्न पद्मषण्डादधिका न शोभया ॥ ३ ॥ विमर्शेनाभिहितं—साधु भद्र! साधु सुन्दरं विलोकितं भवता, नूनमेवंविधा एव सर्वेऽपीमे काननाभोगाः, अत एव मयाऽभिहितं—यथाऽवसरे भवतो भवचक्रनगरदर्शनकुतूहलं सपन्नं, यतोऽस्मिन्नेव वसन्तकाले नगरस्यास्य सौन्दर्यसारमुपलभ्यते, तदेते विलोकिता भद्र! भवता तावद्बहिर्वनाभोगाः साम्प्रतं प्रविशावो नगरं विलोकयावस्तदीयमिदं येन तव कौतुकमनोरथः परिपूर्णो भवति, प्रकर्षेणोक्तं—अतिदर्शनीयमिदं बहिर्लोकविलसितं रमणीयतरोऽयं प्रदेशः पथि श्रान्तश्चाहं अतः प्रसादं करोतु मे मामः तिष्ठतु तावदत्रैव क्षणमेकं स्तोकवेलया नगरे प्रवेक्ष्याव इति, विमर्शेनाभिहितं—एवं भवतु॥ ततो पादपे सत्यस्तयोः सपद्यते तावत् किं सवृत्तम्?,—रथघणघणरावगर्जितः, करिसङ्घातमहाभ्रविभ्रमः । निशिताजवितानवैयुतसमुल्लसदुच्चमहाबलाहकः ॥ १ ॥ निपतन्मदवारिसुन्दर, भ्रमद्भ्रमरोद्धुरलोकसेवितः । जनिताखिलसुन्दरीमनोमृदुदुन्मादकरूपधारकः

॥ २ ॥ मधुमासदिदृक्षया पुरादथ वरराजकपौरवेष्टितः । नृपतिर्निरगात्सम बलैर्मधुरिव बन्धुधिया घनागम ॥ ३ ॥ स च वादितमर्दलैर्लसद्वरकसालकवेणुराजितैः । कृतनृत्तविलासचारुभिर्न न भाति स्म सुचर्चरीशतैः ॥ ४ ॥ ततो दृष्टस्वाम्या विमर्शप्रकर्षाभ्यां नगराभिर्गतो महासामन्तवृन्दपरिकरितो वरवारणस्कन्धारूढो विकसितोद्दण्डपुण्डरीकपरिमण्डलपाण्डुरेण महता छत्रेण वारितातपो मघवानिवाधिष्ठितैरावतो विबुधसमूहमध्यगतश्च स नरेन्द्र, विलोकितश्च तस्य पुरतो हृष्टः कलकलायमानो भूरिसितातपत्रफेनपिण्ड क्षुभित इव महासागरश्चलत्कदलिकासहस्रकरैः स्पर्द्धया त्रिभुवनमिवाविक्षिपन्नतिभूरितयाऽसौ जनसमुदायः, प्राप्तश्चोद्यानपरिसरे राजा । अत्रान्तरे विशेषतः समुल्लसिताश्चर्यैः प्रहता मृदङ्गा वादिता वेणवः समुल्लसितानि कसालकानि रणरणायितानि मञ्जीरकाणि प्रवर्धितस्तालारवो विजृम्भितः स्निग्धकोलाहलः प्रवृत्तो जयजयरवः समर्गलीभूतो नन्दितूर्यशब्दः प्रनृत्ता गणिकागणाः क्षुभित प्रेक्षकजनः सजाता केसयः, ततस्ते लोकाः केचिन्नृत्यन्ति केचिद्वल्गन्ति केचिद्धावन्ति केचित्कलकलायन्ते केचित्कटाक्षयन्ति केचिल्लुठन्ति केचिदुपहसन्ति केचित्पिबन्ति केचिद्गायन्ति केचिदुल्लसन्ते केचिदुत्कृष्टिशब्दान् मुञ्चन्ति केचिद्बाहुमूलमास्फोटयन्ति केचित्परस्परं मलयजकश्मीरजक्षोदरसेन कनकशृङ्गकैः सिञ्चन्ति, तत्रैव सति—लसदुत्कटभूरिविलासकरे, मदनानलदीपितसर्वजने । अथ तादृशलोचनगोचरतां, किमचिन्ति गते नु महामतिना ? ॥ १ ॥ इद हि तदा मधुमासरसक्षमपजनजनितं तत्तादृश गुन्दलमवलोक्य विमर्शेन चिन्तित यदुत—
"अहो महामोहसामर्थ्यं अहो रागकेसरिविलसितं अहो विषयाभिलाषप्रतापः अहो मकरध्वजमाहात्म्य अहो रतिविजृम्भित अहो हासम-
"हाभटोद्दासः अहो अमीषां लोकानामकार्यकरणधीरता अहो प्रमत्तता अहो स्रोतोगामिता अहो अधीर्मदर्शिता अहो विक्षिप्तचित्तता अहो
"अनालोचकत्वं अहो विपर्यासातिरेकः अहो अशुभभावनापरता अहो भोगतृष्णावीलोलित्यं अहो अविद्यापहतचित्ततेति" ॥ ततः प्रकर्षो

विस्फारिताक्षो निरीक्षमाणस्तल्लोकविलसितमभिहितो विमर्शेन—भद्र! एते बहिरङ्गजना यद्विषयो मया वर्णितस्तेषां महामोहादिमहीभुजां प्रतापः, प्रकर्षः प्राह—माम! केन पुनर्वृत्तान्तेन कतमस्य वा भूभुजः प्रतापेन सस्नेवे लोका एव चेष्टन्ते?, विमर्शेनोक्तं—निरूप्य कथयामि, तत प्रविश्य ध्यानं निश्चित्य परमार्थमभिहितमनेन—भद्र! समाकर्णय, असौ चित्तवृत्तिमहाटव्यां प्रमत्ततानदीपुलिनवर्तिनि चित्तविक्षेपमहामण्डपे महामोहराजसम्बन्धिन्या तृष्णावेदिकायां महाविष्टरे निविष्टो दृष्टस्त्वया मकरध्वजः, तस्यायं वसन्तः प्रियवयस्यको भवति, ततो छन्नप्राये शिशिरे गतोऽयमासीत् तन्मूले, स्थितस्तेन सह सुखासिकया, अथ च वसन्तः कर्मपरिणाममहादेव्या कालपरिणतेरनुचर, ततस्तस्मै मकरध्वजाय प्रियसुहृदे निवेदितमनेन वसन्तेनात्मगुह्य यदुत—स्वामिनीनिर्देशेन गन्तव्यमधुना मया भवचक्रनगरमध्यवर्तिनि मानवावासाभिधानेऽवान्तरपुरे तेनाहं चिरविरहकातरतया भवतो दर्शनार्थमिहागत इति, ततः सहर्षेण मकरध्वजेनोक्तं—सखे! वसन्त किं विस्मृतं भवतोऽतीतसंवत्सरे यन्मया भवता च तत्र पुरे विलसितं येनैवं भाविविरहवेदनाविधुरचित्ततया खिद्यसे, तथाहि—यदा यदा भवतस्तत्र पुरे गमनाय स्वामिनीनिर्देशोऽभवत् तदा तदा ममाप्येष महामोहनरेन्द्रस्तत्रैव पुरे राज्यं वितरति स्म, तत्किमितीयमकारणे भवतो मया सह वियोगाशङ्का?, वसन्तेनोक्तं—वयस्य! प्रत्युज्जीवितोऽहमधुनाऽनेन कमनीयवचनेन, इतरथा विस्मृत एवासीन्मूनं ममैष व्यतिकर, तथाहि—यत्नचिन्तानां पन्नकार्याणां, सुहृद्विरहचिन्तया। विस्मरत्येव हस्तेऽपि गृहीतं निखिलं नृणाम् ॥१॥ तत्सुन्दरमेवेदं गच्छाम्यहमधुना भवद्भिस्तूर्णमागन्तव्यं, मकरध्वजेनोक्तं—विजयस्व, ततः समागतोऽत्र पुरे वसन्तः, दर्शितं काननादिषु निजविलसितं, मकरध्वजेनापि विज्ञापितो विषयाभिलाषः यथा—पाल्यतां ममानुग्रहेण सा चिरन्तनी सम्भावना, विदित एव भवतामेष वसन्तवृत्तान्त, ततो निवेदितं विषयाभिलाषेण रागकेसरिणे तदवस्थमेव तन्मकरध्वजवचनं, तेनापि कथितं

॥ २ ॥ मधुमासविरक्षया पुरवय वरराजकपौरवेष्टितः । नृपतिर्निरगात्सम बलैर्भक्तुरिव मन्मुधिया घनागम ॥ ३ ॥ स च वादितमर्द-
लैलसद्दरकंसालकवेणुराजितैः । कृतनृत्तविलासचारुभिर्न न भाति स्म सुपर्वरीक्षते ॥ ४ ॥ ततो दृष्टस्ताभ्यां विमर्शप्रकर्षाभ्यां नगरा-
भिगतो महासामन्तवृन्दपरिकरितो वरवारणस्कन्धारूढो विकसितोदण्डपुण्डरीकपरिमण्डलपाण्डुरेण महता छत्रेण वारितातपो मघवानि-
वाधिष्ठितैरावतो विबुधसमूहमध्यगतश्च स नरेन्द्रः, विलोकितश्च तस्य पुरतो हृष्टः कलकलायमानो भूरिसितातपत्रफेनपिण्डः क्षुभित इव
महासागरप्रकटकदलिकासहस्रकरैः स्पर्धया त्रिभुवनमिवाधिक्षिपन्नतिभूरितयाऽसौ जनसमुदायः, प्राप्तश्चोद्यानपरिसरे राजा । अत्रान्तरे
विक्षेपतः समुल्लसितामर्षैः प्रहता मृदङ्गा वादिता वेणवः समुल्लासितानि कसालकानि रणरणायितानि मञ्जीरकाणि प्रवर्धितस्तालारवो
विजृम्भितः सिद्धकोलाहलः प्रवृत्तो जयजयरवः समर्गलीभूतो वन्दिवृन्दशब्दः प्रवृत्ता गणिकागणा क्षुभितः प्रेक्षकजनः सजाताः के-
लयः, ततस्ते लोकाः केचिन्नृत्यन्ति केचिद्वल्गन्ति केचिद्धावन्ति केचित्कलकलायन्ते केचित्कटाक्षयन्ति केचिल्लुठन्ति केचिदुपहसन्ति के-
चिद्गायन्ति केचिद्वादयन्ति केचिदुल्लसन्ते केचिदुत्कृष्टिशब्दान् मुञ्चन्ति केचिद्बाहुमूलमास्फोटयन्ति केचित्परस्परं मलयजकश्मीरजक्षोद-
रसेन कनकशृङ्गकैः सिञ्चन्ति, तत्रैव सति—लसदुत्कटभूरिविलासकरे, मदनानलदीपितसर्वजने । अथ तावक्षलोचनगोचरतां, किम-
चिन्ति गते नु महामतिना ? ॥ १ ॥ इद हि यदा मधुमासरसवशमत्तजनजनित तथाविध गुन्दलमवलोक्य विमर्शेन चिन्तित यदुत—
"अहो महामोहसामर्थ्यं अहो रागकेसरिविलसित अहो विषयाभिलाषप्रतापः अहो मकरध्वजमाहात्म्य अहो रतिविजृम्भित अहो हासम-
"हाभटोल्लास अहो अमीषां लोकानामकार्यकरणधीरता अहो प्रमत्तता अहो लोकोगामिता अहो अदीर्घदर्शिता अहो विक्षिप्तचित्तता अहो
"मनालोचकत्व अहो विपर्यासातिरेक अहो अशुभभावनापरता अहो भोगतृष्णालौल्य अहो अविद्यापहसचित्ततेति" ॥ ततः प्रकर्षो

विस्फारिताक्षो निरीक्षमाणस्तल्लोकविलसितमभिहितो विमर्शेन—भद्र ! एते बहिरङ्गजना यद्विषयो मया वर्णितस्तेषां महामोहादिमहीभुजां प्रतापः, प्रकर्षः प्राह—माम ! केन पुनर्वृत्तान्तेन कथमस्य वा भूभुजः प्रतापेन खल्वेते लोका एव चेष्टन्ते ?, विमर्शेनोक्तं—निरूप्य कथयामि, ततः प्रविश्य ध्यानं निश्चित्य परमार्थमभिहितमनेन—भद्र ! समाकर्णय, असौ चित्तवृत्तिमहाटव्यां प्रमत्ततानदीपुलिनवर्तिनि चित्तविक्षेपमहामण्डपे महामोहराजसम्बन्धिन्यां तृष्णावेदिकायां महाविष्टरे निविष्टो दृष्टस्त्वया मकरध्वजः, तस्यायं वसन्तः प्रियवयस्यको भवति, ततो लङ्घितप्राये शिशिरे गतोऽयमासीत् तन्मूले, स्थितस्तेन सह सुखासिकया, अथ च वसन्तः कर्मपरिणाममहादेव्याः कालपरिणतेरनुचरः, ततस्तस्मै मकरध्वजाय प्रियसुहृदे निवेदितमनेन वसन्तेनात्मगुह्यं यदुत—स्वामिनीनिर्देशेन गन्तव्यमधुना मया भवचक्रनगरमध्यवर्तिनि मानवावासाभिधानेऽवान्तरपुरे तेनाहं चिरविरहकातरतया भवतो दर्शनार्थमिहागत इति, ततः सहर्षेण मकरध्वजेनोक्तं—सखे ! वसन्त किं विस्मृतं भवतोऽतीतसंवत्सरे यन्मया भवता च तत्र पुरे विलसितं येनैवं भाविविरहवेदनाविधुरचित्ततया खिद्यसे, तथाहि—यदा यदा भवतस्तत्र पुरे गमनाय स्वामिनीनिर्देशोऽभवत् तदा तदा ममाप्येष महामोहनरेन्द्रस्तत्रैव पुरे राज्यं वितरति स्म, तत्किमितीयमकारणे भवतो मया सह वियोगाशङ्का ?, वसन्तेनोक्तं—वयस्य ! प्रत्युज्जीवितोऽहमधुनाऽनेन कमनीयवचनेन, इतरथा विस्मृत एवासीन्नूनं ममैष व्यतिकरः, तथाहि—यत्तचिन्तानोपन्नकार्याणां, सुहृद्विरहचिन्तया । विसरत्येव हस्तेऽपि गृहीतं निखिलं नृणाम् ॥१॥ तत्सुन्दरमेवेदं गच्छाम्यहमधुना भवद्भिस्तूर्णमागन्तव्यं, मकरध्वजेनोक्तं—विजयस्व, ततः समागतोऽत्र पुरे वसन्तः, दर्शितं काननादिषु निजविलसितं, मकरध्वजेनापि विज्ञापितो विषयाभिलाषः यथा—पाल्यतां ममानुग्रहेण सा चिरन्तनी सम्भावना, चित्तस्य एव भवतामेष वसन्तवृत्तान्तः, ततो निवेदितं विषयाभिलाषेण रागकेसरिणे तदवस्थमेव तन्मकरध्वजवचनं, तेनापि कथितं

॥ २ ॥ मधुमासदिदृक्षया पुरात्स वरराजकपौरवेष्टितः । नृपतिर्निरगात्समं जनैर्मधुरिव मन्मथप्रिया घनागमः ॥ ३ ॥ स च वादितमर्दलैर्लसत्करकांस्यालकवेणुराजितैः । कलनृत्यविलासचारुभिर्न न भाति स्म सुचर्चरीशतैः ॥ ४ ॥ ततो दृष्टस्ताभ्यां विमर्शप्रकर्षाभ्यां नगरान्निर्गतो महासामन्तवृन्दपरिकरितो वरवारणस्कन्धारूढो विकसितोद्दण्डपुण्डरीकपरिमण्डलपाण्डुरेण महता छत्रेण वारितातपो मधवानिवापिनिवेशापवतो विबुधसमूहमध्यगतश्च स नरेन्द्रः, विलोकितश्च तस्य पुरतो हृष्टः कलकलायमानो भूरिसितातपत्रफेनपिण्ड क्षुभित इव महासागरश्चलत्कदलिकासहस्रकरैः स्पर्धया त्रिभुवनमिवाधिक्षिपन्नतिभूरितयाऽसौ जनसमुदायः, प्राप्तश्चोद्यानपरिसरे राजा । अत्रान्तरे विशेषतः समुल्लसिताश्चर्ये प्रहता मृदङ्गा वादिता वेणवः समुल्लसितानि कंसालकानि रणरणायितानि मञ्जीरकाणि प्रवर्धितस्तालारवो विजृम्भितः स्निग्धकोलाहलः प्रवृत्तो जयजयरवः समर्गलीभूतो बन्दिवृन्दशब्दः प्रनृत्ता गणिकागणाः क्षुभितः प्रेक्षकजनः सञ्जाताः केलयः, ततस्ते लोकाः केचिन्नृत्यन्ति केचिद्वल्गन्ति केचिद्धावन्ति केचित्कलकलायन्ते केचित्कटाक्षयन्ति केचिल्लुठन्ति केचिदुपहसन्ति केचिद्गायन्ति केचिद्वादयन्ति केचिदुल्लसन्ते केचिदुत्कृष्टिशब्दान् मुञ्चन्ति केचिद्बाहुमूलमास्फोटयन्ति केचित्परस्परं मलयजकश्मीरजक्षोदरसेन कनकशृङ्गकैः सिञ्चन्ति, तस्मिंश्च सति—लसदुद्भटभूरिविलासकरे, मदनानलदीपितसर्वजने । अथ तादृशलोचनगोचरतां, किमचिन्ति गते तु महामतिना ? ॥ १ ॥ इदं हि तदा मधुमासरसवशमत्तजनजनित तथाविधं गुन्दलमवलोक्य विमर्शेन चिन्तितं यदुत—
"अहो महामोहसामर्थ्यं अहो रागकेसरिविलसितं अहो विषयाभिलाषप्रतापः अहो मकरध्वजमाहात्म्यं अहो रतिविजृम्भितं अहो हासम-
"हामटोल्लासः अहो अमीषां लोकानामकार्यकरणधीरता अहो प्रमत्तता अहो स्रोतोगामिता अहो अदीर्घदर्शिता अहो विक्षिप्तचित्तता अहो
"अनालोचकत्वं अहो विपर्यासातिरेकः अहो अशुभभावनापरता अहो भोगतृष्णातरलोलित्यं अहो अविद्यापहृतचित्ततेति" ॥ तत प्रकर्षो

हास्थान, तत्र वर्तमाना एवामी नूनमत्र दृश्यन्ते, प्रकर्षेणोक्त—नष्टो मे संशयोऽधुना । अत्रान्तरे करिवरादवतीर्णः स लोलाक्षो राजा प्रविष्टश्चण्डिकायतने तर्पिता मद्येन चण्डिका विहितपूजः समुपविष्टस्तस्या एव चण्डिकायाः पुरोवर्तिनि महति परिसरे मद्यपानार्थं, तत-स्तेन तावता जनसमाजेन बद्धमापानकं, प्रकटितानि नानारत्नविरचितानि विविधमद्यभाजनानि, समर्पिता समस्तजनानां कनकचषकाः निकराः, प्रवर्तिता मधुधाराः, ततो विशेषतः पीयते प्रसन्ना गीयते हिन्दोलकं उपरि परिधीयते नवरक्तकं दीयते मादनेभ्यः विधीयते नर्तनं अभिनीयते करकिसलयेन विधीयते प्रियतमाधरबिम्बचुम्बनं अवदीर्यते रदनकोटिविलसितेन उपचीयते मदिरामदनिर्भरता प्रहीयते लज्जाशङ्काविवेकः निर्मीयते दयितावदनेषु दृष्टिः विलीयते गाम्भीर्यं स्थीयते जनैर्बालविजृम्भितेन व्यवसीयते सर्वमकार्यमिति । इतश्च लोलाक्षनृपतेः कनिष्ठो भ्राता रिपुकम्पनो नाम युवराजः, तेन मदपरवशतया कार्याकार्यमविचार्याभिहिता निजा महादेवी रतिललिता यदुत—प्रियतमे! नृत्य नृत्येति, ततः सा गुरुसमक्षमतिलज्जाभरालसापि ज्येष्ठवचनं लङ्घयितुमशक्नुवती भर्तुरादेशेन नर्तितुं प्रवृत्ता, तां च नृत्यन्तीमवलोकयमानो मनोहरतया तल्लावण्यस्य विकारकारितया मधुमदस्याक्षिप्तचित्तस्ताडितोऽनवरतपातिना शरनिकरेण स लोलाक्षो नृपतिर्मकरध्वजेन तां प्रति गाढमध्युपपन्नश्चेतसा न च शक्नोत्यध्यवसातुं स्थितः कियतीमपि वेलाम्, इतश्च भूरिमद्यपानेन मदनिर्भरं निश्चेष्टीभूतमापानकं प्रलुठिताः सर्वे लोकाः प्रवृत्ताश्छर्दयः सञ्जातमशुचिकर्दमपिच्छलं निपतिता वायसाः समागताः सारमेयाः अवलीढानि जनवदनानि प्रसुप्तो रिपुकम्पनः आगर्ति रतिललिता, अत्रान्तरे वशीकृतो महामोहेन क्रोडीकृतो रागकेसरिणा प्रेरितो विषयाभिलाषेण अभिभूतो रतिसामर्थ्येन निर्भिन्नो हृदयमर्मणि शरनिकरप्रहारैर्मकरध्वजेन म्रियमाण इवात्मानमचेतयमानः प्रचलितो लोलाक्षो रतिललिताग्रहणार्थं वेगेन प्राप्तस्तत्समीपं प्रसारितौ बाहुदण्डौ, ततः किमेतदिति चिन्तितं रतिललितया, लक्षितं तदाकूतमनया समुत्पन्न

राज्ये यस्य यावानभियोगस्तेन तावाननुष्ठेयः यस्य यावन्माहात्म्यं तेन तावद्दर्शनीयं यस्य यावद्यावत्सामान्यं तेन तावदेव प्राप्यं नाधिकमूल वा, तथाहि—य एष लोलाक्षो राजा सहापरासनबन्धेन निखिललोकाश्च जिता अप्यनेन मकरध्वजेन न जानन्ति, सपरिकरमेनं मन्युभूत मन्यन्ते, तदिदं महामोहेन विहितसमयमेवास्य नियोगोऽयं माहात्म्यमिदमेवास्य सामान्यमिति, यत्पुनरेते लोकाः प्रीतिमुद्वहन्तो वसान्ते कृतकृत्यमात्मानमवगच्छन्ति तदिदं रागकेसरिणा जनितं, अस्यैव च नियोगमाहात्म्यसामान्यगोचरभूतं, यत्पुनरेते लुभ्यन्ति धान्यादिषु कुर्वन्ति विकारशतानि तदिदं विषयाभिलाषस्य विजृम्भितं नियोगादिकं च, यत्पुनरट्टाट्टहासैर्हसन्ति दर्शयन्ति बिब्बोकान् इव हास्यस विलसितं, एवं सत्पत्नीनामपि यथार्हं शेषाणामपि नरपतीनां च बिम्बरूपाणां च नियोगमाहात्म्यसामान्यमहत्त्वव्यापाराः प्रतिनियता एव द्रष्टव्याः, यत्पुनरमी जनाः स्वाभाविकं भोगजातमुपभुञ्जते सहर्षमनुकूलयन्ति कलत्राणि चुम्बन्ति तेषां वक्त्राणि समाश्लिष्यन्ति गात्राणि सेवन्ते मैथुनानि तत्रैवमादिके कर्मणि नैव मकरध्वजराजोऽन्यस्य नियोगं ददाति, किं तर्हि?, रत्या सह स्वयमेव कुरुते, यतोऽस्यैव तत्र कर्मणि सामर्थ्यं नान्यस्येति, तदेव वत्स[1] तिष्ठन्ते तत्र द्वेषगजेन्द्रशोकादयः, केवलं स्वकीयं नियोगावसरं प्रतीक्षन्ते, तेन नाविर्भवन्ति, प्रकर्षेणोक्तं—यद्येवं ततः किं तूष्णीभूतोऽधुना चित्तवृत्तौ स महामोहास्थानमण्डपः?, विमर्शेनोक्तं—नैतदेवं, निवेशितमेव तुभ्यं, कामरूपिणस्तस्यामी अन्तरङ्गजनाः सर्वे समागताः सर्वेऽप्यत्र मकरध्वजराज्ये तथापि तन्महामोहास्थानं तदवस्थमेवास्ते, इदं हि कतिपयदिनभावि मुहूर्तसुन्दरं मकरध्वजराज्यं, तत्तु महामोहराज्यमनाकालप्रतिष्ठमनन्तकल्पविमर्दसुन्दरं अतः का तत्र विघटनाशङ्का?, अन्यच्च—समस्तभुवनव्यापकं महामोहराज्यमिदं पुनरत्रैव मानवावासपुरे मकरध्वजराज्यं, केवलं चिरन्तनस्थितिपालनव्यसनितया निजपरावैरपि स्वयमेव राज्येऽभिषिक्तस्य पुरतोऽस्य मकरध्वजस्य महामोहनरेन्द्रोऽयमेवं भृत्यभावमाचरति, यस्मादविचलमेव भद्र! तन्महामो-

''प्रियया चयान् जनयन्त्यकाण्डविधुरं समाचरन्ति समस्तपातकानि भवन्ति सर्वजगत्सन्तापकाः निपात्यन्ते निष्प्रयोजन मृत्वा च गच्छन्ति
''दुर्गतौ, किमत्राश्चर्यमिति, किं च—मद्ये च पारदार्ये च, ये रताः क्षुद्रजन्तवः । तेषामेवंविधानर्थान्, वत्स ! कः प्रष्टुमर्हति ? ॥ १ ॥
''मद्यं हि निन्दितं सद्भिर्मद्य कलहकारणम् । मद्यं सर्वापदां मूलं, मद्य पापशताकुलम् ॥ २ ॥ न त्यजेद्व्यसन मद्ये, पारदार्ये च यो नरः ।
''यथाऽय वत्स ! लोलाक्षस्तथाऽसौ लभते क्षयम् ॥ ३ ॥ मद्य च पारदार्यं च, यः पुमांस्तात ! मुञ्चति । स पण्डितः स पुण्यात्मा, स
''धन्यः स कृतार्थकः ॥ ४ ॥'' प्रकर्षेणोक्त—एवमेतन्नास्त्यत्र संशयः, तवत्तयोस्तत्र नगरे विचरतोर्गतानि कतिचिद्दिनानि, अन्यदा मान-
वावासपुरे राजकुलासन्ने दृष्टस्ताभ्यां पुरुषः, प्रकर्षेणोक्त—माम ! स एष मिथ्याभिमानो दृश्यते, विमर्शेनोक्तं—सत्य, स एवाय, प्रकर्षः
प्राह—ननु राजसचित्तनगरे किलावियलोऽय, तत् कथमिहागतः ?, विमर्शेनोक्तं—एष नाम मकरध्वजस्योपरि सप्रसादो महामोहराजो
येनास्य राज्ये यदचल निजवलं सबालं सर्वमप्यानीत, केवल कामरूपितयाऽय मिथ्याभिमानो मतिमोहश्च यद्यपीहानीतौ दृश्येते तथापि
तयोरेव राजसचित्ततामसचित्तपुरयोः परमार्थतस्तिष्ठन्तौ वेदितव्यौ, प्रकर्षेणोक्त—माम !, कुत्र पुनरेषोऽधुना गन्तु प्रवृत्तः ?, विमर्शेनोक्त
—भद्राकर्णय, योऽसौ दृष्टस्त्वया रिपुकम्पनः स निहते लोलाक्षेऽधुना राज्येऽभिषिक्तः, तस्य चेद भवन, अतोऽय मिथ्याभिमान
केनचित् कारणेनेद राजसदन प्रवेष्टुकाम इव लक्ष्यते, प्रकर्षः प्राह—ममापीद नरपतिनिकेतन दर्शयतु मामः, विमर्शेनोक्त—एव क-
रोमि, ततः प्रविष्टौ तौ तत्र नृपतिगेहे ॥ इतश्च तस्य रिपुकम्पनभूपतेरस्ति द्वितीया मतिकलिता नाम महादेवी, सा च तस्मिन्नेव समये
दारकं प्रसूता, अथ तत्र जातमात्रे राजसूनौ भास्करोदये विकसितमिव तामरस व्यपगततिमिरनिकरमिव गगनतल विनिद्रमिव सुन्दर-
जननयनयुगलं भुवनमिव स्वधर्मकर्मव्यापारपरायण तद्राजभवन राजितु प्रवृत्त, कथं ?, विरचिता मणिप्रदीपनिवहाः विस्तारिता मङ्गल्द-

साध्वसं सजातं मम विगलितो मदिरामदः पलायितु प्रवृत्ता गृहीता लोलाक्षेण विमोचितोऽनयाऽऽत्मा धावन्ती पुनर्गृहीता लोलाक्षेण ततः पुनर्विमोच्यात्मानं प्रविष्टा तत्र चण्डिकायतने स्थिता चण्डिकाप्रतिमायाः पृष्ठतो भयेन कम्पमाना, अत्रान्तरे द्वेपगजेन्द्रस्य सपत्नो राजावेशः, आविर्भूतोऽसौ, दृष्टः प्रकर्षेण, स प्राह—माम ! स एष द्वेपगजेन्द्रः सहितो निजडिम्भरूपे, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! सपत्नो-ऽस्य नियोगावसरः, केवलमस्य विलसितमधुना विलोकयतु वत्सः, प्रकर्षेणोक्तं—एवं करोमि, ततः प्रतिपन्न द्वेपगजेन्द्रेण राजशासनं, मधिष्ठितो लोलाक्षः चिन्तितमनेन—मारयाम्येनां पापां रतिललितां या मां विहायेत्थं नष्टेति, गृहीतोऽनेन खड्गः प्रविष्टश्चण्डिकायतने मदिरामदपरवशया तद्युक्त्या विदारिताऽनेन चण्डिका, नष्टा रतिललिता, बहिर्निर्गत्य तयाऽऽर्यपुत्रार्यपुत्र ! त्रायस्व त्रायस्वेति कृतो हाहा-रवः, विपुलो रिपुकम्पनः सहितो लोकेन, अभिहितमनेन—प्रियतमे ! कुतस्ते भयं ?, कथितमनया लोलाक्षचेष्टितं, ततोऽधिष्ठितः सोऽपि द्वेपगजेन्द्रेण, सस्पर्धं सतिरस्कारमाहूतोऽनेन रणाय लोलाक्षः, प्रक्षुभिताः सुभटाः समुत्थितास्ते शेषवनपानकानि समुल्लसितः कलकल-मसह्यं चतुरङ्गबलं प्रादुर्भूतं गुल्मकं, ततश्चाविज्ञातव्यतिकरतया मदिरामदपरवशतया च परस्परमेव कातरनराः कातरनरैः सैरं सरा वेगसरैर्वेगसरास्तुरगैस्तुरगा वरकरभैर्वरकरभा रथवरै रथवराः कुञ्जरैः कुञ्जराश्चपरैर्वरकुञ्जरैर्वरकुञ्जरा नरवरप्रेरितैश्चूर्णयितुमारब्धाः, संजातमकाण्डे बहुजनमर्दनं, इतश्च तथा रिपुकम्पनेनाहूतो लोलाक्षश्चलितस्तदभिमुखं द्वेपगजेन्द्राधिष्ठितः, मदिरामदान्धतया लग्नौ तौ परस्परं खड्गयुद्धेन, ततो गाढामर्षाभिघातितो रिपुकम्पनेन लोलाक्षः संजातो महाविप्लवः, तमवलोक्य प्रविष्टौ नगरे विमर्शप्रकर्षौ स्थितौ निरा-पायस्थाने, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! दृष्टं द्वेपगजेन्द्रमाहात्म्यं, स प्राह—सुष्ठु दृष्टं माम ! तावता विलासानामीदृशं पर्यवसानं, विमर्शेनोक्तं —भद्र ! मद्यपायिनामेवंविधमेव पर्यवसानं भवति, "मदिरामत्ता हि प्राणिनः कुर्वन्त्यगम्यगमनानि न लक्षयन्ति पुरः स्थितं मारयन्ति

षड्नाटितकुब्जकवामनकं, प्रविघूर्णितकञ्चुकिहासनकम् । अनवापितवरभसमूहमिव, त्रुटितातुलमौक्तिकहारभृतम् ॥ ११ ॥ लसदुत्कटखे-
पमटाफुलक, ललनाजनलासविलासयुतम् । वरखाद्यकपानकतुष्टजन, जनित प्रभवाविति वर्धनकम् ॥ १२ ॥ अथ तादृशि वर्धनके नि-
खिले, प्रमदेन प्रनृत्यति भृत्यगणे । अतिहर्षवशेन कृतोर्ध्वभुज , स्वयमेव ननर्त चिरं स नृपः ॥ १३ ॥ ततस्तत्तादृशं दृष्ट्वा, महासम
र्दगुल्वलम् । प्रकर्षः संशयापन्नः, प्रत्याह निजमातुलम्—॥ १३ ॥ निवेद्यतेद् मे माम !, महदत्र कुतूहलम् । किमितीमे रटन्त्युच्चैर्निर्वा
तितमुखा जना ? ॥ १४ ॥ अत्यर्थमुज्ज्वलन्ते च, किमर्थमिति मोदिताः ? । किं चामी मृत्तिकाभार, निजाङ्गेषु वहन्ति ? भोः ! ॥ १५ ॥
चर्मोधनवकाष्ठानि, दृढमास्फोटयन्ति किम् ? । विद्यासभारमुक्तोल्यो, मन्द मन्द चलन्ति किम् ? ॥ १६ ॥ किंवैष सदनस्यास्य, नायकः
पृथिवीपतिः । बालहास्यकरं मूढः, करोत्यात्मविडम्बनम् ? ॥ १७ ॥ तदत्र कारणं माम !, यावन्नो लक्षितं मया । इद तावन्ममाभाति,
महाकौतुककारणम् ॥ १८ ॥ विमर्शः प्राह ते वत्स, कथ्यतेऽत्र निबन्धनम् । यदस्य सकलस्यापि, वृत्तान्तस्य प्रवर्तकम् ॥ १९ ॥
पश्यतस्ते प्रविष्टोऽत्र, य एष नृपमन्दिरे । मिथ्याभिमानस्तेनेद, वात ! सर्व विजृम्भितम् ॥ २० ॥ अयं हि राजा जातो मे, सूनुरेव
विचिन्तयन् । न माति देहे नो गेहे, न पुरे न जगत्त्रये ॥ २१ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, विह्वलीकृतचेतसा । आत्मा च सकलश्चेत्थ,
लोकोऽनेन विडम्बितः ॥ २२ ॥ न चेद लक्षयत्येष, नूनमात्मविडम्बनम् । यतो मिथ्याभिमानेन, वराक मन्यते जगत् ॥ २३ ॥ प्रकर्षः
प्राह यद्येव, ततोऽस्य परमो रिपुः । माम ! मिथ्याभिमानोऽयं, यः सत्त्वेष विडम्बकः ॥ २४ ॥ विमर्शः प्राह को वाऽत्र ?, सं-
शयो भद्र ! वस्तुनि । निश्चितं रिपुरेवायं, बन्धुरस्य प्रभासते ॥ २५ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येव, ततो योऽस्य वशं गतः । स एष नृपतिर्माम !,
कीदृशो रिपुकम्पनः ? ॥ २६ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, न भावरिपुकम्पनः । किंतु—बहिर्वैरिषु शूरोऽयं, तेनेत्थमभिधीयते ॥ २७ ॥

पणमालाः सपादितानि भूतिरक्षाविधानानि निर्वर्तिता गौरसिद्धार्थकैर्नन्द्यावर्तशतपत्रलेखाः निवेशिता सितचामरधारिण्यो विलासिन्य, तत प्रचलिता वेगेनास्थानस्थायिनो भूपतेः सुतजन्ममहोत्सवं निवेदयितुं प्रियंवदिका, कथं ?—रभसोद्दामविसस्थुलगमन, गमनस्खलितसुनूपुरचरणम् । चरणजवोच्चालितहृदय, हृदयविकम्पस्फुरितनितम्बम् ॥ १ ॥ स्फुरितनितम्बनिनादितरसन, रसनालम्बपयोधरसिचयम् । सिचयनिपातितलज्जितवदन, वदनशशाङ्कोद्योतितभुवनम् ॥ २ ॥ अपि च—नितम्बबिम्बवक्षोजगुर्वीभरनिःसहा । तथापि रभसाद्बाला, वेगाद्धावति सा तदा ॥ ३ ॥ निवेदिते तया राजपुत्रजन्ममहोत्सवे । आनन्दपुलकोद्भेदनिर्भरः समपद्यत ॥ ४ ॥ अत्रान्तरे प्रविष्टो मिथ्याभिमानः, ततोऽधिष्ठितमनेन रिपुकम्पनशरीरं, ततश्च—तेनावष्टब्धचित्तोऽसौ, तदानीं रिपुकम्पनः । न मानसे न वा देहे, नापि माति जगत्त्रये ॥ १ ॥ चिन्तितं च पुनस्तेन, विपर्यासितचेतसा । अहो कृतार्थो वर्तेऽहमहो वक्षसमुन्नतिः ॥ २ ॥ अहो देवप्रसादो मे, अहो लक्षणयुक्तता । अहो राज्यमहो स्वर्गः, सफलं जन्मनः फलम् ॥ ३ ॥ अहो जगति जातोऽहमहो कल्याणमालिका । अहो मे धन्यता सर्वमहो सिद्धं समीहितम् ॥ ४ ॥ अपुत्रेण मया योऽयमुपयाचितकोटिभिः । प्रार्थितः सोऽद्य सपन्नो, यस्य मे कुलनन्दन ॥ ५ ॥ ततः फटफटेकेयूरहारकुण्डलमौलय । निवेदिकायै लक्षेण, दीनाराणां सहार्पिताः ॥ ६ ॥ उल्लसत्सर्वगात्रेण, हर्षगद्गदभाषिणा । प्रकृतीनां समादिष्टः, सुतजन्ममहोत्सवः ॥ ७ ॥ ततो नरपतेर्वाक्यं, श्रुत्वा भक्तिमहत्तमै । क्षणेन सदने तत्र, यत किं किं विनिर्मितम् ॥ ८ ॥ पवननिहतनीरसद्भावमभ्युत्थितानेकयादःसमूहोर्ध्वपुच्छच्छटाघातसपन्नकल्लोलमालाकुले । यादृशः स्वामिनादो महानीरधौ तत्र गेहे समन्ताद्यो यादृशस्तूर्यसद्भावघोष क्षणादुत्थितः ॥९॥ तथा—प्रवरमलयसम्भवक्षोदकश्मीरजातागुरुस्तोमकस्तूरिकापूरकर्पूरनीरप्रवाहोल्लसपन्नसत्कर्दमामोदसन्दोहनिष्पन्दबिन्दुप्रपूरेण सपादिताशेषजन्तुप्रमोद तथा रभसद्भावविद्योतनिर्नष्टसूर्यप्रभाजालसम्भारमालोक्यते तत्तदा मन्दिरम् ॥१०॥

च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रान्तरे कामरूपितया शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः,
ततश्च—हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुषिताऽस्मीति भाषिणी । त्रायस्व देव! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥ क्षणाभिपतिता भूमौ,
मृतं वीक्ष्य कुमारकम् । सा देवी वज्रसङ्घातताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥ हा पुत्र! जात जातेति, ब्रुवाणो मूर्च्छया यथा । राजापि पतितो
भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥ ततो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः । अनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥ अथ
मुक्तविलोलकेशकं, दलितविभूषणभग्नशङ्खकम् । रिपुकम्पनयोषितां शतैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥ ललाटविलग्नकोटरं, लुठितं
भूमितले सुदीनकम् । उल्लुञ्चितकेशपाशकं, बृहदारादिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥ हाहा हाहेति सर्वतः, करुणध्यानपरायणं जनम् । अथ
वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुधः सूनुरुवाच मातुलम् ॥ ७ ॥ यदुत—किमेतैः क्षणमात्रेण, हित्वा तत्पूर्वनर्तनम् । प्रकारान्तरतो
लोकैः, प्रारब्धं नर्तनान्तरम्? ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, यौ तौ दृष्टौ त्वया नरौ । ताभ्यां निजप्रभावेण, प्रविश्येदं प्रवर्तितम् ॥ ९ ॥
निवेदितं मया तुभ्यं, यथैते नैव मुत्कलाः । कुर्वन्त्यत्र पुरे लोकाः, स्वतन्त्राः कर्म किञ्चन ॥ १० ॥ किं तर्हि?—यथा यथा स्ववीर्येण,
कारयन्ति शुभेतरम् । अन्तरङ्गजनाः कर्म, कुर्वन्त्येते तथा तथा ॥ ११ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, तादृशं नाटिताः पुरा । एताभ्यां पुनरीदृक्षं,
किं कुर्वन्तु वराककाः? ॥ १२ ॥ सज्ज्ञानपरिपूतानां, मतिमोहो महात्मनाम् । बाधां न कुरुते ह्येष, केवलं शुभचेतसाम् ॥ १३ ॥
नापि शोको भवेत्तेषां, बाधको भद्र! भावतः । यैरावापेव निर्णीतं, समस्तं क्षणभङ्गुरम् ॥ १४ ॥ अत्र पुनः—पुत्रस्नेहवशेनैव, मतिमोहान्मृतो
नृपः । शोकस्तु कारयत्येव, प्रलापं करुणं जनैः ॥ १५ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम!, किमत्र नृपमन्दिरे । क्षणमात्रेण सञ्जातमीदृशं महदद्भुतम्?
॥ १६ ॥ किं वाऽन्यत्रापि जायेत, विरूपमिदमीदृशम्? । विमर्शेनोदितं नाम, भवचक्रेऽतिदुर्लभम् ॥ १७ ॥ एतद्धि नगरं भद्र!, परस्परवि

इह च—यो बहिः कोटिकोटीनामरीणां जयनक्षमः । प्रभविष्णुर्विना ज्ञानं, सोऽपि नान्तरवैरिणाम् ॥ २८॥ तथास्य वत्स ! दोषोऽयं, नाप्येषां क्षेपदेहिनाम् । यतोऽत्र परमार्थेन, ज्ञानाभावोऽपराध्यति ॥ २९॥ यस्मादज्ञानकामान्धाः, किञ्चिदासाद्य कारणम् । यान्ति मिथ्याभिमानस्य, ध्रुवमस्य वशं नराः ॥ ३०॥ तेनाभिभूतचित्तास्ते, बाला इव जनैः सह । विडम्बयन्ति चात्मानं, यथैव रिपुकम्पनः ॥ ३१ ॥ ज्ञानावदातबुद्धीनां, पुत्रे राज्ये धनेऽपि वा । लोकाश्चर्यकरे जाते, महत्यप्यस्य कारणे ॥ ३२ ॥ चित्ते न लभते ढौकं, धन्यानामान्तरो रिपुः । वत्स ! मिथ्याभिमानोऽयं, ते हि मध्यस्थबुद्धयः ॥ ३३ ॥ युग्मम् ॥ यावच्च कथयत्येवं, विमर्शस्तत्र कारणम् । तावद्राजकुलद्वारे, नरौ द्वौ समुपागतौ ॥ ३४ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, दृश्येते काविमौ नरौ । स प्राह मतिमोहेन, युक्तः शोकोऽयमागतः ॥ ३५ ॥ अत्रान्तरे सूतिकागृहे समुल्लसितः करुणाकोलाहलोन्मिश्रः पूत्काररावः प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वाणा नरपतेरभिमुखं दासचेट्यः प्रशान्तमानन्दवृन्दकं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभूतो राजा, ताभिरभिहितं—त्रायस्व देव ! त्रायस्व, कुमारो मग्नलोचनो जातः कण्ठगतप्राणस्ततो धावत धावत, ततो वज्राहत इव संजातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः सूतिकागृहे दृष्टः श्वसनोच्छ्वासितमवनमितिभागः सपूर्णलक्षणधरः किञ्चिल्लेशजीवितव्यो दारकः, समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्टो वैद्याधिपतिः—किमेतदिति, स प्राह—देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बलवानातङ्कः, स च प्रचण्डपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति(र्तुं) क्षमः पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्यानां, नृपतिराह—भो भो लोकाः शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रयच्छामि, स्वयं च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं, तदाकर्ण्य सर्वादरेण लोकैः प्रयुक्तानि भेषजानि वाहिता मन्त्राः निबद्धानि कण्डकानि लिखिता रक्षाः कृतानि भूतिकर्माणि नियोजिता विद्या वर्तितानि मण्डलानि संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि

प गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रान्तरे कामरूपितया शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मेलिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरीरानुप्रवेशः, ततश्च—हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुषिताऽस्मीति भाषिणी । त्रायस्व देव ! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥ क्षणान्निपतिता भूमौ, मृत वीक्ष्य कुमारकम् । सा देवी वज्रसङ्घातताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥ हा पुत्र ! आत जातेति, ब्रुवाणो मूर्च्छया यया । राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥ ततो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः । अनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥ अथ मुक्तविलोलकेशकं, दलितविभूषणमश्रुसङ्कुलकम् । रिपुकम्पनयोषितां शतैर्बृहदाक्रन्दनक प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥ लालाविलवक्त्रकोटरं, लुठित भूमितले सुदीनकम् । उल्लुञ्चितकेशपाशकं, बृहदाराटिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥ हाहा हाहेति सर्वत:, करुणध्यानपरायण जनम् । अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुधः सुजुरुवाच मातुलम् ॥ ७ ॥ यदुत—किमेतैः क्षणमात्रेण, हित्वा तत्पूर्वनर्तनम् । प्रकारान्तरतो लोकैः, प्रारब्ध नर्तनान्तरम् ? ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यौ तौ दृष्टौ त्वया नरौ । ताभ्यां निजप्रभावेण, प्रविश्येव प्रवर्तितम् ॥ ९ ॥ निवेदितं मया तुभ्य, यथैते नैव मुत्कलाः । कुर्वन्त्यत्र पुरे लोका , स्वतन्त्राः कर्म किञ्चन ॥ १० ॥ किं तर्हि ?—यथा यथा स्ववीर्येण, कारयन्ति शुभेतरम् । अन्तरङ्गजना कर्म, कुर्वन्त्येते तथा तथा ॥ ११ ॥ ततो मिथ्याभिमानेन, तादृशं नाटिताः पुरा । एताभ्यां पुनरीदृक्ष, किं कुर्वन्तु वराककाः ? ॥ १२ ॥ सज्ज्ञानपरिपूतानां, मतिमोहो महात्मनाम् । बाधां न कुरुते ह्येष, केवलं शुभचेतसाम् ॥ १३ ॥ नापि शोको भवेत्तेषां, बाधको भद्र ! भावतः । यैराद्यसेव निर्णीत, समस्त क्षणभङ्गुरम् ॥ १४ ॥ अत्र पुनः—पुत्रस्नेहवशेनैष, मतिमोहान्मृतो नृपः । शोकस्तु कारयत्येव, प्रलाप करुण जनैः ॥ १५ ॥ प्रकर्षेणोदित माम !, किमत्र नृपमन्दिरे । क्षणमात्रेण सञ्जातमीदृक्ष महदद्भुतम् ? ॥ १६ ॥ किं वाऽन्यत्रापि जायेत, विरुद्धमिदमीदृशम् ? । विमर्शेनोदित नात्र, भवचक्रेऽतिदुर्लभम् ॥ १७ ॥ एतद्धि नगरं भद्र !, परस्परवि

इह च—यो बहिः कोटिकोटीनामरीणां जयनक्षमः । प्रभविष्णुर्विना ज्ञानं, सोऽपि नान्तरवैरिणाम् ॥ २८ ॥ तथास्य वत्स! दोषोऽय, नाप्येषां दोषदेहिनाम् । यतोऽत्र परमार्थेन, ज्ञानाभावोऽपराध्यति ॥ २९ ॥ यस्मादज्ञानकामान्धाः, किञ्चिदासाद्य कारणम् । यान्ति मिथ्याभिमानस्य, ध्रुवमस्य वशं नराः ॥ ३० ॥ तेनाभिभूतचित्तास्ते, बाला इव जनैः सह । विडम्बयन्ति चात्मानं, यथैष रिपुकम्पनः ॥ ३१ ॥ ज्ञानावदाततबुद्धीनां, पुत्रे राज्ये धनेऽपि वा । लोकाश्चर्यकरे जाते, महत्यप्यस्य कारणे ॥ ३२ ॥ चित्ते न लभते ढौकं, धन्यानामान्तरो रिपुः । वत्स! मिथ्याभिमानोऽयं, ते हि मध्यस्थबुद्धयः ॥ ३३ ॥ युग्मम् ॥ यावच्च कथयत्येवं, विमर्शस्तत्र कारणम् । तावद्राजकुलद्वारे, नरौ द्वौ समुपागतौ ॥ ३४ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम!, दृश्येते काविमौ नरौ । स प्राह मतिमोहेन, युक्तः शोकोऽयमागतः ॥ ३५ ॥ अत्रान्तरे सूतिकागृहे समुल्लसितः करुणाकोलाहलोन्मिश्रः पूत्काररवः प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वाणा नरपतेरभिमुखं दासचेट्यः प्रशान्तमानन्दवृन्दं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभूतो राजा, ताभिरभिहितं—त्रायस्व देव! त्रायस्व, कुमारो ममलोचनो जातः कण्ठगतप्राणस्ततो धावत धावत, ततो वज्राहत इव सञ्जातो राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः सूतिकागृहे दृष्टः स्वप्रभोद्भासितभवनभित्तिभागः सपूर्णलक्षणधरः किञ्चिच्छेषजीवितव्यो दारकः, समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्टो वैद्याधिपतिः—किमेतदिति, स प्राह—देव! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बलवानातङ्कः, स च प्रचण्डपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति(र्तुं) लग्नः पश्यतामेवास्माकं मन्दभाग्यानां, नृपतिराह—भो भो लोकाः शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रयच्छामि, स्वयं च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं, तदाकर्ण्य सर्वादरेण लोकैः प्रयुक्तानि भेषजानि बाहिता मन्त्राः निबद्धानि कण्डकानि लिखिता रक्षाः कृतानि भूतिकर्माणि नियोजिता विद्या वर्तितानि मण्डलानि संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि, तथा कुर्वतामपि

"रत्नकनकादिकं धनम्, अहमस्य स्वामी, तत कृतकृत्योऽहं, सफलं जन्मनः फलं, मत्तो वराकं भुवनं, ततश्चेत्थं विकारबाहुल्यः परिप्लवते
"न लक्षयति धनस्वरूपं न चिन्तयति परिणामं नालोचयत्यायतिं न विचारयति तत्त्वं न गणयति क्षणनश्वरतामिति।" प्रकर्षं प्राह—माम!
योऽसौ रागकेसरिडिम्भरूपाणां मध्ये दृष्टो मया पञ्चमो डिम्भः सोऽस्य निकटवर्ती दृश्यते, विमर्शेनोक्तं—सत्यमेतस्य एवायं। अत्रा-
न्तरे समायातः कश्चिद्भुजङ्गः निविष्टो महेश्वरसमीपे याचितोऽनेनोत्सारकं महेश्वरः, दत्तोऽनेन, ततो रहसि स्थितस्य प्रकाशितदिक्चक्रवाल
रत्नविधानपर्यन्तरत्नघटितं दर्शितं तेन भुजङ्गेन तस्य महेश्वरवाणिजकस्य मुकुटं, प्रत्यभिज्ञातमानेन भुजङ्गः यथैष हेमपुराधिपतेर्विभीषण-
नृपतेः पदातिर्दुष्टशीलश्च, ततो नूनं हृतमनेनेदं भविष्यति, अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ रागकेसरितनयो वाणिजकशरीरे, ततस्तत्प्रतापाधि-
ष्ठितमनेन—भवतु नाम हृतं, तथापि ग्रहीतव्यमेवेदं मया, ततोऽभिहितोऽनेन भुजङ्गः—भद्र! किं ते क्रियतां?, भुजङ्गेनोक्तं—अस्यो-
चितं मूल्यं दत्त्वा गृहाणामिदं भवतेति, तुष्टो वाणिजकः, तोषितो मूल्येन भुजङ्गः, पलायितो वेगेन, गते च तस्मिंस्तत्पदानुसारेण स-
मागतं विभीषणराजबलं, लब्धा कुतश्चिदिक्रयवार्ता, प्राप्तः सलोप्त्रो वाणिजकः, गृहीतः पुरत एव लोकस्य,—ततश्च क्षणमात्रेण, लुप्तास्ते
रत्नराशयः। यथोऽसावारटन्मुधैं, राजकेन महेश्वरः ॥ १ ॥ इतस्ततो भयोद्भ्रान्ता, वणिक्पुत्राः सकिङ्कराः। सर्वेऽपि बान्धवैः सार्धं,
नष्टास्ते पार्श्ववर्तिनः ॥ २ ॥ ततो विलुप्तसर्वस्वः, स्वजनैः परिवर्जितः। आबद्धो लोप्त्रकः कण्ठे, महारासभरोपितः ॥ ३ ॥ भूत्या विलि-
प्तसर्वाङ्गस्तस्कराकारधारकः। स राजापथ्यकारीति, निन्द्यमानः पृथग्जनैः ॥ ४ ॥ महाकलकलध्वानसपूरितदिगन्तरे। नीयमानो नृपे-
णोच्चैः, पुरुषैः कृतताडनैः ॥ ५ ॥ विद्राणवदनो दीनः, सर्वाशानाशविह्वलः। तस्मिन्नेव क्षणे दृष्टः, स ताभ्यामिभ्यवाणिजः ॥ ६ ॥
प्रकर्षेणोदितं माम!, किमिदं दृष्टमद्भुतम्?। किमिन्द्रजालं किं स्वप्नः, किं वा मे मतिविभ्रमः? ॥ ७ ॥ यदस्य क्षणमात्रेण, न सा लीला

रोषिभिः । अमुकमीदृशे प्रायो, विविधै सविधानकैः ॥ १८ ॥ यावच्च मुक्तफूत्कारं, दारुणाक्रन्दभीषणम् । पताकाजालबीभत्स,
विषमाहतडिण्डिमम् ॥ १९ ॥ उद्वेगहेतुस्ते भद्र[1], नितरां जनतापकम् । इदं हि ज्ञापकं रौद्रं, न निर्गच्छति मन्दिरात् ॥ २० ॥ तावदन्यत्र
गच्छावो, न युक्तं द्रष्टुमीदृशम् । परदुःखे कृपावन्तः, सन्तो नोद्वीक्षितुं क्षमाः ॥ २१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । एवं भवतु तेनोक्ते,
निर्गतौ राजमन्दिरात् । समाप्तौ हट्टमार्गेषु, तत्र स्वस्रीयमातुलौ ॥ २२ ॥ अत्रान्तरे कृतम्लानिर्विधाय रिपुकम्पनम् । मृत समुद्रस्नानार्थं,
पश्चिमे याति भास्करः ॥ २३ ॥ अथास्तिते तिरोभूते, तिमिरेण मलीमसे । जगत्यशेषे सजाते, घोतिते दीपमण्डले ॥ २४ ॥ गोधनेषु
निपुत्तेषु, विलीनेषु शकुन्तिषु । वेतालेषु करालेषु, कौशिकेषु विचारिषु ॥ २५ ॥ मूकीभूतेषु काकेषु, निद्रिते नलिनीवने । निजावश्य-
कलग्नेषु, मुनिषु ब्रह्मचारिषु ॥ २६ ॥ रटत्सु चक्रवाकेषु, रहितेषु स्वकान्तया । उल्लसत्सु भुजङ्गेषु, सतोषे कामिनीजने ॥ २७ ॥ इत्थं
प्रदोषे सपक्षे, प्रहृष्टजनमानसे । कम्रिभिजापणद्वारे, दृष्टस्ताभ्यां महेश्वरः ॥ २८ ॥ उत्तुङ्गविष्टरे रम्ये, निविष्टः किल लीलया । विनी-
तैर्बन्धुभिर्दक्षैर्वणिक्पुत्रैर्विवेष्टितः ॥ २९ ॥ वज्रेन्द्रनीलवैडूर्यपद्मरागादिराशिभिः । पुरतः स्थापितैस्तुङ्गैर्नाशिताशेषतामस ॥ ३० ॥ विक्र-
टैर्हाटकस्तोमै, राजतैश्च पुरःस्थितैः । दीनारादिमहाकूटैर्गर्वितोऽमे विवर्तिभिः ॥ ३१ ॥ प्रकर्षेणोदित माम[1], किमित्येष महेश्वरः ।
उद्भासितैकभ्रूर्मन्द, वीक्षते मन्थरेक्षणः ? ॥ ३२ ॥ अर्थिना वचनं किं वा, सादरं बहुभाषितम् । एष वाधिर्यहीनोऽपि, नाकर्णयति लीलया ॥ ३३ ॥ कृतप्राञ्जलयो नम्रा, य एते चाटुकारिणः । एताश्चो वीक्षते कस्मात्तृणतुल्यांश्च मन्यते ? ॥ ३४ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा स रत्नानि,
किञ्चिदुद्धास्ता मुहुर्मुहुः । स्तब्धाङ्गः स्मेरवदनः, किं भवत्येव वाणिजः ? ॥ ३५ ॥ विमर्शेनाभिहित—भद्राकर्णय, अस्ति तस्यैव मिथ्या-
भिमानस्य स्वाङ्गभूतो धनगर्वो नाम वयस्यः, तेनाधिष्ठितोऽयं वराकः, तेनाधिष्ठितानामीदृशमेव स्वरूप भवति, अयं हि मन्यते—"ममैव

"चत्येव वारक्षम् । कारण विरलानां मोः, केवलं तेन मीलकः ॥८॥ करोति वर्धनस्थैर्यं, अज्ञातं जनयेद्धनम् । अत्यन्तदुर्लभं भद्र !,
"पुण्यं पुण्यानुबन्धि यत् ॥९॥ यथ—दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद्गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च,पुण्य पुण्यानुबन्ध्यदः॥१०॥
"अथवा—परोपतापविरतिः, परानुग्रह एव च । स्वचित्तदमनं चैव, पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥११॥ एतस्मान्यभवे धन्यैरुपात्तमि-
"हापि यैः । स्थिरमेव धनं तेषां, सुमेरोः शिखरं यथा ॥१२॥ अन्यच्च ते महात्मानस्तत्पुण्यपरिढौकितम् । मात्वा तुच्छ मलप्राय, विज्ञाय
"क्षणगत्वरम् ॥ १३ ॥ योजयन्ति शुभे स्थाने, स्वयं च परिभुञ्जते । न च तत्र धने मूर्च्छामाचरन्ति महाधियः ॥ १४ ॥ ततश्च तद्धन
"तेषां, सत्पुण्यावासजन्मनाम् । इत्थं विशुद्धबुद्धीनां, जायते शुभकारणम् ॥ १५ ॥ निन्द्ये बाह्ये महानर्थकारणे मूर्च्छिता धने । शून्यास्ते
"दानभोगाभ्यां, ये पुनः क्षुद्रजन्तवः ॥ १६ ॥ इहैव चित्तसन्ताप, घोरानर्थपरम्पराम् । यचे लभन्ते पापिष्ठास्तत्र किं भद्र! कौतुकम् ?
"॥१७॥ तदत्र परमार्थोऽयं, मूर्च्छागर्वौ धने सति । न कार्यौ दानभोगौ तु, कर्तव्यौ तत्त्ववेदिना ॥१८॥ यस्तु नैवं करोत्युच्चैः,
"स वराको निरर्थकम् । अमूल्यकः कर्मकरः, केवलं परिताम्यति ॥१९॥ सोऽद्दुर्नयगन्धोऽपि, वर्जनीयश्च जानता । अन्यथा जायते कष्ट,
"यथाऽस्य वणिजो महत् ॥ २० ॥" यावत्स कथयत्येव, बुद्धिसूनोः स्वमातुलः । अन्यस्तावत्समापन्नो, वृत्तान्तस्त निबोधत ॥ २१ ॥
हट्टमार्ग्यो युवा कश्चिदवतीर्णो वणिक्पथे । दुर्बलो मलिनः क्षामो, जरचीवरधारकः ॥ २२ ॥ आपणे ग्रन्थिमुन्मोच्य, रूपकैस्तेन मो-
दकाः । स्रजः पर्णानि गन्धाश्च, क्रीत वस्त्रयुगं तथा ॥ २३ ॥ गत्वा च निकटे वाप्यां, भक्षितं तेन भोजनम् । सन्मानित सताम्बूल,
स्नातः सपूरितोदरः ॥ २४ ॥ बद्धआमोटकः पुष्पैः, सद्गन्धैर्वासित वपुः । ततः परिहिते वस्त्रे, प्रस्थितो राजलीलया ॥ २५ ॥ निरी-
क्षतेऽभिमानेन, निजदेह पुनः पुनः । समारयति चामोट, गन्धमाघ्राय मोदते ॥ २६ ॥ प्रकर्षेणोदितं मास ?, क एष तरुणस्तथा ।

न तद्धनम् । न ते लोका न तत्तेजो, न गर्वो न च पौरुषम् ॥ ८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स[1], सत्यमेतन्न विभ्रम । अत एव न कुर्वन्ति,
धनगर्वं महाधियः ॥ ९ ॥ "धनं हि धर्मसन्तप्तविहङ्गगलचञ्चलम् । ग्रीष्मोष्माक्रान्तशार्दूलजिह्वातरलमीरितम् ॥ १० ॥ इन्द्रजालमिवाने-
"कदर्शितामृतविभ्रमम् । क्षणदृष्टविनष्टं च, नीरबुद्बुदसन्निभम् ॥ ११ ॥ युग्मम् । अस्य वाणिजकस्येव, तात[1] दुर्नयदोषतः । नष्टं महा-
"पदस्थानं, जातं च विविधं धनम् ॥ १२ ॥ इहान्येषां पुनर्भद्र[1], दोषसंश्लेषवर्जिनाम् । अपि नश्येदिदं रिक्थं, भवेच्च भयकारणम् ॥ १३ ॥
"तथाहि—येऽपि फूत्कृत्य फूत्कृत्य, पादं मुञ्चन्ति भूतले । तेषामपि क्षणार्धेन, नश्यतीदं न संशयः ॥ १४ ॥ प्राप्नुवन्ति च दुःखानि,
"धनिनो धनदोषतः । जलज्वलनलुण्टाकराजदायादतस्करैः ॥ १५ ॥ अन्यच्चेदं धनं वत्स[1], मेघजालमिवातुलम् । हतं प्रचण्डवातेन,
"यदा याति कथंचन ॥ १६ ॥ यदा नालोकयति रूपं न विगणयति परिचयं न निरूपयति कुलीनतां नानुवर्तयति कुलक्रमं नाकलयति
"शीलं नापेक्षते पाण्डित्यं नालोचयति सौन्दर्यं नावरुध्यते धर्मपरतां नाद्रियते दानव्यसनितां न विचारयति विशेषज्ञतां न लक्षयति सदा-
"चारपरायणतां न परिपालयति चिरस्नेहभावं नोररीकरोति सत्त्वसारतां न प्रमाणयति शरीरलक्षणम्, किं तर्हि ?—गन्धर्वनगराकारे,
"पश्यतामेव देहिनाम् । तद्धनं क्षणमात्रेण, क्वापि न ज्ञायते गतम् ? ॥ १ ॥ अर्जितं बहुभिः क्लेशैः, पालितं जीवितं यथा । नष्टं तु
"यादृक् नृत्यस्तु, नटेष्वपि तदीक्षितम् ॥ २ ॥ तथाप्यमी महामोहनिहताः क्षुद्रजन्तवः । ईदृशेऽपि धने भद्र[1], चिन्तामद(न्ध) वितन्वते ॥ ३ ॥
अलीकधनगर्वेण, विह्वलीभूतमानसाः । विकारकोटीः कुर्वन्ति, यथैवैष महेश्वरः ॥ ४ ॥ तदीदृशो धनस्नेह, पर्यन्तस्तात[1] जन्मनि ।
"परलोके पुनर्घोरा, धनाद्दुःखपरम्परा ॥ ५ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, येन स्वाभिमतं धनम् । तथा शुभविपाकं च, स्यात् कल्याणनिबन्ध-
"नम् ॥६॥ तदीदृशं जगत्यत्र, किमस्ति मम कारणम् । किं वा न संभवत्येव, तदिदं मे निवेदय ॥ ७ ॥ विमर्शेनोदितं तात[1], सभ-

"यत्नेव शाश्वतम्। कारणं विरलानां मोः, केवलं तेन मीलकः ॥८॥ करोति वर्धनस्थैर्ये, अजातं जनयेद्धनम्। अत्यन्तदुर्लभं भद्र !,
"पुण्यं पुण्यानुबन्धि यत् ॥९॥ यथ—दया भूतेषु वैराग्यं, विधिवद्गुरुपूजनम्। विशुद्धा शीलवृत्तिश्च,पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः॥१०॥
"अथवा—परोपतापविरतिः, परानुग्रह एव च। स्वचित्तदमनं चैव, पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥११॥ एतच्चान्यभवे धन्यैर्यैरुपात्तमि-
"हापि यैः। स्थिरमेव धनं तेषां, सुमेरोः शिखरं यथा ॥१२॥ अन्यच्च ते महात्मानस्तत्पुण्यपरिढौकितम्। भावं तुच्छं सलभाय, विज्ञाय
"क्षणगत्वरम् ॥ १३ ॥ योजयन्ति शुभे स्थाने, स्वयं च परिभुञ्जते। न च तत्र धने मूर्च्छामाचरन्ति महाधियः ॥ १४ ॥ ततश्च तद्धन
"तेषां, सत्पुण्यावाप्तजन्मनाम्। इत्थं विशुद्धबुद्धीनां, जायते शुभकारणम् ॥ १५ ॥ निन्द्ये पापे महानर्थकारणे मूर्च्छिता धने। शून्यास्ते
"दानभोगाभ्यां, ये पुनः क्षुद्रजन्तवः ॥ १६ ॥ इहैव चित्तसन्तापं, घोरानर्थपरम्पराम्। यच्चे लभन्ते पापिष्ठास्तत्र किं भद्र ! कौतुकम् ?
"॥१७॥ तदत्र परमार्थोऽयं, मूर्च्छागर्वौ धने सति। न कार्यौ दानभोगौ तु, कर्तव्यौ तत्त्ववेदिना ॥१८॥ यस्तु नैव करोत्सुखैः,
"स वराको निरर्थकम्। अमूल्यकः कर्मकरः, केवलं परिताम्यति ॥१९॥ लोकदुर्नयगन्धोऽपि, वर्जनीयश्च जानता। अन्यथा जायते कष्टं,
"यथाऽस्य वणिजो महत् ॥ २० ॥" यावत्स कथयत्येवं, बुद्धिसूनोः स्वमातुलः। अन्यस्तावत्समापन्नो, वृत्तान्तस्तं निबोधत ॥ २१ ॥
दृष्टस्ताभ्यां युवा कश्चिदवतीर्णो वणिक्पथे। दुर्बलो मलिनः क्षामो, जरच्चीवरधारकः ॥ २२ ॥ आपणे ग्रन्थिमुन्मोच्य, रूपकैस्तेन मो-
दकाः। स्रजः पर्णानि गन्धाश्च, क्रीतं वस्त्रयुगं तथा ॥ २३ ॥ गत्वा च निकटे वाप्यां, भक्षितं तेन भोजनम्। स्नात्वा सताम्बूलं,
दातः सपूरितोदरः ॥ २४ ॥ यक्षामोदकः पुष्पैः, सद्गन्धैर्वासितं वपुः। ततः परिहिते वस्त्रे, प्रस्थितो राजलीलया ॥ २५ ॥ निरी-
क्षतेऽभिमानेन, निजदेहं पुनः पुनः। समारयति चामोटं, गन्धमाघ्राय मोदते ॥ २६ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम !, क एष तरुणस्त्वया।

फ प्रस्थितः किमर्थं वा, विकारैरिति मन्यते? ॥ २७ ॥ विमर्शेनोदित वत्स !, महतीय कथानिका । लेशोद्देशेन ते किञ्चित्, कथ्यते तन्नियोध मे ॥ २८ ॥ समुद्रदत्तस्य सुतो, वास्तव्योऽत्रैव पत्तने । अयं हि रमणो नाम, तरुणो भोगतत्पर ॥ २९ ॥ बालकालात्समा रभ्य, गणिकाव्यसने रतः । अय च रमणो भद्र !, न चेतयति किञ्चन ॥ ३० ॥ गृहं समुद्रदत्तस्य, रत्नसम्भारपूरितम् । यदासीद्विभवैः पूर्वं, विक्षिप्तधनदालयम् ॥ ३१ ॥ तदनेन दिनैः स्तोकैर्गणिकारतबुद्धिना । अनाशकक्कुटेस्तुल्य, विहित पापकर्मणा ॥ ३२ ॥ अधुना निधनो दीनः, परकर्मकरो लघुः । जातोऽयमीदृश पापो, यु स्वार्थो निजकर्मणा ॥ ३३ ॥ परकर्मकरत्वेन, कतिचिद्रूपकानयम् । अथागतः समासाद्य, हट्टे व्यसननाटित ॥ ३४ ॥ ततः परं पुनर्वत्स !, यदनेन विचेष्टितम् । तदृष्टमेव नि शेष, त्वया किं तत्र कथ्यताम्? ॥ ३५ ॥ अस्ति चात्र पुरे ख्याता, गणिका मदनमञ्जरी । तस्याश्च कुन्दकलिका, दुहिता यौवनोद्भटा ॥ ३६ ॥ तस्यामासक्तचित्तेन, नाशितो धनसञ्चयः । अनेन धनहीनश्च, गेहान्निःसारितस्तया ॥ ३७ ॥ ततोऽद्य रूपकानेष, कियतोऽप्यस्तिनिश्चया । सम्प्राप्य प्रस्थितस्तस्याः, सदने रतकाम्यया ॥ ३८ ॥ अत्रान्तरे सतूणीरमाकृष्टशरदारुणम् । नरं सानुचरं वीक्ष्य, प्रकर्षः प्राह मातुलम् ॥ ३९ ॥ हा माम माम ! पश्य त्व, शरेण रमण नरः । कश्चिदेष निहन्त्युच्चैस्तदेन ननु वारय ॥ ४० ॥ विमर्शेनोदित वत्स !, स एष मकरध्वजः । पर्यटया निर्गतो रात्रौ, भयेन सह लीलया ॥ ४१ ॥ वर्तते को ममाज्ञायां?, को वा नेत्यत्र पत्तने । परीक्षार्थं जनोऽस्यापथेपकर्तव्यचेतसाम् ॥ ४२ ॥ युग्मम् । शरमाकृष्य वीर्येण, तदेष रमणो ननु । अनेनैव गृहं तस्या, वराको वत्स ! नीयते ॥ ४३ ॥ तत्किं ते वारणेनास्य, यदनेन पुरस्कृतः । रमणोऽनुभवत्येष, तन्निभालय कौतुकम् ॥ ४४ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, तौ गतौ गणिकागृहे । दृष्टा च कुन्दकलिका, गृहद्वारेऽविचर्चिता ॥ ४५ ॥ तदभ्यर्णे विमर्शेन, कुञ्चिता निजनासिका । निष्ठ्यूत धूनित शीर्षं, वालिताऽन्यत्र कन्धरा ॥ ४६ ॥ ततो

हाहेति जल्पन्वमुद्विग्न च समातुलम् । प्रकर्षः प्राह हे माम[1], किं व्यलीकस्य कारणम् ? ॥ ४७ ॥ स प्राह वसनच्छन्नां, पुष्पाल ङ्कारधारिणाम् । किमेनां निकटे त्वं नो, वीक्षसेऽशुचिकोष्ठिकाम् ? ॥ ४८ ॥ ततस्या दूरतः स्थित्वा, पेशे गन्धविवर्जिते । वृत्तान्तो योऽत्र जायेत, पश्यावस्तं निराकुलौ ॥ ४९ ॥ निश्छिद्रा च भवेत् काचिदशुचेरपि कोष्ठिका । इयं तु नवभिर्द्वारैः, क्षरत्येषातिमुत्कला ॥ ५० ॥ वत्स क्षणमप्येक, नात्र भोः स्थातुमुत्सहे । तुभ्यं क्षिपे शिरोऽनेन, गन्धेन मम दुष्यति ॥ ५१ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम[1], सत्यमेतन्न संशयः । ममापि नासिका व्याप्ता, गन्धेनोत्पादितारतिः ॥ ५२ ॥ तत्तूर्णमपसरावः, ततोऽपसृतौ विमर्शप्रकर्षौ स्थितौ सविलोके दूर देशे, अत्रान्तरे सम्प्राप्तो रमणः, तदनु चाकृष्टबाणः समागत एव भयसहितो मकरध्वज, । दृष्टा रमणेन कुन्दकलिका, ततः प्रत्युज्जीवित इव सुधासेकसिक्त इव सम्प्राप्तरत्ननिधान इव महाराज्येऽभिषिक्त इव गतः परमहर्षं रमणः, अत्रान्तरे निर्गता निजगृहान्मदनमञ्जरी, दृष्ट स्तयाऽसौ, लक्षिता च सकिञ्चनता, तत सञ्ज्ञिता कुन्दकलिका, निरीक्षितः कुन्दकलिकया रमणः, सञ्जातः प्रहृष्टतरः, अत्रान्तरे विज्ञायावसरमाकर्णान्तमापूर्य विमुक्तो मकरध्वजेन शिलीमुखैः, ताडितस्तेन रमणः, गृहीताऽनेन कण्ठे कुन्दकलिका, प्रविष्टोऽभ्यन्तरे, निकटीभूता मदनमञ्जरी, समर्पितं रूपकादि सर्वस्वं, गृहीतमनया, कृतोऽसौ यथाजातः, ततोऽभिहितं मदनमञ्जर्या—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठितं भवता यदिहागतोऽसि, समुत्सुका त्वयि वत्सा कुन्दकलिका, किंतु भीमनृपतेः सुतश्चण्डो नाम राजपुत्रः साम्प्रतमिहाजिगमिषुर्वर्तते, तदत्रावलीनो भवतु वत्सः, एतदाकर्णयतो रमणस्य कृतो भयेन शरीरेऽनुप्रवेशः, अत्रान्तरे समागतो द्वारि चण्डः, समुल्लसितो बहुलकलकलः, विजृम्भितो भयः, प्रकम्पितो रमण[2], प्रविष्टश्चण्डः, दृष्टोऽनेन रमणः, गृहीतः क्रोधेन चण्डः, समाकृष्टाऽसिपुत्रिका,

१ वदामि २ णः

क प्रसित किमर्थं वा, विकारैरिति भण्यते? ॥ २७ ॥ विमर्शेनोदित वत्स!, महतीय कथानिका । लेशोद्देशेन ते किञ्चित्, कथ्यते तन्निबोध मे ॥ २८ ॥ समुद्रदत्तस्य सुतो, वास्तव्योऽत्रैव पत्तने । अय हि रमणो नाम, तरुणो भोगतत्परः ॥ २९ ॥ बालकालात्समारभ्य, गणिकाव्यसने रतः । अय च रमणो भद्र!, न चेतयति किञ्चन ॥ ३० ॥ गृहं समुद्रदत्तस्य, रत्नसम्भारपूरितम् । यदासीत्तद्धि भवे पूर्वं, विक्षिप्तधनदालयम् ॥ ३१ ॥ तदनेन विटैः सार्द्धं गणिकारक्तबुद्धिना । मनाक्शकुटेस्तुल्य, विहित पापकर्मणा ॥ ३२ ॥ अधुना निर्धनो दीनः, परकर्मकरो लघुः । जातोऽयमीदृशः पापो, दुःखार्तो निजकर्मणा ॥ ३३ ॥ परकर्मकरत्वेन, कतिचिद्रूपकानयम् । अधागतः समासाद्य, हट्टे व्यसननाटितः ॥ ३४ ॥ ततः परं पुनर्वत्स!, यदनेन विचेष्टितम् । सदृष्टमेव निःशेष, त्वया किं तत्र कथ्यताम्? ॥ ३५ ॥ अस्ति चात्र पुरे ख्याता, गणिका मदनमञ्जरी । तस्याश्च कुन्दकलिका, दुहिता यौवनोद्भटा ॥ ३६ ॥ तस्यामासक्तचित्तेन, नाशितो धनसञ्चयः । अनेन धनहीनश्च, गेहाग्नि सारितस्तया ॥ ३७ ॥ ततोऽद्य रूपकानेप, कियतोऽप्यतिनिष्ठुया । सम्प्राप्य प्रस्थितस्तस्याः, सदने रतकाम्यया ॥ ३८ ॥ अत्रान्तरे सतूणीरमाकृष्टशरदारुणम् । नरं सानुचरं वीक्ष्य, प्रकम्पः प्राह माकुलम् ॥ ३९ ॥ हा माम माम! एष त्व, क्षरेय रमण नरः । कश्चिदेप निहन्त्युच्चैस्तदेन ननु मारय ॥ ४० ॥ विमर्शेनोदित वत्स!, स एप मकरध्वजः । पर्यया निर्गतो रात्रौ, मयेन सह लीलया ॥ ४१ ॥ पर्यते को ममाश्चार्यां?, को वा नेत्यत्र पत्तने । परीक्षार्थं जनोत्क्षेपसेपकर्तव्यचेतसाम् ॥ ४२ ॥ युग्मम् । शरमाकृष्य धीर्येण, तदेप रमणो ननु । अनेनैव गृहं तस्या, वराको वत्स! नीयते ॥ ४३ ॥ वर्त्कि ते मारणेनास्य, यत्नेन पुरस्कृतः । रमणोऽनुभवत्येप, तमिमालय कौतुकम् ॥ ४४ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, तौ गतौ गणिकागृहे । दृष्टा च कुन्दकलिका, गृहद्वारेऽविचार्चिता ॥ ४५ ॥ तदभ्यर्णे विमर्शेन, कुञ्चिता निजनासिका । निष्ठ्यूय भूमिर्त क्षीर्प, वालिताऽन्यत्र कन्धरा ॥ ४६ ॥ ततो

"गृध्यन्ति, ते श्वानो न मनुष्यकाः ॥ ११ ॥" तस्मादेवंविधं नूनमन्येषामपि देहिनाम्। चरितं यैः कृत पापैर्गणिकाव्यसने मनः ॥ १२ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—सत्यमेवमास्त्यत्र सन्देहः, ततोऽतिसाहिसस्वाम्यां कचिद्देवमन्दिरे रात्रिक्षेपः—अत्रान्तरे गलत्तारा, कचिद्ध्वान्तकेशिका। नभःश्रीः पाण्डुरा जाता, रोगाघ्रातेव बालिका ॥ १ ॥ आयदानः श्रिय तस्या, निजवीर्येण भास्करः। कारुण्यादिव सजात, सप्रभावो भिषग्वरः ॥ २ ॥ ततोऽरुणप्रभाभिन्ने, पूर्वे गगनमण्डले। जाते रक्तेऽम्रसङ्घाते, गतच्छाये निशाकरे ॥ ३ ॥ तस्करेषु निलीनेषु, उ-पत्सु कृकवाकुषु। कौशिकेषु च मूकेषु, क्रूरेषु विरावषु ॥ ४ ॥ स्वकर्मधर्मव्यापारच्छलेनेव कृतादरम्। सर्वं तदा जगज्जातमारोग्यार्थं नमःश्रियः ॥ ५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्। अथोदिते सहस्रांशौ, प्रबुद्धे कमलाकरे। सक्रमे चक्रवाकानां, जने धर्मपरायणे ॥ ६ ॥ विमर्शः प्राह ते वत्स!, महदत्र कुतूहलम्। भवचक्र च विस्तीर्णं, नानावृत्तान्तसङ्कुलम् ॥ ७ ॥ स्तोककालावधिः क्षेपो, द्रष्टव्यं बहु तिष्ठति। न शक्यते तत कर्तुमेकैकस्यानवीक्षणम् ॥ ८ ॥ तदिद वचन तात!, मामकीन समाचर। आकालहीन ते येन, पूर्यते तत्कुतूहलम् ॥९॥ य एष दृश्यते तुङ्गः, शुभ्रः स्फटिकनिर्मलः। महाप्रसादो विस्तीर्णो, विवेको नाम पर्वत ॥ १० ॥ आरूढैर्दृश्यते तत्र!, समस्तमिह पर्वते। इद विचित्रवृत्तान्त, भवचक्र महापुरम् ॥ ११ ॥ तदत्रारुह्यतां तात!, निपुण च विलोक्यताम्। यत्र न जायते सम्यक्, पृ-च्छयतामेष तज्जनः ॥ १२ ॥ यतोऽत्राखिलवृत्तान्ते, विदिते नगरे तव। पश्चादपि न जायेत, चित्तौत्सुक्य कदाचन ॥ १३ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, समारूढौ च पर्वते। अथ तत्र विवेकाख्ये, तुष्टौ स्वस्रीयमातुलौ ॥ १४ ॥ प्रकर्ष प्राह मामैष, रमणीयो महागिरिः। दृश्यते सर्वतः सर्वं, भवचक्र मयाऽधुना ॥ १५ ॥ किं तु देवकुले माम!, नग्नो ध्यानपरायणः। वेष्टितः पुरुषैर्दीनैः, क्षामो मुत्कलके-शिकः ॥ १६ ॥ नंष्टुकामो दिगालोकी, सेटिकाशुभ्रहस्तक। दृश्यते पुरुषः कोऽयं, पिशाचाकारधारकः? ॥ १७ ॥ विमर्शेनोदित

समाहूतो रणाय रमणः, ततो गवेन वैर्ध्यं प्रासेन नैर्लज्ज्यं नीवेन क्षीबता भयेनाभिभूतेन तेन रमणेनागत्य कृत चण्डस्याङ्गुलीगृहीतदन्ते-
नाष्टाङ्गपातमपतन्, शरणं देव! प्रायसेति मापितानि करुणवचनानि, संपन्ना चण्डस्य दया, न मारितोऽसौ केवल रोषोत्कर्षात् छिन्नो-
ऽनेन रमणस्याभोटकः त्रोटिता नासिका विलुप्तौ कर्णौ विदलिता दशनपङ्क्तिः खण्डितमधरोष्ठ विकर्तितौ कपोलौ उत्पाटितमेक लोचनं दत्तो
मुखे वामपादपार्ष्णिप्रहारः निःसारितो भवनात्, हसितं सदस्यवाल मदनमञ्जरीकुन्दकलिकाभ्यां, मत्यामितक्षण्डोऽपि पेशलवचने कृतो
हसहस्य, रमणस्तु निर्गोच्छलितरां जर्जरित प्रहारै राजलोकेन प्राप्तो नारकसम दुःख वियुक्त प्राणैः कृच्छ्रेण ॥ ततः प्रकर्षेणोक्तं—
अहो मकरध्वजसामर्थ्यमहो भयविलसित अहो कुट्टनीप्रपञ्चचातुर्यं अहो सर्वथा करुणास्थान सोपहासप्रेक्षणकप्राय चेद रमणचरितमिति।
विमर्शेनोक्तं—वत्स!—[ये] गणिकाव्यसने रक्ता, भवन्त्यन्येऽपि मानवाः। तेषामेवंविधान्येव, चरितानि न संशयः ॥ १ ॥ "वस्त्रभूषण-
"ताम्बूलगन्धमाल्यविलेपनैः। हृताक्षास्ते न पश्यन्ति, सहजाशुचिरूपताम् ॥ २ ॥ सञ्चरिष्णुमहाविष्ठाकोटिकाभिर्विमूढका । घ्राञ्छन्त-
"स्ताभिराश्लेष, कुर्वन्स्येव धनक्षयम् ॥ ३ ॥ ततो भिक्षाचरप्राया, भवन्ति कुक्कूपणाः। न च मूढा विरज्यन्ते, तामवस्थां गता अपि
"॥ ४ ॥ ततस्ते प्राप्नुवन्त्येव, वेश्याव्यसननाटिताः। एवंविधानि दुःखानि, वत्स! किं चात्र कौतुकम्? ॥ ५ ॥ चलचित्ताः प्रकृत्यैव, कु-
"लजा अपि योषितः। चटुकत्वेन वेश्यानां, तात! कः प्रश्नगोचरः? ॥ ६ ॥ कुलीना अपि भो! नार्यः, सर्वमायाकरण्डिकाः। को मायां
"जीर्णवेश्यानां, वत्स! पृच्छोत्सकर्णकः? ॥ ७ ॥ क्षेपामिरपि नारीभिः, खेदे दत्तो जलाञ्जलिः। यस्तास्य गणिकासेद्धे, स मूर्खपट्ट-
"बन्धकः ॥ ८ ॥ अन्यस्मै दत्तसंकेता, वीक्षतेऽन्यं गृहे परं। अन्यश्चित्ते परः पार्श्वे, गणिकानामहो नरः ॥ ९ ॥ कुर्वन्ति चाटुकर्माणि,
"यावत्सार्थं प्रपूर्यते। च्युतसारं विमुञ्चन्ति, निर्लोक्षालक्तकं यथा ॥ १० ॥ पुराणपयसरप्राया, गणिकाः परिकीर्तिताः। ये तास्वपि च

बहुपलभ्यते ॥३७॥ त्रिभिर्विशेषकम् । विमर्शेनोक्तम्—अत्रैव मानवावासे, विद्यतेऽवान्तरं पुरम् । ललितं नाम तस्याथ, राजा ललननामकः ॥ ३८ ॥ मृगयाव्यसने सक्तो, न लक्षयति किञ्चन । अयमत्र महारण्ये, तिष्ठत्येव दिवानिशम् ॥ ३९ ॥ सामन्तैः स्वजनैर्लोकैस्तथा मन्त्रिमहत्तमैः । वार्यमाणोऽपि नैवास्ते, मांसखादनलालसः ॥ ४० ॥ सीदन्ति राज्यकार्याणि, विरक्तं राजमण्डलम् । ततस्तं तादृशं वीक्ष्य, चिन्तितं राज्यचिन्तकैः ॥ ४१ ॥ नोचितो राज्यपालाया, ललनोऽयं दुरात्मकः । ततः पुत्रं व्यवस्थाप्य, राज्ये गेहाद्बहिष्कृतः ॥ ४२ ॥ तथाप्याखेटके रक्तो, मांसलोलो नराधमः । एकाकी दुःखितोऽरण्ये, नित्यमास्ते पिशाचवत् ॥४३॥ इदं च वत्स !—"परमारितजीवानां, पिशितं योऽपि खादति । इहामुत्र च दुःखानां, भवते सोऽपि भाजनम् ॥ ४४ ॥ यस्तु क्रूरो महापापः, स्वयमेव निहन्ति । स्फुरन्तं जीवसङ्घातं, तस्य मांसं च खादति ॥ ४५ ॥ तस्येह यदि दुःखानि, भवन्त्येवंविधानि भोः ! । परत्र नरके पातो, "वत्स ! किं तत्र कौतुकम् ?॥४६॥ युग्मम् । बीभत्समशुचेः पिण्डं, निन्द्यं रोगनिबन्धनम् । कृमिजालोल्बणं मांसं, भक्षयन्तीह राक्षसाः "॥४७॥ यैस्त्विदं धर्मबुद्ध्यैव, भक्ष्यते स्वर्गकाम्यया । कालकूटविषं नूनमधुस्ते जीवितार्थिनः ॥ ४८ ॥ अहिंसा परमो धर्मः, स कुतो "मांसभक्षणे ?। अथ हिंसा भवेद्धर्मः, स्यादग्निर्हिमशीतलः ॥ ४९ ॥ किमत्र बहुना ?—धर्मार्थं रसगृद्ध्या वा, मांसं खादन्ति ये नराः । "निघ्नन्ति प्राणिनो वा ते, पच्यन्ते नरकाग्निना ॥ ५० ॥ अन्यच्च—यथा गोमायुघाताय, ताम्यत्येष निरर्थकम् । आखेटके रतात्मानस्तथैवान्येऽपि जन्तवः ॥ ५१ ॥ यावच्च वर्णयत्येवं, विमर्शस्तस्य चेष्टितम् । तावल्ललनभूपालो, यो जातस्तं निबोधत ॥ ५२ ॥ स जम्बुकविनाशार्थं, धावन्नुच्चैर्दुरुत्तरे । सतुरङ्गो महागर्ते, पतितोऽधोमुखस्तले ॥ ५३ ॥ ततः सञ्चूर्णिताङ्गोऽसौ, क्षुद्यमानो हयेन च । अत्राणो विरटन्दुःखैस्तत्रैव निधनं गतः ॥ ५४ ॥ ततः प्रकर्षेणाभिहितम्—अधुनैवामुना प्राप्तं, मृगयाव्यसने फलम् । विमर्शः प्राह न फलं,

वत्स!, विख्यातात्युच्चपदः । कुबेरसार्थवाहस्य, सूनुरेष कपोतकः ॥ १८ ॥ धनेश्वर इति ख्यातमभिधानं प्रतिष्ठितम् । अस्य पूर्वगुणै
पश्चात्प्राप्तोऽयं कपोतकः ॥ १९ ॥ अनर्घ्यैरत्नकोटीभिः, पूरितं पापकर्मणा । अनेनापि पितुर्गेहं, श्मशानसदृशं कृतम् ॥ २० ॥ द्यूतेषु
रतचित्तोऽयं, न चेतयति किञ्चन । निर्वाहिते धने स्वीये, द्यूतार्थं चौरिकापरः ॥ २१ ॥ चौर्यं पुरेऽत्र कुर्वाणो, भूरिवाराः कदर्थितः ।
राज्ञाऽसौ मान्यपुत्रत्वात्केवलं न विनाशितः ॥ २२ ॥ अथ रात्रौ पुनः सर्वं, हारितं कर्पटास्थिकम् । ततो व्यसनतप्तेन, मस्तकेन कृत
पणः ॥ २३ ॥ एभिरेष महाधूर्तैर्वराकैः कितवैर्जितः । चिरोऽपि छातुमिच्छद्भिरधुनैव विनाट्यते ॥ २४ ॥ नेतुमेभ्यो न शक्नोति,
स पापभरपूरितः । क्षुद्रैर्वितर्ककल्लोलैः, केवलं परितप्यते ॥ २५ ॥ प्रकर्षः प्राह न ज्ञातं, किमनेन तपस्विना । द्यूतं हि देहिनां लोके,
सर्वानर्थविधायकम् ? ॥ २६ ॥ धनक्षयकरं निन्द्यं, कुलशीलविदूषणम् । प्रसूतिः सर्वपापानां, लोके लाघवकारणम् ॥ २७ ॥ संक्लिष्टचे-
तसो मूलमविश्वासकरं परम् । पापैः प्रवर्तितं द्यूतं, किमनेन न लक्षितम् ? ॥ २८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, महामोहमहीपतेः । व-
राकः किं करोत्येष, यो वशः सैन्यवर्तिनः ॥ २९ ॥ यतः—महामोहहता येऽत्र, विशेषेण नराधमाः । द्यूते त एव वर्तन्ते, प्राप्नुवन्ति
च तत्फलम् ॥ ३० ॥ यावच्च कथयत्येवं, विमर्शो किल चेष्टितम् । तावत्कोटितमेवोच्चैः, कितवैस्तस्य मस्तकम् ॥ ३१ ॥ प्रकर्षः प्राह
मामैव!, महानर्थविधायकम् । रमन्ते द्यूतमत्रैव, तेषामेवंविधा गतिः ॥ ३२ ॥ तं मातुलोऽब्रवीद्भद्र!, सम्यक् संलक्षितं त्वया । न द्यूते
रक्तचित्तानां, सुखमत्र परत्र वा ॥ ३३ ॥ अत्रान्तरे महारण्ये, निपपात कथञ्चन । दृष्टिः प्रकर्षसत्त्वस्य, नीलाब्जदलभासिनी ॥३४॥
ततश्च सम्मुखं हस्तं, कृत्वा स प्राह मातुलम् । क एष तुरगारूढः, प्रस्विन्नः श्रमपीडितः ॥ ३५ ॥ उद्गीर्णहेतिः पापात्मा, जीवमारणत
त्परः । स्वयं दुःखपरीतोऽपि, दुःखदोऽरण्यदेहिनाम् ॥ ३६ ॥ मध्याह्नेऽपि पिपासार्तो, बुभुक्षाक्षामकुक्षिकः । कुम्भुकं पुरतः कृत्वा, प्रधा-

नम् । उच्छृङ्खला पुनर्वत्स !, वमेषा बन्धयत्यलम् ॥ ७ ॥ तदस्य विकथामूलं, दुर्माध्यव्यसने फलम् । इदमीदृशमापन्नं, परलोके च दु-
गैति ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे प्रकर्षेण, राजमार्गे निपातिता । दृष्टिर्दृष्टश्च तत्रैक , शुक्लवर्णाम्बरो नरः ॥ ९ ॥ ततः पप्रच्छ स वीक्ष्य, क एष
इति मातुलम् । तेनोक्तं वत्स ! हर्षोऽयं, रागकेसरिसैनिकः ॥ १० ॥ अस्त्यत्र मानवावासे, वासवो नाम वाणिज । इद च दृश्यते-
ऽभ्यर्णे, तस्य गेहं महाधनम् ॥ ११ ॥ बालकाले वियुक्तश्च, वयस्योऽत्यन्तवल्लभः । धनदत्तः समायातो, वासवानन्ददायकः ॥ १२ ॥
इदं कारणमुद्दिश्य, भवनेऽत्र प्रवेक्ष्यति । अथ हर्षे प्रविष्टश्च, पश्य किं किं करिष्यति ? ॥ १३ ॥ ततो विस्फारिताक्षोऽसौ, प्रकर्षस्त
निरीक्षते । इतश्च वासवस्तेन, धनदत्तेन मीलितः ॥ १४ ॥ ततः प्रविष्टस्तद्देहे, स हर्षे सकुटुम्बके । सजात च वणिग्गेहं, हृद्यानन्द-
सुन्दरम् ॥ १५ ॥ आहूता बान्धवाः सर्वे, प्रवृत्तश्च महोत्सवः । ततो गायन्ति नृत्यन्ति, वादितानन्दमर्दलाः ॥ १६ ॥ अपि च—
वरभूषणमुज्ज्वलवेषधरं, प्रमदोद्धुरखादनपानपरम् । धनदत्तसमागमजातसुखं, तदभूदय वासवगेहसुखम् ॥ १७ ॥ अथ तादृशि विस्म-
यसञ्जनके, क्षणमात्रविवर्धितवर्धनके । निजमाममवोचत बुद्धिसुत , प्रविलोकनकौतुकतोषयुत ॥ १८ ॥ यदिद वेद्ध्वे माम !, सर्वमर्त्य-
वितर्पकम् । वासवीयगृहं तत्किं, तेन हर्षेण नाटितम् ? ॥ १९ ॥ विमर्शेनोदितं—वत्स !, साधु साधु विनिश्चितम् । अकाण्डसदनक्षोभे,
हर्षे एवात्र कारणम् ॥ २० ॥ अत्रान्तरेऽतिबीभत्सः, कृष्णवर्णधरो नरः । दृष्टो द्वारि प्रकर्षेण, तस्य वासवसद्मनः ॥ २१ ॥ ततस्तेनो-
दित माम !, क एष पुरुषाधमः ? । विमर्शेनोक्तम्—वत्स ! शोकवयस्योऽयं, विषादो नाम दारुण ॥ २२ ॥ यश्चैष पथिक कश्चि-
त्प्रवेष्टुमिह वाञ्छति । प्रविष्टेऽत्र विषादोऽयं, भवनेऽत्र प्रवेक्ष्यते ॥ २३ ॥ ततः प्रविश्य पान्थेन, तेन वासवसन्निधौ । एकान्ते वास
वस्यैव, गुह्यं किञ्चिन्निवेदितम् ॥ २४ ॥ अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ, विषादस्तच्छरीरके । मूर्च्छया पतितश्चासौ, वासवो नष्टचेतन ॥ २५ ॥

पुष्पसेवद्धिमाल्यवाम् ॥ ५५ ॥ फलं तु नरके घोरे, स्यादेवंविधकर्मणाम् । तथापि मूढाः खादन्ति, मांसं हिंसन्ति देहिनः ॥ ५६ ॥ राम
राजपुरुषैर्जिह्वामुत्पाट्य दारुणैः । तत्र तात नर कश्चित्पाप्यमानो निरीक्षित ॥ ५७ ॥ ततो दयापरीतात्मा, प्रकटं प्राह मातुलम् ।—
हा हा किमेष पुरुषो, निर्घृणैर्मांस' पीड्यते ? ॥ ५८ ॥ विमर्शेनोक्त—भद्राकर्णय, अयं पुरुषोऽत्रैव मानवावासान्तर्भूते चणकपुरे वा-
स्तव्यो महाधनः मुमुखो नाम सार्थवाह', अयं च बालकालादारभ्य वाक्पारुष्यव्यसनी, ततो लोकैर्गुणनिष्पन्नमस्य दुर्मुख इति नाम
प्रतिष्ठित, प्रकृत्यैव चास्य प्रतिभासते स्त्रीकथा रोचते भक्तकथा मनोऽभीष्टा राजकथा हृदयिता देशकथा, सर्वथा जल्पे मतिं न कथ-
ञ्चिज्जतुल्य धारयितुं पारयति । इतश्च चणकपुराधिपतिरेव तीव्रो नाम राजा गतो रिपूणामुपरि विक्षेपेण लब्धमायोधनं जिता रि-
पवः, इतश्च निर्गते तस्मिन्नास्थायिकायां प्रस्तुताऽनेन राजकथा यदुत—प्रबलास्ते रिपवः, पराभविष्यन्ति राजानं, आगमिष्यन्ति ते
पुरलुण्टनार्थं, ततो यथाशक्त्या पलायध्वं यूयं, तदाकर्ण्य नष्टं समस्तं पुरं, समागतो राजा, दृष्टं तथाभिरुद्वसं चणकपुरं, किमेतदिति पृष्ट-
मनेन, कथितः केनचिद्व्यतिकरः, कुपितो दुर्मुखस्योपरि तीव्रनरेन्द्रः, ततः पुनरावासिते पुरे प्रख्याप्य तं दुर्वचनभाषणलक्षणमपराधं
पौराणामेवंविधोऽस्य दण्डो निर्वर्तितो राज्ञेति । प्रकर्षेणोदित माम', महाकष्टकमीदृशम् । यद्भाषणमात्रेण, सम्प्राप्तोऽयं वराकक ॥ १ ॥
मातुलेनोदित वत्स', विकथाऽऽसक्तचेतसाम् । अनियन्त्रितमुण्डानां, कियदेतद्दुरात्मनाम् ? ॥ २ ॥ इयं हि कुरुते वैरं, देहिनां निर्नि-
मित्तकम् । विधत्ते जनसन्ताप, मुत्कला भद्र' भारती ॥ ३ ॥ ते धन्यास्ते महात्मानस्ते श्लाघ्यास्ते मनस्विनः । ते मान्यास्ते हताशास्ते,
ते जगत्यमृतोपमाः ॥ ४ ॥ येषां मिताक्षरा सत्या, जगदाह्लादकारिणी । काले सद्बुद्धिपूता च, वर्तते भद्र ! भारती ॥ ५ ॥ युग्मम् ।
ये तु मुत्कलवाणीका, वदन्त्येवं विवर्धकम् । वैरस्त्रैव महानर्था, नेदृशा वत्स ! दुर्लभाः ॥ ६ ॥ सुश्लिष्टा मोचयत्येषा, भारती तात' देहि-

नीत्वा पल्लिं ततोऽनेकयातनाशतपीडितः । स चौरैर्विहितो वत्स!, वर्धनो धनवाञ्छया ॥ ४५ ॥ अथ च पुरुषस्तस्य, सर्वदा पादधावकः । वत्स! लम्बनको नाम, गृहजो दासदारकः ॥ ४६ ॥ ततस्तं तादृशं दृष्ट्वा, स्वामिनं चौरपीडितम् । नष्ट्वा कथञ्चिदायातो, वृत्तान्तस्य निवेदकः ॥ ४७ ॥ निवेदिते च वृत्तान्ते, तथा वासववाणिजः । यदकार्षीत्त्वया तच्च, दृष्टमेव ततः परम् ॥ ४८ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम!, प्रलापाक्रन्दरोदनैः । किममीभिः परित्राणं, तस्य संजनितं कृतैः? ॥ ४९ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, नैतदेव तथापि च । एवमेते प्रकुर्वन्ति, विषादेन विनाटिताः ॥ ५० ॥ धनदत्तागमं प्राप्य, ये हर्षवशवर्तिनः । वर्धनापदमासाद्य, विषादेन विनाटिता ॥ ५१ ॥ तेषां हर्षविषादाभ्यामेतेषां पीडितात्मनाम् । कीदृशी वा भवेत्तात!, पर्यालोचितकारिता? ॥ ५२ ॥ ततश्च—अवीक्ष्य वस्तुनस्तत्त्वमनालोच्य हिताहितम् । एते विडम्बयन्त्येवमात्मानं तद्वशानुगाः ॥ ५३ ॥ किंच—नात्र केवलमीदृक्षं, वासवीये गृहोदरे । आभ्यां हर्षविषादाभ्यां, प्रेक्षणं वत्स! नाट्यते ॥ ५४ ॥ किं तर्हि?—सर्वत्र भवचक्रेऽस्मिन्, कारणैरपरापरैः । एतौ नर्तयतो नित्यं, जनमेनं गृहे गृहे ॥ ५५ ॥ यतः—पुत्रं राज्यं धनं मित्रमन्यद्वा सुखकारणम् । हर्षस्यास्य वशं यान्ति, प्राप्यास्मिन् मूढजन्तवः ॥ ५६ ॥ ततस्ते तत्परायत्ताः, सद्बुद्धिविकला नराः । वत्स! किं किं न कुर्वन्ति, हास्यस्थानं विवेकिनाम्? ॥ ५७ ॥ न चिन्तयन्ति ते मूढा, यथेदं पूर्वकर्मणा । पुत्रराज्यादिकं सर्वं, जन्तूनामुपपद्यते ॥ ५८ ॥ ततः कर्मपरायत्ते, तुच्छे बाह्येऽतिगत्वरे । कथञ्चित्तत्र संपन्ने, हर्षः स्यात्केन हेतुना? ॥ ५९ ॥ तथा—विषादेन च बाध्यन्ते, वियोगं प्राप्य वल्लभैः । अनिष्टैः संप्रयोगं च, नानाव्याधिशतानि च ॥ ६० ॥ बाधिताश्च विषादेन, सदाऽमी मूढदेहिनः । आक्रन्दनं मनस्तापं, दैन्यमेव च कुर्वते ॥ ६१ ॥ न पुनर्भावयन्त्येव, यथेदं पूर्वसञ्चितैः । कर्मभिर्जनितं दुःखं, विषादावसरः कथम्? ॥ ६२ ॥ अन्यच्च—विषादो वर्धयत्येव, तद्दुःखं तात! देहिनाम् । न त्राणकारकस्ताण,

हा हा किमेतदित्युच्चैर्विलपन्मिलितो जनः । तत समागतस्तस्य, निकटे भयविह्वलः ॥ २६ ॥ अथ वायुप्रदानाद्यैः, पुनः सजातचेतन । प्रलापं कर्तुमारब्धः, सविषादः स वासवः ॥ २७ ॥ कथम्?—हा पुत्र! तात वत्सातिसुकुमारशरीरक । ईदृशी तव सजाता, काऽवस्था मम कर्मणा? ॥ २८ ॥ निर्गतोऽसि ममापुण्यैर्वत्स! वारयतो मम । दैवेन निर्घृणेनेव, वध जात! विनिर्मितम् ॥ २९ ॥ हा हतोऽस्मि निराशोऽस्मि, मुषितोऽस्मि विलक्षयः । एव व्यवसिते वत्स!, त्वयि किं मम जीवति? ॥ ३० ॥ यावच प्रलपत्येष, स पुत्रशोकातुरः । तावद्विषादः सर्वेषु, प्रविष्ट स्वजनेष्वपि ॥ ३१ ॥ अथ ते तस्य माहात्म्यात्सर्वे वासवबान्धवाः । हाहारवपरा गाढ, प्रलाप कर्तुमुद्यताः ॥ ३२ ॥ ततश्च—क्षणेन विगतानन्द, दीनविह्वलमातुरम् । रुदभारीजन भूत, जात वासवमन्दिरम् ॥ ३३ ॥ ततस्तच्चार्त्तं दृष्ट्वा, प्रकर्षः प्राह मातुलम् । किमिद माम! सजात, गृहे तु प्रेक्षणान्तरम्? ॥ ३४ ॥ विमर्शः प्राह तद्गुम्यमाद्यावेव निवेदितम् । मया यथाऽन्तरायता, यहिरज्ञा इमे जनाः ॥ ३५ ॥ ततश्चैवं यथा पूर्व, हर्षेण प्रविनाटितम् । अधुना नाटयत्येव, विषादोऽसौ पराक्रमम् ॥ ३६ ॥ तदत्र भवने लोकाः, किं कुर्वन्तु तपस्विनः?। ये हि हर्षविषादाभ्या, क्षणार्धेन विनाटिताः ॥ ३७ ॥ प्रकर्षः प्राह किं गुप्तं, कर्णाभ्यर्णविवर्तिना । अनेन वासवस्यास्य, पुरुषेण निवेदितम्? ॥ ३८ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, समाकर्णय साम्प्रतम् । मत्स्यस्य धर्धनो नाम, पुत्रो हृदयवल्लभः ॥ ३९ ॥ स चैक एव पुत्रोऽस्य, यौवनस्थो मनोहरः । उपयाचितकोटीभिर्जातो विनयतत्परः ॥ ४० ॥ मनेन वार्यमाणोऽपि, स धनार्जनकाम्यया । भविष्याय महासार्थं, गतो देशान्तरे पुरा ॥ ४१ ॥ स चोपार्ज्य धन भूरि, स्वदेशागमकामुकः । कादम्बर्या महाटव्यां, गृहीतो वत्स! तस्करैः ॥ ४२ ॥ विलुप्त धनसर्वस्व, हताः सार्थः सबान्धवाः । बद्धा गृहीता बन्याश्च, तस्करैर्धनकाङ्क्षिभिः ॥ ४३ ॥ तासां मध्ये गृहीतश्च, धर्धनः क्रूरकर्मभिः । स सार्थवाह इत्येवमादिभिर्भद्र! तस्करैः ॥ ४४ ॥

यदि त्वया । पुराणि विदित वत्स! भवचक्र ततोऽधुना ॥ ११९ ॥ अत्रान्तरे—आकर्ण्य मातुलीया तां, भारतीं भगिनीसुतः । अथा दापरतो दृष्टिं, भवचक्रे समन्ततः ॥ १२० ॥ ततो निःशेषतो वीक्ष्य, शारविस्फारितेक्षण । त्वरयोद्विग्नचेतस्को, निजगाद ससम्भ्रमः ॥ १२१ ॥ कथम्?—हा हा हा माम! दृश्यन्ते, कष्टा सप्त महेलिकाः । अमूर्या नगरेऽमुष्मिन्, दारुणाकारधारिका ॥ १२२ ॥ आक्रान्ताशेषधामानः, कृष्णा बीभत्सदर्शनाः । वेताल्य इव नाम्नाऽपि, लोककम्पविधायिकाः ॥ १२३ ॥ एता का किंप्रयुक्ता वा, किंवीर्याः किंपरिच्छदा । चेष्टन्ते कस्य वाधायै?, तथैवकृतनिश्चया ॥ १२४ ॥ इद मे सर्वमाख्यात, यावद्यापि नो त्वया । तावत्प्रतारण मन्ये, भवचक्रस्य वर्णनम् ॥१२५॥ अत समस्त मामोऽतो, ममामाख्यातुमर्हसि । विमर्शेनोदित—वत्स!, निबोध त्वं निवेद्यते ॥ १२६ ॥ जरा रुजा मृतिश्चेति, खलता च कुरूपता । दरिद्रता दुर्भगता, नामतोऽमूः प्रकीर्तिताः ॥ १२७ ॥ तत्र—सा कालपरिणत्याख्या, भार्या या मूलभूपते । तया प्रयोजिता तावज्जरेय भुवनोदरे ॥ १२८ ॥ बाह्यान्यपि निमित्तानि, वर्णयन्तीह केचन । अस्याः प्रयोजकानीति, लक्षणायानि मानवा ॥ १२९ ॥ वीर्यं पुनरदोऽमुष्या, यदाश्लेषेण देहिनाम् । हरत्यशेषसद्वर्णलावण्य बलशालिनाम् ॥ १३० ॥ गाढाश्लेषात्पुनर्वत्स!, विपरीतमनस्कताम् । कुरुते शोच्यतां लोके, देहिनां वीर्यशालिनाम् ॥ १३१ ॥ वलीपलितखालित्यपिङ्गुल्याङ्ककृशर्णताः । कम्पकर्कशिकाशोकमोहशैथिल्यदीनताः ॥ १३२ ॥ गतिभङ्गा व्यथाधिर्यदन्तवैकल्यरीणताः । जरापरिकर. प्रौढो, धायुरत्र बलाभणी ॥ १३३ ॥ अनेन परिवारेण, परिवारितविग्रहा । जरेय विलसत्यत्र, मत्तावद्धन्धहस्तिनी ॥ १३४ ॥ अधुना यस्य बाधायै, चेष्टते कृतनिश्चया । जरेयमेव त वत्स!, विपक्ष ते निवेदये ॥१३५॥ तस्या एव महादेव्या, विद्यतेऽनुचरः पर । यौवनाख्यो महावीर्यश्चण्डुदामपौरुष ॥ १३६ ॥ स च योगी सदावेशात्प्रविश्याङ्गेषु देहिनाम् । तनोति बलमौर्जित्य, बन्धुराकारतारितां ॥ १३७ ॥ किं च—विलासहा-

कथ्यमानं निबोध मे ॥ १०० ॥ “बुभुक्षारतिसन्तापपिपासावेदनातुराः । दाहशोकभयोद्वेगबन्धताडनपीडिताः ॥ १०१ ॥ सतत तु स्थिता
“लोका, धार्यन्तेऽत्र पुरेऽखिलाः । महामोहाग्निभिर्वत्स!, दीनाः शरणवर्जिताः ॥ १०२ ॥ धर्माधर्मविवेकेन, विकला कलुषात्मका ।
“तिष्ठन्त्यनन्तजातीयाः, पुरेऽत्र पुरुषाः किल ॥ १०३ ॥” तदिदं पशुसंस्थानं, वर्णितं ते महापुरम् । इदानीं वर्ण्यते वत्स!, तदिदं पापि-
पञ्जरम् ॥ १०४ ॥ येऽत्र लोका महापापप्राग्भारभरपूरिताः । वसन्ति तेषां दुःखस्य, नास्ति विच्छेदसम्भवः ॥ १०५ ॥ योऽसौ ते
वेदनीयाख्यनृपतेः पुरुषो मया । असातनामकः पूर्वं, वर्णितस्तत्र मण्डपे ॥ १०६ ॥ तस्यैव भो! महामोहराजेन निखिलं पुरम् । क-
थितोपचितपिण्डेन, भटभुक्त्या समर्पितम् ॥ १०७ ॥ ततस्तेन पुरे सर्वे, परमाधार्मिनामकैः । अत्र लोकाः कदर्थ्यन्ते, पुरुषैः स्वनियो-
जितैः ॥ १०८ ॥ कथम्?—“पाय्यन्ते तप्ततास्राणि, नीयन्ते क्षतचूर्णताम् । खाद्यन्ते निजमांसानि, दह्यन्ते तीव्रवह्निना ॥ १०९ ॥
“शाल्मलीरभिरोहन्ते, वज्रकण्टकसंकुलाः । तार्यन्ते क्लेशबहुलां, वत्स! वैतरणीं नदीम् ॥ ११० ॥ छिद्यन्ते करुणाहीनैरसिपत्रवनेरितैः ।
“कुन्ततोमरनाराचकरवालगदासवैः ॥ १११ ॥ पच्यन्ते कुम्भपाकेन, पाट्यन्ते क्रकचादिभिः । कलम्बवालुकापृष्ठे, भ्रज्यन्ते चणका इव
“॥ ११२ ॥ अन्यच्च—पाटकाः सन्ति सप्तात्र, तत्राद्ये पाटकत्रये । परमाधार्मिकैरित्थं, अन्यते दुःखपद्धतिः ॥ ११३ ॥ परस्परं च
“कुर्वन्ति, दुःखमेते निरन्तरम् । पट्सु पाटेषु भिद्यन्ते, सप्तमे वज्रकण्टकैः ॥ ११४ ॥ किं च—बुभुक्षया कदर्थ्यन्ते, प्रपीड्यन्ते पि-
“पासया । काष्ठीभवन्ति शीतेन, वेदनावेगविह्वलाः ॥ ११५ ॥ क्षणेन द्रवतां यान्ति, क्षणेन स्थिररूपताम् । क्षणेन च विलीयन्ते, गृ-
ह्णन्ति च शरीरकम् ॥ ११६ ॥” न शक्तः कोटिजिह्वोऽपि, दुःखं वर्णयितुं जनः । वसतामत्र लोकानां, यादृशं पापिपञ्जरे ॥ ११७ ॥
एकान्तदुःखगर्भार्थं, तदिदं पापिपञ्जरम् । कथितं ते समासेन, पुरं वत्स! मयाऽधुना ॥ ११८ ॥ तस्मादेतानि चत्वारि, विख्यातानि

नीरोगता नाम, वेदनीयाख्यभूपतेः । पदातिनेह सातेन, प्रयुक्ता भवचक्रके ॥ १५७ ॥ सा वर्णबलसौन्दर्यधीधृतिस्मृतिपाटवे । परीता कुरुते लोकं, सुखसन्दर्भनिर्भरम् ॥ १५८ ॥ तां चैषा दारुणा हत्वा, क्षणान्नीरोगतां रुजा । प्रवर्तयति लोकानां, तीव्रार्तिं तनुचित्तयो ॥ १५९ ॥ तेनेयं तद्विघाताय, रुजेत्थ वत्स! वल्गते । एतदाक्रान्तमूर्तीनां, चेष्टाऽऽस्यास्तु न पार्यते ॥ १६० ॥ तथाहि—कूजन्ति करुणध्वानैः, क्रन्दन्ति विकृतस्वराः । रुवन्ति दीर्घपूत्कारैरारटन्ति सविह्वलाः ॥ १६१ ॥ गाढं दीनानि जल्पन्ति, रुण्टन्ति च मुहुर्मुहुः । लुठन्तीतस्ततो मूढाश्चेतयन्ते न किञ्चन ॥ १६२ ॥ नित्यमार्ताः सदोद्विग्ना, विज्ञाताशरणवर्जिता । भयोद्भ्रान्तधियो दीना, नरकेष्विव नारकाः ॥ १६३ ॥ भवन्ति भवचक्रेऽत्र, सत्त्वाः पापिष्ठयाऽनया । हत्वा नीरोगतां वत्स!, रुजया परिपीडिताः ॥ १६४ ॥ तदेषा लेशतो वत्स!, रुजा ते गदिता मया । मृतिर्मदीयविश्लेय, साम्प्रतं ते निवेद्यते ॥ १६५ ॥ योऽसौ ते दर्शितः पूर्वमायुर्नामा महीपतिः । चतुर्नरपरीवारस्तत्क्षयोऽस्याः प्रयोजकः ॥ १६६ ॥ प्रयुज्यते विचित्रैश्च, बहिरङ्गैश्च शतैरियम् । विषाग्निशस्त्रपानीयगिरिपातातिसाध्वसैः ॥ १६७ ॥ बुभुक्षाव्याधिदुर्ध्यानपिपासोष्णहिमश्रमैः । वेदनाहारदुर्ध्यानपराघातारतिश्रमैः ॥ १६८ ॥ प्राणापानोपरोधाद्यैः, किं तु वैरप्युदीरिता । तमेवायुःक्षयं प्राप्य, मृतिरेषा विवल्गते ॥ १६९ ॥ वीर्यं पुनरदोऽमुष्या, यदियं देहिनां क्षणात् । हरत्युच्छ्वासनिश्वासं, चेष्टां भाषां सचेतनाम् ॥ १७० ॥ विधत्ते रक्तनिर्नाशं, वैकल्यं काष्ठभूततां । दौर्गन्ध्यं च क्षणादूर्ध्वं, स्वपनं दीर्घनिद्रया ॥ १७१ ॥ परिवारस्तु नास्त्यस्या, न चैव तमपेक्षते । इयं हि तीव्रवीर्येण, सदैका किमनुप्लिका ॥ १७२ ॥ यतोऽस्या नाममात्रेण, भुवनं सचराचरम् । सनरेन्द्रं सदेवेन्द्रं, कम्पते त्रस्तमानसम् ॥ १७३ ॥ सद्वीर्यबलभाजोऽपि, प्रभवोऽपि जगत्त्रये । आसन्नामपि मर्त्यानां, भवन्ति भयकातराः ॥ १७४ ॥ अत ! परिच्छदेनास्यास्तात! किं वा प्रयोजनम्? । एकिकापि करोत्येषा, दूरे यच्छ्रूयतेऽद्भुतम् ॥ १७५ ॥ अत

सविष्वोकविपर्यासपराक्रमे । मस्तानोद्भवनोल्लासलासधावनसम्मदे ॥ १३८ ॥ गर्वशौण्डीर्यसंरम्भत्वसाहमादिभिरद्भो । पुरु पराग-
भिर्लोकैर्लीळया स विजृम्भते ॥१३९॥ तत्सम्बन्धवशी भोगसम्भोगसुखनिर्भरम् । आत्मान मन्यते लोका, भयपकनिनामिन ॥१४०॥
ततस्त निजवीर्येण, यौवनास्त्रमिव जरा । मज्जाति सपरीवारं, क्रुद्धा कृत्येव साधकम् ॥ १४१ ॥ ततस्ते जरसा वत्स!, जना मर्दितयौ-
वनाः । पतीता दुःखकोटीभिर्जीयन्ते दीनविह्वलाः ॥ १४२ ॥ समार्यया ऽप्यवज्ञाताः, परिवारावधीरिताः । उत्प्रास्यमाना शापत्यैस्त-
नीभिस्तिरस्कृताः ॥ १४३ ॥ स्मरन्त पूर्वसुखानि, कासमाना मुहुर्मुहुः । श्लेष्माणमुद्गिरन्तश्च, लुठन्तो जीर्णमञ्चके ॥ १४४ ॥ परग-
तिपराः प्रायः, कुप्यन्तश्च पदे पदे । आक्रान्ता जरया वत्स!, केवल शेरते जनाः ॥ १४५ ॥ युग्मम् । एषा जरा समासेन, लोकपीड-
नतत्परा । वर्णिता तेऽधुना वक्ष्ये, रुजां वैवस्वतीं भुजाम् ॥ १४६ ॥ यो वेदनीयनृपतेरसातास्यो वयस्यक । वर्णितस्तत्प्रमुखेय, रुजा
तेन दुरात्मना ॥ १४७ ॥ वर्णयन्ति निमित्तानि, बहिर्भूतानि सूरयः । अस्याः प्रयोजकान्युच्चैर्नानाकाराणि शास्त्रत ॥ १४८ ॥ धीधृ-
तिस्मृतिविभ्रंशः, सम्प्राप्ति कालकर्मणाम् । असात्म्यार्थागमश्चेति, रुजाहेतुरय गण ॥ १४९ ॥ वातपित्तकफानां च, यदत्सक्षोभकार-
णम् । रजस्तमस्करं चेति, तत्तदस्याः प्रयोजकम् ॥ १५० ॥ किं तु—बाह्यान्यपि निमित्तानि, स एव परमार्थत । असातास्य प्रयुङ्क्ते-
ऽयः, स एव परकारणम् ॥ १५१ ॥ प्रविष्टेव शरीरेषु, योगित्वेन शरीरिणाम् । स्वास्थ्यं निहत्य वीर्येण, करोत्यातुरतां पराम् ॥ १५२ ॥
ज्वरातिसारकुष्ठार्शःप्रमेहप्लीहधूमकाः । अम्लकग्रहणीशूलहिक्काश्वासक्षयभ्रमाः ॥ १५३ ॥ गुल्महृद्रोगसमोहश्वासानाहकम्पकाः । कण्डू-
कोदरशोषकसगन्दरगलामया ॥ १५४ ॥ पामाजलोदरोन्मादशोपवीसर्पछर्दयः । नेत्ररोगशिरोरोगविद्रधिप्रमुखा भटाः ॥ १५५ ॥
सर्वेऽप्यस्याः परीवारः, स्वात्मभूतो महाबलः । यत्प्रभावादिय वत्स!, रुजा जेतु न पार्यते ॥ १५६ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । अस्ति

श्रया । ईर्ष्यादयश्च विज्ञेयाः, खलतापरिचारिका ॥ १९५ ॥ युग्मम् । अस्ति पुण्योदयो नाम, द्वितीयो भूमभूपतेः । सेनानीस्तस्ययु-
क्तोऽस्ति, सौजन्याख्यो नरोत्तमः ॥ १९६ ॥ स वीर्यधैर्यगाम्भीर्यप्रश्रयस्थैर्यपेशलैः । परोपकारदाक्षिण्यकृतज्ञत्वार्जवादिभिः ॥ १९७ ॥
युत पदार्थैभिस्तात!, जन बन्धुरमानसम् । कुर्वाणो निजवीर्येण, सत्सुधाक्षोदपेशलम् ॥ १९८ ॥ सद्धर्मलोकमर्यादा, सदाचारं सुमि
त्रताम् । घटयत्यतुलां लोके, सच्चिमन्मसुखासिकाम् ॥ १९९ ॥ जनयत्येव केषाञ्चिद्ध्रुवधमेऽपि देहिनाम् । निर्मिध्य चारुतामुर्वि, गाढ
सौन्दर्ययोगतः ॥ २०० ॥ तस्यैव खलता तात!, नितरां परिपन्थिनी । यत्र सोऽमृतमेषा तु, कालकूटविषाधिका ॥ २०१ ॥ अतो
निहन्तुं स वीर्योऽपि पापिष्ठमानसा । एषा विवर्तते वत्स!, पुरेऽत्र सपरिच्छदा ॥ २०२ ॥ एतया हतसौजन्याश्चेष्टन्ते यादृश जना ।
तदुक्त्याऽलं तथापीषद्गणित्वा तव कथ्यते ॥ २०३ ॥ चर्चितानेकदुर्मायाः, परवञ्चनतत्पराः । निष्पिष्टा द्वेषयन्त्रेण, मुक्तस्नेहा खला
स्फुटा ॥ २०४ ॥ अगृह्यमाणाः सत्कृत्यैर्भषन्त सत्स्वपि । खादन्तो निजवर्गांश्च, ते खला मण्डलाधिकाः ॥ २०५ ॥ उत्पादयन्त
च्छिद्राणि, पातयन्तः स्थिरामपि । कार्ये त्रिपिटिका कुर्युरुद्वेग ते खलाः खलु ॥ २०६ ॥ चित्तेन चिन्तयन्त्यन्यदन्यज्जल्पन्ति भाषया ।
क्रियथाऽन्यत्र चेष्टन्ते, ते खला खलताहताः ॥ २०७ ॥ कश्चिदुष्णाः कश्चिच्छीताः, कश्चिन्मध्यमता गताः । नैकरूपा भवन्त्येते, सान्नि-
पाता इव ज्वराः ॥२०८॥ किं च—तवानुरोधतो वत्स!, कथाप्येषा मया कृता । स्वयं त्वमीषां नामापि, नाहमाख्यातुमुत्सहे ॥ २०९ ॥
यद्वेषा खलता तात!, लेशतो गदिता मया । निबोध साम्प्रतं वत्स!, वर्ण्यमानां कुरूपताम् ॥२१०॥ योऽसौ ते पूर्वमाख्यातो, नामनामा
महीपतिः । स दौष्टेन युनक्त्येनां, भवचक्रे कुरूपताम् ॥२११॥ बाहुविध्य वपत्युश्चैर्बहिरङ्गानि भावत । तस्यैवादेशकारीणि, यान्यस्याः
कारणानि भो! ॥ २१२ ॥ तथाहि—दुष्टाहारविहाराद्यैः, प्रकुप्यन्त कफादयः । भूयांसो देहिनां देहे, जनयन्ति कुरूपताम् ॥२१३॥

एष सर्वैश्वर्योवियमुदामचारिणी । किञ्चिन्नापेक्षते वत्स!, विचरन्ती यथेच्छया ॥ १७६ ॥ ईश्वरेषु दरिद्रेषु, वृद्धेषु तरुणेषु च । दुर्बलेषु बलिष्ठेषु, धीरेषु करुणेषु च ॥ १७७ ॥ आपद्गतेषु हृष्टेषु, वैरभाजिषु बन्धुषु । तापसेषु गृहस्थेषु, समेषु विषमेषु च ॥ १७८ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, सर्वावस्थागतेष्वियम् । प्रभवत्येव लोकेषु, भवचक्रनिवासिषु ॥ १७९ ॥ अस्त्यस्याः मूला सद्भार्या, जीविका नाम वि-श्रुता । तस्यायुर्नामनृपतेर्लोकाह्लादनतत्परा ॥ १८० ॥ तद्बलादवतिष्ठन्ते, निजस्थानेष्वमी जना । अतो हितकरत्वेन, सा सर्वजनवल्लभा ॥ १८१ ॥ अतस्तां जीविकां हत्वा, मृतिरेषा सुदारुणा । लोकं स्वस्थानतोऽन्यत्र, प्रेषयत्येव लीलया ॥ १८२ ॥ प्रहिताश्च तथा यान्ति, दृश्यन्ते न यथा पुनः । नीयन्ते च तथा केचिद्यथाऽसौ रिपुकम्पनः ॥ १८३ ॥ प्रजन्तश्च धन गेहं, बन्धुवर्गं परिच्छदम् । सर्वं वि-मुच्य गच्छन्ति, मृत्यादेशेन ते जनाः ॥ १८४ ॥ एकाकिन कृतोद्योगा, सुकृतेतरशम्बला । दीर्घं मार्गं प्रपद्यन्ते, सुखदुःखसमाकुलम् ॥ १८५ ॥ तभिजास्तु तथा कृत्वा, रोदनाक्रन्दगुन्दलम् । लगन्ति स्वीयकृत्येषु, खादन्ति च पिबन्ति च ॥ १८६ ॥ विभजन्ते धन भोगैर्युज्यन्ते च तदर्थिनः । सारमेया इवासाद्य, किञ्चिदामिषखण्डकम् ॥ १८७ ॥ तदर्थं तु कृताघोषास्ते जना दुःखकोटिभि । के-वलाः परिपीड्यन्ते, मृत्याविष्टा बहिर्गताः ॥ १८८ ॥ एवं च स्थिते—निवेदिता मृतिर्वत्स!, नानाकारेषु धामसु । सचार्यते यथा लोको, भवचक्रे मुहुर्मुहुः ॥ १८९ ॥ अधुना वर्ण्यमानेयं, खलताऽप्यवधार्यताम् । एतत्स्वरूपविज्ञाने, यद्यस्ति तव कौतुकम् ॥ १९० ॥ अस्ति पापोदयो नाम, सेनानीर्मूलभूपतेः । प्रयुक्ता तात! सेनैषा, खलता भवचक्रके ॥ १९१ ॥ बहिर्निमित्तमप्यस्याः, किल दुर्जनसङ्गमः । केवलं तत्त्वतः सोऽपि, पापोदयनिमित्तकः ॥ १९२ ॥ वीर्यमस्या शरीरेषु, वर्तमानेयमुच्चकैः । कुरुते देहिनां दुष्टं, मनः पापपरायणम् ॥ १९३ ॥ शाठ्यपैशुन्यदौःशील्यवैभाष्यगुरुविप्लवा । मित्रद्रोहकृतघ्नत्वनैर्लज्ज्यमदमत्सराः ॥ १९४ ॥ मर्मोद्घट्टनवैयात्ये, परपीडननि-

शक्यत एवावश्यभाविनीनामासां निराकरणं कर्तुं, विमृश्यकारी च पुरुषः कथमशक्येऽर्थे प्रवर्तते ?, न हि कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावलोकस्थितिभवितव्यतादिसंपूर्णकारणसामग्रीबलप्रवर्तितानामवश्यमाविर्भवन्तीनाममूषामन्येषां वा कार्यविशेषाणां निराकरणे यतमानः पुरुषः प्रयासादृते कञ्चिदर्थं पुष्णाति, प्रकर्षः प्राह—माम ! पूर्वं भवता प्रत्येकमासां जरारुजादीनामपराण्येवान्तरङ्गबहिरङ्गाणि प्रवर्तकानि निर्दिष्टानि तत्कथमिदानीं कर्मपरिणामादीनि प्रवर्तकत्वेनोच्यन्ते ?, विमर्शेनोक्तं—तानि विशेषकारणानीतिकृत्वा प्राधान्येनोक्तानि, परमार्थतस्तु यथानिर्दिष्टकर्मपरिणामादिकारणकलापव्यापारमन्तरेण न नयननिमेषोन्मेषमात्रमपि कार्यजातं किञ्चिज्जगति जायते, प्रकर्षः प्राह—माम ! यद्येवं ततः पुरुषेण किमात्मनो निजवर्गीणस्य वाऽमूरभ्यर्णवर्तिनीरापतन्तीरुपलक्ष्य न कर्तव्य एव कश्चिदासां निवारणोपायः ? किं नान्वेषणीया एव भेषजौषधमन्त्रतन्त्ररसायनचतुर्विधदानीत्यादयः समुपस्थितजरारुजामृत्यादिनिर्घातनोपायाः ? किं सर्वथा पादप्रसारिकैवात्र श्रेयस्करी ? किमकिञ्चित्कर एव पुरुषो हेयोपादेयहानोपादाने ?, ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदं, यतः प्रवर्तन्त एव पुरुषा हिताहितयोरवाप्तिनिराकरणकामतया, प्रवृत्ताश्चोपायेन प्राप्नुवन्ति हितमर्थं, निराकुर्वन्ति चोपस्थितमप्युपायत एवाहितमिति, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! विश्रब्धो भव मोत्सुकतां यासीः परामृश वचनैदम्पर्यं, निश्चयतो हि मयोक्तं यथा—मा प्रवर्तिष्ट पुरुषः, व्यवहारतस्तु तत्प्रवृत्तिं को वारयति ?, पुरुषेण हि सर्वत्र पुरुषापराधमलः सदनुष्ठाननिर्मलजलेन क्षालनीयः, तदर्थं हि तत्प्रवृत्तिः, यतो नाकलयत्यसौ तदा भाविकार्यपरिणामं, ततो व्यवहारतः सर्वहेयोपादेयहानोपादानसाधनं समाचरत्येव । किं च—चिन्तितं चानेन—यदुताहं न प्रवर्ते तथाप्यसावप्रवर्तमानो नासितुं लभते, यतः कर्मपरिणामादिकारणसामग्र्या वेतालाविष्ट इव हठात्प्रवर्तत एव, न चाकिञ्चित्करः पुरुषः, किं तर्हि ?, स एव प्रधानं, तदुपकरणत्वात्कर्मपरिणामादीनां, न च पादप्रसारिका श्रेयस्करी, व्यवहारतः पुरुषप्रवृत्तेर्हिताहितनिर्वर्तनाप-

काऽऽकुला । न्यूनता लघुता येषविज्ञानफलहीनता ॥ २५२ ॥ श्लाघायाः परिवारेऽस्या, भवन्ति बहवो जनाः । पुरेऽत्र यद्बलाद्देषा, चम्भ्रमीति चलोत्कुरा ॥ २५३ ॥ अस्ति प्रयुक्ता तेनैव, सुप्रसन्नेन देहिनाम् । नाम्ना सुभगता नाम्ना, प्रख्याता जनमोहिनी ॥ २५४ ॥ सा सौष्ठवमनस्तोषगर्वगौरवसम्भवैः । आयत्यपरिभूताद्यै, परिवारितविग्रहा ॥ २५५ ॥ व्रजन्ती भवचक्रेऽत्र, जनमानन्दनिर्भरम् । करोति सुखितं मान्यं, निःशेषजनवल्लभम् ॥ २५६ ॥ तस्याश्च प्रतिपक्षत्वादिव दुर्भगताऽधमा । उन्मूलनकरी तात !, करिणीव लतातते ॥२५७॥ अतः सोन्मूलिता येषामेनया हितकारिणी । ते प्रकृत्यैव जायन्ते, जनानां गाढमप्रिया ॥ २५८ ॥ स्वमर्त्रेऽपि न रोचन्ते, परेभ्यो नितरां पुनः । बन्धुभ्योऽपि न भासन्ते, जना दुर्भगताहताः ॥ २५९ ॥ गम्यत्वाच्च सपत्नानां, वल्लभानामवल्लभाः । नयन्ति क्लेशत कालमात्मनिन्दापरायणाः ॥ २६० ॥ तदेषाऽपि समासेन, वत्स ! दुर्भगता मया । तुभ्य निगदिता याऽसावुद्दिष्टा सप्तमी पुरा ॥ २६१ ॥ एष च स्थिते—जरा रुजा मृतिश्चेति, खलता च कुरूपता । दरिद्रता दुर्भगता, चरिष्टा क्रमशो यथा ॥ २६२ ॥ एता या यत्प्रयुक्ता या, यद्वीर्या यत्परिच्छदाः । चेष्टन्ते यत्र यामार्थे, निर्दिष्टाः क्रमशस्तथा ॥२६३॥ युग्मम् । एताश्चैव विवल्गन्ते, विपक्षक्षयसूचके । कुर्वाणा भवचक्रेऽत्र, लोकपीडनतत्पराः ॥ २६४ ॥ प्रकर्षेणोदित माम !, किमासां विनिवारका । लोकपाला न विद्यन्ते, नगरेऽत्र नृपादय ? ॥ २६५ ॥ विमर्शेनोदित वत्स !, नैताः शक्या नृपादिभिः । निवारयितुमित्यत्र; कारणं ते निवेदये ॥ २६६ ॥ ये केचिद्वीर्यभूयिष्ठा, प्रभवो भुवनोदरे । तेष्वपि प्रभवन्त्येता, सर्वेषु प्रसभं मुदा ॥ २६७ ॥ सर्वत्र विचरन्तीनामासामुद्दामलीलया । गजानामिव मत्ताना, नास्ति मल्लो जगत्त्रये ॥२६७॥ स्वप्रयोजनवीर्येण, विलसन्तीर्निरङ्कुश । को नाम भुवने साक्षादेताः स्खलयितुं क्षमः ? ॥२६८॥ प्रकर्षेणोक्त—माम ! तत्किं पुरुषेण न यतितव्यमेवामूषां निराकरणे ?, विमर्शेनोक्त—वत्स ! निश्चयतो निराकरणे न यतितव्यमेव, यतो न

शक्यत एवावश्यमाविनीनामासां निराकरणं कर्तुं, विमृश्यकारी च पुरुषः कथमशक्येऽर्थे प्रवर्तते ?, न हि कर्मपरिणामकालपरिणतिस्वभावलोकस्थितिभवितव्यताविसपूर्णकारणसामग्रीबलप्रवर्तितानामवश्यमाविर्भवन्तीनाममूषामन्येषां वा कार्यविशेषाणां निराकरणे यतमान पुरुषः प्रयासादृते कञ्चिदर्थं पुष्णाति, प्रकर्षः प्राह—माम' पूर्वं भवता प्रत्येकमासा जरारुजादीनामपराण्येवान्तरङ्गबहिरङ्गाणि प्रवर्तकानि निर्दिष्टानि तत्कथमिदानीं कर्मपरिणामादीनि प्रवर्तकत्वेनोच्यन्ते ?, विमर्शेनोक्तं—तानि विशेषकारणानीतिकृत्वा प्राधान्येनोक्तानि, परमार्थतस्तु यथानिर्दिष्टकर्मपरिणामादिकारणकलापव्यापारमन्तरेण न नयननिमेषोन्मेषमात्रमपि कार्यजातं किञ्चिज्जगति जायते, प्रकर्ष प्राह—माम' यद्येवं ततः पुरुषेण किमात्मनो निजधर्मिणस्य वाऽभ्यर्णवर्तिनीरापतन्तीरुपलक्ष्य न कर्तव्य एव कश्चिदासां निवारणोपाय ? किं नान्वेषणीया एव वैद्यौषधमन्त्रतन्त्ररसायनचतुर्विधदण्डनीत्यादयः समुपस्थितजरारुजामृत्यादिनिर्घातनोपायाः ? किं सर्वथा पादप्रसारिकैवात्र श्रेयस्करी ? किमकिञ्चित्कर एव पुरुषो हेयोपादेयहानोपादाने ?, ननु प्रत्यक्षविरुद्धमिदं, यत प्रवर्तन्त एव पुरुषा हिताहितयोरवाप्तिनिराकरणकामतया, प्रवृत्ताश्चोपायेन प्राप्नुवन्ति हितमर्थं, निराकुर्वन्ति चोपस्थितमप्युपायत एवाहितमिति, विमर्शेनोक्तं—वत्स' विमुग्धो भव मोत्तालतया यासीः परामृश वचनैदम्पर्यं, निश्चयतो हि मयोक्तं यथा—मा प्रवर्तिष्ट पुरुषः, व्यवहारतस्तु तत्प्रवृत्तिं को वारयति ?, पुरुषेण हि सर्वत्र पुरुषापराधमलः सदनुष्ठाननिर्मलजलेन क्षालनीयः, तदर्थं हि तत्प्रवृत्तिः, यतो नाफलयत्यसौ सदा भाविकार्यपरिणाम, ततो व्यवहारत सर्वहेयोपादेयहानोपादानसाधन समाचरत्येव । किं च—चिन्तितं चानेन—यदुताहं न प्रवर्ते तथाप्यसावप्रवर्तमानो नासितुं लभते, यतः कर्मपरिणामादिकारणसामग्र्या वेतालाविष्ट इव हठात्प्रवर्तत एव, न चाकिञ्चित्करः पुरुषः, किं तर्हि ?, स एव प्रधानः, तदुपकरणत्वात्कर्मपरिणामादीनां, न च पादप्रसारिका श्रेयस्करी, व्यवहारतः पुरुषप्रवृत्तेर्हिताहितनिर्वर्तनाप-

तत्र सर्वत्र तिष्ठन्ते, लोकास्तद्वशवर्तिनः ॥ २८ ॥ तथापि ये विशेषेण, तस्याज्ञाकारिणो जनाः । तेषां स्थानानि ते भद्र!, दर्शयामि परिस्फुटम् ॥ २९ ॥ ततश्चोर्ध्वं विशेषेण, कृत्वाऽसौ दक्षिणं करम् । तर्जन्या दर्शयत्येव, तानि स्थानानि यत्नतः ॥ ३० ॥ अमूनि मानवावासे, दृश्यन्ते यानि सुन्दर! । अभ्यन्तरपुराणीह, पत्तनान्तरमण्डले ॥ ३१ ॥ एतानि वत्स! लोकानां, तेषां स्थानानि लक्षय । मिथ्यादर्शनसङ्गेन, ये वशीकृतचेतसः ॥ ३२ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—माम! किन्नामकान्येतानि पुराणि? किमभिधाना वैतेषु लोकाः प्रतिवसन्ति?, विमर्शेनोक्तं—वत्स! समाकर्णय—एकमत्र पुरे तावन्नैयायिकमितीरितम् । नैयायिकाश्च गीयन्ते, ते जना येऽत्र संस्थिताः ॥ ३३ ॥ अन्यद्वैशेषिकं नाम, पुरमत्राभिधीयते । वैशेषिकाश्च ते लोका, येऽस्य मध्ये व्यवस्थिताः ॥३४॥ तथाऽपरं जनैः साङ्ख्यं, पुरमत्र प्रकाशितम् । साङ्ख्याश्च ते विनिर्दिष्टा, लोका येऽत्र वसन्ति भोः ॥ ३५ ॥ इहापरं पुनर्बौद्धं, पुरमाख्यायते जनैः । प्रसिद्धा बौद्धसञ्ज्ञाश्च, ते जना येऽस्य मध्यगाः ॥ ३६ ॥ मीमांसकपुरं नाम, तथाऽन्यत्परिकीर्तितम् । मीमांसकाश्च गीयन्ते, ते लोका येऽत्र संस्थिताः ॥३७॥ लोकायतमिति प्रोक्तं, पुरमत्र तथाऽपरम् । बार्हस्पत्याश्च ते लोका, ये वास्तव्याः पुरेऽत्र भोः! ॥ ३८ ॥ तदेतेषु पुरेषूच्चैर्येऽमी लोकाः प्रकीर्तिताः । ते विशेषेण कुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनशासनम् ॥ ३९ ॥ यच्च प्रोक्तं मया पूर्वं, समार्यस्य विजृम्भितम् । तस्य सर्वं तदेतेषु, लोकेषु ननु दृश्यते ॥ ४० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—यत्र यानि श्रूयन्ते, मण्डले लोकवार्तया । दर्शनानि किमेतानि, तान्याख्यातानि मे त्वया? ॥ ४१ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, कथ्यते ते परिस्फुटम् । एतानि पञ्च तान्येव, मीमांसकपुरं विना ॥ ४२ ॥ अर्वाक्कालिकमेतद्धि, मीमांसकपुरं मतम् । तेन दर्शनसङ्ख्यायामेतल्लोकैर्न गण्यते ॥ ४३ ॥ तथाहि—जैमिनिर्वेदरक्षार्थं, दूषणोद्धारणेच्छया । चकार किल मीमांसां, दृष्ट्वा तीर्थिकविप्लवम् ॥ ४४ ॥ तस्मादेतानि पञ्चैव, मीमांसकपुरं विना । लोकैर्दर्शनसङ्ख्यायां, गण्यन्ते नात्र संशयः

॥ ४५ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येवं, ततो भूद्धि क वर्तते । तत्पुरं माम! यल्लोकैर्गीयते पक्षदर्शनम्? ॥ ४६ ॥ विमर्शेनाभिहितं—यदिदं
दृश्यतेऽत्रैव, विवेकवरपर्वते । निर्मलं शिखरं तुङ्गमप्रमत्तत्वनामकम् ॥ ४७ ॥ विस्तीर्णमिदमत्यर्थमत्रैव च निवेशितम् । पुरं लोकोत्तरं
वत्स!, तज्जैनमभिधीयते ॥ ४८ ॥ तस्य ते कथयिष्यामि, ये गुणाः शेषजित्वराः । तथापि लोकरूढ्यैव, पक्षं हि तदुदाहृतम् ॥ ४९ ॥
अन्यच्च तत्र ये लोकास्तेषामेष महत्तमः । न बाधकः प्रकृत्यैव, मिथ्यादर्शननामकः ॥ ५० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—अथ स्थितेषु बाध्यन्ते, पुरेषु
यदमी जनाः । शिखरस्थे न बाध्यन्ते, माम! किं तत्र कारणम्? ॥ ५१ ॥ विमर्शेनोक्तं—अस्त्यत्र निर्वृतिर्लोके, नगरी सुमनोहरा । सा च
मुक्तेरतिक्रान्ता, महामोहादिभूभुजाम् ॥ ५२ ॥ निर्द्वन्द्वानन्दसंपूर्णा, सतत निरुपद्रवा । पमिश्राकर्णिता सर्वैः, सा लोके पुरवासिभिः
॥ ५३ ॥ ततो लोकायतं मुक्त्वा, ये शेषपुरवासिनः । नगरीं गन्तुमिच्छन्ति, तामेते वत्स! निर्वृतिम् ॥ ५४ ॥ एते च सर्वे तां गन्तुम
न्तराभैर्महापथैः । स्वकल्पितैः प्रवाञ्छन्ति, परस्परविरोधिभिः ॥ ५५ ॥ ततश्च—अमीभिर्वत्स! भूरिभेदैर्मार्गाः परिकल्पिताः । निर्वृतेः
प्रापकास्ते हि, न घटन्ते सुयुक्तितः ॥ ५६ ॥ विवेकपर्वतोत्तुङ्गशिखरस्थितसत्पुरे । वसद्भिर्यैः पुनर्दृष्टः, सन्मार्गोऽतिमनोहरः ॥ ५७ ॥
स निर्वृतिं नयत्येव, लोकं नास्त्यत्र संशयः । पक्षपातविमुक्तेन, मया तेनेदमुच्यते ॥ ५८ ॥—यथाऽमी बाधिता लोका, येऽघ स्वपुरव
र्तिनः । मिथ्यादर्शनसैन्येन, न गिरिस्थे महापुरे ॥ ५९ ॥ यतः—तन्मिथ्यादर्शनस्यैव, माहात्म्यं स्फुटमुच्यते । यदेते न विजानन्ति,
सन्मार्गं निर्वृतेर्जनाः ॥ ६० ॥ दिङ्मूढा इव मन्यन्ते, कुमार्गमपि तत्त्वतः । सन्मार्ग इति यच्चैते, तत्तस्यैव विजृम्भितम् ॥ ६१ ॥ ये
त्वेते शिखरे लोका, वर्तन्ते वत्स! सत्पुरे । एषामेतद् द्वयं नास्ति, तेनेमे तस्य दूरगाः ॥ ६२ ॥ एतानि च पुराण्यत्र, प्रत्यासन्नानि तेन
ते । दर्शितानि मया वत्स!, नेयत्ता परिकीर्तिता ॥ ६३ ॥ किं तर्हि?—उपलक्षणमेतानि, विज्ञातव्यानि भावत । मिथ्यादर्शनवश्याना-

तत्र सर्वत्र तिष्ठन्ते, लोकास्तद्वशवर्तिनः ॥ २८ ॥ तथापि ये विशेषेण, तस्याज्ञाकारिणो जनाः । तेषां स्थानानि ते भद्र!, दर्शयामि परिस्फुटम् ॥ २९ ॥ ततश्चोर्ध्वं विशेषेण, कृत्वाऽसौ दक्षिणं करम् । तर्जन्या दर्शयत्येष, तानि स्थानानि यत्नतः ॥ ३० ॥ अमूनि मानवावासे, दृश्यन्ते यानि सुन्दर! । अभ्यन्तरपुराणीह, पश्चान्तरमण्डले ॥ ३१ ॥ एतानि वत्स! लोकानां, तेषां स्थानानि लक्षय । मिथ्यादर्शनसख्येन, ये वशीकृतचेतसः ॥ ३२ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—माम! किंनामकान्येतानि पुराणि? किमभिधाना वैतेषु लोकाः प्रतिवसन्ति?, विमर्शेनोक्तं—वत्स! समाकर्णय—एकमत्र पुरे तावन्नैयायिकमितीरितम् । नैयायिकाश्च गीयन्ते, ते जना येऽत्र संस्थिताः ॥ ३३ ॥ अन्यद्वैशेषिकं नाम, पुरमत्राभिधीयते । वैशेषिकाश्च ते लोका, येऽस्य मध्ये व्यवस्थिताः ॥३४॥ तथाऽपरं जनैः सांख्यं, पुरमत्र प्रकाशितम् । सांख्याश्च ते विनिर्दिष्टा, लोका येऽत्र वसन्ति भोः ॥ ३५ ॥ इहापरं पुनर्बौद्धं, पुरमाख्यायते जनैः । प्रसिद्धा बौद्धसंज्ञाश्च, ते जना येऽस्य मध्यगाः ॥ ३६ ॥ मीमांसकपुरं नाम, तथाऽन्यत्परिकीर्तितम् । मीमांसकाश्च गीयन्ते, ते लोका येऽत्र संस्थिताः ॥३७॥ लोकायतमिति प्रोक्तं, पुरमत्र तथाऽपरम् । बार्हस्पत्याश्च ते लोका, ये वास्तव्याः पुरेऽत्र भोः! ॥ ३८ ॥ तदेतेषु पुरेषूच्चैरमी लोकाः प्रकीर्तिताः । ते विशेषेण कुर्वन्ति, मिथ्यादर्शनशासनम् ॥ ३९ ॥ यच्च प्रोक्तं मया पूर्वं, सभार्यस्य विजृम्भितम् । तस्य सर्वं तदेतेषु, लोकेषु ननु दृश्यते ॥ ४० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—षडत्र यानि श्रूयन्ते, मण्डले लोकवार्तया । दर्शनानि किमेतानि, तान्याख्यातानि मे त्वया? ॥ ४१ ॥ विमर्शेनोक्तं वत्स!, कथ्यते ते परिस्फुटम् । एतानि पञ्च तान्येव, मीमांसकपुरं विना ॥ ४२ ॥ अर्वाक्कालिकमेतद्धि, मीमांसकपुरं मतम् । तेन दर्शनसंख्यायामेतल्लोकैर्न गण्यते ॥ ४३ ॥ तथाहि—जैमिनिर्वेदरक्षार्थं, दूषणोद्धारणेच्छया । चकार किल मीमांसां, दृष्ट्वा तीर्थिकविप्लवम् ॥ ४४ ॥ तस्मादेतानि पञ्चैव, मीमांसकपुरं विना । लोकैर्दर्शनसंख्यायां, गण्यन्ते नात्र संशयः

॥ ४५ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येवं, ततो ब्रूहि क पर्वते । तत्पुरं माम ! यल्लोकैर्गीयते षष्ठदर्शनम् ? ॥ ४६ ॥ विमर्शेनाभिहितं—यदिदं दृश्यतेऽत्रैव, विवेकवरपर्वते। निर्मलं शिखरं तुङ्गमप्रमत्तत्वनामकम् ॥ ४७ ॥ विस्तीर्णमिदमत्यर्थमत्रैव च निवेशितम् । पुरं लोकोत्तरं वत्स !, तज्जैनमभिधीयते ॥ ४८ ॥ तस्य ते कथयिष्यामि, ये गुणाः शेषजित्वराः । तथापि लोकरूढ्यैव, षष्ठं हि तदुदाहृतम् ॥ ४९ ॥ अन्यच्च तत्र ये लोकास्तेषामेष महत्तमः । न बाधकः प्रकृत्यैव, मिथ्यादर्शननामकः ॥ ५० ॥ प्रकर्षेणोक्तं—अधःस्थितेषु बाध्यन्ते, पुरेषु यदमी जनाः। शिखरस्थे न बाध्यन्ते, माम ! किं तत्र कारणम् ? ॥ ५१ ॥ विमर्शेनोक्तं—अस्त्यत्र निर्वृतिर्लोके, नगरी सुमनोहरा। सा च मुक्तेरतिक्रान्ता, महामोहादिभूभुजाम् ॥ ५२ ॥ निर्द्वन्द्वानन्दसंपूर्णा, सततं निरुपद्रवा । एभिश्चाकर्णिता सर्वैः, सा लोके पुरवासिभिः ॥ ५३ ॥ ततो लोकायतं मुक्त्वा, ये शेषपुरवासिनः। नगरीं गन्तुमिच्छन्ति, तामेते वत्स ! निर्वृतिम् ॥ ५४ ॥ एते च सर्वे तां गन्तुमन्तरङ्गैर्महापथैः । स्वकल्पितैः प्रयाञ्छन्ति, परस्परविरोधिभिः ॥ ५५ ॥ तत्तत्र—अमीभिर्वत्स ! भूरिभेदैर्ये मार्गाः परिकल्पिताः । निर्वृतेः प्रापकास्ते हि, न घटन्ते सुयुक्तितः ॥ ५६ ॥ विवेकपर्वतोत्तुङ्गशिखरस्थितसत्पुरे । वसद्भिर्यः पुनर्दृष्टः, सन्मार्गोऽतिमनोहरः ॥ ५७ ॥ स निर्वृतिं नयत्येव, लोकं नास्त्यत्र संशयः । पक्षपातविमुक्तेन, मया तेनेदमुच्यते ॥ ५८ ॥—यथाऽमी बाधिता लोका, येऽधःस्थपुरवर्तिनः । मिथ्यादर्शनसंज्ञेन, न गिरिस्थे महापुरे ॥ ५९ ॥ यतः—तन्मिथ्यादर्शनस्यैव, माहात्म्यं स्फुटमुच्यते । यदेते न विजानन्ति, सन्मार्गं निर्वृतेर्जना ॥ ६० ॥ विमूढा इव मन्यन्ते, कुमार्गमपि तत्त्वतः । सन्मार्ग इति यच्चैते, तत्तस्यैव विजृम्भितम् ॥ ६१ ॥ ये त्वेते शिखरे लोका, वर्तन्ते वत्स ! सत्पुरे । एषामेतद् द्वयं नास्ति, तेनेमे तस्य दूरगाः ॥ ६२ ॥ एतानि च पुराण्यत्र, प्रत्यासन्नानि तेन ते । दर्शितानि मया वत्स !, नेयथा परिकीर्तिता ॥ ६३ ॥ किं तर्हि ?—उपलक्षणमेतानि, विज्ञातव्यानि भावतः । मिथ्यादर्शनवश्याना-

मन्येषामपि सादृश्यम् ॥ ६४ ॥ यतः—यान्येतानि पुराण्यत्र, दृश्यन्ते वत्स भूतले । नान्यत्र देशकालेषु, स्थानकानि बहूनि च ॥ ६५ ॥ यत्तु शिखरस्यापि, तत्पुरं मम सर्वदा । अभ्युपगतमनुत्पन्नं, शाश्वतं परमार्थतः ॥ ६६ ॥ प्रकर्षेणोदितं माम, येऽमीभि परिकल्पिताः । समुत्का निर्वृतेर्मार्गा, लोकैः पुरनिवासिभिः ॥ ६७ ॥ तानहं श्रोतुमिच्छामि, प्रत्येकं सकुतूहल । ततो मेऽनुग्रहं कृत्वा, भवानाख्यातुमर्हति ॥ ६८ ॥ विमर्शः प्राह यद्येवं, तत कृत्वा समाहितम् । चेतस्त्वं वत्स शृणुष्व, मार्गान्वक्ष्ये परिस्फुटम् ॥ ६९ ॥—तत्र नैयायिकैस्तावदेष कल्पितो वत्स निर्वृतिमार्गः, यदुत—प्रमाणप्रमेयसंशयप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धान्तावयवतर्कनिर्णयवाद-जल्पवितण्डाहेत्वाभासच्छलजातिनिग्रहस्थानानां तत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । तत्रार्थोपलब्धिहेतुः प्रमाणं, तच्चतुर्धा, तद्यथा—प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानि । तत्र प्रत्यक्षम्—इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारि व्यवसायात्मकं प्रत्यक्षं, तत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानं, तद्यथा—पूर्ववच्छेषवत्सामान्यतोदृष्टं च, तत्र पूर्ववत्कारणात्कार्यानुमानं, यथा मेघोन्नतेर्भविष्यति वृष्टिरिति, शेषव-त्कार्यात्कारणानुमानं, यथा विशिष्टनदीपूरदर्शनादुपरि वृष्टो देव इति, सामान्यतोदृष्टं नाम यथा देवदत्तादौ गतिपूर्विकां देशान्तरप्राप्ति मुपलभ्य दिनकरेऽपि सा गतिपूर्विकैव समधिगम्यते, प्रसिद्धसाधर्म्यात्साध्यसाधनमुपमानं, यथा गौस्तथा गवय इति, आप्तोपदेशः शब्द मागम इत्यर्थः । तदेवमिदं चतुर्विधं प्रमाणमभिहितं । तथाऽऽत्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनःप्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफलदुःखापवर्गास्तु प्रमेयं । किं स्विदित्यनवधारणात्मकः प्रत्ययः संशयः, किमयं स्थाणुः स्याद्वुत पुरुष इति । येन प्रयुक्तः प्रवर्तते तत्प्रयोजनं । अविप्रतिपत्तिविषयापन्नो दृष्टान्तः । सिद्धान्तश्चतुर्विधः, तद्यथा—सर्वतन्त्रसिद्धान्तः प्रतितन्त्रसिद्धान्तः अधिकरणसिद्धान्तः अभ्युपगमसिद्धान्तश्चेति । प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनान्यवयवाः । संशयादूर्ध्वं भवितव्यताप्रत्ययस्तर्कः, यथा भवितव्यमत्र स्थाणुना पुरुषेण वेति । संशयतर्काभ्यामूर्ध्वं

निश्चयतः प्रत्ययो निर्णयः, यथा पुरुष एवायं स्थाणुरेव वा । तिस्रः कथाः—वादजल्पवितण्डाः, तत्र शिष्याचार्ययोः पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेणाभ्यासख्यापनाय वादकथा, विजिगीषुणा सार्धं छलजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालम्भो जल्पः, स एव स्वपक्षप्रतिपक्षस्थापनाहीनो वितण्डा। अनैकान्तिकादयो हेत्वाभासाः । नवकम्बलो देवदत्त इत्यादि छलं । दूषणाभासास्तु जातयः । निग्रहस्थानानि पराजयवस्तूनि, तद्यथा-प्रतिज्ञाहानिः प्रतिज्ञान्तरं प्रतिज्ञाविरोधः प्रतिज्ञासंन्यासः हेत्वन्तरं अर्थान्तरं निरर्थकं अविज्ञातार्थमपार्थकं अप्राप्तकालं न्यूनमधिकं पुनरुक्तं अननुभाषणं अज्ञानं अप्रतिभा कथाविक्षेपो मतानुज्ञा पर्यनुयोज्योपेक्षणं निरनुयोज्यानुयोगः अपसिद्धान्तो हेत्वाभासाश्चेति निग्रहस्थानानि । तदेते प्रमाणादयः षोडश पदार्था नैयायिकदर्शनसमासः ॥ वैशेषिकैः पुनरयं वत्स! परिकल्पितो निर्वृतिनगरीगमनमार्गः, यदुत—द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायानां षण्णां पदार्थानां तत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । स हि निर्वृतिर्निःश्रेयसरूपा । तत्र पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशं कालो दिगात्मा मनो इति नव द्रव्याणि । रूपरसगन्धस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वबुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारगुरुत्वद्रवत्वस्नेहवेगशब्दाः पञ्चविंशतिर्गुणाः । उत्क्षेपणमवक्षेपणमाकुञ्चनं प्रसारणं गमनमिति पञ्च कर्माणि । सामान्यं द्विविधं—परमपरं च, तत्र परं सत्तालक्षणं, अपरं द्रव्यत्वादीति । नित्यद्रव्यवृत्तयोऽन्त्या विशेषाः । अयुतसिद्धानामाधाराधेयभूतानां यः सम्बन्ध इहप्रत्ययहेतुः स समवायः । लैङ्गिकप्रत्यक्षे द्वे एव प्रमाणे । इति वैशेषिकदर्शनसमासार्थः । सांख्यैस्तु वत्स! निजबुद्ध्या परिकल्पितोऽयं निर्वृतिनगर्याः पन्थाः, यदुत—पञ्चविंशतितत्त्वपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः । तत्र त्रयो गुणाः—सत्त्वं रजस्तमश्च । तत्र प्रसादलाघवप्रणयानभिष्वङ्गाद्वेषप्रतीतयः कार्यं सत्त्वस्य, शोकतापभेदस्तम्भोद्वेगापद्वेषाः कार्यं रजसः, मरणसादनबीभत्सदैन्यगौरवाणि तमसः कार्यं । ततः सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, सैव प्रधानमित्युच्यते । प्रकृतेश्च महानाविर्भवति, बुद्धि-

रित्यर्थः । बुद्धेश्चाहङ्कारः । तस्मोऽहङ्कारादेकादशेन्द्रियाणि, तद्यथा—पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थलक्षणानि मनश्चाविर्भवन्ति । तथा तत एवाहङ्कारात्तमोबहुलात्पञ्च तन्मात्राणि स्पर्शरसरूपगन्धशब्दलक्षणान्याविर्भवन्ति । तेभ्यश्च पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि । तदेषा चतुर्विंशतितत्त्वात्मिका प्रकृतिः । तथा परः पुरुषश्चैतन्यस्वरूपः, स चानेको जन्ममरणकरणानां नियमदर्शनाद्धर्मादिषु प्रवृत्तिनानात्वाच्च । प्रकृतिपुरुषयोश्चोपभोगार्थं संयोगः पङ्ग्वन्धयोरिव, उपभोगश्च शब्दाद्युपलम्भो गुणपुरुषान्तरोपभोगश्च । प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि । इति सांख्यदर्शनसंक्षेपार्थः ॥ बौद्धैः पुनर्भद्र! परिकल्पितेयं निर्वृतिनगरीवर्तनी, यदुत—द्वादशायतनानि, तद्यथा—पञ्चेन्द्रियाणि पञ्च शब्दादयो मनो धर्मायतनं च, धर्मास्तु सुखादयो विज्ञेयाः । प्रत्यक्षानुमाने द्वे एव प्रमाणे । इति बौद्धदर्शनसमासार्थः ॥ अथवा वैभाषिकसौत्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदाच्चतुर्विधा बौद्धा भवन्ति, तत्र वैभाषिकमतमिदं, यदुत—क्षणिकं वस्तु, तद्यथा—जातिर्जनयति स्थितिः स्थापयति जरा जर्जरयति विनाशो नाशयति । तथाऽऽत्माऽपि तथाविध एव पुद्गलश्चासावभिधीयते ॥ सौत्रान्तिकमतं पुनरिदं—रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्काराः सर्वशरीरिणामेते पञ्च स्कन्धा विद्यन्ते, न पुनरात्मा । त एव हि परलोकगामिनः । तथा क्षणिकाः सर्वे संस्काराः स्वलक्षणं परमार्थतः । अन्यापोहः शब्दार्थः । सन्तानोच्छेदो मोक्ष इति ॥ योगाचारमतं त्विदं—विज्ञानमात्रमिदं भुवनं, न विद्यते बाह्योऽर्थः । वासनापरिपाकतो नीलपीतादिप्रतिभासः । आलयविज्ञानं सर्ववासनाधारभूतं । आलयविज्ञानविशुद्धिरेव चापवर्ग इति ॥ माध्यमिकदर्शने तु—सर्वशून्यमिदं, स्वप्नोपमः प्रमाणप्रमेयप्रविभागः । 'मुक्तिस्तु शून्यतादृष्टिस्तदर्थं शेषभावना' इति बौद्धविशेषाणां मतसंक्षेपार्थः ॥ लोकायतैः पुनर्वत्स! सा निर्वृतिनगरी नास्तीति प्रख्यापितं लोके, यतोऽमी ब्रुवते—नास्ति निर्वृतिर्नास्ति जीवो नास्ति परलोको नास्ति पुण्यं नास्ति पापमित्यादि ।

किं तर्हि ?, पृथिव्यापस्तेजो वायुरिति तत्त्वानि, तत्समुदाये शरीरेन्द्रियविषयसंज्ञा । तेभ्यश्चैतन्यं मद्याङ्गेभ्यो मदशक्तिवत् । जलबुद्बुद-वज्जीवाः । प्रवृत्तिनिवृत्तिसाध्या प्रीतिः पुरुषार्थः, स च काम एव, नान्यो मोक्षादिः । तस्मात्पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वमस्ति, दृष्टहान्यदृष्टकल्पनासम्भवादिति । प्रत्यक्षमेव चैकं प्रमाणमिति **लोकायतमतसमासः** ॥ मीमांसकानां पुनरेष मार्गः, यदुत—वेदपाठानन्तरं धर्मजिज्ञासा कर्तव्या । यतस्तस्य निमित्तपरीक्षा । निमित्तं च चोदना । यत उक्तं—"चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः" । चोदना च क्रियायां प्रवर्तकं वचनमाहुर्यथा—'अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः' इत्यादि । तेन धर्मो लक्ष्यते, नान्येन प्रमाणेन, प्रत्यक्षादीनां विद्यमानोपलम्भनत्वादिति । प्रत्यक्षानुमानशब्दोपमानार्थापत्त्यभावाः षट् प्रमाणानि । इति **मीमांसकमतसमासः** ॥ अमीभिः पुनर्वत्स ! विवेकमहापर्वतारूढैरप्रमत्तत्वशिखरस्थितैर्जैनपुरनिवासिभिर्जैनलोकैरयं दृष्टो निर्वृतिनगरीगमनमार्गः, यदुत—जीवाजीवास्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्वं । तत्र सुखदुःखज्ञानादिपरिणामलक्षणो जीवः । तद्विपरीतस्त्वजीवः । मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगा बन्धहेतवः स आस्रवः । आस्रवकार्यं बन्धः । आस्रवविपरीतः संवरः । संवरफलं निर्जरा । निर्जराफलं मोक्ष इत्येते सप्त पदार्थाः । तथा विधिप्रतिषेधानुष्ठानपदार्थाविरोधश्च । अत्र जैनदर्शने स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादि कर्तव्यं 'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इति वचनात् 'समसमितिगुप्तिशुद्धा क्रिया असपत्नो योग' इति वचनात् । उत्पादविगमध्रौव्ययुक्तं सत् । एकं द्रव्यमनन्तपर्यायमर्थ इति । प्रत्यक्षपरोक्षे द्वे एव प्रमाणे । इति **जैनमतस्य दिग्दर्शनमात्रम्** ॥ तत्रैते प्रथमास्तावच्चत्वारो वत्स ! वादिनः । नैयायिकादयो नैव, निर्वृतेर्मार्गवेदकाः ॥ १ ॥ यतः—एकान्तनित्यमिच्छन्ति, पुरुषं तत्र गामुकम् । सर्वत्रगं च वाञ्छन्ति, तथाऽन्ये क्षणनश्वरम् ॥ २ ॥ नित्यश्चासौ कथं गच्छेत्तस्यामविचलो यतः । सर्वत्रगश्च यो भद्र !, स क्व गच्छेत्कुतोऽपि वा ? ॥ ३ ॥ नश्वरोऽपि विनष्टत्वान्न तस्यां गन्तुमर्हति । तस्मा-

रित्यर्थः । बुद्धेश्चाहङ्कारः । ततोऽहङ्कारादेकादशेन्द्रियाणि, तद्यथा—पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थलक्षणानि मनश्चाविर्भवति । तथा तत एवाहङ्कारात्तमोबहुलात्पञ्च तन्मात्राणि स्पर्शरसरूपगन्धशब्दलक्षणान्याविर्भवन्ति । तेभ्यश्च पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि । तदेषा चतुर्विंशतितत्त्वात्मिका प्रकृतिः । तथा परः पुरुषश्चैतन्यस्वरूपः, स चानेको जन्ममरणकरणानां नियमदर्शनाद्धर्मादिषु प्रवृत्तिनानात्वाच्च । प्रकृतिपुरुषयोश्चोपभोगार्थं संयोगः पङ्ग्वन्धयोरिव, उपभोगश्च शब्दाद्युपलम्भो गुणपुरुषान्तरोपभोगश्च । प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि । इति सांख्यदर्शनसंक्षेपार्थः ॥ बौद्धैः पुनर्भद्र[1] परिकल्पितेयं निर्वृतिनगरीवर्तनी, यदुत—द्वादशायतनानि, तद्यथा—पञ्चेन्द्रियाणि पञ्च शब्दादयो मनो धर्मायतनं च, धर्मास्तु सुखादयो विज्ञेयाः । प्रत्यक्षानुमाने द्वे एव प्रमाणे । इति बौद्धदर्शनसमासार्थः ॥ अथवा वैभाषिकसौत्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदाच्चतुर्विधा बौद्धा भवन्ति, तत्र वैभाषिकमतमिदं, यदुत—क्षणिकं वस्तु, तद्यथा—जातिर्जनयति स्थितिः स्थापयति जरा जर्जरयति विनाशो नाशयति । तथाऽऽत्माऽपि तथाविध एव पुद्गलश्चासावभिधीयते ॥ सौत्रान्तिकमतं पुनरिदं—रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्काराः सर्वशरीरिणामेते पञ्च स्कन्धा विद्यन्ते, न पुनरात्मा । त एव हि परलोकगामिनः । तथा क्षणिकाः सर्वे संस्काराः स्वलक्षणं परमार्थतः । अन्यापोहः शब्दार्थः । सन्तानोच्छेदो मोक्ष इति ॥ योगाचारमतं त्विदं—विज्ञानमात्रमिदं भुवनं, न विद्यते बाह्यार्थः । वासनापरिपाकतो नीलपीतादिप्रतिभासाः । आलयविज्ञानं सर्ववासनाधारभूतं । आलयविज्ञानविशुद्धिरेव चापवर्ग इति ॥ माध्यमिकदर्शने तु—सर्वशून्यमिदं, स्वप्नोपमः प्रमाणप्रमेयप्रविभागः । 'मुक्तिस्तु शून्यतादृष्टिस्तदर्थं शेषभावना' इति बौद्धविशेषाणां मतसंक्षेपार्थः ॥ लोकायते पुनर्वत्स ! सा निर्वृतिनगरी नास्तीति प्रख्यापितं लोके, यतोऽमी ब्रुवते—नास्ति निर्वृतिर्नास्ति जीवो नास्ति परलोको नास्ति पुण्यं नास्ति पापमित्यादि ।

किं तर्हि ?, पृथिव्यापस्तेजो वायुरिति तत्त्वानि, तत्समुदाये शरीरेन्द्रियविषयसंज्ञा । तेभ्यश्चैतन्य मदाङ्गेभ्यो मदशक्तिवत् । जलबुद्बुदवज्जीवाः । प्रवृत्तिनिवृत्तिसाध्या प्रीतिः पुरुषार्थः, स च काम एव, नान्यो मोक्षादिः । तस्मान्नान्यत्पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वमस्ति, अदृष्टान्यदृष्टकल्पनासम्भवादिति । प्रत्यक्षमेव चैकं प्रमाणमिति लोकायतमतसमासः ॥ मीमांसकानां पुनरेष मार्गः, यदुत—वेदपाठानन्तरं धर्मजिज्ञासा कर्तव्या । यतश्चैव ततस्तस्य निमित्तपरीक्षा । निमित्तं च चोदना । यत उक्तं—"चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः" । चोदना च क्रियायां प्रवर्तकं वचनमाहुर्यथा—'अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामः' इत्यादि । तेन धर्मो लक्ष्यते, नान्येन प्रमाणेन, प्रत्यक्षादीनां विद्यमानोपलम्भनत्वादिति । प्रत्यक्षानुमानशब्दोपमानार्थापत्त्यभावाः षट् प्रमाणानि । इति मीमांसकमतसमासः ॥ अमीभिः पुनर्वत्स[1] विवेकमहापर्वतारूढैरप्रमत्तत्वशिखरस्थितैर्जैनपुरनिवासिभिर्जैनलोकैरयं दृष्टो निर्वृतिनगरीगमनमार्गः, यदुत—जीवाजीवास्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्वं । तत्र सुखदुःखज्ञानादिपरिणामलक्षणो, जीवः । तद्विपरीतस्त्वजीवः । मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगा बन्धहेतवः स आस्रवः । आस्रवकार्यं बन्धः । आस्रवविपरीतः संवरः । संवरफलं निर्जरा । निर्जराफलं मोक्ष इत्येते सप्त पदार्थाः । तथा विधिप्रतिषेधानुष्ठानपदार्थाविरोधश्च । अत्र जैनदर्शने स्वर्गकेवलार्थिना तपोध्यानादि कर्तव्यं 'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इति वचनात् 'समितिगुप्तिशुद्धा क्रिया असपत्नो योग' इति वचनात् । उत्पादविगमध्रौव्ययुक्तं सत् । एकं द्रव्यमनन्तपर्यायमर्थ इति । प्रत्यक्षपरोक्षे द्वे एव प्रमाणे । इति जैनमतस्य दिग्दर्शनमात्रम् ॥ तत्रैते प्रथमास्तावच्चत्वारो वत्स[1] वादिनः । नैयायिकादयो नैव, निर्वृतेर्मार्गवेदकाः ॥ १ ॥ यत —एकान्तनित्यमिच्छन्ति, पुरुषं तत्र गामुकम् । सर्वत्रगं च वाञ्छन्ति, तथाऽन्ये क्षणनश्वरम् ॥ २ ॥ नित्यश्चासौ कथं गच्छेत्तस्यामविचलो यतः । सर्वत्रगश्च यो भद्र[1], स कं गच्छेत्कुतोऽपि वा ? ॥ ३ ॥ नश्वरोऽपि विनष्टत्वान्न तस्यां गन्तुमर्हति । तस्मा-

देवे न जानन्ति, मार्गं तस्यास्तपस्विन ॥४॥ लोकायतास्तु दूरेण, वर्तन्ते वत्स ! निर्वृतेः । ये हि पापहतात्मानो, निराकुर्वन्ति तामपि ॥५॥ किं च—लोकायतमतं प्राज्ञैर्ज्ञेयं पापौघकारणम् । निर्द्वन्द्वानन्दपूर्णाया, निर्वृतेः प्रतिषेधकम् ॥ ६ ॥ तस्माद्दुष्टाशयकरं, क्लिष्टमनस्सविचिन्तितम् । पापभूत सदा धीरैर्वर्ज्यं नास्तिकदर्शनम् ॥ ७ ॥ परमार्थेन सा वत्स !, नेष्टा मीमांसकैरपि । ये सर्वज्ञं निराकृत्य, वेदप्रामाण्यमीरितम् ॥ ८ ॥ तदेवमेते सर्वेऽपि, भूमिष्ठपुरवासिनः । अनेन कारणेनोक्ता, मिथ्यादर्शनमोहिता ॥ ९ ॥ एते तु शिखरारूढाः, पुरे वास्तव्यका जनाः । च वदन्ति स निर्मिथ्यो, निर्वृतेः प्रगुणः पथः ॥ १० ॥ ततश्च—यथावस्थितसन्मार्गवेदिना वीर्यशालिनाम् । महत्समो न बाधायै, मिथ्यादर्शननामकः ॥ ११ ॥ ज्ञानसद्ध्यानपूतास्ते, निःस्पृहा भवचारके । चारित्रयानमारुह्य, निर्वृतिं यान्ति मानवाः ॥ १२ ॥ यथा च सन्मा(त्यो मा)र्गोऽयं, यथा चान्ये न तद्विधाः । इद च पुरतो वत्स !, यथाहं ते विचारये ॥१३॥ ततो जन्म समाप्त्येति, न विचारस्य निष्ठितिः । तेनेव ते समासेन, प्रविभज्य निवेद्यते ॥ १४ ॥ युग्मम् । ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणो ह्यान्तरो मतः । विशुद्धिर्निर्वृतेर्मार्गः, प्रगुणः सुपरिस्फुटः ॥ १५ ॥ स दृष्टः पर्वतास्थैर्न दृष्टो भूमिवासिभिः । तेनैते तत्र गन्तारो, न गन्तारो भुवि स्थिता ॥ १६ ॥ तदेते कथितास्तुभ्यं, भवचक्रे मया जनाः । ये मिथ्यादर्शनाख्येन, तेन भद्र ! विडम्बिताः ॥ १७ ॥ प्रकर्षः प्राह मामेदं, भवचक्र मया पुरम् । सर्वं विलोकितं दृष्टं, वीर्यमान्तरमङ्गुजाम् ॥ १८ ॥ केवल सचित जात, महाहास्यकरं परम् । आभाणक जगत्यत्र, यद्बालैरपि गीयते ॥ १९ ॥ गन्त्रीमनुष्यसामग्र्या, यो वधूमाहरिष्यति । तस्यैव विस्मृता हन्त, सा वधूरिति कौतुकम् ॥ २० ॥ तथाहि—महामोहादिजेतारो, महात्मानो नरोत्तमाः । द्रष्टव्या भवचक्रेऽत्र, सन्तोषसहिताः किल ॥ २१ ॥ एतदर्थमिहायातौ, मामावामत्र पत्तने । न दृष्टास्ते महात्मानो, न च सन्तोषभूपतिः ॥ २२ ॥ अतोऽधुनापि तान्मामो, मदनुग्रहकाम्यया ।

गत्वा ते यत्र वर्तन्ते, तत्स्थानं दर्शयत्वलम् ॥ २३ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स!, यदिदं शिखरे स्थितम् । जैनं पुरं भवन्त्येव, नूनमत्र
तथाविधा ॥ २४ ॥ तत्रावत्रैव गच्छावो, येनेदं ते कुतूहलम् । साक्षाद्दर्शनतो वत्स!, नि शेषं परिपूर्यते ॥ २५ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते,
द्वौ गतौ तत्र सत्पुरे । दृष्टाश्च साधवस्तत्र, निर्मलीमसमानसाः ॥ २६ ॥ विमर्शः प्राह भद्रैते, ते लोका यैर्महात्मभिः । निक्षिप्ता
निजवीर्येण, महामोहादिभूभुजः ॥ २७ ॥ "सर्वे भगवतामेषां, बान्धवा वत्स! जन्तवः । एते त्रसेतराणां च, बान्धवाः सर्वदेहिनाम्
"॥ २८ ॥ समस्ता मातरोऽमीषां, नरामरपशुस्त्रियः । एतेऽपि सुतवत्तासां, भगवन्तो नरोत्तमाः ॥ २९ ॥ बाह्ये परिग्रहे वत्स!, निजेऽपि
"च शरीरके । चित्तं न लग्नमेतेषां, पद्मवज्जलपङ्कयोः ॥ ३० ॥ सत्यं भूतहितं वाक्यममृतक्षरणोपमम् । एते परीक्ष्य भाषन्ते, कार्ये सति
"मिताक्षरम् ॥ ३१ ॥ असत्क्रयोगसिद्धार्थं, सर्वदोषविवर्जितम् । आहारमेते गृह्णन्ति, लौल्यनिर्मुक्तचेतसः ॥ ३२ ॥ किं चेह बहुनोक्तेन?,
"चेष्टा या या महात्मनाम् । सा सा भगवतामेषा, महामोहादिसूदनी ॥ ३३ ॥ तेन वत्स! भगवतामेतेषां सम्बन्धिन्याऽपेक्षया तस्यां
"चित्तवृत्तिमहाटव्यामेव जानीहि यदुत—अत्यन्तशुष्का सा प्रमत्तता नदी, विरलीभूतं तद्विलसितपुलिनं, परिभग्नश्चित्तविक्षेपमण्डपः,
"निरस्ता तृष्णावेदिका, विघटितं विपर्यासविष्टरं, सचूर्णिता चाविद्यागात्रयष्टिः, प्रलीनो महामोहराजः, उच्चाटितो महामिथ्यादर्शनपि-
"शाचः, निर्नष्टो रागकेसरी, निर्भिन्नो द्वेषगजेन्द्रः, विपाटितो मकरध्वजः, विदारितो विषयाभिलाषः, निर्वासिता महामूढतादयस्तद्भार्याः,
"विहिंसितो हासभटः, विकर्तिता जुगुप्सारती, निपूदितौ भयशोकौ, विदलिता दुष्टाभिसन्धिप्रभृतयश्चरटाः, पलायितानि डिम्भरूपाणि,
"विद्राविता ज्ञानसंवरणादयस्ते त्रयो दुष्टनरपतयः, अनुकूलीभूतास्ते चत्वारः सामन्ता मध्यवर्तिनो वेदनीयादयः, व्यपगतं चतुरङ्गमपि
"तत्सकलं बलं, प्रशान्ता बिब्बोकाः, विगलिता विलासाः, तिरोभूताः समस्तविकाराः । किं बहुना? सर्वथा—यद्दृष्टं भवता तस्यां, त-

"र्णित च मया पुरा । यत्तु किञ्चित्समस्तानां, दुःखद भावदेहिनाम् ॥ १ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्या, तत्सर्वमिह संस्थिता । प्रलीन वत्स !
"पश्यन्ति, नूनमेवं महाधियः ॥२॥ युग्मम् सा सर्वोपद्रवैर्मुक्ता, शेषा रत्नौघपूरिता । एतेषां ध्यानयोगेन, चित्तवृत्तिः प्रभासते ॥३॥ सदेवं
"ते महात्मानो, ये मया वत्स ! वर्णिताः । पूर्वं तपोधनाः सम्यक्, पश्य विस्फारितेक्षण ॥ ४ ॥ प्रकर्षेणोक्तं—चारु चारु कृत माम !,
विहितो मदनुग्रहः । अनितः धूतपापोऽहमेतेषां दर्शनात्त्वया ॥ ५ ॥ कृत मानसनिर्वाणं, विहितः पटुलोचनः । आनन्दाम्बुवसेकेन, गात्र
निर्वापित च मे ॥ ६ ॥ केवल दर्शनीयोऽसौ, ममाद्यापि ननु त्वया । यो वर्णितो महावीर्यो, माम ! सन्तोषभूपतिः ॥ ७ ॥ विमर्शे-
नोक्तं—य एष दृश्यते वत्स !, सद्दृष्टेः सुखदायकः । शुभ्रचित्तसमाधानो, नाम विस्तीर्णमण्डपः ॥ ८ ॥ सर्वेषां वल्लभोऽमीषां, जनानां
पुरवासिनाम् । स सन्तोषमहाभूपो, नूनमत्र भविष्यति ॥ ९ ॥ प्रकर्षः प्राह यद्येवं, ततोऽत्रैव प्रविश्यताम् । एवं भवतु वत्सेति,
वभाषे तस्य मातुलः ॥ १० ॥ प्रविश्य चोचिते देशे, ताभ्यां दृष्टः स मण्डप । निजप्रभावविक्षिप्तजनसन्तापसुन्दरः ॥ ११ ॥ तत्र
च—राजमण्डलमध्यस्थं, दीप्तिनिर्धूततामसम् । वेष्टितं भूरिलोकेन, सच्चिदानन्ददायकम् ॥ १२ ॥ विशालवेदिकारूढमुपविष्टं वरासने ।
दृष्टवन्तौ नरेन्द्रं तौ, पश्यतः स्म चतुर्मुखम् ॥ १३ ॥ ततः प्रकर्षस्तं वीक्ष्य, मनसा हर्षनिर्भरः । मनाक् सजातसन्देहो, मातुलं प्रत्य-
भाषत ॥ १४ ॥ अहो रम्यमिदं जैन, पुरं यत्रेदृशः प्रभुः । ईदृशो मण्डपो लोका, वास्तव्या यत्र चेदृशाः ॥ १५ ॥ एव च स्थिते—
यत्रेदृश पुरं माम !, विवेकवरपर्वते । किं सोऽयं भवचक्रेऽत्र, वर्तते दोषपूरिते ॥ १६ ॥ विमर्शेनोदितं वत्स !, यस्मिन्नेष महागिरिः ।
वर्तते तवद् वक्ष्ये, स्थानमस्य निशामय ॥ १७ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, वर्तते परमार्थतः । भवचक्रे तु विद्वद्भिरुपचारेण कथ्यते ॥ १८॥
यतोऽत्र विद्यते वत्स !, सल्लोकपरिपूरितम् । अन्तरङ्गं सुविस्तीर्णं, पुरं सात्त्विकमानसम् ॥ १९ ॥ तत्राय संस्थितो वत्स !, विवेकवरप-

वेतः । आधाराधेयसम्बन्धस्तेनैव परिकीर्तितः ॥ २० ॥ प्रकर्षेणोदितं—माम ! यथैव ततो यदिदमस्य पर्वतस्याधारभूतं सात्त्विकमानसं पुरं ये च तत्सेविनो बहिरङ्गलोकाः यच्चायं विवेकमहागिरिः यच्चेदमप्रमत्तशिखरं यश्चासौ जैनं पुरं ये चात्र स्थिता बहिरङ्गजनाः यच्चायं चित्तसमाधानमहामण्डपो या चेयं वेदिका यच्चेदं सिंहासनं यश्चायं नरेन्द्रो यश्चायमस्य परिवारः तदिदं सर्वं मम जन्मापूर्वं ततो ममानुग्रहधिया प्रत्येकं विशेषतस्तद्वर्णयितुमर्हसि माम, विमर्शेनोक्तं—वत्स ! यद्येवं तत समाकर्णय—यदिदं पर्वताधारं, पुरं सात्त्विकमानसम् । तदन्तरङ्गरत्नानां, सर्वेषामाकरो मतम् ॥ २१ ॥ अनेकदोषपूर्णेऽपि, भवचक्रे व्यवस्थितम् । नेदं स्वरूपतो वत्स !, दोषसंश्लेषभाजनम् ॥ २२ ॥ अधन्या भवचक्रेऽत्र, वर्तमाना मनुष्यकाः । इदं स्वरूपतो वत्स !, न पश्यन्ति कदाचन ॥ २३ ॥ यानि निर्मलचित्तादिपुराण्यन्तरभूमिषु । अत्रैव प्रतिबद्धानि, तानि जानीहि मातुल ॥ २४ ॥ स कर्मपरिणामाख्यो, राजा नेदं महापुरम् । समुक्तिं ददात्येकं, महामोहादिभूभुजाम् ॥ २५ ॥ किं तर्हि ?, स्वयमेव भुनक्तीदं, तथाऽन्यैर्वरभूमिपैः । शुभाशयादिभिर्वत्स !, भोजयेच्च समुक्तिकम् ॥ २६ ॥ इदं हि जगतः सारमिदं च निरुपद्रवम् । इदमेव कृताह्लादं, बहिर्जनमनोहरम् ॥ २७ ॥ तदिदं ते समासेन, पुरं सात्त्विकमानसम् । निवेदितं मया वत्स !, शृणु चात्राधुना जनम् ॥ २८ ॥ ये लोका निवसन्त्यत्र, पुरे सात्त्विकमानसे । बहिरङ्गा भवन्त्येषां, शौर्यवीर्यादयो गुणाः ॥ २९ ॥ बहिरङ्गा जनास्ते हि, निवसन्त्यत्र सत्पुरे । पुरमाहात्म्यमात्रेण, गच्छन्ति विबुधालये ॥ ३० ॥ अन्यच्च वसतामत्र, पुरे सात्त्विकमानसे । प्रत्यासन्नतया याति, विवेको दृष्टिगोचरे ॥ ३१ ॥ ततश्च—यदारोहन्त्यमु लोका, विवेकवरपर्वतम् । ततो जैनं समासाद्य, पुरं यान्ति सुखास्पदम् ॥ ३२ ॥ एवं च स्थिते—पुरप्रभावमात्रेण, सदैवैते सुन्दरा जनाः । विवेकशिखरारूढाः, पुनः स्युरतिसुन्दराः ॥ ३३ ॥ किं च—अन्येषां पापिनां वत्स !, भवचक्रनिवासिनाम् । सदा न प्रति

"बोद्धमेषु अवष्टभ्नन्ति परीषहेषु सयन्ते विघ्नाद्युपसर्गेषु गूहयति प्रवचनमालिन्य मथ्नयन्तीन्द्रियधूर्त्तगण लुभ्यन्ति तपश्चरणेषु गृध्यन्ति
"वैयावृत्याचरणेषु अभ्युपपद्यन्ते सद्ध्यानयोगेषु तृष्यन्ति परोपकारकरणेषु निघ्नन्ति प्रमादचौरवृन्द बिभ्यति भवचक्रभ्रमणात् जुगुप्सन्ते
"विमार्गचारितां रमन्ते निर्वृतिनगरीगमनमार्गे उपहसन्ति विषयसुखशीलता उद्विजन्ते शैथिल्याचरणात् शोचन्ति चिरन्तनदुश्चरितानि
"गर्हन्ते निजधीकस्खलितानि निन्दन्ति भवचक्रनिवास आराधयन्ति जिनाज्ञायुवर्तिं प्रतिसेवन्ते द्विविधशिक्षाललना ॥" तत्रैव सर्वकार्याणि,
महामोहादिभूभुजाम् । एतेषु नाम[1] हस्यन्ते, जैनेषु सुपरिस्फुटम् ॥ ६९ ॥ तत्कथ भवता प्रोक्तमेव सति ममामत । यथैते दूरतस्त्यक्ता,
महामोहादिशत्रुभि ॥ ७० ॥ विमर्शेनोदित वत्स!, य एते भवतोदिताः । महामोहादयस्तेऽन्ये, वत्सला जैनबान्धवा ॥ ७१ ॥
एवं हि द्विविधा वत्स[1], महामोहादयो मताः । एकेऽरयोऽत्र जन्तूनामपरेऽतुलबान्धवाः ॥ ७२ ॥ यत —प्रथमा भवचक्रेऽत्र, पात-
यन्ति सदा जनम् । अप्रशस्ततया तेषां, प्रकृति खलु तादृशी ॥ ७३ ॥ इतरे निर्वृतिं लोक, नयन्ति निकटे स्थिता । प्रशस्तास्ते यत-
स्तेषां, प्रकृति साऽपि तादृशी ॥ ७४ ॥ तदेते शत्रुभिस्त्यक्ता, बन्धुभिः परिवेष्टिताः । महामोहादिभिर्वत्स[1], मोदन्ते जैनसज्जना
॥७५॥ एव च—अमी सकलकल्याणभाजिनो जैनसज्जनाः । निवेदिता मया तुभ्यमधुना शृणु मण्डपम् ॥ ७६ ॥ अथ चित्तसमाधानो,
मण्डपः सर्वदेहिनाम् । संप्राप्तः कुरुते सौख्यमतुलं निजवीर्यतः ॥ ७७ ॥ अस्यैव भूपतेर्नूनमास्थानार्थं विनिर्मितः । वेधसा त्रिजगद्वन्द्यो-
दारादेष मण्डपः ॥ ७८ ॥ नास्त्येव भवचक्रेऽत्र, सुखगन्धोऽपि सुन्दर!। यावच्चित्तसमाधानो, नैष संप्राप्यते जनैः ॥७९॥
तदेष लेशतो वत्स[1], वर्णितो वरमण्डपः । एषा निःस्पृहता नाम, वेदिका ते निवेद्यते ॥ ८० ॥ ये लोका सेविको वत्स[1], सरन्त्येनां
पुनः पुन । तेषां शब्दादयो भोगाः, प्रतिभान्ति विषोपमाः ॥ ८१ ॥ न तेषु वर्तते चित्त, क्षीयते कर्मसञ्चयः । जायन्ते निर्मलत्वेन,

भवचक्रपराङ्मुखाः ॥ ८२ ॥ येषामेषा स्थिता चित्ते, धन्यानां वत्स! वेदिका । नेन्द्रैर्न देवैर्नो भूपैर्नान्यैस्तेषां प्रयोजनम् ॥ ८३ ॥ एषाऽपि नूनमस्यैव, निविष्टा वरभूपतेः । आस्थानार्थं विधात्रेति, वत्स! सुन्दरवेदिका ॥ ८४ ॥ इयं निःस्पृहता तात!, वर्णिता ते सुवेदिका । जीववीर्यमिदं नाम, साम्प्रतं शृणु विष्टरम् ॥ ८५ ॥ जीववीर्यमिदं येषां, परिस्फुरति मानसे । सुखमेव परं तेषां, दुःखानामुद्भवः कुतः? ॥ ८६ ॥ अयं हि राजा दीप्ताङ्गो, दृश्यते यश्चतुर्मुखः । निविष्टोऽत्र जगद्बन्धुर्दत्तास्थानो मनोरमे ॥ ८७ ॥ यः शुभ्रः परिवारोऽस्य, यद्राज्यं या विभूतयः । यच्चातुलं महत्तेजो, विष्टरं तत्र कारणम् ॥ ८८ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, पुरं लोका महागिरिः । शिखरं सत्पुरं लोका, मण्डपो वरवेदिका ॥ ८९ ॥ राजाऽयं सह सैन्येन, राज्यं भुवनसुन्दरम् । जगच्चित्तमिदं सर्वं, माहात्म्येनास्य नन्दति ॥ ९० ॥ तथाहि—यदैतन्न भवत्यत्र, जीववीर्यं वरासनम् । महामोहादिभिः सर्वं, तदिदं परिभूयते ॥ ९१ ॥ विद्यमाने पुनर्वत्स!, जीववीर्यवरासने । महामोहादयो नैव, प्रविशन्त्यत्र मण्डपे ॥ ९२ ॥ अन्यच्च—कश्चित्तिरस्कृतं तात!, महामोहादिभिर्बलम् । इदमाविर्भवत्येव, जीववीर्यप्रभावतः ॥ ९३ ॥ इदं सिंहासनं वत्स!, यावदत्र प्रकाशते । तावद्धि सर्वतोभद्रं, राजा सैन्यं गिरिः पुरम् ॥ ९४ ॥ तदिदं वर्णितं वत्स!, जीववीर्यवरासनम् । परिवारयुतो राजा, साम्प्रतं ते निवेद्यते ॥ ९५ ॥ प्रकर्षेण चिन्तितं—अये! यान्येतानि प्रतिपादितान्यनेन मे वस्तूनि तेषामेष भावार्थो मम स्फुरति हृदये यदुत—अकामनिर्जरापेक्षं, जन्तुवीर्यं यदुत्कटम् । मिथ्यादृष्टेर्विना ज्ञानं, तद्धि सात्त्विकमानसम् ॥ ९६ ॥ ये तेन संयुता लोका, वास्तव्यास्ते प्रकीर्तिताः । त एव तत्प्रभावेण, प्रयान्ति विबुधालये ॥ ९७ ॥ धनपुत्रकलत्रादेः, शरीरात्कर्मणस्तथा । अन्योऽहं भेदतो बुद्धा, महामोहादिशत्रवः ॥ ९८ ॥ अज्ञातजैनसिद्धान्ते, कर्मनिर्जरणात्मने । या स्यादेवंविधा बुद्धिः, स विवेक इहोच्यते ॥ ९९ ॥ युग्मम् । विवेकादप्रमत्तत्वं, कषायादिनिवर्तने । यच्चैतद्गुणोपाधा,

"योहणेषु अवष्टभ्नन्ति परीषहेषु स्मयन्ते दिव्याद्युपसर्गेषु गूहयति प्रवचनमालिन्यं वञ्चयन्तीन्द्रियधूर्तगणं लुभ्यन्ति तपश्चरणेषु गृध्यन्ति
"वैयावृत्यकरणेषु अभ्युपपद्यन्ते सद्ध्यानयोगेषु तृप्यन्ति परोपकारकरणेषु निघ्नन्ति प्रमादचौरवृन्दं बिभ्यति भवचक्रभ्रमणात् जुगुप्सन्ते
"विमार्गचारितां रमन्ते निर्वृतिनगरीगमनमार्गे उपहसन्ति विषयसुखशीलतां उद्विजन्ते शैथिल्याचरणात् शोचन्ति चिरन्तनदुश्चरितानि
"गर्हन्ते निजशीलस्खलितानि निन्दन्ति भवचक्रनिवासं आराधयन्ति जिनाज्ञायुवतिं प्रतिसेवन्ते द्विविधशिक्षाललनां ॥" तदेवं सर्वकार्याणि, महामोहादिशत्रूणाम् । एतेषु नाम[1] दृश्यन्ते, जैनेषु सुपरिस्फुटम् ॥ ६९ ॥ तत्कथं भवता प्रोक्तमेवं सति ममाग्रतः । यथैते दूरतस्त्यक्ता, महामोहादिशत्रुभिः ॥ ७० ॥ विमर्शेनोदितं वत्स[1], य एते भवतोदिताः । महामोहादयस्तेऽन्ये, वत्सला जैनबान्धवाः ॥ ७१ ॥ एते हि द्विविधा वत्स !, महामोहादयो मताः । एकेऽरयोऽत्र जन्तूनामपरेऽतुलबान्धवाः ॥ ७२ ॥ यतः—प्रथमा भवचक्रेऽत्र, पातयन्ति सदा जनम् । अप्रशस्ततया तेषां, प्रकृतिः खलु तादृशी ॥ ७३ ॥ इतरे निर्वृतिं लोकं, नयन्ति निकटे स्थिताः । प्रशस्तास्ते यतस्तेषां, प्रकृतिः साऽपि तादृशी ॥ ७४ ॥ तदेते शत्रुभिस्त्यक्ता, बन्धुभिः परिवेष्टिताः । महामोहादिभिर्वत्स[1], मोदन्ते जैनसज्जनाः ॥७५॥ एवं च—अमी सकलकल्याणभाजिनो जैनसज्जनाः । निवेदिता मया तुभ्यमधुना शृणु मण्डपम् ॥ ७६ ॥ अयं चित्तसमाधानो, मण्डपः सर्वदेहिनाम् । सम्प्राप्तः कुरुते सौख्यमतुलं निजवीर्यतः ॥ ७७ ॥ अस्यैव भूपतेर्नूनमास्थानार्थं विनिर्मितः । वेधसा त्रिजगद्वन्धो यद्दरादेष मण्डपः ॥ ७८॥ नास्त्येव भवचक्रेऽत्र, सुखगन्धोऽपि सुन्दर !। यावच्चित्तसमाधानो, नैष संप्राप्यते जनैः ॥७९॥ तदेष लेशतो वत्स[1], वर्णितो वरमण्डपः । एषा निःस्पृहता नाम, वेदिका ते निवेद्यते ॥ ८० ॥ ये लोका वेदिकां वत्स !, स्मरन्त्येनां पुनः पुनः । तेषां शब्दादयो भोगा, प्रतिभान्ति विषोपमाः ॥ ८१ ॥ न तेषु वर्तते चित्तं, क्षीयते कर्मसञ्चयः । जायन्ते निर्मलत्वेन,

वत्स!, साधूनां शीलमुत्तमम् ॥ ११९ ॥ तेभ्यः सपूर्णमादेश, सुखमेतत्प्रयच्छति ।' किञ्चिन्मात्र प्रकुर्वन्ति, वचोऽस्य' मुनिशेपकाः
॥ १२० ॥ शीलास्य वदनं वत्स!, तपिद वर्णित मया । तृतीय तु तपोनाम, वदन तन्निबोध मे ॥ १२१ ॥ चारित्रधर्मराजस्य, त
क्रमेत मनोहरम् । आकाङ्क्षार्थिविनाशेन, जनेऽत्र कुरुते सुखम् ॥ १२२ ॥ विशिष्टमानसवेगशमसातकरं परम् । तप सततमिद वक्त्रस
न्यायाधमुखावहम् ॥ १२३ ॥ श्वमस्य नरेन्द्रस्य, वदन वीक्ष्य सज्जनाः । आराध्य च महासत्त्वा, निर्वृतिं यान्ति लीलया ॥ १२४ ॥
तदिद ते तपोनाम, भूपतेर्वदनं मया । कथित साम्प्रत वक्ष्ये, चतुर्थ शुद्धभावनम् ॥ १२५ ॥ स्मृत निरीक्षित भक्त्या, सज्जनैरेकम-
नसा । निःशेषपापसघातदलन कुरुते सुखम् ॥ १२६ ॥ अस्यादेशादिमे जैना, भावयन्तीह सज्जना ।—"समस्तवस्तुविस्तारमतितुच्छ
"विनश्वरम् ॥ १२७ ॥ नास्तीह शरण लोके, दुःखपीडितदेहिनाम् । एकश्च जायते जन्तुर्म्रियते च भवोदधौ ॥ १२८ ॥ यदिद देहिनां
"किञ्चिदिहावन्धविधायकम् । शरीरं धनमन्यद्वा, सर्व तद्भिन्नमात्मनः ॥ १२९ ॥ मूत्रासृक्छेदजम्बालपूरित च कलेवरम् । तदत्रात्यन्त-
"बीभत्से, शुचिता धो न विद्यते ॥ १३० ॥ माता भूत्वा पुनर्भार्या, भवत्यत्र भवोदधौ । कर्मास्रवो भवत्येव, पापानुष्ठानकारिणाम्
"॥ १३१ ॥ निवृत्तानां सदाचारात्स्यायते परसवरः । तपसा तु भवत्येव, सतत कर्मनिर्जरा ॥ १३२ ॥ मृता जाताश्च सर्वेषु, लोको
"देशेषु जन्तव । भक्षितानि च सर्वेषु, रूपिद्रव्याणि जन्तुना ॥ १३३ ॥ ससारसागरोत्तारकारकश्च जिनोदितः । धर्मः सुदुर्लभा चात्र,
"बोधिः सर्वज्ञदर्शने ॥ १३४ ॥ अष्टभिः कुलकम् ।" ये चैव भावयन्त्यत्र, महासशुद्धबुद्धयः । आदेश वदनस्यास्य, ते धन्यास्ते मन-
स्विनः ॥ १३५ ॥ चारित्रधर्मराजस्य, वदन चारुदर्शनम् । इद वत्स! प्रकृत्यैव, सर्वसौख्यकर परम् ॥ १३६ ॥ तदेव वदनैर्वत्स!,
चतुर्भिः पुरवासिनाम् । एषां निःशेषसौख्यानि, करोत्येव महानृपः ॥ १३७ ॥ किं च—सर्वेषामेव सुखदो, भुवनोदरचारिणाम् । वत्स!

शिखरे तदुदाहृतम् ॥ १०० ॥ चतुर्वर्णमहासङ्घप्रमोदपरकारणम् । श्रावकाश्च पुनर्जैन, वचन पुरमुच्यते ॥ १०१ ॥ वात्सल्यका जनास्तत्र,
ये तदादेशकारिणः । त एव च चतुर्वर्णा, यथोक्तगुणभूषणाः ॥ १०२ ॥ एष एव च सारोऽत्र, यथार्थो वरमण्डपः । यतः—विना
चित्तसमाधान, पुरमेतन्न शोभते ॥ १०३ ॥ वेदिका चासन चैव, कथित प्रकटाक्षरैः । यथार्थमेव विज्ञेयमिदं द्वितयमञ्जसा ॥ १०४ ॥
ततो येन मया सर्वमिद भावार्थसंयुतम् । मुक्त सोऽह नृप सैन्य, मोक्ष्ये नास्त्यत्र सशयः ॥ १०५ ॥ ततश्च—तोषावष्टम्भतुष्टात्मा, स
प्राह निजमातुलम् । माम! वर्णय राजान, येनाहमवधारये ॥ १०६ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्त, वत्स! योऽय नराधिप । लोके चारित्रध-
र्मोऽय, प्रसिद्धोऽत्यन्तसुन्दरः ॥ १०७ ॥ अनन्तवीर्यो विख्यातः, प्रगुणो जगते हित । समृद्धः कोशदण्डाभ्यां, ज्ञेय सर्वगुणाकरः
॥ १०८ ॥ यान्यस्य वत्स! दृश्यन्ते, चत्वारि वदनानि भोः! । तेषां नामानि ते वक्ष्ये, वीर्याणि च निबोध मे ॥ १०९ ॥—दान
शीलं तपस्तात!, चतुर्थ शुभभावनम् । एतानि ननु वक्त्राणां, नामान्येषां यथाक्रमम् ॥ ११० ॥ तत्राद्य स्थापयत्यत्र, पात्रेभ्यो जैनस-
त्पुरे । सज्ज्ञान मोहनाशार्थमभयं जगतः प्रियम् ॥ १११ ॥ तथा—सद्धर्माधारदेहानां, मदुपष्टम्भकारणम् । आहारवस्त्रपात्रादि, दीयता-
मिति भाषते ॥ ११२ ॥ दीनान्धकृपणेभ्यश्च, दीयमानं कृपापरैः । आहारादिकमेतन्मो!, वदन न निषेधति ॥ ११३ ॥ गवाश्वभूमिहे-
मानि, यच्चान्यदपि तादृशम् । तन्नेच्छति गुणाभावाद्दीयमानमिद मुखम् ॥ ११४ ॥ अन्यच्च—सदाशयकर वक्त्रमामहच्छेदकारकम् ।
इह जगति लोकानामनुकम्पाप्रवर्तकम् ॥ ११५ ॥ दानाख्य तदिदं भद्र!, वर्णित प्रथमं मुखम् । भूपतेरस्य शीलाख्यं, द्वितीयमधुना
शृणु ॥ ११६ ॥—य एते साधवो वत्स!, वर्तन्ते जैनसत्पुरे । यदिदं भाषते वक्त्र, तदेते सर्व प्रकुर्वते ॥ ११७ ॥ अष्टादश सहस्राणि,
नियमानां नरोत्तमाः । अस्यादेशेन कुर्वन्ति, सदैते वत्स! साधवः ॥ ११८ ॥ इदमेव हि सर्वस्वमिदमेव विभूषणम् । इदमालम्बन

ठना सदा । नि सङ्ग बहिरन्तश्च, मुनीना कुरुते मनः ॥ १५७ ॥ तपोयोग इति ख्यात , सन्तुष्ट: पञ्चमो नरः । युक्तो द्वादशभिर्वत्स[1],
साश्रिकैर्वरमानुषैः ॥ १५८ ॥ एतेषा च प्रभावेण, मानुषाणा नरोत्तम । यद्वेष कुरुते जैने, पुरे तत्ते निवेदये ॥ ११९ ॥ सर्वाहारप
रित्यागाभि स्तुह कुरुते जनम् । वीर्यं च वर्धयत्येष, कारयन्न्यूनभोजनम् ॥ १६० ॥ असादेशेन कुर्वन्ति, नानाऽभिग्रहसुन्दरम् । मुनयो
वृत्तिसक्षेप, क्षमसातविवर्धनम् ॥ १६१ ॥ तथा—रसभोग न कुर्वन्ति, मोहोद्रेकाविकारणम् । सत्यावेशाभिषेवन्ते, कायक्लेश सुखावहम्
॥ १६२ ॥ कपायेन्द्रिययोगैश्च, सलीनास्तात[2] साधवः । विविक्तचर्यया नित्यमासते तेन चोदिताः ॥ १६३ ॥ प्रायश्चित्त च दशधा,
विनय च चतुर्विधम् । वैयावृत्य च कुर्वन्ति, दशधैवास्य वीर्यत ॥ १६४ ॥ पञ्चप्रकारं स्वाध्याय, द्वेधा ध्यान च सत्तमम् । सतत
कारयत्येष, मुनिलोक नरोत्तम ॥ १६५ ॥ गणोपधिशरीराणामाहारस्य च निःस्पृहाः । प्राप्ते काले प्रकुर्वन्ति, त्यागमेतेन चोदिता
॥ १६६ ॥ लेशोद्देशादिव वत्स[1], तपोयोगविचेष्टितम् । वर्णित विस्तरेणास्य, वर्णने नास्ति निष्ठितिः ॥ १६७ ॥ यस्त्वय दृश्यते वत्स[1],
षष्ठोऽमीषा मनोरम । वल्लभो मुनिलोकस्य, सयमाख्यो नरोत्तम ॥ १६८ ॥ स सप्तदशभिर्युक्तो, मानुषैर्जिनसत्पुरे । यथा विजृम्भते
तात[1], तत्ते सर्व निवेदये ॥ १६९ ॥ पापास्रवपिधानेन, सान्वयोर्वनिराकुलम् । पञ्चेन्द्रियविरोधेन, सतुष्ट विगतस्पृहम् ॥ १७० ॥
कपायतापप्रशमाविक्तनिर्वाणबन्धुरम् । मनोवाक्काययोगाना, नियमेन मनोहरम् ॥ १७१ ॥ सतत धारयत्येष, मुनिलोक नरोत्तमः ।
सयमाढ्य सवीर्येण, निमग्न धृतिसागरे ॥ १७२ ॥ अथवा—इलाजलानलैर्गतामनिलाखिलवासिनाम् । हिंसां द्वित्रिचतुष्पञ्चाक्षरूपीकाणां
निषेधति ॥ १७३ ॥ अचित्तमपि यद्वस्तु, हिंसाकरमसुन्दरम् । ग्रहण तस्य यत्नेन, वारयत्येष सयम ॥ १७४ ॥ प्रेक्षण स्थण्डिला

१ शान्ताबाधा॰ (प्र) २ सेषु स्थितानां

चारित्रधर्मोऽयमस्तु कस्य दुःखदम् ? ॥ १३८ ॥ तथापि पापिन सत्त्वा, मप्रचक्रनिवासिन । एके नैन विजानन्ति, निन्दन्त्यन्ये विपुण्यकाः ॥ १३९ ॥ तदेष ते महाराजश्चतुर्वदनसुन्दर । वर्णित साम्प्रत वक्ष्ये, परिवारमथाधुना ॥ १४० ॥ येषा विलोक्यते वत्स!, शुद्धस्फटिकनिर्मला । अथासने निविष्टाऽस्य, नारी सर्वाङ्गसुन्दरा ॥ १४१ ॥ इय हि विरतिर्नाम, भार्योऽस्य वरभूपतेः । समानगुणवीर्या च, भूभुजाऽनेन वर्तते ॥ १४२ ॥ तथाहि—मार्गजननी लोके, निर्वृतेर्मार्गदेशिका । गता सात्म्यमेतेन, न भिन्नेय प्रतीयते ॥ १४३ ॥ य एते पञ्च दृश्यन्ते, राजानोऽभ्यर्णवर्तिनः । एतस्यैव नरेन्द्रस्य, स्वाङ्गभूता वयस्यका ॥ १४४ ॥ तत्र च—आद्य सामायिकाख्योऽयं, भूपतिर्जैनसत्पुरे । नि शेषपापविरतिं, वत्स! कारयते सदा ॥ १४५ ॥ छेदोपस्थापनो नाम, द्वितीयो वत्स! भूपतिः । पापानुष्ठानसङ्घात, विशेषेण निषेधति ॥ १४६ ॥ परिहारविशुद्धीयस्तृतीयस्तु नरेश्वरः । साधूनां दर्शयत्युग्रं, तपोऽष्टादशमासिकम् ॥ १४७ ॥ यस्त्वेष दृश्यते वत्स!, चतुर्थो वरभूपतिः । स सूक्ष्मसपरायाख्यः, सूक्ष्मपापाणुनाशकः ॥ १४८ ॥ अत्यन्तनिर्मलो वत्स!, निर्धूताशेषकल्मष । एष सारो यथाख्यातः, पञ्चमो वरभूपतिः ॥ १४९ ॥ शरीरं जीवित प्राणा , सर्वस्व वस्त्वमुत्तमम् । चारित्रधर्मराजस्य, पञ्चाप्येते वयस्यकाः ॥ १५० ॥ यस्त्वेष निकटे वत्स!, दृश्यते मूलभूपतेः । सोऽस्यैव यतिधर्माख्य , सुतो राज्यधरः परः ॥ १५१ ॥ यद्दिर्विलोकिता भद्र!, ये त्वया मुनिपुङ्गवाः । अत्यन्तवल्लभस्तेषामेष राजसुतः सदा ॥ १५२ ॥ यैरेष दशभिर्वत्स!, परिवारितविग्रह । मानुषाणि प्रकुर्वन्ति, तानि यत्तन्निबोध मे ॥ १५३ ॥ योषिदाद्या क्षमा नाम, मुनीनामपि वल्लभा । तेषामुपदिशत्येषा, सदा रोषनिवारणम् ॥ १५४ ॥ डिम्भरूपमिद तात!, द्वितीयमिह मार्दवम् । करोति निजवीर्येण, साधूनामतिनम्रताम् ॥ १५५ ॥ तृतीयमार्जव नाम, डिम्भरूपमिद सदा । सर्वत्र सरल भाव, विधत्ते वत्स! सत्क्रियाम् ॥ १५६ ॥ एषा तु मुक्तता तात!, चतुर्थी छ-

अत्यन्तस्थूलहिंसायाः कश्चिद्विरतिसुन्दरम्। स्थूलालीकनिवृत्तं च, करोत्येष पुरे जनम् ॥ १९३ ॥ स्थूलस्तेयनिवृत्तं च, परदारपराङ्मुखम्।
कश्चित्सङ्क्षिप्तमानं च, सकलेऽपि परिग्रहे ॥ १९४ ॥ परित्यक्तनिशाभक्तं, कुर्वाणं च संवरे । युक्तोपभोगसम्भोगं, कर्मानुष्ठानकारकम्
॥ १९५ ॥ अनर्थदण्डविरतं, सामायिकरतं सदा । देशावकाशिके सक्तं, पौषधे कृतनिश्चयम् ॥ १९६ ॥ अतिथेः संविभागेन, परिपू-
तमनोमलम्। करोत्येष जनं वत्स!, गृहिधर्मोऽत्र सत्पुरे ॥ १९७ ॥ किं च—यो यावन्तं करोत्यत्र, निर्देशं शक्तितो जनः । तस्य
तावत्करोत्येष, फलं नास्त्यत्र संशयः ॥ १९८ ॥ या त्वेषा बालिका वत्स!, विस्फारितवरेक्षणा । दृश्यतेऽस्यैव भार्येयं, नाम्ना सद्गुणर-
क्तता ॥ १९९ ॥ वत्सला मुनिलोकस्य, गुरुणा विनयोद्यता । भर्तरि स्नेहवत्येयं, वत्स! सद्गुणरक्तता ॥ २०० ॥ तदेतौ जैनलोकानां,
राजपुत्रौ सभार्यकौ। विज्ञातव्यौ प्रकृत्यैव, सदानन्दकारकौ ॥ २०१ ॥ अनयोश्च सदा पित्रा, विहितं परिपालकं । अयं महत्तमो
वत्स!, सम्यग्दर्शननामकः ॥ २०२ ॥ अनेन रक्षितावेतौ, दृश्येते न कदाचन। एतौ हि वर्धयत्येष, निकटस्थोऽतिवत्सलः ॥ २०३ ॥
अन्यच्च—यानि ते कथितान्यत्र, सप्त तत्त्वानि सत्पुरे । दृढनिश्चयमेतेषु, भवचक्रपराङ्मुखम् ॥ २०४॥ शमसंवेगनिर्वेदकृपाऽऽस्तिक्यवि-
राजितम्। मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थ्यैर्मोदितात्मकम् ॥ २०५ ॥ सदा प्रयाणकारूढं, निर्वृतौ गमनेच्छया । करोत्येष जनं वत्स!, स-
म्यग्दर्शननामकः ॥ २०६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्। या त्वेषा दृश्यते वत्स!, शुभवर्णा मनोहरा। इयमस्यैव सद्भार्या, सुदृष्टिर्नाम विश्रुता
॥ २०७ ॥ इयं हि जैनलोकानां, सन्मार्गे वीर्यशालिनी । चित्तस्थैर्यकरी ज्ञेया, विधिना पर्युपासिता ॥ २०८ ॥ एवं च स्थिते—यो
ऽसौ निवेदितस्तुभ्यं, कुदृष्टिसहितः पुरा । मिथ्यादर्शनसत्तात!, महामोहमहत्तम ॥ २०९ ॥ तदाचारविरुद्धं हि, सर्वमस्य विचेष्टि-
तम्। विज्ञेयं जगदानन्द, सुविचारितसुन्दरम् ॥ २१० ॥ स तन्नयति यत्नेन, महामोहबलं सदा। चारित्रधर्मराजस्य, बलमेष महत्तमः

दीनां, गृहस्थानामुपेक्षणम् । स्थानाधिकरणे सम्यक्, तद्भूमीना प्रमार्जनम् ॥ १७५ ॥ आहारोपधिशय्यानामशुद्धाधिकभावत । परिष्ठा-
पनमन्त्यम, मनोवाक्कायरक्षणम् ॥ १७६ ॥ विमुक्तभवकर्तव्यै, सतत सुसमाहितै । मुनिभिः कारयत्येष, सर्वमेतमरोत्तम ॥ १७७ ॥
तदिद लेशतो वत्स[1], चरित परिकीर्तितम् । नरस्य सयमाख्यस्य, शेषाणां शृणु साम्प्रतम् ॥ १७८ ॥ य एष सप्तमो वत्स[1], दृश्यते
पुरुषोत्तमः । यतिधर्मपरीवारे, सत्यनामातिसुन्दरः ॥ १७९ ॥ हितं मिताक्षरं काले, जगदाह्लादकारणम् । अस्यादेशेन भाषन्ते, वचन
मुनिपुङ्गवाः ॥ १८० ॥ शौचाभिधानो यो वत्स[1], वर्तते चाष्टमो नर । द्रव्यभावात्मिकां शुद्धिमस्यादेशेन कुर्वते ॥ १८१ ॥ यश्चिव
नवम तात[1], डिम्भरूप मनोहरम् । आकिञ्चन्यमिद नाम, मुनीनामतिवल्लभम् ॥ १८२ ॥ मचात्तसौख्य वत्स[1], बाह्यान्तरपरिग्रहम् ।
मुनिभिर्मोचयत्येषच्छुद्धस्फटिकनिर्मलम् ॥१८३॥ इद तु दशम तात[1], गर्भ(डिम्भ)रूप मनोहरम् । ब्रह्मचर्यमिति स्यात, मुनीना हृदयप्रियम्
॥ १८४ ॥ दिव्यौदारिकसम्य च, मनोवाक्काययोगतः । अब्रह्म वारयत्येतत्कृतकारणमोदने ॥ १८५ ॥ तदेष दशभिर्वत्स[1], मानुषै
परिवारितः । पुरेऽत्र विलसत्येव, यतिधर्मे सलीलया ॥ १८६ ॥ एषाऽत्र विलसद्दीप्तिर्बालिकाऽमललोचना । सद्भावसारता नाम,
भार्याऽस्य मुनिवल्लभा ॥ १८७ ॥ अस्यां जीवति जीवन्त्यां, मरणेऽस्या न जीवति । अत्यर्थं रक्तचित्तोऽस्यां, राजसूनुरय सदा ॥ १८८ ॥
किं चेह बहुनोक्तेन?, दाम्पत्यमिदमीदृशम् । निर्मिथ्यस्नेहगर्भार्थं, न दृष्ट कुत्रचिन्मया ॥ १८९ ॥ 'यः पुनर्दृश्यते तात[1], द्वितीयोऽय
कुमारकः । गृहिधर्माभिधानोऽसौ, कनिष्ठोऽस्य सहोदरः ॥ १९० ॥ यदेष कुरुते वत्स[1], युक्तो द्वादशमानुषै । जैनेन्द्रसत्पुरे चित्तं,
लसमुरामलीलया ॥ १९१ ॥ तदह वर्णयिष्यामि, पुरतस्ते वरेक्षण[1] । चेतः समाहित कृत्वा, तच्च वत्सावधारय ॥ १९२ ॥ (युग्मम्)—

1 आधाकर्मादिदोषात् अतिरिक्तसमानाद्य

ऽनेन हेतुना ॥ २२७ ॥ तृतीयोऽवधिनामाय, सद्बोधस्य वयस्यकः । अनेकरूपविस्तारकारकोऽयमुदाहृतः ॥ २३१ ॥ कचिद्दीर्घं कचि त्र्रस्व, कचित् स्तोक कचिद्बहु । वस्तुजात जगत्यत्र, विलोकयति लीलया ॥ २३२ ॥ चतुर्थं पुरुषो वत्स!, मनःपर्यायनामक । साक्षात्करोति वीर्येण, परेषा यन्मनोगतम् ॥ २३३ ॥ मनुष्यलोके नास्त्यत्र, चित्त तस्मात्! किञ्चन । अनेन यन्न दृश्येत, धीमता मायवेशिना ॥ २३४ ॥ पञ्चम पुरुषो वत्स!, केवलो नाम विश्रुतः । नि शेषज्ञेयविस्तारमेय पश्यति सर्वदा ॥ २३५ ॥ निर्वृति नगरीं यान्ति, ये जना जैनसत्पुरात् । तेषामेष प्रकृत्यैव, नायकः पुरुषोत्तमः ॥ २३६ ॥ वृतेष पञ्चभिर्वत्स!, वयस्यैः परिवारितः । सद्बोधसचिवो लोके, साक्षादिव दिवाकर. ॥ २३७ ॥ प्रकर्षेणोदित माम!, स सन्तोषमहीपति । न दर्शितस्त्वयाऽद्यापि, यत्र मेऽत्यन्तकौतुकम् ॥ २३८ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्त, वत्स! योऽय पुरः स्थितः । सयमस्य स विज्ञेयः, सन्तोषो नात्र सशय ॥ २३९ ॥ प्रकर्षेणोक्तम्—यस्योपरि समायाता, महामोहादिभूभुजः । विक्षेपेण स सन्तोषो, नैष किं मूलनायकः? ॥ २४० ॥ विमर्शेनोदित वत्स!, नैवाय मूलनायक । चारित्रधर्मराजस्य, पदातिरिति गृह्यताम् ॥ २४१ ॥ शूरो नीतिपरो दक्ष, सन्धिविग्रहवेदक । तेनैष तन्त्रपालत्वे, नियुक्तो मूलभूभुजा ॥ २४२ ॥ सपूर्णबलसामग्र्या, अमवोद्दामलीलया । अनेन स्पर्शनादीनि, तानि दृष्टानि कुत्रचित् ॥ २४३ ॥ ततोऽभिभूय तान्येष, समाहात्म्येन निर्वृतौ । नयति स जन कञ्चिदुल्लेनैषां महीभुजाम् ॥ २४४ ॥ ततो विज्ञाय वृत्तान्तमेन ते जनतापेया । महामोहादिभूपालाश्चलिता रणकाम्यया ॥ २४५ ॥ ततस्तैः स्वधिया वत्स!, कल्पितो मूलनायकः । पदातिरपि सन्तोषस्तत्रैव हन्त कारणम् ॥ २४६ ॥ तावन्मात्र जनो वेत्ति, यावन्मात्रं किलेक्षते । यतः सितोदरोऽपीह, कृष्णः सर्पोऽभिधीयते ॥ २४७ ॥ अनेन स्पर्शनादीनि, निहतानीति वार्तया । अस्योपरि यथा रोपस्तेषा शेषेषु नो तथा ॥ २४८ ॥ सन्तोषमुररीकृत्य, ततो विग्रहवाञ्छया ।

॥ २११ ॥ सम्यग्दर्शनसञ्ज्ञस्य, तस्यात्र व्यवस्थितः । स एव शत्रुः परमो, मिथ्यादर्शननामकः ॥ २१२ ॥ एवं च स्थिते—निरूपय भवत्येष, किञ्चिद्दासाय कारणम् । क्षयेण प्रतिपक्षस्य, प्रशमेनोभयेन वा ॥ २१३ ॥ तत्र रूपत्रय वत्स', जायेतास्य स्वभावतः । यच्च सपादयत्येष, मन्त्री सद्बोधनामकः ॥ २१४ ॥ अयं हि सचिवो वत्स', सद्बोधो भुवनोदरे । तन्नास्ति यन्न जानीते, पुरुषार्थप्रसाधकम् ॥ २१५ ॥ भवद्भूतभविष्यत्सु, भावेषु भवभाविषु । विज्ञातु प्रभवत्येष, सूक्ष्मान्यवहितेषु च ॥ २१६ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, जगदेव चराचरम् । अनन्तद्रव्यपर्यायं, वीक्षते विमलेक्षणः ॥ २१७ ॥ निपुणो नीतिमार्गेषु, वत्सलश्च महीपतेः । चिन्तको राज्यकार्याणां, बले च विहितादरः ॥ २१८ ॥ प्रियो महत्तमस्योच्चैस्तस्य च स्थिरसाकरः । सकलेऽपि जगत्यत्र, सचिवो नास्त्यमूदृशः ॥ २१९ ॥ किं च—ज्ञानसंवरणस्याय, प्रतिपक्षतया स्थितः । क्षयोपशमतस्तस्य, क्षयाच्च द्विविधो मतः ॥ २२० ॥ इयं तु निकटे वत्स', निर्मलाक्षी सुलोचना । मन्त्रिणोऽवगतिर्नाम, भार्याऽस्यैव वराननाः ॥ २२१ ॥ स्वरूपं जीवितं प्राणाः, सर्वस्य वर्ततेऽनघा । इयमस्य सदा पत्नी, शरीरान्यतिरेकिणी ॥ २२२ ॥ तथा—य एते पञ्च दृश्यन्ते, त इमे पुरुषोत्तमाः । अस्यैव तु सद्बोधस्य, साङ्गीभूता वयस्यकाः ॥२२३॥ आद्योऽयामिनियोधोऽयं, वयस्यः पुरवासिनाम् । इन्द्रियानिन्द्रियज्ञानं, जनानां जनयत्यलम् ॥ २२४ ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र', प्रसिद्धोऽयं सदागमः । यस्यावेद्ये स्थितं सर्वं, पुरमेतन्न संशयः ॥ २२५ ॥ कार्याणि मन्त्रयत्येष, निखिलान्यपि भूभुजाम् । वचःपाटवयुक्तोऽयं, मूकाः शेषा मनुष्यकाः ॥ २२६ ॥ यतः सदागमस्यास्य, दृष्ट्वा वचनकौशलम् । सद्बोधोऽनेन भूपेन, मन्त्रित्वे स्थापितः पुरा ॥ २२७ ॥ अयं सदागमोऽमीषां, सर्वेषां वत्स! भूभुजाम् । वत्सिश्च जैनलोकानां, श्रेयः परमकारणम् ॥ २२८ ॥ अनेन रहितं वत्स', न कदाचिदिदं बलम् । पुरं चेदं जगत्यत्र, स्वरूपेण प्रकाशते ॥ २२९ ॥ सदैव सर्वकार्याणामुपदेष्टा सदागमः । द्वितीयः पुरुषो वत्स', प्रधानो-

ऽनेन हेतुना ॥ २२० ॥ तृतीयोऽवधिनामाय, सद्बोधस्य वयस्यकः । अनेकरूपविस्तारकारकोऽयमुदाहृतः ॥ २३१ ॥ कश्चिद्दीर्घं कचि
त्र्ह्रस्व, कचित् स्तोक कचिद्बहु । वस्तुजात जगत्यत्र, विलोकयति लीलया ॥ २३२ ॥ चतुर्थः पुरुषो वत्स!, मनःपर्यायनामकः । सा-
क्षात्करोति वीर्येण, परेषा यन्मनोगतम् ॥ २३३ ॥ मनुष्यलोके नास्त्यत्र, चित्त तस्यास! किञ्चन । अनेन यन्न दृश्येत, धीमता भावचे-
विना ॥ २३४ ॥ पञ्चम पुरुषो वत्स!, केवलो नाम विश्रुतः । निःशेषज्ञेयविस्तारमेष पश्यति सर्वदा ॥ २३५ ॥ निर्वृतिं नगरीं
यान्ति, ये जना जैनसत्पुरात् । तेषामेष प्रकृत्यैव, नायकः पुरुषोत्तमः ॥ २३६ ॥ तदेष पञ्चभिर्वत्स!, वयस्यैः परिवारित । सद्बोध-
सचिवो लोके, साक्षादिव दिवाकरः ॥ २३७ ॥ प्रकर्षेणोदित माम!, स सन्तोषमहीपतिः । न दर्शितस्त्वयाऽद्यापि, यत्र मेऽत्यन्त-
कौतुकम् ॥ २३८ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्तं, वत्स! योऽय पुरः स्थितः । सयमस्य स विज्ञेयः, सन्तोषो नात्र सशय ॥ २३९ ॥ प्रकर्षे-
णोक्तम्—यस्योपरि समायाता, महामोहादिभूभुजः । विक्षेपेण स सन्तोषो, नैष किं मूलनायकः? ॥ २४० ॥ विमर्शेनोदित वत्स!,
नैवाय मूलनायक । चारित्रधर्मराजस्य, पदातिरिति गृह्यताम् ॥ २४१ ॥ शूरो नीतिपरो दक्षः, सन्धिविग्रहवेदक । तेनैष तन्त्रपालत्वे,
नियुक्तो मूलभूभुजा ॥ २४२ ॥ सपूर्णवलसामग्र्या, भ्रमतोद्दामलीलया । अनेन स्पर्शनादीनि, तानि दृष्टानि कुत्रचित् ॥ २४३ ॥ ततो-
ऽभिभूय तान्येष, स्वमाहात्म्येन निर्वृतौ । नयति स्म जन कश्चिद्बलेनैषा महीभुजाम् ॥ २४४ ॥ ततो विज्ञाय वृत्तान्तमेन ते जनवा-
र्तया । महामोहादिभूपालाश्चलिता रणकाम्यया ॥ २४५ ॥ ततस्तैः स्वधिया वत्स!, कल्पितो मूलनायकः । पदातिरपि सन्तोषस्तत्रेद
हन्त कारणम् ॥ २४६ ॥ तावन्मात्रं जनो वेत्ति, यावन्मात्र किलेक्षते । यतः शिवोदरोऽपीह, कृष्णः सर्पोऽभिधीयते ॥ २४७ ॥
अनेन स्पर्शनादीनि, निहतानीति वार्तया । अस्योपरि यथा रोषस्तेषा शेषेषु नो तथा ॥ २४८ ॥ सन्तोषमुररीकृत्य, ततो विग्रहवाञ्छया ।

॥ २११ ॥ सम्यग्दर्शनसञ्ज्ञस्य, तस्मादत्र व्यवस्थितः । स एव शत्रुः परमो, मिथ्यादर्शननामकः ॥ २१२ ॥ एवं च स्थिते—त्रिरूपश्च भवत्येष, किञ्चिदासाद्य कारणम् । क्षयेण प्रतिपक्षस्य, प्रशमेनोभयेन वा ॥ २१३ ॥ तच्च रूपत्रयं वत्स!, जायेतास्य स्वभावतः । यश्चा सपादयत्येष, मन्त्री सद्बोधनामकः ॥ २१४ ॥ मम हि सचिवो वत्स!, सद्बोधो भुवनोदरे । तन्नास्ति यन्न जानीते, पुरुषार्थप्रसाधकम् ॥ २१५ ॥ भवद्भूतभविष्यत्सु, भावेषु भवभाविषु । विज्ञातुं प्रभवत्येष, सूक्ष्मव्यवहितेषु च ॥ २१६ ॥ किं चात्र बहुनोक्तेन?, जगदेष परापरम् । अनन्तद्रव्यपर्यायं, वीक्षते विमलेक्षणः ॥ २१७ ॥ निपुणो नीतिमार्गेषु, वत्सलश्च महीपते । चिन्तको राज्यकार्याणां, बले च विहितादरः ॥ २१८ ॥ प्रियो मदुत्तमस्योच्चैस्तस्य च स्थिरताकरः । सकलेऽपि जगत्यत्र, सचिवो नास्त्यमूदृशः ॥ २१९ ॥ किं च—ज्ञानसंवरणस्याय, प्रतिपक्षतया स्थितः । क्षयोपशमतस्तस्य, क्षयाच्च द्विविधो मतः ॥ २२० ॥ इयं तु निकटे वत्स!, निर्मलाङ्गी सुलोचना । मन्त्रिणोऽवगतिर्नाम, भार्योऽस्यैव वरानना ॥ २२१ ॥ स्वरूपं जीवितं प्राणाः, सर्वस्वं वर्ततेऽनघा । इयमस्य सखा पत्नी, शरीराव्यतिरेकिणी ॥ २२२ ॥ तथा—य एते पञ्च दृश्यन्ते, त इमे पुरुषोत्तमाः । अस्यैव तु सद्बोधस्य, स्वाङ्गीभूता वयस्यकाः ॥२२३॥ आद्योऽत्राभिनिबोधोऽयं, वयस्यः पुरवासिनाम् । इन्द्रियानिन्द्रियज्ञानं, जनानां जनयत्यलम् ॥ २२४ ॥ द्वितीयः पुरुषो भद्र!, प्रसिद्धोऽयं सदागमः । यस्यादेशे स्थितं सर्वं, पुरमेतन्न संशयः ॥ २२५ ॥ कार्याणि मन्त्रयत्येष, निखिलान्यपि भूभुजाम् । वचःपाटवयुक्तोऽयं, मूकाः शेषा मनुष्यकाः ॥ २२६ ॥ यतः सदागमस्यास्य, दृष्ट्वा वचनकौशलम् । सद्बोधोऽनेन भूपेन, मन्त्रित्वे स्थापितः पुरा ॥ २२७ ॥ अयं सदागमोऽमीषां, सर्वेषां वत्स! भूभुजाम् । वहिश्च जैनलोकानां, श्रेयः परमकारणम् ॥ २२८ ॥ अनेन रहितं वत्स!, न कदाचिदिदं बलम् । पुरं चेदं जगत्यत्र, स्वरूपेण प्रकाशते ॥ २२९ ॥ सदैव सर्वकार्याणामनुप्रवेष्टा सदागमः । द्वितीयः पुरुषो वत्स!, प्रधानो-

समीपा महीभुजाम् ॥ २६७ ॥ ततश्च—असङ्ख्यातजनं वत्स !, पूरितं भूरिभूमिपैः । निःशेषमिदमास्थानं, को हि वर्णयितुं क्षमः ? ॥ २६८ ॥ ततो मयेदं ते वत्स !, समासेन निवेदितम् । गच्छावः साम्प्रतं द्वारे, यदि पूर्णं कुतूहलम् ॥ २६९ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते, विनिर्गत्य विलोकितम् । चतुरङ्गं बलं ताभ्यां, तदीयं तच्च कीदृशम् ॥ २७० ॥—गाम्भीर्यौदार्यशौर्यादिनामभिः स्यन्दनैः सदा । प्रेङ्खद्ध्वजपताकाग्रं घणघणारावपूरिताक्षेपविष्टपम् ॥ २७१ ॥ यशःसौष्ठवसौजन्यप्रश्रयादिमहागजैः । विलसत्कण्ठनिर्घोषसरुद्धभुवनोदरम् ॥ २७२ ॥ बुद्धिपाटववाग्मित्वनैपुण्यादितुरङ्गमैः । महाहेषारवापूर्णसत्प्रजाकर्णकोटरम् ॥ २७३ ॥ अचापलमनस्वित्वदाक्षिण्यादिपदातिभिः । अलब्धगाधविस्तीर्णक्षिमिवोदधिविभ्रमम् ॥ २७४ ॥ चतुर्भिः कलापकम् । ततश्चैवंविधं वीक्ष्य, चतुरङ्गं महाबलम् । प्रकर्षश्चेतसा तुष्टः, प्रोवाच निजमातुलम् ॥ २७५ ॥ यथेष्टमधुना माम !, पूरितं मे कुतूहलम् । यदत्र किञ्चिद्द्रष्टव्यं, तत्सर्वं दर्शितं त्वया ॥ २७६ ॥ तथाहि —दर्शितं भवचक्रं मे, नानाश्चर्यान्वसङ्कुलम् । महामोहादिवीर्यं च, कारणैरपरापरैः ॥ २७७ ॥ विवेकपर्वतश्चायं, दर्शितो मे मनोहरः । निवेदितं च सल्लोकैः, पूर्णं सात्त्विकमानसम् ॥ २७८ ॥ शिखरं चाप्रमत्तत्वं, जैनं चेदं महापुरम् । युक्तं महात्मभिर्लोकैर्दर्शितं मम सुन्दरम् ॥ २७९ ॥ तथा चित्तसमाधानो, मण्डपो वेदिका च मे । त्वया निःस्पृहताऽऽख्याता, जीववीर्यं च विष्टरम् ॥ २८० ॥ वर्णितश्च महाराजः, साक्षात्करणपूर्वकम् । प्रत्येकं वर्णिताः सर्वे, भूपालास्तस्य सेवकाः ॥ २८१ ॥ इदं च दर्शितं रम्यं, चतुरङ्गं महाबलम् । एवं च कुर्वता माम !, नास्ति तदत्र मे क्लमम् ॥ २८२ ॥ जनितः पूर्वपापोऽहं, कृतो यदनुग्रहः । कृपापरीतचित्तेन, पूरिता मे मनोरथा ॥ २८३ ॥ तथापि रमणीयेऽत्र, वस्तुमिच्छामि साम्प्रतम् । दिनानि कतिचिन्माम !, लीलया जैनसत्पुरे ॥ २८४ ॥ किं च—स्थितो मासद्वयं यावत्, सद्विचारपरायणः । पुरे तथा त्वया प्राप्तो, जातोऽहं त्वत्प्रसादतः ॥ २८५ ॥ अहं च परमां काष्ठां, नेयो

महामोहादयो वत्स!, स्वपुरेभ्यो विनिर्गताः ॥ २४९ ॥ चित्तवृत्तिमहाटव्यां, रणमेषामनेकधा । भग्ना न च भग्नाो, [illegible] नृप-
राजयो ॥ २५० ॥ यत —कश्चिज्जयति सन्तोषस्तत्पालोऽरिसंहतिम् । प्रभवन्ति कचित्तेऽपि, महामोहादिभूभुजः ॥ २५१ ॥ एवं च
स्थिते—सदा सैन्यद्वयस्यास्य, रुषाऽन्योऽन्य जिगीषतः । कालो गच्छति वत्सास्य!, न जाने किं भविष्यति? ॥ २५२ ॥ स एष [illegible]-
स्तुष्य, मया सन्तोषतश्च । आख्यातश्चास्य वृत्तान्तो, यत्र तेऽत्यन्तकौतुकम् ॥ २५३ ॥ या त्वस्य पार्श्वे पश्यासी, दृश्यते वत्स! बा-
लिका । सा निष्पिपासिता नाम, भार्याऽस्यैव वरानना ॥ २५४ ॥ शब्दरूपरससस्पर्शगन्धेषु सुधिया मया । [illegible], राग-
द्वेषविवर्जितम् ॥ २५५ ॥ लाभालाभे सुखे दुःखे, सुन्दरेऽसुन्दरेऽपि च । तयाऽऽश्वासिते जाते, सन्तुष्टिं जायतेऽलम् ॥ २५६ ॥
तदेवं वत्स! बुध्यस्व, निर्विकल्पेन चेतसा । चारित्रधर्मराजोऽत्र, नायक परमार्थतः ॥ २५७ ॥ अस्य च—यतिधर्मः सुतो ज्यायान्,
गृहिधर्मः कनिष्ठकः । मन्त्री सद्बोधनामाय, निविष्टो राज्यचिन्तकः ॥ २५८ ॥ महत्तमस्तु विज्ञेयः, सम्यग्दर्शननामकः । सन्तोषस्तन्त्र-
पालोऽप्यमेवं वत्सावधारय ॥ २५९ ॥ महामोहादय सर्वे, यथा भुवनतापकाः । तथैते वत्स! विज्ञेया, भुवनाह्लादकारिणः ॥ २६० ॥
एते हि जगदालम्बा, एते हितविधायकाः । एते समस्तजन्तूनां पारमार्थिकबान्धवाः ॥ २६१ ॥ एते निरन्तससारसागरोत्तारकारकाः ।
अनन्तानन्दसन्दोहदायका जगतो मताः ॥ २६२ ॥ चारित्रधर्मराजाद्याः, सर्वेऽप्येते नरेश्वराः । सुखहेतव एवात्र, सर्वेषामपि देहिनाम्
॥ २६३ ॥ तदेते सात्त्विकास्तात!, तावदित्थ मयाऽऽख्याताः । चारित्रधर्मराजस्य, बान्धवास्ते निवेदिताः ॥ २६४ ॥ ये त्वमी वेदिका
ऽभ्यर्णे, वर्तन्ते मण्डपस्थिताः । शुभाशयादयस्तात!, तेऽप्यस्यैव पदातयः ॥ २६५ ॥ अस्मादेशेन कुर्वन्ति, सुन्दराणि सदा जने । एते
कार्याणि भूपाला, निर्मिथ्यममृतोपमाः ॥२६६॥ किं च—मनुष्या योषितो डिम्भा, ये लोकाः सुखहेतवः । विवर्तन्ते समस्तास्ते, मध्ये

ज्वलविद्युदलङ्करणा । कृतसन्ततगर्जितधीररवा, हृतगोपिकभास्करजाररता ॥ २९९ ॥ रटदुन्नटदर्दुरसिक्तनरा, चलशुभ्रबलाकहासपरा । गिरिकोटरनृत्तशिखण्डिवरा, बहुलोकमनोहररूपधरा ॥ ३०० ॥ सुसुगन्धिकदम्बपरागवहा, विटकोटिविदारणमोदसहा । इति रूपविलासलसत्कपटा, भुवनेऽत्र रराज यथा कुलटा ॥ ३०१ ॥ अथ तां तादृशीं वीक्ष्य, प्रावृष हृष्टमानसः । प्रकर्षो गमनोत्सुकः, प्रोवाच निजमातुलम् ॥ ३०२ ॥—गम्यतामधुना माम!, त्वरित तातसन्निधौ । यतोऽमी शीतलीभूता, वर्तन्ते सुगमाः पथाः ॥ ३०३ ॥ विमर्शेनोदित वत्स!, मैव वोचः कदाचन । यतोऽधुना व्यवच्छिन्नौ, विशेषेण गमागमौ ॥ ३०४ ॥ तथाहि—सुच्छन्नगृहमध्यस्था, स्वाधीनदयिताननाः । वर्षासु धन्या गण्यन्ते, अनेर्ये न प्रवासिनः ॥ ३०५ ॥ तथाहि—पश्यतु वत्स!—जलपूरितमार्गेषु, पङ्कक्लिन्नेषु गच्छत । स्खलित्वा पतितानेते, हसन्ति कुटजोत्कराः ॥ ३०६ ॥ निपतद्वारिधारौघहृता ये यान्ति पापिनः । देशान्तरेषु तान्मेघो, मारयामीति गर्जति ॥ ३०७ ॥ एव व्यवस्थिते तात!, मुच्यतां गमनादर । यथेयन्त स्थितः काल, स्थीयतेव तथाऽधुना ॥ ३०८ ॥ किं च—गच्छमत्र यतुः कालो, न दोषाय गुणावहः । यतः सोऽनुक्षण वत्स!, जायते सव वृद्धये ॥ ३०९ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, पुनर्मासचतुष्टयम् । स्थित्वा समागतौ गेहे, दृष्टौ स्वस्रीयमातुलौ ॥ ३१० ॥ अथ प्रविष्टौ तौ गेहे, वृत्तास्थाने शुभोदये । भार्यायुक्ते च तस्यैव, निकटस्थे विचक्षणे ॥ ३११ ॥ ततो विधाय सन्नृप्त्या, प्रणाम विहिताञ्जली । तेषां पुरो निविष्टौ तौ, विनयात्क्षुब्धभूतले ॥ ३१२ ॥ बलादुत्थाप्य मुक्त्वाऽसौ, विमर्शः स्निग्धचेतसा । आलिङ्गितः प्रयत्नेन, वक्त्राग्रो च पुन पुन ॥ ३१३ ॥ प्रकर्षोऽपि समालिङ्ग्य, स्नेहनिर्भरमानसैः । निजाङ्के स्थापित सर्वै, परिपाट्याऽतिवल्लभः ॥ ३१४ ॥ आघ्रातो मूर्धदेशे च, कुशल च मुहुर्मुहु । आनन्दोदकपूर्णाक्षैः, पृष्टः सर्वैः समातुलः ॥ ३१५ ॥ ततो यथा विनिर्गत्य, गेहाद्देशेषु हिण्डितौ । ततोऽन्तरङ्गदेशेषु, यथा पर्यटितौ पुनः

मामेन सर्वथा । अतो जैनपुरे तावत्त्र त्व वस्तुमर्हसि ॥ २८६ ॥ ततस्तन्मातुलेनोक्त, या तवेच्छा प्रवर्तते । तामेव त्वत्सुखाकाङ्क्षी, किं मनुते बन्धो जनः ? ॥ २८७ ॥ महाप्रसाद इत्युक्त्वा, ततस्तत्रैव सत्पुरे । स्थितो मासद्वय यावत्स प्रकर्ष समातुल ॥ २८८ ॥ इतश्च मानवावासे, वसन्तो लक्षितस्तदा । आदेशेन महादेव्याः, प्राप्तो ग्रीष्म सुदारुणः ॥ २८९ ॥ यत्र ग्रीष्मे—जगत्कोष्ठकमध्यस्थो, लोह-गोलकसन्निभः । ध्मायते चण्डवातेन, जगद्दाहकरो रवि ॥ २९० ॥ जायते पत्रशाटस्तरूणामलं हीयते देहिना यत्र देहे बल, पीयते प्राणिभिर्भूरिधाराजल क्षुभ्यते चासमेषां तृषाऽप्यर्गलम् । दह्यते तीव्रतापेन सर्वो जनः स्विद्यते खेदनिर्वेदित तन्मनो, वान्ति वाता सदा जगत्तापिनः शुष्कपत्रावलीमर्मरारावनिः ॥ २९१ ॥ अपि च—भानोरिव प्रतापेन, सतुष्ट वर्धित दिनम् । स्वामिनोऽभ्युदये सर्व, सन्तोषादभिवर्धते ॥ २९२ ॥ यत्र च विदलिता मल्लिकाः विकसिता जात्यपाटलाः श्यामलित कुसुमभरेण शिरीषवन सुभगीभूताश्चन्द्र-किरणाः हृदयदयिता जलाशया मनोऽभिरुचिता मौक्तिकहारयष्टयः अभिवाञ्छमानि विमलहर्म्यतलानि प्रियतमानि चन्दनविलेपनानि अमृतायन्ते तालवृन्तव्यजनकानि सुखायन्ते शिशिरकिसलयकुसुमस्रस्तरा क्लाम्यन्ति बहिःशरीरनिक्षिप्ता अपि जनानामन्तर्मानसे चन्दन-जलार्द्रा इति । तत्रैवंविधे काले, भागिनेयमभाषत । गच्छावः साम्प्रत वत्स !, स्वस्थानमिति मातुलः ॥ २९३ ॥ प्रकर्ष प्राह ग-मने, दारुणोऽवसरोऽधुना । तमाह माम ! शक्नोमि, गन्तुमेवंविधेऽध्वनि ॥ २९४ ॥ ततो मासद्वय तिष्ठ, माम ! सन्तापदारुणम् । मे-नाद शीतलीभूते, विक्चक्रे यामि सत्वरम् ॥ २९५ ॥ किं च—विचारपरयोः स्थानभावयोर्गुणकारणम् । अत्र जैनपुरे माम !, मा मस्था निष्प्रयोजनम् ॥ २९६ ॥ यतः—मम स्थैर्य भवेदेव, पुरस्यास्य गुणोत्करे । तवस्त्वातोऽपि जायेत, मद्गुणादत्र सद्धीः ॥ २९७ ॥ एव भवतु तेनोक्ते, ततस्तत्रैव सत्पुरे । तिष्ठतोः प्रावृडायाता, तयोः सा हन्त कीदृशी ॥ २९८ ॥—घनतुङ्गपयोधरभारधरा, लसदु-

ज्वलविद्युदलङ्करणा । कृतसन्ततगर्जितधीररवा, दृढगोपितभास्करजाररवा ॥ २९९ ॥ रटदुत्कटदर्दुरखिन्ननरा, चलशुभ्रबलाहकहासपरा ।
गिरिकोटरनृत्तशिखण्डिवरा, पथुलोकमनोहररूपधरा ॥ ३०० ॥ सुसुगन्धिकदम्बपरागवहा, विटकोटिविदारणमोदसहा । इति रूपविला-
सलसत्कपटा, भुवनेऽत्र रराज यथा कुलटा ॥ ३०१ ॥ अथ तां तादृशीं वीक्ष्य, प्रावृष हृष्टमानसः । प्रकर्षो गमनोत्सुकः, प्रोवाच
निजमातुलम् ॥ ३०२ ॥—गम्यतामधुना माम!, त्वरितं शावसमिधौ । यतोऽमी शीतलीभूता, वर्तन्ते सुगमाः पथाः ॥ ३०३ ॥
विमर्शेनोदितं वत्स!, मैव वोचः कथाचन । यतोऽधुना व्यवच्छिन्नौ, विशेषेण गमागमौ ॥ ३०४ ॥ तथाहि—सुच्छन्नगृहमध्यस्थाः,
स्वाधीनदयितानना । वर्षासु धन्या गम्यन्ते, जनैर्ये न प्रवासिन ॥ ३०५ ॥ तथाहि—पश्यतु वत्स!—जलपूरितमार्गेषु, पङ्कक्लिन्नेषु
गच्छत । स्खलित्वा पतितानेते, हसन्ति कुटजोत्कराः ॥ ३०६ ॥ निपतद्वारिधारौघहता ये यान्ति पापिनः । देशान्तरेषु तान्मेघो,
मारयामीति गर्जति ॥ ३०७ ॥ एवं व्यवस्थिते तात!, मुच्यतां गमनादरः । यथेयन्तं स्थितं कालं, तिष्ठाग्रैव तथाऽधुना ॥ ३०८ ॥
किं च—गच्छतोऽत्र वर्षुः कालो, न दोषाय गुणावहः । यतः सोऽनुक्षणं वत्स!, जायते तव वृद्धये ॥ ३०९ ॥ एवं भवतु तेनोक्ते,
पुनर्मासचतुष्टयम् । स्थित्वा समागतौ गेहे, हृष्टौ स्वस्त्रीयमातुलौ ॥ ३१० ॥ अथ प्रविष्टौ तौ गेहे, दृष्टास्थाने शुभोदये । भार्यायुक्ते च
तस्यैव, निकटस्थे विचक्षणे ॥ ३११ ॥ ततो विधाय सङ्कथ्या, प्रणाम विहिताञ्जली । तेषां पुरो निविष्टौ तौ, विनयात्क्षुद्रभूतले
॥ ३१२ ॥ बलादुत्थाप्य मुख्याऽसौ, विमर्शः स्निग्धचेतसा । आलिङ्गितः प्रयत्नेन, चक्षुर्भ्यां च पुनः पुनः ॥ ३१३ ॥ प्रकर्षोऽपि समा-
लिङ्ग्य, स्नेहनिर्भरमानसैः । निजाङ्के स्थापितः सर्वैः, परिपाट्याऽतिवल्लभः ॥ ३१४ ॥ आघ्रातो मूर्धदेशे च, कुशलं च मुहुर्मुहुः । आ-
नन्दोदकपूर्णाक्षैः, पृष्टः सर्वैः समाकुलः ॥ ३१५ ॥ ततो यथा विनिर्गत्य, गेहाद्वासेषु हिण्डितौ । ततोऽन्तरङ्गदेशेषु, यथा पर्यटितौ पुनः

॥ ३१६ ॥ यथा पुरद्वयं दृष्ठ, यथा दृष्टा महाटवी । विलोकित यथा स्थान, महामोहादिमूभुजाम् ॥ ३१७ ॥ रसनामूलशुद्धिश्च, यथा सम्यग्विनिश्चिता । यथैव वर्तते पुत्री, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥ ३१८ ॥ कुतूहलवशेनैव, भवचक्र यथा गतौ । निरीक्षित च तत्सर्व, नाना-वृत्तान्तसङ्कुलम् ॥ ३१९ ॥ यथा दृष्टा महात्मानो, विवेकवरपर्वते । चारित्रधर्मराजस्य, यथा स्थान विलोकितम् ॥ ३२० ॥ यथा दृष्ट स सन्तोषो, यच्च तेन विचेष्टितम् । यच्च कारणमुद्दिश्य, भूरिकालोऽतिवाहित ॥ ३२१ ॥ तदिद तेन नि शेष, विमर्शेन परिस्फुटम् । पुरो विचक्षणादीनां, विस्तरेण निवेदितम् ॥ ३२२ ॥ सप्तमि' कुलकम् । इतश्च मासमध्ये लौल्यस्यासौ जड । रसना लोलतावाक्यैर्न चेतयति किञ्चन ॥ ३२३ ॥ स तस्या लालने सक्त , कुर्वाणः कर्म गर्हितम् । न पश्यति महापाप, न लज्जा न कुलक्रमम् ॥ ३२४ ॥ अन्यदा लोलतावाक्यैर्मेधविह्वलचेतसा । महाञ्च मारयामीति, मारितः पशुपालक ॥ ३२५ ॥ ततश्च तमजारक्ष, पशुभ्रान्त्या निपातितम् । निरीक्ष्य लोलतावुःसाध्यवेनेद विचिन्तितम् ॥ ३२६ ॥ लालिता रसना नून, मांसैर्नानाविधैर्मया । इद तु मानुष मांस, नैव दत्त कदाचन ॥ ३२७ ॥ ततोऽधुना ददामीदमस्यै पश्यामि यादृशः । अनेन जायते तोषो, रसनाया सुखावहः ॥ ३२८ ॥ तत सस्कृत्य तद्दत्त, तेन जाता प्रमोदिता । रसना लोलता तुष्टा, सोऽपि हर्षमुपागत ॥ ३२९ ॥ भूयश्च लोलतावाक्यैरपरापरमानुषान् । निहत्य भार्यया सार्ध, खादन् जात स राक्षसः ॥ ३३० ॥ ततो बालजनेनापि, निन्दितो बन्धुवर्जितः । लोकेन परिभूतश्च, स जात पापकर्मणा ॥ ३३१ ॥ अन्यदा लोलतायुक्तो, मनुष्याणां जिघांसया । प्रविष्टश्चौरवद्रात्रौ, गृहे शूरकुटुम्बिनः ॥ ३३२ ॥ ततः प्रसुप्त तत्सूनु, गृहीत्वा नि सरन् बहिः । स दृष्टस्तेन शूरेण, जडः कोपान्धचेतसा ॥ ३३३ ॥ ततः कलकलाराव, कुर्वता सह बान्धवै । तेनास्फोट्य नियद्धोऽसौ, मारितो यातनाशतैः ॥ ३३४ ॥ प्रभाते च स वृत्तान्तः, सजातः प्रकटो जने । तथापि किञ्चिच्छूरस्य, न कृत जडव-

-घुभिः ॥ ३३५ ॥ किं तर्हि ?, प्रत्युत वैश्चिन्तितं, यदुत—शूरेण विहित चारु, यदसौ कुलदूषणः । अस्माकं लाघवोत्पादी, जडः पापो निपातित ॥ ३३६ ॥ अमुं च जडवृत्तान्त, निरीक्ष्य स विचक्षण । ततश्च चिन्तयत्येव, निर्मलीमसमानसः ॥ ३३७ ॥ अये !— इह लोके जडस्येद, रसनालालने फलम् । सजात परलोके तु, दुर्गतिः सजनिष्यति ॥ ३३८ ॥ ततोऽत्यर्थं विरक्तोऽसौ, रसनालालन प्रति । स्थितो विचक्षणस्तावत्, यावत्तौ समुपागतौ ॥ ३३९ ॥ ततश्च—कथितायां विमर्शेन, मूलशुद्धौ सविस्तरम् । रसना त्यक्तुकामोऽसौ, पितरं प्रत्यभाषत ॥ ३४० ॥ तात ! दृष्टविपाकेयं, रसना साम्प्रत जडे । दुहिता दोषपुत्रस्य, रागकेसरिमन्त्रिण ॥ ३४१ ॥ तदेनामधुना दुष्टां, भार्यां दुष्टकुलोद्भवाम् । सर्वथा त्यक्तुमिच्छामि, तातात्र त्वदनुज्ञया ॥ ३४२ ॥ ततः शुभोदयेनोक्त, भार्येति प्रथिता जने । तवेय रसना तस्मान्नाकाण्डे त्यागमर्हति ॥ ३४३ ॥ अतः क्रमेण मोक्तव्या, त्वयेयं वत्स ! सर्वथा । तदत्र प्राप्तकाल ते, तदाकर्णय साम्प्रतम् ॥ ३४४ ॥ ये ते तुभ्य महात्मानो, विमर्शेन निवेदिताः । विवेकपर्वतारूढा, महामोहादिसूदनाः ॥ ३४५ ॥ तेषा मध्ये स्थितस्येयं, सदाचारेण तिष्ठतः । दुष्टापि रसना वत्स !, न ते किंचित्करिष्यति ॥ ३४६ ॥ तस्मादारुह्य यत्नेन, त विवेकमहागिरिम् । रसनादोषनिर्मुक्तस्तिष्ठ त्व सकुटुम्बक ॥ ३४७ ॥ ततो विचक्षणेनोक्त, तात ! दूरे स पर्वत । कथ कुटुम्बसहितस्तत्राह गन्तुमुत्सहे ? ॥ ३४८ ॥ शुभोदयोऽब्रवीद्वत्स !, न कार्यं भवता भयम् । विमर्शो यस्य ते बन्धुश्चिन्तामणिरिवातुल ॥ ३४९ ॥ यतोऽस्य विद्यते वत्स !, विमर्शस्य वराञ्जनम् । तद्बलाद्दर्शयत्येष, तमिहैव महागिरिम् ॥ ३५० ॥ प्रकर्षेणोदित तात !, सत्यमेतन्न सशयः । अनुभूत मयाऽप्यस्य, योगाञ्जनविजृम्भितम् ॥ ३५१ ॥ किं बहुना ?—यावदेष महावीर्य, न प्रयुङ्क्ते वराञ्जनम् । तावदेव न दृश्यन्ते, ते पर्वतपुरादयः ॥ ३५२ ॥ यदा तु विमलालोकमयं युङ्क्ते तदञ्जनम् । तदा सर्वत्र भासन्ते, ते पर्वतपुरादयः ॥ ३५३ ॥ ततो विचक्ष-

॥ ३१६ ॥ यया पुरद्वयं दृष्टं, यया दृष्टा महाटवी । विलोकितं यया स्थानं, महामोहादिभूभुजाम् ॥ ३१७ ॥ रसनामूलशुद्धिश्च, यया सम्यग्विनिश्चिता । यथेयं वर्तते पुत्री, रागकेसरिमन्त्रिणः ॥ ३१८ ॥ कुतूहलवशेनैव, भवचक्रं यया गतौ । निरीक्षितं च तत्सर्वं, नाना-वृत्तान्तसङ्कुलम् ॥ ३१९ ॥ यया दृष्टा महात्मानो, विवेकाख्यपर्वते । चारित्रधर्मराजस्य, यया स्थानं विलोकितम् ॥ ३२० ॥ यया दृष्ट स सन्तोषो, यश्च तेन विचेष्टितम् । यत्कारणमुद्दिश्य, भूरिकालोऽतिवाहितः ॥ ३२१ ॥ तदिदं तेन निःशेषं, विमर्शेन परिस्फुटम् । पुरो विचक्षणादीनां, विस्तरेण निवेदितम् ॥ ३२२ ॥ सप्तभिः कुलकम् । इतश्च मांसमद्याद्यैर्लोलयश्चासौ जडः । रसना लोलतावाक्यैर्न चेतयति किञ्चन ॥ ३२३ ॥ स तस्या लालने सक्तः, कुर्वाणः कर्म गर्हितम् । न पश्यति महापापं, न लज्जां न कुलक्रमम् ॥ ३२४ ॥ अन्यदा लोलतावाक्यैर्मद्यविह्वलचेतसा । महाजं मारयामीति, मारितः पशुपालकः ॥ ३२५ ॥ ततश्च तमजारक्षं, पशुभ्रान्त्या निपातितम् । निरीक्ष्य लोलतादुःखाद्बतेनैव विचिन्तितम् ॥ ३२६ ॥ लालिता रसना नूनं, मांसैर्नानाविधैर्मया । इदं तु मानुषं मांसं, नैव दत्तं कदाचन ॥ ३२७ ॥ ततोऽधुना ददामीदमस्यै पश्यामि यादृशः । अनेन जायते तोषो, रसनाया सुखावहः ॥ ३२८ ॥ ततः संस्कृत्य तद्दत्तं, तेन जाता प्रमोदिता । रसना लोलता तुष्टा, सोऽपि हर्षमुपागतः ॥ ३२९ ॥ भूयश्च लोलतावाक्यैरपरापरमानुषान् । निहत्य भार्यया सार्धं, खादन् जातः स राक्षसः ॥ ३३० ॥ ततो बालजनेनापि, निन्दितो बन्धुवर्जितः । लोकेन परिभूतश्च, स जातः पापकर्मणा ॥ ३३१ ॥ अन्यदा लोलतायुक्तो, मनुष्याणां जिघांसया । प्रविष्टश्चौरवद्रात्रौ, गृहे शूरकुटुम्बिनः ॥ ३३२ ॥ ततः प्रसुप्ते सत्सूनुं, गृहीत्वा निःसरन् बहिः । स दृष्टस्तेन शूरेण, जडः क्रोधान्धचेतसा ॥ ३३३ ॥ ततः कलकलारावं, कुर्वता सह बान्धवैः । तेनास्फोट्य निपत्योऽसौ, मारितो यातनाशतैः ॥ ३३४ ॥ प्रभाते च स वृत्तान्तः, सञ्जातः प्रकटो जने । तथापि किञ्चिच्छूरस्य, न कृतं जडस्व-

इशी मदीया प्रव्रज्येति । एवं च व्यवस्थिते—भार्यादोषेण यो नाम, प्रव्रज्यां समुपागतः । न च साऽपि परित्यक्ता, सर्वथा येन पापिनी ॥ ३६३ ॥ यत्र पाल्यतेऽद्यापि, कुटुम्बं तदवस्थितम् । तस्य मे कीदृशी नाम, प्रव्रज्या भूप ! कथ्यताम् ? ॥ ३६४ ॥ तथापि ते महाराज !, यन्ममोपरि गौरवम् । तर्कयन्नपि तत्राहं, न जाने तत्र कारणम् ॥ ३६५ ॥ यतः—सदोषेऽपि गुणारोपी, जगदाह्लादकारक । किमेषोऽचिन्त्यसौन्दर्यः, सज्जनप्रकृतेर्गुणः ॥ ३६६ ॥ तथाहि—नूनमेषा सतां दृष्टिरापवष्टिरपूर्विका । अकारणेऽपि या नित्यं, गुणारोपपरायणा ॥ ३६७ ॥ किंवा भुवनवन्द्यस्य, गुणोऽयं हतविद्विषः । अस्यैव जैनलिङ्गस्य, यत्रैते संस्थिता वयम् ॥ ३६८ ॥ तथाहि—सुरेन्द्रा अपि वन्दन्ते, त भक्तिभरपूरिताः । करस्थं यस्य पश्यन्ति, जैनेन्द्रं लिङ्गमञ्जसा ॥ ३६९ ॥ किं चान्यत्कारणं किञ्चिद्गुरुस्याचारधारक । येनेदृशोऽपि ते राजन्नहं दुष्करकारक ॥ ३७० ॥ एवं च वदति भगवति विगलितमदचेतसि विचक्षणसूरौ नरवाहनराजेन चिन्तितं—अहो निजचरितकथनेन भगवता जनितो मे मोहविलयः अहो भगवतो वचनविन्यासः अहो विवेकित्वं अहो मय्यनुग्रहपरता अहो दृष्टपरमार्थवेदिता, विज्ञातश्च मया सर्वस्यास्य भगवज्जल्पितस्य गर्भार्थः, ततोऽभिहितमनेन—भदन्त ! यादृक्ष लोके, सपत्न ते कुटुम्बकम् । अधन्यास्तादृशं नूनं, प्राप्नुवन्ति न मादृशाः ॥ ३७१ ॥ इदं च पोषयंस्त्र, जैनलिङ्गे च संस्थितः । भदन्त ! भगवानेव, गृहस्थो भवसीदृशः ॥ ३७२ ॥ अन्यच्च—कृताऽकिञ्चित्करी येन, रसनाऽपि महात्मना । अत्यन्तदुर्जया लोके, लोल्या च निराकृता ॥ ३७३ ॥ महामोहादिवर्गं च, जित्वा यो जैनसत्पुरे । स्थितोऽसि साधुमध्यस्थः, कुटुम्बसहितो मुने ! ॥ ३७४ ॥ स चेत्त्वं न भवसत्र, हन्त दुष्करकारक । कीदृशास्ते भवन्त्यन्ये, ब्रूहि दुष्करकारका ? ॥ ३७५ ॥ यश्चाय तव सपत्नो, वृत्तान्तो जगदद्भुतः । एतद्वृत्तान्तयुक्ता ये, ते धन्याः प्रतिभान्ति मे ॥ ३७६ ॥ तद्भदन्त ! किमेतेषां, साधूनामयमीदृशः । सपत्न एव वृत्तान्तः, किंवा नेति

मेनोक्ते, विमर्शो भद्र! पीयताम्। मम तदत्र न सूर्णं, यथास्ति तव तादृशम् ॥ ३५४ ॥ ततोऽनुग्रहबुद्ध्यैव, सादरं प्रतिपादितम्। विचक्षणाय निःशेषं, विमर्शेन तदञ्जनम् ॥ ३५५ ॥ ततस्तदुपयोगेन, क्षणादेव पुरःस्थितम्। विचक्षणेन यद्दृष्टं, तदिदानीं निबोधत ॥ ३५६ ॥ यत्तल्लोकसमाकीर्णं, पुरं सात्त्विकमानसम्। यत्रासौ विमलस्तुङ्गो, विवेको नाम पर्वतः ॥ ३५७ ॥ यच्च तच्छिखरं रम्यमप्रमत्तत्वनामकम्। यत्रोपरिष्टात्तस्यैव, निविष्टं जैनसत्पुरम् ॥ ३५८ ॥ ये च लोका महात्मानः, साधवस्तन्निवासिनः। यत्र चित्तसमाधानो, मण्डपस्तत्र मण्डपः ॥ ३५९ ॥ या च निःस्पृहता नाम, वेदिका तत्र संस्थिता। तस्याश्चोपरि यच्चारु, जीववीर्यं महासनम् ॥ ३६० ॥ चारित्रधर्मराजश्च, परिवारविवेष्टितः। ये च तस्य गुणाः शुभ्रा, ये च सेवा महीभुजाम् ॥ ३६१ ॥ तदिदं भो महाराज!, तदानीं नरवाहन!। विचक्षणेन निःशेषं, साक्षादेवावलोकितम् ॥३६२॥ पञ्चभिः कुलकम्। ततश्च भो भो महानरेन्द्र नरवाहन! स विचक्षणः सदैव तेन शुभोदयेन पित्रा युक्त एव तया निजचारुतया मात्रा आलिङ्गित एव तया प्रियभार्यया बुद्ध्या सहित एव तेन भ्रात्रा विमर्शेन अन्वित एव वक्षःस्थलशायिना तेन प्रकर्षेण प्रियतमतनयेन समुपेत एव वदनकोटरवने वर्तमानया रसनाभार्यया सर्वथा सकुटुम्बक एव केवलं तामेकां लोलतां दासचेटीं परित्यज्य निराकृत्य च परोपक्रियया सम्प्राप्य गुणधरनामानमाचार्यं प्रव्रजितः, तेन स्थितस्तेषां जैनपुरनिवासिनां भगवतां साधूनां मध्ये किलाहं प्रव्रजित इति मन्यमानः, तत शिक्षितः समस्तोऽपि तेन तेषामाचारो निषेवितः परमभक्त्या विसर्जिता सा रसना सर्वथा विहिताऽसमञ्जसमकिञ्चित्करी, ततः स्थापितस्तेन गुरुणा निजपदे स विचक्षणः, स चान्यत्रापि दृश्यमान परमार्थतस्तत्रैव विवेकगिरिशिखरवासिनि जैनपुरे द्रष्टव्य। यतो भो महाराज नरवाहन! स विचक्षणोऽहमेव विज्ञेयः, एते च ते महात्मानः साधवो मन्तव्याः, ततो महाराज! यदूचिरेऽम्यधायि यदुत—किं ते वैराग्यकारणमिति तदिदं मम वैराग्यकारणं, इय चे-

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तब्धसर्वाङ्गस्तानामापे
तवेदृशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढा ! को नाम, तपनोऽस्य ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदा
कर्ण्य मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं
नीताः प्रकृतयः समुन्मूलितं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमसद्वचनं भवति, तदेव भवितुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन
तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं
संक्षिप्तोऽस्मि मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तत्पृच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पश्चादागमिष्यामि,
तत्रास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति। ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मन्त्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-
ननृपतेर्विविधदेशभाषावेषवर्णस्वरभेदविज्ञानान्वधानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिच्चरेण विदितोऽयं वृत्तान्तो निवेदितस्तप-
नाय । इतश्च मन्त्रिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महार्हप्राभृतानि समावर्जित इव दृष्ट आस्थाने तपननरेन्द्रेण,
पृष्टा रिपुदारणवार्ता, मन्त्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म
माज्ञायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृषावादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मन्त्रिमहत्तमान् । यथा—
केनात्र प्रहिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवि-
तमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाज्ञायकाः, निवेदितं मन्त्रिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा
नष्टजीविताशाः परस्पराभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्यादेति चिन्तयन्तः किमधुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम

द्वे भार्ये, वरतावर्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥
सामास्मृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूप!, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदेव ते कन्ये, ल-
भ्यते रिपुदारणः । तल्लाभे च वयस्याभ्यामाभ्यामेव वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथेमौ दोषपुञ्जकौ । तस्मा-
त्ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूप! पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमत भूप!, तदेवाचर
साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनोर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू
मित्र, पार्श्वस्थौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्त्यस्य प्रतिक्रिया ।
तज्ज्ञोऽधुनाहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिषिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरो पार्श्वे, निष्क्रान्तो
नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्थोऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं ग्रामेषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममापि
राज्ये सप्रभे, लब्धावसरसौख्यौ । शैलराजमृषावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । जलग-
र्भूपसकाशमनृतं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—शिष्टैरुत्रास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । दुष्टस्य भूरिवचनैरलीकैश्चादुकर्मभिः
॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भद्रे!, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोभयतापाक्ष ,
सार्वभौमो द्विषत्तपः । चक्रवर्ती तदा लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्र्या, महीपर्यन्तलीलया । भ्रमंस्तत्र समा-
यातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदितवृत्तान्तैरहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ य-
दुत—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देव!, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

पूर्वजैः । विशेषतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तब्धसर्वाङ्गस्तानाभाषे सदेदृशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः! को नाम, तपनोऽयं ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदाकर्ण्य मतिमहत्तमैरुक्तं—देव! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितं पूर्वपुरुषक्रमं परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं नीताः प्रकृतयः समुज्झितं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमस्मद्वचनं भवति, तदेवं भवितुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं सचिवोऽत्र मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पश्चादागमिष्यामि, दत्तास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति। ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मतिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तपननृपतेर्विविधदेशभाषावेषवर्णस्वरभेदविज्ञानान्तर्धानविद्याधारो महत्तमचरविशेषाः, ततः केनचिच्चरेण विदितोऽयं वृत्तान्तो निवेदितस्तपनाय । इतश्च मतिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महार्घप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण, पृष्टा रिपुदारणवार्ता, मतिमहत्तमैरुक्तं—देव! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता म माहायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृषावादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे भदत तान् गत्वा, सर्वान्मतिमहत्तमान् । यथा—केनात्र प्रहिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवितमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाहायकाः, निवेदितं मतिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोका सत्रासा सोद्वेगा नष्टजीविताशाः परस्पराभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्यादेति चिन्तयन्तः किमधुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

द्वे भार्ये, वरतावर्तेते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥ साक्षादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूप!, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदेव ते कन्ये, लप्स्येते रिपुदारणः । तदासौ च वयस्याभ्यामाभ्यामेव वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तयेमौ दोषपुञ्जकौ । तस्मात्ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूप! पापयोः ॥ ४१८ ॥ तदा प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूप!, तदेवाचर साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनोर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू मित्र, पार्श्वस्थौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्त्यस्य प्रतिक्रिया । तच्छ्रेयोऽधुनाऽहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिषिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्क्रान्तो नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्थोऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममापि राज्ये सम्पन्ने, लब्धावसरसौख्यौ । शैलराजमृषावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां तत । जल्प-भूपसकाशमनृतं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—स्तिमितस्थास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । दुष्टस्य भूरिपापैरलीकैश्चाटुकर्मभिः ॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिन्नृदे!, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोग्रप्रतापाढ्यः, सार्वभौमो द्विषत्तपः । चक्रवर्ती तदा लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्र्या, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समायातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विदितवृत्तान्तैरुक्तं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ यदुत—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देव!, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामधिपस्तव

पूर्वजैः । विक्षेपतो गृहायातः, साम्प्रतं मानमर्हसि ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आम्नातस्त्वप्यसर्वास्तानामापे तद्वेदृशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः ! को नाम, तपनोऽयं समागतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेव मे ॥ ४३५ ॥ तदा-कर्ण्य मत्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रलयं नीताः प्रकृतयः समुज्झितं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमस्मद्वचनं भवति, तदेव वक्तुमर्हति देव, क्रियतामस्माकमनुरोधेन तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं सन्निहितोऽयं मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पश्चादागमिष्यामि, तपनाभिमुखं गते राजनि प्रवेक्ष्यामीति । ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मत्रिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तप-ननृपतेर्विविधदेशभाषावेषवर्णस्वरभेदविज्ञानान्वयानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, तत केनचिच्चरेण विदितोऽयं वृत्तान्तो निवेदितस्तप-नाय । इतश्च मत्रिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महार्हप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दृष्ट्वा चास्थानं तपननरेन्द्रेण, पृष्टा रिपुदारणवार्ता, मत्रिमहत्तमैरुक्तं—देव ! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दृष्ट्वा म-[illegible] रिपुदारणस्य [illegible] ततस्ते समाभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मत्रिमहत्तमान् । यथा—[illegible] ॥ ४३६ ॥ ततो [illegible], तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवि-तमिति । [illegible] ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगाः [illegible] केनचित्कर्तव्यलिते विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

द्वे भार्ये, वरतावर्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥ साक्षादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूप!, मृदुतासत्यते जने ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदेव ते कन्ये, छप्स्यते रिपुदारणः । तल्लाभे च वयस्याभ्यामाभ्यामेष वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, तथेमौ दोषपुञ्जकौ । तस्मात्ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूप! पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूप!, तदेवाचर साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनोर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू नित्यं, पार्श्वस्थौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्त्यस्य प्रतिक्रिया । त्यक्तसङ्गोऽधुनाऽहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिषिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्क्रान्तो नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्थोऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं चान्येषु देशेषु, विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममापि राज्ये सम्पन्ने, लब्धावसरसौख्यौ । शैलराजमृषावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां ततः । अलग-ण्डूपसकाशमनृतं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—खिन्नैरत्यास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । तुष्टस्य मूर्खजनैरलीकैश्चाटुकर्मभिः ॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भद्रे!, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोग्रप्रतापाढ्यः, सार्वभौमो द्विषत्तपः । चक्रवर्ती वरो लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्र्या, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समायातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विविधवस्त्राद्यैरहं मणिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ यदुत—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देव!, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

पूर्वजैः । विक्षेपतो गृहायाता, साम्प्रतं मानमर्हति ॥ ४३३ ॥ अहं तु शैलराजेन, विधुरीकृतचेतनः । आध्मातस्तब्धसर्वाङ्गस्तानाभाषे तदेदृशम् ॥ ४३४ ॥ यदुत—अरे विमूढाः! को नाम, तपनोऽयं ममाग्रतः ? । येनास्य पूजनं कुर्यामहं न पुनरेष मे ॥ ४३५ ॥ तदाकर्ण्य मतिमहत्तमेनोक्तं—देव! मा मैवं वदतु देवः, अस्य हि पूजनमकुर्वता देवेन लङ्घितः पूर्वपुरुषक्रमः परित्यक्ता राजनीतिः प्रकोप्य नीताः प्रकृतयः समुच्छिन्नं राज्यसुखं परिहापितो विनयः अपकर्णितमस्मद्वचनं भवति, तन्नैव वक्तुमर्हति देवः, क्रियतामस्माकमनुरोधेन तपनराजस्याभ्युद्गमनं देवेनेति वदन्तः पतिताः सर्वेऽपि मम चरणयोः, ततो मृदूभूतो मनाङ् मे शैलराजीयहृदयावलेपनावष्टम्भः, केवलं सन्निहितोऽसौ मृषावादेन, ततो मयाऽभिहितं—न ममात्र क्षणे चित्तोत्साहः तद्गच्छत यूयं कुरुत यथोचितं अहं तु पश्चादागमिष्यामि, तदास्थाने राजनि प्रवेक्ष्यामीति। ततो यदाज्ञापयति देव इति वदन्तो निर्गतास्तपनाभिमुखं मतिमहत्तमा राजलोकश्च, सन्ति च तस्य तपननृपतेर्विविधदेशभाषावेषधर्मस्वरभेदविज्ञानान्वर्थानविज्ञातारो बहवश्चरविशेषाः, ततः केनचिच्चरेण विदितोऽयं वृत्तान्तो निवेदितस्तपनाय । इतश्च मतिमहत्तमैर्विहिता तपनराजस्य प्रतिपत्तिरुपस्थापितानि महार्हप्राभृतानि समावर्जितं हृदयं दत्तं चास्थानं तपननरेन्द्रेण, पृष्टा रिपुदारणवार्त्ता, मतिमहत्तमेनोक्तं—देव! देवपादप्रसादेन कुशली रिपुदारणः, समागच्छति चैष देवपादमूलमिति । ततो दत्ता ममाह्वायकाः, विजृम्भितौ शैलराजमृषावादौ, ततस्ते मयाऽभिहिताः यदुत—अरे वदत तान् गत्वा, सर्वान्मतिमहत्तमान् । यथा—केनात्र महिता यूयं, दुरात्मानो नराधमाः ॥ ४३६ ॥ ततो मया नागन्तव्यमेव, तूर्णमागच्छत यूयं, इतरथा नास्ति भवतां जीवितमिति । तदाकर्ण्य गतास्तत्समीपमाह्वायकाः, निवेदितं मतिमहत्तमानां मदीयवचनं, ततस्ते तत्रास्थाने सर्वे लोकाः सत्रासाः सोद्वेगा नष्टजीविताशाः परस्पराभिमुखमीक्षमाणा अहो रिपुदारणस्य मर्यादेति चिन्तयन्तः किमधुना कर्तव्यमिति विमूढाः सर्वेऽपि मदीयम-

द्वे भार्ये, धरतावर्यते किल ॥ ४१४ ॥ मृदुतासत्यते नाम, तस्य द्वे कन्यके शुभे । विद्येते भुवनानन्दकारिके चारुदर्शने ॥ ४१५ ॥
साक्षादमृतरूपे ते, ते सर्वसुखदायिके । अत्यन्तदुर्लभे भूप!, मृदुतासत्यते जनैः ॥ ४१६ ॥ एवं च स्थिते—कदाचिदेव ते कन्ये, ल-
भ्यते रिपुदारणः । तल्लाभे च वयस्याभ्यामाभ्यामेष वियोक्ष्यते ॥ ४१७ ॥ यतः—गुणसन्दोहभूते ते, यथेमौ दोषपुञ्जकौ । तस्मा-
त्ताभ्यां सहावस्था, नानयोर्भूप! पापयोः ॥ ४१८ ॥ ततः प्रयोजनस्यास्य, कश्चिदन्यो विचिन्तकः । यत्तु तेऽभिमतं भूप!, तदेवाचर
साम्प्रतम् ॥ ४१९ ॥ तच्छ्रुत्वाचिन्तयद्राजा, स तदा नरवाहनः । अहो कष्टमहो कष्टं, सूनोर्मम तपस्विनः ॥ ४२० ॥ यस्येदृशौ रिपू
मित्र, पार्श्वस्थौ दुःखदायिनौ । अहो वराको नैवासौ, यथार्थो रिपुदारणः ॥ ४२१ ॥ ततः किं क्रियतामत्र?, नैवास्त्यस्य प्रतिक्रिया ।
त्यक्तसङ्गोऽधुनाऽहं तत्करोमि हितमात्मने ॥ ४२२ ॥ ततोऽभिषिच्य मां राज्ये, कृत्वा सर्वं यथोचितम् । विचक्षणगुरोः पार्श्वे, निष्क्रान्तो
नरवाहनः ॥ ४२३ ॥ ततश्च—विवेकशिखरस्थोऽपि, स विचक्षणसूरिणा । सार्धं बाह्येषु देशेषु,विजहार महामतिः ॥ ४२४ ॥ ममापि
राज्ये सम्पन्ने, लब्धावसरसौष्ठवौ । शैलराजमृषावादौ, नितरामभिवर्धितौ ॥ ४२५ ॥ तृणतुल्यं जगत्सर्वं, पश्यामि सुतरां तत । जला-
म्बूपसमात्मानं प्रतिभाति मे ॥ ४२६ ॥ एवं च—स्तब्धात्मास्यमानस्य, निन्द्यमानस्य पण्डितैः । दुष्टस्य भूरिवचनैरलीकैश्चाटुकर्मभिः
॥ ४२७ ॥ पुण्योदयस्य माहात्म्याद्राज्यं पालयतो मम । गतानि कतिचिद्भद्रे!, वर्षाणि किल लीलया ॥ ४२८ ॥ इतश्चोग्रप्रतापाढ्यः,
सार्वभौमो द्विषत्तपः । चक्रवर्ती यथा लोके, तपनो नाम भूपतिः ॥ ४२९ ॥ स सर्वबलसामग्र्या, महीदर्शनलीलया । भ्रमंस्तत्र समा
यातः, पुरे सिद्धार्थनामके ॥ ४३० ॥ ततो विमिश्रवद्वार्तैरहं मन्त्रिमहत्तमैः । हितकारितया प्रोक्तो, विज्ञातनृपनीतिभिः ॥ ४३१ ॥ य-
दुत—चक्रवर्ती जगज्ज्येष्ठस्तपनोऽयं महीपतिः । तदस्य क्रियतां देव!, गत्वा सन्मानपूजनम् ॥ ४३२ ॥ पूज्योऽयं सर्वभूपानामर्चितस्तव

पवयणहाणी विप्परिणामो तहेव य दुगुछा । लोइयठवणा कुलेसु गहणे आहारमाईणमिति ॥ २ ॥" ततो विवेकिभि सूत्रोक्ते युक्तियुक्ते गीतार्थप्रवर्त्तित एव च मार्गे प्रवर्त्तितव्य, नाधुनिकनिर्विवेकिप्रवर्त्तितमार्गानुसारिभि कदाचिदपि भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

समत्येतदुपदेशश्रवणस्योपकारमाह—

गणिजिणवल्लहवयण पउण सउण व जे सुणंति इम । मग्गाणुसारिणो लहु सुहेण ते सिवपुरमुवेंति ॥३३॥

व्याख्या–'गणिजिनवल्लभस्य' पूर्वोदितशब्दार्थस्य वचनमुपदेशस्वरूपमिद, कीदृश ? प्रगुण समस्तधर्मविधिविधापनसज्ज, ये केचित् लघुकर्माणो मार्गानुसारिण' तीर्थकृदुपदिष्टशुद्धधर्मप्रवृत्तिभाज , 'शृण्वन्ति' सद्गुरुमुखा–दाकर्णयन्ति, ते किमित्याह–'लघु' शीघ्रं सुखेनेति दुःसञ्चारदुर्गतिगमननिषेधेन सुमानुषत्वसुदेवादिलाभप्रमोदेन अवान्तरप्राधेन क्रमेण 'शिवपुर' मोक्षनगरम् 'उपयान्ति' गच्छन्ति, एतच्छ्रवणस्य तदर्थानुष्ठानावान्तरव्यापारस्याक्षेपेण मोक्षसाधकत्वादिति भावः, इह च मार्गानुसारिण इति पदमनुसरणेन व्यापारेण पथिकान् लक्षयति, ततश्च यथा पथिकाः शकुनमिव इत्युपमान शुभाशुभार्थलाभसूचक कौशिकतित्तिरिखरादिशब्द शकुनः तद्वद् ये केचित् पुण्यभाज प्रगुणमर्थलाभादिकार्यदक्षं शकुन शुभ शृण्वन्ति, ते लघु सुखेन च मार्गे भयाभावजलच्छायाविश्रान्त्यानन्देन पुर प्राप्नुवन्ति, तथा एतदाकर्णका अपीति भाव इति गाथार्थः ॥३३॥

इति श्रीयुगप्रधानागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचिताया द्वादशकुलकवृत्तौ अष्टमकुलकविवरणं समाप्तम् ॥

अथ नवम कुलकम् ।

अष्टमे कुलके विषयतृष्णाकषायादीना स्वरूप फलं चोपदर्श्य तत्परित्यागेनाप्रमादविधिरुक्तो, नवमे तु मनुष्यत्वादिदुर्लभत्वपूर्वक सद्धर्मबुद्धे–रनेकापायाकुलत्वमुपदर्श्य सर्वथा प्रमादाभावेन सूत्रोक्तप्रवृत्तिरभिधीयत इति प्रथम तावत् मनुष्यत्वप्राप्ते–र्दुर्लभत्वं वृत्तत्रयेणाह—

इह कुणयमुयगे जम्ममच्चूतरगे दुहजलपडहत्थे नोकसाउ(ऊ)रुमच्छे ।
परिभमिरकसाउग्गाढगाहे अगाहे सहइ भवसमुद्दे मोहआवत्तरुद्दे ॥ १ ॥
चिरचियनियकम्मुद्दामसज्झोविवागुब्भडफुडरयवेलामज्जिरुम(म्म)ज्जिराण ।
पुढविजलसमीरग्गीसु लोए असखे तरुसु पुणरणते णतसो संठियाण ॥ २ ॥
चउगइकुलकोडीजोणिलक्खेसु भूयो भमिय गुणियकम्मीभूयदुक्खड्डियाण ।
अहह गहिरपारावारविक्खित्तमुत्तारयणमिव जियाण दुछह माणुसत्त ॥ ३ ॥

व्याख्या–इह भवसमुद्रे दुर्लभं मानुषत्वमिति सम्बन्धः, 'इहेति' प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणस्थावरजगमादिभावरूपे, 'भवसमुद्रे'

पययणहाणी विप्परिणामो तहेव य दुगुछा । लोइयठवणा कुलेसु गहणे आहारमाईणमिति ॥ २ ॥" ततो विवेकिभिः सूत्रोक्ते युक्तियुक्ते गीतार्थप्रवर्त्तित एष च मार्गे प्रवर्त्तितव्य, नाधुनिकनिर्विवेकिप्रवर्त्तितमार्गानुसारिभिः कदाचिदपि भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ १२ ॥

समस्येतदुपदेशश्रवणस्योपकारमाह—

गणिजिणवल्लहवयण पउण सउण व जे सुणंति इम । मग्गाणुसारिणो लहु सुहेण ते सिवपुरमुवेंति ॥२३॥

व्याख्या–'गणिजिनवल्लभस्य' पूर्वोदितशब्दार्थस्य वचनमुपदेशस्वरूपमिद, कीदृश ? प्रगुण समस्तधर्मविधिविधापनसज्ज, ये केचित् लघुकर्माणो मार्गानुसारिणः तीर्थकृदुपदिष्टशुद्धधर्मप्रवृत्तिभाजः, 'शृण्वन्ति' सद्गुरुमुखा–दाकर्णयन्ति, ते किमित्याह–'लघु' शीघ्र सुखेनेति दुःखद्वारदुर्गतिगमननिषेधेन सुमानुषत्वसुदेवत्वादिलाभप्रमोदेन अवान्तरप्राप्तेन क्रमेण 'शिवपुर' मोक्षनगरम् 'उपयान्ति' गच्छन्ति, एतच्छ्रवणस्य तदर्थानुष्ठानादावान्तरव्यापारस्याक्षेपेण मोक्षसाधकत्वादिति भाव', इह च मार्गानुसारिण इति पदमनुसरणेन व्यापारेण पथिकान् लक्षयति, ततश्च यथा पथिकाः शकुनमिव इत्युपमानं शुभाशुभार्थलाभसूचकः कौशिकतित्तिरिस्वरादिशब्दः शकुन' तद्वद् ये केचित् पुण्यभाजः प्रगुणमर्थलाभादिकार्यदक्षं शकुन शुभ शृण्वन्ति, ते लघु सुखेन च मार्गे भयाभावजलच्छायादिमास्यानन्देन पुर प्राप्नुवन्ति, तथा एतदाकर्णका अपीति भाव इति गाथार्थः ॥२३॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचिताया द्वादशकुलकवृत्तौ अष्टमकुलकविवरणं समाप्तम् ॥

अथ नवम कुलकम् ।

अष्टमे कुलके विषयतृष्णाकषायादीना स्वरूप फल चोपदर्श्य तत्परित्यागेनाप्रमादविधिरुक्तो, नवमे तु मनुष्यत्वादिदुर्ल-भत्वपूर्वक सद्धर्मबुद्धे-रनेकापायाकुलत्वमुपदर्श्य सर्वथा प्रमादाभावेन सूत्रोक्तप्रवृत्तिरभिधीयत इति प्रथमं तावत् मनुष्य-त्वप्राप्तेर्दुर्लभत्वं वृत्तत्रयेणाह—

इह कुणयभुयगे जम्ममच्चूतरगे दुहजलपहत्थे नोकसाउ(ऊ)रुमच्छे ।
परिभमिरकसाउग्गाढगाहे अगाहे महइ भवसमुद्दे मोहआवत्तरुद्दे ॥ १ ॥
चिरचियनियकम्मुद्दामसञ्जोविवागुब्भडफुडरयवेलामज्जिरुम(म्म)ज्जिराण ।
पुढविजलसमीरग्गीसु लोए असखे तरुसु पुणरणते णतसो सठियाणं ॥ २ ॥
चउगइकुलकोडीजोणिलक्खेसु भूयो भमिय गुणियकम्मीभूयदुक्खद्दियाण ।
अहह गहिरपारावारविक्खित्तमुत्तारयणमिव जियाण दुल्लह माणुसत्त ॥ ३ ॥

व्याख्या–इह भवसमुद्रे दुर्लभं मानुषत्वमिति सम्बन्धः, 'इहेति' प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणस्थावरजगमादिभावरूपे, 'भवसमुद्रे'

पयपणहाणी विप्परिणामो सहेव य दुगुछा। लोइयठवणा कुलेसु गहणे आहारमाईणमिति ॥ २ ॥" ततो विवेकिभिः सुत्रोधे युक्तियुक्ते गीतार्थप्रवर्त्तित एव च मार्गे प्रवर्त्तितव्यं, नाधुनिकनिर्विवेकिप्रवर्त्तितमार्गानुसारिभिः कदाचिदपि भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

समत्येतदुपदेशश्रवणस्योपकारमाह—

गणिजिणवल्लहवयण पउण सउण व जे सुणंति इम। मग्गाणुसारिणो लहु सुहेण ते सिवपुरमुवेंति ॥३३॥

व्याख्या—'गणिजिनवल्लभस्य' पूर्वोदितशब्दार्थस्य वचनमुपदेशस्वरूपमिद, कीदृश ? प्रगुणं समस्तधर्मविधिविधापनसज्ज, ये केचित् लघुकर्माणो मार्गानुसारिण' तीर्थकृदुपदिष्टशुद्धधर्मप्रवृत्तिभाजः, 'शृण्वन्ति' सद्गुरुमुखा—दाकर्णयन्ति, ते किमित्याह—'लघु' शीघ्र सुखेनेति दुःखद्वारदुर्गतिगमननिषेधेन सुमानुषत्वसुदेवादिलाभप्रमोदेन अवान्तरप्राप्तेन क्रमेण 'शिवपुर' मोक्षनगरम् 'उपयान्ति' गच्छन्ति, एतच्छ्रवणस्य तदर्थानुष्ठानावान्तरव्यापारस्याक्षेपेण मोक्षसाधकत्वादिति भावः, इद च मार्गानुसारिण इति पदमनुसरणेन व्यापारेण पथिकान् लक्षयति, ततश्च यथा पथिकाः शकुनमिव इत्युपमानं शुभाशुभार्थलाभसूचकः कांदिकतित्तिरिस्वरादिशब्दः शकुनः तद्वद् ये केचित् पुण्यभाजः प्रगुणमर्थलाभादिकार्यदक्ष शकुनं शुभ शृण्वन्ति, ते लघु सुखेन च मार्गे भयाभावजलच्छायादिप्राप्त्यानन्देन पुर प्राप्नुवन्ति, तथा एतदाकर्णका अपीति भाव इति गायार्थः ॥३३॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां द्वादशकुलकवृत्तौ अष्टमकुलकविवरण समाप्तम् ॥

अथ नवम कुलकम् ।

अष्टमे कुलके विषयतृष्णाकषायादीनां स्वरूपं फलं चोपदर्श्य तत्परित्यागेनाप्रमादविधिरुक्तो, नवमे तु मनुष्यत्वादिदुर्लभत्वपूर्वकं सद्धर्मबुद्धे-रनेकापायाकुलत्वमुपदर्श्य सर्वथा प्रमादाभावेन सूत्रोक्तप्रवृत्तिरभिधीयत इति प्रथमं तावत् मनुष्यत्वप्राप्ते-र्दुर्लभत्वं वृत्तत्रयेणाह—

इह कुणयभुयगे जम्ममच्छूतरंगे दुहजलपडहत्थे नोकसाउ(ऊ)रुमच्छे ।
परिभमिरकसाउग्गाढगाहे अगाहे महइ भवसमुद्दे मोहआवत्तरुद्दे ॥ १ ॥
चिरचियनियकम्मुद्दामसज्जोविवागुब्भडकुडरयवेलामज्जिरुम(म्म)ज्जिराण ।
पुढविजलसमीरग्गीसु लोए असंखे तरुसु पुणरणंते णतसो संठियाण ॥ २ ॥
चउगइकुलकोडीजोणिलक्खेसु भूयो भमिय गुणियकम्मीभूयदुक्खट्ठियाण ।
महह गहिरपारावारविक्खित्तमुत्तारयणमिव जियाण दुल्लहं माणुसत्तं ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह भवसमुद्रे दुर्लभं मानुषत्वमिति सम्बन्धः, 'इहेति' प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणस्थावरजङ्गमादिभावरूपे, 'भवसमुद्रे'

पयपणहाणी यिप्परिणामो तहेव य दुगुछा । लोइयठवणा कुलेसु गहणे आहारमाईणमिति ॥ २ ॥” ततो विवेकिभिः सूत्रोक्ते युक्तियुक्ते गीतार्थप्रवर्त्तित एव च मार्गे प्रवर्त्तितव्यं, नाधुनिकनिर्विवेकिप्रवर्त्तितमार्गानुसारिभिः कदाचिदपि भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

सम्प्रत्येतदुपदेशश्रवणस्योपकारमाह—

गणिजिणवल्लहवयण पउण सउण व जे सुणंति इम । मग्गाणुसारिणो लहु सुहेण ते सिवपुरमुवेंति ॥३३॥

व्याख्या–‘गणिजिनवल्लभस्य’ पूर्वोदितशब्दार्थस्य वचनमुपदेशस्वरूपमिद, कीदृश ? प्रगुणं समस्तधर्मविधिविधापनसज्ञ, ये केचित् लघुकर्माणो मार्गानुसारिणः तीर्थकृदुपदिष्टशुद्धधर्मप्रवृत्तिभाज’, ‘शृण्वन्ति’ सद्गुरुमुखा–दाकर्णयन्ति, ते किमित्याह–‘लघु’ शीघ्र सुखेनेति दुःखद्वारदुर्गतिगमननिषेधेन सुमानुषत्वसुदेवादिलाभप्रमोदेन अवान्तरप्राप्तेन क्रमेण ‘शिवपुर’ मोक्षनगरम् ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति, एतच्छ्रवणस्य तदर्थानुष्ठानावान्तरव्यापारस्याक्षेपेण मोक्षसाधकत्वादिति भावः, इह च मार्गानुसारिण इति पदमनुसरणेन व्यापारेण पथिकान् लक्षयति, ततश्च यथा पथिकाः शकुनमिव इत्युपमान शुभाशुभार्थलाभसूचक काशिकतित्तिरिस्वरादिशब्द शकुनः तद्वद् ये केचित् पुण्यभाज प्रगुणमर्थलाभादिकार्यदक्ष शकुन शुभ शृण्वन्ति, ते लघु सुखेन च मार्गे भयाभावजलच्छायादिप्राप्त्यानन्देन पुर प्राप्नुवन्ति, तथा एतदाकर्णका अपीति भाव इति गाथार्थः ॥३३॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां द्वादशकुलकवृत्तौ अष्टमकुलकविवरण समाप्तम् ॥

अथ नवम कुलकम् ।

अष्टमे कुलके विषयतृष्णाकषायादीना स्वरूप फलं चोपदर्श्य तत्परित्यागेनाप्रमादविधिरुक्तो, नवमे तु मनुष्यत्वादिदुर्लभत्वपूर्वक सद्धर्मबुद्धे-रनेकापायाकुलत्वमुपदर्श्य सर्वथा प्रमादाभावेन सूत्रोक्तप्रवृत्तिरभिधीयत इति प्रथम तावत् मनुष्यत्वप्राप्ते-दुर्लभत्व वृत्तत्रयेणाह—

इह कुणयभुयगे जम्ममच्चूतरंगे दुहजलपडहत्थे नोकसाउ(ऊ)रुमच्छे ।
परिभमिरकसाउग्गाढगाहे अगाहे महइ भवसमुद्दे मोहआवत्तरुद्दे ॥ १ ॥
चिरचियनियकम्मुद्दामसज्जोविवागुब्भडफुडरयवेलामज्जिरुम(म्म)ज्जिराण ।
पुढविजलसमीरग्गीसु लोए असंखे तरुसु पुणरणंते णंतसो संठियाण ॥ २ ॥
चउगइकुलकोडीजोणिलक्खेसु भूयो भमिय गुणियकम्मीभूयदुक्खट्ठियाण ।
अहह गहिरपारावारविक्खित्तमुत्तारयणमिव जियाण दुल्लहं माणुसत्तं ॥ ३ ॥

व्याख्या–इह भवसमुद्रे दुर्लभं मानुषत्वमिति सम्बन्धः, 'इहेति' प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणस्थावरजंगमादिभावरूपे, 'भवसमुद्रे'

सदा तत्रोपपद्यते । क्रियाभेदेन भिन्नत्वादेवंभूतोऽभिमन्यते ॥ ९ ॥ शब्दादयस्तु ऋजुसूत्रस्यैव शुद्धशुद्धतरभेदा इति । तथा 'जन्ममृत्यव' एव बहवः पुनः पुनरुपजायमानत्वात् 'तरङ्गाः' कल्लोला यत्र, तथा 'दुःखानि' नानाविधशारीरमानसबाधात्मानि एवातिप्रचुरत्वात् 'जल' तोयं तेन 'पयहत्थे' परिपूर्णे, नोकषायाः कषायसहचारिणो हास्यरत्यरतिभयादयः त एव दशसागरोपमकोटीकोट्याद्युत्कृष्टमहास्थितित्वेन महाप्रमाणत्वाद्गुरवो महान्तो योजनशतादिप्रमाणा मत्स्या मीना यत्र, तथा परिभ्रम्यमाणा इतस्ततः सर्वत्र सञ्चरन्तः कषायाः क्रोधादयः त एवोद्गाढा हस्त्यादीनां महतामपि बन्धनसमर्थत्वात् प्रबलबला ग्राहाः (ग) तन्तुरूपा जलचरविशेषा यत्र, तथाऽगाधेऽत्यन्तनिम्ने दुःप्रापाधोभागतुल्यपर्य्यन्ते इत्यर्थः । तथा 'महति' अनन्तकालावस्थायित्वेन अतिबृहति, पुनः कीदृशे ? मोहश्चतुर्थं कर्म स एव पुनः पुनर्जन्तूनां परिभ्रमणहेतुत्वादावर्त्तो जलपरिभ्रमस्तेन रौद्रेऽत्यन्तभयोत्पादके ॥१॥ तत्र कीदृशानां मनुजत्वं दुःप्रापमित्याह—'चिर' बहुकालं चित सञ्चितमुपार्जितमिति यावत्, निज—आत्मीय कर्म ज्ञानावरणादिक—मष्टप्रकार, तस्य उद्दाम—स्तीव्रः सद्योविपाक—स्तात्कालिकः फलानुभवः स एवोद्भटस्फुटतयाऽत्युत्कटव्यक्तवेगप्रधाना वेला जलवृद्धिस्तया 'मज्जिरुम(म्म)ज्जिराणमिति' मज्जनुन्मज्जनशीलानां 'शीलाद्यर्थस्येर' इति प्राकृतलक्षणेन शीलार्थस्य तृन्प्रत्ययस्य स्थाने इरादेशस्ततश्च मज्जनोन्मज्जनशीलाना चिरोपार्जितकर्मोदयवशप्राप्यमाणशुभाशुभगतीनामिति भावः । तथा 'पृथिवीजलसमीराग्निषु' प्रसिद्धेषु असंख्येयान् सङ्ख्यातिक्रान्तान् लोकानागमप्रसिद्धान्, सस्थिताना कृतावस्थानानामिति योगः, 'तरुषु' वनस्पतिकायिकेषु पुनरनन्तान् लोकानेव, तत् किमेकवारमेव ? नेत्याह—अनन्तशोऽनन्तवाराः मानुषत्वं दुःप्रापमिति योग', लोकस्वरूप चैव बोधव्यम्—अस्संखोसप्पिणिसप्पिणीउ एगिंदियाण उ चउ

ण्ह। ता चेव ऊ अणता वणस्सईए उ बोधव्वा ॥ १ ॥ एतच्च कायस्थितिमान कालतः, क्षेत्रतश्चासख्येया लोकाः, इदमुक्त भव-ति—असख्येयेषु लोकाकाशेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारेण सर्वप्रदेशापहारे यावत्योऽसख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य एव पृथिव्यादिषु चतुर्ष्वपि ता एव चोत्सर्पिण्यवसर्पिण्योऽनन्ता वनस्पतिकायिकस्योत्कृष्टा कायस्थितिः, इयमपि कालतः, क्षेत्रतस्तु पूर्वोक्तप्रकारेणानन्ता लोका असख्येयाः पुद्गलपरावर्त्तास्ते चावलिकाया असख्येयतमे भागे यावन्तः समयाः तत्तुल्याः, इय च कायस्थितिः सांव्यवहारिकानाश्रित्य द्रष्टव्या, असांव्यवहारिकजीवाना त्वनादिरवसेया, ततो न मरुदेव्यादिभिर्व्यभिचारः, तथा च क्षमाश्रमणः—"तह कायट्ठिई कालादओ विसेसे पडुच्च किर जीवे । नाणाइवणस्सइणो जेसिं ववहारमाहिरया ॥१॥" इति, ॥२॥ पुन कीदृशाना दुर्लभमित्याह—'चतसृषु' चतु'सख्यासु 'गतिषु' नरकादिरूपासु कुलकोट्यश्च योनयश्च तासा लक्षाः शतसहस्राणि तेषु, तत्र योनिलक्षाः प्रागेवाष्टमकुलकविवरणे उक्ताः, 'कुलानि' चैकत्रापि योनिविशेषे भिन्नभिन्नजातिविशेषोपलक्षितभावोत्पत्तिरूपाणि, यथा क्वचिदेकत्रापि गोमयादौ कृमिकीटकवृश्चिकादिभावानामिति, तेषा च कुलाना कोटिलक्षाः समस्तसांसारिकप्राणिगताः ते चैव—"बारस सत्त य तिन्नि य सत्त य कुलकोडिसयसहस्साइ । नेया पुढविदगागणिवाऊण चेव परिसखा ॥ १ ॥ कुलकोडिसयसहस्सा सत्त ट्ठ य नव य अठवीस च । बेइंदिय तेइंदिय चउरिंदिय हरियकायाणं ॥ २ ॥ अद्धत्तेरस बारस दस दस नव चेव सयसहस्साइ । जलयर पक्खि चउप्पय उरभुय सप्पाण कुलसखा ॥ ३ ॥ छव्वीसा पुण वीसा सुरनेरइयाण सयसहस्साइ । बारस य सयसहस्सा कुलकोडीण मणुस्साण ॥ ४ ॥ एगा कोडाकोडी सत्ताणउई भवे सयसहस्साइ । पन्नास च सहस्सा कुलकोडीणं मुणेयव्वा ॥ ५ ॥ एषु कुलको-

सदा तस्योपपद्यते । क्रियाभेदेन भिन्नत्वादेवंभूतोऽभिमन्यते ॥ ९ ॥ शब्दादयस्तु ऋजुसूत्रस्यैव शुद्धशुद्धतरभेदा इति । तथा 'जन्ममृत्यव' एव महय' पुन पुनरुपजायमानत्वात् 'तरङ्गाः' कल्लोला यत्र, तथा 'दु खानि' नानाविधशारीरमानसबा-धास्तानि पयातिप्रचुरत्वात् 'जल' तोय तेन 'पडहत्ये' परिपूर्ण्णे, नोकषायाः कषायसहचारिणो हास्यरत्यरतिभयादयः त एव दशसागरोपमकोटीकोट्याद्युत्कृष्टमहास्थितित्वेन महाप्रमाणत्वादुरवो महान्तो योजनशतादिप्रमाणा मत्स्या मीना यत्र, तथा परिभ्रम्यमाणा इतस्तत सर्वत्र सचरन्त' कषायाः क्रोधादयः त एवोद्गाढा हस्त्यादीना महतामपि ग्रन्थनसमर्थत्वात् प्रचलचला ग्राहाः (ग्र) तन्तुरूपा जलचरविशेषा यत्र, तथाऽगाधेऽत्यन्तनिम्ने दुःप्रापाधोभागतुल्यपर्य्यन्ते इत्यर्थः । तथा 'महति' अनन्तकालावस्थायित्वेन अतिबृहति, पुनः कीदृशे ? मोहश्चतुर्थ कर्म स एव पुनः पुनर्जन्तूना परिभ्रमणहेतुत्वादावर्त्तो अलप-रिभ्रमस्तेन रौद्रेऽत्यन्तभयोत्पादके ॥१॥ तत्र कीदृशाना मनुजत्व दुःप्रापमित्याह–'चिरं' बहुकालं चित सञ्चितमुपार्जितमिति यावत्, निज–आत्मीय कर्म ज्ञानावरणादिक–मष्टप्रकार, तस्य उद्दाम–स्तीव्रः सद्योविपाक–स्तात्कालिकः फलानुभवः स एवोद्भटस्फुटरयाऽत्युत्कटव्यक्तवेगप्रधाना वेला जलवृद्धिस्तया 'मज्जिरुम(म्म)ज्जिराणमिति' मज्जन्मज्जनशीलाना 'शीलाद्यर्थस्येर' इति प्राकृतलक्षणेन शीलार्थस्य तृन्प्रत्ययस्य स्थाने इरादेशस्ततश्च मज्जनोन्मज्जनशीलाना चिरोपार्जितकर्मोदयवशप्राप्यमाण-शुभाशुभगतीनामिति भावः । तथा 'पृथिवीजलसमीराग्निषु' प्रसिद्धेषु असख्येयान् सख्यातिक्रान्तान् लोकानागमप्रसिद्धान्, सस्थिताना कृतावस्थानानामिति योगः, 'तरुषु' वनस्पतिकायिकेषु पुनरनन्तान् लोकानेव, तत् किमेकवारमेव ? नेत्याह–अन-न्तशोऽनन्तवाराः मानुषत्व दुःप्रापमिति योगः, लोकस्वरूपं चैव सोऽन्यम–अस्संखोसप्पिणिसप्पिणीउ पगिंदियाण य चउ

ण्ह । ता चेव ऊ अणता वणस्सईए उ बोधव्वा ॥ १ ॥ एतच्च कायस्थितिमान कालतः, क्षेत्रतश्चासंख्येया लोकाः, इदमुक्तं भव-
ति–असख्येयेषु लोकाकाशेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारेण सर्वप्रदेशापहारे यावत्योऽसख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति
तावत्य एव पृथिव्यादिषु चतुर्ष्वपि ता एव चोत्सर्पिण्यवसर्पिण्योऽनन्ता वनस्पतिकायिकस्योत्कृष्टा कायस्थितिः, इयमपि
कालतः, क्षेत्रतस्तु पूर्वोक्तप्रकारेणानन्ता लोका असख्येया पुद्गलपरावर्त्तास्ते चावलिकाया असख्येयतमे भागे यावन्तः सम-
याः तत्तुल्याः, इय च कायस्थिति सांव्यवहारिकानाश्रित्य द्रष्टव्या, असाव्यवहारिकजीवाना त्वनादिरवसेया, ततो न
मरुदेव्यादिभिर्व्यभिचारः, तथा च क्षमाश्रमणः–"तह कायट्ठिई कालादओ विसेसे पडुच्च किर जीवे । नाणाइवणस्सइणो
जेसिं ववहारबाहिरया ॥१॥" इति, ॥२॥ पुन कीदृशाना दुर्लभमित्याह–'चतसृषु' चतुःसंख्यासु 'गतिषु' नरकादिरूपासु कुल-
कोट्यश्च योनयश्च तासां लक्षाः शतसहस्राणि तेषु, तत्र योनिलक्षा प्रागेवाष्टमकुलकविवरणे उक्ताः, 'कुलानि' चैकत्रापि
योनिविशेषे भिन्नभिन्नजातिविशेषोपलक्षितभावोत्पत्तिरूपाणि, यथा क्वचिदेकत्रापि गोमयादौ कृमिकीटकवृश्चिकादिभावाना-
मिति, तेषा च कुलाना कोटिलक्षाः समस्तसासारिकप्राणिगताः ते चैव–"बारस सत्त य तिन्नि य सत्त य कुलकोडिसयसह-
स्साइ । नेया पुढविदगागणिवाऊण चेव परिसखा ॥ १ ॥ कुलकोडिसयसहस्सा सत्त ट्ठ य नव य अट्ठवीस च । बेइंदिय
तेइंदिय चउरिंदिय हरियकायाण ॥ २ ॥ अद्धत्तेरस बारस दस दस नव चेव सयसहस्साइ । जलयर पक्खि चउप्पय उरभुय
सप्पाण कुलसखा ॥ ३ ॥ छव्वीसा पुण बीसा सुरनेरइयाण सयसहस्साइ । बारस य सयसहस्सा कुलकोडीण मणुस्साण
॥ ४ ॥ एगा कोडाकोडी सत्ताणउई भवे सयसहस्साइ । पन्नास च सहस्सा कुलकोडीणं मुणेयव्वा ॥ ५ ॥ एषु कुलको-

घालिकावेधोदाहरणेन, यथासौ दुष्प्रापस्तथा सुक्षेत्रादिकमपि, यथा च राधावेध कथमपि सपद्यते, तथा सुक्षेत्रादिलाभोऽपि, तदाह-'छन्धं' प्राप्त यदि कथंचिदतिदुर्लभमपि तथापि एवमपि सति 'सु' पूरणे, सुद्धिर्विधानमति-र्दुर्लभा, 'शुद्धधर्मे' प्रतिश्रोतोरूपविधिधर्मविषये, सुक्षेत्रादिलाभेऽपि प्रायो भोगवाञ्छैव जीवानां न धर्मबुद्धिरिति भाव इति गाथार्थ ॥ ४ ॥

सत्यामपि शुद्धधर्मबुद्धौ तच्छ्रवणे प्रभूतान्तरायसद्भावमाह—

अह कहमवि जाया काकतालीयनाया जिणमयसुइबुद्धी तो वि से पच्चवाया।
भयकुमयकसायालस्सव(वि)क्खेववन्नारमणकिवणयाहीसोगमोहप्पमाया ॥ ५ ॥

व्याख्या-'अथ' इति आनन्तर्ये सुक्षेत्रादिलाभानन्तर, 'कथमपि' कृच्छ्रेण पुण्योदयवशात् 'जाता' सपन्ना, कासावित्याह-'जिनमतस्य' अर्हत्प्रवचनस्य सिद्धान्तरूपस्य 'श्रुति' श्रवण तत्र बुद्धिर्यदि तीर्थकृदुपदिष्टो धर्मः श्रूयते इत्येवरूपा मतिः, कस्मादसौ जाता? इत्यत आह-काकतालीयज्ञातात् पूर्वोक्तात्, यथा काकस्य तालेन योग कादाचित्को महाकृच्छ्रभावी, तथा जिनमतश्रुतिबुद्धिरपि इत्यर्थ, यद्यप्येव महाकृच्छ्रेण श्रवणबुद्धिर्जाता 'तो वि त्ति' ततोऽपि 'से' तस्याः श्रवणबुद्धे 'प्रत्यपाया' विघ्ना भवन्ति अनेके, तानेवाह-भय च कुमत च कषायाश्च आलस्य च विक्षेपाश्चावज्ञा च रमण च कृपणता चाधयश्च शोकश्च मोहश्च प्रमादश्चेति द्वन्द्वः समास, तत्र भय तावदेते साधव पापकारिणा नारकादिदु:खमादर्शयिष्यन्तीति त्रासात् न शृणोति, एव कुमतात् कुतीर्थिकदर्शनग्रहात्, कुमतेर्वा कुत्सितभोगाद्यतिशयितबुद्धे र्वा, कषायाद् वा साधुद-

टिलक्षेपु योनिलक्षेपु च 'भूयः' पुनः पुनः, 'भविय त्ति' भूत्वा, 'भमिय त्ति' पाठान्तरे तु भ्रान्त्वा पर्य्यट्य, सामान्येन सर्वजीवानाश्रित्य एवमभिधानं, तत्रापि ये विशेषतस्तीर्थकरबहुश्रुताद्याशातनापरायणाः ते गुणितकर्म्मीभूयेति, गुणितकर्मस्वरूपं च पञ्चमकुलकविवरणेऽभिहितं, ततश्चागुणितकर्म्मणा गुणितकर्मणा भवन पूर्वं गुणितकर्मीभूय ततो भूयोऽपि 'दु सादिताना' भयकोटिलक्षेपु नानाशारीरमानसव्यथापीडितानां सतां प्राणिनाम्, 'अहहेति' खेदे, गभीरोऽतिनिम्न स चासौ पारावारश्च समुद्रश्च, तत्र विक्षिप्तं यन्मुक्तारत्नं मुक्ताफलमणिः तद्वदित्युपमानं, गभीरसागरे हि पतितः पाषाणखण्डोऽपि दुःमापो भवति, किं पुनरतिसूक्ष्मं मुक्तारत्नं, तदत्यन्तदुर्लभमेवेति मनुजभवदुर्लभत्वे उपमानत्वेनोपात्त, केषां तथा? तत्राह—जीवाना—मकृतसुकृतप्राणिनां दुर्लभं मानुषत्वमिति प्रसिद्धमेवेति वृत्तत्रयार्थः ॥ ३ ॥

कथञ्चित् लब्धेऽपि मनुजत्वे शुद्धधर्मबुद्धिर्दुर्लभा इत्याह—

कहवि तुडिवसेण त पि लद्धु सुखित्तुत्तमकुलसुहजाईरूवमारुग्गमाउ ।
असुलभमवि राहावेहणाएण लद्ध जइ तह वि हु बुद्धी दुलहा सुद्धधम्मो(म्मे) ॥ ४ ॥

व्याख्या—'कथमपि' कृच्छ्रेण 'तुडिवसेण त्ति' दैववशात् तदपि सुदुर्लभं मानुषत्वमपि, 'लब्ध्वा' प्राप्य, सुक्षेत्रादिकमपि दुर्लभमिति शेष, तदाह—सुक्षेत्रं च (उत्तमकुलं च) शुभजातिश्च रूप चेति समाहारद्वन्द्वः, सुक्षेत्रादयश्च प्रसिद्धा एव, तथा आरोग्या(ग्यमा)युश्चेत्यपि प्रसिद्धमेव, एतदपि सर्वमसुलभमपि दुर्लभमपि पुण्योत्कर्षवशात् 'राधावेधज्ञातेन' चक्राष्टकोपरिस्थितपा-

व्याख्या—अथ कथमपि क्लेशादिति सुगमम्, अपूर्वपुण्योदयेण श्रुत्वा जिनवरोक्त—मिति योजनीय, कथमित्याह—तस्या-
त्मनः स्वभावो भव्यत्वलक्षणः तत्स्वभावः तस्य भावः परिपाकविशेष तत्स्वभावत्व, तथा 'कालस्य' समयविशेषस्य 'परिणतिः'
परिणामविशेषः तथाविधबुद्धिप्राप्त्यनुकूलत्वलक्षणः, ततश्च तत्स्वभावत्व च कालपरिणतिश्च तत्स्वभावत्वकालपरिणती
तयोर्वश आयत्तता, ततः 'प्राप्त' लब्धम् अपूर्व कदाचिदपि पूर्व न प्राप्त 'यत्पुण्य' सुकृत तस्योदयेना—विर्भावेन, अयमभि-
प्राय —तत्स्वभावत्वकालपरिणत्यपूर्वपुण्योदयरूपात् कारणत्रितयाद् युगसमिलाप्रवेशज्ञातात् पूर्वोक्तात् कादाचित्कभावरूपात्
'मोक्षमूल' निर्वाणप्राप्त्यादिकारण, 'श्रुत्वा' समाकर्ण्य, 'जिनवरोक्त' तीर्थकृदुपदिष्ट देवगुरुस्वरूपप्रतिबद्ध वचनं, न केवल
श्रुत्वा 'भाविऊण चेति', परिभाव्य च यथावस्थिततत्त्वेन विचार्य च, 'चित्ते' मनसि स्वकीये, यदुत ईदृशमस्य वचनस्य तत्त्व-
मिति ॥ ६ ॥ यद्यप्येव परिभावित तथापि एवमपि न श्रद्धधतीति योगः, कुत इत्यत आह—'बहुलतया' प्राचुर्येण 'चण्डाः'
स्वशास्त्रानुसारिसक्रोधवचनेन निस्त्रिंशक्रियया च रौद्रास्ते च ते पाषण्डिनश्च शाक्यभौतादयोऽन्यदर्शनिनः तेषामित्येक
कारण, तथा 'जिनः' तीर्थकरः श्रीमन्महावीरलक्षणस्तस्य 'समयः' सिद्धान्त समाचारो वा तदभेदोपचारात् तदाधारः स-
घोऽपि समय , तेन सह विरोधात् परमार्थतो वैरात् पीडाकारित्वेन, कस्येत्याह—भस्मराशे—र्भस्मकनाम्नो 'ग्रहस्य' अष्टाशीतिग्र-
हेषु त्रिंशस्य, अयमभिप्रायो—भगवन्मोक्षसमये ह्यसौ भगवज्जन्मराशौ सक्रान्तः, ततश्च तत्सघपीडाद्वारेण तत्पीडाकारी सवृत्त
इति, यो हि यत्र समर्थे स्वाम्यादौ पीडा कर्त्तुं न शक्नोति, स तत्सम्बधिपीडयापि त पीडयतीति, उक्त च—''यस्य किंचिदपक-
र्त्तुमक्षमः कायनिग्रहगृहीतविग्रहः। कान्तवक्त्रसदृशाकृतिं कृती राहुरिन्दुमधुनापि बाधते ॥१॥'' इति, एव च सति य कश्चिद-

र्शनमात्रेणापि क्रोधोत्पादात्, आलस्याद् वा शृङ्गारादिभिर्मनसः क्रियाविक्षेप आलस्यमिति वचनादन्यक्रियाक्षेपवच्छ्रवणक्रियाया अपि अकरणमिति भावः, विक्षेपोऽन्यान्यसांसारिककार्यव्यासङ्ग तस्मात् वा श्रवणाभावः, अवज्ञाया वा किमेते जानन्तीति तेष्वनादरात्, रमणाद् वा निरन्तरकुक्कुटपारापतादिक्रीडासक्तिलक्षणात्, पाशकपट्टिकावेधादिखेलनरूपाद्या, कृपणताया वा, एते हि दानधर्ममुपदेक्ष्यन्ति द्रव्यव्ययमन्तरेण च न दानधर्मो द्रव्यं च बाह्याः प्राणाः प्राणिनामिति, कदर्यभावाद् वा, तथाऽऽधयो मानस्यः पीडास्ततोऽपि निरन्तरमनेकदुश्चिन्तापरायणत्वाद्वेति, शोकाद्वा प्रायः सा(स)सारे इष्टवियोगादिजनितदुःखविशेषस्य सुलभत्वेन तदाक्रान्तत्वाद्वा, मोहाद्वा अज्ञानात् पुत्रकलत्रादि विषयस्नेहविशेषप्रतिबन्धाद्वा, प्रमादाद्वा निद्रानिर्भरत्वगीतनृत्यादिदर्शनकौतुकात्तेषां, एवमनेकप्रत्यपायभावे कथं स्यात् श्रवणबुद्धिरिति वृत्तार्थः ॥ ५ ॥

कथंचित् श्रवणसंभवे सम्यक् तदवगमे च तच्छ्रद्धानं दुर्लभमिति वृत्तद्वयेनाह—

अह कहवि किलेसा तस्सभावत्तकालपरिणइवसपत्तापुव्वपुण्णोदएणं ।
युगसमिलपवेसन्नायओ मुक्खमूलं सुणिय जिणवरुत्तं भाविऊण च चित्ते ॥ ६ ॥
तह वि हु बहुलाए चडपासडियाण जिणसमयविरोहा भासरासिग्गहस्स ।
बहुकुपहपरूढातुच्छमिच्छत्तपित्तज्जरविहुरियबोहा हा न तं सद्दहंति ॥ ७ ॥

पावगतिरूपाद् हेतुत्रयात् 'सूत्रोक्त' श्रुतोपदिष्ट धर्मकृत्यमिति गम्यते, 'कुरुत' विधत्त भो श्राद्धा ! इति वृत्तार्थः ॥ ८ ॥

तत्रापि प्रथम तावत् समस्तकृत्यनिदानत्वात् साधुसेवायाः तामेवाह—

पडिहणियकसाए सिद्धिवद्धाणुराए विहिअहिगयसुत्ते तस्स आणाइ जुत्ते ।
फुडपयडियतत्ते साहुणो निम्ममत्ते सुहगुरुपरतंते पज्जुवासेह दत्ते ॥ ९ ॥

व्याख्या—साधून् पर्य्युपासतेति योगः, कीदृशानित्याह—'प्रतिहतकषायान्' निरुद्धक्रोधादिप्रसरान्, अनेन च क्षान्त्यादिगुणचतुष्टय साक्षादुक्त, शेष गुणषट्क तूपलक्षणत्वेन बोद्धव्यमिति दशविधसाधुधर्मयुक्तत्वमुक्त तावत् तेषा ज्ञेय, तथा 'सिद्धिबद्धानुरागात्' मुक्तिविषयगाढप्रतिबन्धात्, अनेन सचिभ्रत्वमुक्त, तथा 'विधिना' वन्दनकदानादिसद्गुरुप्रतिपत्त्याऽधिगतसूत्रानधीतश्रुतविशेषान्, अनेन सर्वत्र तेषा विधिपरता सूच्यते, तथा तस्य श्रुतस्याज्ञा सदुपदेशस्तया 'युक्तान्' समन्वितान्, अनेन गीतार्थत्वमुक्त, तथा 'स्फुटप्रकटिततत्त्वान्' व्यक्तप्रकाशितजीवादिपदार्थान्, अनेन परोपकारत्वमुपदर्शित, कानेवविधानित्याह—'साधून्' सुविहितवृत्तिन इति विशेष्यपद, तथा 'निर्ममत्वान्' शरीरोपध्यादावपि प्रतिबन्धरहितान्, तथा 'शुभगुरुपरतन्त्रान्' अनन्यसाधारणज्ञानादित्रयपवित्रप्रकृष्टजातिकुलादिषट्त्रिंशद्गुणोपेत आचार्यः शुभगुरुः, तत्परतन्त्रान् तदाज्ञावर्त्तिनः, एतेन गुरुकुलवासित्वमेषा व्यञ्जित, तेन च सर्वथा स्वातन्त्र्यनिषेधः, ततश्च शेषपिण्डविशुद्ध्यादिगुणयुक्तानामपि गुरुपारतन्त्र्यविकलाना परमार्थतोऽयतित्वात् पर्य्युपासनयोग्यतावैकल्यमापादितं, तान् 'पर्य्यु-

न्योऽपि सम्यक्त्वज्ञानादिप्रवृत्तिं करोति, स भगवदनुकूलवृत्तित्वात् भगवत्पक्षपाती तेन तस्य विरोध एवेति द्वितीय कारण, ततश्चैतद्द्वयमाहात्म्यात् 'बहव' प्रभूता ये कुपथा' कुत्सितमार्गा समुत्कटरागद्वेषदेवगुरुसमाश्रयणयागादिविधानधर्मप्ररूपणादिरूपा तेभ्यः 'प्ररूढं' प्रकर्षेण वृद्धिगत यदतुच्छ-मतिबहुल 'मिथ्यात्व' विपर्यस्तबोधरूप तदेव महासतापहेतुत्वात् 'पित्तज्वरो' धातुविशेषक्षोभापादितरोगविशेष तेन विधुरितो वैधुर्यमपकर्षं नीतो बोध सम्यग्वस्तुपरिच्छेदो येषां प्राणिना ते तथा, 'हेति' खेदे, 'न' नैव तच्छ्रुतमवधारितं च श्रद्दधति एवमेवैतदिति प्रतीतिविषयता न नयन्ति, तदेव श्रद्धानस्य दुर्लभतोक्ता, ततश्च ज्ञाने सत्यपि येदुपदिष्टभावविषय श्रद्धानं न कुर्वन्ति, तदा तदफलमेवेति वृत्तद्वयार्थ ॥ ७ ॥

अथ श्रद्धानादिभावे धर्मकृत्य सूत्रोक्त कर्त्तव्यमित्युपदिशन्नाह—

इह बहुसुहलभ पाविउ धम्मसद्ध, उवलहिय दुलभ धम्मसामग्गिय च ।
खरपवणपणुल्लचालतूल व लोल, मुणिय भवसरूव सुचवुत्त करेह ॥ ८ ॥

व्याख्या–इत्युक्तप्रकारेण 'बहुशुभलभ्या' प्रभूतोत्कटपुण्यप्राप्या प्राप्य लब्ध्वा श्रद्धा तथेतिरूपा, न हि स्तोकसुकृते पूर्वोक्तप्रत्यपायापाकरणमिति बहुपुण्यलभ्यत्वमुक्तं, तथोपलभ्य प्रतीत्य दुर्लभा धर्मसामग्री चेति सुगमं, तथा 'मुणियेति' ज्ञात्वा भवस्वरूपं सासारिकधनजीवितादिलक्षण, 'लोल' चपल किमिवेत्याह–खरपवनप्रेरितातिचपलतूलमिवेत्युपमान, यथा ऽर्कादितूलं पवनोद्धत चपल भवति, तथा सासारिकं धनादिकमपि, एतस्मात् तत्त्वार्थश्रद्धानं(न)सामग्रीप्राप्तिभवस्वरू-

पावगतिरूपाच्च हेतुत्रयात् 'सूत्रोक्त' श्रुतोपदिष्ट धर्मकृत्यमिति गम्यते, 'कुरुत' विधत्त भोः श्राद्धाः ! इति वृत्तार्थः ॥ ८ ॥

तत्रापि प्रथम तावत् समस्तकृत्यनिदानत्वात् साधुसेवायाः तामेवाह—

पडिहणियकसाए सिद्धिबद्धाणुराए विहिअहिगयसुत्ते तस्स आणाइ जुत्ते ।
फुडपयडियतत्ते साहुणो निम्ममत्ते सुहगुरुपरतते पज्जुवासेह दत्ते ॥ ९ ॥

व्याख्या—साधून् पर्य्युपासतेति योगः, कीदृशानित्याह—'प्रतिहतकषायान्' निरुद्धक्रोधादिप्रसरान्, अनेन च क्षान्त्यादिगुणचतुष्टय साक्षादुक्त, शेष गुणषट्क तूपलक्षणत्वेन बोद्धव्यमिति दशविधसाधुधर्मयुक्तत्वमुक्त तावत् तेषा ज्ञेय, तथा 'सिद्धिबद्धानुरागात्' मुक्तिविषयगाढप्रतिबन्धात्, अनेन सविग्नत्वमुक्त, तथा 'विधिना' वन्दनकदानादिसद्गुरुप्रतिपत्त्याऽधिगतसूत्रानधीतश्रुतविशेषान्, अनेन सर्वत्र तेषा विधिपरता सूच्यते, तथा तस्य श्रुतस्याज्ञा सदुपदेशस्तया 'युक्तान्' समन्वितान्, अनेन गीतार्थत्वमुक्तं, तथा 'स्फुटप्रकटिततत्त्वान्' व्यक्तप्रकाशितजीवादिपदार्थान्, अनेन परोपकारत्वमुपदर्शित, कानेवविधानित्याह—'साधून्' सुविहितवृत्तिन इति विशेष्यपद, तथा 'निर्ममत्वान्' शरीरोपध्यादावपि प्रतिबन्धरहितान्, तथा 'शुभगुरुपरतन्त्रान्' अनन्यसाधारणज्ञानादित्रयपवित्रप्रकृष्टजातिकुलादिषट्त्रिंशद्गुणोपेत आचार्यः शुभगुरुः, तत्परतन्त्रान् तदाज्ञावर्त्तिनः, एतेन गुरुकुलवासित्वमेषा व्यजित, तेन च सर्वथा स्वातन्त्र्यनिषेध , ततश्च शेषपिण्डविशुद्ध्यादिगुणयुक्तानामपि गुरुपारतन्त्र्यविकलाना परमार्थतोऽयतित्वात् पर्य्युपासनयोग्यतावैकल्यमापादित, तान् 'पर्य्यु-

सन्तस्तमिति विमर्श, सदा सर्वदा सस्थापयत व्यवस्थापयत, भो श्राद्धाः ? केत्याह—'निजः' स्वकीयो यो विषयश्चैत्यवन्दनादिरूपः तस्य 'विभागो' विशेष तत्र, अयमभिप्रायः—"तवोलपाणंभोयणंपाणहत्थीमोगसुर्यणनिट्ठवणे । मुत्तुच्चार जूय वज्जइ जिणमदिरस्सतो ॥ १ ॥" इत्यादिक श्रुत विधिचैत्यादिविषयमपि आजीवकादिभयात् केचिदन्यथा व्याचक्षते, अन्ये तु पाण्डित्यमदात् अपरे तु मायया चेतस्यन्यथा परिणामेऽपि विधिपरायणश्राद्धरञ्जनार्थमिति, केचित्तु कस्यचिद् विधिप्ररूपकस्य मत्सरेणान्यथा प्रदर्शयन्ति, ततश्च भवद्भिरेतच्चतुष्टयपरिहारेण मध्यस्थभावेनैव विचार्य व्यवस्थापनीय । तथाहि—"अट्ठमी चउद्दसीसु सव्वे वि चेइयाइ वंदेयव्वाइ । सव्वे य सुसाहुणो त्ति ॥ १ ॥" एतच्छ्रवणादष्टमीचतुर्दश्योरेव साधूना चैत्ये चैत्य वन्दन युक्तमित्याहु, तच्चायुक्त, यतः—"पडिक्कमणे चेइहरे भोयणसमयम्मि तह य सवरणे । पडिक्कमण सुयणपडिबोह-कालिय सत्तहा जइणो ॥ १ ॥" इति वचनात् साधो प्रतिदिनमेव चैत्ये चैत्यवन्दनविधानमभिहितमिति, यच्च चतुर्दश्य-ष्टम्योश्चैत्यवन्दनमभ्यधायि, तत्सर्वचैत्यसर्वसाधूना वन्दनमिति विशेषे व्यवस्थापनीयम् । एव—"धुव लोचयजिणाण थेराण चाउम्मासिओ त्ति" अत्रापि चातुर्मासिकपर्वसु त्रिषु शिरसि लोचव्यवस्थापन तदपि असमीचीन, यत पर्युषणा-पर्वणि अवश्य गोलोममात्रस्यापि केशस्यापसारणमभ्यधायि, ततश्च तदनन्तर पौषे चतुर्भिर्मासै. ततोऽपि वैशाखे च-तुर्भि ततोऽपि भाद्रपदे चतुर्भिर्मासैरेव चातुर्मासिको लोचो, न तु चातुर्मासिकपर्वस्विति, अत्रापि किं नियामकमिति चेत् ? ननु सार्वत्रिकी गीतार्थप्रवृत्तिरेवात्र प्रमाणम्, एतस्याश्च प्रामाण्य पूर्वतरबहुश्रुतगीतार्थाचरितत्वेन, तथा चोच्यते, —"जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणमुज्जुत्ता । ज ते समाचरती आलवणतिव्वसद्धाणमिति ॥ १ ॥" शेषायास्तु

पासत' सततसमासन्नावस्थानादिविनयविधानेन समाराधयत, तदाराधनस्यैव सकलविशुद्धक्रियासपत्तिमूलनिमित्तत्वात्, तथा 'दान्तान्' जितेन्द्रियनोइन्द्रियचटुलतुरङ्गान्, अनेन विनयस्यापि मूलकारणमुक्त तेषा, तथा च पठ्यते–"जितेन्द्रियस्य विनयस्य कारण, गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते" इति । न चात्र समाप्तपुनरात्तत्वलक्षणः काव्यदोष उद्भावनीय' तस्य केवलकाव्यविषयत्वात्, इह तूपदेशदान एव तात्पर्यादिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

अथ साधुपर्युपासनानन्तरकृत्यमाह—

विणयनयपहाणा वत्थुवीमसमेर्सि पयपउमसमीवे सव्वकाल करेह ।
गयभयमयमायामच्छरा तत्तकखी नियविसयविभागे त सया सठवेह ॥ १० ॥

व्याख्या–'विनय' आसनदानाभ्युत्थानादिरूपः, 'नयः' शिष्टाचारपरिपालनरूपः, केचिद् गुरुषु विनीता अपि न न्यायवन्तोऽन्ये तु न्यायवन्तोऽपि न विनीता भवन्तीत्युभयग्रहणम्, ईदृशाः सन्तः तत्प्रधाना तदेकताना येषा पर्युपासितसाधूना 'पदपद्मसमीपे' तच्चरणकमलान्तिके सर्वकाल कुरुतेति प्रतीत, किमित्याह–'वस्तूना' जिनशासनप्रतीतपदार्थाना चैत्यवन्दनजिनकल्पस्थविरकल्पादिविषयाणां विमर्शनं विमर्शो विचारेण सम्यक्परिच्छेदः त, ततोऽपि कीदृशाः सन्तः किं कुरुत ? इत्याह–गतभयमदमायामत्सराः सन्त इति प्रसिद्धमेव, पुनः कीदृशाः ? 'तत्त्वकाङ्क्षिण' सिद्धान्तरहस्यस्पृहयालवः,

१ पुनर्विशेषणमपनेव ।

'निजः' स्वकीयो यो विपयश्चैत्यवन्दना-
सन्तत्तमिति विमर्श, सदा सर्वदा सस्थापयत व्यवस्थापयत, भो श्राद्धाः ? केत्याह—'निजः' स्वकीयो यो विपयश्चैत्यवन्दना-
दिरूप तस्य 'विभागो' विशेपः तत्र, अयममिप्रायः—"तंबोलपाणभोयणपाणहत्थीभोगसुयणनिट्ठुवणे । मुत्तुच्चारं जूयं वज्जइ
जिणमंदिरस्सतो ॥ १ ॥" इत्यादिकं श्रुत विधिचैत्यादिविपयमपि आजीवकादिभयात् केचिदन्यथा व्याचक्षते, अन्ये तु
पाण्डित्यमदात् अपरे तु मायया चेतस्यन्यथा परिणामेऽपि विधिपरायणश्राद्धरञ्जनार्थमिति, केचित्तु कस्यचिद् विधिप्ररूपकस्य
मत्सरेणान्यथा प्रदर्शयन्ति, ततश्च भवद्भिरेतच्चतुष्टयपरिहारेण मध्यस्थभावेनैव विचार्य व्यवस्थापनीय । तथाहि—"अट्ठमी
चउद्दसीसु सव्वे वि चेइयाइ वंदेयव्वाइ । सव्वे य सुसाहुणो त्ति ॥ १ ॥" एतच्छ्रवणादष्टमीचतुर्दश्योरेव साधूना चैत्ये चैत्य-
वन्दन युक्तमित्याहु', तच्चायुक्त, यतः—"पडिक्कमणे चेइहरे भोयणसमयम्मि तह य सवरणे । पडिक्कमण सुयणपडिबोह
कालिय सत्तहा जइणो ॥ १ ॥" इति वचनात् साधो प्रतिदिनमेव चैत्ये चैत्यवन्दनविधानमभिहितमिति, यच्च चतुर्दश्य
ष्टम्योश्चैत्यवन्दनमभ्यधायि, तत्सर्वचैत्यसर्वसाधूना वन्दनमिति विशेषे व्यवस्थापनीयम् । एव—"धुव लोचयजिणाण
थेराण चाउम्मासिओ त्ति" अत्रापि चातुर्मासिकपर्वसु त्रिषु शिरसि लोचव्यवस्थापन तदपि असमीचीन, यत पर्युषणा-
पर्वणि अवश्य गोलोममात्रस्यापि केशस्यापसारणमभ्यधायि, ततश्च तदनन्तर पौषे चतुर्भिर्मासैः ततोऽपि वैशाखे च-
तुर्भिः ततोऽपि भाद्रपदे चतुर्भिर्मासैरेव चातुर्मासिको लोचो, न तु चातुर्मासिकपर्वस्विति, अत्रापि किं नियामकमिति
चेत् ? ननु सार्वत्रिकी गीतार्थप्रवृत्तिरेवात्र प्रमाणम्, एतस्याश्च प्रामाण्य पूर्वतरबहुश्रुतगीतार्थाचरितत्वेन, तथा चोच्यते,
—"जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणमुज्जुत्ता । ज ते समाचरंती आलवणतिव्वसद्धाणमिति ॥ १ ॥" शेपायास्तु

पासत' सततसमासन्नायस्थानादिविनयविधानेन समाराधयत, तदाराधनस्यैव सकलविशुद्धक्रियासपत्तिमूलनिमित्तत्वात्, तथा 'दान्तान्' जितेन्द्रियनोइन्द्रियचटुलतुरङ्गान्, अनेन विनयस्यापि मूलकारणमुक्त तेषा, तथा च पठ्यते—"जितेन्द्रियत्व विनयस्य कारण, गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते" इति । न चात्र समार्थपुनरात्तत्वलक्षणः काव्यदोष उद्भावनीयः तस्य केवलकाव्यविषयत्वात्, इह सूपदेशदान एव तात्पर्यादिति वृत्तार्थ ॥ ९ ॥

अथ साधुपर्युपासनानन्तरकृत्यमाह—

विणयनयपहाणा वत्थुवीमसमेसिं पयपउमसमीवे सव्वकाल करेह ।
गयभयमयमायामच्छरा तत्तकखी नियविसयविभागे त सया सठवेह ॥ १० ॥

व्याख्या—'विनय' आसनदानाभ्युत्थानादिरूपः, 'नयः' शिष्टाचारपरिपालनरूपः, केचिद् गुरुषु विनीता अपि न न्यायवन्तोऽन्ये तु न्यायवन्तोऽपि न विनीता भवन्तीत्युभयग्रहणम्, ईदृशाः सन्तः तत्प्रधानाः तदेकताना येषा पर्युपासितसाधूना 'पदपद्मसमीपे' तच्चरणकमलान्तिके सर्वकाल कुरुतेति प्रतीत, किमित्याह—'वस्तूना' जिनशासनप्रतीतपदार्थाना चैत्यवन्दनजिनकल्पस्थविरकल्पादिविषयाणा विमर्शन विमर्शो विचारेण सम्यक्परिच्छेदः त, ततोऽपि कीदृशाः सन्तः किं कुरुत ? इत्याह—गतभयमदमायामत्सराः सन्त इति प्रसिद्धमेव, पुनः कीदृशाः ? 'तत्त्वकांक्षिण' सिद्धान्तरहस्यस्पृहयालवः,

१ पुनर्निरूपणभयनेव ।

सन्तस्तमिति विमर्शो, सदा सर्वदा सस्थापयत व्यवस्थापयत, भो श्राद्धाः ? केत्याह–'निज' स्वकीयो यो विपयश्चैत्यवन्दना-
दिरूप तस्य 'विभागो' विशेष तत्र, अयमभिप्रायः–"तंबोलपाणभोयणपाणहत्थीभोगसुयणनिट्ठुवणे । मुत्तुच्चार जूय वज्जइ
जिणमदिरस्सतो ॥ १ ॥" इत्यादिक श्रुत विधिचैत्यादिविषयमपि आजीवकादिभयात् केचिदन्यथा व्याचक्षते, अन्ये तु
पाण्डित्यमदात् अपरे तु मायया चेतस्यन्यथा परिणामेऽपि विधिपरायणश्राद्धरञ्जनार्थमिति, केचित्तु कस्यचिद् विधिप्ररूपकस्य
मत्सरेणान्यथा प्रदर्शयन्ति, ततश्च भवद्भिरेतच्चतुष्टयपरिहारेण मध्यस्थभावेनैव विचार्य व्यवस्थापनीय । तथाहि–"अट्ठमी
चउद्दसीसु सव्वे वि चेइयाइ वदेयव्वाइ । सव्वे य सुसाहुणो त्ति ॥ १ ॥" एतच्छ्रवणादष्टमीचतुर्दश्योरेव साधूना चैत्ये चैत्य-
वन्दन युक्तमित्याहु', तच्चायुक्त, यतः–"पडिक्कमणे चेइहरे भोयणसमयम्मि तह य सवरणे । पडिक्कमण सुयणपडिबोह
कालिय सत्तहा जइणो ॥ १ ॥" इति वचनात् साधोः प्रतिदिनमेव चैत्ये चैत्यवन्दनविधानमभिहितमिति, यच्च चतुर्दश्य
ष्टम्योश्चैत्यवन्दनमभ्यधायि, तत्सर्वचैत्यसर्वसाधूना वन्दनमिति विशेषे व्यवस्थापनीयम् । एव–"धुव लोउयजिणाण
थेराण चाउम्मासिओ त्ति" अत्रापि चातुर्मासिकपर्वसु त्रिषु शिरसि लोचव्यवस्थापन तदपि असमीचीन, यत पर्युषणा-
पर्वणि अवश्य गोलोममात्रस्यापि केशस्यापसारणमभ्यधायि, ततश्च तदनन्तर पौषे चतुर्भिर्मासै. ततोऽपि वैशाखे च-
तुर्भि ततोऽपि भाद्रपदे चतुर्भिर्मासैरेव चातुर्मासिको लोचो, न तु चातुर्मासिकपर्वस्विति, अत्रापि किं नियामकमिति
चेत् ? ननु सार्वत्रिकी गीतार्थप्रवृत्तिरेवात्र प्रमाणम्, एतस्याश्च प्रामाण्य पूर्वतरबहुश्रुतगीतार्थाचरितत्वेन, तथा चोच्यते,
–"जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणमुज्जुत्ता । ज ते समायरती आलवणतिक्खसद्धाणमिति ॥ १ ॥" शेषायास्तु

पासत' सततसमासन्नावस्थानादिविनयविधानेन समाराधयत, तदाराधनस्यैव सकलविशुद्धक्रियासपत्तिमूलनिमित्तत्वात्, तथा 'दान्तान्' जितेन्द्रियनोइन्द्रियचटुलतुरङ्गान्, अनेन विनयस्यापि मूलकारणमुक्त तेषा, तथा च पठ्यते–"जितेन्द्रियत्व विनयस्य कारण, गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते" इति । न चात्र समार्थपुनरात्तत्वलक्षणः काव्यदोष उद्भावनीय तस्य केवलकाव्यविषयत्वात्, इह तूपदेशदान एव तात्पर्यादिति वृत्तार्थः ॥ ९ ॥

अथ साधुपर्य्युपासनानन्तरकृत्यमाह—

विणयनयपहाणा वत्थुवीमसमेर्सि पयपउमसमीवे सव्वकाल करेह ।
गयभयमयमायामच्छरा तत्तकखी नियविसयविभागे त सया सठवेह ॥ १० ॥

व्याख्या–'विनय' आसनदानाभ्युत्थानादिरूप, 'नय' शिष्टाचारपरिपालनरूपः, केचिद् गुरुषु विनीता अपि न न्यायवन्तोऽन्ये तु न्यायवन्तोऽपि न विनीता भवन्तीत्युभयग्रहणम्, ईदृशा सन्तः तत्प्रधानाः तदेकताना येषा पर्युपासितसाधूना 'पदपद्मसमीपे' तच्चरणकमलान्तिके सर्वकाल कुरुतेति प्रतीतं, किमित्याह–'वस्तूनां' जिनशासनप्रतीतपदार्थाना चैत्यवन्दनजिनकल्पस्थविरकल्पादिविषयाणां विमर्शन विमर्शो विचारेण सम्यक्परिच्छेद तं, ततोऽपि कीदृशा सन्त किं कुरुत ? इत्याह–गतभयमदमायामत्सराः सन्त इति प्रसिद्धमेव, पुन कीदृशाः ? 'तत्त्वकांक्षिणः' सिद्धान्तरहस्यस्पृहयालवः,

१ दुर्भर्वैरोपममथनेम ।

भो श्राद्धाः ? केत्याह–'निज ' स्वकीयो यो विपयश्चैत्यवन्दना सन्तस्तमिति विमर्शे, सदा सर्वदा सस्थापयत व्यवस्थापयत, दिरूप तस्य 'विभागो' विशेष तत्र, अयमभिप्रायः–"तंबोलपाणभोयणपाणहत्थीभोगसुयणनिट्ठवणे । मुत्तुच्चार जूय वज्जइ जिणमदिरस्सतो ॥ १ ॥" इत्यादिक श्रुत विधिचैत्यादिविपयमपि आजीवकादिभयात् केचिदन्यथा व्याचक्षते, अन्ये तु पाण्डित्यमदात् अपरे तु मायया चेतस्यन्यथा परिणामेऽपि विधिपरायणश्राद्धरञ्जनार्थमिति, केचित्तु कस्यचिद् विधिप्ररूपकस्य मत्सरेणान्यथा प्रदर्शयन्ति, ततश्च भवद्भिरेतच्चतुष्टयपरिहारेण मध्यस्थभावेनैव विचार्य व्यवस्थापनीय । तथाहि–"अट्ठमी चउद्दसीसु सबे वि चेइयाइ वदेयधाइ । सबे य सुसाहुणो त्ति ॥ १ ॥" एतच्छ्रवणादष्टमीचतुर्दश्योरेव साधूना चैत्ये चैत्य-वन्दन युक्तमित्याहु, तच्चायुक्त, यतः–"पडिकमणे चेइहरे भोयणसमयम्मि तह य सवरणे । पडिक्कमण सुयणपडिबोह कालिय सत्तहा जइणो ॥ १ ॥" इति वचनात् साधोः प्रतिदिनमेव चैत्ये चैत्यवन्दनविधानमभिहितमिति, यच्च चतुर्दश्य-ष्टम्योश्चैत्यवन्दनमभ्यधायि, तत्सर्वचैत्यसर्वसाधूना वन्दनमिति विशेपे व्यवस्थापनीयम् । एव–"धुव लोचयजिणाण थेराण चाउम्मासिओ त्ति" अत्रापि चातुर्मासिकपर्वसु त्रिषु शिरसि लोचव्यवस्थापन तदपि असमीचीन, यत पर्युषणा-पर्वणि अवश्य गोलोममात्रस्यापि केशस्यापसारणमभ्यधायि, ततश्च तदनन्तर पौपे चतुर्भिर्मासै ततोऽपि वैशाखे च-तुर्भिः ततोऽपि भाद्रपदे चतुर्भिर्मासैरेव चातुर्मासिको लोचो, न तु चातुर्मासिकपर्वस्विति, अत्रापि किं नियामकमिति चेत् ? ननु सार्वत्रिकी गीतार्थप्रवृत्तिरेवात्र प्रमाणम्, एतस्याश्च प्रामाण्य पूर्वतरबहुश्रुतगीतार्थाचरितत्वेन, तथा चोच्यते, –"जे जत्थ जया जइया बहुस्सुया चरणकरणमुज्जुत्ता । ज ते समाचरती आलवणतिवसद्धाणमिति ॥ १ ॥" शेपायास्तु

चातुर्मासिकपर्वलोचादिप्रवृत्तेर्युक्तिवैकल्येन गीतार्थापरित्तत्वासमवात्, एव–"तिन्नि वा कड्ढई जाव थुइओ तिन्नि लोइया-ताव तत्थ अणुन्नायं कारणेणं परेण येति" कल्पवचनात् पञ्चदण्डकचैत्यवन्दनापि श्राद्धस्योचितैव, न च वाच्य साध्वाश्रयमेवेदं वचनं, यतश्चैत्यवन्दनस्य सम्यक्त्वशुद्धिरेव प्रयोजन, तच्च श्राद्धस्यापि अविशिष्टमेव, सपूर्णचैत्यवन्दननिषेधवचनं च न किंचित् श्रूयते, उपदेशमालाया तु सिद्धान्तोद्धाररूपायाम् "चदइ उभओ काल पि चेइयाइ थयथुई परमो", इति श्राद्धस्यापि सपूर्णचैत्यवन्दनश्रवणात्, तदेवं सर्वमपि सद्गुरुमुखादाकर्णितमपि विषये योजनीयमिति वृत्तार्थः ॥१०॥

सामान्येनैव सूत्रोक्तं कुरुतेत्युक्तम् अथ तदेव दानादिरूपतया स्पष्टमाह—

अमयमिव मुणता ताण वुत्त कुणता, दलह सबहुमाण तेसिं भत्तीए दाण ।
धरह अकयहील सोचिय चारु सील, भयह तवविहाण भावण भावणाण ॥ ११ ॥

व्याख्या–परमानन्दहेतुत्वेनामृतमिव पीयूषमिवाह्लादक 'जानाना' मन्यमाना न तु दुष्टराजादेशवत् कटुक, तेषा सुसाधूना सम्बन्धि यदुक्त वचन 'तत्कुर्वाणा' विदधानाः सन्तो 'दलयत' वितरत 'सबहुमान' परमादरे[णान्तरे]ण तेभ्यः सुसाधुभ्यो 'भक्त्या' बाह्यमतिपत्तिरूपयाऽपि 'दान' भक्तपानवस्त्रादिवितरण, तथा 'धारयत' स्वात्मनि व्यवस्थापयत 'शील' सदाचार, स्वोचितमात्मानुरूप सम्यक्त्वाणुव्रतादिरूपं, 'चारु' मनोहरम् इहलोकपरलोकयोः सर्वसम्पत्तिहेतुत्वात्, पुन कीदृशम्? 'अकृतहीलम्' अनापादितावज्ञ, शीलवतो हि सर्वत्र माननीयत्वादिति भावः, तथा 'भजत' आश्रयत 'तपोविधानम्' अनशनाद्यनु-

ध्यानं, तथा 'भावन' परिभावनं मनस्यनुध्यानमिति यावत्, भावनाना–मनित्यत्वादिद्वादशानुप्रेक्षाणा, 'भजत' इत्यनेकार्थत्वाद् धातूना कुरुतेत्यर्थः, सर्वमनुष्ठान गुर्वादेशेन विधीयमान सफल भवतीति, अतस्तद्युक्त कुर्वाणा इत्युक्तमिति वृत्तार्थः ॥ ११ ॥

तथा—

गुणअगुणविहत्तिं पावठाणे विरत्तिं, सुयपढणपसत्तिं साहुकज्जेसु तत्तिं ।
पवयण अणुरत्तिं सासणत्थेसु सत्तिं, जिणमुणिजणभत्तिं धेह धम्माविवत्तिं ॥ १२ ॥

व्याख्या–'गुणागुणयोः' सदाचारानाचारयोः साध्वाविगतयो–र्विभक्तिं विभाग विशेषमिति यावत्, धेह इति क्रियासम्बन्धः सर्वत्र "डुधाञ् डुभृञ्" धारणपोषणयोरिति धातुपाठात्, धारयत पोषयत वा कुरुतेति भाव, तामन्तरेण वेषमात्रभक्तेरचैतन्यापादकत्वात्, विसन्धि प्राकृतत्वात्, तथा पापस्थानेभ्योऽष्टादशभ्योऽपि 'विरक्तिं' विरागभाव, पञ्चम्यर्थेऽत्र सप्तमी, तथा 'श्रुतपठने' सिद्धान्ताध्ययने 'प्रसक्तिं' प्रकृष्टभ्यासङ्ग, तथा 'साधुकार्येषु' सुविहितजनप्रयोजनेषु सर्वदा विशेषतश्च ग्लानाद्यवस्थाया 'तप्तिमिति' भैषज्यादिविषया चिन्तां, तथा 'प्रवचने' पारमेश्वरे सुसंघेऽनुरक्तिमनुरागम् एतस्या एव सर्वगुणमूलत्वात्, तथा 'शासनार्थेषु' सिद्धान्तोक्तार्थेषु जीवाजीवादिषु 'सक्तिं' श्रवणानुचिन्तनादिगाढप्रतिबन्ध, तथा जिनश्च मुनिजनश्च तयोर्भक्तिं पुष्पादिपूजा–भक्तादिदानप्रतिपत्तिम्, एवं च समस्त कृत्य कुर्वाणा 'धर्मस्य' सदनुष्ठानरूपस्याविपत्तिं सम्पत्तिं समृद्धिं विधत्त इति वृत्तार्थः ॥ १२ ॥

अथाविवेकिजनप्रवृत्तिवैमुख्येन जिनोक्त एवानुष्ठाने यत्नोपदेशमाह—

फुडमिह भवकज्जे सव्वसत्तीइ लोया, सययमइपसत्ता नो मणाग पि धम्मे ।
इय बहुजनसन्न मुत्तु सव्वायरेण, जयह जिणवरुत्ते चत्तभीसंकलज्जा ॥ १३ ॥

व्याख्या–'स्फुटं' प्रकटमेव एतद् यदुत 'इह' जगति लोकाः प्रभूता अविवेकिजना , किमित्याह–'भवकार्ये' संसारनिमित्त प्रयोजने कृषिवाणिज्यराजसेवाविवाहादौ, 'सर्वशक्त्या' समस्तस्वकीयबलतुलनेन महदपि शरीरादिकष्टमङ्गीकृत्य, सततं सर्वदोपदेशनिरपेक्षमेवातिप्रसक्ताः अत्यन्तप्रवृत्तिभाजः, 'नो' नैव गुरूपदेशेऽपि 'मनागपि' स्तोकमात्रमपि 'धर्मे' तीर्थकरोपदिष्टे सदनुष्ठानरूपे, 'इति' एवं सांसारिककार्यप्रवृत्तिधर्माप्रवृत्तिरूपां 'बहुजनसंज्ञां' प्रभूतभवाभिनन्दिलोकमनोवृत्तिं, 'मुक्त्वा' परित्यज्य, किमित्याह–'सर्वादरेण' समस्तप्रयत्नेन, 'यतत' उद्यच्छत, केत्याह–'जिनवरोक्ते' तीर्थकृदुपदिष्टे सद्धर्मकर्मणीति गम्यते, तस्यैव समस्तकल्याणहेतुत्वात्, कीदृशाः सन्तः ? 'त्यक्तभीशङ्कलज्जाः' भीर्भयं शङ्का संदेहो लज्जा व्रीडा, संभवति हि सद्धर्मे प्रवर्त्तमानानां भिन्नधर्मपितामाताप्रभृतिभ्यो भयं, तथा किमेतत्कृत्य–मेवं क्रियमाणं शिवायाऽन्यथा वेति संदेहोऽपि, तथा सामायिकवन्दनकादौ प्रावरणादित्यागे श्राद्धादिपर्वत्यागे वा पूर्वपरिचितब्राह्मणादिगुरुभ्यो लज्जाऽपि, तदेतत् सर्वं भयादिकं परित्यज्य धर्मोद्यमः कार्य इति वृत्तार्थः ॥ १३ ॥

जिनवरोक्तमेव लोकस्वभावरूपदशमभावनैकदेश जीवस्वरूपभावनमाह—

इह सुहुमनिगोया चेव अव्ववहारी, सुहुमियरइगिंदा वावहारी तसा य ।
सहजसपरिणामा भव्वभव्वा य कम्म—हुगनिगडनिबद्धा ज्झायहिच्चाइ तम्ब ॥ १४ ॥

व्याख्या—'इह' जगति द्विधा जीवाः सूक्ष्मबादरभावेन, तत्रापि केचिदव्यवहारिणोऽपरे तु व्यवहारिणः, तत्राव्यवहारिणस्तावत् ये निगोदवनस्पतिजातिं विहायान्येन पृथिव्यादिजात्यन्तरेण कदाचिन्न व्यवह्रियन्ते तेऽव्यवहारिणः, के ते? इत्याह—सूक्ष्मनिगोदा एव, अनन्तानां जीवानां साधारणमेकं शरीरं निगोदसंज्ञं, निगोदशरीरवन्तो जीवा अपि तदभेदोपचारात् निगोदाः तेऽपि केचित् सूक्ष्मनामकर्मोदयवशात् सूक्ष्मा गोलकरूपा एव, अन्ये तु बादराः कन्दादिरूपाः, तत्र ये सूक्ष्मनिगोदास्ते एवाव्यवहारिणोऽनन्तमपि कालं पुनः पुनः तेषु एवोत्पद्यन्ते, न कदाचित् पृथिव्यादिभावं त्रसत्वं वा भजन्ते, य एवमागमे श्रूयन्ते—"अत्थि अणंता जीवा जेहिं न पत्तो तसत्तपरिणामो । उप्पज्जंति चयंति य पुणो वि तत्थेव तत्थेव त्ति ॥ १ ॥" यथा निगोदाः सूक्ष्मा बादराश्च, तथा पृथिव्यादयश्चत्वारोऽपि, तत्र सूक्ष्मास्तावत् निगोदवत् सूक्ष्मनामकर्मोदयाद्, बादरास्तु बादरनामकर्मोदयात्, ते च द्विरूपा अपि व्यवहारिणः, तदुक्तम्—'सुहुमियरइगिंदि'त्ति सूक्ष्माश्चेतरे च प्रस्तावादिह बादरा ये एकेन्द्रियाः स्पर्शनमात्रैकेन्द्रियभाज, तेऽव्यवहारिण, तथा त्रसाश्च त्रसनामकर्मोदयवन्तः ते च द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियाः, एते सर्वेऽपि व्यवहारिण, तथा सहजस्वपरिणामा भव्याभव्याश्चेति, सहज॰ स्वाभा

अथाविवेकिजनप्रवृत्तिवैमुख्येन जिनोक्त एवानुष्ठाने यत्नोपदेशमाह—

फुडमिह भवकज्जे सव्वसत्तीइ लोया, सययमइपसत्ता नो मणाग पि धम्मे ।
इय बहुजनसन्नं मुत्तु सव्वायरेणं, जयह जिणवरुत्ते चत्तभीसंकलज्जा ॥ १३ ॥

व्याख्या—'स्फुटं' प्रकटमेव एतद् यदुत 'इह' जगति लोका प्रभूता अविवेकिजना, किमित्याह—'भवकार्ये' संसारनिमित्त प्रयोजने कृषिवाणिज्यराजसेवाविवाहादौ, 'सर्वशक्त्या' समस्तस्वकीयबलतुलनेन महदपि शरीरादिकष्टमङ्गीकृत्य, सतत सर्वदो-पदेशनिरपेक्षमेवातिप्रसक्ताः अत्यन्तप्रवृत्तिभाजः, 'नो' नैव गुरूपदेशेऽपि 'मनागपि' स्तोकमात्रमपि 'धर्मे' तीर्थकरोपदिष्टे सद-नुष्ठानरूपे, 'इति' एवं सांसारिककार्यप्रवृत्तिधर्माप्रवृत्तिरूपा 'बहुजनसंज्ञा' प्रभूतभवाभिनन्दिलोकमनोवृत्तिं, 'मुक्त्वा' परित्य-ज्य, किमित्याह—'सर्वादरेण' समस्तप्रयत्नेन, 'यतत' उद्यच्छत, केत्याह—'जिनवरोक्ते' तीर्थकृदुपदिष्टे सद्धर्मकर्मणीति गम्यते, तस्यैव समस्तकल्याणहेतुत्वात्, कीदृशाः सन्तः ? 'त्यक्तभीशङ्कालज्जाः' भीर्भयं शङ्का संदेहो लज्जा व्रीडा, समवति हि सद्धर्मे प्रवर्तमानाना भिन्नधर्मपितामात्रादिभ्यो भय, तथा किमेतत्कृत्य—मेवं क्रियमाण शिवायाऽन्यथा वेति संदेहोऽपि, तथा सामायिकवन्दनकादौ प्रावरणादित्यागे श्राद्धादिपर्वत्यागे वा पूर्वपरिचितब्राह्मणादिगुरुभ्यो लज्जाऽपि, तदेतत् सर्वं भयादिकं परित्यज्य धर्मोद्यमः कार्य इति वृत्तार्थः ॥ १३ ॥

जिनवरोक्तमेव लोकस्वभावरूपदशमभावनैकदेशं जीवस्वरूपभावनमाह—

इह सुहुमनिगोया चेव अव्वावहारी, सुहुमियरइगिंदा वावहारी तसा य ।
सहजसपरिणामा भव्वभव्वा य कम्म–ठगनिगडनिबद्धा उज्झायहिज्झाइ तच्च ॥ १४ ॥

व्याख्या–'इह' जगति द्विधा जीवाः सूक्ष्मबादरभावेन, तत्रापि केचिदव्यवहारिणोऽपरे तु व्यवहारिणः, तत्राव्यवहारिणस्तावत् ये निगोदवनस्पतिजातिं विहायान्येन पृथिव्यादिजात्यन्तरेण कदाचिन्न व्यवह्रियन्ते तेऽव्यवहारिण, के ते? इत्याह–सूक्ष्मनिगोदा एव, अनन्तानां जीवानां साधारणमेकं शरीरं निगोदसंज्ञं, निगोदशरीरवन्तो जीवा अपि तदभेदोपचारात् निगोदाः तेऽपि केचित् सूक्ष्मनामकर्मोदयवशात् सूक्ष्मा गोलकरूपा एव, अन्ये तु बादराः कन्दादिरूपाः, तत्र ये सूक्ष्मनिगोदास्ते एवाव्यवहारिणोऽनन्तमपि कालं पुनः पुनः तेषु एवोत्पद्यन्ते, न कदाचित् पृथिव्यादिभावं त्रसत्वं वा भजन्ते, य एवमागमे श्रूयन्ते–"अत्थि अणता जीवा जेहिं न पत्तो तसत्तपरिणामो । उप्पज्जंति चयंति य पुणो वि तत्थेव तत्थेव त्ति ॥ १ ॥" यथा निगोदा सूक्ष्मा बादराश्च, तथा पृथिव्यादयश्चत्वारोऽपि, तत्र सूक्ष्मास्तावत् निगोदवत् सूक्ष्मनामकर्मोदयाद्, बादरास्तु बादरनामकर्मोदयात्, ते च द्विरूपा अपि व्यवहारिणः, तदुक्तम्–'सुहुमियरइगिंदि'त्ति सूक्ष्माश्चेतरे च प्रस्तावादिह बादरा ये एकेन्द्रिया स्पर्शनमात्रैकेन्द्रियभाज, तेऽव्यवहारिणः, तथा त्रसाश्च त्रसनामकर्मोदयवन्त ते च द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियाः, एते सर्वेऽपि व्यवहारिण, तथा सहजस्वपरिणामा भव्याभव्याश्चेति, सहज स्वाभा

त्विको जीवानां स्वपरिणाम आत्मीयभावरूपः—ततश्च सहज स्वपरिणामो येषां ते तथा, क एव विधा ? अत आह—भव्या अभव्याश्च, अयमभिप्रायो—जीवाना षड् भावाः स्वभावविशेषा भवन्ति, तथा चोच्यते—'भावा छच्चोवसमियखइयखओवसम मउदयपरिणामत्ति', एषु च पञ्चमो भावः पारिणामिकरूपः, स च जीवत्वभव्याभव्यत्वलक्षण तदुक्तम्—"पचमगम्मिय भावे जीवा भवदभवयाईणि" । औपशमिकादयो हि भावाः कर्मोपशमक्षयादिसाध्या आद्याः एव, भव्यत्वाभव्यत्वभावौ तु जीवत्ववत् स्वाभाविकौ, न तु कर्मक्षयोपशमजन्यौ, तेनोक्त 'सहजस्वपरिणामा' इति, सर्वे चैते सूक्ष्मनिगोदादयः कर्मा- एकमेव गाढबन्धनहेतुत्वात् 'निगडो' लोहमयपादकटको बन्धविशेषः तेन 'निबद्धा' नितरा नियन्त्रिता ससारकारागृहा—न्नि- र्गमनयोग्यत्वाभावमापादिता वर्तन्ते इत्यादि 'ध्यायत' निरन्तर चिन्तयत, आदिशब्दात् तेषामेव शुभाशुभभाववेदनादिक- मपि, कीदृशं 'तथ्यमिति' तथ्य सत्यमित्यर्थः । एतद् भावनमपि वैराग्योपयोगीति एतदुपदेश इति वृत्तार्थः ॥ १४ ॥

श्रमणोपासका हि श्राद्धा भवन्ति, कदाचित्स्वपूर्वं साधुवेषं दृष्ट्वा तैः किं कर्तव्यमिति अत्राह—

अमुणियगुणदोस पासिउ साहुवेस, पढमसब्भावा लेह सुस्सजय च ।
पुण बकुसकुसीलुच्छिन्नमुस्सुत्तमासिं, विसविसहरसंसग्गिं व उज्झेह झत्ति ॥ १५ ॥

व्याख्या—'गुणा' ज्ञानादयो 'दोषाः' क्रियाशैथिल्यादयः, ततश्चाज्ञातगुणदोषं 'साधुवेषं' रजोहरणादिसाधुनेपथ्यधारिणं पुरुषं 'दृष्ट्वा' विलोक्य, प्रथममादौ दर्शनानन्तरम्, 'असद्भावा' अकपटमानसा, भावसारमित्यर्थः ॥ तत गुरुत्वेन गृहीत,

'सुसंयतमिव' इत्युपमान, कदाचिदसंयतोऽप्यसौ स्यात्, तथापि सुविहितत्वेन कल्पयित्वाऽङ्गीकार्यः, उपासकस्य हि उपास्ये नायका विधातुमुचिता इति भावः । अथोपास्यमानस्य तस्य क्रियादर्शनाद् वचनश्रवणाच्च तत् स्वरूपावगतौ सम्यक् सजातायां किं कर्त्तव्यमित्याह–पुनर्भूयोऽपि अङ्गीकारानन्तरं 'बकुशकुशीलोत्तीर्ण्णो' तीर्थप्रवर्त्तकसाधुविशेषचेष्टात्रष्टम्, ऋतुबद्धे तु पीठफलकासेवनमस्युपेक्षाप्रमार्जनाऽभावोभयकालावश्यकाविधानस्वाध्यायाकरणविकथाप्रवृत्तिमत्त्वात्, तथा 'उत्सूत्रभाषिण' सूत्रोत्तीर्ण्णपदार्थप्ररूपक । बकुशादिस्वरूप चैवमागमे श्रूयते–"उवगरणदेहचुक्खा इड्ढीरसगारवा सिया निच्च । बहुसबलच्छेयजुत्ता निग्गंथा बाउसा भणिया ॥१॥" तत्थ उवगरणचुक्खा–"जो उवगरणे बउसो सो धुवइ अपाउसेवि वत्थाई । इच्छइ य लन्हयाइं किंचि विभूसाइ भुञ्जइ य ॥ २ ॥ तह पत्तदण्डयाई घट्ठ मट्ठ सिणेह कयतेय । धारेइ विभूसाए बहु च पत्थेइ उवगरणं ॥ ३ ॥" देहचुक्खो पुण एव–"देहे बउसो अकज्जे करचरणनहाइय विभूसेइ । दुविहो वि इमो इड्ढि इच्छइ परिवारपमिईय ॥४॥" इत्यादि । कुशीलोऽपि द्विधा–आसेवनाकुशील कषायकुशीलश्च, तत्र आद्यः पञ्चप्रकार' ज्ञानदर्शनचारित्रतपोयथासूक्ष्मभेदात्, तत्स्वरूपं चेद–"इह नाणाइकुसीलो उवजीवी होइ नाणपभीईए । अहसुहुमो पुण तुस्सं एस तव स्सिचि ससाए ॥ १ ॥" कषायकुशीलोऽपि पूर्ववत् पञ्चप्रकारः, केवलं तपःकुशीलस्थाने लिङ्गकुशीलो बोद्धव्य, तत्स्वरूप चेदं–"नाणदंसणलिंग जो जुञ्जइ कोहमाणमाईहिं । सो नाणाइकुसीलो कसायओ होइ नायव्वो ॥ १ ॥ चारित्तम्मि कुसीलो कसायओ जो पयत्य(च्छ)ईसाव । मणसा कोहाईए निसेवय हो अहासुहुमो ॥१॥ इति सक्षेपो विस्तरेणैतत्स्वरूपार्थिना तु भगवतीसूत्रवृत्ती अवलोकनीये, इह हि प्रवचने पञ्च निर्ग्रन्थाः–पुलाक–बकुश–कुशील–निर्ग्रन्थ–स्नातकाः, परं "सव्वजिणाण जम्हा

व्याख्या–'सततं' सर्वदा 'इह' जगति, जीवानां किमित्याह–'शोकः' पुत्रादिवियोगजनितो दुःखविशेषो, 'दौर्गत्यं' दारिद्र्यं 'व्याधयो' ज्वरादिरोगाः, 'जरा' वयोहानिः, दीर्घत्वह्रस्वत्वे प्राकृतत्वात्, 'मरणं' पञ्चत्वप्राप्तिः, 'भयम्' अनेकविधमत्रास्तु, आदिशब्दात् क्रोधादिग्रहः, एते किमित्याह–'वैरिणो' अन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणापहारित्वात् प्रौढशत्रवो, 'दुर्निवारा' उपक्रमशतैरपि निषेद्धुमशक्याः अवश्यमपायहेतव इति भावः, तथा चैतैरुपहतेषु सर्वजीवेषु यदि कथंचित् 'क्षयकरं' ध्वंसविधानदक्ष–मेषां शोकादीनामन्तरङ्गशत्रूणां कश्चिद् द्रव्यत्वपरिपाकवानपि अत्यन्तमेतद् भीरु–रन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणान् रिरक्षिषु, 'काङ्क्षेद्' अभिलषेत् तथाविधमहाबलिष्ठराजानमिव, 'तत्त्वं' सद्गुरूपदिष्टं विधिधर्ममार्गलक्षणं रहस्यम् अवश्यमेतस्मात् ममान्तरङ्गप्राणरक्षा भविष्यतीति अभिप्रायवान्, 'तथापि' एवमपि कस्मिंश्चिद् भव्यविशेषे तत्त्वाकाङ्क्षिण्यपि किमित्याह –'कुपथदर्शिनो' दिवा रात्रौ वा शुचिभूतेनान्यथा वा देवस्नानपूजादिकं विधेयं, पात्रापात्राविभागेन शुद्धाशुद्धभैक्षाविशेषेण यतिभ्यो दानं विधेयं, सदाचारे इतरस्मिन् वा लिङ्गमात्रधारिणि वन्दनादिकं मोक्षबीजं, सुविहितसान्निध्ये सम्यक्त्वाधारोपणं न कार्यं, गच्छिकाधावनेऽपि चैत्ये न दोष इत्यादिकुत्सितमार्गप्रकाशकाः तस्य सघटिताः, के इत्याह, 'कुलिङ्गिनः,' सदाचारविकलकुत्सितलिङ्गमात्रधारिणः तैश्च एवंविधो मार्गो दर्शितः, ततः कथं तस्यान्तरङ्गवैरिक्षयो भवतु इति । एवमसमञ्जसदर्शने प्रकरणकारः सखेदमाह–'हीति' खेदेऽव्ययं, महदिदं खेदस्थानं यद् भव्यस्य कस्यापि अन्तरङ्गवैरिक्षयार्थिनस्तत्पुष्टिकरमार्गदर्शनं विषविकारनिवृत्त्यर्थिनः पीयूषपानमभिलषतः कालकूटपानमिवेद–मिति वृत्तार्थः ॥ १९ ॥

एव तावत् शिथिलाचारचरित-मुत्कीर्त्तितम्, अथ सुविहितात्ममानिना मध्यस्थात्मज्ञानिनां च निश्चयनयेनासुविहिता-
नामाचरित दर्शयितुमाह—

नियगुरुकमरागेण म्हदक्खिन्नओ वा, समइअभिनिवेसेणधमधीइ केई ।
सुविहियबहुमाणी होउ मज्झत्थनाणी, इय कुसुयकुबुद्ध बिंति आणाविरुद्ध ॥ २० ॥

व्याख्या—केचित् मध्यस्थात्मज्ञानिनः सुविहितबहुमानिनश्चाज्ञाविरुद्ध ब्रुवत इति योगः, कुत पुन-र्मध्यस्थात्मज्ञानिन
इत्यत्र हेतुचतुष्टयमाह—'निजगुरुक्रमरागेण' स्वकीयपूर्वजसमाचारपक्षपातेन, ते हि मध्यस्थमानिन आसन्निति ॥१॥ अन्येषा-
मपरेषा श्राद्धादीना 'दाक्षिण्यम्' उपरोधः ततो वेति, वाशब्दो विकल्पार्थः, तेषा हि मध्यस्थभाव एव रोचते ॥ २ ॥ स्वमतेः
आत्मबुद्धेरभिनिवेश आग्रहो यदुत माध्यस्थ्यमेव श्रेय इति चेतोऽवष्टम्भः ॥३॥ 'अन्धमधीइत्ति' प्राकृतत्वाद् अन्धान्धीन्यायो
माध्यो यथैकस्यान्धस्यापरोऽन्धो लग्नस्तस्यापि अन्य इत्येवमाद्यस्यैव सर्वथा मार्गादर्शित्वादन्येषामपि मार्गास्पर्शित्वमेव, एव
माद्यस्यैव गुरोर्माध्यस्थ्यावलम्बनस्यासमीचीनत्वाद् शेषाणामपि तत् तथैव, ॥ ४ ॥ एव हेतुचतुष्टयात् केचिन्मुग्धबुद्धयो
मध्यस्थज्ञानिनः सवृत्ताः, भवन्तु केचित् साधवः सदाचारा अपरे तु अतादृशास्तथापि अस्माकं सर्वेषु समताभावो माध्यस्थ्य,
तया च मध्यस्थ मध्यस्थताविषयं ज्ञान विद्यते येषा ते मध्यस्थज्ञानिनः, आत्मान मध्यस्थ मन्यमाना इत्यर्थः। कीदृशाः सन्तः?
इत्याह—'सुविहित' सुसयतमात्मान बहु मन्यन्त इति सुविहितबहुमानिनः, मध्यस्थज्ञानिनामयमभिप्रायो—यदुत गुणागुणवि-

व्याख्या–'सतत' सर्वदा 'इह' जगति, जीवानां किमित्याह–'शोकः' पुत्रादिवियोगजनितो दुःखविशेषो, 'दौर्गत्य' दारिद्र्य 'व्याधयो' ज्वरादिरोगाः, 'जरा' वयोहानि, दीर्घत्वह्रस्वत्वे प्राकृतत्वात्, 'मरण' पञ्चत्वप्राप्ति, 'भयम्' अनेकविधत्रास, आदिशब्दात् क्रोधादिग्रहः, एते किमित्याह–'वैरिणो' अन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणापहारित्वात् प्रौढशत्रवो, 'दुर्निवारा' उप क्रमशतैरपि निषेद्धुमशक्याः अवश्यमपायहेतव इति भावः, तथा चैतैरुपहतेषु सर्वजीवेषु यदि कथंचित् 'क्षयकर' ध्वस- विधानदक्ष–मेषां शोकादीनामन्तरङ्गशत्रूणा कश्चिद् द्रव्यत्वपरिपाकवानपि अत्यन्तमेवद् भीरु–रन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणान् रिरक्षिषु, 'काङ्क्षेद्' अभिलषेत् तथाविधमहाबलिष्ठराजानमिव, 'तस्य' सद्गुरूपदिष्ट विविधधर्ममार्गलक्षण रहस्यम् अवश्यमेत- स्मात् ममान्तरङ्गप्राणरक्षा भविष्यतीति अभिप्रायवान्, 'तथापि' एवमपि कस्मिंश्चिद् भव्यविशेषे तत्त्वाकाङ्क्षिण्यपि किमित्याह –'कुपथदर्शिनो' दिवा रात्रौ वा शुचिभूतेनान्यथा वा देवस्नानपूजादिक विधेयं, पात्रापात्राविभागेन शुद्धाशुद्धभैक्षाविशेषेण यतिभ्यो दानं विधेय, सदाचारे इतरस्मिन् वा लिङ्गमात्रधारिणि वन्दनादिक मोक्षबीज, सुविहितान्तिके सम्यक्त्वाधारो- पण न कार्यं, गद्दिकाद्यासनेऽपि चैत्ये न दोष इत्यादिकुत्सितमार्गप्रकाशकाः तस्य सघटिता, के इत्याह, 'कुलिङ्गिनः,' सदाचारविकलकुत्सितलिङ्गमात्रधारिण तैश्च एवविधो मार्गो दर्शितः, ततः कथं तस्यान्तरङ्गवैरिक्षयो भवतु इति। एव मसमंजसदर्शने प्रकरणकारः सखेदमाह–'हीति' खेदेऽव्यय, महदिद खेदस्थान यद् भव्यस्य कस्यापि अन्तरङ्गवैरिक्षयार्थि- नस्तत्पुष्टिकरमार्गदर्शन विषविकारनिवृत्त्यर्थिनः पीयूषपानमभिलषत कालकूटपानमिवेद–मिति वृत्तार्थः ॥ १९ ॥

एवं तावत् शिथिलाचारचरित-मुत्कीर्त्तितम्, अथ सुविहितात्ममानिना मध्यस्थात्मज्ञानिना च निश्चयनयेनासुविहितानामाचरित दर्शयितुमाह—

नियगुरुकमरागेण व दक्खिन्नओ वा, समइअभिनिवेसेणधमधीइ केई ।
सुविहियवहुमाणी होउ मज्झत्थनाणी, इय कुसुयकुबुद्ध विंति आणाविरुद्ध ॥ २० ॥

व्याख्या—केचिद् मध्यस्थात्मज्ञानिन सुविहितबहुमानिनश्चाज्ञाविरुद्ध ब्रुवत इति योगः, कुतः पुन-र्मध्यस्थात्मज्ञानिन इत्यत्र हेतुचतुष्टयमाह—'निजगुरुक्रमरागेण' स्वकीयपूर्वजसमाचारपक्षपातेन, ते हि मध्यस्थमानिन आसन्निति ॥१॥ अन्येषामपरेषा श्राद्धादीना 'दाक्षिण्यम्' उपरोधः ततो वेति, वाशब्दो विकल्पार्थः, तेषा हि मध्यस्थभाव एव रोचते ॥ २ ॥ स्वमते आत्मबुद्धेरभिनिवेश आग्रहो यदुत माध्यस्थ्यमेव श्रेय इति चेतोऽवष्टम्भः ॥३॥ 'अन्धमधीइत्ति' प्राकृतत्वाद् अन्धान्धीन्यायो प्राग्नो यथैकस्यान्धस्यापरोऽन्धो लग्नस्तस्यापि अन्य इत्येवमाद्यस्यैव सर्वथा मार्गादर्शित्वादन्येषामपि मार्गास्पर्शित्वमेव, एवमाद्यस्यैव गुरोर्माध्यस्थ्यावलम्बनस्यासमीचीनत्वाद् शेषाणामपि तद् तथैव, ॥ ४ ॥ एवं हेतुचतुष्टयात् केचिन्मुग्धबुद्धयो मध्यस्थज्ञानिनः सवृत्ताः, भवन्तु केचित् साधवः सदाचारा अपरे तु अतादृशास्तथापि अस्माक सर्वेषु समताभावो माध्यस्थ्य, तया च मध्यस्थ मध्यस्थताविषयं ज्ञान विद्यते येषा ते मध्यस्थज्ञानिनः, आत्मान मध्यस्थ मन्यमाना इत्यर्थः। कीदृशाः सन्तः? इत्याह—'सुविहित' सुसयतमात्मान बहु मन्यन्त इति सुविहितबहुमानिनः, मध्यस्थज्ञानिनामयमभिप्रायो—यदुत गुणागुणवि-

व्याख्या–'सततं' सर्वदा 'इह' जगति, जीवानां किमित्याह–'शोक' पुत्रादिवियोगजनितो दु:खविशेषो, 'दौर्गत्य' दारिद्र्य 'व्याधयो' ज्वरादिरोगाः, 'जरा' वयोहानिः, दीर्घत्वह्रस्वत्वे प्राकृतत्वात्, 'मरण' पञ्चत्वप्राप्ति', 'भयम्' अनेकविधत्रास', आदिशब्दात् क्रोधादिग्रहः, एते किमित्याह–'वैरिणो' अन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणापहारित्वात् प्रौढशत्रवो, 'दुर्निवारा' उपक्रमशतैरपि निषेद्धुमशक्या अवश्यमपायहेतव इति भावः, तथा चैतैरुपहतेषु सर्वजीवेषु यदि कथंचित् 'क्षयकर' ध्वसविधानदक्ष–मेषां शोकादीनामन्तरङ्गशत्रूणा कश्चिद् भव्यत्वपरिपाकवानपि अत्यन्तमेतद् भीरु–रन्तरङ्गसम्यक्त्वादिप्राणान् रिरक्षिषु, 'कांक्षेत्' अभिलषेत् तथाविधमहाबलिष्ठराजानमिव, 'तत्त्व' सद्गुरूपदिष्टं विधिधर्ममार्गलक्षण रहस्यम् अवश्यमेतस्मात् ममान्तरङ्गप्राणरक्षा भविष्यतीति अभिप्रायवान्, 'तथापि' एवमपि कस्मिंश्चिद् भव्यविशेषे तत्त्वाकाङ्क्षिण्यपि किमित्याह –'कुपथदर्शिनो' दिवा रात्रौ वा शुचिभूतेनान्यथा वा देवस्नानपूजादिक विधेय, पात्रापात्रविभागेन शुद्धाशुद्धभैक्षाविशेषेण यतिभ्यो दान विधेय, सदाचारे इतरस्मिन् वा लिङ्गमात्रधारिणि वन्दनादिक मोक्षबीज, सुविहितान्तिके सम्यक्त्वाद्यारोपण न कार्यं, गद्दिकाद्यासनेऽपि चैत्ये न दोष इत्यादिकुत्सितमार्गप्रकाशकाः तस्य संघटिताः, के इत्याह, 'कुलिङ्गिन',' सदाचारविकलकुत्सितलिङ्गमात्रधारिणः तैश्च एवविधो मार्गो दर्शितः, तत कथ तस्यान्तरङ्गवैरिक्षयो भवतु इति। एवमसमंजसदर्शने प्रकरणकारः सखेदमाह–'हीति' खेदेऽव्यय, महदिद खेदस्थान यद् भव्यस्य कस्यापि अन्तरङ्गवैरिक्षयार्थिनस्तसुदृष्टिकारमार्गदर्शन विषविकारनिःस्पर्धिनः पीयूषपानमभिलषत कालकूटपानमिवेद–मिति वृत्तार्थः ॥ १९ ॥

...यदि हि ते विदितश्रुततत्त्वा अभविष्यन्, तदा ...घा तपामभविष्यत्, अत एव च 'साधुधर्मे' आगमाचरणाविशेषप्रतिष्ठितानुष्ठान- ..., एक तावन्निद्राविकथाकषायविषयासक्तत्वेन, अपरे तु मिथ्याभिनिवेशवशात् स्वकल्पितक्रियानुरागेण, ... गुरुकुल' सद्गुरुजनाधिष्ठितसुसाधुसमूहस्तस्य 'क्रमो' दशविधचक्रवालसामाचारीप्रभृतिकः समाचारः तेन 'त्यक्ता' वर्जिता, उभयेऽपि प्रमत्तत्वोक्तहेतुद्वयादेव, तथा 'सङ्क्लेशे' क्रूरतया वि(चि)त्तविप्लवे 'प्रसक्ताः' अत्यन्तप्रतिबद्धाः, एके तावत् सुविहितवि-द्वेषेणक्रियापरिहारानुचिन्तनेन च, अपरे तु स्वकल्पितक्रियाभिनिवेशेनेति, 'अहहेति' खेदे, कथं केन प्रकारेण प्रचण्डदशमाश्च-र्यमाहात्म्यादिना, किमित्याह—पात्राणि सद्गुणमहामाणिक्यकरण्डकाः तद्विपरीतानि तु न पात्राणि अपात्राणि सर्वथा विशुद्ध-संयमरत्नानाधारा एवासाधवः, पुंल्लिंगता प्राकृतत्वात्, 'च' समुच्चये, एवोऽवधारणे, स च योजित एव, 'ही' इत्यपि खेद एव, 'ख्यातिं' सुसाधुतया प्रसिद्धिं, 'प्राप्ता' लब्धवन्तः, अहहेति (अहहहीति) खेदवाचिपदद्वयोपादानमत्यन्तखेदप्रतिपादनार्थं, महत्कष्टस्थानमेतद् यदेवंविधास्तिरस्कारयोग्या अपि शुद्धसाधुमार्गप्रतिकूलचारित्वेन सुसाधुकीर्तिमाप्नुवन्तीति वृत्तार्थः ॥२२॥

अथ पूर्वोक्तस्वरूपे कुगुरावपि सुगुरुप्रतिपत्तिं कुर्वतां श्रावकाणां स्वरूपमाह—

कुगुरुवयणदूढा ससयावत्तछूढा, अइबहुभवरूढातुच्छमिच्छत्तमूढा ।

भागे हि क्रियमाणे निर्गुणस्य परिहारे तस्य महान् संताप आपादितो भवति, स च संसारवृद्धये, सर्वभक्तिविधाने तु गुणिनामपि भक्तिविधानादयद्दय संसारोच्छेद इति । अथ चायुक्तः तेषामभिप्रायो, यत पूर्वाचार्यैः पार्श्वस्थादीना दर्शनस्यापि निषेधनाष्टादशशीलाङ्गसहस्रधारिणामेव वन्दनादिप्रतिपत्तिरभ्यधायि, नाविशेषेण, एवंविधमध्यस्थतायाः तु उपहास्यत्वात्, तदुक्तम्–"धीमद्भिः मविचार्यकार्यमखिलं यस्त्वैहिकामुष्मिकम्, ज्ञात्वा दोषगुणांश्च दोषविमुखैः कार्यो गुणेष्वादरः । एव दाष्ट्युतिर्भयत्यपरथा समूर्च्छिममायता, पीयूष च विष च तुल्यमवता का नाम मध्यस्थता ॥ १ ॥" तस्मादनादरणीया एवंविधमध्यस्थता, ते तु एव मध्यस्थज्ञानिनो भूत्वा सपद्य, अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वात्, किं कुर्वन्तीत्याह, इति वक्ष्यमाणप्रकारेण 'आज्ञा' आप्तोपदेशस्तया 'विरुद्ध' विरोधभाक्, 'भणते' भाषन्ते, अत एव तत् कुत्सितम् असम्यक्, श्रुतमाकर्णितं कुश्रुत, सुश्रुतमपि या कुत्सितमसम्यग् बुद्धमवगत कुबुद्ध, तथा च कुश्रुत च कुबुद्ध चेति द्वन्द्वः, न हि सुश्रुतस्य पापाज्ञाविरुद्धत्वं कदाचिदपीति भाव इति ...

विहारोष्णोदकपानसार्धहस्तत्रितयमानकल्पधारणपटलकधारणपात्रमात्रकातिरिक्तोपधिवर्जनादिलक्षणा, तस्याः 'चारित्रसज्ञा' विशुद्धसयमनाम ये ते तथा, पुनः कीदृशा 'सूत्रोत्तीर्णबोधाः' श्रुतोपदेशातिक्रान्तपदार्थज्ञाना, न हि सूत्रे कश्चिदपि स्वय प्रकल्पितसामाचार्याः चारित्रत्वमुक्त, तथा 'मुषितजलजनौघाः' डलयोरेकत्वमिति लक्षणात् जला जडा मूर्खा इत्यर्थ, ततश्च मुषिता वसन–पान–भोजनाद्यादानेन तस्करैरिव लुण्टिता 'जडजनौघा' मूर्खलोकसमूहा यैस्ते तथा, ईदृशाश्च सन्त ते किं यदतीत्याह–'वयमिह चरणाढ्या' वयमित्यात्मनिर्देशे तदपि सावधारण द्रष्टव्य, यदाह–नान्य इति नापरेऽपि केचित् इह प्रवचने चरणाढ्याः सशुद्धसयमसंयुक्ताः, 'हते'ति विषादे, एव च ब्रुवाणास्ते 'परेषां' शेषसाधूना 'परिभव'तिरस्कारम् ,आत्मनस्तु 'उत्कर्ष' सर्वोत्कृष्टत्वमुल्लासयन्ति जने विस्फारयन्ति, इत्थमात्मोत्कर्षेण परेषा लाघवमापादयन्ति, मासकल्पादिसामाचार्यास्तु सांप्रत सस्तारकव्यत्ययादिनैव श्रुतधरैः समर्थनात्, तदुक्तम्–"कालाइ दोसओ पुण न दव्वओ एस कीरई नियमा। भावेण उ कायव्वो सथारगवच्चयाईहिं ॥ १ ॥" द्रव्यतस्तु मासकल्पः पञ्चकल्पभाष्यादिभिः तदुचितक्षेत्राद्यभाव मदद्भिर्निषिद्ध एव, तथा च तद्भाष्यम्–"ज देवलोयसरिस खित्त निप्पज्जयाइय जं च। एसो उ खेत्तकप्पो देसा खलु अद्धछव्वीस ॥१॥" तथा–"आसन्नखित्तकाल बहुपाउग्गा न सति खित्ताओ। निच्चं च विभत्ताण सच्छदाई बहू दोसा ॥ २ ॥" इत्यादि तच्चूर्णिस्तु–'सपय मासकप्पपाउग्गाणि नत्थि त्ति', उष्णोदकपान तु–'उसिणोदग तिदडुक्कलिय'मितिवचनात् तादृशस्य तु प्राय सांप्रत नित्यं दुःप्रापत्वात् प्रासस्यापि च 'उसिणोदगतत्तभोइणो' इत्यादि सूत्रकृताङ्गद्वितीयाध्ययनद्वितीयोद्देशकनिर्युक्तिवचनस्य उष्णत्वाभिधानेऽपि यत् पुनस्तप्तग्रहण तत् तस्य तप्तस्यैव पानयोग्यत्वोपदर्शनमिति वृत्तौ व्याख्यानात् सर्वदोष्णजलपान-

भागे हि क्रियमाणे निर्गुणस्य परिहारे तस्य महान् सताप आपादितो भवति, स च ससारवृद्धये, सर्वभक्तिविधाने तु गुणिनामपि भक्तिविधानादवश्य संसारोच्छेद इति । अथ चायुक्तः तेषामभिप्रायो, यत पूर्वाचार्यैः पार्श्वस्थादीना दर्शनस्यापि निषेधेनाष्टादशशीलाङ्गसहस्रधारिणामेव वन्दनादिप्रतिपत्तिरभ्यधायि, नाविशेषेण, एवविधमध्यस्थताया तु उपहास्यत्वात्, तदुक्तम्–"धीमद्भि प्रविचार्यकार्यमखिलं वस्त्वैहिकामुष्मिकम्, ज्ञात्वा दोषगुणांश्च दोषविमुखै कार्यो गुणेष्वादरः । एव हीष्टयुतिर्भवत्यपरथा समूर्च्छिममायता, पीयूष च विषं च तुल्यमदता का नाम मध्यस्थता ॥ १ ॥" तस्मादनादरणीया एवविधमध्यस्थता, ते तु एवं मध्यस्थज्ञानिनो भूत्वा सपद्य, अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वात्, किं कुर्वन्तीत्याह, इति वक्ष्यमाणप्रकारेण 'आज्ञा' आप्तोपदेशस्तया 'विरुद्ध' विरोधभाक्, 'ब्रुवते' भाषन्ते, अत एव तत् कुत्सितम् असम्यक्, श्रुतमाकर्णितं कुश्रुत, सुश्रुतमपि वा कुत्सितमसम्यग् बुद्धमवगत कुबुद्धं, तथा च कुश्रुत च कुबुद्ध चेति द्वन्द्वः, न हि सुश्रुतस्य सुबुद्धस्य वाऽऽज्ञाविरुद्धत्वं कदाचिदपीति भाव इति वृत्तार्थः ॥ २० ॥

कीदृशा सन्त किं च भाषन्त इत्याह—

नियमइकयसामायारिचारित्तसन्ना, मुसियजलजणोहा सुत्तउत्तिण्णबोहा ।
वयमिह चरणड्ढा हत नन्निति विंता, परपरिभवमत्तुक्कासमुल्लासयति ॥ २१ ॥

व्याख्या–'निजमत्या' आत्मीयबुद्ध्या स्वविकल्पेन 'कृता' विहिता 'सामाचारी' साधुकृत्यविशेषरूपा साम्प्रतमपि मासकल्प-

विहारोष्णोदकपानसार्धहस्तत्रितयमानकल्पधारणपटलकधारणपात्रमात्रकातिरिक्तोपधिवर्जनादिलक्षणा, तस्याः 'चारित्रसञ्ज्ञा' विशुद्धसयमनाम यैः ते तथा, पुन कीदृशा 'सूत्रोत्तीर्णबोधाः' श्रुतोपदेशातिक्रान्तपदार्थज्ञाना, न हि सूत्रे क्वचिदपि स्वय प्रकल्पितसामाचार्याः चारित्रत्वमुक्त, तथा 'मुषितजलजनौघाः' डलयोरेकत्वमिति लक्षणात् जला जडा मूर्खा इत्यर्थः, ततश्च मुषिता वसन–पान–भोजनाद्यादानेन तस्करैरिव लुण्टिता 'जडजनौघा' मूर्खलोकसमूहा यैस्ते तथा, ईदृशाश्च सन्त ते किं वदतीत्याह–'वयमिह चरणाढ्या' वयमित्यात्मनिर्देशे तदपि सावधारण द्रष्टव्य, यदाह–नान्य इति नापरेऽपि केचित् इह प्रवचने चरणाढ्याः सशुद्धसयमसयुक्ता, 'हते'ति विषादे, एवं च ब्रुवाणास्ते 'परेषा' शेषसाधूना 'परिभव'तिरस्कारम्, आत्मनस्तु 'उत्कर्ष' सर्वोत्कृष्टत्वमुल्लासयन्ति जने विस्फारयन्ति, इत्थमात्मोत्कर्षेण परेषां लाघवमापादयन्ति, मासकल्पादिसामाचार्यास्तु साम्प्रत सस्तारकव्यत्ययादिनैव श्रुतधरैः समर्थनात्, तदुक्तम्–"कालाइ दोसओ पुण न दव्वओ एस कीरई नियमा। भावेण उ कायव्वो सथारगवच्चयाईहिं ॥ १ ॥" द्रव्यतस्तु मासकल्पः पञ्चकल्पभाष्यादिभिः तदुचितक्षेत्राद्यभाव वदद्भिर्निषिद्ध एव, तथा च तद्भाष्यम्–"ज देवलोयसरिस खित्त निप्फन्नवाइय ज च। एसो उ खेत्तकप्पो देसा खलु अद्धछवीस ॥१॥" तथा–"आसन्नखित्तकाल वहुपाउग्गा न सति खित्ताओ। निच्चं च विभयाण सच्छंदाई वहू दोसा ॥ २ ॥" इत्यादि तच्चूर्णिस्तु–'सपय मासकप्पपाउग्गाणि नत्थि त्ति', उष्णोदकपान तु–'उसिणोदग तिदडुक्कलिय'मितिवचनात् तादृशस्य तु प्राय सांप्रत नित्य दुष्प्रापत्वात् प्रासुकस्यापि च 'उसिणोदगतत्तभोइणो' इत्यादि सूत्रकृताङ्गद्वितीयाध्ययनद्वितीयोद्देशकनिर्युक्तिवचनस्य उष्णत्वाभिधानेऽपि यत् पुनस्तग्रहण तत् तस्य तप्तस्यैव पानयोग्यत्वोपदर्शनमिति वृत्तौ व्याख्यानात् सर्वदोष्णजलपान-

स्यापि असम्भवात्, कषायद्रव्याहतस्य च अलस्य उत्कृष्टश्रावकैः श्राविकाभिश्च स्वकुटुम्बाद्यर्थमपि विधानादेषणीयस्य तस्य साधूनामुचितत्वेन गीतार्थैः सम्प्रति अभ्यनुज्ञानात्, कदाचित् चतुर्थरसिक्ततिलतन्दुलधावनादेरपि अनिषेधात्, तथा सार्द्धहस्ततृतीयमानकल्पस्य सार्द्धहस्तद्वितीयमानस्य पटलकस्यैकत्र मीलनात् पट्करप्रमाणकल्पमाचीर्णवन्तो गीतार्थाः, शैक्षकागीतार्थादीनां धृतिसंहननास्वत्वेन प्रमादबाहुल्याच्च, भिक्षाटनादौ पात्रप्रावरणादिपटलककार्यस्य तेनैव पट्करप्रमाणेन प्रसाधनात्, पात्रमात्रकातिरिक्तोपकरणग्रहणमपि औपग्रहिकस्यातिरिक्तस्यापि ग्रहणात्, तथा च जघन्योत्कृष्टमध्यमौपग्रहिकानन्तरमुक्तम् –"ज चसमेयमाई तव संजमसाहग जइजणस्स। ओहाइरेग गहिय उवगहिय त वियाणाहि ॥ १ ॥" इत्यादिवचनात्, गीतार्थाश्रयणदर्शनाच्च न तद्वर्जनमिति, तथा च न निजमतिकल्पितसामाचार्याश्चारित्रत्वमिति न तदुपदर्शितमार्गेऽपि भवद्भिरवधातव्यमिति वृत्तार्थः ॥ २१ ॥

एवं तावत् क्रियाविकलानां लिङ्गिनां स्वमकल्पितक्रियाचारिणां मध्यस्थज्ञानिनां च स्वरूपमभिधाय अथ तादृशामेव लाभपूजाख्यातीर्लोके उपलभ्य सविषादमाह—

कुगुरूसु दढभत्ता तप्पहे चेव रत्ता, असुणियसुयतत्ता साहुधम्म(म्मे)पमत्ता ।
गुरुकुलकमचत्ता सकिलेसप्पसत्ता, अहह कहमपत्ता चेव ही खाइपत्ता ॥ २२ ॥

व्याख्या—अहह कथमपात्ररूपा एव ख्यातिं प्राप्ता इति सम्बन्धः, 'कुगुरुषु' तात्त्विकज्ञानक्रियाविकलेषु आचार्यादिषु सुदृढ-

मतिशयेन भक्ता एते एव सम्यग् गुरव इति भावतो बाह्यभक्तिभाजः, तथा 'तत्पथे' कुगुरूपदिष्टमार्गे एव पूर्वोक्ते रक्ताः अन्तरङ्गानुरागवन्त, तथोभयेऽपि 'अज्ञातश्रुततत्त्वाः' अविदितसिद्धान्तपरमार्थाः, यदि हि ते विदितश्रुततत्त्वा अभविष्यन्, तदा न तथा क्रियावैकल्य स्वकल्पितक्रियाबहुमानो वा तेपामभविष्यत्, अत एव च 'साधुधर्मे' आगमाचरणाविशेषप्रतिष्ठितानुष्ठानरूपे उभयेऽपि 'प्रमत्ताः', एके तावन्निद्राविकथाकषायविषयासक्तत्वेन, अपरे तु मिथ्याभिनिवेशवशात् स्वकल्पितक्रियानुरागेण, तथा 'गुरुकुल' सद्गुरुजनाधिष्ठितसुसाधुसमूहस्तस्य 'क्रमो' दशविधचक्रवालसामाचारीप्रभृतिकः समाचारः तेन 'त्यक्ता' वर्जिता, उभयेऽपि प्रमत्तत्वोक्तहेतुद्वयादेव, तथा 'सङ्क्लेशे' क्रूरतया वि(चि)त्तविप्लवे 'प्रसक्ताः' अत्यन्तप्रतिबद्धा, एके तावत् सुविहितविद्वेपणक्रियापरिहारानुचिन्तनेन च, अपरे तु स्वकल्पितक्रियाभिनिवेशेनेति, 'अहहेति' खेदे, कथं केन प्रकारेण प्रचण्डदशमाश्चर्यमाहात्म्यादिना, किमित्याह—पात्राणि सद्गुणमहामाणिक्यकरण्डकाः तद्विपरीतानि तु न पात्राणि अपात्राणि सर्वथा विशुद्धसयमरत्नानाधारा एवासाधव, पुँल्लिंगता प्राकृतत्वात्, 'चः' समुच्चये, एवोऽवधारणे, स च योजित एव, 'ही' इत्यपि खेद एव, 'ख्यातिं' सुसाधुतया प्रसिद्धिं, 'प्राप्ता' लब्धवन्त, अहहेति (अहहहीति) खेदवाचिपदद्वयोपादानमत्यन्तखेदप्रतिपादनार्थं, महत्कष्टस्थानमेतद् यदेवंविधास्तिरस्कारयोग्या अपि शुद्धसाधुमार्गप्रतिकूलचारित्वेन सुसाधुकीर्त्तिमाप्नुवन्तीति वृत्तार्थः ॥२२॥

अथ पूर्वोक्तस्वरूपे कुगुरावपि सुगुरुप्रतिपत्तिं कुर्वता श्रावकाणा स्वरूपमाह—

कुगुरुवयणदूढा ससयावत्तछूढा, अइवहुभवरूढातुच्छमिच्छत्तमूढा ।

स्यापि असमवात्, कपायग्रव्याहतस्य च अलस्य उत्कृष्टश्रावकै श्राविकाभिश्च स्वकुटुम्बार्थमपि विधानादेपणीयस्य तस्य साधूनामुचितत्वेन गीतार्थै संप्रति अभ्यनुज्ञानात्, कदाचित् चतुर्थरसिक्ततिलतन्दुलधावनादेरपि अनिषेधात्, तथा सार्द्धहस्ततृतीयमानकल्पस्य सार्द्धहस्तद्वितीयमानस्य पटलकस्यैकत्र मीलनात् पट्करप्रमाणकस्यमाचीर्णवन्तो गीतार्था, शैक्षकागीतार्थादीना धृतिसहननाल्पत्वेन प्रमादबाहुल्याच, भिक्षाटनादौ पात्रप्रावरणादिपटलककार्यस्य तेनैव पट्करप्रमाणेन प्रसाधनात्, पात्रमात्रव्यतिरिक्तोपकरणग्रहणमपि औपग्रहिकस्यातिरिक्तस्यापि ग्रहणात्, तथा च जघन्योत्कृष्टमध्यमौपग्रहिकानन्तरमुक्तम् –"ज चजमेचमाई तव सजमसाहग जइजणस्स। ओहाइरेग गहिय उवगहिय त वियाणाहि ॥ १ ॥" इत्यादिवचनात्, गीतार्थाभयणदर्शनाच न तद्वर्जनमिति, तथा च न निजमतिकल्पितसामाचार्योश्चारित्रत्वमिति न तदुपदर्शितमार्गेऽपि भवद्भिरवधातव्यमिति वृत्तार्थः ॥ २१ ॥

एव तावत् क्रियाविकलाना लिङ्गिनां स्वप्रकल्पितक्रियाचारिणां मध्यस्थज्ञानिना च स्वरूपमभिधाय अथ तादृशामेव लाभपूजाख्यातीर्लोके उपलभ्य सविषादमाह—

कुगुरुसु दढभत्ता तप्पहे चेव रत्ता, अमुणियसुयतत्ता साहुधम्म(म्मे)पमत्ता ।
गुरुकुलकमचत्ता सकिलेसप्पसत्ता, अहह कहमपत्ता चेव ही खाइपत्ता ॥ २२ ॥

व्याख्या—अहह कथमपात्ररूपा एव ख्यातिं प्राप्ता इति सम्बन्धः, 'कुगुरुषु' तात्त्विकज्ञानक्रियाविकलेष आचार्यादिष मन्त-

अथ दुष्टाग्रेसरदशमाश्चर्यादिप्रभावादत्यन्तनिर्गुणसाधुवेषधारिकृतं गाढपरिभवं सद्गुणसाधुजनस्यावलोक्य तान् उपालम्भुमाह—

अइ दुसमदुरतच्छेरय ! भासरासी !, दुसमसमय ! हभो तुम्भमेसप्पभावो ।
जमिह कवडकूडा साहुलिंगी गुणड्ढे, परिभविय पहुत्तं जंति नंदन्ति दूरं ॥ २४ ॥

व्याख्या–'अइ' इति कोमलामन्त्रणे दशस्वाश्चर्येषु दशम सुसाधूना तिरस्कारेण तद्दुःखदायित्वेन दुरन्तमाश्चर्यं कादाचित्कभावरूपं, तस्य सम्बोधनम् अयि दुःषमदुरन्ताश्चर्य ! तथा भो भस्मराशे ! दुष्टत्रिंशग्रहविशेष ! तथा 'हभो' इति प्राकृतसम्बोधन, तच्च दुःषमासमये त(त्य)स्यादौ योजनीयं, ततो भो ! दुःषमासमय ! अवसर्पिणीपञ्चमारक विशेषेऽपि त्रीनपि दशमाश्चर्यादीन् प्रत्येकं सम्बोध्य उपालम्भमाह–'युष्माकं' भवतामेष वक्ष्यमाणः 'प्रभावो' माहात्म्य, यदित्यादिना उपालम्भ्य वस्तु आह–यत् किलेह प्रवचने, साधूनां लिङ्ग रजोहरणादिक विद्यते येषां ते तथा, विशेष्यपदं चैतत्, किंविशिष्टाः सन्तः ? इत्याह—विश्वासनीयवेषोपदर्शनेन तदननुसारिवचनक्रियाविशेषाः कपटा वितथवादिनः कूटाः ततश्च कपटाश्च ते कूटाश्च इत्यादिकर्मधारयः, ते च किं कृतवन्तः ? इत्याह–'गुणाढ्यान्' ज्ञानादिक्षान्त्यादिसमस्तयतिधर्मैश्वर्यवतः, 'परिभूय' असद्दूषणशतारोपणेन महाजनसमक्षं तिरस्कृत्य, 'प्रभुत्वं' समस्तजनपूज्यत्वेन स्वामित्व 'यान्ति' प्राप्नुवन्ति, न केवल प्रभुत्वं यान्ति, 'नन्दन्ति च' परिवारपूजाख्यात्यादिभिर्वर्धन्ते च, न हि एवंविधात्यन्तनिर्गुणानां दुरन्तदशमाश्चर्यादिमहामात्यसाहाय्यमन्तरेण

अपरिणयसुयत्थ जीवियासत्तघत्थ, सुहगुरुयमेव बिंति मुत्त च देवं॥ २३ ॥

व्याख्या-'कुगुरुणां' पूर्वोक्तस्वरूपाणां वचन यथमिह चरणाभ्या इत्यादिक परकीयचेतो वञ्चनचतुर, तेन 'दूढा' इति प्राकृतत्वाद् व्रीडिता व्रीड प्रापिताः, यथा केचिन्मरणभीरवः केनापि विश्वासवचनैर्दुह्यन्ते, एवमेते अपि कुगुरुभि', तथा 'सशय' सद्गुरुविषय संदेहः स एव 'आवर्त्तो' जलपरिभ्रमः तत्र क्षिप्ताः प्रापिता , पूर्वं हि तैरन्यथा सद्गुरुस्वरूपमवधारित, सप्रति तु अन्यथा श्रवणे दर्शने च संदेहः संपन्न इति, 'तथातिबहुभिः' अत्यन्तप्रभूतै-र्भवैर्जन्मभी 'रूढ' सजातम् 'अतुच्छ' प्रचुर प्रबल यद् 'मिथ्यात्वं' विपर्य्ययज्ञानलक्षणं तेन 'मूढा' विचित्तता प्रापिता , न हि अविपर्यस्तज्ञानिना देवबुद्ध्या कुगुरुदर्शन भवतीति भावः, तथाविधाः सन्तः किं कुर्वन्तीत्याह—परिणतश्चेतसि अङ्गाङ्गिभावेन व्यवस्थितः श्रुतार्थ सिद्धान्ताभिधेयो यस्य स तथोक्तो, न तथेति अपरिणतश्रुतार्थः सं, तथा 'जीविका' भोजनादिजीवनोपायलाभ' तस्या 'आशसा' प्रार्थना तया 'ग्रस्तो' व्याप्तस्तम्, एवमगुणमपि गुरु 'शुभगुरुरय' सकलकल्याणकारी ज्ञानादिपात्र युगप्रधानमित्येव ब्रुवते, लोकाना पुरतोऽपि प्रतिपादयन्ति, मूर्खमिवेत्युपमान, साक्षाद्रूप 'देवं' वीतरागमप्रभुमिति, यथा वीतरागः सर्वथा पर्य्युपास्य एवमयमपीति, तथा चोच्यते—"मिथ्यादृशामुत्तमदेवरूपको न कौतुक यत्प्रतिभात्यसद्गुरुः । पित्तावृताक्षा ह्ययसोऽपि गोलक सौवर्णमेवाकलयन्त्यनाकुलाः ॥ १ ॥" एवविधस्यापि कुगुरोरेवं मुग्धपर्य्युपासनामालोक्यापि न तत्रास्था विधेया इति भाव इति वृत्तार्थ ॥ २३ ॥

अथ दुष्टाग्रेसरदशमाश्चर्याद्विप्रभावादत्यन्तनिर्गुणसाधुवेषधारिकृतं गाढपरिभवं सद्गुणसाधुजनस्यावलोक्य तान् उपालब्धुमाह—

अइ दुसमदुरतच्छेरय ! भासरासी !, दुसमसमय ! हमो तुब्भमेसप्पभावो ।
जमिह कवडकूडा साहुलिंगी गुणड्ढे, परिभविय पहुत्तं जति नदन्ति दूरं ॥ २४ ॥

व्याख्या—'अइ' इति कोमलामन्त्रणे दशस्वाश्चर्येषु दशम सुसाधूना तिरस्कारेण तद्दुःखदायित्वेन दुरन्तमाश्चर्यं कादाचित्कभावरूप, तस्य सबोधनम् अयि दुःषमदुरन्ताश्चर्य ! तथा भो भस्मराशे ! दुष्टत्रिंशग्रहविशेष ! तथा 'हमो' इति प्राकृतसम्बोधन, तच्च दुःषमासमये त(त्य)स्यादौ योजनीयं, ततो भो ! दुःषमासमय ! अवसर्पिणीपञ्चमारक विशेषेऽपि त्रीनपि दशमाश्चर्यादीन् प्रत्येकं सबोध्य उपालम्भमाह—'युष्माकं' भवतामेष वक्ष्यमाण' 'प्रभावो' माहात्म्य, यदित्यादिना उपालम्भ्य वस्तु आह—यत् किलेह प्रवचने, साधूना लिङ्ग रजोहरणादिक विद्यते येषा ते तथा, विशेष्यपद चैतत्, किंविशिष्टाः सन्तः ? इत्याह—विश्वासनीयवेषोपदर्शनेन तदननुसारिवचनक्रियाविशेषाः कपटा वितथवादिनः कूटाः ततश्च कपटाश्च ते कूटाश्च इत्यादिकर्मधारय', ते च किं कृतवन्तः ? इत्याह—'गुणाढ्यान्' ज्ञानादिक्षान्त्यादिसमस्तयतिधर्मैश्वर्यवतः, 'परिभूय' असद्दूषणशतारोपणेन महाजनसमक्षं तिरस्कृत्य, 'प्रभुत्व' समस्तजनपूज्यत्वेन स्वामित्व 'यान्ति' प्राप्नुवन्ति, न केवल प्रभुत्व यान्ति, 'नन्दन्ति च' परिवारपूजाख्यात्यादिभिर्वर्धन्ते च, न हि एवविधात्यन्तनिर्गुणाना दुरन्तदशमाश्चर्यादिमहामात्यसाहाय्यमन्तरेण

एव प्रभुत्व वृद्धिर्येति, न खलु प्रावृषेण्यजलदोन्नतिमन्तरेण गोनसविषधरविषविकारवृद्धिः, पठ्यते च—"मेकेन फणता सरोषपरुष यत्कृष्णसर्पानने, दातु कर्णचपेटमुद्धतधिया हस्तः समुल्लासितः। यच्चाधोमुखमीक्षणे विदधता तेनापि तन्मर्पितं, तन्मन्ये विषमन्त्रिणो बलवतः कस्यापि लीलायितम् ॥ १ ॥" इति। तदेव यदि ईदृशानामपि एव प्रभुत्व वृद्धिश्च तन्नून युष्मत्प्रभावविलसितमिति उपालम्भ इति वृत्तार्थः ॥ २४ ॥

तदेव केषाचित् तावद् गुरूणामपि क्रियाशैथिल्येऽपरेषां च स्वप्रकल्पितसामाचारीपरत्वे, केषाचित्तु मध्यस्थभावावलम्बनेन गुरूणा प्राचुर्ये, श्राद्धजनस्यापि प्रभूतस्य तद्भक्तत्वे शुद्धधर्मश्रद्धालूनां, केषाचित् श्राद्धानां यत् सप्रति सपन्न तदाह—

किर बहुपहुपासे धम्मसुस्सूसणाए, कुमयविउडणेणासकिया हुति भावा।
नवसुविहियसेवासत्त तत्तत्थियाण, कहमिव विवरीय जायमञ्चो इयाणिं ॥ २५ ॥

व्याख्या—'किलेति' आप्तवादे 'बहवः' प्रभूताश्च ते प्रभव आचार्याश्च, तेषां 'पार्श्वे' समीपे 'धम्मसुस्सूसणाए' इति प्राकृत स्यात् धर्मशुश्रूषया इत्यर्थः। ततश्च धर्मस्य सुखाशुभश्रावकसमाचारलक्षणस्य शुश्रूषा—श्रवणवाञ्छा तया श्रवणमुपलक्ष्यते, ततः किल बहुभिः श्रोतव्य बहुभ्यः श्रोतव्यमिति सिद्धान्तप्रसिद्धे बहुभ्यः श्रवणे 'कुमतविकुट्टनेन' शाक्यश्रोतादिदर्शनस्य सर्वथा निषेधनेन 'आशङ्किता' निस्सदेहा 'भवन्ति' सपद्यन्ते 'भावा' देवगुरुधर्मरूपाः पदार्थाः, एकस्माद् हि धर्मस्वरूपमात्रं ज्ञातमन्यस्माच्च तदेव विशिष्टमपरस्माद् विशिष्टतरमित्येवं सर्वथा पदार्थेषु संदेहो निवर्तत इति स्थितिः, एतत्तु इदानींत्र

विपरीतमस्माक सवृत्तमित्याह–'नवा' अपूर्वा अपूर्वा ये 'सुविहिताः' सुविहितमन्या न पुनः परमार्थत सुविहिता एव, तेषा 'सेवा' समासन्नावस्था विनयादिरूपपर्युपासना, तस्याम् 'आसक्ता' अत्यन्तमादरवन्त तेषाम्, अत्र षष्ठीबहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, तया 'तत्त्वार्थिना' सद्गुरुसद्धर्मज्ञानाभिलाषुकाणा, कथ केन प्रकारेण दुष्टकर्मोदयरूपेण इति तत्त्वप्राप्तिप्रकारेण, कचित् कथमिवेति पाठः, स च सुगम एव, विपरीत संशयोच्छेदाय प्रवृत्ताना–मधिकतरसशयहेतुत्वेन विपर्य्यस्त 'जात' सम्पन्न, 'अवो' इति प्राकृते अहो इत्यर्थे सम्बोधन, ततश्चात्यन्तविषण्णा इव तत्त्वार्थिनश्चिन्तयन्ति कथयन्ति च–अहो लोकाः ! पश्यत अस्मदीया कर्मपरिणतिं येनेद–मित्थं सम्पन्नम् 'इदानीं' साप्रतम्, अयमभिप्राय–नवनवप्रभुपर्य्युपासने हि तेषु कश्चित् प्रतिमायाः पुष्पधूपनैवेद्यदुग्धदधिघृतेक्षुरसादिस्नात्र श्राद्धस्य विधेयमाह, अपरस्तु तस्य सर्वथा निषेधं, कश्चिच्च प्रतिमादेराचार्येण प्रतिष्ठाम्–अपरस्तु श्राद्धेन, कश्चित् शक्रस्तवादिदण्डकपञ्चकेन स्तुतिस्तोत्रैश्चैत्यवन्दनम्, अन्यस्तु शक्रस्तवमात्रेण, द्वादशावर्त्तवन्दनकमपि श्राद्धस्य कश्चिन्मुखवस्त्रिकया, कोऽपि चेलाञ्चलेन, श्राद्धादेरुभयकाल–मावश्यकविधानम् इतरश्च तन्निषेधमित्यादेः प्रभूताचार्यमतस्य श्रुतौ न कृत्यस्याभिगमः सम्यगभूत्, प्रत्युत किमिद कृत्यमुतान्यत्, किं वा ततोऽप्यन्यदिति सदेहशताकुलत्वमेवाजायत, तेनोक्त विपरीत जातमिति वृत्तार्थः ॥ २५ ॥

तदेव प्रभूतमार्गाभासानुपदर्श्य सप्रति उपसहरन् सन्मार्गनिष्ठत्वभवनोपदेशमाह—

इयकुपहपयार सुद्धधम्मंधयारं, परिलसिरमसारं छड्डिउ निव्वियार ।
सइ अणभिनिविट्ठा सुत्तजुत्तीविसिट्ठा, गयभयमयतिट्ठा होह सम्मग्गनिट्ठा ॥ २६ ॥

एष प्रभुत्व वृद्धिर्येति, न खलु प्रावृषेण्यजलदोन्नतिमन्तरेण गोनसविषधरविषविकारवृद्धिः, पठ्यते च—"भेकेन क्वणता सरोषपरुषं यत्कृष्णसर्पानने, दातुं कर्णचपेटमुद्धतधिया हस्तः समुल्लासितः । यच्चाधोमुखमीक्षणे विदधता तेनापि तन्मर्षितं, तन्मन्ये विषमन्त्रिणो बलवतः कस्यापि लीलायितम् ॥ १ ॥" इति । तदेव यदि ईदृशानामपि एव प्रभुत्व वृद्धिश्च तन्नून युष्मत्प्रभावविलसितमिति उपालम्भ इति वृत्तार्थः ॥ २४ ॥

तदेवं केषाचित् तावद् गुरूणामपि क्रियाशैथिल्येऽपरेषां च स्वप्रकल्पितसामाचारीपरत्वे, केषाञ्चित्तु मध्यस्थभावावलम्बनेन गुरूणां प्राचुर्ये, श्राद्धजनस्यापि प्रभूतस्य तद्भक्तत्वे शुद्धधर्मश्रद्धालूनां, केषाचित् श्राद्धानां यत् सम्प्रति संपन्नं तदाह—

किर बहुपहुपासे धम्मसुस्सूसणाए, कुमयविउट्टणेणासंकिया हुंति भावा ।
नवसुविहियसेवासत्त तत्तत्थियाण, कहमिव विवरीयं जायमन्नो इयाणिं ॥ २५ ॥

व्याख्या—'किलेति' आप्तवादे 'बहवः' प्रभूताश्च ते प्रभव आचार्याश्च, तेषां 'पार्श्वे' समीपे 'धम्मसुस्सूसणाए' इति प्राकृतत्वात् धर्मशुश्रूषया इत्यर्थः । ततश्च धर्मस्य सुसाधुसुश्रावकसमाचारलक्षणस्य शुश्रूषा—श्रवणवाञ्छा तया श्रवणमुपलक्ष्यते, ततः किल बहुभिः श्रोतव्यं बहुभ्यः श्रोतव्यमिति सिद्धान्तप्रसिद्धेः बहुभ्यः श्रवणे 'कुमतविकुट्टनेन' शाक्यभौतादिदर्शनस्य सर्वथा निषेधनेन 'आशङ्किता' निस्संदेहा 'भवन्ति' संपद्यन्ते 'भावा' देवगुरुधर्मरूपाः पदार्थाः, एकस्माद् हि धर्मस्वरूपमात्र ज्ञातमन्यस्माच्च तदेव विशिष्टमपरस्माद् विशिष्टतरमित्येवं सर्वथा पदार्थेषु संदेहो निवर्तत इति स्थितिः, एतत्तु इदानींत्र

अथ दशम कुलकम् ।

नवमे हि कुलके स्वदर्शन एवाभिनिवेशादिवशा-दुपजातावान्तरमतान्तरनिवृत्त्या भावरूपं सन्मार्गनिष्ठत्वमुपदिष्ट, दशमे तु कामादिभावनिषेधेन धर्ममार्गनिश्चलत्वोपदिश्यत, इत्येवसम्बद्धस्यास्य नरभवाद्यसुलभलाभे स्वहितधर्मकर्मोपदेश वृत्तत्रयेणाह—

इत्थुग्गकुग्गहकुसासणभिल्लभीमे, चिंताविसुक्कडकसायमहाभुयगे ।
अन्नाणदारुणदवे नवनोकसाय-लच्छकसावयगणे भवसंकडिल्ले ॥ १ ॥
जीवा चउग्गइगया कुलकोडिजोणी-लक्खेसु दुक्खतविया बहुसो भमति ।
दीहद्धमेव भवकायठिईहिं धम्म-कम्मक्खम नरभवाइ न पाउणति ॥ २ ॥
गभीरनीरनिहिनट्ठमणिं व धम्म-सामग्गिमित्थ समिलाजुगजोगतुल्लं ।
एमेव पाविय हिं पि कहिं चि काग-तालीयनायवसओ सहिय करेह ॥ ३ ॥

व्याख्या-अत्र स्थावरजङ्गमादिपदार्थोपलम्भरूपतया प्रत्यक्षे भवसंकडिल्ये संसारगहने जीवा बहु भ्रमन्तीति सम्बन्धः, की-

व्याख्या—इति कुपथप्रचार त्यक्त्वा यूय सन्मार्गनिष्ठा भवतेति योगः, 'इति' पूर्वोक्तप्रकारा ये 'कुपथा' सूत्रोत्तीर्णत्वेन कुमार्गा लिङ्गिकल्पितस्वकल्पितसामाचारीचारित्रादिलक्षणा, तेषु 'प्रचारः' प्रवर्त्तन 'छड्डिव ति' त्यक्त्वा, एतत् त्यागे हि सम्यक् सन्मार्गनिष्ठत्वमिति भावः, किंविशिष्टं ? 'शुद्धधर्मस्य' आगमगीतार्थाचरणरूपस्य विधिविधीयमानानुष्ठानस्य अन्धकारमिवान्धकार तदाच्छादकत्वात्, कुलिङ्गिप्रभृतिप्रवर्त्तितमार्गे हि प्रसरति सति क्व शुद्धधर्मप्रचार ? इति भाव, पुन कीदृश ? 'परिलसिरम्' अत्यन्तोल्लसनशील, केनापि अस्खलितत्वात्, तथा 'निर्विचारम्' आगमानुसारिविचारविकलम्, अत एवासार तुच्छम्, अप्रधान वा, कुपथप्रचार त्यक्त्वा कीदृशाः किं कुरुतेत्याह—भवत सपद्यध्व, कीदृशाः ? सन्मार्गनिष्ठा सन्मार्गे प्रतिस्रोतोरूपविशुद्धविधिपथे निष्ठा निश्चलमनस्कतयाऽवस्थान येषां ते तथा, कीदृशाः सन्त ? इत्याह—'सकृत्' सर्वदा 'अनभिनिविष्टा' आग्रहरहिताः तथा 'सूत्रयुक्त्या' श्रुतोपपत्त्या 'विशिष्टा' अनुरञ्जिता सर्वमपि अनुष्ठान श्रुतोक्त्यनुसारि अभिनिवेशरहित च क्रियमाण सफल भवतीति उभयविशेषणविशिष्टत्वोपादान, तथा तिड्डाशब्दो देशीभाषया कार्पण्ये, ततश्च 'गतभयमदकार्पण्यविशेषा' निवृत्ताहंकारत्रासकार्पण्याः, सभवति हि विधिधर्ममार्गप्रवृत्तौ मिथ्याधर्मजनकादिभय कदाचिदितरेभ्योऽहमुत्कृष्ट इति मदश्च, दानादिप्रवर्त्तने च कार्पण्यमिति, ते च विधिधर्ममार्गप्रवृत्तौ वर्जनीया एव, तद्वर्जन एव सम्यग् निःशंकविधिधर्मनिर्वाहादिति भाव इति वृत्तार्थः ॥ २९ ॥ सर्वत्र चात्र कुलके मालिनीवृत्तमेवेति शुभम् ॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां द्वादशकुलकवृत्तौ नवमकुलकविवरण समाप्तम् ॥

अथ दशम कुलकम् ।

नवमे हि कुलके स्वदर्शन एवाभिनिवेशादिवशा-दुपजातावान्तरमतान्तरनिवृत्त्या भावरूपं सन्मार्गनिष्ठत्वमुपदिष्ट, दशमे तु कामादिभावनिषेधेन धर्ममार्गनिश्चलतोपदिश्यत, इत्येवसम्बद्धस्यास्य नरभवाद्यसुलभलाभे स्वहितधर्मकर्मोपदेश वृत्तत्रयेणाह—

इत्थुग्गकुग्गहकुसासणभिल्लभीमे, चिंताविसुक्कडकसायमहाभुयगे ।
अन्नाणदारुणदवे नवनोकसाय-लच्छकसावयगणे भवसंकडिल्ले ॥ १ ॥
जीवा चउग्गइगया कुलकोडिजोणी-लक्खेसु दुक्खतविया बहुसो भमति ।
दीहद्धमेव भवकायठिईहिं धम्म-कम्मक्खम नरभवाइ न पाउणंति ॥ २ ॥
गभीरनीरनिहिनट्ठमणिं व धम्म-सामग्गिमित्थ समिलाजुगजोगतुल्लं ।
एमेव पाविय हिं पि कहिं चि काग-तालीयनायवसओ सहिय करेह ॥ ३ ॥

व्याख्या-अत्र स्थावरजङ्गमादिपदार्थोपलम्भरूपतया प्रत्यक्षे भवसंकडिल्ये संसारगहने जीवा बहु भ्रमन्तीति सम्बन्ध, की-

दृशे? 'उग्रः' प्रचण्ड 'कुग्रहः' कदभिनिवेशो येषां ते तथा, युक्तिबाधितत्वेन कुत्सितं शासनं शास्त्रं येषां ते तथा, ततश्चोग्रकु-
ग्रहाश्च ते कुशासनाश्चेति कर्मधारय, अथवा उग्रः कुग्रहो यस्मात् तथाविधं शासनं येषामिति, त एवातिक्रूरचित्ततया दुष्टस-
घनत्वेन च 'भिल्लाः' पर्वतवासिचौरा तैः 'भीमे' भीषणे, तथा 'चिन्ता' नानाविधानर्थानुध्यानं सा एव महामोहहेतुत्वाद् 'विष'
गरलं तेन 'उत्कटा' अतिप्रबला ये 'कषाया' क्रोधादयस्ते एव मरणभवबन्धनिदानत्वात् 'महाभुजङ्गा' गुरुसर्प्पा यत्र तत्तथा तत्र,
तथा 'अज्ञान' मिथ्याज्ञानं तदेव समस्तसम्यक्त्वादिगुणदारुदाहकत्वाद् 'दव' आरण्यको ज्वलनो यत्र तत्तथा(तत्र), तथा 'नवेति'
नवसंख्या 'नोकषायाः' कषायसहचारिणो हास्यादयः त एव सुमुनिजनमनःकुरङ्गत्रासोत्पादकत्वाद् 'लुब्धका' रौद्रा श्वापदगणाः
सिंहव्याघ्रतरक्षादिपशुसमूहा यत्र तत्तथा तत्र, एवंविधे भवगहने ॥१॥ 'जीवाः' प्राणिनः 'चतुर्गतिगता' नरकादिगतिचतुष्टयाव-
स्थिताः सन्तः, कुलकोटयश्च योनयश्च पूर्वव्याख्याताः तासां 'लक्षेषु' शतसहस्ररूपेषु 'भ्रमन्ति' पर्य्यटन्ति, कीदृशाः सन्तो ?
'दुःखतप्ताः' शारीरमानसव्यथाव्यथिताः, बहुशोऽनेकवारं, कियन्तं कालमित्याह—'दीर्घो' महानुत्सर्पिण्यादिरूपोऽद्धा काल-
स्तम्, एवकारोऽवधारणे, ततश्च महामिथ्यादृशां दीर्घकालमेवेति, शेषाणां तु अनियमः, केन केनेत्याह, भवकायस्थितिभ्यां
पृथिव्यादिषु चतुर्षु पुनः पुनः तत्रैवोत्पत्ते—रसंख्यातोत्सर्पिण्यवसर्पिणीनामवस्थानरूपा वनस्पतिषु च ता एवानन्ता अवस्था-
नमिति कायस्थितिः। भवस्थितिस्तु एकदा पृथिव्यादिषूत्पत्तौ द्वाविंशतिवर्षसहस्राद्यवस्थानं, भवस्थितिस्तावत् पञ्चमकुलकादा-
वुक्ता—"बावीसइ सहस्सा सत्तेवसहस्स तिन्निहोरत्ता । वाए तिन्नि सहस्सा दसवाससहस्सिया रुक्खा ॥१॥ एवं कालं पर्य्य-
ट्यापि किमित्याह—'नरभवो' मनुष्यजन्म तदादिकम्, आदिशब्दात् प्रधानक्षेत्रादिग्रहः, 'न प्राप्नुवन्ति' नैव लभन्ते, कीदृशा

धर्मकर्माणि देवपूजाप्रव्रज्यादिसदनुष्ठानानि तेषु क्षम समर्थं, न हि नरभवमन्तरेण प्रव्रज्या क्वापि प्राप्यते ॥२॥ तदियता नरभवादेर्दुर्लभत्व प्रकाश्य दुर्लभस्यापि यद्वद् यथा च प्राप्ति तदुपदर्शनपूर्वक स्वहितकरणोपदेशमाह—गम्भीरेत्यादिना, 'गम्भीर' अत्यन्तनिम्नः स चासौ नीरनिधिश्च समुद्रः तत्र 'नष्ट' कथचिद् भ्रष्ट मणिमिव रत्नमिवेत्युपमान, धर्मसामग्रीं सुकृतसाधनसमग्रता नरत्वादिकाम्, इत्थमिति अत्र भवारण्ये, कीदृशीं ? समिलाया युगेन योग पूर्वोदितस्वरूपः तत्तुल्या तत्समा, यथा समिलाया युगेन योगो दुर्घटः तद्वत् नरत्वसुक्षेत्रादियोग एकत्र मीलकोऽपीति भावः, ईदृशीं च इमाम्, एवमेवेति यकारलोपादेवमेवेति पाठे जन्मान्तरीयसुकृतोल्लासादित्यर्थः, 'प्राप्य' लब्ध्वा, कथचिदिति दैववशात्, तथा क्वचिदपि देशविशेषे काकतालीयज्ञातं पूर्वोक्त, तस्य 'वश' आयत्तता ततः, पूर्वं हि नरत्वादेरेव युगसमिलाज्ञातेन दुर्घटत्वमुक्तम् इह तु काकतालीयज्ञातेन तल्लाभस्येति न पौनरुक्त्यम्, एव चात्यन्तदुःप्राप(पा) धर्मसामग्रीं प्राप्य स्वहितमात्मानुकूल धर्मकृत्य वक्ष्यमाणरूप कुरुत विधत्तेति वृत्तत्रयार्थ ॥ ३ ॥

अथ धर्मकृत्य प्रचिकटयिषु पीठमारचयन्नाह—

जतू य दुक्खविमुहासइ सुक्खकखी, सुक्खं च अक्खयमभिक्खणमाहु मुक्खे ।
सम्मत्तनाणचरणाणि य तस्सुवाओ तस्साहणाय पुण रे ! इय निच्चकिच्चं ॥ ४ ॥

व्याख्या–'जन्तवश्च' प्राणिन पुन 'च' पुनरर्थे, 'दुःखविमुखा' स्वशरीरादिबाधापराङ्मुखा, तथाऽ'सकृत्' सर्वदा 'सुख-

दृशे? 'उग्र' प्रचण्डः 'कुग्रहः' कदभिनिवेशो येषां ते तथा, युक्तिबाधितत्वेन कुत्सितं शासन शास्त्रं येषां ते तथा, ततश्चोग्रकुग्रहाश्च ते कुशासनाश्चेति कर्मधारय, अथवा उग्र कुग्रहो यस्मात् तथाविध शासन येषामिति, त एवातिक्रूरचित्ततया दुष्टवचनत्वेन च 'भिल्लाः' पर्वतवासिचौराः तैः 'भीमे' भीषणे, तथा 'चिन्ता' नानाविधानर्थानुध्यान सा एव महामोहहेतुत्वाद् 'विष' गरल तेन 'उत्कटा' अतिप्रबला ये 'कषाया' क्रोधादयस्त एव मरणप्रबन्धनिदानत्वात् 'महाभुजङ्गा' गुरुसर्पा यत्र तत्तथा तत्र, तथा 'अज्ञानं' मिथ्याज्ञान तदेव समस्तसम्यक्त्वादिगुणदारुदाहकत्वाद् 'दव' आरण्यको ज्वलनो यत्र तत्तथा(तत्र), तथा 'नवेति' नवसंख्या 'नोकषायाः' कषायसहचारिणो हास्यादयः त एव सुमुनिजनमनःकुरङ्गत्रासोत्पादकत्वाद् 'उल्का' रौद्राः श्वापदगणाः सिंहव्याघ्रतरक्षादिपशुसमूहा यत्र तत्तथा तत्र, एवंविधे भवगहने ॥१॥ 'जीवाः' प्राणिनः 'चतुर्गतिगता' नरकादिगतिचतुष्टयावस्थिता सन्तः, कुलकोटयश्च योनयश्च पूर्वव्याख्याताः तासां 'लक्षेषु' शतसहस्ररूपेषु 'भ्रमन्ति' पर्य्यटन्ति, कीदृशा सन्तो? 'दुःखतप्ताः' शारीरमानसव्यथाव्यथिताः, बहुशोऽनेकवार, कियन्तं कालमित्याह—'दीर्घो' महानुत्सर्पिण्यादिरूपोऽद्धा कालस्तम्, एवकारोऽवधारणे, ततश्च महामिथ्यादृशा दीर्घकालमेवेति, शेषाणां तु अनियमः, केन केनेत्याह, भवकायस्थितिभ्यां पृथिव्यादिषु चतुर्षु पुनः पुनः तत्रैवोत्पत्ते—रसंख्यातोत्सर्पिण्यवसर्पिणीनामवस्थानरूपा वनस्पतिषु च ता एवानन्ता अवस्थानमिति कायस्थिति। भवस्थितिस्तु एकदा पृथिव्यादिषूत्पत्तौ द्वाविंशतिवर्षसहस्राद्यवस्थानं, भवस्थितिस्तावत् पञ्चमकुलकावधुक्ता—"बावीसई सहस्सा सत्तेवसहस्स तिन्निहोरत्ता। वाए तिन्नि सहस्सा दसवाससहस्सिया रुक्खा ॥१॥ एव कालं पर्य्यट्यापि किमित्याह—'नरभवो' मनुष्यजन्म तदादिकम्, आदिशब्दात् प्रधानक्षेत्रादिग्रह, 'न प्राप्नुवन्ति' नैव लभन्ते, कीदृश

धर्मकर्माणि देवपूजाप्रव्रज्यादिसदनुष्ठानानि तषु क्षम समथ, न हि नरभवमन्तरेण प्रव्रज्या क्वापि प्राप्यते ॥२॥ तदियता नरभ-
वादेर्दुर्लभत्व प्रकाश्य दुर्लभस्यापि यद्वस्तु यथा च प्राप्तिः तदुपदर्शनपूर्वक स्वहितकरणोपदेशमाह—गम्भीरेत्यादिना, 'गम्भी-
रः' अत्यन्तनिम्नः स चासौ नीरनिधिश्च समुद्रः तत्र 'नष्ट' कथचित् भ्रष्टं मणिमिव रत्नमिवेत्युपमान, धर्मसामग्रीं सुकृतसाधनस-
मग्रता नरत्वादिकाम्, इत्थमिति अत्र भवारण्ये, कीदृशीं ? समिलाया युगेन योग पूर्वोदितस्वरूप तत्तुल्यां तत्समा, यथा
समिलाया युगेन योगो दुर्घटः तद्वत् नरत्वसुक्षेत्रादियोग एकत्र मीलकोऽपीति भावः, ईदृशीं च इमाम्, एवमेवेति चकार-
लोपादेयमेवेति पाठे जन्मान्तरीयसुकृतोल्लासादित्यर्थः, 'प्राप्य' लब्ध्वा, कथचिदिति दैववशात्, तथा क्वचिदपि देशविशेषे
काकतालीयज्ञात पूर्वोक्त, तस्य 'वश' आयत्तता ततः, पूर्वं हि नरत्वादेरेव युगसमिलाज्ञातेन दुर्घटत्वमुक्तम् इह तु काकता
लीयज्ञातेन तल्लाभस्येति न पौनरुक्त्यम्, एव चात्यन्तदु प्राप(पा) धर्मसामग्रीं प्राप्य स्वहितमात्मानुकूल धर्मकृत्य वक्ष्यमा
णरूप कुरुत विधत्तेति वृत्तत्रयार्थः ॥ ३ ॥

अथ धर्मकृत्य प्रचिकटयिषु पीठमारचयन्नाह—

जतू य दुक्खविमुहासइ सुक्खकखी, सुक्ख च अक्खयमभिक्खणमाहु मुक्खे।
सम्मत्तनाणचरणाणि य तस्सुवाओ तस्साहणाय पुण रे ? इय निच्चकिच्च ॥ ४ ॥

व्याख्या—'जन्तवश्च' प्राणिन पुन 'चः' पुनरर्थे, 'दुःखविमुखा' स्वशरीरादिबाधापराङ्मुखाः, तथाऽ'सकृत्' सर्वदा 'सुख-

काङ्क्षिणः' स्वात्मनि आनन्दसंवेदनाभिमुखाः, 'सौख्यं' चाक्षय-मनश्वर-मभीक्ष्ण-निरन्तरानुभवं चाहु ब्रुवते तीर्थकरादयः, क्वेत्याह-'मोक्षे' कृत्स्नकर्मक्षयलक्षणे, स्वर्गादौ हि तद् भवदपि नाविनश्वरं नापि निरन्तरमिति, तथाविधसुखलाभोऽपि कथमित्याह-सम्यक्त्वज्ञानचारित्राण्येव प्रसिद्धानि, चोऽवधारणे, 'तस्य' मोक्षसुखस्य 'उपायो' निदानं, तथा च किमित्याह-'तेषां' सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणां 'साधनाय' निष्पादनाय पुनः, 'रे'! इत्यधर्मामन्त्रणवत् अतिलघुसम्बोधनेऽपि वर्त्तते, इति साध्व्यपेक्षया लघुतरश्राद्धसम्बोधनेऽत्र द्रष्टव्यं, ततो रे! इति भोः श्राद्धाः! इत्येतद्वक्ष्यमाणं 'नित्यकृत्यं' प्रतिदिनविधेयमनुष्ठानं वर्त्तते इति, तच्छृणुतेति, अथवा नित्यं सर्वदा कृत्यं कार्यं, भवद्भिरिति गम्यते, अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वादिति, क्वापि चेइयति पाठः तत्र, चैत्यानां जिनप्रतिमानां नित्यकृत्यं चैत्यवन्दनपूजनादिकं सार्वदिकं विधेयं, तत् कुरुतेति शेषः, तस्यापि सम्यक्त्वविशुद्धिहेतुत्वादिति भावः, इति वृत्तार्थः ॥ ४ ॥

तदेव प्रतिपादयिषुः प्रथमं तावत् तदुपदेशकगुरुसेवामाह—

संविग्गसग्गुरुकमागयजुत्तजुत्ती-वीसंतसुत्तपरमत्थविऊ जयंत ।
सेवेह धम्मगुरुणो बहुमाणभत्ति-रागेण ताण वयणं च मणे धरेह ॥ ५ ॥

व्याख्या-'संविग्ना' मोक्षाभिलाषुकाः ते च ते सद्गुरवश्च चतुर्दशपूर्वधरप्रभृतयः तेषां 'क्रमः' परिपाटिः संप्रदायः तेनागतं शिष्यप्रशिष्यन्यायेनाधीतं, तथा 'युक्ता' सुगताः प्रमाणाबाधिता 'युक्तयः' उपपत्तयः तासु 'विश्रान्तं' व्यवस्थितं, ततश्च सद्गु-

रुक्रमागत च तद् युक्तयुक्तिविश्रान्त च, तच्च तत् सूत्र च श्रुत च, तस्य परमार्थ तत्त्व तद् विदन्ति जानन्ति ये ते तद्विदः विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, तथा 'जयंत' इति प्राकृतत्वाद् यतमानान्, साधुक्रियास्विति गम्यते, 'धर्मगुरून्' सन्मार्गोपदेशकाचार्यान्, 'सेयत' विनयादिविधानेन पर्य्युपासत। अयमभिप्रायः—"अवलंबिऊण कज्ज ज किंची आयरति गीयत्था। थोवावराहबहुगुण सव्वेसिं त पमाण ति ॥१॥" इत्यादि श्रुत तावत् सद्गुरुक्रमागत, तत्र च पाश्चात्यश्रुतधरैर्द्रव्यतो मासकल्पप्रायोग्यक्षेत्राद्यभावाद्वियुक्तयुक्तिविश्रान्तो मासकल्पविहारवद् इत्यस्य प्रमाणोपपन्नतया दृष्टान्तीकृतत्वे परमार्थ कः सपक्षो द्रव्यतो मासकल्पनिषेधः तदेव गीतार्थाचरितमपि द्रव्यतो मासकल्पाविहारमवमत्य ये द्रव्यतो मासकल्पविहार व्यवस्थापयन्ति ते परमार्थतः श्रुतापलापकारिणो बोद्धव्या', तदुक्तम्—"यत्प्रायोग्यवरक्षेत्राद्यभावेऽपि वदन्ति ये। मासकल्पमिदानीमप्याधेय द्रव्यतोऽपि च ॥ १ ॥ तेऽनुकुर्वन्ति विच्छिन्नजिनकल्पप्रधावुकान्। श्रुतसंहननोद्रेकाभिःस्वात्मन दिगम्बरान् ॥ २ ॥ तदेवम् 'अवलंबिऊण कज्जमित्येतद्' दृष्टान्तत्वमात्रेणोक्तम् एव अन्यस्यापि श्रुतधरस्य युक्तयुक्तिविश्रान्तत्वं ये विदन्ति ते सुसाधव सेव्या इति भावः, न केवल सेवत, किन्तु 'बहुमान' अन्तरङ्गप्रीतिः तद्विशिष्टो 'भक्तिरागो' बाह्यप्रतिपत्तिरूपोऽनुराग. तेन, तेषा सेवनीयसद्गुरूणा 'वचन' धर्मोपदेशप्रतिबद्ध वाक्य च, 'मनसि' चित्तेऽवधारयत अवस्थापयत, सद्गुरुवचसो स्थापने हि तद्भक्ति व्यज्यते, सद्धर्मानुष्ठानप्रवृत्तिश्च सम्यग् भवतीति भाव इति वृत्तार्थः ॥ ५ ॥

अथ इन्द्रियवशीकारादि–उपदेशमाह—

वेरग्गभावणकसासुगुरूवएस–रज्जूहि इंदियतुरंगगणं दमेह ।

काङ्क्षिणः' स्वात्मनि आनन्दसंवेदनाभिमुखाः', 'सौख्यं' चाक्षय-मनश्वर-मभीक्ष्णं-निरन्तरानुभवं चाहु ब्रुवते तीर्थकरादयः', कस्याह-'मोक्षे' कृत्स्नकर्मक्षयलक्षणे, स्वर्गादौ हि तद् भवदपि नाविनश्वरं नापि निरन्तरमिति, तथाविधसुखलाभोऽपि कथमित्याह-सम्यक्त्वज्ञानचारित्राण्येव प्रसिद्धानि, चोऽवधारणे, 'तस्य' मोक्षसुखस्य 'उपायो' निदानं, तथा च किमित्याह-'तेषां' सम्यक्त्वज्ञानचारित्राणां 'साधनाय' निष्पादनाय पुनः, 'रे'! इत्यधर्मामन्त्रणवत् अतिलघुसम्बोधनेऽपि वर्त्तते, इति साम्प्रतं क्षया लघुतरश्राद्धसबोधनेऽत्र द्रष्टव्यं, ततो रे! इति भो श्राद्धाः! इत्येतद्वक्ष्यमाणं 'नित्यकृत्यं' प्रतिदिनविधेयमनुष्ठानं वर्त्तते इति, तत्कुरुध्वमिति, अथवा नित्यं सर्वदा कृत्यं कार्यं, भवद्भिरिति गम्यते, अनुस्वारलोपः प्राकृतत्वादिति, क्वापि चेइ- चेति पाठः तत्र, चैत्यानां जिनप्रतिमानां नित्यकृत्यं चैत्यवन्दनपूजनादिकं सार्वदिकं विधेयं, तत् कुरुतेति शेषः, तस्यापि सम्यक्त्वविशुद्धिहेतुत्वादिति भावः, इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

तदेव प्रतिपादयिषुः प्रथमं तावत् तदुपदेशकगुरुसेवामाह—

संविग्गसग्गुरुकमागयजुत्तजुत्ती—वीसंतसुत्तपरमत्थविऊ जयत ।
सेवेह धम्मगुरुणो बहुमाणभत्ति—रागेण ताण वयणं च मणे धरेह ॥ ५ ॥

व्याख्या-'संविग्नाः' मोक्षाभिलाषुकाः ते च ते सद्गुरवश्च चतुर्दशपूर्वधरप्रभृतयः तेषां 'क्रमः' परिपाटिः संप्रदायः तेनागतं शिष्यप्रशिष्यन्यायेनाधीतं, तथा 'युक्ता' सुगता प्रमाणाबाधिता 'युक्तयः' उपपत्तयः तासु 'विश्रान्तं' व्यवस्थितं, ततश्च सद्गु-

नट्ठा य ते सयमसग्गकुहेउजुत्ती, असेसि नासणकए बहुहा वयाति ।
पाय जणा सयमईइ अभाविभद्धा, त चेव तत्तमिव लिंति चइति मग्गं ॥ ८ ॥

व्याख्या–'जना' लोकाः तावत् सामान्येन 'बहुसक्लेशाः' प्रभूतचित्तविप्लुवा वर्त्तन्ते, कुत इत्याह–'कालादिदोषवशतो' दुःष मावुरन्तदशमाश्चर्यादीना यो दोषोऽशुभभाववर्धनादिलक्षणोऽपराधस्तस्मात्, तथा 'घनानि' निबिडबन्धनहेतु(बद्ध)त्वेन चिक्कणानि यानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि तै 'क्लिष्टा' स्वपरयोर्बाधाहेतुः 'चेष्टा' प्राणातिपातादिरूपा क्रिया येषा ते तथा तेषा भावः तत्त्व तेन, 'च' समुच्चये, 'तो' इति ततो हेतुद्वयाद् लोकस्य बहुसक्लेशत्वे सति किमित्याह–'लिङ्गिनः' क्रियादिविकला साधवो 'गृहिणश्च' श्रावकाः, 'दृढम्' अत्यर्थ 'विमूढा' अत्यन्तमोहभाजः, चशब्दौ द्वयोरपि तुल्ययोगक्षेमताप्रतिपादनार्थौ, एवविधाश्च सन्त ? 'किं किम्' इत्यनिर्दिष्टविशेषम्, 'अनुचित' लोकलोकोत्तरविरुद्ध देवद्रव्योपयोगप्रवचनात्यन्तलाघवकारि परस्परकलहादिक च धर्मपरायणजनायोग्य तद् यत् 'न आचरन्ति' न कुर्वन्ति ? अपि तु सर्वमपि समाचरन्ति, नकारो भिन्नक्रमे योजनीयः, 'चिर' बहुकाल निरन्तरमित्यर्थ ॥७॥ ते चानुचिताचरणशीला साध्वादयः, 'स्वयम्' आत्मना तावत् 'नष्टाः' कुग्राहकुविकल्पैः सर्वथा सदाचाराद् भ्रष्टा तादृशाश्च सन्तोऽन्येषा मुग्धबुद्धीना 'नाशनकृते' नाशनाय सदाचारभ्रशनार्थं, किमित्याह–'असङ्गकुहेतुयुक्तीर्वदन्ति', तत्र सङ्ग स्वसाध्येन सम्बन्धो, न विद्यते सङ्गो येषा हेतूना चाक्षुषत्वादीनामिव शब्दानित्यत्वे साध्ये तेऽसङ्गाः, कुहेतवोऽसिद्धत्वादिदोषदुष्टानि साधनानि, कुशब्दस्य युक्तिभिरपि सम्बन्धात् कुयुक्तयः, स्वसा-

नाणकुसेण गुणपायवलग्गमुद्दा–मुद्दामकामकरिण सवस विहेह ॥ ६ ॥

व्याख्या–'वैराग्यभावना' स्त्र्यादिविषयाणाम् अशुभसञ्ज्ञाभावन सा एवेन्द्रियतुरङ्गदमनपटीयस्त्वात् 'कशा' चर्मयष्टिः, तथा 'सुगुरूणां' शुद्धचारित्रिणाम् 'उपदेशाः' कामकटुविपाकत्वोपदेशकवाक्यानि, ते एव 'रश्मयो' नियन्त्रणवरत्रा' ततश्च वैराग्यभावनकशा च सुगुरूपदेशरश्मयश्चेति द्वन्द्वः ताभिः, 'इन्द्रियाणि' स्पर्शनादीनि तान्येव चञ्चलत्वात् 'तुरङ्गा' अश्वाः तेषां 'गणः' समूहस्त, 'दमयत' नियन्त्रयत, तथा ज्ञान योषिदादिशरीरयथावस्थितस्वरूपावबोधः तदेव कामकरिवशीकारहेतुत्वात् 'अङ्कुशः' सृणिः तेन, किं कुरुत? इत्याह–'गुणा' ज्ञानचारित्राद्यस्ते एवावान्तरभेदशाखाद्भिमत्त्वात् 'पादपा' तरवः तेषु 'लग्न' भञ्जनाय सम्बद्ध, तथा उद्गत दाम बन्धन शृङ्खलादिक यस्मादसौ उद्दामा, स चासौ उद्दामकामश्च अत्युत्कटमदनश्च स एव महामदोत्पत्तिनिमित्तत्वात् 'करी' हस्ती त, 'स्ववशम्' आत्मायत्त 'विधत्त' कुरुतेति वृत्तार्थः ॥ ९ ॥

अथ लिङ्गिना कुत्तीर्थिकाना च चेष्टितमुत्कीर्त्य शुद्धजिनधर्ममार्गे लगतेति वक्ष्यति, तत्र पूर्व तावत् लिङ्गिना कुचेष्टित वृत्तद्वेनाह–

कालाइदोसवसओ घणकम्मकिट्ट–चिट्टत्तणेण य जणा बहुसकिलेसा ।
तो लिंगिणो य गिहिणो य तह विमूढा, किं किं न ज [illegible] ॥ १० ॥

नट्ठा य ते सयमसग्गकुहेउजुत्ती, अन्नेसि नासणकए बहुहा वयति ।
पाय जणा सयमईइ अभाविभत्ता, त चेव तच्चमिव लिंति चइति मग्ग ॥ ८ ॥

व्याख्या–'जना' लोकाः तावत् सामान्येन 'बहुसक्लेशाः' प्रभूतचित्तविप्लवा वर्त्तन्ते, कुत इत्याह–'कालादिदोषवशतो' दुःष मावुरन्तदशमाश्चर्यादीना यो दोषोऽशुभभाववर्धनादिलक्षणोऽपराधस्तस्मात्, तथा 'घनानि' निबिडबन्धनहेतु(बद्ध)त्वेन चिक्कणानि यानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि तै 'क्लिष्टा' स्वपरयोर्बाधाहेतुः 'चेष्टा' प्राणातिपातादिरूपा क्रिया येषा ते तथा तेषा भावः तत्त्व तेन, 'च' समुच्चये, 'तो' इति ततो हेतुद्वयाद् लोकस्य बहुसक्लेशत्वे सति किमित्याह–'लिङ्गिनः' क्रियादिविकलाः साधवो 'गृहिणश्च' श्रावकाः, 'दृढम्' अत्यर्थ 'विमूढा' अत्यन्तमोहभाजः, चशब्दौ द्वयोरपि तुल्ययोगक्षेमताप्रतिपादनार्थौ, एवविधाश्च सन्तः ? 'किं किम्' इत्यनिर्दिष्टविशेषम्, 'अनुचित' लोकलोकोत्तरविरुद्ध देवद्रव्योपयोगप्रवचनात्यन्तलाघवकारि परस्परकलहादिक च धर्मपरायणजनायोग्य तद् यत् 'न आचरन्ति' न कुर्वन्ति ? अपि तु सर्वमपि समाचरन्ति, नकारो भिन्नक्रमे योजनीय, 'चिर' बहुकाल निरन्तरमित्यर्थः ॥७॥ ते चानुचिताचरणशीला साध्वादय, 'स्वयम्' आत्मना तावत् 'नष्टाः' कुग्राहकुविकल्पैः सर्वथा सदाचाराद् भ्रष्टाः तादृशाश्च सन्तोऽन्येषा मुग्धबुद्धीना 'नाशनकृते' नाशनाय सदाचारभ्रशनार्थ, किमित्याह–'असङ्गकुहेतुयुक्तीर्वदन्ति', तत्र सङ्ग स्वसाध्येन सम्बन्धो, न विद्यते सङ्गो येषा हेतूना चाक्षुषत्वादीनामिव शब्दानित्यत्वे साध्ये तेऽसङ्गा, कुहेतवोऽसिद्धत्वादिदोषदुष्टानि साधनानि, कुशब्दस्य युक्तिभिरपि सम्बन्धात् कुयुक्तयः, स्वसा-

'याताधिकाः कुत्सितोपपत्तयः ता 'बहुधा' बहुभिः प्रकारैः 'वदन्ति' ब्रुवते, तथाहि—जिनशासने साधूना पार्श्वस्थादीनामपि क्वचिद् वन्दनमभ्यधायि, आधाकर्मादेरपि क्वचिद् ग्रहण—मभ्यनुज्ञातम्, एकाकिनोऽपि साधो क्वचिद् विहार उक्त—स्तस्मात्—"न वि किंचि अणुन्नाय पडिसिद्धं वा वि जिणवरिंदेहिं । मुत्त(त्तुं) मेहुणभाव न त विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥" इत्यादियुक्ते सर्वथाऽपि अयुक्तप्रतिषेधेन युक्त एव प्रवर्त्तितव्यम् इत्येवरूपो विधिधर्ममार्गे क्वावकाश लभता, तथा च साम्प्रत न सन्त्येव सुसाधुसुश्रावका तदुचितानुष्ठानस्य अनिर्वाहाद्, इत्यादिवचनै अन्यानपि नाशयन्ति, तच्चायुक्त, यत उत्सर्गापवादाभ्या जिनमते सर्वमनुष्ठान स्थित, ततश्च यदि अपवादेन कदाचित् पार्श्वस्थादिवन्दनकाऽऽधाकर्मादिकमुक्तम्, एतावता किमायात 'न वि किंचि अणुन्नायमित्यादि' अव्यवस्थाया ? इति कुयुक्तिरेषा, तथाऽयुक्तप्रतिषेध—युक्तप्रवृत्तिरूपो विधिधममार्गोऽपि स्तोक स्तोकः क्वचिदवश्यमभ्युपेतव्योऽन्यथा तु प्रसभान्तचरणोक्तेः मिथ्यात्वप्रसङ्गात्, तथा च न सन्त्येव सम्प्रति सुसाधव इत्याद्यनुमान "ब्राह्मणेन सुरा पेया द्रवद्रव्यत्वात् क्षीरवत्", इत्यनुमानवदागमबाधितमिदमनुमानम्, एव च कुहेतुता, तथा तदुचितानुष्ठानस्यानिर्वाहादिति, स्वसाध्यासम्बद्धो हेतुः असङ्ग, यतोऽत्र सुसाध्वभाव साध्यः तत्र च न वर्त्तते हेतु, अनुष्ठानानिर्वाहो ह्यनुष्ठाने वर्त्तते, न तु साधुषु इति, ततश्च धवल प्रासादः काकस्य कार्ष्ण्यादिवद् व्यधिकरणो हेतुरयमसङ्गः, अयमपि असिद्धहेत्वाभासभेद एव, पक्षेऽसंभवत्वात्, एवं चासङ्गकुहेतुयुक्तीर्वदतीति सिद्धम्, एतदेव नष्टकुलिङ्गिभाषितमेव सत्त्वमिव यथावस्थितवस्तुस्वरूपमिव नूनमेतद् लिङ्गिदर्शितम्, अधुना साध्वाद्यभावम् इत्थमेव 'लान्ति' गृह्णन्ति प्रतियन्ति, न केवल गृह्णन्त्येव अपि तु 'त्यजन्ति' परिहरन्ति, तदुक्ता

भ्रमिताः सन्तो 'मार्गं' शुद्धविधिधर्मपर्यामाते, अथवा मार्गम् अनेकान्तवादलक्षण तस्यैव प्रामाणिकत्वात्, तद्विपरीतैका-न्तवादसाधने हि ये हेतवः ते सर्वेऽपि असिद्धत्वादिदोपदुष्टा एव, तथा चोच्यते-"असिद्ध सिद्धसेनस्य विरुद्धो मल्लवा-दिनः । उभय समन्तभद्रस्य हेतुरेकान्तसाधने ॥ १ ॥" इति, त मार्गं तात्त्विकमोक्षपथ त्यजन्तीति, के इत्याह-'जना' मुग्ध-लोका 'स्वमत्या' आत्मीयबुद्ध्यैव, कीदृशा सन्त इत्याह-भावि भविष्यत् सपत्स्यमान भद्र सुगतिलाभादिलक्षण कल्याण येषा ते तथा, न तादृशा अपि तु अभाविभद्राः, तत् किं सर्वेऽप्येव ? नेत्याह-'प्रायो' बाहुल्येन, मुग्धा हि निर्विचारका केचिद्, अन्ये तु प्रगल्भबुद्धयो जिनमततत्त्वाभिज्ञा न गृह्णन्त्येवेति वृत्तार्थ ॥ ८ ॥

उक्त लिङ्गिचेष्टितम् अथ कुतीर्थिकचेष्टितमाह—

मिच्छत्तछन्नपडिकप्पियजुत्तिहीण-नाणाकुसत्थमयमूढकुतित्थियाणं ।

दुव्वासणाविनडिया पडिया वसे ही, जीवा कयाइ न भवंति भवंतगामी ॥ ९ ॥

व्याख्या-कुतीर्थिकाना वशे पतिता जीवा भवान्तगामिनो न भवन्तीति योगः, कीदृशानामित्याह-'मिथ्यात्वच्छन्नानि' विपर्यस्तज्ञानान्तरितानि तद्धर्माणीति यावत्, 'छन्नेति' पाठपक्षे तु मिथ्यात्वमेव सज्ज्ञानालोकाच्छादकत्वात् छत्रमातपत्र येषु, तथा 'प्रतिकल्पितानि' प्रमाणमन्तरेण स्वयमुत्प्रेक्षितानि, तदर्थानामुत्प्रेक्षितत्वादिति भाव, तथा 'युक्तिहीनानि' उप-पत्तिविकलानि, अत्रापि तदर्थाना तथात्वादिति भाव, ततो मिथ्यात्वच्छन्नानि च तानि प्रतिकल्पितानि युक्तिहीनानि चेति

यासाधिकाः कुत्सितोपपत्तयः ता 'बहुधा' बहुभिः प्रकारैः 'वदन्ति' ब्रुवते, तथाहि—जिनशासने साधूना पार्श्वस्थादीनामपि क्वचिद् वन्दनमभ्यधायि, आधाकर्मादेरपि क्वचिद् ग्रहण—मभ्यनुज्ञातम्, एकाकिनोऽपि साधो क्वचिद् विहार उक्त—स्तस्मात्—"न वि किंचि अणुन्नाय पडिसिद्ध वा वि जिणवरिंदेहिं । मुत्त(त्तु) मेहुणभाव न त विणा रागदोसेहिं ॥ १ ॥" इत्यादियुक्ते सर्वथाऽपि अयुक्तप्रतिषेधेन युक्त एव प्रवर्त्तितव्यम् इत्येवरूपो विधिधर्ममार्ग क्वावकाश लभता, तथा च साम्प्रत न सन्त्येव सुसाधुसुश्रावका तदुचितानुष्ठानस्य अनिर्वाहाद्, इत्यादिवचनै. अन्यानपि नाशयन्ति, तच्चायुक्त, यत उत्सर्गापवादाभ्या जिनमते सर्वमनुष्ठान स्थित, ततश्च यदि अपवादेन कदाचित् पार्श्वस्थादिवन्दनकाऽऽधाकर्मादिकमुक्तम्, एतावता किमायात 'न वि किंचि अणुन्नायमित्यादि' अव्यवस्थाया ? इति कुयुक्तिरेपा, तथाऽयुक्तप्रतिषेध—युक्तप्रवृत्तिरूपो विधिधर्ममार्गोऽपि स्तोक स्तोकः क्वचिदवश्यमभ्युपेतव्योऽन्यथा दुःप्रसभान्तचरणोक्तेः मिथ्यात्वप्रसङ्गात्, तथा च न सन्त्येव सम्प्रति सुसाधव इत्याद्यनुमानं "ब्राह्मणेन सुरा पेया द्रवद्रव्यत्वात् क्षीरवत्", इत्यनुमानवदागमबाधितमिदमनुमानम्, एष च कुहेतुता, तथा तदुचितानुष्ठानस्यानिर्वाहादिति, स्वसाध्यासम्बद्धो हेतुः असङ्ग, यतोऽत्र सुसाध्वभाव साध्यः तत्र च न वर्त्तते हेतुः, अनुष्ठानानिर्वाहो ह्यनुष्ठाने वर्त्तते, न तु साधुषु इति, ततश्च धवल प्रासादः काकस्य कार्ष्ण्यादिवद् व्यधिकरणो हेतुरयमसङ्गः, अयमपि असिद्धहेत्वाभासभेद एव, पक्षेऽसंबद्धत्वात्, एवं चासङ्कुछुकुकीर्भवतीति सिद्धम्, एतदेव नष्टकुलिङ्गिभाषितमेव तत्त्वमिव यथावस्थितवस्तुस्वरूपमिव नूनमेतद् लिङ्गिदर्शितम्, अधुना साध्वाद्यभावम् इत्थमेव 'लान्ति' गृह्णन्ति प्रतिपद्यन्ति, न केवल गृह्णन्त्येव अपि तु 'त्यजन्ति' परिहरन्ति, तदुक्त्या

तदेवम् उभयेषामपि लिङ्गिनां कुतीर्थिकानां च वर्जनेन धर्मप्रवृत्त्युपदेशमाह—

ता भूरिकुग्गह–कुतित्थि–कुदेसणाउ, सुच्चा वि निच्चमचला जिणधम्ममग्गे।
भो ! लग्गहुज्झियकुधीभयसंकलज्जा, एवं च होहिह सुधम्महिगारिणु त्ति ॥ १० ॥

व्याख्या—यतो लिङ्गिनः कुतीर्थिकाश्च संसर्गेणापि महानर्थकारिण, 'ता' इति ततस्तस्माद् 'भूरयः' प्रभूताः 'कुग्रहा' अभि
निवेशा येषां ते भूरिकुग्रहा लिङ्गिप्रभृतयः, तथा 'कुतीर्थिका' बौद्धादय ततो भूरिकुग्रहाश्च कुतीर्थिकाश्चेति द्वन्द्वः, तत-
स्तेषाम् उभयेषामपि, अथवा भूरिकुग्रहाश्च ते कुतीर्थिनश्चेति तेषां 'कुदेशना' असत्प्रवृत्तिहेतवः सम्प्रति सर्वथा विधिधर्माभा-
वश्राद्धादिविधानप्रभृतय उपदेशाः, ताः 'श्रुत्वापि' आकर्ण्यापि, अपिशब्दस्तच्छ्रुतेरसत्प्रवृत्तिसामर्थ्यमुपदर्शयति, एव-
मपि भोः श्राद्धा ! यूयं 'लगत' सादरमनुपक्ता भवत, क्वेत्याह—'जिनधर्ममार्गः' तीर्थकृत्प्रणीतसुश्रावकसमाचारस्तत्र, कीदृशा
लगत ? इत्याह—निश्चला(अचला) धर्माप्रतिपातिमानसा न तु कुलिङ्गिकुतीर्थिकादि दुर्देशनाश्रुतिसन्दिग्धचित्ता, 'नित्यं' सर्वदा,
पुनः कीदृशा ? 'उज्झितकुधीभयशङ्कालज्जाः' तत्र कुधीर्लिङ्गिप्रभृतिदुर्देशनाजनिता कुत्सितबुद्धिः, भयशंकालज्जास्तु पूर्वव्या
ख्याता तत उज्झिताः त्यक्ताः कुधीभयशंकालज्जा यैस्ते तथा, ह्रस्वत्वं प्राकृतत्वात्। 'एवमिति' एवमेवेत्यर्थः, 'भविष्यथ
सपत्स्यध्वे यूयं, क्वचिदेव 'हीति' पाठस्तत्र हिशब्दोऽवधारणे द्रष्टव्यः, कीदृशा ? 'सुधर्माधिकारिण', सम्प्रति तावत
शोभनद्वादशव्रतादिरूपसुश्रावकधर्मयोग्याः क्रमेण च सुसंयतधर्मयोग्या अपि, इतिशब्दः परिसमाप्तौ, तदेव कुदेशनय
येषां मनो न चाल्यते त एव सुश्रावका इति। दशस्वपि एषु वृत्तेषु वसन्ततिलका च्छन्द इति वृत्तार्थः ॥ १० ॥

कर्मधारयः, तानि च तानि 'नानाकुशास्त्राणि' चानेकसिद्धान्ताः तैः मदोऽहंकारः तेन 'मूढा' विभ्रचित्ततां प्रापिताः, अथवा तादृशानि शास्त्राणि येषां तानि मतानि दर्शनानि तैर्मूढा इति पूर्ववत्, ते च ते 'कुतीर्थिकाश्च' शाक्य-सांख्य-नैयायिक-वैशेषिक-मीमांसकाद्योऽन्यदर्शनिनः तेषां। किमित्याह-'दुर्वासनाविनटिता' निरन्तरं तच्छास्त्रश्रवणानुचिन्तनकुसंस्कारेण विगोपिताः, तथाहि-शाक्या तावत् सर्वं क्षणिकमेवाहुः, सांख्यास्तु गुणत्रयात्मकप्रकृतिविकारभूतं परस्परेणाभिन्नं सर्वमुदासीनपुरुषकल्पितं च जगदिति, नैयायिकवैशेषिकौ तु गुणगुणिनोः अत्यन्तभेदमेव, मीमांसकास्तु तयोर्भेदाभेदं सर्वज्ञाभावं चेति, सर्वत्र चात्र मिथ्यात्वगर्भत्वमेकान्तवादित्वेनैव, क्षणिकत्वस्य प्रकृत्यादीनां च स्वोत्प्रेक्षिततत्वमेव, सर्वथा तत्र प्रमाणाभावात्, यथा चैतदेव तथा सम्मत्यादेः ग्रन्थाद् बोद्धव्यं, गुणगुणिनोः अत्यन्तभेदस्तु प्रत्यक्षविरोधात् निरसनीयः, किं च अत्यन्तभेदे नैयायिकाद्यभिमते सांख्याभिमतेऽत्यन्तभेदे चानुमानाङ्गव्याप्तेरेवाग्रहः, तथा चोक्तम् अनेकान्तजयपताकायाम्-"नान्योऽन्यव्याप्तिरेकान्तभेदेऽभेदे च युज्यते । अतिप्रसङ्गाच्चैक्याच्च शब्दार्थानुपपत्तितः ॥१॥ अन्योऽन्यमिति यद्भेदं व्याप्तिश्चाह विपर्ययम् । भेदाभेदे द्वयोस्तस्मादन्योन्यव्याप्तिसम्भवः ॥ २ ॥" इति, सर्वज्ञाभावे तु शिवस्वर्गमार्गादौ सर्वमानर्थक्यमापद्येत, तस्मादेव स्वोत्प्रेक्षितत्वं युक्तिहीनत्वं च तच्छास्त्रार्थानामित्येवंविधेषु अपि तेषु जीवानां दुर्वासना निरङ्कुशा कर्मवशगाः सम्पद्यन्ते, तेन तद्वासनाविनटिता इत्युक्तं, न केवलं विनटिता 'पतिता' अवस्थिताश्च, क्वेत्याह-'वशे' आयत्ततायां, सामर्थ्यादेव तेषां कुतीर्थिकानामेव, 'हीति' खेदे, 'जीवाः' प्राणिनः, कदाचित् क्वापि काले, 'न भवन्ति' न सम्पद्यन्ते, कीदृशा ? 'भवान्तगामिनः' संसारपर्यन्तप्रापका इति वृत्तार्थः ॥ ९ ॥

तदेवम् उभयेषामपि लिङ्गिनां कुतीर्थिकानां च वर्जनेन धर्मप्रवृत्त्युपदेशमाह—

ता भूरिकुग्गह–कुतित्थि–कुदेसणाउ, सुच्चा वि निच्चमचला जिणधम्ममग्गे।
भो ! लग्गहुज्झियकुधीभयसंकलज्जा, एव च होहिह सुधम्महिगारिणु त्ति ॥ १० ॥

व्याख्या–यतो लिङ्गिनः कुतीर्थिकाश्च संसर्गेणापि महानर्थकारिणः, 'ता' इति ततस्तस्माद् 'भूरयः' प्रभूताः 'कुग्रहा' अभिनिवेशा येषां ते भूरिकुग्रहा लिङ्गिप्रभृतयः, तथा 'कुतीर्थिका' बौद्धादयः ततो भूरिकुग्रहाश्च कुतीर्थिकाश्चेति द्वन्द्वः, ततस्तेषाम् उभयेषामपि, अथवा भूरिकुग्रहाश्च ते कुतीर्थिनश्चेति तेषां 'कुदेशना' असत्प्रवृत्तिहेतवः संप्रति सर्वथा विधिधर्माभावश्राद्धादिविधानप्रभृतय उपदेशाः, ताः 'श्रुत्यापि' आकर्ण्यापि, अपिशब्दस्तत्कृतेरसत्प्रवृत्तिसामर्थ्यमुपदर्शयति, एषामपि भो श्राद्धा ! यूयं 'लगत' सादरमनुपक्ता भवत, क्वेत्याह–'जिनधर्ममार्गे' तीर्थकृत्प्रणीतसुश्रावकसमाचारस्तत्र, कीदृशा लगत ? इत्याह–निश्चला(अचला) धर्माप्रतिपातिमानसा न तु कुलिङ्गिकुतीर्थिकादि दुर्देशनाश्रुतिसन्दिग्धचित्ताः, 'नित्यं' सर्वदा, पुनः कीदृशा ? 'उज्झितकुधीभयशङ्कालज्जाः' तत्र कुधीर्लिङ्गिप्रभृतिदुर्देशनाजनिता कुत्सितबुद्धिः, भयशंकालज्जास्तु पूर्वव्याख्याता ततः उज्झिता त्यक्ताः कुधीभयशंकालज्जा यैस्ते तथा, ह्रस्वत्वं प्राकृतत्वात्। 'एवमिति' एवमेवेत्यर्थः, 'भविष्यथ' संपत्स्यध्वे यूयं, क्वचिदेव 'हीति' पाठस्तत्र हिशब्दोऽवधारणे द्रष्टव्यः, कीदृशा ? 'सुधर्माधिकारिणः', संप्रति तावत् शोभनद्वादशव्रतादिरूपसुश्रावकधर्मयोग्या क्रमेण च सुसयतधर्मयोग्या अपि, इतिशब्दः परिसमाप्तौ, तदेवं कुदेशनया येषां मनो न चाल्यते त एव सुश्रावका इति। दशस्वपि एषु वृत्तेषु वसन्ततिलका च्छन्द इति वृत्तार्थ ॥ १० ॥

सदेवमनेकधा सदुपदेशदानेऽपि ग्रन्थकारः स्वमनोऽभिरुचितनीत्या श्रावकाणा प्रवृत्तिमनुपलभ्यमानोऽप्रस्तुतप्रशसा-लङ्कारेण सविषादम् आत्मचरितानुवादेन श्रावकान् सम्बोधयन्नाह—

भूयोभिः सुकृतै कथचन जनै, कल्पद्रुरासाद्यते,
सप्राप्तोऽभिमत प्रयच्छति सक सकल्पमात्रादपि ।
सोऽप्यस्माभिरलाभ्यभाजि च चिर दध्ये विधायाञ्जलिं,
घोरे व्यक्तमयुक्तमित्यपि वृथाऽभूदित्यचिन्त्यो विधि ॥ ११ ॥

व्याख्या–'भूयोभिः' प्रभूतैः 'सुकृतैः' पुण्यैः 'कथंचन' महाकृच्छ्रेण, 'जनैः' लोकै 'कल्पद्रु' कल्पितार्थप्रदः तरुविशेष 'आसाद्यते' प्राप्यते, ततः किमित्याह–'संप्राप्तो' लब्धः सन् 'अभिमतम्' अभीष्ट मनोवाञ्छित वस्तु 'प्रयच्छति' ददाति, अर्थात् तेभ्य एव जनेभ्य, य· प्राप्त· कल्पद्रु स एव 'सकः' स्वार्थिककप्रत्ययान्तः, कस्मादित्याह–'सकल्पमात्रादपि', संकल्पन सकल्पः चेतसा अभिसन्धान स एव संकल्पमात्र तस्मात्, अयमर्थ –न तद्ग्रहणाय प्रवृत्त्यादिकं करोति, केवल संकल्पयत्येव, य एवंविधो महाप्रभावः कल्पतरु, सोऽपि आस्ता तदितर इत्यपेरर्थः, अस्माभिः अल्पपुण्यै· इत्यात्मनिर्देशो, 'अलाभि' लब्धः, पुण्योदयात्, न केवलं लब्धोऽभाजि च, भजभिज् सेवायामिति पाठात् सेवितश्च, सततसमासन्नावस्थानपुण्यबलिभूपप्रदानादिना

"स्मृध्यै चिन्तायामिति" वचनात्, ध्यातश्च, परमात्मनि एव सम्यगाराधनाय निरन्तरमनुचिन्तितः, किं कृत्वा ? विधाय विरचय्य 'अञ्जलिं' करकुड्मलयोजनरूपम्, एषोऽप्याराधनप्रकारविशेष एव, तत कुत्र किं सवृत्तमित्याह—'घोरे' अत्यन्तरौद्रे अर्थात् ससारे, इत्यपि एवमप्याराधन 'वृथा' निरर्थकमभूत् सम्पन्नम्, एतश्च व्यक्त स्पष्टम् 'अयुक्तम्' असगतमेव, न हि कल्पितार्थप्रद एवं समाराधितश्च कदाचित् कल्पितार्थदानदरिद्र संभाव्यते, ननु कथ तर्हि एतदेव सम्पन्नमित्याह—इत्युक्तेन न्यायेन 'अचिन्त्योऽचिन्तनीयप्रवृत्तिप्रकारोऽय विधिः दैव पुराकृतकर्मलक्षणमिति विधासमाराधितश्च, न केवलमभाजि दध्ये च, द्वचन ग्रन्थकर्तुः, अप्रस्तुतप्रशसा चेय कल्पतरुवक्तव्यतारूपा, तेनायमर्थः—अस्माभिस्तावद् जन्मान्तरीयात्युत्कटसुकृतपटलघशासादितसकलगुणसद्गुरुसपर्यादिना प्राप्त प्रभूतभव्यसभाव्यमानानुग्रहदक्ष सद्वचनपाटवकल्पवृक्षः, स चानुध्यातो निरन्तर भव्यजनप्रतिबोधकाम्यया सेवितश्च अनेकधा सदुपदेशव्यापारणेन अञ्जलिविधानस्थानीय चेह कोमलामन्त्रणादिक द्रष्टव्यम्, एवमतिप्रयत्नेन सेवितोऽपि स्ववचनपाटवकल्पवृक्षः श्राद्धानामुत्तरोत्तरगुणप्रकर्षेण सर्वविरतिप्रतिपत्तियावद् यदा न फलितः तदा नूनम् अस्माकमेवाय विधिः प्रतिकूल इति, पर युष्माभिर्विशेषतो धर्मकर्मसु समुद्यमो विधेय एव, यतो विधेरचिन्तनीयत्वेनेद सूच्यते—यथा क्वचित् तस्य प्रतिकूलप्रवृत्तिः तथा क्वचिदनुकूलत्वेनापि, इत्युपदेश इति शार्दूलविक्रीडितवृत्तार्थः ॥ ११ ॥

इति श्रीयुगप्रधरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचिताया द्वादशकुलकवृत्तौ दशमकुलकविवरणं समाप्तमिति ॥१०॥

तदेवमनेकधा सदुपदेशदानेऽपि ग्रन्थकारः स्वमनोऽभिरुचितनीत्या श्रावकाणां प्रवृत्तिमनुपलभ्यमानोऽप्रस्तुतप्रशंसालङ्कारेण सविषादम् आत्मचरितानुवादेन श्रावकान् सम्बोधयन्नाह—

भूयोभिः सुकृतैः कथंचन जनैः कल्पद्रुरासाद्यते,
सम्प्राप्तोऽभिमतं प्रयच्छति सकः संकल्पमात्रादपि ।
सोऽप्यस्माभिरलाभ्यभाजि च चिरं दध्ये विधायाञ्जलिं,
घोरे व्यक्तमयुक्तमित्यपि वृथाऽभूदित्यचिन्त्यो विधिः ॥ ११ ॥

व्याख्या—'भूयोभिः' प्रभूतैः 'सुकृतैः' पुण्यैः 'कथंचन' महाकृच्छ्रेण, 'जनैः' लोकैः 'कल्पद्रुः' कल्पितार्थप्रदः तरुविशेषः 'आसाद्यते' प्राप्यते, ततः किमित्याह—'संप्राप्तो' लब्धः सन् 'अभिमतम्' अभीष्टं मनोवाञ्छितं वस्तु 'प्रयच्छति' ददाति, अर्थात् तेभ्य एव जनेभ्यः, यः प्राप्तः कल्पद्रुः स एव 'सकः' स्वार्थिककप्रत्ययान्तः, कस्मादित्याह—'संकल्पमात्रादपि', संकल्पनं संकल्पः चेतसा अभिसन्धानं स एव संकल्पमात्रं तस्मात्, अयमर्थः—न तद्ग्रहणाय प्रभूत्यादिकं करोति, केवलं संकल्पयत्येव, स एवंविधो महाप्रभावः कल्पतरुः, सोऽपि आस्तां तदितरः इत्यपेरर्थः, अस्माभिः अल्पपुण्यैः इत्यात्मनिर्देशे, 'अलाभि' लब्धः, पुण्योदयात्, न केवलं लब्धोऽभाजि च, भजभिन् सेवायामिति पाठात् सेवितश्च, सततसमासन्नावस्थानपुष्पबलिधूपप्रदानादिना

कथमपि महाकृच्छ्रेण 'त्रसत्वं' द्वीन्द्रियादित्वं प्राप्नुवन्तीति
कनीयावस्थानप्रस्तावप्रतिपादितस्वरूप, ततः किमित्याह—'कथं कथमपि' महाकृच्छ्रेण 'त्रसत्व' द्वीन्द्रियादित्वं प्राप्नुवन्तीति योगः। अनुस्वारलोप प्राकृतत्वात्, तत्रापि त्रसत्वेऽपि पञ्चेन्द्रियरूपेऽपि 'मानुषत्व' मनुजजन्म, 'बहुसुकृतवशेन' प्रभूतपुण्योदयेन, 'प्राणिनः' सत्त्वा 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते ॥ १ ॥ 'तदपि' मानुषत्व भाविभद्राणा भविष्यत्कल्याणानामेव 'अन्ते' पूर्वोक्तत्रसादिलाभपर्यन्ते 'भवति' सपद्यते, कीदृशमित्याह—सुकुलजाती च रूप च भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य नीरोगताच दीर्घायुश्च मतिश्च सद्धर्मविधानबुद्धिश्च, ता एव गुणा असाधारणधर्मरूपाः ते विद्यन्ते यत्र तत्, पुनः कीदृश ? 'सर्वथा' सर्वैः प्रकारैरप्राप्तपूर्वं न कदाचिदेवविधगुणवन्मनुजत्व पूर्वमलाभि, अयमभिप्रायो—मनुजत्वमेव तावच्चोल्लकादिदृष्टान्तैः—दुराप, सुकुलादिसहित तु न कदाचिदपि इत्यतः सर्वथाऽप्राप्तपूर्वमित्युक्त, यद्यवम् इदानीं कुतः प्राप्तमित्याह—'चिरसुचरितभावाद्' बहुकालाचीर्णसदनुष्ठानसद्भावात्, नहि स्तोकसुचरितादेवविधसामग्रीलाभो, यत एतदेवं तत् तस्मात् इह जगति 'लब्धे' प्राप्ते, मनुजत्वे सुकुलादियुक्ते अत्यन्तदुःप्रापे सर्वथा सर्वे प्रकारैः, पाठान्तरे तु सर्वदा वा सुपात्रदानतपोभावनादिभि—रुद्यच्छत धर्मे सोद्यमा भवत भो श्राद्धाः !, न हि एतदुद्यममन्तरेण अपर एतस्याः सामग्र्याः फलविशेष इति वृत्तद्वयार्थः ॥ २ ॥

धर्मोद्यमश्च परिहरणीयपरिहारेण विशिष्टो भवतीति परिहरणीयविशेषप्रमादादिपरिहारमेवाह—

परिहरह पमाय दिन्नदीहावसाय, मुयह कुगइमूलं धम्मसदेहजालं ।

अथ एकादश कुलकम् ।

दशमे हि आन्तरवैरिकामादिदमनोपदेशोऽभिहित इहापि एकादशे प्राय क्रोधाद्यन्तरङ्गवैरिपरिहार एवोपदिश्यते, इत्येव सम्बन्धस्य अस्यादौ त्रसादिलाभक्रमेण मनुजत्वादिसामग्रीलाभे सति धर्मोपदेश वृत्तद्वयेनाह—

इह हि खलु दुरंते चाउरंते भवम्मि, परिभमणमणंताणंतकाल करित्ता ।
कह कहवि तसत्त तत्थवी माणुसत्तं, बहुसुकयवसेण पाणिणो पाउणंति ॥ १ ॥
तमवि सुकुलजाईरूवनीरोयदीहा—उयमइगुणवत्त सबहा पत्तपुब ।
चिरसुचरियभावा माविभद्दाणमंते, हवइ तदिह लद्धे सबहा उज्जमेह ॥ २ ॥

व्याख्या—'इह' हि अस्मिन्नेवोपलभ्यमानस्वरूपे भवे संसारे, कीदृशे? 'दुरन्ते' निरन्तरमनन्तदुःखव्याप्तत्वाद् दुष्टावसाने, पुनः कीदृशे? 'चत्वारः' चतुःसङ्ख्या 'अन्ताः' पर्य्यन्ता नरकादिभवलक्षणाः परिभ्रमणेन व्याप्ता यत्र स चतुरन्त', अथवा चतुर्भिर्दानशीलतपोभावनारूपैः प्रकारैः अन्तो विनाशो यस्य स चतुरन्तः, चतुरन्त एव चातुरन्तो, दीर्घत्व प्राकृतत्वात्, 'खलु'निश्चयेन 'परिभ्रमण' पर्य्यटनं कृत्वा विधाय, कियन्त कालमित्याह—'अनन्तानन्तकाल' पूर्वोप वर्णितासांव्यवहारि-

कजीवावस्थानप्रस्तावप्रतिपादितस्वरूपं, ततः किमित्याह—'कथ कथमपि' महाकृच्छ्रेण 'त्रसत्वं' द्वीन्द्रियादित्वं प्राप्नुवन्तीति' योगः। अनुस्वारलोप प्राकृतत्वात्, तत्रापि त्रसत्वेऽपि पञ्चेन्द्रियरूपेऽपि 'मानुपत्व' मनुजजन्म, 'बहुसुकृतवशेन' प्रभूतपुण्योदयेन, 'प्राणिनः' सत्त्वाः 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते ॥ १ ॥ 'तदपि' मानुपत्व भाविभद्राणा भविष्यत्कल्याणानामेव 'अन्ते' पूर्वोक्तत्रसादिलाभपर्य्यन्ते 'भवति' सपद्यते, कीदृशमित्याह—सुकुलजाती च रूपं च भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य नीरोगता च दीर्घायुश्च मतिश्च सद्धर्मविधानबुद्धिश्च, ता एव गुणा असाधारणधर्मरूपाः ते विद्यन्ते यत्र तत्, पुनः कीदृश ? 'सर्वथा' सर्वैं प्रकारैरप्राप्तपूर्व न कदाचिदेवविधगुणवन्मनुजत्व पूर्वमलाभि, अयमभिप्रायो—मनुजत्वमेव तावच्चोल्लकादिदृष्टान्तै —दुराप, सुकुलादिसहित तु न कदाचिदपि इत्यतः सर्वथाऽप्राप्तपूर्वमित्युक्तं, यद्यवम् इदानीं कुतः प्राप्तमित्याह—'चिरसुचरितभावाद्' बहुकालाचीर्णसदनुष्ठानसद्भावात्, नहि स्तोकसुचरितादेवविधसामग्रीलाभो, यत एतदेव तत् तस्मात् इह जगति 'लब्धे' प्राप्ते, मनुजत्वे सुकुलादियुक्ते अत्यन्तदुःप्रापे सर्वथा सर्वैं प्रकारैः, पाठान्तरे तु सर्वदा' वा सुपात्रदानतपोभावनादिभि—रुद्यच्छत धर्मे सोद्यमा भवत भो श्राद्धाः !, न हि एतदुद्यममन्तरेण अपर एतस्याः सामग्र्याः फलविशेष इति वृत्तद्वयार्थः ॥ २ ॥

धर्मोद्यमश्च परिहरणीयपरिहारेण विशिष्टो भवतीति परिहरणीयविशेषप्रमादादिपरिहारमेवाह—

परिहरह पमाय दिन्नदीहावसाय, मुयह कुगइमूल धम्मसदेहजाल ।

अथ एकादश कुलकम् ।

दशमे हि आन्तरवैरिकामादिदमनोपदेशोऽभिहित इहापि एकादशे प्राय क्रोधाद्यन्तरङ्गवैरिपरिहार एवोपदिश्यते, इत्येव सम्बद्धस्य अस्यादौ त्रसादिलाभक्रमेण मनुजत्वादिसामग्रीलाभे सति धर्मोपदेश गृथाद्वयेनाह—

इह हि खलु दुरते चाउरते भवम्मि, परिभमणमणताणतकाल करित्ता ।
कह कहवि तसत्त तत्थवी माणुसत्त, बहुसुकयवसेण पाणिणो पाउणति ॥ १ ॥
तमवि सुकुलजाईरूपनीरोयदीहा—उयमइगुणवत सव्वहा पत्तपुव ।
चिरसुचरियभावा भाविभद्दाणमते, हवइ तदिह लद्धे सव्वहा उज्जमेह ॥ २ ॥

व्याख्या—'इह' हि असिन्नेवोपलभ्यमानस्वरूपे भवे ससारे, कीदृशे ? 'दुरन्ते' निरन्तरमनन्तदुःखव्याप्तत्वाद् दुष्टावसाने, पुन कीदृशे ? 'चत्वारः' चतुःसख्या 'अन्ताः' पर्य्यन्ता नरकादिभवलक्षणा परिभ्रमणेन व्याप्या यत्र स चतुरन्त , अथवा चतुर्भिर्दानशीलतपोभावनारूपैः प्रकारैः अन्तो विनाशो यस्य स चतुरन्तः, चतुरन्त एव चातुरन्तो, दीर्घत्व प्राकृतत्वात्, 'खलु' निश्चयेन 'परिभ्रमण' पर्य्यटन कृत्वा, विधाय, कियन्त कालमित्याह—'अन्ततानन्तकाल' पूर्वोपदर्शितासान्व्यवहारि-

कजीवायस्थानमस्तावप्रतिपादितस्वरूप, सतः किमित्याह—'कथ कथमपि' महाकृच्छ्रेण 'त्रसत्व' द्वीन्द्रियादित्व प्राप्नुवन्तीति योगः। अनुस्वारलोप प्राकृतत्वात्, तत्रापि त्रसत्वेऽपि पञ्चेन्द्रियरूपेऽपि 'मानुपत्व' मनुजजन्म, 'बहुसुकृतवशेन' प्रभूतपुण्योदयेन, 'प्राणिनः' सत्त्वा 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते ॥ १ ॥ 'तदपि' मानुपत्व भाविभद्राणा भविष्यत्कल्याणानामेव 'अन्ते' पूर्वोक्तत्रसादिलाभपर्य्यन्ते 'भवति' सपद्यते, कीदृशमित्याह—सुकुलजाती च रूप च भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य नीरोगता च दीर्घायुश्च मतिश्च सद्धर्मविधानबुद्धिश्च, ता एव गुणा असाधारणधर्मरूपाः ते विद्यन्ते यत्र तत्, पुनः कीदृश ? 'सर्वथा' सर्वैः प्रकारैरप्राप्तपूर्व न कदाचिदेवविधगुणवन्मनुजत्व पूर्वमलाभि, अयमभिप्रायो—मनुजत्वमेव तावच्चोल्लकादिदृष्टान्तैः—दुराप, सुकुलादिसहित तु न कदाचिदपि इत्यतः सर्वथाऽप्राप्तपूर्वमित्युक्तं, यद्येवम् इदानीं कुतः प्राप्तमित्याह—'चिरसुचरितभावाद्' बहुकालाचीर्णसदनुष्ठानसद्भावात्, नहि स्तोकसुचरितादेवविधसामग्रीलाभो, यत एतदेव तत् तस्मात् इह जगति 'लब्धे' प्राप्ते, मनुजत्वे सुकुलाद्युक्ते अत्यन्तदुष्प्रापे सर्वथा सर्वै प्रकारै, पाठान्तरे तु सर्वदा' वा सुपात्रदानतपोभावनादिभि—रुद्यच्छत धर्मे सोद्यमा भवत भोः श्राद्धाः !, न हि एतदुद्यममन्तरेण अपर एतस्याः सामग्र्या' फलविशेष इति वृत्तद्वयार्थः ॥ २ ॥

धर्मोद्यमश्च परिहरणीयपरिहारेण विशिष्टो भवतीति परिहरणीयविशेषप्रमादादिपरिहारमेवाह—

परिहरह पमाय दिन्नदीहावसाय, मुयह कुगइमूल धम्मसदेहजाल ।

अथ एकादश कुलकम् ।

दशमे हि आन्तरवैरिकामादिदमनोपदेशोऽभिहित इहापि एकादशे प्रायः क्रोधाद्यन्तरङ्गवैरिपरिहार एवोपदिश्यते, इत्येव सम्बन्धस्य अस्यादौ त्रसादिलाभक्रमेण मनुजत्वादिसामग्रीलाभे सति धर्मोपदेश वृत्तद्वयेनाह—

इह हि खलु दुरते चाउरते भवम्मि, परिभमणमणताणतकाल करित्ता ।
कह कहवि तसत्त तत्थवी माणुसत्त, बहुसुकयवसेण पाणिणो पाउणति ॥ १ ॥
तमवि सुकुलजाईरूपनीरोयदीहा—उयमइगुणवत सबहा पत्तपुव ।
चिरसुचरियभावा भाविभद्दाणमते, हवइ तदिह लद्धे सबहा उज्जमेह ॥ २ ॥

व्याख्या—'इह' हि असिद्धेयोपलभ्यमानस्वरूपे भवे ससारे, कीदृशे ? 'दुरन्ते' निरन्तरमनन्तदुःखव्याप्तत्वाद् दुष्टावसाने, पुन कीदृशे ? 'चत्वारः' चतु सख्या 'अन्ताः' पर्य्यन्ता नरकादिभवलक्षणाः परिभ्रमणेन व्याप्या यत्र स चतुरन्त', अथवा चतुर्भिर्दानशीलतपोभावनारूपैः प्रकारैः अन्तो विनाशो यस्य स चतुरन्तः, चतुरन्त एव चातुरन्तो, दीर्घत्व प्राकृतत्वात्, 'खलु' निश्चयेन 'परिभ्रमण' पर्य्यटन कृत्वा, विधाय, कियन्त कालमित्याह—'अनन्तानन्तकाल' पूर्वोपदर्शितासाव्यवहारि-

कजीवावस्थानप्रस्तावप्रतिपादितस्वरूप, ततः किमित्याह—'कथ कथमपि' महाकृच्छ्रेण 'त्रसत्व' द्वीन्द्रियादित्व प्राप्नुवन्तीति
योग । अनुस्वारलोप प्राकृतत्वात्, तत्रापि त्रसत्वेऽपि पञ्चेन्द्रियरूपेऽपि 'मानुषत्व' मनुजजन्म, 'बहुसुकृतवशेन' प्रभू-
तपुण्योदयेन, 'प्राणिनः' सत्त्वाः 'प्राप्नुवन्ति' लभन्ते ॥ १ ॥ 'तदपि' मानुषत्व भाविभद्राणा भविष्यत्कल्याणानामेव 'अन्ते'
पूर्वोक्तत्रसादिलाभपर्यन्ते 'भवति' सपद्यते, कीदृशमित्याह—सुकुलजाती च रूपं च भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य नीरोगता-
च दीर्घायुश्च मतिश्च सद्धर्मविधानबुद्धिश्च, ता एव गुणा असाधारणधर्मरूपाः ते विद्यन्ते यत्र तत्, पुनः कीदृश? 'सर्वथा'
सर्वैः प्रकारैरप्राप्तपूर्वं न कदाचिदेवविधगुणवन्मनुजत्व पूर्वमलामि, अयमभिप्रायो—मनुजत्वमेव तावच्चोल्लकादिदृष्टा-
न्तैः—दुरापं, सुकुलादिसहित तु न कदाचिदपि इत्यतः सर्वथाऽप्राप्तपूर्वमित्युक्त, यद्येवम् इदानीं कुतः प्राप्तमित्याह—'चि-
रसुचरितभावात्' बहुकालाचीर्णसदनुष्ठानसद्भावात्, नहि स्तोकसुचरितादेवंविधसामग्रीलाभो, यत एतदेव तत् तस्मात्
[illegible] 'लब्धे प्राप्ते, मनुजत्वे सुकुलादियुक्ते अत्यन्तदुष्प्रापे सर्वथा सर्वैः प्रकारैः, पाठान्तरे तु सर्वदा' वा सुपात्रदानव-
[illegible] धर्मे सोद्यमा भवत भोः श्राद्धाः ?, न हि एतदुद्यममन्तरेण अपर एतस्याः सामग्र्याः फलविशेष
[illegible] ॥ २ ॥

[illegible] परिहारेण विशिष्टो भवतीति परिहरणीयविशेषप्रमादादिपरिहारमेवाह—

[illegible] दिगदीहानसायं, गुणह कुगइमूल धम्मसंदेहजालं ।

चयह कुगुरुसंग सबकल्लाणभग, सुणह जिणवरुत्तं सुद्धसिद्धततत्तं ॥ ३ ॥

व्याख्या–'परिहरत 'परित्यजत, 'प्रमाद' विषयकषायाद्यासक्तिरूप, कीदृश ? 'दत्तदीर्घावसायम्', अतिकटुकविपाकतया जन्मान्तरे वितीर्णप्रभूतस्थितिकचित्तसतापं, तथा 'मुञ्चत' परिहरत, किमित्याह–'धर्मे' सुकृतार्जनानुष्ठाने 'संदेहा'' किमय–मध्यक्षाहिंसादिरूपो धर्म उत यागादिविधानसाध्य इत्यादयः संशयाः, तेषा 'जाल' वृन्दं, कीदृश ? 'कुगतयो' नरकतिर्यग्कुमनुष्यत्वादय तासां मूलमादिकारण, संदेहेभ्यो मिथ्यात्वं ततः कुगतय इति भावः, तथा 'त्यजत' परिहरत 'कुगुरुसङ्ग' मिथ्याज्ञानविफलकुत्सिताचार्यादिसपर्कं, कीदृश ? 'सर्वकल्याणाना' समस्तैहिकामुष्मिकलक्ष्मीपुत्रादिस्वर्गादिमङ्गलाना 'भङ्ग' ध्वसं, निरुपद्रवमङ्गलहेतुत्वात्, हेयमभिधाय उपादेयमाह–'शृणुत' आकर्णयत 'जिनवरोक्त' तीर्थकृदुपदिष्ट, 'शुद्धसिद्धान्ततत्त्व' त्रिकोटीदोषवर्जितागमरहस्य, तदाकर्णनस्यैव उत्तरोत्तरशुभनिबन्धनत्वादिति वृत्तार्थः ॥ ३ ॥

अथ कषायचतुष्टयपरिहारादिकमाह—

मुयह निहयसोह सव्वहा कोहलोह, निहणह मयमाय दिन्नसंसारपाय ।
सरह सरहस भो ! सव्वसत्तेसु मित्तिं, कुणह जिणगुरूण पायपूयापसत्तिं ॥ ४ ॥

व्याख्या–'मुञ्चत' त्यजत 'सर्वथा' करणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, क्रोधश्च लोभश्चेति समाहारद्वन्द्वस्तत्, कीदृशं ? 'निहतशोभं' विध्वस्तशिष्टताच्छायम्, तथा 'निहत' निष्कषत 'मदमायम्' अहंकारपरवञ्चने, कीदृशे ? 'दत्तसंसारपातं' वितीर्ण-

र्णभयार्ण्णवमज्जन। हेयमभिधाय उपादेयमाह–'सरत' अनुगच्छत भो आत्मा? 'सम्भर्स' सोत्कण्ठ, हभो इति तु पाठे, सरत सरतेति द्विरुच्चारणमत्यादरख्यापनार्थं, हभो! इति तु सबोधने, किमित्याह–'सर्वसत्त्वेषु' समस्तप्राणिषु 'मैत्री' सौहार्दं, न क्वापि वैरानुबन्धमित्यर्थ, तथा 'कुरुत' विधत्त किमित्याह–'पादपूजाप्रसक्तिं' चरणाराधनानुबन्ध, केषामित्याह 'जिनगुरुणा' तीर्थकृदाचार्याणा, तत्पूजाया एव सकलकल्याणनिबन्धनत्वादिति वृत्तार्थः ॥ ४ ॥

मैत्रीमभिधाय गुणवत्प्रमोदकरुणे प्राह—

पयडह वहुदुक्खत्तेसु सत्तेसु दूर, परमकरुणभाव दव्वओ भावओ य।
भयह गुणिसु राग सव्वकल्लाणवल्ली–पसरसरसनीरासारमच्चतसार ॥ ५ ॥

व्याख्या–'प्रकटयत' विधानेन प्रकाशयत 'बहुदुःखार्तेषु' प्रभूतबाधापीडितेषु प्राणिष्विति गम्यते, 'दूरम्' अतिशयेन, किमित्याह–'परमकरुणभाव' प्रकृष्टदयासद्भाव, कथमित्याह–'द्रव्यतो' बाह्यवृत्त्या, यथा क्वचित् प्राणिनि प्राणधनाद्यपहारे विधीयमाने सर्वथा तद्भयनिवारण, 'भावतश्च' अन्तर्वृत्त्या, यथा कथमेते प्राणिनः सर्वथा दुःखाद् मया मोचनीया इत्यध्यवसायः तथा चोच्यते,–"सम्मद्दिट्ठी जीवो अणुकंपपरो सया वि जीवाण। भाविद्धुहविप्पओगं ताण गणितो विचिंतेइत्ति" ॥ १ ॥ तदेवमुभयथाऽपि करुणा कुरुतेति, तथा 'भजत' आश्रयत किमित्याह–'गुणिषु' ज्ञानादिमत्सु आचार्यादिषु 'राग'

---

१ मूलगाथायां 'सत्तेसु–सत्त्वेषु इति सत्यपि "प्राणिष्विति गम्यते" इति टीकापाठश्चिन्त्यः।

चयह कुगुरुसंग सव्वकल्लाणभग, सुणह जिणवरुत्त सुद्धसिद्धततत्त ॥ ३ ॥

व्याख्या–'परिहरत 'परित्यजत, 'प्रमाद' विषयकषायाद्यासक्तिरूप, कीदृश ? 'दत्तदीर्घावसायम्', अतिकटुकविपाकतया जन्मान्तरे वितीर्णप्रभूतस्थितिकचित्तसंतापं, तथा 'मुञ्चत' परिहरत, किमित्याह–'धर्मे' सुकृतार्जनानुष्ठाने 'सदेहाः' किमय–मकृष्णाहिंसादिरूपो धर्म उत यागादिविधानसाध्य इत्यादयः सशयाः, तेषां 'जाल' वृन्दं, कीदृश ? 'कुगतयो' नरकतिर्यग्कुमनुष्यत्वादय' तासां मूलमादिकारण, संदेहेभ्यो मिथ्यात्व ततः कुगतय इति भावः, तथा 'त्यजत' परिहरत 'कुगुरुसङ्ग' मिथ्याज्ञानविकलकुत्सिताचार्याविसम्पर्क, कीदृश ? 'सर्वकल्याणानां' समस्तैहिकामुष्मिकलक्ष्मीपुत्रादिस्वर्गादिमङ्गलानां 'भङ्ग' ध्वसं, निरुपहतभङ्गहेतुत्वात्, हेयमभिधाय उपादेयमाह–'शृणुत' आकर्णयत 'जिनवरोक्त' तीर्थकृदुपदिष्ट, 'शुद्धसिद्धान्ततत्त्व' त्रिकोटीदोषवर्जितागमरहस्य, तदाकर्णनस्यैव उत्तरोत्तरशुभनिबन्धनत्वादिति वृत्तार्थः ॥ ३ ॥

अथ कषायचतुष्टयपरिहारादिकमाह—

मुयह निहयलोह सव्वहा कोहलोह, निहणह मयमाय दिन्नसंसारपाय ।
सरह सरहस भो ! सव्वसत्तेसु मित्ति, कुणह जिणगुरूण पायपूयापसत्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या–'मुञ्चत' त्यजत 'सर्वथा' करणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, क्रोधश्च लोभश्चेति समाहारद्वन्द्वस्तत्, कीदृशं ? 'निहतलोभ' विध्वस्तशिष्टताच्छाय, तथा 'निहत' निष्कृन्तत 'मदमायम्' अहंकारपरवञ्चने, कीदृश ? 'दत्तसंसारपातं' विती-

तान्येव सततारमभ्डाराजाश्रितत्वाद् 'जना' लोकाः तेषा 'चारी' सचार तत्र, लुप्तसप्तम्येकवचनं चेद पद द्रष्टव्य, यथा राजपथे सर्वेऽपि जनाः सचरन्ति, तथात्रानर्थसार्थे सर्वाणि अशुभानि असुखानि च सचरन्तीत्यर्थः। किं केवलमेवानर्थसार्थं ? नेत्याह—सार्द्धं समं कैः 'पापमित्रैः' पापोपदेशककुराचारैः, तानपि गर्हतेत्यर्थः, अयमभिप्रायो—नानर्थोपदेशकानामगर्हणीयत्वेऽनर्थसार्थस्य गर्हणीयतेति भाव । पापमित्राणा गर्हणीयत्वापदर्शनेनोपेक्षा पापकारिष्विति समर्थित भवति, तदेतदनर्थगर्हणादिक कुरुत, यदि किमित्याह—यदि चेद् भोः श्राद्धा ! महताऽऽकाङ्क्षत, "प्राकृते हि काङ्क्षतेर्महादेशः", कीदृशीं ? 'महतीं' बृहत्तरा 'सर्वसपत्तीना' समस्तैहिकामुष्मिकसमृद्धीना 'सिद्धिं' निष्पत्तिं यदि वाञ्छत तदाऽनर्थसार्थादिगर्हणा कुरुतेति वृत्तार्थः ॥ ६ ॥

अथ सक्षिप्य कर्त्तव्यसर्वस्व वृत्तद्वयेनोपदिशन्नाह—

किमिह सुबहुवायावित्थरेण भवाउ, जइ कहमवि चित्त तुम्ह दूरे विरत्तं ।
जइ य कुमुयकतिं वित्थरत्तिं च किर्त्तिं, अभिलसह बुहाणच्छेरय सजणित्तिं ॥ ७ ॥

ता दूरं मुक्कसका विरइकयमणा चत्तमित्थत्तदोसा,
साहूण पायसेवा जिणमयसवणञ्चितणाखि(क्खि)त्तचित्ता ।

---

१ समस्तशुभशतसमामां चारी पन्न तस् इति अमर्थसापस्य राजमार्गस्य च विशेषण युक्तियुक्त प्रतिभाति, सप्तम्यन्तपाठस्तु चिन्त्यः ।

गुणप्रतिपन्धम्, अनुमोदनमित्यर्थः, कीदृश? सर्वकल्याणान्येव वर्द्धनसाधर्म्याद् वल्ली तस्याः समस्तैहिकामुष्मिकश्रेयोलतायाः 'प्रसरः' प्रवर्धन तत्र 'सरसनीरासारम्' अत्यन्तमधुरजलवेगप्रवर्ष, पुनः कीदृशम्? 'अत्यन्तम्' अतिशयेन शेषगुणापेक्षया 'सार' प्रधान, नहि यथा एकगुणवदनुरागेणापि समस्तगुणवत्सद्गुणानुरागः कृतो भवति, तथान्येन केनापि विनयादिना इत्येषमत्यन्तसारत्वमस्येति वृत्तार्थः ॥ ५ ॥

अथ निर्गुणजनोपेक्षामभिधित्सुः तत्संसर्गजन्यानर्थसार्थस्य गर्हणीयतामाह—

गरिहह कयणेगाणत्थसत्थ समत्था-सुहसयजणचारी रायमग्गं व दुग्ग ।
जणियविसयगिद्धिं पावमेत्तेहि सद्धिं, जइ महह महंतिं सव्वसंपत्तिसिद्धिं ॥ ६ ॥

व्याख्या—भोः श्राद्धाः! 'गर्हत' गुरुसमक्षमालोचनादानादिना निन्दत, कमित्याह—'अनेके' प्रभूता 'अनर्थाः' चौर्यपारदारिकत्वद्रोहपवादयोऽसदाचाराः, ततः कृताश्च तेऽनर्थाश्च (तेऽनेकानर्थाश्च) तेषा 'सार्थः' समूहस्त, कीदृश? दुःखेन गम्यते शिष्टैरिति दुर्गं, पुनः कीदृश? 'विषया' इन्द्रियार्था धनरमणीप्रभृतयस्तेषु 'गृद्धिः'—गार्ध्यं लाम्पट्यं, ततो जनितोत्पादिता विषयगृद्धिर्येन स तथा तम्, एतैर्हि प्रायो विषयासक्ति-र्जन्यते एव, अत्रोपमानमाह—'राजमार्गमिव' नगरान्तर्वर्तिमहापथमिव, क विषय इत्याह—'समस्तानि' सपूर्णानि यानि 'अशुभानि' अकल्याणानि, असुखानि वा अप्रातानि तेषां 'शतानि' प्रभूतानि [तानीत्यर्थः]

तान्येव सततातममहाराजाश्रितत्वात् 'जना' लोकाः तेषा 'चारी' सचारः तत्र, लुप्तसप्तम्येकवचन चेद पद द्रष्टव्य, यथा राजपथे सर्वेऽपि जनाः सञ्चरन्ति, तथात्रानर्थसार्थे सर्वाणि अशुभानि असुखानि च संचरन्तीत्यर्थः। किं केवलमेवानर्थसार्थ ? नेत्याह–सार्द्धं समं कैः 'पापमित्रैः' पापोपदेशककुराचारैः, तानपि गर्हतेत्यर्थः, अयमभिप्रायो–नानर्थोपदेशकानामगर्हणीयत्वेऽनर्थसार्थस्य गर्हणीयतेति भाव.। पापमित्राणा गर्हणीयत्वापदर्शनेनोपेक्षा पापकारिष्विति समर्थित भवति, तदेतदनर्थगर्हणादिक कुरुत, यदि किमित्याह–यदि चेषु भोः श्राद्धा! महताऽऽकाक्षत, "प्राकृते हि काक्षतेर्महादेशः", कीदृशीं ? 'महतीं' बृहत्तरा 'सर्वसपत्तीनां' समस्तैहिकामुष्मिकसमृद्धीना 'सिद्धिं' निष्पत्तिं यदि वाञ्छत तदाऽनर्थसार्थादिगर्हणा कुरुतेति वृत्तार्थः ॥ ६ ॥

अथ सक्षिप्य कर्त्तव्यसर्वस्व वृत्तद्वयेनोपदिशन्नाह—

किमिह सुबहुवायावित्थरेण भवाउ, जइ कहमवि चित्त तुम्ह दूरे विरत्तं।
जइ य कुसुयकित्तिं वित्थरत्तिं च कित्तिं, अभिलसह बुहाणच्छेरय संजणित्तिं ॥ ७ ॥

ता दूर मुक्कसका विरइकयमणा चत्तमित्थत्तदोसा,
साहूण पायसेवा जिणमयसवणप्पियतणखि(क्खि)त्तचित्ता।

---

१ समस्ताशुभवतजनानां चारी चम्र तस् इति अनर्थसार्थस्य राजमार्गस्य च विशेषण युक्तियुक्त प्रतिभाति, समस्यपाठस्तु चिन्त्यः।

काल घोलेह निच्च पुणरवि दुलहा धम्मसामग्गि एसा,
भुज्जो पाविज्ज जीवा कहमवि न इम नज्जए जेण सम्म ॥ ८ ॥

व्याख्या–'इह' उपदेशप्रस्तावे सुष्ठु अतिशयेन 'बहुः' प्रभूतो 'वाग्विस्तारो' वचनाडम्बरः तेन कृतेन किं प्रयोजन ? न किंचिदित्यर्थः। केवल 'भवात्' ससारात् यदि चेत् 'कथमपि' कृच्छ्रेण कर्मलाघववशात्, 'चित्तं' मनो 'युष्माक' भवता, 'दूरम्' अतिशयेन तत्त्वतो 'विरक्त' धिगनन्तदुःखनिधान–मेत संसार, कथमेतद्विच्छेदो भविष्यतीति तत्परित्यागाभिमुख सपन्नमित्येक कारण वक्ष्यमाणधर्मानुष्ठानपरायणकालव्यतिक्रमणे। तथा 'यदि च' इति चकार कारणान्तरसमुच्चयार्थ, कीर्तिमभिलषतेति सम्बन्धः, कीदृशीं ? 'कुमुदकान्तिम्' अतिनिर्मलत्वेन कैरवच्छाया 'विस्तरन्तीं' जगति प्रथमाना वाऽभिलषत वाञ्छत यद्यपि धार्मिकाणा धर्मे प्रवर्त्तमानानां कीर्त्यभिलाषो नास्ति, तथापि तेषा तस्या अवश्यभावित्वा–दभिलाषोपचार', पुनः कीदृशीं 'बुधाना' विचक्षणानाम् 'आश्चर्यं' चमत्कार जनयतीमुत्पादयन्तीं, भवति हि अवदातकर्मणः सकाशादद्भुता ख्यातिरिति, यद्येतद् द्वितीयमभिलषत,॥७॥ 'ता' इति तदा एवं काल व्यतिक्रमयतेति योग, कीदृशाः सन्तो ? 'दूरम्' अतिशयेनोन्मुक्ता प्राबल्येन त्यक्ता 'शङ्का' सशयो भिन्नधर्मजनकादिमय वा यै ते तथा, नहि सशंक क्रियमाणमनुष्ठान विवक्षितफलदायि भवति, तथा 'विरता' सवसावद्ययोगनिवृत्तौ 'कृत' न्यस्तं मनश्चित्त यै ते तथा, एवविधा एव सुश्रावका भवन्ति, तथा चोच्यते–"कइया होही सो वासरो त्ति गीयत्थगुरुसमीवम्मि। सव्वविरइ पवज्जिय विहरिस्सामी अहं जम्मि ॥१॥" तथा 'स्वकः' करणकारणानुमतिभिः

परिहृतो 'मिथ्यात्वदोषो' विपर्य्यय तद्बोध (विपर्य्यस्तबोध) कृतश्राद्धादिक्रियाविधानलक्षण दूषण यस्त तथा, नाह ...
लेशेनापि स्पृष्टमनुष्ठान सफल भवतीति विशेषणत्रयोपादानम्, एवविधाश्च सन्त एव काल व्यतिक्रमयतेति सम्बन्धः, कीदृशाश्च
सन्तः ? इत्याह–'साधूना' सुविहिताना 'पादसेवा' निरन्तर तच्चरणपर्य्युपासनम्, एतस्या एव समस्तोत्तरक्रियाकलापनिबन्धनत्वा
त्, पदान्तरापेक्षत्वेऽपि क्वचित् समास , इति साधूनामिति भिन्नपदत्वेऽपि न दोषः, तथा 'जिनमतस्य' तीर्थकरागमस्य 'श्रवणम्'
आकर्ण्णनं, 'चिन्तन' श्रुतस्य सतोऽधिगतौ पुन पुनरनुप्रेक्षण, पादसेवा च जिनमतश्रवणानुचिन्तन चेति समासः, चकारद्वि-
भाव' प्राकृतत्वात्, तेषु 'आक्षिप्तम्' आसक्त चित्त येषा ते तथा, क्वचित् श्रवणे चिन्तने चेति व्यस्तपद एव पाठः, अत्र पादसेवेति
पद लुप्तसप्तम्येकवचन द्रष्टव्यम्, इह च जिनमतश्रवणानुचिन्तनाभ्या तत्पूर्विका सम्यक्क्रियापि उपलक्ष(क्ष्य)ते, तत सादर
सपूर्ण्णसुश्रावकानुष्ठानानुष्ठातार सन्त', स्वकीय 'काल' जीवनसमयमेव व्यतिक्रमयत अतिवाहयत, 'नित्यं' सर्वदा ननु कदाचि-
देव, एव हि भवता सामग्रीलाभसाफल्य स्यादिति भावः, किमित्येवमादरनैरन्तर्याभ्यामनुष्ठाने प्रवर्त्त्यत इत्याह–'पुनरपि' एतज्ज-
न्मानन्तर भूयोऽपि 'दुर्लभा' दुःप्रापा 'धर्मसामग्री' विशुद्धपरिपूर्णसदनुष्ठानकारणसामग्र्यभाव. एवेति, मानुष्यादिधर्मश्रवणश्र-
द्धानपर्य्यन्ता, अयमभिप्रायो–यदि हि सप्रति एषा लब्धा सदनुष्ठानेन सफलीक्रियते, तदा न भूयोऽपि अस्या लाभ. सभाव्यते,
तथा चोक्तमुपदेशमालायाम्–"लद्धिल्लियं च बोहिं अकरेंतो अणागयं च पत्थेंतो। अण्णिंदाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ॥१॥"
अन्यत्रापि उक्तम्–"धर्मसाधनविधे समग्रता हारिता क्व नु पुनर्मिलिष्यति। किं मिलन्ति पुरुषप्रयत्नतः सूक्ष्मरेणुकणिका रयो-
द्धताः ॥२॥" इति ननु यथा एकदा प्राप्ता तथा काकतालीयन्यायेनापि कदाचित् प्राप्स्यत इत्याह–'भूयः' पुनरपि ...

काल वोलेह निश्च पुणरवि दुलहा धम्मसामग्गि एसा,
भुज्जो पाविज्ज जीवा कहमवि न इम नज्जए जेण सम्म ॥ ८ ॥

व्याख्या–'इह' उपदेशप्रस्तावे सुष्ठु अतिशयेन 'बहुः' प्रभूतो 'वाग्विस्तारो' वचनाडम्बरः तेन कृतेन किं प्रयोजन ? न किंचिदित्यर्थः। केवलं 'भयात्' संसारात् यदि चेत् 'कथमपि' कृच्छ्रेण कर्मलाघववशात्, 'चित्तं' मनो 'युष्माकं' भवता, 'दूरम्' अतिशयेन तत्त्वतो 'विरक्त' विगनन्तदुःखनिधान–मेत संसार, कथमेतद्विच्छेदो भविष्यतीति तत्परित्यागाभिमुख सपन्नमित्येक कारण वक्ष्यमाणधर्मानुष्ठानपरायणकालव्यतिक्रमणे। तथा 'यदि च' इति चकारः कारणान्तरसमुच्चयार्थः, कीर्तिमभिलषतेति सम्बन्ध, कीदृशीं ? 'कुमुदकान्तिम्' अतिनिर्मलत्वेन कैरवच्छाया 'विस्तरन्तीं' जगति प्रथमाना याऽभिलषत वाञ्छत यद्यपि धार्मिकाणा धर्मे प्रवर्त्तमानानां कीर्त्यभिलाषो नास्ति, तथापि तेषां तस्या अवश्यंभावित्वा–दभिलाषोपचार, पुनः कीदृशीं 'बुधानां' विचक्षणानाम् 'आश्चर्यं' चमत्कार जनयतीमुत्पादयन्तीं, भवति हि अवदातकर्मणः सकाशादद्भुता ख्यातिरिति, यद्येतद् द्वितीयमभिलषत,॥७॥ 'ता' इति तदा एव काल व्यतिक्रमयतेति योग, कीदृशा सन्तो ? 'दूरम्' अतिशयेनोन्मुक्ता प्राबल्येन त्यक्ता 'शङ्का' संशयो भिन्नधर्मजनकादिभय वा यैः ते तथा, नहि सशङ्क क्रियमाणमनुष्ठान विवक्षितफलदायि भवति, तथा 'विरतौ' सर्वसावद्ययोगनिवृत्तौ 'कृत' न्यस्त मनश्चित्त ये ते तथा, एवंविधा एव सुश्रावका भवन्ति, तथा चोच्यते–"कइया होही सो वासरो त्ति गीयत्थगुरुसमीवम्मि। सव्वविरइ पवज्जिय विहरिस्सामी अहं जम्मि ॥१॥" तथा 'त्यक्तः' करणकारणानुमतिभिः

किर मुणियजिणमया वि हु अगीकयसरिसधम्ममग्गा वि। पायमइसकिलिट्ठा धम्मत्थी वित्थ दीसंति २

व्याख्या–धर्मार्थिनोऽपि एव प्रायोऽत्र दृश्यन्ते इति सम्बन्धः, केन हेतुना ? इत्यत्र हेतुचतुष्टयमाह–'कालस्य' दुःषमासमय-
लक्षणस्य 'अतिक्लिष्टत्वेन' अत्यन्तक्लेशोत्पत्तिनिमित्तत्वेन, अन्यथा हि कालस्याजीवत्वेन क्लेशस्य मानसिकदोषविशेषत्वेन तत्रा-
समयात् क्लिष्टस्यानुपपत्ते , ततो व्रीहीन् वर्षति पर्जन्य इतिवत् निमित्तत्वेन क्लिष्टत्वोपचारः, तथा च क्लिष्टकालसम्बन्धात् सुग-
न्धिकुसुमसंपर्कात् तिलतैलगन्धवत् धार्मिकजनानामपि क्लिष्टत्व, तथा 'अतिशेषा' अतिशया अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञान-
लक्षणाः तद्योगात् पुरुषा अपि अतिशेषाः, ततश्चातिशेषाश्च ते पुरुषाश्चावधिज्ञानिप्रभृतय तेषां विरहोऽभावः तेन, यदि हि
क्वापि अतिशयिनः स्यु तदा धार्मिकान् सबोध्य तेषां क्लिष्टत्वमपसारयेरन्नपि, तथाऽयोग्यत्वात् तथाविधभव्यत्वपरिपाका-
भावेन क्लिष्टसाध्यधर्मानुचिततया–जीवानामिति सम्बन्धः, तत् किं सर्वेषामपि ? नेत्याह–'प्रायो' बाहुल्येन, यतः साम्प्रतमपि
केचिदक्लिष्टचित्ता दृश्यन्ते एव, तथा 'गुरूणि' बहुकालवेद्यस्थितिकानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि येषा ते तथा, तेषां भाव-
स्तत्त्वं तेन, चः समुच्चये, नहि लघुकर्मणामेवमत्यन्तक्लिष्टत्वसंभवः, जीवाना सामान्येन प्रायः समस्तप्राणिनामिति ॥ १ ॥
एतस्माद्धेतुचतुष्टयात् कीदृशा' सन्तः ते क्लिष्टा भवन्ति ? इत्याह–किरेत्यादि, 'किलेति' अलीके 'ज्ञातजिनमता' अपि वि-
दिततीर्थकृच्छासना अपि, अपिर्विस्मये, नहि सम्यग्विदितसिद्धान्ततत्त्वाना–मेव क्लेशसभव इति, किलेति अलीक इत्युक्त,
'हु' पादपूरणे, तथा 'अङ्गीकृत ' अभ्युपगतोऽसदृशः शेषशाक्यादिमार्गेभ्योऽतिशुद्धतया विलक्षणो 'धर्ममार्गः' सुविहित-

न्तर 'प्राप्नुयुः'–लभेरन्, 'जीवाः' प्राणिनः 'कथमपि' केनापि प्रकारेण काकतालीयादिनापि, नेदं सामग्रीलाभरूपं वस्तु लप्स्यत इत्यवबुध्यते, येन कारणेन सम्यग् यथावस्थितत्वेन, काकाक्षिगोलकन्यायेन कथमपीति पदमिहापि सबध्यते, कथमपि अतीन्द्रियप्रवृत्त्याभावेन नेद निश्चीयते, यदुत अवश्य लप्स्यत एव, तस्माल्लब्धा सामग्री सफलतां प्रापणीयेत्युपदेशसर्व स्वमिति, अत्र च कुलके सप्तसु वृत्तेषु मालिनीच्छन्दो अष्टमे च स्रग्धरेति वृत्तार्थः ॥ ८ ॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां द्वादशकुलकवृत्तौ एकादशकुलकविवरणं समाप्तमिति ॥ ११ ॥

अथ द्वादश कुलकम् ।

एकादशे हि कुलके उपदेशसर्वस्व–मभ्यधायि, द्वादशे तु पर्य्यन्तोपदेशकुलकं, तत्र पर्य्यन्तोपदेश इति कः शब्दार्थः ? उच्यते –सर्वेषा लेखोपदेशाना पर्य्यन्ते वर्त्तमानत्वात् पर्य्यन्तोपदेशो नैतस्मादुपदेशा–दन्यो लेखोपदेशो दत्त इति, अथवा एकादशसु कुलकेषु गुरुशुश्रूषादेवपूजाद्युपदेशा प्रतिपादिताः तेऽपि सांप्रतिकप्रभूतसाध्वाभासोपदेशप्रवृत्त्यादिदर्शनेन श्राद्धाना सम्यग् न निर्वहन्तीति तत्स्वरूपपरिज्ञान तद्वर्जन च सर्वत्र तात्पर्य्यमुपदेशाना पर्य्यन्तस्तेषा तेन निर्वाहादिति वा पर्य्यन्तोपदेशः, तत्प्रतिपादक कुलकमपि पर्य्यन्तोपदेशकुलकमिति, अत्रापि प्रथम तावत्सामान्योक्त्या तेषामेव स्वरूप गाथाद्वयेनाह—

कालस्स मइकिलट्ठत्तणेण अइसेसपुरिसविरहेण । पायमजुग्गत्तणेणं गुरुकम्मत्तेण य जीयाण ॥ १ ॥

किर मुणियजिणमया वि हु अगीकयसरिसधम्ममग्गा वि। पायमइसकिलेट्ठा धम्मत्थी वित्थ दीसंति २

व्याख्या–धर्मार्थिनोऽपि एव प्रायोऽत्र दृश्यन्ते इति सम्बन्ध, केन हेतुना? इत्यत्र हेतुचतुष्टयमाह–'कालस्य' दुःषमासमयलक्षणस्य 'अतिक्लिष्टत्वेन' अत्यन्तक्लेशोत्पत्तिनिमित्तत्वेन, अन्यथा हि कालस्याजीवत्वेन क्लेशस्य मानसिकदोषविशेषत्वेन तत्रासभवात् क्लिष्टत्वानुपपत्ते, ततो व्रीहीन् वर्षति पर्जन्य इतिवत् निमित्तत्वेन क्लिष्टत्वोपचारः, तथा च क्लिष्टकालसम्बन्धात् सुगन्धिकुसुमसंपर्कात् तिलसौगन्ध्यवत् धार्मिकजनानामपि क्लिष्टत्व, तथा 'अतिशेषा' अतिशया अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानलक्षणा तद्योगात् पुरुषा अपि अतिशेषाः, ततश्चातिशेषाश्च ते पुरुषाश्चावधिज्ञानिप्रभृतय. तेषा विरहोऽभावः तेन, यदि हि क्वापि अतिशयिनः स्युः तदा धार्मिकान् सबोध्य तेषां क्लिष्टत्वमपसारयेरन्नपि, तथाऽयोग्यत्वात् तथाविधभव्यत्वपरिपाकाभावेन क्लिष्टसाध्यधर्मानुचितत्वा–ज्जीवानामिति सम्बन्धः, तत् किं सर्वेषामपि? नेत्याह–'प्रायो' बाहुल्येन, यतः साम्प्रतमपि केचिदक्लिष्टचित्ता दृश्यन्ते एव, तथा 'गुरूणि' बहुकालवेद्यस्थितिकानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि येषां ते तथा, तेषां भावस्तत्त्व तेन, चः समुच्चये, नहि लघुकर्मणामेवमत्यन्तक्लिष्टत्वसभवः, जीवाना सामान्येन प्रायः समस्तप्राणिनामिति ॥ १ ॥ एतस्माच्च हेतुचतुष्टयात् कीदृशाः सन्तः ते क्लिष्टा भवन्ति? इत्याह–किरेत्यादि, 'किलेति' अलीके 'ज्ञातजिनमता' अपि विदिततीर्थकृच्छासना अपि, अपिर्विस्मये, नहि सम्यग्विदितसिद्धान्ततत्त्वाना–मेव क्लेशसभव इति, किलेति अलीक इत्युक्त, 'हु' पादपूरणे, तथा 'अङ्गीकृतः' अभ्युपगतोऽसदृश शेषशाक्यादिमार्गेभ्योऽतिशुद्धतया विलक्षणो 'धर्ममार्गः' सुविहित-

पतित्यलक्षणो यैस्ते तथा, अपिरत्रापि विस्मये एव, नहि एवंविधानामत्यन्तसङ्क्लेशः सम्भाव्यत इति, क एवंविधा ? इत्याह—'सङ्क्लिष्टा' 'धर्मार्थिनोऽपि' गृहवासपरित्यागेन साधुधर्मानुपालनाकाङ्क्षिणोऽपि, आस्तां तदितरे, परमीदृशा अप्यतिशयेन याद 'सङ्क्लिष्टा' परगुणव्याघाताद्यनुचिन्तका, अत्र जगति प्रवचने वा दृश्यन्तेऽवलोक्यन्ते, प्रायो बाहुल्येन न तु सर्वेऽपि, तथा सति दुःप्र सभान्तचरणवचनव्याघातापत्तेः इति गाथाद्वयार्थः ॥ २ ॥

अथातिसङ्क्लिष्टाना चेष्टितमाह—

ते किंचि कहिंचि कसायविसलव धरिय नियमणे गूढ। दरिसंति तव्वियारे अप्परिणयसमयअमयरसा ३

व्याख्या—'ते' पूर्वोपदर्शिता अतिसंक्लिष्टचित्ताः साधवः, कषायविषलवविकारान् (लव) दर्शयन्तीति सम्बन्धः, किं कृत्वा ? धृत्वाऽवस्थाप्य, किमित्याह—'कषायाः' क्रोधादयः त एव मारणनिबन्धनत्वात् 'विष' गरल, तस्य 'लव' लेशं, केत्याह—'नि-जमनसि' आत्मीयचित्ते, कथं धृत्वा ? 'गूढ' मुग्धजनालक्ष्यत्वात् गुप्तं, किंरूप तदित्याह, 'किंचिदिति' नपुंसकत्व प्राकृत-त्वात्, तेन कमपि क्रोधादिष्वन्यतम, तथा कथमपि केनापि प्रकारेण, कचित् सुविहितानामपि पूजादर्शनख्यातिश्रवणा-दिनेत्यर्थ । चित्तधृतकषायविषाः किं कुर्वन्तीत्याह—'दर्शयन्ति' बहिरपि प्रकाशयन्ति, किमि(कानि)त्याह—(तस्य) कषायविष-लवस्य 'विकारा' तद्गुणपुष्टवचनपरिभवकलहादयः तान्, कीदृशाः सन्तः ? इत्याह—'समयः' कषायकटुविपाकदर्शकः सिद्धा-न्तः, स एवाजरामरत्वहेतुत्वात् अमृतरसः पीयूषनिर्यासस्ततोऽपरिणतोऽव्याप्तिभावेनाजीर्णः समयामृतरसो येषां ते तथा,

द्विर्भावः प्राकृतत्वात्, अयमभिप्रायो–यथा केचिद् भक्षितालक्ष्यविषा असंपन्नतत्प्रतिकारहेत्वमृतास्वादनाः तद्विकारान् मूर्च्छादीन् बहिरुपदर्शयन्ति, तथा एतेऽपीति गाथार्थः ॥ ३ ॥

कषायचतुष्टयस्यापि प्रत्येकं विकारानुपदिदर्शयिषुः प्रथमं तावन्मानविकारं गाथाद्वयेनाह–

केइ अपुट्ठा पुट्ठा पुरओ तव्विहजणस्स पयडंति । अन्नपसंगेण च्चिय परपरिभवमत्तउक्करिसं ॥ ४ ॥
गुरुमवि गुणमगणंता परस्स दोसं लहुं ति पयडंता । अन्नोन्नममत्त(न्न)ता जणयति बहूण मयि(इ)मोहं ५

व्याख्या–'केचित्' तावत् सङ्क्लिष्टचित्ता परेण श्राद्धादिना, 'पृष्टाः' 'कीदृशाः साधवो विशेषेणाराध्या भवन्तीति' प्रश्निता 'अपृष्टा वा' एवमप्रश्निताः, वाशब्दो विकल्पार्थोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, परपरिभव–मात्मोत्कर्षं च प्रकटयन्तीति योगः, क्व कस्य च? इत्याह–पुरतोऽग्रतस्तद्विधजनस्येति तस्यैव भगवद्दर्शनमात्रं प्रमाणमित्येवंरूपा मुग्धोचिता विधा प्रकारो यस्य स तद्विधः, स चासौ जनश्च श्राद्धादिलोकश्च तद्विधजनः तस्याग्रे, 'प्रकटयन्ति' प्रकाशयन्ति, किं किमित्याह–परेषां सुविहितसाधूनां 'परिभवं' तिरस्कारं किमेभिरित्येवंरूपं लाघवमित्यर्थः । तथा 'आत्मनः' स्वस्योत्कर्षं वयमेवाराध्या इत्येवंरूपं गौरवमित्यर्थः । अत्र विसन्धिः प्राकृतत्वात्, किं सक्षादेव नेत्याह–अन्यस्य कस्यापि अपरस्य श्रावकादेः प्रसङ्गेनैव प्रसङ्गागततद्वर्णनव्याजेनैव, न तु साक्षात्, अयमभिप्रायः–क्वचित् कश्चित् कंचन श्रावकं प्रशंसन्नेवमाह–धन्योऽसौ देवदत्तश्रावको यस्यानवरतं साधुप्रशंसापरायणस्य दिनान्यतिक्रामन्ति, तथाहि–"ये साधवः प्रतिदिनं प्रचरन्ति चारुचारित्र-

यतित्यलक्षणो येस्ते तथा, अपिरत्रापि विस्मये एव, नहि एवंविधानामत्यन्तसंक्लेश सभाव्यत इति, क एवंविधाः ? इत्याह–'धर्मार्थिनोऽपि' गृहवासपरित्यागेन साधुधर्मानुपालनाकाङ्क्षिणोऽपि, आस्ता तदितरे, परमीदृशा अप्यतिशयेन बाढ 'सक्लिष्टा' परगुणव्यापाताद्यनुचिन्तका, अत्र जगति प्रवचने वा दृश्यन्तेऽवलोक्यन्ते, प्रायो बाहुल्येन न तु सर्वेऽपि, तथा सति दुःप्रसभान्तचरणवचनव्याघातापत्तेः इति गाथाद्वयार्थः ॥ २ ॥

अथातिसंक्लिष्टाना चेष्टितमाह—

ते किंचि कहिंचि कसायविसलव धरिय नियमणे गूढ। दरिसंति तव्वियारे अप्परिणयसमयअमयरसा ३

व्याख्या–'ते' पूर्वोपदर्शिता अतिसक्लिष्टचित्ताः साधव, कषायविषलवविकारान् (लवं) दर्शयन्तीति सम्बन्धः, किं कृत्वा ? धृत्वाऽवस्थाप्य, किमित्याह–'कषायाः' क्रोधादयः त एव मारणनिबन्धनत्वाद् 'विष' गरल, तस्य 'लव' लेश, केत्याह–'निजमनसि' आत्मीयचित्ते, कथ धृत्वा ? 'गूढ' मुग्धजनालक्ष्यत्वाद् गुप्तं, किंरूप तदित्याह, 'किंचिदिति' नपुसकत्व प्राकृतत्वात्, तेन कमपि क्रोधादिष्वन्यतम, तथा कथमपि केनापि प्रकारेण, क्वचित् सुविहितानामपि पूजादर्शनस्यातिश्रवणादिनेत्यर्थः। चित्तधृतकषायविषाः किं कुर्वन्तीत्याह–'दर्शयन्ति' बहिरपि प्रकाशयन्ति, किमि(कानि)त्याह–(तस्य)कषायविषलवस्य 'विकारा' तद्रुत्थदुष्टवचनपरिभवकलहादयः तान्, कीदृशाः सन्तः ? इत्याह–'समयः' कषायकटुविपाकदर्शक सिद्धान्त, स एवाजरामरत्वहेतुत्वात् अमृतरस पीयूषनिर्यासस्ततोऽपरिणतोऽज्ञाजिभावेनाजीर्णः समयामृतरसो येषां ते तथा,

द्विर्भाव प्राकृतत्वात्, अयमभिप्रायो–यथा केचिद् भक्षितालक्ष्यविषा असपन्नतत्प्रतिकारहेत्वमृतास्वादना तद्भावविकारान् मूर्च्छादीन् बहिरुपदर्शयन्ति, तथा एतेऽपीति गाथार्थः ॥ ३ ॥

कषायचतुष्टयस्यापि प्रत्येक विकारानुपदिदर्शयिषु प्रथमं तावन्मानविकार गाथाद्वयेनाह–

केइ अपुट्ठा पुट्ठा पुरओ तव्विहजणस्स पयडंति । अन्नपसंगेण चिय परपरिभवमत्तउक्करिसं ॥ ४ ॥
गुरुमवि गुणमगणंता परस्स दोसं लहुं ति पयडंता । अन्नोन्नममत्त(त्तं)ता जणयंति वहूण मयि(इ)मोहं ५

व्याख्या–'केचित्' तावत् सक्लिष्टचित्ताः परेण श्राद्धादिना, 'पृष्टाः' 'कीदृशाः साधवो विशेषेणाराध्या भवन्तीति' प्रश्निता 'अपृष्टा वा' एवमप्रश्निताः, वाशब्दो विकल्पार्थोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, परपरिभव–मात्मोत्कर्षं च प्रकटयन्तीति योग, क्व कस्य च? इत्याह–पुरतोऽग्रतस्तद्विधजनस्येति तस्येव भगवद्दर्शनमात्र प्रमाणमित्येवरूपा मुग्धोचिता विधा प्रकारो यस्य स तद्विधः, स चासौ जनश्च श्राद्धादिलोकश्च तद्विधजनः तस्याग्रे, 'प्रकटयन्ति' प्रकाशयन्ति, किं किमित्याह–परेषा सुविहितसाधूना 'परिभव' तिरस्कार किमेभिरित्येवरूप लाघवमित्यर्थः । तथा 'आत्मन' स्वस्योत्कर्षं वयमेवाराध्या इत्येवरूप गौरवमित्यर्थ । अत्र विसन्धिः प्राकृतत्वात्, किं सक्षादेव नेत्याह–अन्यस्य कस्यापि अपरस्य श्रावकादे' प्रसङ्गेनैव प्रसङ्गागततद्वर्णनव्याजेनैव, न तु साक्षात्, अयमभिप्रायः–क्वचित् कश्चित् कचन श्रावक प्रशसन्नेवमाह–धन्योऽसौ देवदत्तश्रावको यस्यानवरत साधुप्रशसापरायणस्य दिनान्यतिक्रामन्ति, तथाहि–"ये साधवः प्रतिदिन प्रचरन्ति चारुचारित्र-

केलिसदने क्षितिपा इवोच्चैः । धन्या जयन्ति जगति प्रथितप्रभावा–स्ते दर्शनेन्दुहतपापतमःप्रचाराः ॥ २ ॥ ये तु भवं सुकृतकन्दपयोदकल्प वन्दन्त एव जिनभूरिवरानुरागात् । कुर्वन्ति जैनसदनस्य समस्तचिन्ता ते सर्वतोऽपि भुवि धन्यतमाः पविघा ॥ २ ॥ अत्र हि श्रावकप्रशंसाव्याजेनात्मनो गौरव सुविहिताना चार्थतो लाघव प्रकाशित कैश्चिच्चैत्यवासिभिरिति, ॥४॥ तथा जनयन्ति बहूनां मतिमोहमिति सम्बन्ध , 'गुरुमपि' पञ्चविंशतिभावनोपेतविशुद्धाखण्डचारित्रानुपालनलक्षण महान्तमपि, 'परस्य' सुसाधुवर्गस्य सम्बन्धिनं (गुणं) धर्मविशेषमगणयन्तोऽसत्त्वेनाननुमन्यमानाः, एतदपि परगुणाननुमननमत्सरविकारविशेष एष, न हि आत्मगुणबहुमान–मन्तरेण परगुणाघमननमिति भावः, तथा 'दोषं' दूषणं 'लघुम्' अल्पमपि यदापि मुखचरणप्रक्षालनमप्राप्तेऽपि प्रावृट्काले कदाचित् वस्त्रधावनप्रभृतिकं 'प्रकटयन्तो' जने बृहच्छब्देन प्रकाशयन्तः, तथा 'अन्योन्य' परस्परममन्यमाना ये पूर्वोक्ता आत्मबहुमानिनो मध्यस्थात्ममानिनश्च ते शिथिलाचारान् न मन्यन्ते, शिथिलाचाराः तु महामत्सरेण तान् न मन्यन्ते इत्येव परस्परमननुमननेन 'बहूनां' भद्राल्पभाद्राना प्रभूतानां 'जनयन्ति' उत्पादयन्ति 'मतिमोहं' बुद्धिविपर्यास, किमेते आराध्या अन्ये वा न वा केचन इत्येवं सुसाधुष्वनाश्वासमिति मानविकारोपदर्शन–मिति गाथाद्वयार्थः ॥ ५ ॥

अथ मायाविषकृतविकारमाह—

अवरे निषडिपहाणा पयडिय वेसासिप सयं रूव । सुहलुद्ध मुद्धजणवचणेण कप्पति नियवित्तिं ॥ ६ ॥

व्याख्या—'अपरे' अन्ये केचित् साध्वाभासाः, 'निकृतिप्रधानाः' परवञ्चनारूपमायापरायणा स्व(निज)वृत्तिं कल्प(स्पय)-
न्तीति योग, केन ? मुग्धजनवञ्चनेन मूर्खप्रायश्रद्धालुलोकप्रतारणेन, किं कृत्वा ? 'प्रकटय्य' बहिः प्रकाश्य, किं ? रूपं स्वरूप
नेपथ्यलक्षण, कीदृश ? विश्वासः परविश्रम्भण स एव प्रयोजनमस्येति "क्रीतादित्वात्" इकणि वैश्वासिकमिति, 'क्षणं' क्षणमात्र
स्थोकफलमित्यर्थः। कीदृशः सन्तः ? 'सुखलुब्धा' इति लुप्तप्रथमाबहुवचनमिद पद, स्वशरीरसौख्यापादनमात्रलम्पटा, सर्व-
थापि न धर्मस्पृहयालवः, किं कुर्वन्तीत्याह—'निजवृत्तिं' स्वकीयवर्त्तन स्वजीवनोपाय 'कल्पयन्ति' विरचयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः।
अयमभिप्रायो—गृहस्थेषु पश्यत्सु मुखे मुखवस्त्रिकादानपूर्वक प्रमार्जनो बहिर्भूम्यादिगमने पद पदमीर्यापथशोधनं परमाद-
रेण, येन श्रद्धालुना तेषु साधुत्वविश्वासः सपद्यते, ततस्तेभ्यो यथेष्टं वृत्तिलाभ इति मायारूपकषायविषविकारोऽय, यतो
गृहस्थदृष्टिवञ्चने पुनरुच्छृङ्खलतयैव प्रवृत्तेरिति गाथार्थः ॥ ६ ॥

अथ क्रोधविषविकारमाह—

अवगणियनिजकज्जा, लज्जामज्जायवज्जिया अन्ने । कलहिंति मिहो बहुविह—बाहिरवत्थूण वि कएण ७

व्याख्या—अन्ये कलहायन्त इति योगः, कीदृशाः सन्तो ? 'अवगणितम्' अवधीरितं 'निजम्' आत्मीय 'कार्यं' क्षान्त्यादि-
दशविधधर्मप्रतिपालनरूप प्रयोजन यैस्ते तथा, तथा 'लज्जा' कलहायमानाना लोकेभ्यस्त्रपा, 'मर्य्यादा' आगमगुर्वाद्युपद-
र्शितकार्यव्यवस्था, ततो लज्जामर्य्यादाभ्या 'वर्जिताः' परित्यक्ताः, निर्लज्जा निर्मर्य्यादा इत्यर्थः, 'अन्ये' अपरे साध्वाभासाः,

केलितल्ने चितिपा इयोर्धः । धन्या जयन्ति जगति प्रथितप्रभावा—स्ते दर्शनेन्दुहतपापतमःप्रचाराः ॥ १ ॥ ये तु व्रतसुक्रतकल्पपयोदकाल तन्वन्त एव जिनभूरितरानुरागात् । कुर्वन्ति जैनसदनस्य समस्तचिन्ता ते सर्वतोऽपि भुवि धन्यतमाः पवित्रा ॥ २ ॥ अत्र हि श्रावकप्रशंसाव्याजेनात्मनो गौरव सुविहितानां चापेतो लाघवं प्रकाशितं कैश्चिच्चैत्यवासिभिरिति, ॥४॥ तथा जनयन्ति बहूना मतिमोहमिति सम्बन्धः, 'गुरुमपि' पञ्चविंशतिभावनोपेतविशुद्धाखण्डचारित्रानुपालनलक्षण महात्त्वमपि, 'परस्य' सुसाधुवर्गस्य सम्बन्धिनं (गुण) धर्मविशेषमगणयन्तोऽस्तित्वेनाननुमन्यमानाः, एतदपि परगुणाननुमननमहंकारविकारविशेष एष, न हि आत्मगुणबहुमान—मन्तरेण परगुणाननमननमिति भावः, तथा 'दोषं' दूषणं 'लघुम्' अल्पमपि पदाधिन्मुखचरणप्रक्षालनमप्राप्तेऽपि प्रावृट्काले कदाचिद् वस्त्रधावनप्रभृतिकं 'प्रकटयन्तो' जने बृहत्त्वेन प्रकाशयन्तः, तथा 'अन्योन्यं' परस्परममन्यमाना ये पूर्वोक्ता आत्मबहुमानिनो मध्यस्थात्ममानिनश्च ते शिथिलाचारान् न मन्यन्ते, शिथिलाचाराः तु महामत्सरेण तान् न मन्यन्ते इत्येवं परस्परमननुमननेन 'बहूनां' अज्ञाल्पमाग्यानां प्रभूतानां 'जनयन्ति' उत्पादयन्ति 'मतिमोहं' बुद्धिविपर्यास, किमेते आराध्या अन्ये वा न वा केचन इत्येवं सुसाधुष्वनाश्वासमिति मानविकारोपदर्शन—मिति गाथाद्वयार्थः ॥ ५ ॥

अथ मायाविषकृतविकारमाह—

अवरे नियरिपहाणा पयडिय वेसासिय स्वणं रूव । सुद्धद्ध मुद्धजणवंचणेण कप्पंति नियवित्तिं ॥ ६ ॥

व्याख्या–'अपरे' अन्ये केचित् साध्वाभासाः, 'निकृतिप्रधाना' परवञ्चनारूपमायापरायणा स्व(निज)वृत्तिं कल्प(ल्पय)न्तीति योगः,केन ? मुग्धजनवञ्चनेन मूर्खप्रायश्रद्धालुलोकप्रतारणेन, किं कृत्वा ? 'प्रकटय्य' बहिः प्रकाश्य, किं ? रूपं स्वरूपं नेपथ्यलक्षणं, कीदृश ? विश्वासः परविश्रम्भणं स एव प्रयोजनमस्येति "क्रीतादित्वात्" ठकणि वैश्वासिकमिति, 'क्षणं' क्षणमात्रं स्तोककालमित्यर्थः । कीदृशः सन्त ? 'सुखलुब्धा' इति लुप्तप्रथमाबहुवचनमिदं पदं, स्वशरीरसौख्यापादनमात्रलम्पटाः, सर्वथापि न धर्मस्पृहयालव , किं कुर्वन्तीत्याह–'निजवृत्तिं' स्वकीयवर्त्तनं स्वजीवनोपायं 'कल्पयन्ति' विरचयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः । अयमभिप्रायो–गृहस्थेषु पश्यत्सु मुखे मुखवस्त्रिकादानपूर्वकं पथालापो बहिर्भूम्यादिगमने पदं पदमीर्यापथशोधनं परमादरेण, येन श्रद्धालूनां तेषु साधुत्वविश्वासः संपद्यते, ततस्तेभ्यो यथेच्छं वृत्तिलाभ इति मायारूपकषायविषविकारोऽयं, यतो गृहस्थदृष्टिवञ्चने पुनरुच्छृंखलतयैव प्रवृत्तेरिति गाथार्थः ॥ ६ ॥

अथ क्रोधविषविकारमाह—

अवगणियनिजकज्जा, लज्जामज्जायवज्जिया अन्ने । कलहिंति मिहो बहुविह–बाहिरवत्थूण वि कएण ७

व्याख्या–अन्ये कलहायन्त इति योगः, कीदृशाः सन्तो ? 'अवगणितम्' अवधीरितं 'निजम्' आत्मीयं 'कार्यं' क्षान्त्यादिदशविधधर्मप्रतिपालनरूपं प्रयोजनं यैस्ते तथा, तथा 'लज्जा' कलहायमानानां लोकेभ्यस्त्रपा, 'मर्य्यादा' आगमगुर्वाद्युपदर्शितकार्यव्यवस्था, ततो लज्जामर्य्यादाभ्यां 'वर्जिताः' परित्यक्ताः, निर्लज्जा निर्मर्य्यादा इत्यर्थः, 'अन्ये' अपरे साध्वाभासाः,

पिं कुर्वन्तीत्याह—'कलहायन्ते' निरन्तर लोकसमक्ष वाग्युद्धमारभन्ते, 'मिथः' परस्पर साध्वन्तरैरेव सहेत्यर्थः, किमर्थमित्याह—(बहुविधानां अनेकप्रकाराणा) बाह्यवस्तूनां पुस्तकवस्त्रश्रावकादिपदार्थानामपि कृते निमित्तमित्यर्थ, अपिर्विस्मये, किलैतदर्थं को विवेकी ज्ञातसर्वानित्यत्वस्वरूपः कलहायत इति भावः, अयमभिप्रायो—यदि हि तेषा कश्चित् क्षान्त्यादिधर्मो मनसि निविशेत लज्जामर्यादे स्यातां, तदा नैतत् कुर्युरिति गाथार्थः ॥ ७ ॥

अथ लोभविषविकार गाथाद्वयेनाह—

अन्ने दक्खिन्नेण वि(व), सच्छदमईए अहव जडयाए। आजीवियाभयेण वि, बहुजणायरणओ वावि ८
गारवतिगोवरुद्धा, लुद्धा मुद्धाण जुगपहाण त्ति। अप्पाण पयडिंता विवरीय बिंति समयत्थ ॥ ९ ॥

व्याख्या—'अपरे' अन्ये विपरीत समयार्थं वदन्तीति योगः, किं कुर्वाणाः? इत्याह—आत्मान 'प्रकटयन्त' प्रकाशयन्तः, कथमित्याह—'युग' वर्तमान कालः तत्र शेषाचार्याद्यपेक्षया प्रभूतागमत्वेन 'प्रधानाः' श्रेष्ठा युगप्रधानाः, वयं संप्रतियुगप्रधाना इत्येव 'मुग्धानाम्' अविचारकश्रावकाणां पुरत इति शेषः, वस्तुवृत्त्या तु कीदृशाः ते इत्याह—'गौरवाणि' आत्मनो गुरुत्वाभिमानकारीणि ऋद्धिरससातलक्षणानि तेषा त्रिक त्रिसङ्ख्यत्वं तेनोपरुद्धा व्याप्ता, तथा 'लुब्धा' वस्त्रपात्राद्यन्नपानादिषु सातिशयलोभवन्तो, न हि एवंविधाः कदाचिद् युगप्रधाना भवन्ति, तेषामितरासाधारणविशिष्टगुणयोगित्वेन तीर्थकृत्सा दृश्येन सिद्धान्तेऽभिधानात्, तथा चोक्त महानिशीथे—"इत्थं आयरियाणं पणपन्नं हुंति कोडिलक्खाउ। कोडि सहस्से

कोडीसए य तह पत्तिए चेव ॥ १ ॥ एएसिं मज्झाओ एगे निविडइ गुणगणाइण्णे । सव्वुत्तमभंगेण तित्थयरस्साणुसरिसगुरू ॥ २ ॥ दुप्पसहो जा साहू होहिंति जुगप्पहाणआयरिया । अज्जसुहम्मप्पभिई चउरहिया दुन्नि सहस्सा ॥ ३ ॥" एते तु आत्मनि निर्गुणेऽपि युगप्रधानत्वमारोप्य 'विपरीत' विपर्य्यस्तम् अन्यथारूप–मुत्सूत्रमित्यर्थः, 'ब्रुवते' व्याख्यानयन्ति, सूत्रा(समया)र्थ–मागमाभिधेय, कः किमस्मान् प्रति वक्ष्यतीत्यहङ्कारेणेत्यर्थः ॥ केन केन हेतुना विपरीत भाषन्त इत्याह–'दाक्षिण्येन' शिथिलाचारसाधूनामन्नपानादिदातृश्राद्धादीनां वोपरोधेन, वाशब्दो वक्ष्यमाणहेत्वन्तरापेक्षया विकल्पार्थः, तथा 'स्वच्छन्दमत्या वा' असद्व्याख्याते हि पदार्थे कः कथं वा विप्रतिपत्स्येतेत्येव स्वेच्छाचारबुद्ध्या वा, 'अप्रसारितभुत्वयत्रिकया द्वादशावर्त्तवन्दनकवत्, वाशब्दोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, 'अथवेति' विकल्पार्थः, तेन 'जडतया वा' मौर्ख्येण वा, अज्ञा हि विपर्य्यस्तं व्याचक्षत एव, यथा शौचादिकं विनापि जिनप्रतिमा पूज्यन्ते एव, आजीविका जीवनोपायः ततो भयं तद्व्यवच्छेदत्रासः तेन वा यथा लिङ्गमात्रधारिणामपि सघान्तर्भावोऽन्यथा हि एतद्भक्तोपासका नास्मान् प्रति जागरिष्यन्तीति, 'बहुजनाचरणतो वा' प्रभूतपूर्वजलोकाचरितत्वेन वा, अन्यदर्शनिनामपि प्रणामवत्, तदेव दाक्षिण्यादिहेतुपञ्चकेनापि ये सूत्रोत्तीर्ण्णं भाषन्ते ते कथं युगप्रधानाः, तथा चोच्यते–"नाणदसणसजुत्तो खेत्तकालाणुसारओ । चरित्ते वट्टमाणो जो सुद्धधम्मस्स देसओ ॥ १ ॥ पासत्थाईभयं जस्स माणसे नत्थि सव्वहा । सव्वविज्ञाण तत्तण्णू खमाइगुणसजुओ ॥ २ ॥ पुरओ जस्स नसस्स अओ होज्जा वि वाइणो । भवे जुगप्पहाणो सो सव्वसोक्खकरो गुरू ॥ ३ ॥"

किं कुर्वन्तीत्याह–'कलहायन्ते' निरन्तरं लोकसमक्षं वाग्युद्धमारभन्ते, 'मिथ' परस्पर साध्वन्तरैरेव सहेत्यर्थ, किमर्थमित्याह–(बहुविधाना अनेकप्रकाराणां) बाह्यवस्तूना पुस्तकवस्त्रश्रावकादिपदार्थानामपि कृते निमित्तमित्यर्थ, अपर्यिसये, किलैतदर्थं को विवेकी ज्ञातसर्वानित्यत्वस्वरूपः कलहायत इति भावः, अयमभिप्रायो–यदि हि तेषा कश्चित् क्षान्त्यादिधर्मो मनसि निविशेत लज्जामर्यादे स्यातां, तदा नैतत् कुर्युरिति गाथार्थः ॥ ७ ॥

अथ लोभविषविकार गाथाद्वयेनाह—

अन्ने दक्खिन्नेण वि(व), सच्छंदमईए अहव जडयाए। आजीवियाभयेण वि, बहुजणायरणओ वावि ८

गारवतिगोवरुद्धा, लुद्धा मुद्धाण जुगपहाण त्ति। अप्पाण पयडिंता विवरीय विंति समयत्थ ॥ ९ ॥

व्याख्या–'अपरे' अन्ये विपरीत समयार्थं वदन्तीति योगः, किं कुर्वाणाः? इत्याह–आत्मान 'प्रकटयन्तः' प्रकाशयन्तः, कथमित्याह–'युग' वर्तमान कालः तत्र शेषाचार्याद्यपेक्षया प्रभूतागमत्वेन 'प्रधानाः' श्रेष्ठा युगप्रधानाः, वयं सम्प्रतियुगप्रधाना इत्येव 'मुग्धानाम्' अविचारकश्रावकाणा पुरत इति शेषः, वस्तुवृत्त्या तु कीदृशाः ते इत्याह–'गौरवाणि' आत्मनो गुरुत्वाभिमानकारीणि ऋद्धिरससातलक्षणानि तेषा त्रिकं त्रिसंख्यत्वं तेनोपरुद्धा व्याप्ताः, तथा 'लुब्धा' वस्त्रपात्रान्नपानादिषु सातिशयलोभवन्तो, न हि एवंविधाः कदाचिद् युगप्रधाना भवन्ति, तेषामितरासाधारणविशिष्टगुणयोगित्वेन तीर्थकृत्सादृश्येन सिद्धान्तेऽभिधानात्, तथा चोक्त महानिशीथे–"इत्थं चायरियाणं पणपन्नं हुंति कोडिलक्खाउ। कोडि सहस्से

कोडीसए य तह एसिए चेव ॥ १ ॥ एएसिं मज्झाओ एगे निविडइ गुणगणाइन्ने । सव्वुत्तमभंगेण तित्थयरस्साणुसरिसगुरू ॥ २ ॥ दुप्पसहो जा साहू होहिंति जुगप्पहाणआयरिया । अज्जसुहम्मप्पभिई चउरहिया दुन्नि सहस्सा ॥ ३ ॥" एते तु आत्मनि निर्गुणेऽपि युगप्रधानत्वमारोप्य 'विपरीत' विपर्य्यस्तम् अन्यथारूप—मुत्सूत्रमित्यर्थः, 'ब्रुवते' व्याख्यानयन्ति, सूत्रा(समया)र्थ—मागमाभिधेय, कः किमस्मान् प्रति वक्ष्यतीत्यहंकारेणेत्यर्थ ॥ केन केन हेतुना विपरीत भाषन्त इत्याह—'दाक्षिण्येन' शिथिलाचारसाधूनामन्नपानादिदातृश्राद्धादीना मोपरोधेन, वाशब्दो वक्ष्यमाणहेत्वन्तरापेक्षया विकल्पार्थः, तथा 'स्वच्छन्दमत्या वा' असद्व्याख्याते हि पदार्थे क कथ वा विप्रतिपत्स्येतेत्येव स्वेच्छाचारबुद्ध्या वा, अप्रसारितमुखवस्त्रिकया द्वादशावर्त्तवन्दनकवत्, वाशब्दोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, 'अथवेति' विकल्पार्थः, तेन 'जडतया वा' मौर्ख्येण वा, अज्ञा हि विपर्य्यस्त व्याचक्षत एव, यथा शौचादिक विनापि जिनप्रतिमाः पूज्यन्ते एव, आजीविका जीवनोपायः ततो भयं तद्व्यवच्छेदत्रासः तेन वा यथा लिङ्गमात्रधारिणामपि सद्यान्तर्भावोऽन्यथा हि एतद्भक्तोपासका नास्मान् प्रति जागरिष्यन्तीति, 'बहुजनाचरणतो वा' प्रभूतपूर्वजलोकाचरितत्वेन वा, अन्यदर्शनिनामपि प्रणामवत्, तदेव दाक्षिण्यादिहेतुपञ्चकेनापि ये सूत्रोत्तीर्ण्णं भाषन्ते ते कथं युगप्रधानाः, तथा चोच्यते—"नाणदसणसजुत्तो खेत्तकालाणुसारओ । चरित्ते वट्टमाणो जो सुद्धधम्मस्स देसओ ॥ १ ॥ पासत्थाईभयं जस्स माणसे नत्थि सव्वहा । सव्वविज्जाण तत्तन्नू खमाइगुणसजुओ ॥ २ ॥ पुरओ जस्स नन्नस्स जओ होज्जा वि वाइणो । भवे जुगप्पहाणो सो सव्वसोक्खकरो गुरू ॥ ३ ॥"

एव स्वरूपत्वे च युगप्रधानस्य कथमेषामात्मनि युगप्रधानारोप सगच्छते, तदारोपेऽपि वा कथमेवं विपर्य्यस्तभाषण पर सर्वत्र धनादिलाभलोभ एवापराध्यति, इति लोभविषविकारदर्शनमेतदिति गाथाद्वयार्थः ॥ ८–९ ॥

तदेव लोभाभिभूताना कुचेष्टित कुवचन च पश्यन् ग्रन्थकारः सविषादमाह—

न पर न कुणति सय, अवि य भयमएहिं निंति सुत्तत्थ। जं समइपहेण तय, अहह महामोहमाहप्प १०

व्याख्या–'न पर' न केवलं 'न कुर्वन्ति' न विदधति, 'स्वयम्' आत्मना 'सूत्रार्थम्' आगमोक्तमनुष्ठान शुद्धचारित्रप्रतिपालनरूपमपि च किन्तु 'भयमदाभ्याम्' आजीविकाभययुगप्रधानत्वाद्यहङ्काराभ्या, किमित्याह–यन्नयन्ति प्रापयन्ति व्याख्यानयन्ति 'सूत्रार्थम्' आगमाभिधेय चैत्यसाधुसमाचारीविध्यविधिलक्षणं, 'स्वमतिपथेन' आगमगीतार्थाचरणानपेक्षाभिनिविष्टस्वबुद्धिमार्गेण, तकत् तदित्यर्थः, 'अहहेति' खेदे, 'महामोहमाहात्म्य' प्रबलतराज्ञानप्रभावोऽयम्, अयमभिप्रायो–यत् तावदागमोक्त स्वय न क्रियते इत्येतदपि मोहविलसित, यत् तत्पुनस्तदपि अन्यथा व्याख्यायते शेषजनससारपाताय तन्महत्तराज्ञानविजृम्भितमिति गाथार्थः ॥ ॥ १० ॥

एव तावद् दुःषमाद्यनुभावभाविप्रव्रजितकुचेष्टितमभिधाय अथ गृहस्थानामपि तदाह—

एवविहाण वि दढ, दसमच्छेरयमहापभावेण । सड्ढाउ मुद्धबुद्धी, भत्तीए कुणति पूयाई ॥ ११ ॥

व्याख्या–'एवविधानामपि' पूर्वोपदर्शितसूत्रोत्तीर्णप्रवृत्तिमत्तया सर्वथा भक्तिबहुमानायोग्यानामपि, आस्तां तदितरेषां,

मुग्धबुद्धयः पूजादिक कुर्वन्तीति योगः, 'इदम्' अस्यर्थं, केनेत्याह—दशमाश्चर्यमहामर्मावेणेति व्यक्तं, न हि असयतपूजालक्षणाश्चर्यमाहात्म्य विना एतत् सभवति, के कीदृशाः किं कुर्वन्ति ? इत्यत आह—'मुग्धा' सिद्धान्तविचाराचतुरा बुद्धिर्मतिर्येषां ते तथा, कीदृशा ? 'श्रद्धालवो' भगवद्दर्शनमात्रे सातिशयप्रीतिभाजः, उभयत्रापि विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्, 'भक्त्या' बाह्यप्रतिपत्तिलक्षणया, 'कुर्वन्तीति' विदधति, 'पूजादिक' पूजा वस्त्राद्यादिदानलक्षणा, आदिशब्दात् विनयविक्षामणादिग्रहः, एव मुग्धकृतपूजादर्शनेऽपि नैतेषु आस्था विधेया इति गाथार्थः ॥ ११ ॥

तथा—

अन्ने उदग्गकुग्गह–घत्था दुरहिगयसमयलेसेहिं । नट्ठेहिं नासिया आसिया फुडं सुन्नयावायं ॥१२॥

व्याख्या—एके तावत् शिथिलाचारभक्तिमन्तः सवृत्ताः, 'अन्ये' अपरे पुनः केचित् गृहस्थाः शून्यतावादमाश्रिता इति योगः, कीदृशाः सन्तः ? 'उदग्रकुग्रहग्रस्ता' उद्भटासदभिनिवेशाभिभूताः, तथा दुरधिगतसमयलेशै–र्विपर्यस्तरूपतया दुष्टाधगतसिद्धान्तलवैः साध्वाभासैः स्वय नष्टैर्दर्शनानास्थया सदाचारभ्रष्टैः तैर्नाशिताः सांप्रतं ज्ञानदर्शनाभ्या–मेव तीर्थं वर्तते चारित्र तु व्यवच्छिन्नमेव तदुपयोगिक्रियायाः सर्वथाऽभावादित्यादिवचनैः चारित्रिणः प्रति वैमुख्यमापादिताः, ततश्च ते शून्यतावाद सर्वथा धर्मवैकल्यदर्शनमाश्रिता अभ्युपगतवन्तः, 'स्फुट' व्यक्तं, तथाहि—चारित्रिणामभावे क्व तदुपासकाः श्राद्धाः, तदभावे च वास्तवधर्माभाव एवेति शून्यतावादाश्रयण, यथा चैतदयुक्त तथा वक्ष्याम इति गाथार्थः १२

एवं स्वल्पत्वे च युगप्रधानस्य कथमेषामात्मनि युगप्रधानारोपः सङ्गच्छते, तदारोपेऽपि वा कथमेवं विपर्यस्तभाषण-
परं सर्वत्र यत्रादिष्टमलोभं प्रवापराध्यति, इति लोभविषविकारदर्शनमेतदिति गाथाद्वयार्थः ॥ ८–९ ॥

तदेव लोभाभिभूतानां कुचेष्टितं कुवचनं च पश्यन् ग्रन्थकारः सविषादमाह—

न परं न कुणंति सयं, अवि य भयमयाहिं निंति सुत्तत्थं। जं समइपहेण तयं, अहह महामोहमाहप्पं १०

व्याख्या–'न परं' न केवलं 'न कुर्वन्ति' न विदधति, 'स्वयम्' आत्मना 'सूत्रार्थम्' आगमोक्तमनुष्ठानं शुद्धचारित्रप्रतिपालनरूपमपि च किन्तु 'भयमदाभ्याम्' आजीविकाभययुगप्रधानत्वाद्यहङ्काराभ्यां, किमित्याह–नयन्ति प्रापयन्ति व्याख्यानयन्ति 'सूत्रार्थम्' आगमाभिधेयं चैत्यसाधुसमाचारीविधिविधिलक्षणं, 'स्वमतिपथेन' आगमगीतार्थाचरणानपेक्षस्वमितिनिष्टस्वबुद्धिमार्गेण, तकत् तदित्यर्थः, 'अहहेति' खेदे, 'महामोहमाहात्म्य' प्रबलतराज्ञानप्रभावोऽयम्, अयमभिप्रायो-यत् तावदागमोक्तं स्वयं न क्रियते इत्येतदपि मोहविलसितं, यत् तत्पुनस्तदपि अन्यथा व्याख्यायते शेषजनसमक्षं तत्तु-तन्महत्तराज्ञानविजृम्भितमिति गाथार्थः ॥ ॥ १० ॥

एवं तावद् दुःषमाद्यनुभावभाविप्रव्रजितकुचेष्टितमभिधाय अथ गृहस्थानामपि तदाह—

एवंविहाण वि दढं, दूसमच्छेरयमहापभावेण । सड्ढा उ मुद्धबुद्धी, भत्तीए कुणंति पूयाई ॥ ११ ॥

व्याख्या–'एवंविधानामपि' पूर्वोपदर्शितसूत्रोत्तीर्णप्रवृत्तिमतया सर्वथा भक्तिबहुमानायोग्यानामपि, आस्तां तदितरेषां,

अत्थि च्चिय जा तित्थं, विरलतरा केइ मुनिपवरा ॥ १४ ॥
ते य बलकालदेसा–णुसारपालियविहारपरिहारा ।
ईसि सदोसत्ते वि हु, भत्तीबहुमाणमरिहंति ॥ १५ ॥

व्याख्या–यतोऽतिस्तोकचारित्रिजनदर्शिना धीराणा प्रभूतासमञ्जसदर्शनेऽपि मनो न चलति, 'तत्' तस्माद् इह अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपवर्त्तिनि न तु धातकीखण्डादिसम्बन्धिनि तस्याप्रस्तुतत्वात्, 'क्षेत्रे' वर्षे, कीदृशे? 'दक्षिणे' मेरोर्दक्षिणदिग्वर्त्तिनि, 'विरलतरा' मुनिप्रवरा सन्तीति योगः, कीदृशे? 'भस्मराशिग्रहेण विधुरिते' पीडिते, क्षेत्रस्थमुनिपीडासद्भावे क्षेत्रे पीडोपचारः, अपिर्विस्मये, पीडिते हि मुनिसद्भावो न सम्भाव्यत इति भाव । किमित्याह–यावद् यावन्त कालं दुःप्रसभान्तं तीर्थं भगवत्प्रवचनं प्रवर्त्तते, तावदिति शेषः, 'सन्त्येव' विद्यन्ते एव, मुनिप्रवरा' शुद्धचारित्रिणः तथा चोक्त व्यवहारभाष्ये –"न विणा तित्थ नियंठेहि नातित्था य नियंठया। छक्कायसंयमो जाव ताव अणुसजना दुण्हं ॥१॥" द्वयोरव्यवच्छेदो बकुशकुशीलयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनीययोर्वेति, कियन्त? इत्याह–'केऽपि' केचित्, अत एवाह–विरलतरा अतिस्तोकाः, ततो यदुक्त चारित्रं साम्प्रतं नास्तीति तन्निराकृतमिति । किं च चारित्राभाववादिनः प्रति व्यवहारभाष्ये साक्षेप परिहार एवमुक्तोऽस्ति "केसिंचि य आएसो दंसणनाणेहि वट्टए तित्थं । वुच्छिन्नं च चरित्तं वयमाणे भाविया चउरो ॥ १ ॥" एवं वदति कश्चित् साध्वादौ प्रापविशुद्ध्यर्थं चतुर्गुरुका, प्रायश्चित्तविशेषा इत्यर्थः । तथा–"जो भणइ नत्थि धम्मो न य

तदेव भ्रष्टसमाचारसाधुश्रावकसद्भावेऽपि धीराणा धर्मे निश्चलत्वमाह—

इय बहुविहअसमजस–जणदंसणसवणओ वि धीराण।
मणय पि न चलइ मण, सम्म जिणमयविह(हि)न्नूण ॥ १३ ॥

व्याख्या– 'इति' पूर्वोक्तप्रकारेण केवलायुक्तरूपतयाऽव्यवस्थिता प्रवृत्तिरसमजसा तद्योगाद् जना अपि असमजसा, ततश्च बहुविधाः क्रोधलोभादिविषयविकारदर्शनमेवेनासयतपूजाविधानादिलक्षणेन चानेकप्रकारा ते च ते असमजसजनाश्च नाम साधुश्रावकलोकाः तेषा दर्शनं साक्षादुपलम्भः, श्रवणमन्यतः समाकर्णनं, ततोऽपि, अपिर्विस्मये, एवंविधाऽसमजसदर्शनादिक हि प्रायो मा(म)नसो धर्मस्थैर्यध्वंसहेतु–र्भवति, पर 'धीराणां' सात्त्विकसत्त्वानामिति सामान्यवचनेन सुश्रावकाणामपि सग्रह करोति, ततः किमित्याह–'मनागपि' अल्पमात्रमपि 'न चलति' नैवास्थैर्यं भवति 'मन' चित्त, यद्युत सर्वेऽपि एवमसमजसकारिण इति, केषामित्याह–'सम्यग्' यथावस्थितत्वेन, जिनमतविधिज्ञानां ये हि जैनदर्शनप्रपञ्चमर्म तत्त्वतो विदन्ति, ते दुःषमाश्चर्यविलसितमिद–मित्यध्यवस्यन्ति स्तोकाश्च सुधर्मधारिणस्तत्रोच्यन्त इति न तेषा मनसि कथंचिद् कदाचित् धर्माभावो निविशते, ततो युष्माभिरपि धर्मे चित्तस्थैर्यमेव विधेयमिति उपदेश इति गाथार्थः ॥१३॥

अथ यत् प्राक् प्रतिपादित सांप्रत ज्ञानदर्शनाभ्यामेव तीर्थं प्रवर्तते चारित्रं तु अतिचारबाहुल्याद् व्यवच्छिन्नमिति, तन्निराकरणाय गाथाद्वयमाह—

ता भासरासिगहविद्ध–रिए वि तह दक्खिणे वि इह खित्ते ।

अत्थि च्चिय जा तित्थं, विरलतरा केइ मुनिपवरा ॥ १४ ॥
ते य वलकालदेसा–णुसारपालियविहारपरिहारा ।
ईसि सदोसत्ते वि हु, भत्तीवहुमाणमरिहति ॥ १५ ॥

व्याख्या–यतोऽतिस्तोकचारित्रिजनदर्शिनां धीराणां प्रभूतासमञ्जसदर्शनेऽपि मनो न चलति, 'तत्' तस्माद् इह अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपवर्तिनि न तु धातकीखण्डादिसम्बन्धिनि तस्याप्रस्तुतत्वात्, 'क्षेत्रे' वर्षे, कीदृशे? 'दक्षिणे' मेरोर्दक्षिणदिग्वर्तिनि, 'विरलतरा' मुनिप्रवराः सन्तीति योगः, कीदृशे? 'भस्मराशिग्रहेण विधुरिते' पीडिते, क्षेत्रस्थमुनिसंघपीडासद्भावे क्षेत्रे पीडोपचारः, अपिर्विस्मये, पीडिते हि मुनिसद्भावो न सम्भाव्यत इति भावः। किमित्याह–यावद् यावन्तं कालं दुःप्रसभान्तं तीर्थं भगवत्प्रवचनं प्रवर्त्तते,तावदिति शेषः, 'सन्त्येव' विद्यन्ते एव, मुनिप्रवराः शुद्धचारित्रिणः तथा चोक्तं व्यवहारभाष्ये –"न विणा तित्थ नियंठेहिं नातित्था य नियंठया। छक्कायसंयमो जाव ताव अणुसज्जना दुण्ह ॥१॥" द्वयोरव्यवच्छेदो बकुशकुशीलयोः सामायिकच्छेदोपस्थापनीययोर्वेति, कियन्तः? इत्याह–'केऽपि' केचित्, अत एवाह–विरलतरा अतिस्तोकाः, ततो यदुक्तं चारित्रं साम्प्रतं नास्तीति तन्निराकृतमिति । किं च चारित्राभाववादिनं प्रति व्यवहारभाष्ये साक्षेपं परिहारं एवमुक्तोऽस्ति "केसिंचि य आएसो दंसणनाणेहि वट्टए तित्थं । वुच्छिन्नं च चरित्तं वयमाणे भारिया चउरो ॥ १ ॥" एवं वदति कश्चित् साध्वादौ पापविशुद्ध्यर्थं चतुर्गुरुकाः प्रायश्चित्तविशेषा इत्यर्थः । तथा–"जो भणइ नत्थि धम्मो न य

तदेव भ्रष्टसमाचारसाधुश्रावकसद्भावेऽपि धीराणां धर्मे निश्चलत्वमाह—

इय बहुविहअसमंजस—जणदंसणसवणओ वि धीराण।
मणयं पि न चलइ मणं, सम्मं जिणमयविह(हि)न्नूण ॥ १३ ॥

व्याख्या– 'इति' पूर्वोक्तप्रकारेण केवलायुक्तरूपतयाऽव्यवस्थिता प्रवृत्तिरसमंजसा तद्योगाद् जना अपि असमंजसा, ततश्च बहुविधाः क्रोधलोभादिविविधविकारदर्शनभेदेनासंयतपूजाविधानादिलक्षणेन चानेकप्रकारा ते च ते असमंजसजनाश्च नाम साधुश्रावकलोका तेषां दर्शनं साक्षादुपलम्भः, श्रवणमन्यतः समाकर्णनं, ततोऽपि, अपिर्विस्मये, एवंविधाऽसमंजसदर्शनादिकं हि प्रायो मा(म)नसो धर्मस्थैर्यध्वंसहेतु–र्भवति, परं 'धीराणां' सात्त्विकसत्त्वानामिति सामान्यवचनेन सुभावकाणामपि संग्रहं करोति, तत किमित्याह–'मनागपि' अल्पमात्रमपि 'न चलति' नैवास्थैर्यं भवति 'मनः' चित्तं, यदुत सर्वेऽपि एवमसमंजसकारिण इति, केषामित्याह–'सम्यग्' यथावस्थितत्वेन, जिनमतविधिविज्ञानां ये हि जैनदर्शनप्रभृतिमर्म तत्त्वतो विदन्ति, ते दुःषमाश्चर्यविलसितमिद–मित्यध्यवस्यन्ति लोकाश्च सुधर्मचारिणस्तत्रोत्पन्ना इति न तेषां मनसि कथंचिद् कदाचित् धर्माभावो निविशते, ततो युष्माभिरपि धर्मे चित्तस्थैर्यमेव विधेयमिति उपदेश इति गाथार्थः ॥१३॥

अथ यत् प्राक् प्रतिपादितं साम्प्रतं ज्ञानदर्शनाभ्यामेव तीर्थं प्रवर्त्तते चारित्रं तु अतिचारबाहुल्याद् व्यवच्छिन्नमिति, तन्निराकरणाय गाथाद्वयमाह—

ता भासरासिगहविहु–रिए वि तह दुक्समे वि इह खित्ते ।

अत्थि च्चिय जा तित्थं, विरलतरा केइ मुनिपवरा ॥ १४ ॥
ते य बलकालदेसा-णुसारपालियविहारपरिहारा ।
ईसि सदोसत्ते वि हु, भत्तीबहुमाणमरिहंति ॥ १५ ॥

व्याख्या-यतोऽतिस्तोकचारित्रिजनदर्शिना धीराणां प्रभूतासभजनदर्शनेऽपि मनो न चलति, 'तत्' तस्माद् इह अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपवर्त्तिनि न तु धातकीखण्डादिसम्बन्धिनि तस्याप्रस्तुतत्वात्, 'क्षेत्रे' वर्षे, कीदृशे? 'दक्षिणे' मेरोर्दक्षिणदिग्वर्तिनि, 'विरलतरा' मुनिप्रवराः सन्तीति योगः, कीदृशे? 'भस्मराशिग्रहेण विधुरिते' पीडिते, क्षेत्रस्थसुसाधुपीडासद्भावे क्षेत्रे पीडोपचारः, अपिर्विस्मये, पीडिते हि मुनिसद्भावो न संभाव्यत इति भावः। किमित्याह-यावद् यावन्त कालं दुःप्रसभान्तं तीर्थं भगवत्प्रवचनं प्रवर्त्तते,तावदिति शेषः, 'सन्त्येव' विद्यन्ते एव, मुनिप्रवरा शुद्धचारित्रिणः तथा चोक्त व्यवहारभाष्ये -"न विणा तित्थ नियंठेहि नातित्था य नियंठया। छक्कायसंयमो जाव ताव अणुसज्जना दुण्हं ॥१॥" द्वयोरव्यवच्छेदो बकुशकुशीलयो सामायिकच्छेदोपस्थापनीययोर्वेति, कियन्त? इत्याह-'केऽपि' केचित्, अत एवाह-विरलतरा अतिस्तोकाः, ततो यदुक्त चारित्रं साम्प्रत नास्तीति तन्निराकृतमिति। किं च चारित्राभाववादिनः प्रति व्यवहारभाष्ये साक्षेपः परिहार एवमुक्तोऽस्ति "केसिंचि य आएसो दसणनाणेहि वट्टए तित्थं। वुच्छिन्नं च चरित्तं वयमाणे भाविया चउरो ॥ १ ॥" एवं वदति कश्चित् साध्वादौ याप विशुद्ध्यर्थं चतुर्गुरुकाः प्रायश्चित्तविशेषा इत्यर्थः। तथा-"जो भणइ नत्थि धम्मो न य

सामाइय न चेव य वयाइं । सो समणसावगओ कायवो समणसंघेण ॥ १ ॥" तथा पूर्वसाध्वपेक्षया हीनतरक्रियापरिणा-
मत्वेऽपि दुष्पमसाधूना साधुत्वमेव, यदाह—"सत्थपरिन्ना छक्कायअहिगमो पिंड उत्तरज्झाए । रुक्खे वसहो गाइं जोहे
सोही य पुक्खरिणी ॥ २ ॥" अयमर्थः—पूर्वं शस्त्रपरिज्ञाध्ययनमुत्थापनाहेतु—रासीद्, अधुना षट्कायाधिगम षड्जीव-
निकायाध्ययनमित्यर्थः । एव पिण्डग्रहणहेतु—राचारो दशवैकालिक च, तयोत्तराध्ययनानि आचारस्योपरि, इदानीं तु
दशवैकालिकस्येति, पूर्वं वृक्षाः कल्पवृक्षाः, अधुना तु सहकारादयोऽपि ते, शोधिः पाण्मासिकी प्राग्, अधुना पञ्च-
कल्याणकदशकल्याणकादिरिति, न च सा न भवति, एवं पूर्वं गौतमादयः साधवः, सांप्रतं तु अधुना यथाशक्ति
उपयोगवन्त शास्त्रक्रियाविकला अपि साधव एवेति, (१४) नैवैते किंचित्क्रियाहीनत्वे भक्त्यादिक नार्हन्तीत्याह—
ते च भक्त्यादिक—मर्हन्तीति योगः, ये पूर्वमुनिप्रवरा अभिहिताः ते च ते पुनः कीदृशाः सन्तः ! 'बले' शारीरे
मानसे च सामर्थ्ये, 'काले' दुःसमादिरूपो भीष्मादिरूपो वा, देशोऽनूपो मरुदेशो वा, तयो 'बले' चेत्यादिद्वन्द्वः
तथा—अनुसारेऽबाधा, तेन पालितविहारपरिहाराः, तत्र विहारः तावत् सम्यक्धर्मसमाचारिक्रियाकरणं, परिहार इति
सामयिकी भाषा, स च द्विविधः, परिभोगधारणारूपतया, तत्र यद् वस्त्रादिकं प्रत्युपेक्ष्य तदैव परिभुज्यते एष परि-
भोगपरिहारः यत्र प्रत्युपेक्ष्य ध्रियते कम्बलादिकं, न तु तदैवोपभुज्यते स धारणापरिहारः, ततः पालितौ सम्यगासेवितौ
विहारपरिहारौ यैः ते तथा, अनेन यथाशक्ति समस्तक्रियापरत्व—मेषामुक्तम्, एते चेयद् मनाक् प्रमादपरत्वेऽपि क्वाचित्
दुष्पमाप्रभावान्सर्वज्ञज्ञानाभावेऽपि [illegible] निर्दोषत्वे, भक्तिबहुमानवेति तथा

हारद्वन्द्व, तदर्हन्ति तद्योग्या भवन्ति, न तु पार्श्वस्थादिवत् सर्वथा तदयोग्याः, तस्माद् भवद्भिरपि तादृशेषु भक्ति-
बहुमानौ विधेयाविति भाव इति गाथाद्वयार्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥

पुनरपि तादृशामेव विशेषतः पूज्यतोपदेशमाह—

ते य असढ जयता, सुबुद्धिओ मुणियसमयसब्भावा। ईसि सकसायभावे, पि हुति पुज्जा बुहजणाण १६

व्याख्या—त एव मुनिप्रवरा पूज्या भवन्तीति सम्बन्धः, 'ते चेति' चोऽवधारणे तेन त एव सुसाधवः, कीदृशाः? यत-
मानाः सम्यक् समस्तयतिक्रियासु प्रवर्त्तमानाः, कथमित्याह—'अशठमिति' भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य न विद्यते शाठ्यं छद्म
यत्र तदशठमिति क्रियाविशेषणम्, अनेन तेषां क्रियावत्त्वमुक्त, तथा 'सुबुद्धितः' शोभनस्वमतिप्रकाशत्वात् 'ज्ञातसमय
सद्भावाः' विदितसिद्धान्तपरमार्थाः, गुरुस्तु सम्यक् सिद्धान्तरहस्यमभिदधत्सु अपि न जडमतेः कथंचित् सिद्धान्तार्थपरि-
ज्ञानमिति सुबुद्धिग्रहण, न तु स्वात्मप्रेक्षितत्वं सुबुद्धित्व, तस्य सर्वथा सिद्धान्तार्थानवबोधेनानादेयत्वात्, तथा चोच्यते
—"न हि भवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानम्। प्रकटितपश्चाद्भाग पश्यत नृत्तं मयूरस्य ॥१॥" इति, अनेन
च ज्ञानवत्त्वम्, एवं च समस्तसाधुगुणसमेतत्व—मुक्त, ततश्च (ईषत् मनाक्) सकषायभावेऽपि सञ्ज्वलनक्रोधादिमत्त्वेऽपि,
आस्ता तदभाववत्त्वे इत्यपेरर्थः, अयमभिप्रायः—कदाचित् केनापि गुरुपरिभवे मनाक् क्रोधे परप्रतिवादिनि वा मार्गाधिक्षेप-
कारिणि अहंकारे, क्वचित् भूपादौ सघप्रत्यनीकता भजमाने मायाया, क्वचिदपूर्वशास्त्रग्रहणलोभे सति अपि न साधुत्वध्वंस

सामाइय न चेव य यथाइ । सो समणसघवज्झो कायव्वो समणसंघेण ॥ १ ॥" तथा पूर्वसाध्वपेक्षया हीनतरक्रियापरिणामत्वेऽपि दुष्षमसाधूना साधुत्वमेव, यदाह–"सत्थपरिन्ना छक्कायमहिगमो पिंड उत्तरज्झाए । रुक्खवसहो गाहे जोहे सोही य पुक्खरिणी ॥ १ ॥" अयमर्थः–पूर्वं शस्त्रपरिज्ञाध्ययनमुत्थापनाहेतु–रासीत्, अधुना षट्कायाधिगम षड्जीवनिकायाध्ययनमित्यर्थः । एवं पिण्डग्रहणहेतु–राचारो दशवैकालिक च, तथोत्तराध्ययनानि आचारस्योपरि, इदानीं तु दशवैकालिकस्येति, पूर्वं वृक्षाः कल्पवृक्षाः, अधुना तु सहकाराद्योऽपि ते, शोधिः पाण्मासिकी प्राग्, अधुना पञ्चकल्याणकदशकल्याणकादिरिति, न च सा न भवति, एवं पूर्वं गौतमाद्य. साधवः, सांप्रत तु अशठा यथाशक्ति संयमोद्योगयन्तः तादृक्क्रियाविकला अपि साधव एवेति, (१४) नचैते किंचित्क्रियाहीनत्वे भक्त्यादिक नार्हन्तीत्याह–ते च भक्त्यादिक–मर्हन्तीति योगः, ये पूर्वमुनिप्रवरा अभिहिताः ते च ते पुनः कीदृशाः सन्तः ! 'बलं' शारीरं मानस च सामर्थ्यं, 'कालो' दुष्षमादिरूपो ग्रीष्मादिरूपो वा, देशोऽनूपो मरुदेशो वा, ततो बलं चैतादिद्वन्द्वः तेषा–मनुसारोऽबाधा, तेन पालितविहारपरिहाराः, तत्र विहारः तावत् सम्यक्समस्तयतिक्रियाकरणं, परिहार इति आगमिकी भाषा, स च द्विविधः, परिभोगधारणारूपतया, तत्र यद् वस्त्रादिकं प्रत्युपेक्ष्य तदेव परिभुज्यते एष परिभोगपरिहारः यत्र प्रत्युपेक्ष्य ध्रियते कम्बलादिकं, न तु तदेवोपभुज्यते स धारणापरिहारः, ततः पालितौ सम्यगासेवितौ विहारपरिहारौ यैः ते तथा, अनेन यथाशक्ति समस्तक्रियापरत्व–मेषामुक्तम्, एते चेयद् मनाक् स्तोकस्वेऽपि कदाचित् गुणगणरत्नाकरसंयममयनवपि बहुमानमात्मपूजनत्वेऽपि, आर्या निर्ग्रन्थत्वे, भक्तिश्च बहुमानश्चेति समा

हारद्वन्द्वः, तदर्हन्ति तद्योग्या भवन्ति, न तु पार्श्वस्थादिवत् सर्वथा तदयोग्याः, तस्मात् भवद्भिरपि तादृशेषु भक्ति-
बहुमानौ विधेयाविति भाव इति गाथाद्वयार्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥

पुनरपि तादृशामेव विशेषतः पूज्यतोपदेशमाह—

ते य असढ जयता, सुवुद्धिओ मुणियसमयसब्भावा। ईसि सकसायभावे, पि हुति पुज्जा वुहजणाण १६

व्याख्या—त एव मुनिप्रवराः पूज्या भवन्तीति सम्बन्धः, 'ते चेति' चोऽवधारणे तेन त एव सुसाधवः, कीदृशाः? यत-
मानाः सम्यक् समस्तयतिक्रियासु प्रवर्त्तमानाः, कथमित्याह—'अशठमिति' भावप्रधानत्वान्निर्देशस्य न विद्यते शाठ्यं छद्म
यत्र तदशठमिति क्रियाविशेषणम्, अनेन तेषां क्रियावत्त्वमुक्तं, तथा 'सुबुद्धितः' शोभनस्वमतिप्रकाशत्वात् 'ज्ञातसमय
सद्भावाः' विदितसिद्धान्तपरमार्थाः, गुरुषु सम्यक् सिद्धान्तरहस्यमभिदधत्सु अपि न जडमतेः कथञ्चित् सिद्धान्तार्थपरि
ज्ञानमिति सुबुद्धिग्रहण, न तु स्वात्मप्रेक्षितत्वं सुबुद्धित्व, तस्य सर्वथा सिद्धान्तार्थानवबोधेनानादेयत्वात्, तथा चोच्यते
—"न हि भवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानम्। प्रकटितपश्चाद्भाग पश्यत नृप मयूरस्य ॥१॥" इति, अनेन
च ज्ञानवत्त्वम्, एवं च समस्तसाधुगुणसमेतत्व–मुक्त, ततश्च (ईषत् मनाक्) सकषायभावेऽपि सञ्ज्वलनक्रोधादिमत्त्वेऽपि,
आस्तां तदभाववत्त्वे इत्यपेरर्थः, अयमभिप्रायः—कदाचित् केनापि गुरुपरिभवे मनाक् क्रोधे परप्रतिवादिनि वा मार्गाधिक्षेप-
कारिणि अहङ्कारे, कश्चित् नृपादौ संघप्रत्यनीकतां भजमाने मायायां, क्वचिदपूर्वशास्त्रग्रहणलोभे सति अपि न साधुत्वध्वंस

इति तत्सद्भावेऽपि भवन्ति सपद्यन्ते, 'पूज्याः' सर्वप्रकारेणाराध्याः, 'बुधजनानां' सिद्धान्तरहस्यविचक्षणलोकानां, तदः यूयमपि सद्गुरूपदेशश्रवणादिना बुधाः तादृशानां च सुमुनिषु पूजाविधानं समीचीनमेवेति, एतदुक्तं भवति—समस्ते ष्वपि कुलकेषु देवपूजादिकं श्रावकानुष्ठानं समस्तमपि अभ्यधायि, तस्य चेदं तात्पर्यं—यदुतासमञ्जसजनप्रवृत्तिदर्शनादिना कदाचिन्मनसि नास्थैर्यं विधेयं, तद्विधाने हि सर्वमपार्थकं स्याद् इत्येतत् पर्य्यन्तोपदेशकुलक—मिति गाथार्थः ॥ १६ ॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचितायां द्वादशकुलकवृत्तौ द्वादशकुलकविवरणं समाप्तम् ॥
समाप्ता चेयं द्वादशकुलकवृत्ति, नमोऽस्तु सरस्वत्यै, नमोऽस्तु श्रीमज्जिनपतिसूरिपादेभ्यः, शुभं भवतु ॥

प्रशस्ति ।

जयन्ति सन्देहलतासिधाराः श्रोत्रप्रमोदामृतवारिधाराः । सूरेर्गिरः श्रीजिनवल्लभस्य प्रहीणपुण्याङ्गिसुदुर्लभस्य ॥ १ ॥
आसन् नाम मुनीश्वराः सुबहव—श्चारित्रलक्ष्म्यास्पदं, स्तोकाः श्रीजिनवल्लभेन सदृशा निर्भीकवाग्विस्तराः ।
संग्रामे गहनेऽपि भूरिसुभटश्रेण्या वरे भारते, तुल्याः श्रीसितवाजिना विजयिना वीराः कियन्तोऽभवन् ॥ २ ॥
जिनदत्त इति श्रीमान्, सूरिस्तत्पदभूषणं । अज्ञे सज्ज्ञानमाणिक्यरोहणो विधिपोषणः ॥ ३ ॥
यस्य प्रातिभमन्त्रकल्पकों वाक्चेस्य वाचस्पति—र्वेदोऽप्युरुतत्वबुद्धिवैभवमदः सोऽन्तर्दधे कालया ।

नूनं खारतराणुसचयचिताऽत्यन्ताद्भुतेश्रीस्तनौ, स श्रीमाञ्जिनचन्द्रसूरिरभवाच्छिष्याग्रणीस्तत्पदे ॥ ४ ॥
नानासङ्घादकेलीविदलितविलसन्मानशैल परेषा, रेखा यः प्राप विद्वत्स्वनितरसुलभा सर्वविद्याधवस ।
दृष्टान्तत्व चरित्रिष्वलभत कुमुदध्वान्तविध्वसहस, स श्रीमान् सूरिराजो जिनपतिरभवत् तत्पदालङ्करिष्णु ॥ ५ ॥
चक्रे तच्छिष्यलेशैर्निरुपमजिनपालाभिधेयैः प्रसादा-दत्युग्रात् सद्गुरूणा कुलकविवरण किंचिदेतत् सुबोधम् ।
तच्छोध्यं सूरिवर्यैर्मयि विहितकृपैः सभवन्त्येव यस्माद्, दोषाश्छद्मस्थवाक्ये किमुत कुवचने मादृशा मान्द्यभाजाम् ॥ ६ ॥
श्रीमत्सूरिजिनेश्वरस्य सुमुनिव्रातप्रभोः साप्रत, शीघ्रं चारुमहाप्रबन्धकवितुर्वाक्यात् समारम्भि यत् ।
तन्निष्ठामधुना ययौ गुणनवादित्य (१२९३) प्रमाणे धरे, वर्षे भाद्रपदे सितौ शुभतरे द्वादश्यहे पावने ॥ ७ ॥
जम्बूद्वीपे पुरेऽस्मिन् वहति हि जगती प्रोन्नतायालसीला, यावद् यावच्च धारिस्तबकितपरिखाविभ्रमं वारिराशिः ।
श्राद्धैः श्रद्धाविशुद्धैः सुविहितयतिभिश्चादृतैर्बुद्धिमद्भि-र्नन्द्यान्निर्विघ्नमेतद् विवरणममलं सन्तत पठ्यमानम् ॥ ८ ॥
त्रयस्त्रिंशच्छतान्येव त्रिषष्ट्या सगतानि च । प्रत्यक्षर प्रमाण भोः श्लोकानामिह निश्चितम् ॥ ९ ॥

इति तत्सद्भावेऽपि भवन्ति संपद्यन्ते, 'पूज्याः' सर्वप्रकारेणाराध्याः, 'बुधजनानां' सिद्धान्तरहस्यविचक्षणलोकाना, तदत्र पूयमपि सद्गुरूपदेशश्रवणादिना बुधाः तादृशानां च सुमुनिषु पूजाविधान समीचीनमेवेति, एतदुक्त भवति-समस्ते-प्यपि कुलकेषु देवपूजादिक श्रावकानुष्ठान समस्तमपि अभ्यधायि, तस्य चेदं तात्पर्य-यदुतासमञ्जसजनप्रवृत्तिदर्शनादिना कदाचिन्मनसि नास्थैर्यं विधेय, तद्विधाने हि सर्वमपार्थकं स्यात् इत्येवत् पर्य्यन्तोपदेशकुलक-मिति गाथार्थ ॥ १६ ॥

इति श्रीयुगप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यश्लेसविरचितायां श्रावककुलकवृत्तौ श्रावककुलकविवरणं समाप्तम् ॥

समाप्ता चेयं श्रावककुलकवृत्ति, नमोऽस्तु सरस्वत्यै, नमोऽस्तु श्रीमज्जिनपतिसूरिपादेभ्यः, शुभं भवतु ॥

प्रशस्ति ।

जयन्ति सन्देहलतासिधाराः श्रोत्रप्रमोदामृतवारिधाराः । सूरेर्गिरः श्रीजिनवल्लभस्य महीणपुण्याप्तिसुदुर्लभस्य ॥ १ ॥

आसन् नात्र मुनीश्वराः सुवहव-श्चारित्रलक्ष्म्यास्पद, लोकाः श्रीजिनवल्लभेन सदृशा निर्भीकवाग्विस्तराः ।

सग्रामे गहनेऽपि भूरिसुभटश्रेण्या वरे भारते, तुल्याः श्रीसितवाजिना विजयिना वीराः कियन्तोऽभवन् ॥ २ ॥

जिनदत्त इति श्रीमान्, सूरिस्तत्पदभूषणः । अभूत् सज्ज्ञानमाणिक्यरोहणो विधिपोषणः ॥ ३ ॥

यस्य प्रातिभप्रकम्पकमलां चालोक्य वाचस्पति-र्देवोऽप्युरुतत्कुशिवेमभवमदः क्रुद्धोऽस्तर्पद्वे लज्जया ।

नूनं खारतराणुसंचयचिताऽत्यन्ताद्भुतश्रीखनौ, स श्रीमाञ्जिनचन्द्रसूरिरभवच्छिष्याग्रणीस्तत्पदे ॥ ४ ॥
नानासद्वादकेलीविदलितविलसन्मानशैलं परेषां, रेखां यः प्राप विद्वत्स्वनितरसुलभां सर्वविद्यावतंसः ।
दृष्टान्तल्ल चरित्रिष्यलभत कुमुदध्वान्तविध्वंसहंसः, स श्रीमान् सूरिराजो जिनपतिरभवत् तत्पदालङ्करिष्णुः ॥ ५ ॥
चक्रे तच्छिष्यलेशैर्निरुपमजिनपालाभिधेयैः प्रसादा–दस्मात् सद्गुरूणां कुलकविवरणं किंचिदेतत् सुबोधम् ।
तच्छोध्यं सूरिवर्यैर्मयि विहितकृपैः सम्भवन्त्येव यस्माद्, दोषाश्छद्मस्थवाक्ये किमुत कुवचने मादृशां मान्द्यभाजाम् ॥ ६ ॥
श्रीमत्सूरिजिनेश्वरस्य सुमुनिव्रातप्रभोः सांप्रतं, शीघ्रं चारुमहाप्रबन्धकवितुर्वाक्यात् समारम्भि यत् ।
तन्निष्ठामधुना ययौ गुणनवादित्य (१२९४) प्रमाणे वरे, वर्षे भाद्रपदे सितौ शुभतरे द्वादश्यहे पावने ॥ ७ ॥
जम्बूद्वीपे पुरेऽस्मिन् वहति हि जगती प्रोन्नताशाललीलां, यावद् यावच्च वारिस्तवकितपरिखाविभ्रमं वारिराशिः ।
श्राद्धैः श्रद्धाविशुद्धैः सुविहितयतिभिश्चादृतैर्बुद्धिमद्भि–र्नन्द्यान्निर्विघ्नमेतद् विवरणममलं सन्ततं पठ्यमानम् ॥ ८ ॥
त्रयस्त्रिंशच्छतान्येव त्रिपष्ट्या सगतानि च । प्रत्यक्षरं प्रमाणं भो श्लोकानामिह निश्चितम् ॥ ९ ॥

शुभम् ।

॥ समाप्तं द्वादशकुलकम् ॥